MEDÂRİCU'S SÂLİKÎN 2

Kur'anî Tasavvufun Esasları

@pdfkitapaylasim

Duzenleyen:bilginDK
2018-07-05

İBN KAYYIM EL-CEVZİYYE

MEDÂRİCU'S SÂLİKÎN

Kur'anî Tasavvufun Esasları

İBN KAYYIM EL-CEVZİYYE

2. CİLT

insan yayınları

İstanbul - 1990

insan yayınları 60
kaynak eserler 3/2

genel yayın yönetmeni
Mustafa ARMAĞAN

tercüme kurulu
Ali ATAÇ
Adil BEBEK
Ali DURUSOY
Muhammed DENİZ
Muharrem TAN
İbrahim TÜFEKÇİ

hadis tahrici
Ahmet YÜCEL

tashih-redaksiyon
İlyas ARSLAN
Salih MERCAN
H. Çetin BOZDEMİR
Abdülhamit SEMERCİOĞLU

dizgi-içdüzen
insan
(Kemal KİRAZ)

baskı
gündoğdu matbaası

kapak
Fehmi DEMİRBAĞ

kapak baskısı
orhan ofset

cilt
kurtuluş mücellithanesi

insan yayınları
klodfarer cad. kültür apt. 27/5 tel: 516 08 28 türbe/istanbul

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlar ve yalnız O'ndan yardım isteriz. Güç ve kuvvet ancak yüce Allah'ındır.

İHBAT MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz" mertebelerinden biri de"ihbat" mertebesidir.

Allah Teala, "Muhbitin'i müjdele" (Hac, 34) buyurmuş ve muhbitinin vasıflarını bir sonraki ayette şu şekilde açıklamıştır: *"Onlar ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titreyerek, başlarına gelene sabrederler, namaz kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan sarfederler"* (Hac, 35). Bir başka ayette de şöyle buyurulmuştur: *"Doğrusu, inanan ve yararlı iş yapanlar ve Rablerine boyun eğenler, işte onlar cennetliklerdir; orada temelli kalacaklardır"* (Hud, 23).

"Habt" kelimesi, sözlükte alçak yer anlamına gelir. İbn Abbas (ra) yukarıda geçen ayetteki "Muhbitin" lafzını sözlük anlamına uygun şekilde tefsir etmiş ve "alçak gönüllüler" manasını vermiştir.

Bu lafız hakkında diğer alimlerin görüşleri de şöyledir:

Mücahid: "Muhbit; Allah'la mutmain olan, O'nunla huzur bulan kişidir."

Ahmeş: "Allah'a boyun eğen ve O'na karşı saygı duyan kimsedir."

İbrahim en-Nehaî: "Namaz kılan, ihlaslı ve işinde samimi olan kimsedir."

Kelbî: "Yufka yürekli olan kimsedir."

Amr b. Evs: "Başkalarına zulmetmeyen ve kendisine zulmedildiğinde de intikam almayan kimsedir."

Bu görüşler aslında iki mana etrafında yoğunlaşmaktadır:

1- Mütevazi, alçak gönüllü olmak,

2- Allah'la sükûnet bulmak, O'nunla huzura ermek.

Menazil müellifi el Ensarî "İhbat mertebesi (sekinet, yakîn, Allah'a güven gibi) itmi'nan makamlarının ilkidir" dedi ve onu şöyle tarif etti:

"İhbat, geriye dönme ve tereddüt etme duygusundan emin olunacak bir kaynağa gelmektir."

"İhbat", seyr-i sülûka giren müridin -bir nevi gaflet ifadesi olan- yolculuğa devam edip etmemek tereddüdünden kurtulduğu ilk makamdır. Bu yüzden el-Ensarî bu makamı, yolcunun -ki seyr-i sülûka giren bir mürid de nefes alıp verdiği müddetçe Allah'a giden bir yolcudur- susuzluğunu ve diğer ihtiyaçlarını gidermek için başına geldiği ilk tatlı su kaynağına benzetmiştir. Çünkü yolcu bu kaynağa ulaşınca, "yolculuğuma devam edeyim mi etmeyeyim mi?" şüphesinden kurtulur. Salik de "ihbat" kaynağına geldiğinde yolculuğuna devam edip etmeme tereddütünden kurtulur. Ve böylece seyr-i sülûk yolculuğunda katedeceği itmi'nan mertebelerinin ilkinde konaklamış olur. Bundan sonra yolculuğuna daha dinç ve azimli bir şekilde devam eder.

İhbatın Dereceleri

İhbat üç derecedir.

"Birinci Derece: İsmetinin şehvetini kuşatması, iradesinin gafletini kaplaması ve isteğinin unutmaya üstün gelmesidir."

Seyr-i sülûk yoluna giren müride iradesini zayıf düşürecek bir gaflet, iradesine karşı koyup muradına ulaşmasını engelleyecek bir şehvet ve muradını unutması duygusu arız olabilir. İşte ihbatın ilk derecesi, müridi bu üç düşmandan korur.

"İsmetinin şehvetini kuşatması." "İsmet", himaye etmek, korumak; "şehvet" ise, nefsin isteklerine meyletmek anlamındadır.

Kulun günahtan korunması sırasında nefsi istek ve arzularına galip gelir ve nefsi isteği bütünüyle kuşatır. Bu kuşatmanın meydana gelmesi ise, o müridin itmi'nan makamına girdiğini ve itmi'nan konaklarının ilki olan "ihbat" menzilinde konakladığını gösterir. Aynı zamanda seyr-i sülûka devam edip etmeme tereddütünden kurtuluşunun ve devam etme konusundaki kesin karar verişinin de delilidir. Bu, müridin sükûnetinin seyr-i sülûkte yerleştiğinin bir işaretidir.

"İradesinin gafletini kaplaması." Mutasavvıflara göre "irade", Allah'a yönelenlerin konakladıkları ilk konağa verilen isimdir. "Mürid" ise, kendi nefsi ve cismani vatanından çıkıp Allah'a ve ahiret yurduna doğru yolculuk eden kimsedir. Mürid, "ihbat" konağında konakladığında iradesi gafletini tümüyle kuşatır ve gaflete düştüğü noktaları yeniden telafi eder.

"İsteğinin unutmaya üstün gelmesi." Müridin muradına ulaşma isteği ve ona olan sevgisi, muradını unutma duygusuna üstün gelir. İsteğinin unutmayı hükmü altına alıp onu asla çıkamayacağı bir çukura gömmesi, müridin bu isteğinde sadık olduğunu gösteren bir alamettir.

"İkinci Derece: Hiçbir zaman iradesini değiştirmemesi -hiçbir engelin- kalbini yalnızlığa sürüklememesi ve hiçbir fitnenin yolunu kesmemesidir.

Bunlar da yine birinci derecede olduğu gibi müridin iradesine musallat olabilecek üç etkendir.

1- Kulun azim ve iradesini kıracak bir sebep,

2-Allah'a ulaşması yolunda -özellikle tek başına kaldığında- hissedebileceği

yalnızlık duygusu,

3- Kendisine başkaldırıp yolunu kesen bir fitne.

Mürid "ihbat" konağına yerleşince bütün bu afetlerden kurtulur. Çünkü, iradesi güçlenip bu yolda devam etmeye kesin kararını verdiğinde hiçbir sebep onun bu azmini kıramaz, onu yolundan döndüremez.

Kalbi meşgul eden engellerden hiçbiri müridin ,Allah'a olan ünsiyet ve dostluğunu bozamaz. Onu yöneldiği hedeften alıkoyamaz.

Hedefine ulaşma yolunda karşısına çıkan herşey bir engeldir. Bu engellerin en kuvvetlisi de tek başına kaldığında meydana gelen yalnızlık duygusudur. Sen bu engele kulak asma ve yoluna devam et! Sadıklardan biri şöyle demiştir: "İsteğine ulaşma yolunda tek başına kalsan bile yoluna devam etmen, isteğinde samimi olduğunu gösterir." Bir başkası da şöyle demiştir: "İlerlediğin bu yolda saliklerin azlığı seni ürkütmesin, şaşkınların çokluğu da aldatmasın."

Yol kesen "fitne" kalbe gelip Hakkı düşünmeyi ve ona yönelmeyi engelleyen düşüncelerdir. İşte mürid "ihbat" konağına yerleşip istek ve iradesi sapasağlam olunca fitne engeli ona karşı gelemez.

Bu kararlılığı ancak, kalbine Allah Teala'nın isim ve sıfatlarının nurları doğmuş, kalbinde bu isim ve sıfatların manası tecelli etmiş ve kalbi gerçek yakinle yüzyüze gelmiş kimseler gösterebilir.

Denildi ki: "İlmi ilim kaynağından alan sebat eder. "Fakat ilmi kaynağından değil de yatağından alan kimse şüphe dalgalarına yakalanır. Sözlerin zahirine takılır ve değişik görüşler arasında bocalar durur."

"Üçüncü Derece: Övgünün de yerginin de müridin nezdinde eşit olması. Nefsini devamlı yermesi ve kendisinden daha aşağı derecede olan insanların noksanlıklarıyla meşgul olmamasıdır."

Kul, "ihbat" mertebesine yerleştiği zaman himmeti yücelir, övgü ve yergiye aldırmaz; insanların kendisini övmesine sevinmez, yermesine de üzülmez. Bu, nefsinin haz ve isteklerinden kurtulan ve Rabbine kullukta fena makamına ulaşmaya ehil olan kimsenin sıfatıdır. Bu seviyeye gelen kulun kalbi etrafa Allah'ın isim ve sıfatlarının nur ışınlarını saçar, iman ve yakîn lezzetini tadar.

İnsanların övgü ve yergisine önem vermek, kalbin Allah'la olan bağını koparmanın alametidir. Bu kalp Allah'ı sevme ve tanımanın ruhuyla bağdaşmaz. Allah'la olan ilişkinin ve O'nunla huzura kavuşmanın lezzetini tadamaz.

"Nefsini devamlı yermesi." İhbat mertebesinde olan kimse nefsinden hoşnut olmaz, ona kızar ve ondan ayrılmak ister.

Mutasavvıflara göre nefis; kulun -ister yaratılıştan gelsin, ister sonradan kazanılmış olsun- kötü huy ve davranışlarıdır. İşte kul bu kötü huy ve davranışları yerer. Bu,"Kınanmış nefse (nefs-i levvame) yemin ederim ki..." ayeti hakkında yapılan yorumlardan biridir. Diğer yorumlar ise şunlardır:

Said b. Cübeyr ve İkrime: "Nefsi levvame, yaptığı iyi de olsa, kötü de olsa kendini kınayan, bollukta sabreden ama darda kaldığında sabırsızlık gösteren nefistir."

Katade: "Nefs-i levvame, günahkar nefistir."

Mücahid: "Elinden kaçırdığı şeylere pişman olup keşke şu işi yapsaydım, keşke bu işi yapmasaydım diyen nefistir."

Ferra: "İster iyi ister günahkar olsun bütün nefisler kendi kendini kınar. Eğer nefis, güzel ameller işlemiş bir nefis ise, niye daha çok iyi amel işlemedim diye, eğer kötüyse keşke bu kötülükleri yapmasaydım diye kendini kınar."

Hasan el-Basrî: "Kendini kınayan nefis imanlı nefistir. Çünkü mü'min nefsini devamlı kötüler ve "Bu sözü söylemekle ne kastettim? Bu yemeği niçin yedim? Bu işi yapmaktaki maksadım ne?" diye nefsini devamlı hesaba çeker. Günahkar nefis ise kendini hesaba çekmez, azarlamaz ve başıboş yaşar gider."

Mukâtil: "Nefs-i levvame kafir nefistir. O ahirette dünyada yaptığı aşırılık ve itaatsizliğine pişmanlık duyup kendi kendini kınar." Müellifin "Ondan ayrılmak ister" sözünden maksadı şudur: Sadık bir şekilde nefsini Allah yoluna adayan kimse artık bu nefisle beraber olmak istemez. Çünkü kul nefsini Allah'a kurban etmiştir. Allah'a adakta bulunan kimse bu adağının kabul edilmesini ister. Nefsinin kendisiyle birlikte kalması ise adadığı kurbanın kabul olunmadığını, aksine reddedildiğini gösterir.

Mutasavvıfların tümü şu görüşte birleşmişlerdir: "Nefis, kul ile Allah arasında bir perdedir. Kul bu perdeyi yırtmadıkça Allah'a ulaşamaz." Ebu Yezid der ki: "Rüyamda Allah'ı gördüm ve "Ya Rabbim! Sana nasıl ulaşabiliriz?" dedim. Buyurdu ki: "Nefsinden ayrılırsan bana ulaşırsın."(*)

Nefis, Allah'a giden yolda müridin önüne çıkan aşılması çok büyük bir dağ gibidir. Her yolcu bu dağı aşmak zorundadır. Fakat bu bazılarına zor, bazılarına da kolay gelir.

Bu dağda, dereler-tepeler, inişler-çıkışlar, insanın ilerlemesini engelleyen çeşitli çalı ve dikenler ve yolcuların-özellikle gece yolculuk edenlerin- yollarını kesen hırsızlar vardır.

Eğer seyr-i sülûk yoluna girenlerin yanlarında yakin lambaları yoksa, bu engellere takılır kalırlar. Bundan sonra yolculuklarına devam edemez, seyr-i süluklerini tamamlayamazlar. Zaten seyr-i sülûka girenlerin çoğu, önüne çıkan engelleri aşamadığı için gerisin geriye dönmek zorunda kalmışlardır.

Şeytan bu dağın zirvesinde durur ve insanlara bu dağı tırmanmanın ve onu aşmanın zorluklarından bahsedip içlerine korku salar. İşte tırmanma zorluğu dağın zirvesinde duran şeytanın sözleri ve müridin kararsızlığı gibi olumsuz etkenler birleşince, mürid yola devam etmekten vazgeçer ve geriye döner. Bu durumdan ancak Allah'ın koruduğu kimseler korunabilir.

Yani: Seninle benim aramdaki gerçeği öğrenmek istiyorsan cismani varlığından sıyrıl. Ebu Yezid, gördüğü bu rüya ile hep övünürdü. İnsanın nefsinden sıyrılması mümkün değildir. Çünkü Allah bilir bir kanun koymuştur. Bu kanun değişmez. İyilik ve takva Resulullah (sav) ve ashabının yaptığı gibi Rabbin kendi ruhundan üfürdüğü nefsi gözetip onu şeytanın vesvese ve tuzaklarından korumaktır.

Yolcunun zirveye doğru attığı her adımda tepedeki şeytanın çığlıkları artar. Fakat yolcu yoluna devam edip zirveye ulaşınca bütün bu korkular emniyete dönüşür. O zaman yoldaki tüm engeller yok olarak yolculuk kolaylaşır. Önünde kendisini konaklara götüren ve Hakk kervanı için hazırlanmış yön gösteren işaretlerin bulunduğu geniş ve emniyetli bir yol görür.

Kulun, seyr-i sülukte göstereceği kuvvetli azim, bir anlık sabır, nefsin cesur olması ve kalbin sebatı kendisini kurtuluş ve saadete götürür. İhsan, Allah'ın elindedir. Dilediğine verir. Allah büyük ihsan sahibidir.

"Kendinden daha aşağı derecede olan insanların noksanlıklarıyla meşgul olmaması"

Bu dereceye ulaşan mürid Allah'a yöneldiği, O'nunla meşgul olduğu ve kalbi Allah'ın sevgi ve marifetiyle dolduğu için kendisinden daha aşağı derecedeki insanların halini düşünmekle meşgul olmaz. Onların hali ile kendi hali arasında bir kıyas yapmaz. Bununla meşgul olmayı, yükseldiği makamdan iniş, içinde bulunduğu dereceden düşüş ve geriye dönüş sayar. Eğer kendi elinde olmadan kalbine böyle bir duygu gelirse, "Allah bana böyle bir nimet verdi ama bunun yanında şeytanın da tuzakları var ve ben akibetimin ne olacağını bilmiyorum" şeklinde nefsini hesaba çekmesi, bu kötü duyguyu etkisiz hale getirir.

ZÜHD MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz" mertebelerinden biri de "zühd"(1) mertebesidir.

Allah Teala buyuruyor: "*Sizde olanlar tükenir ama Allah katında olanlar sonsuzdur"* (Nahl, 96). *"Bilin ki, dünya hayatı oyun, oyalanma, süslenme, aranızda övünme ve daha çok mal ve çocuk sahibi olmaktan ibarettir. Bu, yağmurun bitirdiği ekicilerin de hoşuna giden bir bitkiye benzer, sonra kurur sapsarı olduğu görülür. Sonra çerçöp olur. Ahirette çetin azab da vardır. Allah'ın hoşnutluğu ve bağışlaması da vardır. Dünya hayatı ise sadece aldatıcı bir geçinmedir"* (Hadid, 20). *"Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz su gibidir ki, onunla insan ve hayvanların yiyeceği bitkiler yetişip birbirine karışmıştır. Yeryüzünün süslenip bezendiği ve yerin sahiplerinin bütün bunlara malik olduklarını sandıkları sırada gece ve gündüz buyruğumuz o yere gelmiş ve orayı hiçbir şey yetişmemiş (hale) çeviririz; (sanki) birgün önce birşey yokmuş gibi olur. Düşünen millet için ayetleri böylece uzun uzun açıklıyoruz"* (Yunus, 24). *"Onlara dünya hayatı misalinin tıpkı şöyle olduğunu anlat: Gökten indirdiğimiz su ile yeryüzünde yetişen bitkiler birbirine karışır ama sonunda rüzgarın savuracağı çerçöpe döner, Allah herşeyin üstünde bir kudrete sahip olandır. Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür ama baki kalacak yararlı işler sevap olarak da Rabbinin katında daha hayırlıdır"* (Kehf, 45- 46). *"Dünya geçimliği azdır. Ahiret, Allah'a karşı gelmekten sakınan için hayırlıdır, zerre kadar zulmedilmez"* (Nisa, 77). *"Ama sizler dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Oysa ahiret daha iyi ve daha bakidir"* (A'la, 16-17). *"Kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak bol bol geçimlik verdiğimiz kimselere sakın göz dikme. Rabbinin rızkı daha iyi ve daha devamlıdır"* (Taha, 131).

"İnsanların hangisinin daha iyi iş işlediğini ortaya koyalım diye, yeryüzünde olan şeyleri, yeryüzünün süsü yaptık. Şüphesiz biz, yeryüzünde olanları kupkuru bir toprak haline getirebiliriz" (Kehf, 7-8). *"Eğer bütün insanlar (küfre meyledip) tek bir ümmet olma durumuna gelmeyecek olsaydı, Rahman olan Allah'ı inkar edenlerin evlerinin tavanlarını, üzerinde yükseldikleri merdivenleri, evlerinin*

---

(1) Arapça'da zühdün manası: Küçük ve değersiz olan birşeyi ondan daha hayırlısını elde etmek maksadıyla terketmektir. Kur'an-ı Kerim'de sadece Yusuf Suresi'nin 20. ayetinde geçer. "O'nu (Yusuf'u) yanlarında alıkoymak istemedikleri için ucuz bir fiyata birkaç dirheme sattılar." Allah'ın dünyada verdiği nimetleri terkedip onlardan yüz çevirmek, ne Resulullah aleyhisselam'ın ne de ashabının yoludur. onlar Allah'ın verdiği bu nimetleri takdir ederler ve bunun karşılığında da şükrederlerdi.

kapılarını, üzerine yaslandıkları kerevetleri gümüşten yapar ve altın bezeklerle işlerdik. Bunların hepsi ancak dünya hayatının geçimliğidir. Ahiret, Rabbinin katında O'na karşı gelmekten sakınanlaradır" (Zuhruf, 33-35).

Kur'an-ı Kerim, dünyanın değersiz, * kısa, süratle yok olmaya doğru gittiğini ve ona değer vermemenin gerekliliğini vurgulayan, ahiretin ise şerefli ve devamlı olduğunu bildiren ve ona teşvik eden ayetlerle doludur. Allah Teala bir kulun hayrını isterse onun kalbine dünya ve ahiretin gerçek yüzünü gösterecek bir şahid koyar. Kul, bununla hangisi tercihe şayansa onu tercih eder.

İnsanların çoğu, "zühd" hakkında, kendi zevklerine işaret eden, hallerine ve müşahedelerine göre *tarifler* yapmışlardır. Sufilerin yaptıkları tariflerin çoğu zevk ve hallerini yansıtır. İlim diliyle yapılacak tarif, zevk diliyle yapılacak tariften daha kapsamlı ve dili daha kuvvetlidir.

İbn Teymiyye (ks)'yi şöyle derken işittim: "Zühd, ahirette sana fayda vermeyecek şeyleri, vera ise, ahirette zararından korktuğun şeyleri terketmendir." Bu, zühd ve vera hakkında yapılan en güzel ve kapsamlı tarifler arasındadır.

Süfyan-ı -Sevrî dedi ki: "Dünyaya değer vermek kepekli ekmek yiyip aba giymek değil, uzun vadeli ameller peşinde koşmamaktır."

Cüneyd el-Bağdadî, Sarî'yi şöyle derken işittim dedi: "Allah Teala dünya sevgisini dost ** ve sevdiklerinden söküp almış ve seçkin kullarını bundan korumuştur. Çünkü Allah dünyayı onlar için seçmemiştir.

Cüneyd dedi ki: "Zühdün manası *"Bu, kaybettiğinizle üzülmemeniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmamanız içindir. Allah, kendini beğenip öğünen hiç kimseyi sevmez"* (Hadid, 23) ayetindedir. Zahid ise elde ettiklerine sevinip şımarmayan ve kaybettiklerine de üzülmeyen kimsedir."

Yahya b. Muaz dedi: "Zühd elindeki malla cömertlik yapma duygusunu, dünyayı sevmek ise sevincinden dolayı cömertlik yapma duygusunu doğurur."

İbn Celâ zühdü şöyle tarif etmiştir: "Zühd, dünyaya yok olacak gözüyle bakmaktır. Eğer dünyaya bu gözle bakarsan dünya senin gözünde küçülür ve ondan yüz çevirmek kolaylaşır."

İbn Hafif dedi: "Zühd, kulun malik olduğu dünya malı elinden çıktığında bir rahatlık duymasıdır."

Yine dedi ki: "Zühd kalbi sebeplerden uzaklaştırıp mal ve mülkten eli eteği çekmektir."

---

* Bu hakir dünya hayatıyla insan olma şerefinden habersiz olan gafiller ilgilenirler. Bununla hayvanların seviyesine düşer ve orada ebedi kalacaklarını zannederler. Kendi değerlerini ve ahiret hayatındaki büyük dereceleri bilenler ve dünya hayatını -Allah'ın kendilerine nimet olarak verdiği ve hizmetlerine sunduğu şeyleri- ihsan ve iyilik makamlarına yükselmek için basamak yaparlar.

** Resulullah (sav) bütün hayatı boyunca bolluk içindeydi. Allah Teala onun ellerini hayırla doldurur ve o da Rabbinin sevdiği yerlere sarfederdi. Vefat ettiğinde kendisine ganimet olarak düşen Beni Nadir ve Hayber topraklarının bir kısmına sahipti. Resulullah (sav) güzeli sever fakat israf etmeksizin ondan faydalanırdı. En güzel yol, Muhammed (sav)'in yoludur.

Denildi ki: "Zühd, kalbin hiç zorlanmadan dünyadan vazgeçebilmesidir."

Cüneyd dedi ki: "Zühd, kalbin elde edemediği şeyleri düşünmemesidir."

İmam Ahmed dedi: "Zühd, uzun emeller peşine düşmemektir."

İmam Ahmed'den gelen diğer bir rivayete göre zühd,dünyanın kendisine yönelmesine sevinip şımarmamak, sırt çevirişine de üzülmemektir. Ahmed b. Hanbel'e "Bin dinarı olan kimse zahid olabilir mi?" diye soruldu. "Evet olabilir ama elindeki para arttığında şımarmamak, eksildiğinde üzülmemek şartıyla."

Abdullah b. Mübarek dedi ki: "Zühd, fakirliğe razı olup Allah'a güvenmektir." Bu, aynı zamanda Şakik ve Yusuf b. Esbât'ın sözüdür.

Abdulvahid b. Zeyd, "Zühd, altın ve gümüşe değer vermemektir." dedi.

Ebu Süleyman ed-Daranî de zühdü şöyle tarif eder: "Zühd, kulu Allah'tan alıkoyacak herşeyi terketmektir." Bu, aynı zamanda Şibli'nin sözüdür.

Rüveym, Cüneyd'e zühd nedir diye sordu. Cüneyd şöyle cevap verdi: "Zühd, dünyayı küçük ve değersiz görmek ve onun bütün izlerini kalpten silmektir." Diğer bir defasında da şöyle tarif etti: "Zühd, eli mülkten, kalbi dünya peşinde koşmaktan alıkoymaktır."

Yahya b. Muaz dedi: "Bir kimse şu üç haslete sahip olmadıkça zühdün hakikatini anlayamaz:

1- Riyasız amel,

2- İsteksiz söylenilen söz,

3- Baş olma duygusu taşımaksızın elden edilen şeref."

Yine o şöyle dedi: "Zahid, sana sirke ve hardal koklatır. Arif ise misk ve amber koklatır."

Zun-nûn el Mısrî: "Gerçek zühd, nefsi küçük görüp ondan uzaklaşmaktır" dedi.

Denildi ki: *"Zühd, ihtiyacı yokken cömertlikte bulunmak, fütüvvet ise muhtaçken cömertlik etmektir." Allah Teala şöyle buyurmuştur: "Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar"* (Haşr, 9).

Yahya b. Muaz'a bir adam: "Ne zaman tevekkül dükkanına girecek ve zahidlerin ridasını giyip onlarla sohbet edeceğim?" diye sordu. Yahya b. Muaz şu cevabı verdi: "Riyazetin eğer Allah üç gün rızkını kesse, bu nefsine zor gelmeyecek dereceye ulaştığın zaman. Bu dereceye ulaşmadan zahidlerin meclisinde bulunman cahilliktir. Halkın önünde rezil olursun."

İmam Ahmed b. Hanbel dedi ki: "Zühdün üç yönü vardır:

1- Haramı terketmek, bu avamın zühdüdür.

2- İhtiyaçtan fazla olan helali terketmek, bu havasın (seçkinlerin) zühdüdür.

3- Allah'tan alıkoyan herşeyi terketmek, bu da ariflerin zühdüdür.

İmam Ahmed b. Hanbel'in bu sözü daha önce zikrettiğimiz bütün tarifleri içine

almaktadır. Ayrıca bu tarif daha ayrıntılıdır ve zühdün derecelerini de açıklamaktadır. En kapsamlı tarif budur. Bu söz, Ahmed b. Hanbel'in bu ilimde ulaştığı yüksek rütbeyi göstermektedir. İmam Şafii, İmam Ahmed b. Hanbel'in sekiz ilimde imam ve söz sahibi olduğuna şahitlik etmiştir. Bunlardan birisi de züh ddür.

Arifler bu noktada birleşmişlerdir. Zühd kalbin dünya vatanından hareket edip ahiret yurduna giden menzillerde yol almasıdır.Önemli bir konu olduğu için Abdullah b. Mübarek, İmam Ahmed b. Hanbel, Veki ve Hennad bin Seri gibi birçok mütakaddim ulema zühd hakkında eser kaleme almışlardır.

Zühd yapılması gereken şeyler altıdır.: 1) Mal, 2) Dış şekiller ,3) Riyaset, 4) Halk, 5) Nefis ve 6) Allah dışındaki herşey. Kul bu altı şeyden uzaklaşmadıkça zahid ismini alamaz.

Zühdden maksat kulun sahip olduğu mülkü terketmesi değildir. Süleyman (as) ve Davud (as) zamanının en zahidlerindendi. Ama onların malları mülkleri ve hanımları vardı. Nebi (sav) insanlığın en zahid şahsiyetidir.* Fakat onun dokuz hanımı vardı. Ali bin Ebi Talib, Abdurrahman b. Avf, Zübeyr ve Osman (r.anhum) zengin olmalarına rağmen zahiddiler. Hasan b. Ali (ra) da zahidlerdendi. Bununla birlikte o büyük bir servete sahipti.

Abdullah b. Mubarek ve Zeyd bin Sa'd da büyük servete sahip olmalarına rağmen zahid imamlardandı.

Zühd hakkında söylenenlerin en güzeli Hasan el-Basri'nin şu sözüdür:

"Zühd, helali haram kılmak ve malı yok etmek değildir. Fakat Allah'ın elindekine kendi elindeki maldan daha çok güvenmen ve belaya uğrayıp sevap beklemeyi, belaya uğramayıp sevapsız kalmaya yeğlemendir." Bu, zühd hakkında söylenen sözlerin en güzeli ve en kapsamlısıdır.

Alimler günümüzde zühdün mümkün olup olmadığı konusunda çeşitli görüşlere ayrılmışlardır.

Bu konuda Ebu Hafs şöyle dedi: "Zühd ancak helallerde olur. Günümüz dünyasında zaten helal birşey yok."

Diğer bir gurup Ebu Hafs'ın bu görüşüne karşı çıkıp şöyle dediler: "Hayır, günümüz dünyasında haram çok ama helal de var. Dünyada hiçbir helalin bulunmadığını kabul etsek bile; bu, dünyadan daha çok uzaklaşmayı ve zaruret miktarı kadar faydalanmayı gerektirir.

Yusuf b. Esbat şöyle dedi: "Bana bir adamın zühdde, Ebu Zer, Ebu'd-Derda, Selman, Mikdad gibi sahabilerin derecesine ulaştığını söyleseler ben yine o adama zahid demem. Çünkü zühd sırf helal şeylerde olur. Günümüzde ise haramla karışmamış helal yoktur. Öyleyse bugün zahid olmak mümkün değildir. Fakat sen haram işlersen Allah seni cezalandırır."

---

* Onlar zahidlerdendi demek yerine müttakilerdendi demek gerekir. Çünkü sufilerin kullandıkları zühd terimi İran ve benzeri toplumların İslam kültürüyle etkileşimde bulunduğu Hicri ikinci asrın başlarından itibaren İslam kültürüne girmiştir. Sufiler kelimeleri Arapların kullanmadıkları değişik anlamda kullandılar. Mü'minleri vasıflandırırken amel ve inançlarından bahsederken Allah ve Resulunun sözleri araştırılmalı, onların kullanmadıkları terimler kullanılmamalıdır.

Günümüzde zühdün olabileceğini söyleyenler, zühdün helallerde mi haramlarda mı olacağında iki görüşe ayrılmışlardır.

Bir gurup şöyle demiştir: "Zühd ancak helalde olur. Çünkü haramı terketmek zaten farzdır."

Diğer grup ise şöyle demiştir: "Zühd ancak haramlardan uzak durmakla olur. Çünkü helal, Allah'ın kuluna verdiği bir nimettir. Allah da verdiği nimeti kulunun üzerinde görmeyi sever. Kulun Allah'ın verdiği nimetlere şükretmesi ve Allah Tea-la'ya itaat edip cennete götüren bir yol edinmesi, bu nimetlerden uzaklaşmasından daha iyidir."

Gerçek şu ki: "Eğer dünya, kulun Allah'la meşgul olmasına engel oluyorsa * ondan uzaklaşmak daha iyidir. Şayet Allah'la meşgul olmasına engel olmuyor, aksine kul, verdiği nimetlerden dolayı Allah'a şükrediyorsa kalbini dünyaya bağlamadan bu nimetlerden faydalanmaya devam etmesi daha iyidir. En iyisini Allah bilir.

Zühdün Tarifi

Menazil müellifi el-Ensarî dedi ki: "Zühd, kulun uzaklaşılacak birşeyle olan isteğini kalpten tamamen yok etmesidir."

Müellifin "uzaklaşılacak şeyden" maksadı, masiva (Allah dışındaki herşey)dir. "Bu isteği yoketmekten" maksadı ise, onu kalpten silip onunla olan irtibatı kesmektir.

Yani zühd, "Kulun masivaya duyduğu isteği kalbinden söküp atması, masiva ile irtibatını kesmesidir."

el-Ensarî devamında şöyle dedi: "Zühd, avam için Allah'a yakınlaşma vesilesi, mürid için zorunlu olarak yapması gereken şey, havas için ise Allah'tan korkudur."

Kulu sevdiğine yaklaştıran şeylere "Kurbet" denir. Avam zühdle Allah'a yaklaşır.

Zühd, mürid için bir zorunluluktur. Çünkü mürid yeni girdiği bu yolda masivadan uzaklaşmadıkça sevgilisiyle başbaşa kalamaz. Öyleyse mürid, nasıl yemek ve içmek zorundaysa, Allah dışındaki şeylerle olan ilişkisini de kesmek zorundadır. Çünkü kulun masivayla ilgilenmesi, mutlaka kendisiyle sevgilisi arasına bir perde veya bir engel meydana getirir.

"Havas için Allah korkusudur." Çünkü havas Allah'la kendileri arasında mey-

---

* Eğer bundan maksat Rab olan Allah'la bağlantısını kesmekse bu mümkün değildir. Çünkü herşey Allah'ın terbiyesi altındadır. Herkes Allah'a mühtaçtır. Bu bağlantı hiçbir zaman kopamaz. Eğer bundan maksat ilah ve kendisine ibadet edilmesi bakımından Allah'la bağlantısını kesmekse bu da uygun değildir. Çünkü kul, Allah'ın verdiği nimetlerin kendisi için bir lütuf olduğunu aynı zamanda bunlarla denendiğini görür. Bu nimetlerdenuzaklaşmak yerine bunlardan yararlanarak Cenab-ı Hakk'ın yüceliğini ve O'nun ibadete layık olduğunu anlar. O halde kul Allah'ın ibadete layık olduğunu gösteren bu nimetlerden nasıl uzaklaşabilir?

dana gelen dostluk ve yakınlıktaki berraklığın masivaya yönelmekle bulanacağından korkarlar.

Zühdün Dereceleri

"Zühd üç derecedir.

Birinci Derece: Haramı terkettikten sonra azarlanma korkusuyla şüpheli şeyleri bile terketmek, küçük düşmekten çekinmek ve fasıklarla işbirliği yapmaktan nefret etmektir."

Şüpheli Şeylerde Zühd

"Şüpheli şeylerde zühd": Kulun helal olup olmadığını bilemediği şeyleri terketmesidir. Nitekim Nu'man b. Beşir (ra), Nebi (sav)'den şu hadisi nakletmiştir: "Helal de bellidir haram da. Fakat bu ikisi arasında insanların çoğunun bilemediği şüpheli şeyler vardır. Kim bu şüpheli şeylerden korunursa haramdan korunur. Kim de bu şüpheli şeylere düşerse harama düşmüş olur. Tıpkı koruluğun etrafında sürüyü otlatıp da oraya düşmekten korkan çoban gibi. Dikkat edin. Her melikin bir koruluğu vardır. Allah'ın koruluğu da O'nun haramlarıdır. Vücutta bir et parçası vardır, o iyi olursa vücudun tümü iyi olur, o kötü olursa vücudun tümü kötü olur. İşte bu, kalbdir."

Şüpheli şeyler helalle haram arasında bir sınırdır. Allah Teala, her iki zıddın arasına bir sınır koymuştur. Mesela, ölüm ve kabir hayatını dünya ile ahiret arasında, günahları imanla küfür arasında, Arafı, cennetle cehennem arasında bir sınır yapmıştır.

Ayrıca hacc vazifesinin yerine getirildiği yerlerden her ikisinin arasına ikisine de dahil olmayan bir sınır koymuştur. Muhassır, Müzdelife ile Mina arasında ikisine de dahil olmayan bir sınır bölgedir. Batn-ı Urane, Arafla haram bölgesi arasında bir sınırdır. Bu, ne Arafat'a ne de Haram bölgesine dahildir. Fecrin doğuşu ile güneşin doğuşu arasındaki vakti gece ile gündüzü ayıran bir sınır yapmıştır. Çünkü bu vakit gece fecrin doğuşu ile sona erdiği için geceye dahil değildir. Gündüz de güneşin doğuşuyla başladığı için, bu vakit gündüze de dahil değildir.

Seyr-i sülük menzilleri de böyledir. Her iki menzil arasında bir köprü vardır. Mürid içinde bulunduğu halleri ve kalbine gelen düşünceleri aşacağı son hedef zanneder. Halbuki bu, hedeflere ulaştıran mertebelere geçit veren birer köprüdür. Bunların böyle olduğunu ancak bu yolları iyi tanıyan ve bu yolun rehberleri olan alimler bilebilir.

"Haramları terkettikten sonra." Yani şüpheleri terketmek ancak haramları terkettikten sonra olur.

"Azarlanma korkusuyla." Yani Allah'ın kendisini azarlamasından korkması, kulun şüpheleri terketmesine sebep olur.

"Küçük düşmekten çekinmek." İnsanların yanında noksanları ortaya çıkıp onların gözünden düşmek değil Allah katında noksanların ortaya çıkıp onun

gözünden düşmekten çekinir. İnsanların gözünden düşmekten çekinmek yerilecek birşey değildir, hatta güzeldir. Asıl yerilecek davranış, kulun, sadece insanlardan çekinip Allah'tan çekinmemesidir.

"Fasıklarla işbirliği yapmaktan nefret etmek." Fasıklar, dünyanın çekici noktalarına üşüşürler. Bu yerler ağzına kadar dolup taşar. Fakat zahid, üşüşenlerin adiliğinden dolayı buralara tenezzül etmez. Fasıklarla beraber olmaktan da nefret eder. Nitekim sufilerden birisine "Seni dünyadan uzaklaştıran şey nedir?" diye soruldu. Şöyle cevap verdi: "Dünyanın az vefalı, çok cefalı ve ortaklarının adi olması."

Terkedemeyince takvadan dolayı, dünyayı terkettim onun, ortaklarının çokluğundan dolayı,

Düşse yemeğe bir sinek, el kalkar gönül nefret eder.

İçse köpekler bir sudan, arslanlar o kaynağa gelmezler.

İkinci Derece: Boş vakit elde edip ihtiyaç fazlası olan şeyleri terketmek, kalbin istikrarsızlığını yoketmek ve peygamber ve sıddıkların zinetiyle zinetlenmektir.

"Fazlalıklar", ihtiyaç fazlası olan şeylerdir. "İhtiyaç" ise nefsin gerektiğinde kullanmak üzere elinde bulundurduğu yiyecek, içecek, elbise, ev ve evlenmektir. Misafir konaklarda bunlardan ihtiyacı kadarıyla yetinir, vaktini değerlendirmek ve hedefine bir an önce ulaşabilmek için ihtiyacın fazlasını terkeder.

Zühdün birinci derecesinde olanlar azarlanma ve Allah'ın gözünden düşme korkusuyla dünyaya değer vermiyorlardı. İkinci derecede olanların zühdü ise daha yücedir. Bunların zühdü dünyayla ihtiyaç miktarı meşgul olup vakitlerini Allah'la değerlendirmek için boş vakit elde etmeye çalışmaktır. Çünkü kul dünyayla ihtiyacından fazla meşgul olursa boş vakti ganimet bilmemiş ,gereği gibi değerlendirmemiş olur. Halbuki vakit kılıç gibidir. Sen onu kesmezsen o seni keser.

Vakti değerlendirmek, bütün vakitlerde ya Allah'a yaklaştıracak ya da yaklaşmaya yardımcı olacak yeme, içme, uyuma, evlenme ve istirahat etme gibi işlerle meşgul olmaktır. Çünkü kul mübahları Allah'ın hoşnut olacağı amelleri yapmaya ve hoşnut olmayacağı işlerden kaçınmaya yardımcı olsun niyetiyle yaparsa -bu mübahlardan tam bir lezzet alsa bile- boş vakitlerini değerlendirmiş olur. Vaktin güzel nimetler ve lezzetlerin terkedilmesiyle değerlendirileceğini zannetme.*

Allah'ı tam manasıyla seven sadık kulun yeme, içme, cinsî münasebet ve istirahat anında Allah'a kalben ve ruhen yaptığı yolculuk bazan bedeni ibadetlerle yaptığı yolculuktan daha kuvvetli olabilir.

Sufilerin birinden naklettiğine göre, o hanımıyla münasebet halindeyken başka zamanlarda ulaşamadığı bir ruh haline giriyormuş.

* Hatta vaktin sadece nafile namaz kılmak, oruç tutmak, umre yapmak ve benzeri işlerle değerlendirebileceğini zannetme. Dini kuvvetlendirmek, İslam hükümlerini uygulamak, küfür karanlığından iman aydınlığına çıkarmak maksadıyla ziraatla, sanatla uğraşmak, yeraltı ve yerüstü kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirmeye çalışmakla da vakit en iyi şekilde değerlendirilmiş olur. Aile ve çevreyle iyi geçim, aile ve toplumun ihtiyaçlarını gidererek mutlu yarınlar sağlayabilmek için yapılan her türlü çaba ve gayret vakti değerlendirmedir.

Bunun geçerli bir sebebi vardır. İnsan münasebet halindeyken nefsin bütün kuvvetleri belli bir noktada toplanır ve başka şeylerle ilgilenmez. Ayrıca bir rahatlık ve sevinç duyar. Bu sevinç, yeni bir sevincin, aldığı lezzet yeni bir lezzetin doğmasına sebep olur. Bunun neticesinde ruh; kuvvet, dinçlik ve konsantre olma bakımından nefisle kıyaslanmayacak daha büyük sevinç ve hazza ulaşır. Bu da tuhaf bir hal meydana getirir.

Bu olayı hemen inkar etme, sen de münasebet anında kalbinin hangi ruh hali içinde olduğuna bir bak. Kendini nasıl buluyorsan başkalarının durumu da öyledir.

Şüphesiz nefis dünyanın güzelliklerinden birini tadınca bununla kuvvet kazanır, sevinç duyup konsantre olur.

Allah'ım, haddim olmayan şeyleri yazdım çok konuştum. Beni bağışla Allah'ım, senin gazabından yine sana sığınırım.

Dünya ile ilişki içinde bulunan kalbin istikrarsızlık ve çalkantısını Allah'ın rahmetini umarak gazabından korkarak Allah için sevip, Allah için buğzederek ve O'nun yolunda çaba harcayarak gidermektir. Kul dünya ile irtibat halinde bulunsa ve bir köşeye çekilip onu terketse de kalbinin dünya nimetleriyle olan ilgi ve alakasını koparmadıkça gerçek zühde ulaşamaz. Çünkü gerçek zühd dünyadan el etek çekmek değil dünyayı kalben terketmektir.

"Peygamber ve sıddıkların zinetiyle zinetlenmek." Peygamber ve sıddıklar dünyaya değer vermeyen gerçek zahidlerdir. Her ne kadar dünya ile içiçe olsalar bile gayeleri dünya değildir. Onlar, daha yüce bir gayeye yönelmişler ve dünyaya değer vermemişlerdir.

Üçüncü Derece: Zühdde zühd yapmaktır. Bu da şu üç şeyle gerçekleşir.

1-Zühd yaptığı şeyi küçümsemek.

2-Zühddeki hallerin senin nezdinde eşit olması.

3-Hakikat vadisine bakarak bir iş yaptım düşüncesinden uzaklaşmak."

Müellif el-Ensarî zühdde zühd yapmayı üç şeyle açıkladı.

1- Zühd yapılan şeyi küçümsemek: Çünkü kalbi Allah'ın sevgi ve azametiyle dolan kimse, zühd için terkettiği dünyalık bir şeyi Allah'a yaklaştıracak bir vasıta olarak görmez. Zira dünya, içindekilerle beraber topyekün Allah katında sivrisineğin 'tek bir kanadına bile denk değildir. Arif olan kimse dünyadan uzaklaşmasını kayda değer büyük bir iş kabuletmez. Gerçek zühd sahibi, Allah için terkettiği şeylere değer vermekten utanır. Diliyle anmaktan kalbiyle düşünmekten haya eder.

2- Zühddeki hallerin müridin nezdinde eşit olması: Zühd yapılan şeyi terketmenin de elde etmenin de müridin nezdinde eşit olmasıdır. Çünkü müridin yanında onun hiçbir değeri yoktur. Bu, zühdü anlamanın inceliklerindendir. Bu seviyeye ulaşan mürid dünyayı terkettiğinde zahid olduğu gibi, dünyayı elde ettiğinde de zahid olur.

3- Bir iş yaptım düşüncesinden uzaklaşmak: Bunun manası şudur: Dünyayı küçük gören ve nezdinde onu elde etmek ve terketmedeki halleri eşit olan kimse

dünyayı terketmede Allah katında bir derece kazandım düşüncesine kapılmaz. Çünkü dünya onun gözünde terketmekle derece kazandıracak kadar büyük değildir.

Müellifin bu sözünden şöyle bir mana da anlaşılabilir: Kulun hem verenin hem de menedenin yalnızca Allah olduğunu müşahede etmesidir. Kul ,herşeyi terkettim veya elde ettim düşüncesine kapılmaz. Veren de meneden de yalnız Allah'tır. Nasıl ki, su nehir yatağında akıp gidiyor ve bu akışta nehrin hiçbir rolü yoksa, kulun elde ettiği şeyler de Allah'ın vergisidir. Kulun bunda hiçbir rolü yoktur. Allah için terkettiği şeyleri de yine kendisi terketmemiş, onu Allah menetmiştir. Böylece kul bütün işleri yapan Allah'ı müşahede etmek suretiyle kendim kazandım, kendim terkettim düşüncesinden uzaklaşır. Eşyaya bu nazarla bakıp hakikat vadisine giren kul artık bir iş yaptım düşüncesinden tamamen uzaklaşır. Müellifin "hakikat vadisine bakarak" sözünden anlaşılan budur. İkinci mana müellifin sözünü daha güzel açıklamaktadır.

Zühdün bir kısmı havasa (seçkinlere) ait zühddür.

VERA' MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz" mertebelelerinden biri de "vera'" mertebesidir.

Allah Teala buyuruyor ki: *"Ey peygamber! Temiz şeylerden yiyin,yararlı iş işleyin. Doğrusu ben yaptığınızı bilirim."* (Mü'minun, 51). Yine buyurur ki: *"Elbiseni temizle"* (Müddessir, 4).

Bu ayet hakkında müfessirlerin görüşleri şöyledir:

Katade ve Mücahid dedi ki: "Ayet, nefsini günah (kirin) den temizle anlamındadır. Ayette "nefis" yerine "elbise" kullanılmıştır." İbrahim en-Nehaî, Dahhak, Şa'bi, Zühri ve Muhakkîk gibi müfessirler de bu görüşü kabul etmişlerdir.

İbn Abbas (ra) ayeti: "Elbiseni günah ve vefasızlık (kirine) bulaştırma" şeklinde tefsir ettikten sonra "Sen Gayalan b. Seleme es-Sakafî'nin "Ben-Allah'a hamdolsun- ne bir vefasızın elbisesini giydim ne de vefasızlık elbisesine büründüm" dediğini hiç duymadın mı?" demiştir.

Araplar bir kimseyi doğruluk ve vefakarlıkla nitelerken "elbisesi temiz adam", yalancılık ve vefasızlıkla vasıflandırırken "elbisesi pis adam" ifadelerini kullanırlar.

Ubeyy b. Ka'b ayeti "Elbiseni vefasızlık, zulüm ve günaha bulaştırma. Elbiseni tertemiz ve günahsız olarak giy" şeklinde tefsir etmiştir.

Dahhak, ayete "amelini düzelt" anlamını vermiştir.

Süddi dedi ki: "Bir adam eğer iyi ve salih ameller işlerse ona "elbisesi temiz adam"; günahkar ise "elbisesi pis adam" denir. Said b. Cübeyr: "Kalbini ve evini temiz tut" şeklinde açıklamıştır.

Hasan el-Basrî ve el-Murazî: "Ahlakını güzelleştir" şeklinde tefsir etmiştir.

İbn Sirin ve İbn Zeyd: "Bu ayet, elbiseyi namaz kılmaya mani olan pislikten temizlenmeyi emrediyor. Çünkü müşrikler, ne kendileri temizlenir ne de elbiselerini temizlerdi."

Tavus bin Keysan: "Elbiseni kısalt. Çünkü kısaltmak, elbisenin temiz kalmasını sağlar" demiştir.

Bu görüşler içerisinde en doğru olanı birinci görüştür.

Hiç şüphesiz, elbiseyi kısaltmak ve onu pislikten temizlemek de ayetteki "temizle" emrinin kapsamına girmektedir. Amel ve ahlakın tamamen düzeltilmesi ancak bu şekilde gerçekleşir. Çünkü dış pislikler, içe sirayet eder ve insanın içini kirletirler. O yüzden Allah Teala'nın huzuruna duran kimseye dış pisliklerden uzak durması, eğer üzerine pislik bulaşmışsa Allah'ın huzuruna durmadan önce onu temizlemesi emredilmiştir.

Maksat şudur: Nasıl su ,elbisedeki kir ve pisliliği gideriyorsa "vera" da kalpteki kir ve pisliği giderir. Elbiseyle kalp arasında zahir -batın (iç-dış) ilişkisi vardır. Arada böyle bir ilişki olduğu için, dışa giyilen elbise kişinin kalbini, halini gösterir. Kalp ve elbise karşılıklı olarak birbirinden etkilenirler. Altın kullanmak, ipek elbise ve yırtıcı hayvanların derilerini giymek, Allah'a kulluk, saygı ve korkuya ters düştüğü için yasaklanmıştır. Bu, dıştaki elbisenin kalbe tesiridir. Kalp ve nefsin elbiseye etkisi ise ancak basiret sahibi kimselerin bilebileceği gizli bir iştir. Basiret sahipleri kalbin ve nefsin temizlik ve kirliliğine, parlaklık ve matlığına bakarak iyi kul ile günahkar kulun elbisesini daha onlar elbiseyi üzerlerine giymeden bilebilirler.

Nebi (sav) "Vera"nın tüm manalarını bir cümlede toplamıştır: "Kişinin kendini ilgilendirmeyen şeyleri terketmesi, onun iyi müslüman olduğunu gösteren işaretlerdendir." Bu hadis-i şerif, kişinin kendisini ilgilendirmeyen konuşma, bakma, dinleme, tutma, yürüme, düşünme ve diğer zahiri -batınî bütün hareketlerini içine almaktadır. Nebi (sav)'nin bu sözü "Vera"ı mükemmel bir şekilde ifade etmektedir.

İbrahim b. Edhem dedi ki: "Vera, şüpheli olan herşeyi terketmektir. Seni ilgilendirmeyen şeyleri terketmek ise ihtiyacından fazla olan şeyleri terketmendir. Tirmizi, Peygamber (sav)'e ulaşan bir senetle şu hadisi rivayet etmektedir: "Ey Ebu Hureyre! Vera sahibi ol, insanların en abidi olursun."

Şibli dedi ki: "Vera, Allah'ın dışındaki herşeyden sakınmaktır."

İshak b. Halef dedi ki: "Dilini tutmak, altın ve gümüşten uzak durmaktan daha zordur. Baş olma duygusundan vazgeçmek, altın ve gümüşten vazgeçmekten daha güçtür. Çünkü altın ve gümüş riyaseti elde edebilmek için harcanır da baş olma duygusundan yine de vazgeçemez."

Ebu Süleyman ed-Daranî dedi ki: "Nasıl kanaat (Allah'ın verdiği şeylere) razı olmanın ilk basamağıysa, "vera" da zühdün ilk basamağıdır."

Yahya b. Muaz dedi ki: "Vera, hiç yorum yapmadan ilim sınırında durmaktır." Yine dedi ki: "Vera iki yönlüdür. 1) Zahirdeki (dıştaki) vera 2)Batındaki (içteki) vera Dıştaki vera' sadece Allah için hareket etmen (yaptığın her işi onun rızası için yapman) dır. İçteki vera' ise kalbine Allah dışında hiçbir şeyi sokmamandır." Yahya b. Muaz başka bir sözünde şöyle dedi: "Titiz davranıp küçük şeylerden bile sakınmayan büyük bağış ve mükafatlara ulaşamaz."

Denildi ki: " Vera, şehevi arzu ve isteklerden sıyrılmak ve günahları terketmektir."

Denildi: "Kim dünyada vera'a dikkat eder, küçük şeylerden sakınırsa kıyamette

büyük mükafat alır."

Yunus b. Ubeyd: "Vera, bütün şüpheli şeylerden sıyrılmak ve nefsi her an hesaba çekmektir."

Süfyan es-Sevrî dedi ki: "Vera'dan daha kolay birşey görmedim. Nefsine birşey geldi mi, onu hemen terkediver."

Sehl dedi ki: "Helal, içinde Allah'a isyan bulunmayan, helalin en saf ve temizi ise, içinde Allah'ı unutma olmayan şeydir."

Hasan el-Basrî bir gence sordu: "Dinin özü, esası nedir?""Vera'dır" diye karşılık verdi. Sehl,"Peki afeti nedir?" diye sordu: "Aşırı istek ve kanaatsizliktir" diye cevap verdi.

Verdiği bu cevaplardan dolayı Hasan el-Basrî genci beğendi.

Hasan el-Basrî dedi ki: "Zerre miktarı vera', tutulan bin nafile oruç ve kılınan bin nafile namazdan daha hayırlıdır."

Ebu Hureyre dedi ki: "Yarın (kıyamette) Allah'ın meclisinde bulunacak olanlar, zühd ve vera sahipleridir."

Seleften biri şöyle dedi: "Kul, sakıncası olmayan şeyleri, belki bir sakınca olabilir korkusuyla terketmedikçe gerçek takvaya ulaşamaz."

Sahabenin biri şöyle dedi: "Biz, haram kapısına düşeriz korkusuyla yetmiş helal kapısını terkederdik."

Vera'ın Tarifi

"Vera' ya korkudan ya da tazimden dolayı mümkün olduğunca sakınmaktır."

Yani, vera' kulun haramlardan, şüpheli olan ve zararı dokunmasından korkulan şeylerden mümkün olduğunca sakınmasıdır. Çünkü sakınmak ve korkmak birbirine yakın manalar taşır. Ancak "sakınmak" organlara, "korkmak" ise kalbe ait bir iştir. Kul bazan korkusundan dolayı değil de, kendini saf ve pak hale getirmek, makamını yükseltmek için bir şeyden korunabilir. Bunun tam tersine ahirete, cennet ve cehenneme inanmayan bir kimsenin pislik ve çirkinliklerden korunması nefsinin bu pislik içine düşmesini istememesi gibi bazı sebeplerden dolayı olabilir.

"Saygı ve tazimden dolayı sakınmak." Yani haramlar ve şüpheli şeylerden sakınmaya sevkeden faktör, bazan azaba uğrama korkusu bazan da Allah Teala'ya tazim ve O'nun yasaklarını çiğnememeye karşı beslediği saygıdır.

Neticede günahtan sakınmak, ya korkuyla ya da tazim ve saygı duygusuyla olur. Müellif el-Ensarî tazimi söylediği için ayrıca sevgiliye karşı gelmeyi engelleyen sevgi faktörünü zikretmedi. Çünkü karşı gelme ancak sevgiliye karşı duyulan saygıyla terkedilir. Kalb sevgiliye saygı duymazsa -insanın oğlunu, kölesini ve cariyesini sevmesi gibi- beslediği sevgi sevenin sevgilisinin emirlerine muhalefet etmesini engellemez. Fakat kalpte sevgiliye karşı sevgi duyulursa bu saygı onun emirlerine karşı gelmemeyi gerektirir.

"Vera' avam için zühd makamının en son basamağı mürid için ise ilk basamağıdır." Yani korku ve saygıdan dolayı Allah'ın yasaklarından sakınmak, şüpheli şeylerden kaçınmak, avamın zühdde ulaşacağı en son basamak, müridin ise zühdde ulaşacağı ilk basamaktır. Çünkü -daha önce geçtiği gibi- vera' zühd makamının ilk konağı ve temelidir. Müridin zühdü, sıradan halkın (avamın) zühdünden daha üst seviyededir. Avamın zühd makamının bittiği yerde müridin zühd makamı başlamaktadır. Öyleyse avam vera' konağına ulaşınca zühd makamını elde etmiş olur. Ama mürid için vera' konağı zühd makamının ilk konağıdır.

Vera'ın Dereceleri

Vera' üç derecedir:

Birinci Derece: Nefsi ve imanı koruyabilmek, bir de iyilikleri noksansız yapabilmek için kötü ve çirkin şeylerden kaçınmaktır".

"Kötü ve çirkin şeylerden kaçınmanın üç faydası vardır." Birincisi nefsi korumak: Nefsi korumak onu Allah katında melekler, mü'min kullar ve diğer mahlukat yanında ayıplanmasına sebep olacak ve lekeleyecek şeylerden korumaktır. Çünkü nefsine değer veren onu pisliklerden koruyup himaye eder, tertemiz edip yüceltir ve en yüksek yere koyar. Azim sahibi ve kamil insanlar, bununla sıkıntıya düşmüşlerdir. Nefsine değer vermeyen onu küçük görüp aşağılayan kimse ise, nefsi kötülük ve pisliklerin, aşağılık işlerin içine atar. Yularını çözüp nefsi başıboş bırakır. Nefsini azdırıp onu kötülüklerden korumaz. Kötülüklerden sakınmanın sağlayacağı en az fayda nefsi korumaktır.

"İyilikleri noksansız yapmak" Bu iki yönden olabilir:

1- Bütün zamanını iyi işler yapmak ve sevap işlemek için harcamak. Çünkü kul, kötü işlerle uğraştığı zaman elde etmek imkanı olan iyilik ve sevaplar elde edilmemiş ve sevap hanesi eksik kalmış olur.

2- Günahların sevaplara eşit olması ve sevapları yok etmesi sebebiyle meydana gelen noksanı tamamlamak. Tevbe mertebelesinde geçtiği gibi, kötülükler iyilikleri iptal edip ya tamamen ortadan kaldırır ya da bir kısmını eksiltir. Mutlaka sevap hanesi de azalır. İşte kötü ve çirkin şeylerden sakınmak iyilik defterinde noksan kalan yerlerin tamamlanmasını sağlar. İyilik yapan sonra da günah işleyen kimsenin durumu, aynen malı olup da borçlanan kimsenin durumu gibidir. Bu borç, adamın elindeki malı çoğaltır ya da azaltır. Veya tamamen borca batırıp adamı iflas ettirir. İşte iyilik ve kötülükler de böyledir.

"İmanı korur" Çünkü iman, bütün ehl-i sünnet alimlerine göre itaatle artar, günah ve isyanla eksilir. Bunu Şafii, sahabe, tabiun ve tebeut-tabiinden naklet-miştir. Günahların imanı zayıflatması zevk-i selim ile bilinecek bir durumdur. Çünkü "kul bir günah işlediği zaman kalbine siyah bir nokta konur.Eğer tevbe edip Allah'ın kendisini bağışlamasını isterse kalbi cilalanır ve bu siyah nokta kaybolur. Yeniden günah işlerse siyah noktalar kalbini sarıncaya,kalbi kapkara oluncaya kadar devam eder" hadisi. İşte: *"Hayır, hayır onların kazandıkları kalplerini paslandırıp köreltmiştir"* (Mutaffifin, 14) ayetindeki "ran" (kalbin pas tutup kararması) dan kastedilen mana budur. İman kalpte bir nurdur. Kötülük ve günahlar bu

nuru ya tamamen gider ya da bu nurun azalmasına sebep olur. İyilikler ise kalbin nurunu artırır. Allah Teala bildirmiştir ki, kalbi saran pas ve kirlerin sebebi kulun kendi kazancıdır. Allah Teala münafıkları kendi kazandığı şeyler sebebiyle altüst etmiştir. Ve şöyle demiştir: *"Allah, münafıkları yaptıklarından dolayı başaşağı etmiştir"* (Nisa, 88). Allah'ın kullardan aldığı ahde vefa etmeyip onu bozmanın da kalplerin katılaşmasına sebep olduğunu bildirmiştir: *"Sözlerini bozdukları için onlara lanet ettik. Kalplerini katılaştırdık. Onlar sözleri yerlerinden değiştirirler. Kendilerine belletilenin bir kısmını unuttular"* (Maide, 13).

Allah Teala, bu ayette ahdi bozma günahının şu sonuçların doğmasına sebep olduğunu göstermiştir: 1- Kalp hastalığı.2- Lanet.3- Söz ve kelimelerin yerlerini değiştirme.4- Öğrendiği ilmi unutma

.Nasıl humma hastalığı insanı güç ve kuvvetten düşürüp zayıflatıyorsa günahlar da tıpkı bu hastalık gibi imanı zayıflatır. Bu yüzden selef şöyle demiştir: "Humma hastalığı ölümün habercisi olduğu gibi günahlar da küfrün habercisidir."Günah işleyen kimsenin imanı hastalanan kimsenin güç ve kuvveti gibidir. Bu kuvvet hastalığın şiddetine göre değişir.

Bu üç nokta- nefsi korumak, iyilikleri tam ve noksansız yapmak, imanı korumak- avamı vera'ya sevkeden etkenlerden daha yüksektir. Çünkü bu özelliklere sahip olan kimsenin himmeti daha yücedir. Zira o nefsini koruyup temizlemeye, Rabbine ulaşmaya ehil hale getirmeye çalışmaktadır. Öyleyse bu kul nefsini Rabbi katında ayıplanmasına, lekelenmesine sebep olacak ve Rabbiyle nefsi arasında perde olacak şeylerden korur. Aynı zamanda Allah'a iyilikleriyle yürüdüğü, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmayı onlarla talep ettiği için yaptığı iyilikleri elde ettiği sevapları da heba edecek etkenlerden korur. Yine imanını Rabbiyle, O'nun sevgisiyle, O'nu birleyerek, O'nu tanıyıp her an gözetim altında olduğu şuuruna vararak, nurunu söndürecek, güzelliğini giderecek ya da bu nuru zayıflatacak şeylerden korur.

Şeyh el-Ensarî dedi ki: " Bu üç vasıf, müridlerin ulaşacağı vera' makamının birinci derecesidir."Yani müridlerin vera'ında bu derecenin üzerinde iki derece daha vardır. Sonra şöyle dedi:

İkinci Derece: Devamlı korunma ve takva üzere olabilmek, alt mertebeye düşürecek fiillerden sakınabilmek ve sınırı aşma gafletinden kurtulmak için yapılmasında sakınca olmayan konularda aşırıya gitmemektir."

Diyor ki, birinci dereceden yükselip vera'ın ikinci derecesine çıkan kimse birinci derecede sahip olduğu korunmayı devam ettirebilmek için ve ondaki berraklığı bulandırır korkusuyla yapılmasında sakınca olmayan birçok mübah işi terkeder. Çünkü mübahların çoğu korunma berraklığını bulandırır. Güzellik ve parlaklığını yok edip nurunu söndürür.

Bir gün Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye yapılması mübah olan bir iş hakkında bana şöyle dedi: "Kurtuluşa ermek için bu mübahı terketmek şart değilse de yüksek mertebelere aykırıdır" (Veya buna benzer birşey söyledi).

Arif birinci derecede elde ettiği korumayı devam ettirebilmek için mübahların çoğunu -özellikle helal haram arasında olanları- terkeder. Çünkü daha önce de geç-

tiği gibi helalle haram arasında bir geçiş bölgesi vardır. Öyleyse ikinci dereceye ulaşan kimsenin mübahları terketmesi gerekli gibidir. Çünkü onun mübahları işlemesi bulunduğu dereceye ters düşer.

Birinci derecedeki müridle ikinci derecedeki mürid arasındaki fark şudur: Birinci derecedeki mürid korumayı elde etmek için çalışır. Bu derecedeki mürid ise koruma berraklığını bulanmaktan ve nurunun sönüp gitmesinden muhafaza etmeye çalışır. Müellif el-Ensari'nin "korumayı devam ettirebilmek için" sözünün anlamı budur.

"Sınırı aşma gafletinden kurtulmak." Sınır helallerle haramların çakıştığı nihaî noktalardır. Helallerin sona erdiği nokta onun sınırıdır. Bu sınırı aşmaya kalkışan günaha girer. Allah Teala helal sınırlarını aşmayı ve ona yaklaşmayı yasaklamıştır. *"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır,sakın onları aşmayın"* (Bakara, 229). *"Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır, onlarayaklaşmayın"* (Bakara, 187). Birinci ayetteki sınırlardan maksat helallerin bittiği noktalardır. Bu yüzden bunları aşmak yasaklanmıştır. İkinci ayetteki sınırlardan kastedilen haramların başlangıç noktalarıdır. Onun için bu noktalara yaklaşmak yasaklanmıştır.

Allah Teala bu ayetlerde şöyle buyuruyor: "Size helal kıldığım şeyleri aşmayın, haram kıldığım şeylere de yaklaşmayın." İşte vera', kulu haramlara yaklaşmak ve helalleri aşmaktan korur. "Sınırı aşmaya kalkışmaktan kurtulmak" cümlesinden kastedilen mana budur.

"Üçüncü Derece: Vakti parçalayıp Allah'tan başkasına bağlanmaya sebep olan her türlü etkenden ve cem' haline engel olan bütün hallerden sakınmak."

Vaktin parçalanması ile Allah'tan başkasına bağlanmak arasındaki ilişki,sebeple müsebbep arasındaki ilişki gibidir. Müridin vakti parçalanınca Allah'tan başkasına yönelir. Yalnız Allah'a ibadet etmeyen Allah'tan başkasına ibadet eder. Yaptıklarını Allah için yapmayan başkaları için yapar.

Yalnız Allah'a ibadet ettiği,yalnız O'na yönelip O'ndan korktuğu, O'ndan ümit edip O'na boyun eğdiği ve yalnız Allah'a muhtaç olduğu için Allah ihlaslı ve samimi olan müridi vaktinin parçalanmasından korur.

Bu üçüncü derece, ikinci dereceden daha yüksektir. Çünkü ikinci derecede olanlar, koruma berraklığını bulanmaktan muhafaza etmeye çalışır ve devamlı bu korumayı düşünürler. Bu hal üçüncü derecede olanlara göre Hak'tan ayrılmak ve nefsinin durumunu düşünerek Hakk'ı murakebeden uzak kalmaktır. O halde üçüncü derecedekilerin edebi, edeb-i huzûr, ikinci derecedekilerin edebi ise, edeb-i gaybettir.

"Cem' haline engel bütün hallerden sakınmak." Yani tevhidde fani olma ve Allah'la beraber bulunma müşahedesinin kulu tamamen bürüyüp bu fena ve cem' haline engel olan bütün hallerden korumasıdır.

Müellif el-Ensarî'ye göre, cem hali ulaşılabilecek en son nokta olduğu için cem'e engel olan bütün halleri cem haline kıyasla bir noksanlık kabul etti. Halbuki cem ve fena makamından daha yüksek bir makam daha vardır. O da ister fena ve cem' ister başka herhangi birşey olsun, seni sıkıntıya sokan her türlü lezzet ve paydan sakınmandır. Daha önce de belirttiğimiz gibi cem' ve fena kulun payıdır. Al-

lah'ın ise bunun ötesinde bir hakkı vardır. Bu, hem fena hem cem' halinde devamlı Allah'a yönelmek, O'nunla baki olmaktır.

Buna göre gerçek vera' kulun, hem cem' hem fark makamında iken Allah'ın emrini yerine getirmesine ve bunun devamına engel olacak her türlü halden sakınmasıdır.

"Korku vera' doğurur." Korku; vera', Allah'tan yardım dileme ve uzun amel beslememe meyvesini doğurur.. Allah'a kavuşmaya inanma gücü zühdü doğurur. Marifet (Allah'ı tanıma) sevgi, korku ve ümit doğurur. Kanaat rıza doğurur. Zikir kalbi diriltir. Kadere iman tevekkül meydana getirir. Devamlı Allah'ın isim ve sıfatlarını düşünmek marifet doğurur. Vera' zühd doğurur. Tevbe, Allah sevgisi doğurur. Devamlı zikir de tevbeyi doğurur. Rıza şükür doğurur. Kesin karar ve sabır bütün hal ve makamları doğurur. İhlas ve doğruluktan herbiri diğerini doğurur. Marifet, güzel ahlak doğurur. Düşünmek kesin kararlılığı doğurur. Devamlı Allah'ın kontrolü altında bulunduğu düşüncesine sahip olmak vakti doğurur. Nefsi öldürmek, ona boyun eğdirmek, nefsin arzu ve isteklerini kırmak kalbin kuvvetli ve diri olmasını sağlar. Nefsi tanıyıp ona kızmak Allah'tan utanmayı, Allah'ın verdiği nimetleri çok, kendi yaptığı ibadet ve taatleri ise az görmeyi, kalp ve dilden benlik izini silmeyi gerektirir. Basiret sahibi olmak yakîn doğurur. Görülen ve duyulan belge ve delilleri derinlemesine düşünmek de basireti doğurur.

Bütün bunların özü şu iki noktada toplanmaktadır:

1) Kalbini dünya yurdundan ahiret yurduna taşıyıp oraya yerleştirmendir.

2) Kur'an'ın manaları üzerinde düşünmen, niçin ve hangi maksatla indiğini iyice anlamaknve her ayetten gerekli dersi alıp kalbindeki hastalığı Kur'an ilacı ile tedavi etmendir.

"Yüce dost"a ulaştıracak en kestirme ve kolay yol budur. Bu yola giden kimseler açlık susuzluk duymaz ve her türlü korkudan emin olurlar. Başka yollarda bulunan afetlerden hiçbiri asla bu yolda bulunmaz. Bu yolda yolcuları korumak üzere Allah tarafından görevlendirilmiş bekçi ve muhafızlar vardır. Bu yolun kıymetini ancak insanların gittiği yolları tanıyan, o yollardaki bela ve afetleri bilen kimseler anlayabilir.

TEBETTÜL MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz " mertebelerinden biri de "tebettül" mertebesidir.

Allah Teala şöyle buyurmuştur: *"Rabbinin adını an; herşeyi bırakıp bütün gönlünle yalnız O'na yönel"* (Müzemmil; 8).

"Tebettül" , ilgilenmek ve kopmak demektir. Meryem (as)'a evlendiği, erkeklerle ilgisini kestiği, şeref ve fazilet bakımından zamanın bütün kadınlarından üstün olduğu ve onlardan tamamen ayrıldığı için "betal" ismi verilmiştir.

Müellif el-Ensarî şöyle dedi: "Tebettül, herşeyi bırakıp bütünüyle Allah'a yönelmektir. Allah Teala şöyle buyurmuştur: *"Gerçek davet ancak O'nadır"* (Ra'd, 14). *Yani tecrid-i mahz ancak O'nadır."*

Müellif, "tecrid-i mahz" sözüyle karşılık alma düşüncesinden tamamen sıyrılmayı kastediyor. Çünkü tebettül makamına ulaşan kimse (mütebettil) yalnız ücret için hizmet eden ve ücretini alınca işverenin kapısından ayrılıp giden işçi gibi değildir. O bir köle gibidir. Zira köle ücret için değil köleliğinin gereği olarak hizmet eder ve kaçmadıkça efendisinin kapısından ayrılamaz. Kaçtığı zaman da kölelik şerefini kaybeder ve tam bir hürriyete de kavuşmuş olmaz. Kaçmakla hem efendisinin hem de diğer kölelerin yanında küçük düşmüş ve kendisini zor duruma sokmuş olur. Nefsin ulaşacağı en büyük şeref, zorla değil -şairin de dediği gibi- kendi isteğiyle ve severek kulluk boyunduruğu altına girmektir.

Nefisler köleliğe girmekle şeref bulur.

Köle, üstünlüğü efendisinin mülküne geçmekle elde eder.

Müellif el-Ensarî, tebettülü açıklarken *"Gerçek davet ancak O'nadır"* ayetini delil getirdi. Gerçek davetin tecrid-i mahz olduğunu söyledi. Eğer tecrid-i mahz'dan benim az önce açıkladığım manadan başka bir de bu manayı kastediyorsa ayetin burada delil olarak getirilmesi uygun düşer. Davetçilerine bir karşılık gerekmese bile Allah Teala, zat ve sıfatları için gerçek davet sahibidir. Çünkü Allah'ın zatı daveti hak etmiştir. O, ibadet edilmeye, yalnız kendisine davet edilmeye, yardım dilenmeye, sığınılmaya ve kendisine muhtaç olunmaya layıktır. O halde gerçek ilahî davet ancak Allah'adır.

Kimin kalbine -bilgi, zevk ve hal bakımından- bu anlatılan şeyler yerleşirse o kimse tebettül makamına ve tecrid-i mahza ulaşmış olur. Selef, "Gerçek davet"i tevhid, tevhidde samimiyet ve doğruluk olarak yorumlamışlardır. Onların tefsiriyle benim açıklamalarım aynıdır.

Hz. Ali (ra) dedi ki: "Gerçek davet tevhiddir." İbn Abbas (ra): "Gerçek davet Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet etmektir" dedi. Yine denildi ki: "Gerçek davet ihlas ve samimiyetle dua etmektir. Halis dua ancak Allah'a yapılır.

Tebettülün Dereceleri

Üç derecedir:

Birinci Derece: Allah'tan korktuğu, ümit ettiği ya da hale önem verdiği için bütün nefsî isteklerden ve masivaya yönelmekten tamamen sıyrılmaktır."

"Tebettül" hem ittisali, hem de infisali bir araya getirir. Bunlardan biri olmazsa gerçekleşmez.

İnfisâl: Allah'tan korktuğu, O'nu arzuladığı veya O'na önem verdiği ya da O'nu tefekkür ettiği için kalbi Allah'a yönelmekten alıkoyan bütün nefsi haz ve isteklerden koparmak ve kalbinin masivayla olan irtibatını kesmektir.

İttisal: Allah'a olan sevgisi, korkusu ve ümidinden dolayı kalbi Allah'a yönelip O'na bağlamaktır. İttisal, ancak infisalden sonra gerçekleşir.

Müellif el-Ensarî, birinci derecenin nefsi isteklerden ve masivaya yönelmekten tamamen sıyrılma olduğunu söyledikten sonra, bu sıyrılmaya yardımcı olacak şeyleri de ve bu sıyrılmanın nasıl gerçekleşeceğini belirtti." Ümit rızayla kesilir. Korku teslimiyetle giderilir. İnsanları önemsemek de hakikati müşahedeyle terkedilir."

Yani kalbinde mahlukata karşı beslediğin ümidi, Allah'ın hükmüne ve taksimatına razı olmakla giderebilirsin. Allah'ın hükmüne ve taksimatına razı olan kimsenin kalbinde mahlukata karşı ümit besleyecek zerre miktarı yer kalmaz.

Kalpteki korkuyu Allah'a teslimiyet ortadan kaldırır. Çünkü Allah'a teslim olup O'na boyun eğen ve Allah'ın takdir ettiği şeylerin mutlaka başına geleceğini, takdir etmediği şeylerin de asla başına gelmeyeceğini bilen kimsenin kalbinde zerre kadar mahlukat korkusu kalmaz. Nefsine bir kötülük gelmesinden endişe eden kimse, onu gerçek sahibine teslim eder. Ve bilir ki, başına gelen şeyler ancak Allah'ın takdiridir. Allah'ın takdir ettiği şey de mutlaka başına gelecektir. O halde Allah dışındaki mahlukattan korkmanın hiçbir anlamı yoktur.

Allah'a teslimiyetin gizli bir faydası daha vardır: Kul nefsini Allah'a teslim edince onu rahata kavuşturmuş ve Allah'ın koruması altına sokmuş olur. Artık hiçbir zalimin, düşmanın veya zorbanın eli ona ulaşamaz.

İnsanları önemseme duygusunu kalpten silen, hakikati müşahededir. Hakikatı müşahede; herşeyin Allah'tan geldiğini, Allah'la kaim olduğunu ve Allah'ın güç ve otoritesi altında bulunduğunu bilmektir. Hiçbir şeyin Allah'ın güç ve kuvveti olmadan hareket edemeyeceğini, O'nun izni ve dilemesi olmadan ne fayda ne de zarar veremeyeceğini anlamaktır. Böyle bir müşahededen sonra mahlukatı önemsemenin ne anlamı var?

İkinci Derece: Arzu ve isteklerden uzaklaşmak, Allah'la ünsiyet kurma eşintisini tenelfüs etmek ve keşif şimşeğini gözlemek suretiyle suretiyle nefse meylet-

mekten tamamen sıyrılmaktır.

Bununla bir öncekı derece arasındaki fark şudur: Birinci derece mahlukattan kopmaktı. Bu derece ise nefisten kopup sıyrılmaktır.

Müellif el-Ensarî, nefisten kopmanın şu üç şeyle gerçekleşeceğini söyledi:

1- Arzu ve isteklerden uzaklaşmak, nefsin heva ve heves peşinde koşmasına engel olmak. Çünkü nefsi, arzu ve isteklere uymak tebettülü engeller.

2- Allah'la ünsiyet kurma esintisini teneffüs etmek. Nasıl ruh bedene hayat veriyorsa esinti de ruha hayat verir. Bu esinti ancak arzu ve isteklerden yüz çevirince oluşur. İşte o zaman kul Allah'la ünsiyet kurma esintisini teneffüs edebilir, O'nun kokusunu duyabilir. Çünkü nefsin mutlaka birşeye bağlanması gerekir. Nefis heva ve hevesle olan irtibatını kesince üzerine ünsiyet meltemleri eser ve bu meltemler nefse hayat verir.

3- Keşif şimşeğini gözlemek. Yani bol yağmur ve rahmetin nerelere yayabileceğini anlayabilmek için keşif şimşeğini gözlemek.

Burada keşiften maksat, insanların gizliliklerini açığa çıkarma gibi mü'min- kafir, iyi-kötü herkeste bulunabilecek cüz'i ve bayağı bir keşif değildir. Bu keşif basiret sahibi sadıkların en son ulaşabileceği üç şeyi ortaya çıkarmaktır: a) Seyr-i sülûk konaklarını ortaya çıkarmak.b) Nefsin ayıplarını ve amelleri bozan afetleri ortaya çıkarmak. c) Allah'ın isim ve sıfatlarını, tevhid ve marifet hakikatlerini ortaya çıkarmak.

Bunlar, tasavvuf ilminin çatısını oluşturan üç temel noktadır. Sufiler bu noktalar üzerinde durmuşlar ve bu çerçeve dahilinde konuşmuşlardır. Bir kısmı genellikle seyr-i sülûk ve menzillerinin özelliklerinden bir kısmı amellere engel olan ve yapılan amelleri ortadan kaldıran afetlerden, diğer bir kısmı da tevhid ve marifetten, Allah'ın isim ve sıfatlarından bahsetmişlerdir.

Zeki, sadık mürid, sufilerin herbirinden kendine göre doğru olanı alıp bununla isteğine ulaşmaya çalışır. Başka bir doğruya zarar veriyor diye kendince doğru olanı terketmez. Çünkü mutlak kemal alemlerin Rabbi olan Allah'a aittir. Kulların ise bu mutlak kemal içerisinde belirli yerleri vardır.

"Üçüncü Derece: İstikameti doğrultmak, ulaşma isteğinde fani olmak ve cem' makamının ilkelerine bakmak suretiyle kendisini tamamen ilerleme isteğine vermektir."

Müellif el-Ensarî, birinci derecede mahlukattan sıyrılmaktan, ikinci derecede nefisten sıyrılmaktan bahsetmişti. Üçüncü derecede ise ilerleme isteğinden bahsetti. Ve bu isteğin istikameti doğrultmak ,sonra da ulaşma isteğinde fani olmakla gerçekleşeceğini söyledi. İstikameti düzeltmek; Cenab-ı Hak dışındaki herşeyden yüz çevirip yalnızca Allah'a yönelmek ve Allah'ın sevdiği şeylerle meşgul olmaktır. "Ulaşma isteğinde fani olma" ise: Bu isteğin bütün düşünce ve kararlarını, irade ve zamanını toplayacak şekilde müridi herşeyden alıkoymasıdır. Üçüncü derece ancak biraz önce bahsettiğimiz keşif şimşeğinin çakmasından sonra gerçekleşir.

"Cem'in ilklerine (evailu'l-Cem') bakmak." Cem' bütün mahlukatın yalnızca Allah'la kaim olması ve Allah'ın terbiye etme ve işlerini çekip çevirmek suretiyle mahlukatı gözetmesidir.

Cem'in evaili, fena vadisine inilen sarp yokuşlardır. Cem'in evailine bakmak ise cem'in ön taraflarında bulunan bu sarp yokuşlara yönelmektir. Bir başka görüşe göre cem'in ilkleri, cem' makamına ulaşmadan önce tefrika vadilerinde yürüyen müridin karşısına çıkan ve oradan cem' makamına bakılan bir duraktır. Bu durak, isteğinde ciddi olan her müridin karşısına çıkar. Kimisi buradan geriye döner, kimisi de isteğine ulaşır.

Bence bunun ötesinde dördüncü bir derece vardır. O da, Rabbinden birşey istememek, Rabbinin kendisinden istediği şeyler karşısında kendi isteklerinden vazgeçmektir. Bu dereceye ulaşan mürid artık bütün isteklerinden kopup önceden istediği şeyleri istemez hale gelir.

Mutasavvıfların çoğuna göre, *"yalnız sana ibadet ederiz"* fark makamı, *"yalnız senden yardım dileriz"* ise cem' makamıdır.

Mutasavvıflardan bir kısmına göre ise cem'i terketmek zındıklık ve küfürdür. Kulu cem' makamından ayırıp farka götürür.Bir kısmı da fark makamının iltifat edilmeyen bir noksanlık olduğunu ve bu makamda olanların hallerinin kötü ve dağınık olduğunu kabul etmişlerdir. Mürid, hak kervanının yöneldiği tarafa yönelip cem' makamına ulaşmaya çalışarak fark makamından uzaklaşabilir.

Doğru yolda olan mutasavvıflar ise şöyle diyorlar: Seyr-i sülûk yoluna giren kulun hem cem' hem de fark makamını elde etmesi gerekir. Çünkü kulluk her ikisiyle gerçekleşir. "Fark"ı olmayanın kulluğu yoktur. Cem'i olmayanın "marifet" ve "hal"i yoktur.Öyleyse *"Yalnız sana ibadet ederiz"* fark, *"yalnız senden yardım dileriz"* cem' makamıdır.

Gerçek şu ki *"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz"* meşhedlerinden herbiri hem "fark" hem de "cem"i içermektedir. Kulluk her meşhedde hem fark hem de cem'i birleştirmekle kemale erer. *"Yalnız sana ibadet ederiz"* meşhedinin "fark"ı, yapılan ibadetlerin çeşitli ve farklı olmasıdır. "Cem"i ise bütün bu çeşitli ibadetleri yalnız Allah için yapmak ve yalnız O'na yönelmektir. Allah'ın hakkıyla ve O'nu istemekle çakışan her türlü istek ve arzudan uzaklaşmaktır.

O halde *"Yalnız sana ibadet ederiz"* meşhedi, cem'de fark'ı, vahdette kesreti içine almaktadır.Bu meşhede sahip olan kimse bir tek ma'buda ibadet ettiği halde kulluk menzillerinde bir ibadetten diğer bir ibadete geçer. Yani ibadet ettiği varlık tektir. Fakat ona ulaştıran ibadetler ise çeşitlidir.

"Yalnız senden yardım dileriz" meşhedinin "fark"ı, Allah'tan ne istediğin,i bunun fayda,ve zararının, başlangıç ve sonucunun ne olacağını Allah'a olan bağını kuvvetlendirme ve koparma açısından ne gibi bir sonuç doğuracağını müşahede etmektir. Kul kendisinin noksan ve muhtaç olduğunu, kendisinden yardım dilenen Allah'ın ise isteklere cevap vermede yeterli olduğunu müşahede eder. Bütün bunlar *"Yalnız senden yardım dileriz"* meşhedinin kulluk meyvesini veren birer farktır.

"Yalnız senden yardım dileriz" meşhedinin cem'i ise bütün iş ve fiillerde Allah'ı birlemek, kainattaki herşeyin O'nun dilemesi ve tasarrufuyla gerçekleştiğini müşahede etmektir."

O halde kulun *"Yalnız senden yardım dileriz"* meşhedindeki "fark"ı

alıp*"Yalnız sana ibadet ederiz"* meşhedindeki "fark"ı terketmesi, kullukta bir noksanlık meydana getiriyorsa, bunun tersi de yine kullukta noksanlık doğurur. Tam kulluk her iki meşhedde de "fark" ve "cem"e gerçek değer ve haklarını vermektir.

Görüldüğü gibi *"Yalnız senden yardım dileriz"* meşhedleri hem "cem"i hem de "fark"ı içermektedir. .

RECA MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileri z" mertebelerinden biri de "Reca" mertebesidir.

Allah Teala şöyle buyurmuştur: *"Taptıkları varlıklar, rablerine daha yakın olmak için vesile ararlar. O'nun rahmetini umar, azabından korkarlar"* (İsra, 57). Allah'a vesile aramak, O'na sevgi ve kullukla yaklaşmayı istemektir. Allah Teala bu ayette imanın temelini oluşturan üç makamı zikretti. Bunlar sevgi, korku ve ümittir. Diğer ayetlerde de şöyle buyurulmuştur: *"Kim Allah'a kavuşmayı umuyorsa bilsin ki Allah'ın tayin ettiği o vakit elbet gelecektir"* (Ankebut, 5).

"İnananlar, hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenler, Allah'ın rahmetini umarlar. Allah bağışlar ve merhamet eder" (Bakara, 218).

"Rabbine kavuşmayı uman kimse yararlı iş işlesin ve rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın" (Kehf, 110).

Sahih-i Müslim'de Cabir (ra)'den şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: Cabir (ra) dedi ki: "Ben Resulullah (sav)'ın -vefat etmeden önce- üç defa şöyle dediğini duydum: "Sizden biriniz mutlaka Rabbine hüsn-ü zan besleyerek (O'nun rahmetini umarak) ölsün."

Yine *Sahih-i Müslim*'de rivayet edilen bir hadiste, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Allah Teala buyuruyor ki: Ben kulumun zannı üzereyim. Benim hakkımda dilediği gibi zanda bulunsun."

Denildi ki o; Rab Teala'nın lütuf ve cömertliğinin müjdesi ile neşelenme O'nun ikramının görülmesiyle duyulan rahatlamadır. Denildi ki o; Rab Teala'nın cömertliğine duyulan güvendir.

Reca ile "temenni" arasındaki fark şudur: "Temenni", tembellik ve üşengenlikle birlikte bulunabilir ve temennide bulunan kişi, ciddiyet ve çalışkanlık yolunu tutmayabilir. Ümit ise, çaba sarfiyla ve güzel tevekkülle birlikte bulunur. İlki (temenni) tıpkı tarlası olup da onu ekmeyi ve ürünü toplamayı temenni eden kişinin durumu gibidir.

İkincisi (reca), tıpkı tarlasını süren, çapalayan, eken ve ürünün bitmesini bekleyen kişinin durumu gibidir. Bundan dolayıdır ki, Arifler, "reca"nın ancak amelle birleştiğinde sıhhat bulabileceği hususunda icma etmişlerdir.

"Reca" üç türlüdür; bunlardan ikisi övülüp biri yerilmiştir.

İlk ikisi; Allah'tan gelen bir nurla, O'na itaatle amel eden kişinin ümididir ki o,

bu amelinin sevabını ummaktadır. Ve günah işleyip de bunlardan dolayı tevbe edenin ümididir ki o, bu tevbeyle *Allah'ın* bağışlamasını, ihsan ve affını, cömertlik ve keremini ummaktadır. Üçüncüsü; aşırılık ve hatalarda ısrar eden ve hiçbir amel işlemeden Allah'ın rahmetini rica eden kişinin durumudur. Bu aldanma ve sahte recadır.

Salik için iki bakış vardır; ilk bakışı kendisine, ayıplama, amellerindeki yanlışlıklara bakışıdır ki bu ona Rabbinin geniş kerem ve lütfuna giden korku (havf) kapısını açar. İkinci bakışı ise ona, reca kapısını açar. Bu yüzdendir ki, "reca"nın tanımı hakkında "Allah'ın rahmetinin genişliğine *bakıştır" denmiştir.*

Ebu Ali er-Rûzbari der ki: "Korku" ve "Ümit" (reca), kuşun iki kanadı gibidir ki onlar dengelenince uçuş dengelenir ve kuş uçar. Birisi eksik olduğunda ise uçuşta hata olur. Bu iki kanatın gitmesi ise, kuşun ölümü anlamına gelir.

Ahmed b. Asım'a soruldu ki: Kuldaki "reca"nın alameti nedir? Dedi ki: "İhsanla taltif olunduğunda şükretmesi ve Allah'tan dünya ve ahirette üzerindeki nimetini ve ahirette de üzerindeki affını tamama *erdirmesini ummasıdır.*

Arifler, ihsan sahibi olup da buna karşılık sevap umanın ümidiyle, kötülüğünden dolayı tevbe edenin bağışlanmayı ümidinin hangisinin üstün olduğu hususunda ihtilafa düşmüşlerdir.

Bir grup, iyilik sahibinin ümidini tercih etmişler ve bunu, ondaki umma sebeblerinin kuvvetli oluşuna bağlamışlar, diğer bir gurup ise günahkarın ümidini öbürüne tercih etmişlerdir. Bunlara göre günahkarın ümidi, ameli beğenme hastalığından yoksun, günahı önemseme zilletiyle bir aradadır.

Yahya b. Muaz dedi ki: "Sana günahlarla olan ümidim neredeyse amellerle olan ümidimden daha fazladır. Çünkü amellerimde ihlasa dayanıyorum. Onları nasıl seçip tahminle takdir edebilirim ki? Çünkü birçok afetle karşı karşıyayım. Günahlardan ise senin affına dayanıyorum. Sen, bol bağışlamakla vasıflandırılırken, bunları nasıl affetmezsin ki?" Yine o der ki: "Allah'ım, kalbimdeki hediyelerin en büyüğü sana olan ümidimdir. Dilimdeki en tatlı söz, seni övmektir. Anlarımın en güzeli, seninle buluştuğum andır."

Reca Müridlerin Mertebelerinin En Zayıfıdır

"Menâzil" sahibi der ki: "Reca, müridlerin mertebelerinin en zayıfıdır. Zira o, bir yönden çekişme, diğer yönden itirazdır. O, bu taifenin görüşüne göre, hafifliğe düşmektir. Kur'an-ı Kerim ve Sünnette onun tek bir faydası zikredilmiştir ki o da; sahibini ümitsizliğe götürmemesi için kişinin korkusunun ateşini soğutmasıdır".

Şeyhü'l-İslam (Herevi)yi severiz, ama hakikatı daha çok severiz. Masum olan Allah Resulü (sav) dışında herkesin sözü, alınabilir ve bırakılabilir. Biz onun sözlerini, en güzel nedenlerine bağlar sonra da onu açıklarız.

"Menazil" sahibinin "Reca, müridlerin mertebelerinin en zayıfıdır" sözü, onun daha yukardaki mertebelere nisbetle zayıf olduğu anlamına gelir ki bunlara örnek olarak, marifet, muhabbet, ihlas, sıdk ve tevekkül mertebelerini gösterebiliriz. Do-

layısıyla onun maksadı, bizatihi o mertebenin zayıflığı ve eksikliği anlamında değildir.

"Zira o, bir yönden çekişme diğer yönden itirazdır" sözüne gelince bu, kulun Rabbinden murad ettiği ihsan, sevap ve lûtfuyla ilgilidir. Allah Teala'nın kulundan muradı; O'nun hakkını yerine getirmesi, O'na kendi koyduğu hüküm doğrultusunda davranmasını isteyebilir ki bunda onun için bir hikmet vardır. Ama kul, Allah'dan kendisine lûtuf hükmü gereği davranmasını isterse, bir tür bir karşı çıkışa düşmüş olur. Sanki ümit edenin kalbi, malikin mülkündeki tasarrufuna ters düşen birşeye takılmış gibidir. Bu ise onun, Rabbinin huzurunda O'nun emirlerine boyun eğip teslim olması hükmüne ters düşmektedir. Onun ümidi, O'nun hüküm ve iradesine karşı çıkış, efendisinden birşey isteme makamında durmasıdır. Bu da, efendisinin kendisinden murad ettiğiyle çatışmaktadır. Gerçek seven, kendi iradesinden geçerek sevdiğinin muradıyla tutuşan kimsedir; velev ki bunda kendisi için işkence sözkonusu olsun.

İtiraz yönüne gelince; kalp, bir ümide bağlanıp da ona ulaşamayınca itiraz eder. Çünkü, rica ettiği durum tahakkuk etmemiştir. O tahakkuk etse yine itiraz eder. Çünkü başından bu ümit edilmeyen durum geçmiştir. Sonuçta herkes Allah'ın rızasını umar ve kendine onu anlatır.

Ümitte itirazın başka bir boyutu daha vardır ki o da şudur: Kişi, ümidinden dolayı Rabbine itiraz etmiş olur. Çünkü, ümit sahibi, umduğunu istemekte ve tercih etmektedir ki bu, kadere itiraz olup teslimiyetin kemaline aykırıdır. Aynı şekilde başından geçen kazaya rıza gösterme durumuna da terstir. O, kazayı herhangi bir şekilde kaçırdığını gördüğünde sözkonusu kazaya mutlak surette ermelidir. O kalbini fazladan bir ricaya bağlayarak kazaya itiraz etmiş, hükme teslim olmanın hakkını vermemiş olur ki bu da, fena geçitinde yürüyenlerin ve Aynü'l-Cem'e bakanların nazarında hafiflik ve ahmaklığa düşüştür. Zira hafiflik, kişinin hazzına teslim olmasıdır; ümit de hazza teslim olmasıdır. Zira o, hazlarla ilgili bir durumdur. Bir yola sahip çıkanların yollarının başı; kendi nefislerinden ve nefislerinin hazlarından kurtulmasıdır.

Çünkü onlar, nefisleriyle değil, Allah'la olmak için amel etmektediler. Sevgilinin gayesi, sevgilisinin üzerine koyduğu hükümlere, kendisini sevindirse de üzse de rıza göstermesidir. Bu duygu bazılarını o hale götürmüştür ki biri şu beyitleri delil getirmiştir:

Seni seviyorum. Seni sevap için sevmiyorum. Seni ancak ceza için seviyorum.

Bütün isteklerime ulaştım, azapla duyacağım vecdin lezzeti dışında.

Onun azapla kasdettiği, azapla duyacağı lezzetin aynı ise, yine nefsinin hazına teslim olmuş olur. Ama rızası, sevgilisinin kendisinden istediğine -azap dahi olsa- bağlı olsa, onda ne ümit ne de korku için bir yer bırakmamış olur ve şöyle der: Ben senin benim için dilediğin herşeyi -azap dahi olsa- severim. Bazı aldanmış kimseler bunu şu sözleriyle açığa vurmuşlardır:

Ayrılıkla yaşadığım azap, benim katımda, vuslatın tadından daha hoştur.

Çünkü ben, vuslatta hazzımın kölesi, ayrılıktâ ise mevlanın kulu olurum.

Burada ayrılıkla çekilen azabın, kavuşmanın tadından daha hoş olduğu, çünkü

kavuşmada nefsin şehvetini tatmin etme durumunun sözkonusu olduğu haber veriliyor. Azapta ise, nefs için herhangi bir istek sözkonusu değildir.

O, ümidin Kur'an ve sünnette sadece tek bir fayda için varid olduğunu haber veriyor. Bu fayda, ümidin, korkunun ateşini soğutarak, umutsuzluğa düşülmesini engellemesidir. Bunlar onun sözleri ve en güzel yorumudur.

Denilebilir ki bu tür sözler; doğruluk, sağlıklı davranış, kuvvetli ihlas ve saf tevhid kuşattıkça ve Allah Rasulü'nden başka bir kişi için masumiyet ifade etmedikçe birçok iyilik sebebiyle affolunması umulan sözlerdir.

Bu dengesiz sözler,insanlardan iki gurubu fitneye düşürmüştür. Bunlardan ilki, sözkonusu sözlerinden dolayı iyilikleri, lütufları, doğru muameleleri unutulmuştur. Onların bu iyilikleri sözkonusu sözlerinden dolayı insanlar tarafından heder edilmiş, mutlak surette inkar edilerek kendilerine su-i zanda bulunulmuştur. Bu aşırılık ve israftır. Eğer hata ve yanılan herkes terkedilip, iyilikleri heder edilseydi ilimler ve sanatlar fesada uğrar, herşey atıl kalırdı.

İkinci gurup ise, sözkonusu sözlerin sahiplerinin iyiliklerini, gönül temizliklerini, azimetlerini ve güzel davranışlarını öne çıkarıp bu sözlerdeki ayıp ve kusurları görmekten geri durdular. Bunlara iyilikler gözüyle bakıp kabul hükmü verdiler ve onların savunuculuğunu yaparak davranışlarında bunları göstermeye çalıştılar. Bunlar da birinci guruptakiler gibi aşırı ve müfrit idiler.

Üçüncü gurup -ki bunlar, adalet ve insaf ehlidirler -her hak sahibine hakkını vermiş ve herkesi kendi yerine koymuşlardır. Yanlış olana doğru, doğru olana yanlış hükmünde bulunmamışlardır. Aksine, kabul edilebileni kabul, reddedilmesi gerekeni reddetmişlerdir.

Toplumun ileri gelenleri, bu ve benzeri türde söz ve davranışlara karşı insanları uyarmış, sonunun kötü olacağını söyleyerek bunlardan uzak olduklarını ifade etmişlerdir. Ebu Kasım el-Kuşeyri *Risale* adlı eserinde der ki: "Ebu Süleyman ed-Dârâni, ölümünden sonra görüldü. Kendisine "Allah sana ne (muamele) yaptı?" denildiğinde, "Beni bağışladı, insanların işaretleri kadar hiçbir şeyin bana zararı olmadı" diye cevap verdi.

Ebu Kasım el Kuşeyri, dedi ki: "Ebu Said el-Şehham'ı şunu söylerken duydum: Rüyada Ebu Sehl el-Saluki'yi gördüm ve ona: "Ey Şeyh" dedim. Bana "Şeyhleştirmeyi bırak" dedi. "Peki ya o hallerin?" deyince "Bize hiçbir şekilde faydası olmadı" dedi. "Allah sana ne yaptı?" diye sorduğumda "Yaşlı kadınların sordukları meselelerini hürmetine beni bağışladı" dedi.

Geriri'den zikrolunur ki: O, ölümünden sonra Cüneyd'i uykuda görmüş ve ona "Nasılsın ey Ebu Kasım?" diye sormuştu. O, "Tüm o işaretler kayboldu ve o ibareler yok oldu. Sabahları dilimizle çektiğimiz tesbihlerin dışında hiçbir şeyin faydası olmadı" cevabını verdi.

Ebu Süleyman ed-Dârâni der ki: "Sûfilerin nüktelerinden biri bana arzolunduğunda onu iki adil şahide -Kur'an ve Sünnet- başvurmadan kabul etmem."

Cüneyd dedi ki: "Bizim mezhebimiz Kur'an ve Sünnetle kayıtlıdır. Kim ki Kur'an'ı okumamış, hadisi yazmamışsa bizim yolumuzda ona uyulmaz." Bu ve

benzeri sözler onların birçoğundan nakledilmiştir. Allah hepsinden razı olsun.

"Reca, mürid mertebelerinin en zayıfıdır",sözüne gelince, durum böyle değildir. Aksine o, bu mertebelerin en değerlisi, en yükseği ve en şereflisidir. Onun, sevginin ve korkunun vasıtasıyla Allah'a giden yolun mecrası oluşur. Allah da reca ehlini methetmiştir: *"Sizden Allah'ı, ahiret gününü umup Allah'ı bol zikredenler için Allah Resulü'nde pek güzel bir örnek vardır"* (Ahzab, 21).

Peygamberin, Rabbinden rivayet ettiği ilahi/kudsi bir hadiste de buna işaret vardır: "Ey ademoğlu, bana dua ettiğin ve ümit ettiğin müddetçe, senin günahlarını bağışlarım ve günahına önem vermem." (Tirmizi, Daavat, 99; Müsned, V/172) A'meş, Ebu Salih kanalıyla Ebu Hureyre'den, o da Peygamber'den şunu rivayet eder: "Allah Teala buyurur ki: Ben, kulumun benim hakkımdaki zannının yanındayım ve onunla birlikteyim. O beni içinde zikrettiğinde ben de onu içimde zikrederim. O beni bir toplulukta zikrettiğinde ben onu daha hayırlı bir toplulukta zikrederim. Bana bir karış yaklaştığında ben ona bir kulaç yaklaşırım. Bana bir kulaç yaklaştığında ben ona iki kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim." Bu hadisi Müslim rivayet etti. (Buhari, Tevhid, 15,43; Müslim, Zikr, 3,18; Müsned, IV/106).

Allah Teala, müşriklerin kendilerini vasıta edinerek Allah'a yaklaşmaya çalıştıklarını iddia ettikleri havas kulları hakkında şunu haber vermektedir: "De ki: *"Allah'tan başka ilah diye iddia ettiklerinizi çağırın. Bunlar, sizden sıkıntıyı ne kaldırabilirler ne de değiştirebilirler. Onların taptıkları da Rablerine en yakın olabilmek için vesile ararlar; O'nun rahmetini umarlar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azâbı korkunç olmaktadır"* (İsra, 56-57).

Yüce Allah buyuruyor ki: Beni bırakarak kendilerinden çağrıda bulunduklarınız da benim kullarımdır; bana kulluk ederek yakın olmaya çalışır, rahmetimi umar ve azabımdan korkarlar. Durum böyle iken neden beni bırakıp onlara çağrıda bulunuyorsunuz? Allah onlara, sevgi, korku ve reca gibi güzel halleri ve makamlarından dolayı senada bulunmuştur.

"Çünkü o, bir yönden çekişme, diğer yönden de itirazdır" sözüne gelince, denebilir ki: Bu kulluktur ve ihsan sahibi -iyilik sahibi -ismine sahip olması itibarıyla Allah'a sarılmaktadır. Bu sözkonusu isimleriyle Allah'a kulluk etme, sarılma ve O'nu bilme, kula bildiği ve bilmediği her yönden ümitte bulunmayı gerektirmiştir. Ümidin kuvveti, kulun, Allah'ı, isim ve sıfatlarını, rahmetinin gazabını geçmesini bilme gücüyle orantılıdır. Eğer ümit ruhu olmasaydı, kalp ve organların kulluğu işlerliğini yitirir, Allah'ın anıldığı mescitler, namazlar, alışverişler yıkılırdı. Hatta ümit ruhu olmasaydı, organların kulluğu ve taati dururdu. Eğer ümidin güzel rüzgarı olmasaydı, amel gemileri iradeler denizinde akıp gidemezdi. Bununla ilgili şu beyitlerim vardır.

Eğer ümide bağlanmak olmasaydı, sevenin gönlü hüsranla parçalanırdı

Ciğerlerin ateşini dindiren serinliği olmasaydı, gönül perdesi yanarak erirdi.

Hiç aşk sözlüsü, sevgilisine ümidiyle ona bağlı görülmez mi?

Eğer bineği sürükleyen ümit olmasaydı, kavuşmayı umarak, yüküyle onların diyarına gitmezdin."

Reca, aşkın kuvvet ve büyüklüğüne göre olur. Her aşık, ve zaruri olarak korkandır. O, sevgilisi için en hoş olanı en fazla umandır. Korkusu da böyledir. O, onun gözünden düşmekten, kendisini kovmasından ve uzaklaştırmasından korkar. Onun korkusu, korkuların en şiddetlisidir. Ümidi de bizzat aşk içindir. O, onunla karşılaşmadan ve vuslattan önce ümitte bulunur. Onu görüp kavuştuğunda ise ümidi daha da artar. Zira bu anda, onun ruhunun hayatına kalbinin lütûf ve nimetine, iyiliğine, ilgisine, kendisine rıza gözüyle bakışına ve kendisini sevgisine layık görüşüne nail olacaktır. Aksi halde aşığın hayatı, refahı ve sevgilisine kavuşmaktan başka başarısı olmayacaktır. Bu yüzdendir ki, onun bu andaki ricası daha büyük ve daha üstün olacaktır.

Bu noktanın çok iyi bir şekilde düşünülmesi seni, kulluk ve aşkın engin sırlarından haberdar edecektir. Her aşk, korku ve ümitle içiçedir. Aşk, sevgilinin kalbinde yer ettiği oranda onun korku ve umudu artar. Ama, sevgilinin korkusu hiçbir zaman yalnızlık duygusu uyandırmaz. Oysa kötülük edenin korkusu böyle değildir. Sevgilinin umudu, herhangi bir hastalık taşımaz. Oysa karşılık bekleyenin umudu böyle olamaz. Bu ikisinin umudu arasında büyük fark vardır. Onların durumları da böyle farklıdır.

Özetle; ümit, sulûk sahibi mürid için zaruridir. Eğer arif kimse onu bir lahza dahi terkederse helak olmakla karşı karşıya kalabilir. O daima, affedilmesini umduğu günah, düzelmesini umduğu ayıp, kabulünü umduğu salih amel, devamlılığını umduğu doğruluk, ulaşmayı umduğu Allah'a yakınlık arasındadır. Hiçbir salik, bunlardan veya bir kısmından ayrılamaz. Durum böyle iken nasıl olur da ümit, müridlerin en zayıf mertebesi olur?

Muhalefet ve itiraz, sözüne gelince bu tamamen batıldır. Çünkü ümit sahibi, muhalefet etmemekte ve karşı çıkmamaktadır. Yine o, itirazcı da değildir. Bilakis o, heves eden ve korkan, Rabbinin lütfunu umandır. O, Rabbine karşı hüsn ü zan besler, iyiliğine ümit bağlar ve O'na "Muhsin, Birr, Mu'tî, Halim, Gafûr, Cevvad, Vehhab ve Rezzâk" isimleriyle kulluk eder. Allah, kendinden ümitte bulunanı sever. Bu yüzdendir ki O, kulun kendisine karşı sahip olduğu zanda ve ümit ettiği yerdedir.

"Reca" kulun, Rabbinden umud ettiği şeyleri elde etme sebeblerinden biri, hatta bu sebeblerin en güçlüsüdür. Eğer ümitte muhalefet ve itiraz sözkonusu olsaydı, bunun duada da bulunması gerekirdi ve duada ümide göre daha gerekli olurdu. Zira dua, kulun Rabbine çağrıda bulunup-kendisini hidayete iletmesini, başarılı kılmasını, doğru yoldan ayırmamasını, taatinde yardımcı olmasını, suçlardan uzak tutmasını, günahlarını bağışlamasını, cennete sokup cehennemden uzaklaştırmasını- istemesidir ki yukardaki mantığa göre bu, muhalefet ve itirazın ta kendisidir. Çünkü dua eden hem ummakta hem de ümidinin gereğini talep etmektedir. Bu durumda itiraz ve muhalefete o daha layık görünmektedir.

Şeyh'i (herevi) bu takdire gitmeye iten, kader anlayışındaki sonsuzluğu ve kevni hakikatin müşahedesinde yok oluşudur. Kuşkusuz o, ilimde derinleşenlerden ve hiçbir kınayıcının kınamasına önem vermeyecek kimselerdendir. Sebeplerin inkarında serttir. İşte birçok şöhretli alimin de ayaklarının titreyip yalpaladığı nokta budur.

Eğer Hakk'ın hakkı, yaratılmışların hakkından daha gerekli olmasaydı, bu konuda daha az konuşurdum.

Mülk sahibinin mülkünde tasarrufta bulunmasına karşı çıkış diye bir husus, ne ümit ne de duada sözkonusu değildir. Zire kul iyi ve en evla olan tasarrufu ummaktadır. Örneğin lûtufta bulunmak O'na adaletten daha boş gelmektedir. Bağışlaması intikamından, hoşgörmesi derin incelemesinden daha evladır. Hakkından vazgeçmesi onu istemesinden daha evladır. Zira O'nun rahmeti, gazabını geçmiştir.

Ümit sahibi, ricasını O'na daha hoş gelen ve O'nu daha fazla hoşnut edecek tasarrufa bağlamıştır. Onun ümidi, O'nun kendi mülkündeki tasarrufundan çıkmasını gerektirmez. Aksine kulluğunu ve O'na hoş gelen tasarrufun tecellisini gerektirir. Yüce Allah, hakkını almaktan, kulunu cezalandırmaktan bir fayda sağlamaz. Dolayısıyla onun ümidi bunları iptal etmez. Cezayı ancak kul ister ve Allah'a şirk koşmasından ve O'nu inkarından dolayı hak kendisinden alınır. Böyle bir kul, Allah'ı gazaba sevkedecek şekilde çalışır. Onun gazabını gerektiren sebepler ve faktörler vardır ki kul bunların olmasına gayret eder, bunları öne çıkaracak şekilde davranır. Dolayısıyla o, kendi kendini helak eder. Rabbi ise onu uyarmakta, basiretini açmaya teşvik etmekte ve nida etmektedir: "Bana gel ki seni koruyup himaye edeyim, korktuğun şeylerden emin kılayım." Kul ise bu nidaya kulak asmamakta aksine daha çok uzaklaşıp nefretini kazanmakta, O'nun düşmanıyla anlaşıp Rabbina karşı ona yardımcı olmaktadır. O, Rabbinin kızgınlığına rağmen yaratılmışların rızasını kazanmaktadır. Mahlukun rızası ona göre yaratıcının rızasından, onun hakkı Rabbinin hakkından daha önemlidir. Onun yaratılmışa duyduğu korku, reca ve sevgisi Allah'a karşı duyduğu korku, ümit ve sevgiden daha büyüktür. O, böylece Rabbinin lûtuf, kerem ve sevap kapılarını kapamış, daha ileri giderek bu yollara sed çekmiştir. O, elini Allah'ın düşmanına vermiş, onunla sulhederek ona kulak vermiş, itaat etmiştir. Onun rızasına bağlanmış, en şiddetli ve en çirkin zulümleri çekinmeden işlemiştir.

O, bütün bunlarla, kendi heva ve şehvetine uyarak Rabbinin kendisinden murad ettiğine karşı çıkmış, sevgi ve rızasına itiraz etmiştir. O, bunların O'nun üzerinde olmasına izin vermeyerek, şansını yitirmiş, O'nun hakkında cimrilik ederek kendine zulmetmiş ve sevgilisine düşmanca davranmıştır. Düşmanıyla ise dost olmuş, hayatı, rızasına bağlı olan Rabbini kızdırmış; hayatı Allah'ın gazabını celbeden kişiyi ise hoşnut etmeye çalışmıştır. Kendi nefsinden O'nun düşmanına cömert davranmış, gerçek sevgilisi ve dostuna ise cimrilik etmiştir.

Yüce Allah, erişip cezalandıracak şekilde kuluna karşı intikam hırsına sahip değildir. Onu cezalandırmakla bir faydası olmayacağı gibi bu O'nun mülkünü zerre miktarı dahi olsa artırmaz. Bağışlamasını ise eksiltmez. O, tüm yeryüzü ehlini bağışlasa dahi mülkünde zerre miktarı eksilme olmaz. Nitekim, rahmet cezadan daha geniş, gazaptan daha ileri ve daha güçlüdür. O, kendine bağışlama sözü vermiştir. Kulunun, kendisinden ümitte bulunması, ne hikmetini ne de mülkünü azaltabilir. Bu, O'nu mükemmel tasarruf dairesinden de çıkarmaz, isim ve sıfatlarına halel getirmez. Eğer kul, kendi üzerine hayır kapılarına sed çekmiş, rahmet kapılarını yanlış tercihleriyle kapatmış olmasa, Rabbi ona, rica ve emelinden daha yukarıda karşılık verirdi.

Kulun, tam olarak Rabbine teslim olması ve O'nun kendi hakkındaki hükümlerine rızasına gelince, işte bu, onun Rabbinden kendisini bağışlamasını, ağırlığını atmasını ve amellerindeki kusurlara rağmen yaptığı iyilikleri kabul etmesini ummasından başka birşey değildir. O, Rabbinden günahlarını örtmesini ümit etmektedir. Ümidinin kuvveti teslimiyet ve bağlılığını, kendisini O'nun kapısına atışını gerektirmiştir. Ümit olmaksızın bunun varlığının düşünülmesi mümkün değildir. Ümit (reca) talebin hayatı, irade ise ruhudur.

Kendisine acı çektirse dahi O'nun muradına rıza göstermesine gelince: bu da ölçüsüz bir sözdür. Zira Yüce Allah'ın muradı iki türdür: Sevdiği ve hoşnut olduğu muradı ki, bunun gereğini yapanı över ve ona yardım eder. Bu murada uygun düşmek, O'nu sevmenin bizzat kendisidir. O'nun bu muradının tersini istemek ise dengesizlik, karşı çıkış ve itirazdır. İkinci ise kızdığı, buğzettiği, hoş görmediği muradıdır ki, bunun failini kötüler ve onun düşmanı olur. O'nun bu tür muradına uygun düşmek ise bizatihi O'nun düşmanlığına, muhalefetine düşmek, gazap ve nefretine hedef olmaktır. Bu nokta, ayrılık noktasıdır. Tam olarak muvafakat, bu muradına karşı çıkış ve itiraz ediştir. Bunun reddi, diğer muradıyla olur. Gerçek kulluk; O'nun muradına yine kendi muradıyla karşı çıkmak, hükümlerine yine O'nun hükümleriyle ters düşmektir.

O'nun bu hoş olmayan ve gazabını celbeden muradına ve onun gereklerine teslim olmak dengesizliğin ta kendisidir. Bu onun kulluktan da çıkışıdır. Ve bu, asılsız bir davadır; zira bu teslimiyet ve muvafakatın kaynağı, itiraz ve karşı çıkışı terketmek olsaydı bu, O'nun rıza ve sevgisine ve teslimiyet ve uygunluğun bizatihi sevgi ve rızasının kendisi olduğu emirlerine mahsus bir husus olurdu.

Rabbinin muradında yok olmaya gelince; daha önce de geçtiği üzere Allah'ın övdüğü husus, O'nun dini ve emirle gelen muradında yok olmaktır. Yoksa iddia edildiği gibi kevni ve kaderi bir muradda değil. Kevn/kâinat hayrı ve şerriyle bütün olarak O'nun kaderi muradıdır.

Ümidin efendisine değil de O'nun (c.c) muradına bağlı olmasına gelince; o bu ümidini O'nun kendisine hoş gelmeyen ve kızdığı muradından kaçışla kendisine hoş gelen muradına bağlamış olmaktadır. Örneğin takdir edilen muradı intikam ise bağışlamak ve lûtufta bulunmak O'na diğerinden daha hoş gelecektir. Bu durumda kul ümidini, O'nun iki muradından zatına en hoş gelenine bağlamış olmaktadır.

Ümidin önceden hükme bağlanmış bir hususa itiraz teşkil etmesine gelince, durum böyle değildir. Ümidin önceden hükme bağlanmış bir hususla ilgili olmasıdır. Kul ancak lûtuf, ihsan ve rahmet ümit etmektedir ki bunlar önceden kaza ve kadere bağlanmış durumlardır. Ümit de bunların olması için gerekli sebeplerden biridir. Ümit; kadere karşı çıkış veya itiraz değil; kaderi belirlenmiş bir şeyin talep edilmesidir.

Kulun ümidinin tahakkuk etmemesi halinde yaptığı itiraza gelince, bu onun kulluğundaki eksiklik ve kusur, Rabbaniyet hakkını bilmeyiştir. Gerek ümit sahibi, gerekse dua sahibi haketmedikleri bir lûtufu istemektedirler. Dolayısıyla tazmin isteme hakları yoktur. Eğer kendilerine lûtfedilirse, mutlak minnet ve bunun için tasadduk etmeleri gerekir. Kulun itirazı, saçmalık ve cehalettir. Ümit edilenin veya duayla istenen hususun tahakkuk etmemesi, sadık bir kul için itiraz ve karşı çıkış hakkı doğurmaz.

Allah Resulü, (sav) Rabbinden kendi ümmeti için üç haslet talep etmişti. Allah bunlardan ikisini verirken birini vermemişti. Allah Resulü (sav), O'nun verdikleriyle yetinmiş, vermediğine itiraz etmeyerek, rıza ve teslimiyet göstermiştir.

Ümidin zevkine esir oluşuna gelince; bu yönü sahipleri zaten nefislerinden sıyrılmış kimselerdir. Hazları nereden gelsin?

Allah hakkı için, ne garip bir durum! Kulun Rabbine ümitte bulunmasının, iyiliğini ummasının lûtuf ve ihsanını beklemesinin ve bunu dili ve kalbiyle istemesinin kötülük neresindedir? Ümit, kalbin umduğunu elde etmek için açılmasıdır. Kul, daima kalbiyle açık, lisanıyla isteyici, Rabbinin lûtfunu talep edici olursa bu nasıl ölçüsüzlük olur? Gerçek ölçüsüzlük bunların aksi değil midir?

Garip bir husus da; nefislerinden sıyrılmış oldukları iddiasıdır. Onlar, insanlar içinde kendilerine en fazla tapanlardır. Nefsinden sıyrılan; onu Allah'ın dini muradı üzerine hapsedip Allah'ın dinini ikame etme uğruna onu harcayan, inat ve azgınlık ehli arasında onu uygulamaya çalışandan başkası değildir. O, onlar arasına dalmış, derisi parçalanmakta, türlü tehditlerle korkutulmakta, kanı istenmekte, hiçbir kınayıcının kınaması Allah için onlarla yaptığı cihattan kendisini alıkoymamaktadır. Korkan ve ümit edenlere hakkı açıkça duyurmakta, onlara medh ve senada temkinli davranmaktadır. Onları yüceltme ve büyük saymada dengeli davranmakta, kendisine saygıda ve ihtiyacını gördürmede de ölçülü olmaktadır. O, kendilerine haykırarak nasihat etmekte, bazı sırlar vermektedir. Kendisini bütün kayıt ve kurallardan soyutlayarak sadece Allah'ın rızasını elde etmeye sarılmaktadır. Onun yeri, Allah'ın düşmanlarıyla cihattadır... Geceleri rabıtada bulunmak onun için fena, müşahede ve hallerden daha hoş ve önemlidir. Bu nefsin en yüce yaşantısı, en üstün kuvveti ve en yetkin hazzıdır. Oysa o, nefsinden sıyrıldığını iddia ediyor. O vakit onun hazzı nerden gelmektedir? Belki de o, Rabbinin murad ettiği kulluktan O'nun başka bir muradına atlamıştır ve o, onun hazzıdır. Eğer bunu iddia eden kişi kendisini kontrol ederse durumun gerçekten böyle olduğunu açıkça görecektir.

Rabbini sevabı için değil de azabı için sevmesi ölçüsüzlüğün ta kendisi değil midir? O, Rabbini sevip sevap için itaat ve kullukta bulunduğunda bu haz ve nefsinin muradını öne çıkarmak mı olur? Ya da aksine O'nu kendisine azap etmesi için sevip itaat ettiğinde nefsinin bunda hazzı olmuyor mu?

Allah'a yemin ederim ki, ölçüsüzlük ve ahlaksızlık türleri arasında bunun kadar beteri ve çirkini yoktur. Şeytan, nefislerle ne (kadar) oynamaktadır? Şeytanın bu hale soktuğu bir nefsin bağışlanma isteğine ihtiyacı vardır.

Nebilerin, Resullerin ve Sıddıkların hallerini ve Rablerinden dua ve ricalarını bir kefeye, sonra bu hata sahiplerini ikinci kefeye koyup tartın ve bilahare kıyas edin. Sonra da aradaki derin farklılığa bakın.

Bu kanaat Allah Resulü'nün şu buyruğunun manasından ne kadar uzaktır: "Allah'ım, senin kızgınlığından senin rızana, cezandan bağışına, senden sana sığınırım. Senin üzerine övgüler saymam. Çünkü sen, kendini övdüğün gibisindir." (Müslim, Salat, 222; Tirmizi, Daavat, 76; Ebu Davud, Salat, 152) Yine o, amcası Abbas'a şunu söylemiştir: "Ey Abbas, ey Peygamberin amcası, Allah'tan afiyet dile." (Tirmizi, Daavat, 85; Müsned, I/209) Ebu Bekir (ra)'e ise, kendisinden namazlarda edeceği bir dua öğretmesini istendiğinde şöyle buyurmuştur: "De ki: "Al-

lah'ım, ben kendime pek çok zulmettim. Günahları ancak sen bağışlarsın. Katından bir mağfiretle beni bağışla ve bana merhamet et. Kuşkusuz sen, bağışlayan ve merhamet edensin." (Müslim, Zikr, 48) Hanımların Sıddîkası kendisinden, Kadir gecesine tevafuk ettiğinde okuyacağı bir duayı öğretmesini istediğinde ona şöyle buyurmuştur: "De ki: "Allah'ım, muhakkak ki sen çok affedensin ve affetmeyi seversin. Beni affet." (Tirmizi, Daavat, 85; İbni Mace, Dua, 5) Bizatihi kendisinin hiç ihmal etmediği ve her duasına eklediği duası şudur: "Rabbimiz bize dünyada ve ahirette iyilik ver ve bizi ateş azabından koru" (Müslim, Zikr, 26).

Yüce Allah, akıl sahiplerinden olan seçkin kullarını, kendisinden onları ateş azabından korumasını istemelerinden dolayı şöyle över: Onlar derler ki : *"Rabbimiz, bütün bunları boş yere yaratmadın, seni tenzih ederiz. Bizi ateş azabından koru"* (Al-i İmran 191). Allah Resulü (sav), Ümmü Habibe'ye şöyle buyurur: "Allah'dan seni ateş azabından korumasını istemem, senin için çok hayırlı olur." (Müslim, Zikr, 26; Müsned, III/101) O (sav), "Ateş azabından ve kabir azabından sürekli Allah'a sığınırdı". "Müslümanlara, teşehhüdlerinden, kabir azabından ve ateş azabından, hayatın ve ölümün, Mesih'in ve Deccal'ın fitnesinden Allah'a sığınmalarını emrederdi (Müslim, Mesacid, 130). Hatta bu duanın, namazın vacip olduğu ve namazın ancak onunla sıhhat bulacağı söylenmiştir.

Allah Resulü (sav), bir defasında, hasta ziyaretine gitmişti. Hastayı bir tavuk kadar cılız görünce şöyle buyurdu: "Duanla ne istiyorsun?" Hasta: "Ben dua ederken şöyle derim: "Allah'ım, ahirette edeceğin azabı bana dünyada et" dedi. O zaman Allah Resulü: "Sübhanallah, sen buna asla dayanamazsın. Allah'tan bağış ve afiyet istemeli değil misin?" buyurdu.

Müsned'de yer alan bir hadiste Allah Resulü (sav) şöyle buyurdu: "Bağış ve afiyet istemek kadar Allah'a hoş gelen bir istek yoktur." (Tirmizi, Daavat, 102) Ashabından birine: "Namazda ne dersiniz?" diye sorduğunda, o: 'Allah'tan cenneti ister, ateşten O'na sığınırım' dedi ve ekledi: ".Ama ne senin ne de Muaz'ınki gibi güzel mırıldanıp dua edemeyiz." O zaman Allah Resulü (sav) "Biz de onların çevresinde mırıldanırız buyurdular." (Ebu Davud, Salat, 127; İbn Mace, Dua, 4; Müsned, III/474, V/74).

Tüm bunlarla, 'Seni sevabın için sevmem, çünkü bu hazzımın ta kendisidir. Seni ancak azabın için severim. Çünkü bunda hazzın yeri yoktur. Reca hazzın ta kendisidir. Biz ki nefislerimizden sıyrılmışız, recadan bize ne' diyenlerin durumu ne kadar farklıdır!

Bunlar ve emsalleri için söylenebilecek en güzel şey şudur: Bu sersemliği yapan, aklı mağlup düşüp yapmışsa -sarhoşluk v.b.- özürlü kabul edilir ve bu, onun diğer amel ve hasenatını heder etmez. Ama ümidin sahih hallerden ve yüce makamlardan olduğunu inkar edene sevap elbisesi giydirilmez ve ulemanın nefisleri ona sabredemez. Müslümanların ileri gelenleri bu dengesizliklerden beri ve uzaktırlar.

Evet, onlardan birinin başına böyle bir durum gelebilir ve o, Rabbi kendisine azap etse dahi buna razı olur. Tıpkı sevap sahibinin sevabından dolayı razı olması gibi. Amá buna kalbiyle azmetmesi ve temenni etmesi durumunda, hiçbir etkisi olmayacağı kesindir. Zira en ufak bir acıyla dahi imtihan edilmesi halinde feryat edip

yardım isteyecek, Rabbinden bağışlanma dileyecektir.Tıpkı aşağıdaki beytin sahibi Semnûn'da olduğu gibi:

Senin hevandan bana bir pay yoktur;

Nasıl dilersen beni öyle sına.

Rabbi onu, bevletme zorluğuyla imtihan ettiğinde üstteki iddiası çürüyüp, önemini yitirmiştir. Semnun, mektep öğrencilerini dolaşıyor ve onlara "Bu yalancı amcanıza dua edin" diyordu. Rızaya azmetmek bir şey, onun hakikiliği ayrı bir şeydir.

Herevi'nin "Kur'an'da recayla ilgili nas bulunması, şunun faydası içindir; O, korkunun hararetini bastırır" sözüne gelince:

Denir ki: Onun daha başka faydaları haiz olduğu görülür. Örneğin kulluğun açığa vurulması: Rabbinden rica ettiği hususta olan ihtiyacının belirmesi, kul, Rabbinden ihsanını beklemektedir ve onun, Rabbinin lûtuf ve ihsanından bir an dahi müstağni olması mümkün değildir.

Aynı şekilde Allah Teala, kullarının kendisine ümit ve recada bulunmalarından lûtfunu istemelerinden memnun olur. Çünkü O, mülkün yegane sahibi, cömert ve Hak'tır. Kendisinden istekte bulunulanların en cömerdi, verenlerin en geniş yüreklisidir. Çok cömert olan için en güzel şey; rica olunması, istenmesi ve ümit edilmesidir. Nitekim Hadis-i Şerif'te: "Allah, kendisinden istekte bulunmayana gazab eder" (Tirmizi, Daavat, 2; Müsned, II/442) buyurulmaktadır. İstekte bulunan, rica eden ve talip olandır. Şu halde Allah Teala, kendinden ricada bulunmayana gazap edecektir. Dolayısıyla bu da -Allah'ın gazabından kurtulmak- ümidin faydalarındandır.

Yine bu faydalar arasında şu da vardır: Ümit bir çoban gibidir, kulu Allah'ın yolunda yürütür. Bu yürüyüş ona çok hoş gelir. Çoban onu sürekli teşvik eder ve o yoldan ayrılmamasını sağlar. Eğer ümit olmasaydı kimse bu yolda yürüyemezdi. Çünkü korku, yalnız başına kulu harekete geçirmeye yetmez. Kulu harekete geçiren sevgidir. Korku ise onu rahatsız eder. Dolayısıyla onu bir kuzu gibi süren ümittir.

Yine reca kulu sevgi eşiğine atar ve onu onun dehlizine bırakır. Onun ümidi arttıkça ve umduğu gerçekleştikçe Allah'a olan sevgi ve şükranları, birbirlerinden karşılıklı rızaları artar.

Yine reca, kulu en yüksek makama, şükür makamına yükseltir. Kulluğun özü bu makamdır. Kul, umduğu husus gerçekleşince şükre daha fazla yaklaşacaktır.

Yine reca, kulu Allah'ın isimleri ve onların manaları üzerindeki bilgisini ve bunlara sarılma duygusunu arttırmak zorundadır. Çünkü ümit sahibi O'nun güzel isimlerine sarılmakta, O'na onlarla kullukta bulunup dua etmektedir. Yüce Allah buyurdu ki: "En güzel isimler Allah'ındır. O'na onlarla dua edin." Kulun bu en güzel isimlerle -ki duacı için bunlardan yücesi olamaz- yaptığı dua asla boşa gitmez. Ümit makamını ihlal, bu isimlere kulluğun ve bunlarla yapılan duanın boşa çıkmasıdır.

Yine sevgi -gördüğümüz gibi- recaden asla kopamaz. Bu ikisi birbirlerini destekler ve takviye ederler.

Yine korku (havf), reca için vazgeçilemez önemdedir. Reca da korku için vazgeçilemezdir. Her ümit eden korkar. Her korkan da aynı zamanda ümit eder. Bu yüzdendir ki, korkunun uygun karşılandığı yerlerde, ümit de uygun kabul edilmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Niçin siz, Allah'a bir vakar yakıştıramıyorsunuz?"* (Nuh, 13). Burada müfessirlerin büyük bir bölümü ayeti şu şekilde tefsir etmektedirler: "Size ne oluyor da Allah azametinden korkmuyorsunuz?" Onlar bu ayetteki yakıştıramamak /ümit etmemek ifadesinin korkmamak anlamında olduğunu söylemektedirler. (Reca, bir anlamıyla da "korku" demektir.)

Açıklama; korku, (havf) reçayı gerektirir. Çünkü ümit (reca) ehli, umduğuna ulaşamamaktan korkmaktadır. Ümitsiz bir korku, ümitsizlik ve boyun eğiştir. Yüce Allah buyurdu ki: *"İman edenlere söyle: "Allah'ın (kafirleri cezalandırıp, müminlere zafer vereceği) günleri ümit etmeyen kimseleri bağışlasınlar..."* (Casiye, 14). Müfessirler bu ayetin tefsirinde şöyle derler: Allah'ın başlarına getirdiklerinden korkmayanlar. Tıpkı kendilerinden önceki ümmetlerin başlarına getirdikleri belalar gibi.

Yine, kulun kalbi Rabbinin ümidine bağlanıp da Rabbi de ona ümit ettiği şeyi ihsan ettiğinde bu, kul için en güzel ve en lûtufkar bir mertebe ve ummadığının meydana gelmesinden daha anlamlı olur. Kulların bu dünyada korku ve ümit arasında bırakılmalarının sebep ve hikmetlerinden biri de budur. Onlar bu dünyadaki korku ve ümitleri nisbetinde kıyamet günü ümitlerinin vuku bulması ve korktuklarının savrulup gitmesiyle sevineceklerdir.

Yine yüce Allah, kulundan kendisine karşı kulluk mertebelerini ikmal etmesini istemektedir. Bu mertebeler, zelil olma ve boyun eğme, tevekkül ve yardım dileme, ümit etme ve korkma, sabır ve şükür, razı olma ve yönelme ve diğerleridir. Yüce Allah bundan dolayı kulu için günahı takdir ederek onu günahla imtihan etmiştir, ki kulluk mertebelerini tevbe ile tamama erdirebilsin. Zira tevbe, kulun O'na en sevimli gelen kulluk tezahürüdür. Kulluk bu şekilde korku ve reca ile de ikmal edilir.

Yine ümit -ihtiva ettiği Allah'ın lûtfunu bekleme, gözleme ve vuku bulmasını umma gibi unsurlardan dolayı- kulun kalbinin daima Allah'ın zikri ve isim ve sıfatlarıyla O'na yöneliş içerisinde olmasını gerektirmektedir. Kalbin bu güzel bahçelerde dolaşmasını, her isim ve sıfattan nasibini almasını da gerektirir. -Daha önce de açıklandığı üzere- kulun bunlardan uzaklaşması, bu isim ve sıfatların manalarında bulunan nasibini yitirmesine neden olur.

Ortaya çıkarabilmek için güzel ve ince ince düşünenlerin görebileceği daha nice faydalar vardır. Başarı Allah'tandır.

Allah Teala, çabasından dolayı Şeyhü'l-İslam'a (Herevi) şükran duyar ve onun derecesini yükselterek en güzel bir şekilde mükafatlandırır. Onunla aramızı ikram mahallinde birleştirir. Eğer onun müridi, ona ve sözüne itirazı terkde bir genişlik ve açıklık görseydi bunu yapmazdı. Allah, ona şeyhinin kelamıyla yarar sağlamışken bunu nasıl yapabilir ki? O, onun huzurunda, bir öğrencinin öğretmenin huzurunda oturuşu gibi oturmuştur. O da, Şeyhülislam'ın huzurundakilerden uykuda ve uyanık halinde kalplerini açtığı kimselerden değil midir?

Bu, azla yetinenin bu makamda çabasının ulaşabileceği son noktadır. Kendinde daha fazla ilim bulunan biri varsa, onu ortaya döksün ya da mazur görsün ve inkara yeltenmesin. Hüdhüd ile Allah'ın Peygamberi Süleyman (as) arasında ne büyük mesafe vardır. O, Süleyman (as)'a şöyle diyor: *"Senin bilemediğin bir haberi bildim."* (Neml, 22) Ne Şeyhülislam Allah'ın peygamberlerinden daha bilgili, ne de ona itiraz eden, Hüdhüd'den daha cahildir. Yardım Allah'tandır ve O, en iyi bilendir.

Recanın Dereceleri

Menazil sahibi der ki;

"Reca üç derecedir:

Birinci derece: Amel sahibini, çalışmaya sevkeden ve onda hizmetten zevk alma duygusunu doğurarak nehyedilenlerden kaçmak suretiyle insan tabiatında hoşgörü duygusunu uyandıran reca."

Yani: Rabbinin sevabından ümit ettiğini elde etmek için çaba sarfetmesi yolunda kulu dinçleştiren ümit. İsteğinin miktarını bilen için onun uğrunda çaba sarfetmek de kolay olacaktır.

"Hizmetten zevk alma duygusu doğurması"na gelince; kalp, hizmetin semeresini ve güzel sonunu gördükçe ondan zevk almaya başlar. Bu; büyük kazanç sağlamak için yola çıkan ve bu uğurda yolun zorluk ve çilelerine katlanan bir tacirin durumuna benzer. Kalbinde bu kazancı düşündükçe, o zorluklar hafif gelecek, hatta onlardan zevk alacaktır. Nitekim samimi bir sevgilinin durumu da böyledir. O, sevdiğini razı edecek bütün zorluklara tahammül eder. Onun rızasına ermeyi, çabalarının kabul edildiğini ve sevdiğine yakınlaşacağını düşündükçe bu çabalarından zevk alır. Kulun bu sebebi istenen duruma ulaştıracağına dair ilmi güçlendikçe ve bu durumun önemi ve sebebin ona yakınlığına dair bilgisi kesinleştikçe onu yapmaktan zevk duymaya başlayacaktır.

Nehyedilenlerden kaçmak suretiyle insan tabiatında, hoşgörü duygusunu uyarmasına gelince; tabiatın, kuldan aldığı bilinen ve çizilmiş unsurları vardır. Bunlar, kendi bilinen ve çizilmiş unsurlarından daha hoş olmadıkça başka birşey için terkedilmeye müsaade etmezler.Bunların yerini alacak şeylerin, varolanlardan daha kıymetli ve yararlı olmaları gerekir. Ümidin bu daha değerli ve üstün seçeneğe bağlanma gücü arttıkça insan tabiatı, önceden varolan bu bilinen ve çizilmiş olanları terketmeye müsaade eder. Bilineceği üzere nefis, kendisine daha hoş gelmedikçe sevgilisini başka bir sevgili için terketmez. Veya, sözkonusu sevgilisi ile olmaktan dolayı kendisine çok daha zararlı olacak bir endişeden sakınması halinde sevgilisini terk edebilir. O, sevgilisini yine kendisi için çok daha hayırlı birşey uğruna terketmiştir. Kendisine çok lezzetli ama yediği zaman kalıcı bir hastalığa düşmesine neden olacak bir yemeğin sunulduğu kimseyi düşünün. O, kendisi için çok daha önemli olan sağlığını düşünerek bu yemeği terkedecektir.

" İkinci Derece: Riyazet ehlinin ümidi :lezzetleri terketme ,ilminşartlarını yerine getirme ve hamiyyet sınırlarını zorlamaları sayesindeçaba ve gayretlerinin safileştiği bir noktaya ulaşmaları ."

"Riyazet ehli"; nefisleriyle, alışkanlıklarını terketme noktasında nücadele eden ve bu alışkanlıkları daha hayırlı ve iyi olanlarıyla değiştirmeye çalışanlardır. Onların ricası, zamanı arındırma ve lezzetlerle ilgili verdikleri karara ulaşmaktır. Bu lezzetlere sarılma kaygısından sıyrılmaları ve ilmin şartlarını yerine getirmeleri yani, dini hükümlerine bağlı kalmaları onların maksadlarına ulaşmalarına bağlıdır.

"Hamiyyet"; masumluk, er veya geç zarar vermesinden korkulan durumlardan kaçınmaktır. Hamiyyetin sınırları vardır. Kul, bu sınırlardan çıktığında, isteği onun üzerine yıkılıverir. Hamiyyetin sınırlarında durabilme, ilmin şartlarını yerine getirmeyle olur. Bu sınırlarda en uzak noktaya ulaşmak şu iki hususla mümkün olur: Bunları ilmi olarak tanımak için çaba sarfetmek; istek ve maksad olarak nefsi bu sınırlarda durmaya zorlamak.

"Üçüncü Derece: Kalp ehlinin ümidi; bu, şevkle istenen yaratıcıyla karşılaşma, hayattan kaçma ve onu sevmeme, mahlukat içinde şahid olma recasıdır."

Bu, reca türlerinin en faziletlisi ve en üstünüdür. Yüce Allah buyurdu ki: *"Rabbi ile karşılaşmayı rica eden, salih amel işlesin ve Rabbinin kulluğuna hiç kimseyi ortak etmesin."*(Kehf, 111) *"Kim Allah'la karşılaşmayı umuyorsa, (bilsin ki) Allah'ın (belirlediği) eceli muhakkak gelecektir."* (Ankebut, 5)

Bu ümit, imanın ta kendisi ve özüdür. Şevkle yananların gözleri hep ona çevrilidir. Bu yüzdendir ki Yüce Allah, tayin ettiği ecelin muhakkak geleceğini söyleyerek onları teselli etmiştir. O, onların nefislerini teskin edip huzura kavuşturacağı vakti belirlemiştir.

"Şevkle isteme/iştiyak"; kalbin sevgilisini arama yoluna koyulmasıdır. Sevenler iştiyak konusunda ihtilafa düştüler: Acaba sevgiliyle karşılaşıldığında bu iştiyak devam eder mi yoksa biter mi?

Bir grup, bu iştiyakın karşılaşmayla birlikte son bulacağını söylemiştir. Çünkü iştiyak, ancak uzaklık halinde sözkonusu olur. Kalp sevgilinin yoluna düşer. Yol bitip, sevgiliyle biraraya geldiğinde iştiyak asasını indirir. İştiyak, bir arada oluşa ve sevgilinin yakınlığından alınan lezzete dönüşür.

Diğer bir gurup, iştiyakın son bulmayacağını, aksine karşılaşmayla birlikte daha da artacağını söylemektedir.

Bunlar der ki: Sevgi, sevgilinin güzelliğinin görülmesiyle, görülmemesi halindekinden kat kat daha fazla güç kazanır. İştiyakın sultasını, sevgiliyle karşılaşma anındaki şaşkınlık ve kendinden geçiş gizler. Ne zaman sevgilisi ondan gizlenirse ona duyduğu iştiyakın sultası tekrar ortaya çıkar. Bundan dolayı dendi ki:

Şevk bir gün o kadar büyük olur ki;

Çadırlar çadırlara yaklaştığında.

Bu meseleyi sevgiyle ilgili hacimli kitabımızda enine boyuna ele alıp incelemiştik. *Seferü'l-Hicreteyn* adlı eserde de ele almıştık. Onun makamını ele almaya başladığımızda Allah izin verirse bu meseleye tekrar döneceğiz.

"Hayatı sevmeme"ye gelince: İştiyak sahibinin hayatının sevimsiz olacağı

kuşkusuzdur. Sevgilisine kavuşuncaya dek bu böyle sürecek ve ancak kavuşma anında rahatlayacak, hayatı sevinçli olacaktır. Yine o, insanlar arasında zühdün en ileri noktasına ulaşır. Çünkü zühd sahibi, Allah'a yaklaşmak ve onunla olmak istemektedir. O, yaratıklar arasında en zahid olandır. Ancak kendisine isteğine ulaşmasında yardım eden, kendisi için Allah'ın yarattıklarının en hoşudur. Ve ondan başka bir yaratıkla yakınlık kurmaz. Ondan başkasına gönlü ısınmaz. sana düşen, bütün çabanla böyle bir yol arkadaşını aramandır. Eğer öyle birini bulamazsan, Allah'ı kendine dost bil ve diğer insanları bir kenara koy.

Heva hastalığıyla öl, yoksa tehlikeye atıl,
Ve gözler bakarken semte dal;

Geldiğinde yolun sessizliğinden korkma,
Aşkın bekçiliğine yürü;

Diğerleri dışında bir saat nefsine sabret,
Sabrının karşılığını alamadığında, sabra devam et;

Ve bugün oruç tut. Bir gün de iftar et;
O günde şükran içinde müjdeyle sevgilinle karşılaşırsın.

Nefsini sevdiğin dışındakilerden mahrum et,
Bu mahrumiyetten sonra bütün hayat sana doğru gelir;

Kalbine gizlediği sırrı düşün ve
Sırların ortaya dökületeceği gün Allah'tan utan.

Kaygını tek kıl, muhakkak ki Allah,
Seni muhtelif kaygılardan uzaklaştıracaktır. Rabbin kudret sahibidir.

Halkın davet edildiği günü bekle
Mezarların bağrından Rableri olan Allah'a;
İddia ettiklerine kulak ver,
Hazır bulunanların arasında dolaşan sıfatlardan;

Halkın yüzlerindeki çizgiler iyice ortaya çıkar,
Ve her bakan için açıkça görülür bir hal alır;

Ey özün kardeşi, yürümek önce azim,
Sonra da basiretlerle desteklenen bir sabırdır;

O ne güçtür ki, onları elde eden,
Artış günü minberlerin üzerine yükselir;

Sana müjden bundadır denen şey üzerinde,
Müjdelerin açığa vurulduğu gün çalış;

Mizanda halis bir amel ve bir canlı
Bir sırla birlikte orada kalpte hazır bulunacaktır."

RAĞBET MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım isteriz" ayetinin mertebelerinden biri de Rağbet'tir.

Yüce Allah buyurdu ki: *".....Rağbet ederek ve korkarak bize dua ederlerdi."* (Enbiya , 90) Rağbet ile reca arasındaki fark şudur; reca, bir tamah (arzu), rağbet ise bir taleptir (isteyiş). Dolayısıyla o, recanın semeresidir. Kul, birşeyi rica ettiğinde onu talep etmiş olur. Ricaya göre rağbet, korkuya göre kaçış gibidir. Kişi birşeyi rica ettiğinde, onu talep eder ve ona rağbet eder. Herhangi birşeyden korkan da ondan kaçar.

Maksad şudur: Rica sahibi talip, korkan ise kaçandır.

Menazil sahibi der ki: "Rağbet, gerçekte ricadandır. Çünkü rica, bir tamah olup gerçekleşmeye muhtaçtır. Rağbet, gerçekleştirme yoluna giriştir."

Yani rağbet, ricadan doğmaktadır. Ama rica bir tamah iken, Rağbet, davranış ve taleptir.

"Rica bir tamah olup gerçekleşmeye muhtaçtır" sözüne gelince; yani olmayan ve olması şüpheli bulunan bir hususu tamah etmektir. Bu hususun bizatihi kendisinin gerçekleşebilir olması bunu değiştirmez. Örneğin kulun cennete girmeyi rica etmesi gibi. Cennet, hiç kuşku yok ki vardır ama o kulun cennete girmesi şüphelidir. O, Rabbine kendisini oraya sokacak bir amel yapmış mıdır yoksa yapmamış mıdır? Oysa Rağbet bunun hilafına olarak ancak rağbet edilen şeyin bilfiil gerçekleşmesinden sonra olur. Rağbette iman ricadakinden daha güçlüdür. Bu yüzdendir ki *Menazil* sahibi "Rağbet, gerçekleştirme yoluna giriştir..." demiştir.

Bu onun sözlerinin manası olup bu konuda birşeyler söylemek gerekmektedir.

Rağbet de gaib olan bir hususun talep edilmesidir ve gerçekleşmesi noktasında kuşku vardır. Müslüman, cennete girmeye rağbet eder ama ona girip girmeyeceğinden emin değildir. Şu halde, aralarındaki gerçek fark; rica, tamah, Rağbet ise taleptir. Tamah güçlenince talebe dönüşecektir.

Dedi ki: "Rağbet üç derecedir :

Birinci derece; Haber ehlinin rağbetidir ki, ilimden doğar ve şuhuda dayalı bir çalışmaya teşvik eder , sülûk sahibini fetretin zaafından korur ve sahibini ruhsatların zayıflığına dönüşten meneder."

Burada "haber"den maksad , haberlerden doğan imandır. Bu yüzden bu rağbetin

doğumunu ilimden kılmıştır. Ama bu iman, "ihsan" bitişiktir ve ona ulaştırır. Bu yüzden de "şuhûda dayalı", yani şuhûda bitişik demiştir. Bu şuhûd; ihsan makamının görülmesidir ki o da, Allah'ı görür gibi ibadet etmektir. Hiç kuşkusuz kul için dünyada bundan daha üstün bir makam düşünülemez.

Tasavvuf ehlinin çoğuna göre bundan daha yüksek makam da vardır ki o da kendinden başka herşeyden gaib olan Hakkın şuhûdu, yani "fena" makamıdır. Sufiler bu makamı tarif etmişlerdir.

Oysa "ihsan" makamının üstünde başka bir makam olsaydı Allah Resulü (sav) onu da Cebrail (as)'e zikrederdi. Cebrail (as) O'na sorardı. O, Dinin bütün makamlarını üç makamda toplamıştır ki onlar, İslâm, iman ve ihsan makamlarıdır.

Övülen fena ne güzeldir: O, ihsan makamının gerçekleştirilmesidir ki o da, kulun Allah'ın sevgisi, O'nun korkusu ve O'ndan ricasıyla, O'nu tevekkül ve kullukta yok olması, kendini Allah'a vermesidir. Bunun üzerinde -yolun arızi durumlarından başka- talep edilebilecek bir makam yoktur.

"Sülûk sahibi fetretin zaafından korur" sözüne gelince; yani onu tembellik ve uyuşukluğun zaafından korur ki bunun sebebi ya rağbetsizlik ya da rağbetin azlığıdır.

" Sahibini, ruhsatların zayıflığına dönüşden meneder." sözüne gelince; Azimet ehlinin işleri, ciddiyet ve doğruluk üzerine kuruludur. Onların ruhsatlarla tatmin olması, geri dönüş ve değer kaybedişdir.

Burası, açıklamaya muhtaç bir nokta olup bu kadar basit değildir. Yüce Allah, azimetleriyle davranılmasını sevdiği gibi ruhsatlarıyla davranılmasını da sever. *Müsned*'de Allah Resulü (sav)'nden merfu olarak aktarılan hadiste o, şöyle buyurur: "Yüce Allah, ruhsatlarıyla amel edilmesinden hoşlandığı gibi kendisine masiyette bulunulmasını da çirkin görür."Burada ruhsatla amel edilmesi, masiyet işlemenin önüne konmuştur. O bunlardan birinin nasibini sevgi, diğerininkini ise çirkin görme kılmıştır. Yine bir Hadiste "Allah Resulü (sav)'ne husus arzolunduğunda o, şayet günah değilse kolayını seçerdi" denilmektedir. Ruhsat, hiç şüphesiz azimetten daha kolaydır. Yine Allah Resulü (sav), oruç ve yolculukta namazların cem'inde, dörtl rekatlık namazların iki rekata indirilmesinde bu yolu izlemiştir. Şu halde diyoruz ki:

Ruhsat iki türlüdür: İlki, şeriatta bilinen ve nasla sabit olan ruhsattır , zaruret halinde ölü hayvan etinin, kanın ve domuz etinin yenilebileceği bunun örneğidir. Eğer bunun için, emir ve vücûbiyet açısından azimettir, denirse bu, izin ve müsamaha itibarıyla ruhsattır. Örneğin hasta ve yolcunun oruç tutmaması, yolculukta namazın kısaltılması, hasta için zor geliyorsa otururak namaz kılması, hamile ve süt annenin çocuğun sıhhati için oruç tutmamaları, darlığa düşmesi korkusuyla cariyenin nikahlanması vb. Bu ruhsatların işletilmesi rağbeti zayıflatacak ve zaafa uğratacak değildir. Ve kulun talep ve iradesini asla eksiltmez. Hatta bunlardan bazıları vaciptir. Örneğin, zaruret halinde ölü eti yemek gibi. Bazıları da maslahat gereğidir. Örneğin, yolcunun namazı kısaltması ve oruç tutmaması ve hastanın orucu bırakabilmesi gibi. Bazılarında ise maslahat birden fazla kişiyi ilgilendirmektedir. Örneğin hamile ve süt annenin oruç tutmaması gibi. Bu tür ruhsatları uygulamak terketmekten daha üstündür.

İkinci türü, tevil ruhsatlarıdır. Bunlar mezheplerin ihtilaflarına dayanır ki bunların izlenmesi haram olup rağbeti eksiltir, talebi zayıflatır ve ruhsat sahibini ruhsatlar ruhsat düşkünlüğüne döndürür.

Mekkelilerin sarfla ilgili, Irak ehlinin içeceklerle ilgili, Medine ehlinin yiyeceklerle ilgili, Hile ehlinin muamelelerle ilgili, İbn Abbas'ın mut'ayla ilgili ve ehil eşeklerin etleriyle ilgili, fuhuşla tanınan kadınlarla evlenmeyi caiz görenlerin bu konuyla ilgili, ud, ney, def, tambur ve diğer çalgı aletlerini caiz görenlerin konuyla ilgili, şarkıyı caiz görenlerin bu konuyla ilgili, güzel cariyeleri geçici olarak tatmin olmak için ödünç almayı caiz görenlerin bu konu ile ilgili, 'ne yiyecek, ne de içecek değil' diyerek oruçluya doluyu yemeği caiz görenlerin bu konuyla ilgili, fecrin doğuşu ile güneşin doğuşu arasında oruçluya yemek yemeği caiz görenin bu konuyla ilgili, Farsça tilavetle namaz kılmayı caiz görenin bu konuyla ilgili, namazda tadil-i erkana gerek görmeyip Allah Resulü (sav)'ne salat getirmeyi caiz görenlerin bu konuyla ilgili, kadınlarla arkadan teması caiz görenlerin, bu konuyla ilgili, kendi suyundan yaratılmış olmasına rağmen zina ürünü olduğu için kendi kızı olarak görülmeyen kızıyla evlenmeyi caiz görenlerin bu konuyla ilgili söz ve fetvalarına ruhsat olarak başvuran bu ve benzeri fetva ve ictihadlara ruhsat babından sarılanın rağbeti, bu davranışıyla eksilir ve talebi zayıflar. Bu onu, ruhsatlar zaafına iter. Sonuç itibarıyla bu ruhsat başka, yukarıda bahsettiğimiz ruhsat bambaşkadır.

Herevi dedi ki: "İkinci derece, hal erbabının rağbetidir. Bu rağbet, harcanabilecek bütün çabayı harcar ve kaygı için yer bırakmaz, maksadı dışında amel edilecek birşey koymaz."

Yani, hal erbabı için sözkonusu olan Rağbet, Haber sahiplerinin Rağbetinden daha üstündür. Çünkü hal sahibi, sanki rağbet ve iradesine uymak zorundadır. O, ışığı gördüğünde kendisini, ne olacağını hiç düşünmeden ışığa atan pervane böceği gibidir. Onun rağbeti, gücü yetip de yapmadığı hiçbir iş bırakmamıştır. Onun himmet ve azimeti için, uyuşukluk ve tembelliğe yer bırakmamıştır. Onun azimeti, her nefes alışında daha da artmakta ve onun kalbinde maksudu dışında hiçbir şeye yer bırakmamaktadır. Bunun nedeni, Hal'in sultasının galebe çalmasıdır.

Bu hal sahibine ancak kendi hali gibi bir ya da daha kuvvetli bir hal karşı koyabilir. Eğer böyle bir halle karşılaşmazsa kendi halinin etki ve nüfuzu onu etkilemeye devam eder.

(Herevi) dedi ki: "Üçüncü derece, şuhûd ehlinin rağbetidir. Bu, takiyyenin arkadaşlık ettiği bir şereflenme halidir ki, duru bir himmet kulu bu rağbete taşır ve ayrılık namına hiçbir şey bırakmaz."

Şeyh bununla "Fena" haline işaret etmektedir. Kulu bu hale taşıyan, Hak'dan gayrisine iltifatın pisliklerinden arınmış duru bir himmettir. Bu noktada onda, tefrika namına birşey kalmaz. Aksine bütün şahitleri toplanmış ve şahit olunana tahsis edilmiştir. O, burada "şuhûd"la Hakikatın şuhûdunu kastetmektedir.

"Şereflenme" sözüne gelince bu; fenada kayboluş şerefine ulaşmayı istemektir. O muhtemelen bununla, şahid olunanın dışındakilere iltifattan dolayı şereflenmeyi murad etmektedir.

Bu şereflenmeyle beraber olan "Takiyye"ye gelince; o, muhtemelen insanlara kendi halini izhar etme ve onları bu haline muttali kılmama konusunda takiyye yapmayı murad etmektedir. Zira o, bu halini korumak istemekte ve onu diğerlerinden kıskanmaktadır.

O bununla muhtemelen, şuhûdu anında şahid olunanın yanındakilerden başkasına iltifata karşı uyarmayı murad etmektedir. Rağbet, bu tür bir iltifattan sakınmakta ve ona karşı kati uyarıda bulunmaktadır.

Sonra onu bu rağbete taşıyan faktörü zikretti ki, o, bu gayeye ulaşmadan önce temizlenen latif,idrak ve irade sahibi olan duru himmetti. Eğer bu temizlik tam olmasaydı, onun üzerinde kalacak bazı lekeler rağbetin bu dereceye ulaşmasını engelleyecekti. Yüce Allah en iyi bilendir.

RİAYET MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım umarız" ın mertebelerinden biri de riayet mertebesidir.

O, ilme riayet etme ve amelle onu korumadır. Ameli de ihsan ve ihlasla çeşitli zararlardan korumaktır. Hale, muvafakat etme suretiyle riayet etmek ve ayrılık yollarını keserek onu korumaktır. Şu halde riayet, koruma ve kollamadır.

İlim ve amelin mertebeleri üçtür: "Rivayet", sırf nakil ve nakledilenin aktarılmasıdır, "Dirayet"; Bu, rivayet edilenin anlaşılması ve manasının akledilmesidir, "Riayet" ise, ilmin gerektirdiği şekilde amel etmektir.

Nakilcilerin kaygısı rivayettir. Ulemanın kaygısı dirayettir. Ariflerin kaygısı ise riayettir. Yüce Allah, kendi seçtiklerine hakkıyla riayet etmeyerek, ruhbanlık yolunda bid'atler çıkaranları kınamaktadır: *"...Ona uyanların kalplerinde bir incelik ve merhamet yarattık. Bir de bidat olarak biz onlara gerekli kılmadığımız halde ruhbaniyeti ancak Allah'ın rızasını aramak için ortaya çıkardılar. Sonra da ona hakkıyla riayet etmediler..."* (Hadid, 27).

Ayette geçen "ruhbaniyet", bir dil kuralı olan iştigal gereği "ibtedeûhâ: (bidat uydurdular) fiilinin mefuludur. Ya Kufelilerin söylediği gibi aynı fiille, ya da hazfedilmiş bir açıklayıcı -Basralıların görüşü- ile. Yani "İbtedeû rehbâniyyeten" (ruhbanlık bidatini ortaya attılar" ayetindeki rehbaniyet kelimesinin mansup olma sebebi, baştaki (ceale) fiili değildir. Tam durak, ayetteki "ve rahmeten" ibaresinde olup, başlangıç *"ve rehbaniyeten ibtedeûhâ"* ibaresi olacaktır. Yani onu, onlara biz emretmedik, aksine onlar onu kendi kendilerine uydurdular. Biz onu, üzerlerine yazmamıştık.

"İlla ibtiğâe ridvânillah": (Ancak Allah'ın rızasını umarak) ibaresinin mansup olmasında üç görüş vardır.

İlki: Bu ibare mefuldür; yani, 'Biz ona onlar üzerine ancak Allah'ın rızasını umarak yazdık' şeklindedir. Bu görüş, yanlıştır. Çünkü Yüce Allah onu -rehbaniyeti- onlar üzerine yazmamıştır. Nasıl olur, çünkü "onların onu bidat olarak ortaya attıklarını" haber vermektedir. Ruhbaniyet, bidattir; farz kılınmış değildir. Yine sebebli mefulde, zikredilen failin fiilinin illetinin mefulle beraber olması gerekir; o zaman sebep ve gaye birarada olur. Örneğin; "Kuntu ikramen": "İkramda bulunmak için ayağa kalktım) cümlesinde, ayağa kalkan kimse, aynı zamanda ikram sahibidir. Ayette ise failin illetli fiili "yazmak" ve "Allah'ın rızasını ummak" tır ki bu Allah'ın fiili olmayıp onların fiilidir. Allah'ın fiili için illet olması mümkün değildir, çünkü failler değişiktir.

İkincisi: O, "Ketebnâhâ": (Rehbaniyeti yazdık) fiilinin mef'ulünün bedelidir. Yani; onlar üzerine yazdığımız rehbaniyet ancak Allah'ın rızasının umulmasıdır. Bu da yanlıştır. Çünkü Rehbaniyet, bizatihi Allah'ın rızasının kendisi ve Allah'ın rızasının bir parçası da değildir.Öyleyse burada "bedel" söz konusu değildir.

Doğrusu, bu ibarenin müstesna-i munkatı' olması itibarıyla mansub olmasıdır. Yani onlar, ruhbaniyyeti ancak Allah'ın rızasını ummak için uydurmuş ve tatbik etmişlerdir. Ayetteki "Bidat olarak ortaya attılar" ibaresi bunun delilidir. Yüce Allah bu ibarenin hemen ardından onları buna iten ve sevkeden nedeni zikretmiştir ki o, Allah'ın rızasının talep edilmesidir. Sonra Allah, ona da hakkıyla riayet etmemelerinden dolayı onları kınamıştır. Zira kendine Allah'ın yüklemediği bir ibadeti yüklenen kimsenin ona hakkıyla riayet etmesi ve onu yerine getirmesi gerekir. Hatta fukahanın büyük bölümü, müstehab ibadete başlayan kimseye bunu tamama erdirmeyi tıpkı nezirde olduğu gibi gerekli görmüştür. Nitekim Ebu Hanife, Malik ve Ahmed bin Hanbel'in iki nüsükten biri hakkında söyledikleri icma ya da icma gibi bunun örneğidir.

Dediler ki: Başlamadan dolayı yükümlülük altına girmek sözle yükümlülük altına girmekten daha kuvvetlidir. Fiilen yükümlülük altına girdiği şeyi bitirmeye riayet etmesi, neziri yerine getirmesinde olduğu gibi vacip ve gereklidir. Burası bu meselede daha ileri gidilecek yer değildir.

Maksad şudur: Yüce Allah, bir ibadet uydurup ta ona hakkıyla riayet etmeyenleri kınamışken, kulları için kendi koyduğu ibadetlere riayet etmeyenlere ne yapacaktır. O ki, bu ibadetleri, farz kılmış ve bunlara teşvik etmiştir.

Riayetin Dereceleri

Menazil sahibi der ki:

"Riayet, ilgiyle korumaktır. Ve üç derecedir. Birinci derece, amellere riayettir. İkincisi, hallere riayettir. Üçüncüsü ise vakitlere riayettir."

Birinci derece:, amellere riayet:" Bu sözkonusu amellerin hafif görülmesi suretiyle arttırılmasıyla ve bunlara bakmaksızın yerine getirmekle olur. Bunların icra edilmeleri, bunlarla süslenmek üzere değil ilmin gerektirdiği şekilde olmalıdır.

"Amellere riayet, sözkonusu amellerin hafif görülmesi suretiyle artırılmasıyla..." sözüne gelince; buradaki artırma, ne çok eksik olarak tefrit, ne de aşırı gidilerek ifratta bulunulmamasıdır. Yani Şeriatın ortaya koyduğu şeklin, sınır, sıfat, şart ve zamanlarına bağlı kalınması gerekir.

"Amellerin hafif görülmesi" ne gelince; bu, kulun amelleri gözünde büyütmemesidir. Bunları azımsamasıdır. Allah'ın azametine, yüceliğine, kulluğunun haklarına uygunluğu başka bir husustur. Çünkü kul, hiçbir zaman O'nun kendi üzerindeki hakkını ödeyemez ve hiçbir ameliyle Allah'ın rızasına O'nun merhameti olmadıkça eremez.

Denildi ki; "Allah'ın senden razı olmasının alameti, kendi nefsinden yüz çevirmendir. Amelini kabul etme alameti ise, o amelin senin kalbinde küçük ve basit görülmesi ve azımsanmasıdır. Nitekim arifler, ibadetlerinden sonra istiğfarda bulu-

nurlar. Allah Resulü (sav) de her namazdan sonra üç defa Allah'a istiğfarda bulunurdu. Yüce Allah da Hacc ibadetinin akabinde istiğfarda bulunmayı kullarına emretmekte ve gece namazının akabinde istiğfarda bulunan kullarını methetmektedir. Allah Resulu (sav) her temizlikten sonra tevbe ve istiğfarda bulunmayı uygun görmüştü. Rabbine karşı görevini, amellerinin miktarını ve kendindeki kusurları gören her kimse, Rabbine istiğfar etmekten ve kendini hakir görmekten başka birşey yapamaz.

"Amelleri yerine getirme"ye gelince; bu, onların hakkıyla yerine getirilmesi ve geçerli kılınmasıdır. Tıpkı geçerli şehadet, namaz ve gövdesi üzerinde düşmeden dik kalabilen ağaç gibi.

"Ve bunlara bakmaksızın" sözüne gelince; bu, gurura kapılma ve minnet umma korkusundan dolayı bu amelleri sayıp durmamak ve pek fazla gözönüne getirip zikretmemek anlamındadır. Şayet böyle olursa kul, Allah'ın gözünden düşecek ve ameli boşa gidecektir.

"İlim mecrası üzere gerçekleşmelidir" sözüne gelince; bu, amelin, nübüvvetin kaynağı ve Allah'a karşı ihlastan doğan ilmin gerektirdiği şekilde olması ve onunla yalnız Allah'ın rızasının gözetilmesi, insanlar arasında süs aracı olarak görülmemesidir.

"İkinci derece, hallere riayet"e gelince; bu, kulun kendi çabasını mürailik, kesin bildiğini boş övünç ve halini asılsız olarak görmesidir" Yani kul kendi çalışmasını 'insanlara karşı riyakarlık' yapmak olduğunu düşünerek sorgular ve onunla azmaz. Onunla gönlü huzur bulmadığı gibi, ona dayanarak yola çıkmaz.

"Kesin bildiğini boş övünç olarak görmesine" gelince, bu kişinin sahip olmadığı şeyle iftihar etmesidir. Allah Resulü (sav) buyurur ki: "Vermediğiyle övünen sahte elbise giyen gibidir."

Kesin bildiğini boş övünç olarak görmesi iki açıdan ele alınabilir: İlki, kesin olarak bildiğinin kendisinden ve kendine ait olmaması, onu bir karşılıkla haketmemiş olması, aksine onun Allah'ın bir lutuf ve bağışı , üzerindeki bir emaneti oluşudur. O kesin şey, efendisinin üzerine giydirdiği bir kaftandır. Kul da, kaftan da efendinin malıdır. Dolayısıyla kulun o kesin şey (yakîn) üzerinde bir müdahalesi sözkonusu değildir. O ancak, aslında Allah'ın mülkiyetine, lutuf ve bağışına ait olan birşeyle övünmektedir.

İkincisi; kul kendi kesin bildiğini sorgulaması ve onun olması gerektiği şekilde hasıl olmadığına inanmasıdır. Bu onun, sabit mülkü değil aksine ödünç bir eşya gibidir. Dolayısıyla o, bu eşyanın kendine ait olduğu iddiasıyla övünmektedir. Oysa durum böyle değildir. Bu, sadece kesin olan şeylere (yakîn) has olmayıp diğer haller için de geçerlidir. Doğru kimse de doğruluğunu boş bir övünç sayabilir. İhlaslı kimse de ihlasını böyle görebilir. Alim de aynı şekilde, doğruluk, ihlas ve ilmini aynı şekilde sorgular; o, ilimde ve diğerlerinde derinleşmemiş, dolayısıyla onlara malik olamamıştır. O da onlarla boş yere övünen gibidir. O, kesin oluşu (yakîn), amellerin ruhu, temel direği ve doruğu olduğu için, özellikle zikretmiş ve onun dışındakilere karşı uyarmıştır.

Hasılı, bu derecede bulunanlar, kesinliğin ortaya çıkışı konusunda kendilerini

sorgulamaktadırlar. O, ortaya çıksa dahi, bunun kendilerinde olmadığına inanmakta ve kendilerinin onun üzerinde hiçbir hakları olmadığını söylemektedirler. Onun ortaya çıkmamasından dolayı kendilerini kınadıkları gibi ortaya çıkması halinde de kendilerini övmemektedirler.

"Halin asılsız sayılması"na gelince, kulun kendisini sorgulayarak halinin yalan ve asılsız olduğunu söylemesidir. O, bunu, kendini sorgulamak, boş iddianın değersizliğinden kendini arındırmak ve kalbi şeytanın nasibinden kurtarmak için yapmaktadır. Zira boş iddia, şeytanın işidir. Aynı şekilde, asılsız iddiayla gönlü huzur bulan kalp, şeytanın sığınağıdır. Allah hepimizi şeytandan ve asılsız iddiadan korusun.

"Üçüncü derece, vakitlere riayete gelince, bu; kulun her adımında durması ve sonra huzurundan, kendi resminden arınarak kaybolması, sonra da onun arılığının arılığını terketmesidir.

Yani o, zahir ve batının her hareketinde, sözkonusu hareketi, niyet maksad, ihlas ve devamlılık noktalarından sürekli tashih edebilmek için durup düşünecek, düşüncesiz ve hesapsız adım atmayacaktır. Hatta adımını atmadan önce onu düzgün atabilmek için duracak ve sonra ayağını azimle atacaktır. Onu sağlıklı bir şekilde attığında ve ayağı yer değiştirdiğinde o adım atıştan ayrılır. Burada o adımın şuhûdu ve görülmesinden uzak olur, sahih olarak gerçekleşmiş olur. Kul, bu noktada bizatihi kendi ilerlemesinin şahidi olmaktan çıkar ve onun resmi (görüntüsü) bizzat kendisi olur. Her adımında, kendi nefsinin ve attığı adımın şahitliğini bırakması halinde bizatihi kendi nefsi olan resimden arınmanın zirvesine ulaşır ve bu merhalede Rabbinin lütfunu müşahede eder.

Nefis, bulanıklıklar mahalli olduğu için kulun ondan kopup ayrılması hali, arınma (safâ) hali olarak adlandırılır. Şurası var ki bu hususlar kulun ince anlayış sahibi ve hazırlıklı olmasını gerektirmektedir. Bu, O (cc)'na minnetin ta kendisidir.

"Arılığın şahitliğinden uzaklaşması"na gelince; bu, kulun bunu hatırına getirmemesidir. İstenen bu arılığı müşahede ederek orada durması, nefsaniyet kalıntılarından ve gereklerinden olduğu için bir bulanıklık hali teşkil eder. Kul, bu bulanıklıktan kurtulduğunda ona tekrar dönüp bakmaması gerekir. Ancak bu şekilde resimden (görüntü) arınır. Ve, en yüce gaye ve en değerli maksadın müşahedesiyle ayrılıkdan uzaklaşır.

MURAKABE MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım umarız" ın mertebelerinden biri de "murakabe" mertebesidir.

Yüce Allah (cc) buyurdu ki :*"Bilin ki Allah, gönlünüzde ne varsa bilir, O'ndan sakının. Hem bilin ki Allah, çok bağışlayan ve Halimdir."* (Bakara , 235). *"Allah herşeyi hakkıyla gözeten (murakabe eden)dir"* (Ahzab, 52). *"Ve her nerde olursanız sizinle beraberdir."* (Hadid, 4) *"..Allah'ın herşeyi gördüğünü bilmez mi?"* (Alak, 14); *"Sen bizim nezaretimiz altındasın "* (Tur, 48); *"Allah, gözlerin hain bakışını da bilir, gönüllerin gizlediğini de"* (Mümin, 19).

Cibril hadisinde de şu ifade yer almaktadır: "O, Allah Rasulü(sav)'ne ihsanı sordu. O (sav) ona buyurdu ki: "Sanki Allah'ı görüyormuşsun gibi O'na ibadet etmendir. Sen Onu görmüyorsan da O seni muhakkak görmektedir." (Buhari, İman, 37; Müslim, İman, 1,5,7)

"Murakabe"; kulun sürekli olarak, zahir ve batında yaptığı her iş ve düşüncenin Yüce Allah tarafından bilindiğinin farkında olmasıdır. Onun bu farkında oluş ve bilgisinin devamı "murakabe" demektir; ki bu da onun Yüce Allah'ın kendisini sürekli gözlediğine dair varolan yakinî bilgisinin bir semeresidir. O(cc), onu gören, söylediklerini işiten, her an ve her nefesde yaptıklarından haberdar olandır. Bunun farkında olmayanlar, bidayet ehlinin halinden dahî uzaktırlar.Müridlerin halinden nasıl uzaktırlar varın düşünün. Tabii Ariflerin halinden de.

Geriri der ki: "Takva ve murakabeyi kendisiyle Allah arasında hakem tayin etmeyen kimse keşf ve müşahede mertebesine ulaşamaz."

Denildi ki: "Kim duygularında Allah'ı murakabe ederse, organlarının hareketlerinde kendisini günahlarından uzaklaştırır."

Bazılarına denildi ki: "Çoban, tehlikeli yerlerde sürüsünü asasıyla ne zaman kovalar?" Dediler ki: "Sürüsü üzerinde gözetici olduğunu bildiği zaman."

Cüneyd dedi ki: "Murakabeyi hakikaten yapan kimse, başka birşeyden değil yalnızca Rabbinden ayrı bir anın dahi geçmesinden korkar."

Zünnün dedi ki: "Murakabenin alameti, Allah'ın indirdiğini tercih, O'nun yücelttiğini yüceltme ve O'nun küçük gördüğünü küçük görmedir."

Denildi ki: "Reca, itaate sevkeder, korku (havf) günahlardan uzaklaştırır, murakabe ise seni hakikatlere götürür."

Denildi ki: "Murakabe, kalbin atılan her adımda Hakkın değerlendirmesini

gözetmesidir."

Geriri dedi ki: "Bu konumuz iki noktaya dayalıdır; nefsini Allah'a murakabe etmeye zorlaman ve zahirinde ilmin hakim olması."

İbrahim el-Havvas dedi ki: "Murakabe; gizli ve aşikar şeylerin Yüce Allah'a has kılınmasıdır."

Denildi ki: "Bu yolda insanın nefsine en fazla lazım olan şey muhasebe, murakabe ve amelini ilimle idare etmektir."

Ebu Hafs, Ebu Osman en-Nisaburî'ye şöyle dedi: "İnsanların huzurunda oturduğunda kendi nefsin ve kalbin için vaaz edici ol. Onların senin etrafında toplanmaları seni aldatmasın. Çünkü onlar senin zahirini murakabe ederler. Oysa Allah (cc), batınını da gözetler."

Tarik ehli, Allah'ı hatırda murakabenin, onun zahiri hareketlerde de korunmasını da sağladığı hususunda müttefiktir. Sırlarında Allah (cc)'ı murakabe eden kimseyi, Allah Teala hem gizli hem de aşikar hareketlerinde koruyacaktır.

Murakabe; Yüce Allah'a "Rakib, Hafîz, Alim, Semî, ve Basîr" isimleriyle ibadet etmektir. Bu isimleri hakkıyla akledip onların gerektirdiği şekilde ibadet edenler, murakabeye ulaşacaklardır. Allah, en iyi bilendir.

Murakabenin Dereceleri

"Murakabe; maksudu gözlemeye devam etmek olup, üç derecedir:

Birinci derece: Hak Teala'ya giden yolda, sürekli unutturucu bir ta'zim ve taşıyıcı bir yakınlaşma ile sevk ve teşvik edici bir mutluluk içinde Allah (cc)'ı murakabe etmektir."

"Maksudu gözlemeye devam etmek" sözüne gelince; bu, kalbin sürekli O'nunla beraber olması demektir.

"Unutturucu bir ta'zim" sözüne gelince; bu, kalbin Allah'ın azamet ve yüceliğiyle dolup taşarak başkalarını ta'zimi unutturacak hale gelmesidir. Ama o, kalbi Allah Teala'yla olduğunda bu ta'zimi unutmamalı, aksine sürekli ta'zimle birlikte olmalıdır. Bu anlamda Allah ile beraber olma, bir yakınlaşma ve muhabbeti doğurur. Bu dostluk ve sevgi, eğer tazimle beraber olmazsa, geride kulluk sınırından çıkmayı ve dengesizliği bırakır. Zira yüceltme ve saygıyla içiçe olmayan bütün sevgiler,sevgiliden uzaklaşmaya ve onun gözünden düşmeye sebeptir.

Yukarıdaki ifade beş hususu içermektedir: Allah (cc)'ın yoluna girmek; bu yolda yürümeye devam etmek; kalbi O'nunla beraber kılmak; O'nu ta'zim etmek ve O'nun azametiyle başkalarını unutmak.

"Taşıyıcı bir yakınlaşma" sözüne gelince ;o,bu sözleriyle,söz konusu beş hususa götüren bir yakınlaşmayı kast etmektedir. Bu yakınlaşma,kulu kendisini dahi unutturacak bir tazime götürecektir. O,Hakka her yakın oluşunda;.O'na olan saygısı, O'ndan gayrisini unutuşu ve halktan uzaklaşışı daha da artacaktır.

"Sevk ve teşvik edici bir mutluluk" sözüne gelince; bu, sevinç, saygı ve sözko-

nusu yakınlaşmada bulduğu tattır. Kalbin, Allah ile mutlu olması ve huzur bulması dünya nimetlerinden hiçbir şeye benzemez ve onunla karşılaştırılabilecek bir benzeri olamaz. O, cennet ehlinin hallerinden biridir. Hatta ariflerden bazıları şöyle demiştir: "Bazı zamanlar olur ve şöyle derim: Eğer cennet ehli de böyle bir durumda ise, onlar gerçekten güzel bir yaşam süreceklerdir."

Bu mutluluk, hiç kuşkusuz kulu Allah Teala'nın yolunda yürümeyi sürdürmeye ve O'nun rızasına erme çabalarını devam ettirmeye sevk ve teşvik etmektedir. Bu mutluluğu ya da onun bir kırıntısını bulamayan kimseler, iman ve amellerini sorgulamalıdırlar. İmanın bir tadı vardır. Bu tadı bulamayanlar dönüp bir ışık aramalı ve onunla imanın tadına ulaşmalıdırlar.

Allah Resulü (sav) de imanı tatma zevkini ve onun tatlılığının vecdini zikretmiş, zevk ve vecdi dile getirerek bunları imana bağlamıştır: "Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan, Nebi olarak Muhammed'den razı olan kimse imanı tatma zevkine ermiştir. (Müslim İman, 56; Müsned I/208). Yine buyuruyor ki: "Üç şey vardır ki, bunları elde edenler imanın tadına ulaşırlar: Allah ve Resulü kendisine herşeyden daha sevimli gelenler, birini sevdiklerinde onu yalnız Allah için sevenler; Allah'ın kendisini kurtarmasından sonra yeniden küfre dönmeyi, ateşe atılmaktan daha çirkin görenler (Buhari, İman, 8; Müslim, İman, 15).

Şeyhü'l-İslam İbn Teymiyye'nin şunu söylediğini duydum: "Yaptığın bir amelde, kalbinde bir tat ve ferahlama görmezsen sorgula. Yüce Allah, şükredene sevap verendir. Yani O'nun amel sahibini, bu dünyada amelinden dolayı kalbinde bulacağı tat ferahlama ve huzurla sevaplandırması gerekir. Kul böyle duyguları tatmazsa onun ameli şaibeli (kusurlu) demektir.(*) Sevap, amelinden dolayı amel sahibine dönmelidir. Amellerin, sahiplerine dönen, hayatı ve bütün işleriyle ilişkili olan sonuçları vardır. Örneğin namaz, fuhuş ve münkerden nehyederek ahlakı güzelleştirir ve Allah'ın istediği en güzel terbiyeyi sahibine kazandırır. Oruç ise, kararlılığı güçlendirerek, kınayıcı nefis ve basiretin üzerine doğarak onun doğru yolu görmesini ve ondan emin olmasını sağlar. Bütün salih ameller işte böyledir ve durumları ıslah eden sevapları vardır. bu sevaplarla aile ve toplumun mutluluğu gerçekleşir. Kötü ameller de böyledir: "İyilik edenler için iyilik, kötülük edenler için kötülük vardır.

Maksad: Yüce Allah ile,mutlu olmak, O'na yakın olmak ve O'nunla huzur bulmak, O'na itaati çoğaltmaya sevkedecek ve O'nun yolunda yürüyüşe önem vermeye teşvik edecektir.

Yazar dedi ki:

"İkinci derece, muhalefetin reddi, itirazdan yüzçevirme ve karşı çıkma dengesizliğinin iptaliyle Hakkın nazarını murakabe etmektir.

---

* Sevap, amelinden dolayı amel sahibine dönmelidir. Amellerin, sahiplerine dönem, hayatı ve bütün işleriyle ilişkili olan sonuçları vardır. Örneğin namaz, fuhuş ve münkerden nehyederek ahlakı güzelleştirir ve Allah'ın istediği en güzel terbiyeyi sahibine kazandırır. Oruç ise, kararlılığı güçlendirerek, kınayıcı nefis ve basiretin üzerine doğarak onun doğru yolu görmesini ve ondan emin olmasını sağlar. Bütün salih ameller işte böyledir ve durumları ıslah eden sevapları vardır. Bu sevaplarla aile ve toplumun mutluluğu gerçekleşir. Kötü ameller de böyledir: "İyilik edenler için iyilik, kötülük edenler için kötülük vardır."

Bu, Allah'ın seni murakabesini murakabe etmendir. O, özel ve belli bir sıfat için varolan murakabedir ve zahir ile batının korunmasını gerektirir. Zahirin korunması; zahiri hareketlerin korunması ile olur. Batının korunması, duygu, irade ve batınî hareketlerin korunması ile olur ki, O 'nun emir ve haberine muhalefeti terketmek bunun ömeğidir. Böylelikle batın, bütün şehvet ve O'nun emirlerine ters düşen, O'nun iradesiyle çatışan bütün iradelerden soyutlanır. Tabii ki, O'nun haberine karşı duran bütün şüphelerden ve O'nun sevgisini azaltabilecek bütün sevgilerden de. İşte bu, Allah'ın ancak sahiplerini kurtaracağı kalb-i selim hakikatidir. Bu, ariflerin, yakınlaştırılmışların ve iyilik sahiplerinin herşeyden sıyrılış gerçeğidir. Bunun dışında her sıyrılış eksik kalacaktır. Bu, azimet ehlinin sıyrılışı ve saf oluşudur.

Şeyh daha sonra, muhalefetin sebebini ve kulun onu nasıl reddedeceğini açıklayarak şöyle diyor: "İtirazdan yüz çevirme ile..." Çünkü muhalefet itirazdan doğmaktadır. İtiraz, insanlarda üç şekilde bulunur. Masum, Allah'ın kendisini, itirazın bu üç türünden de uzak tuttuğu kimsedir.

Birinci tür: Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarına, -sahiplerinin akli kesinlik dediği- batıl şüphelerle itiraz etmektir. Bunlar gerçekte, cahilce hayaller ve zihni imkansızlıklardır. Onlar bu tutarsız bilgilerle O'nun isim ve sıfatlarına itiraz etmekte ve O'na bunlarla hüküm vererek, O'nun kendisi için var saydığını yok saymaktadırlar. Oysa Allah Resulü (sav) de bu isim ve sıfatların O (cc)'nun için var olduğunu bildirmiştir. Onlar O'nun varsaydığını yok sayarak O'nun düşmanlarıyla dost, dostlarıyla düşman olmuş ve ayetleri yerlerinden çıkartarak sık sık hatırlatılan şeyin büyük bölümünü unutmuşlardır. Onlar paramparça olup ayrılmış ve her grup kendi elindekiyle mutlu olur hale gelmiştir.

Bu itiraza düşmekten koruyan: Vahye mutlak teslimiyettir. Kalp, vahye teslim olduğunda, onunla getirdiğinin doğruluğunu ve onun akıl ve fıtratın gerektirdiği hakikat olduğunu görecektir. Rivayet, akıl ve fıtrat bu konuda müttefiktir. İşte bu, imanın en kemale ermiş hali olup bu halde olan, asla aklı, rivayeti ve fıtratı savaş halinde olan gibi değildir.

İkinci tür: O'nun şeriat ve emrine itirazdır. Bu itirazın sahipleri üç kısıma ayrılırlar:

Birinci kısımda olanlar: Bunlar, kıyas ve reyleriyle, Allah'ın haram kıldığını helalleştirmeye, helal kıldığını da haram haline sokmaya, farz kıldıklarını iptal ederek, farz kılmadıklarını farz kılmaya, batıl gördüğünü sahihleştirmeye, sahih gördüğünü batıl kılmaya, hükümsüzleştirdiğine değer verip değer verdiğini hükümsüzleştirmeye ve mutlak kıldığını kayıt altına alıp kayıtladığını mutlak haline sokmaya çalışırlar.

Bu görüş ve kıyasların kınanması ve bunlara karşı uyarılması konusunda bütün selef ittifak halindedir. Onlar, çeşitli bölgelerden bu kıyas ve görüşlere sahiplenenlere seslenmiş, kendilerini uyararak, hoşnutsuzluklarını dile getirmişlerdir.

Üçüncü tür: iman ve şeriatın gerçeklerine, zevk, hayal, vecd ve şeytanî keşiflerle yapılan itirazdır. Bu; Allah'ın izin vermediği bir dinin ortaya konması ve O'nun Resulü'nün diliyle kurduğu dinin iptal edilmesi demektir. Bunlar imanın

gerçeklerini, şeytanın hileleri ve cahil nefislerin hazlarıyla değiştirmektedirler.

İlginç olan bunlara sahiplenenlerin "haz" ehline karşı çıkmalarıdır. Halbuki onların içinde bulundukları herşey bir hazdır. Ama onların hazları; Allah'ın muradına muhalefeti, O'nun dininden yüz çevirmeyi ve bunun Allah'a yakınlaşma olduğu zannını ihtiva etmektedir. Bunların hazlarıyla şehvet ehlinin hazları nasıl karşılaştırılabilir? Onlar ki bunları kabul etmekte, bunlardan dolayı istiğfarda bulunmakta, kusur ve eksikliklerini ikrar ederek dine aykırı olduklarını itiraf etmektedirler.

Onlar, hazlarından bir din oluşturmuş ve bu dini Allah'ın şeriatinin ve dininin önüne geçirmişlerdir. Bunlarla kalplere suikastte bulunarak onları Allah'ın yolundan çıkarmışlardır. Yukarıdakilerin kıyas ve görüşleriyle bunların şehvani zevkleri dünyanın harabeye dönmesine, fesadın yaygınlaşmasına ve dinin temellerinin yıkılmasına, işlerin karışmasına yol açmıştır. Eğer Allah, bu dini korumayı, hatlarını belli etmeyi ve tuzaklardan uzak tutmayı garantilemeseydi, İslam yok olabilirdi.

Dördüncü tür: Buna yönetim sahiplerinin, Allah'ın ve Resulü (sav)'nün getirdiklerinden önde tuttukları zalim siyasetlerle itiraz etmektir. Bu zalim yöneticiler, halka bunlarla hükmederek, Allah'ın şeriat, adalet ve hadlerini geçersizleştirmişlerdir.

Öncekiler dedi ki: "Akıl ile nakil çatıştığında aklı öne çıkarınız."

Sonrakiler dedi ki: "Haber ile kıyas çatıştığında kıyası öne çıkarınız."

Zevk, keşif ve vecd ehli ise şöyle dedi: "Zevk, vecd ve keşif, şeriatin zahiriyle çatıştığında, zevk, vecd ve keşfi öne çıkarınız."

Siyaset ehli dedi ki: "Siyaset ile şeriat çatıştığında siyaseti öne çıkarınız."

Sonuçta her gurup, Allah'ın dini ve şeriati yerine, kendisiyle hüküm verdikleri bir tağuta öncelik vermişlerdir.

Derler ki: "Nakil sizin olsun akıl bize yeter. " Diğerleri ise şöyle der: "Siz zahir ehlisiniz. Biz ise hakikat ehliyiz." Üçüncü bir gurup, şeriat sizin olsun, bize siyaset yeter" diyor. Bu ne büyük bir beladır, her yere yayılmış ve herkesi kör etmiştir. Ne büyük bir musibettir ki her yere dağılmış ve herkesi sağır etmiştir. Bu öyle bir fitnedir ki hevesli kalpler ona icabet etmiştir. Bu öyle kopan bir rüzgardır ki kulakları duymaz, gözleri görmez hale sokmuştur. Onların yüzünden Allah (cc)'ın hükümleri işlemez olmuştur. O'nun izzet ve ikram sıfatları kaldırılmıştır. Herkes zulme ve zalim görüşlere dayanır hale gelmiştir. Fesad dolu gözleri ve hevalarıyla Allah'a ve kullarına hükmeder olmuşlardır. Bu yüzden vahiy, sürekli tevil ve tahrife, din her türlü ifrat ve saptırmaya maruz kalmıştır.

Beşinci tür: Allah (cc)'ın fiillerine, kaza ve kaderine itiraz: Bu, cahillerin itirazı olup sayılmayacak kadar çeşitlidir. En genelde, açık ve gizli olarak iki türe ayrılır.

Bu tür itiraz, hummalının bedenindeki humma gibi, nefislerde yayılır. Eğer kul, sözünü, dileğini, irade ve hallerini iyice düşünürse, kalbinde bunu açıkça görür. Her nefis Allah'ın kader ve fiillerine itiraz edicidir. Ancak, O'nunla tatmin bulan ve

herkesin gücünün yettiği birşey olan O'nu hakkıyla tanıma noktasına ulaşanlar, O'na teslim olur ve bağlanırlar. Onlar herşeye rıza gösterirler.

"Karşı çıkma dengesizliğinin iptaliyle" sözüne gelince, burada başka bir manaya işaret edilmektedir. Buna göre murakabe, ancak bunun iptaliyle tamam bulur. Bu, kulun kendi nefsini, hatırından geçenleri, murakabe halindeki düşüncelerini ve Allah'la beraber oluşunu hissetmesidir. Bu kulun, Hakkın kendisini kula karşı tam müşahededen perdelemesine karşı çıkışıdır. Çünkü kulun, huzur ve müşahede anında kendi idrak, duygu, düşünce ve hatıralarıyla beraber kalmaya devam etmesi, perdeyle karşılaşma halidir. Bu durumda Hakkın sana nazar murakabesinin bu afetlerden kurtulması gerekir. Bu da zikre dalmakla mümkün olur. Ve sana kendini ve çevredekileri unutturur. Böylece kendi varlığından ve Allah Teala dışında her şeyden vazgeçmeye hazır hale gelirsin.

Bu hazırlık ancak sözkonusu dengesizliğin iptaliyle mümkün olur. Zikir, his dünyasından uzaklaşmayı gerektirir. Kim, kendisine yöneldiğinden dolayı Hakkın onu gözetmesi için zikreder, sonra da kendi nefsinin konuşmasından, vesvese ve düşüncesinden birşey hissederse, böylelikle karşı çıkmış ve nefsinin tüm alemlerini çağırmış olur. Mezkûr (Allah) da ondan gizlenir. Çünkü Hak Teala hazretleri ancak kendisinden başka birşeyin bulunmadığı yerde olur. Bu dereceye ancak güçlü bir zikir melekesine ve kalbi bütünüyle toplayabilmek yeteneğine sahip kullar güç yetirebilir.

Yazar devamla:

"Üçüncü Derece: Tevhid sancağını kucaklayarak, bizzat öncenin kendisini (Allah'ı) düşünmek suretiyle ezel'i murakabe, ebed zamanlarında ortaya çıkan ezel işaretlerini murakebe tehlikesinden kurtulmayı murakabe etmektir" der.

Yazarın "ezeli murakabe" sözünün anlamı; ezelin anlamını seyretmektir. Ezel, öncesi olmayan bir önceliktir.

"Bizzat önceyi düşünmek" suretiyle demek, Allah'ın kendisinden başka herşeyden önce olduğunu görerek demektir. Zira O (c.c), kendisinden önce hiçbirşeyin olmadığı ilktir. Kul, bu önceliği derinlemesine değerlendirdiğinde, "Ezel" manasını görüp hakikatini kavrar. O zaman ona, tevhid sancağı görünür. O da, ülkenin ve ordunun sancağını karşıladığı gibi, bu sancağı karşılar. Bu sancak ona sunulur. O da, Hakk'ın (c.c) ezeliyetinde tek başına olduğunu; kendisinin var olduğunu ve ezelde kendisinden başka asla hiçbir şeyin mevcut olmadığını görmektedir. O'ndan başka herşeyin, yok iken, O'nun (c.c) var etmesi ile var olduğunu müşahede etmektir. Varlıklar, tıpkı ezelde yok oldukları gibi, o'nun müşahedesinden yok olunca, bizzat önce'nin kendisine muttali olurlar. Bâki olanı (Allah'ı) müşahede etmekte mevcut olmayanı müşahadeden uzaklaşır. Ve tevhid bayrağını karşılamış olur."

Ezelin işaretlerinin, ebedin zamanlarında ortaya çıkmasını gözetleme" şeklindeki sözüne bakalım: Daha önce geçtiği gibi, "ebed" de ortaya çıkan, ezel'de bilinen şeylerin bizzat kendisidir ve onların ancak zamanları yenilenir. O da, ezelde bilinenlerin ortaya çıktığı zamanlardır. Ve ezelin işaretleri ortaya çıkmıştır. Onlar, ebedin zamanlarında, ilmen takdir olunan şeylerden aklın ezeliyet diye işaret ettiği şeylerdir. Bence bunun doğru olan manası budur.

Sufiler bununla başka bir mana kastederler: O da; müşahede de ebedin ezelle bitişmesidir. Bu, kainat halısını, müşahedesinden dolayı tam olarak dürüp katlamak ve kendisinden başka herşeyden uzak olarak, Hakk'ın (c.c) var oluşunun devamını seyretmekle olur. Bu müşahede ile ezel, ebede bitişir ve ikisi tek birşey olur. O da, her sonradan olma şeylere bakmayarak, Allah (c.c.) 'ın varlığının devamıdır.

Birinci müşahade, daha mükemmel ve daha tamdır. Ve onun isim ve sıfatları birinciyle ilgilidir, eşyadan önce vardır. Olayların ve eşyanın ebedde meydana gelmesi O'nun ezeldeki ilmine uygundur. Bu müşahade insana, iman ve marifet verir, Allah'ın (c.c.) ilmini , kudretini, fiilini, kaza ve kaderini hakkıyla öğretir.

İkinci müşahedeye gelince: Bu insana ne marifet, ne de iman verir. Ne bir ismi, ne sıfatı ve ne de faydalı bir kulluğu öğretmez. Bu, ister kâfir olsun, ister müslüman, yaratıcıya inanan herkesin şahit olduğu ortak bir durumdur. İnsan, onun ezeliyetini müşahedeye, kadîm (öncelikte tek başına) olduğunu müşahadeye dalıp da, varlıklardan uzaklaşınca, müşahadesinde ezel, ebede bitişir. Peki bunda hangi büyük durum vardır? Bununla hangi îman ve yakin hasıl olur? Biz böyle bir durumun zevkini inkâr etmiyoruz. Ve varlığını da kınamıyoruz. Ancak mertebesini, kendisinden önceki murakabeye, seçkinlerin de seçkini olacak şekilde üstünlüğünü ve öncekinin kendilerinden daha aşağı derecedekilere ait olmasından dolayı kınıyoruz. Başarıya ulaştıracak yalnız Allah'tır. Şahit olanın müşahadesinde, başlangıcı olmayan ezel, kendisine bir başlangıç tasavvur olunan zamanlarla -yaratıkların zamanı ile- bitişince, sonra bu, sonu olmayan şeye, üç zaman -içinde geçmiş, şimdi ve gelecek olmayarak- tek bir zaman olacak şekilde bitişince... Bu ancak yaratıkların, mutlak olarak fâni ve tam olarak yok olduklarını müşahede ettiklerinde hasıl olur. Bu ise hayali ve gerçeğe aykırı bir takdir, insanı sahili olmayan karanlık denizlere ve fecri olmayan kapkaranlık gecelere düşüren hayali bir düşüncedir.

İsimlerin ve sıfatların çeşit çeşit tablosu ve herbirinin türlü varlıklara bağlanması ve sonradan olanların tümüyle irtibatı her isim ve sıfata müşahede ve kulluk haklarının verilmesi, yaratma ve hükmetmede eserlerinin nasıl sirayet ettiğine bakış, ulvi ve süfli, zahir ve batın, dünya ve ahiret yurduna, o isim ve sıfatların eserlerinin sirayetine bakış, ilim, marifet ve hal itibarıyla bu konuda fark ve cem makamında bulunması yanında bu hayali soyutlamanın ne değeri olabilir?

Yazarın, "Murakebe tehlikesinden kurtulmayı gözetleme" sözüne bakalım: Yazar, nefsini ve nefsinden olan herşeyi gözetleyenin müşahedesinden uzaklaşmaya ve nefsinde ve nefsinden olan şeylerde, gözetleyen yardımı ile ondan uzaklaşmaya işaret ediyor. O kişi halâ müşahadeye devam ediyorsa, nefsinin tehlikesindedir ve ondan henüz kurtulmamıştır. Çünkü gözetlemeyi müşahade ancak nefsin halâ var olması ile olur. Halbuki kişinin gayesi ancak fani olmak ve nefsi ile onun sıfatlarından ve ona ait şeylerden kurtulmaktır.

Böylece anlarsın ki, bunun üzerinde bundan daha yüce ve daha yüksek ve daha şerefli bir derece vardır. O da her harekette, Rabbın rızasının ve gazabının bulunduğu yerleri gözetme, O'nu gazablandıran şeylerden uzaklaşıp sevdiği şeylere yönelmek -ne kadar ulvi olursa olsun- Rabbinden istemekten uzak olup Rabbinin O'ndan muradına yönelmek, kulluğu biraraya getirmeye bakarak, O'nun için, O'nun yardımı ile O'nda durmadağın olmaktadır.

ALLAH(CC)'IN HÜRMET EDİLMESİNİ EMREYLEDİĞİ ŞEYLERE TA'ZİM (BÜYÜK BİLME) MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder , yalnız senden yardım dileriz" in mertebelerinden biri de "Allah'ın hürmet edilmesini emrettiği şeylere ta'zim" mertebesidir. Allah Teala *"Kim Allah'ın hürmet (edilmesini emreylediği şey) lere ta'zim'de bulunursa bu, Rabbi katında kendisi için hayırdır"* (Hacc, 30) buyurur.

Bir grup müfessir, bu ayetteki "Allah'ın hurumatı" ifadesi, kızdığı ve yasakladığı şeylerdir, "Ta'zim'i" de, onları işlemeyi terketmektir, demişlerdir.

El-Leys der ki: "Hurûmatullah, kendisini çiğnemenin haram olduğu şeylerdir." Bir topluluk: "Hurumat, emir ve yasaklardır" demiştir. Ez-Zeccac; el-Hurme: "Yapılmasının vacip olduğu, terk edilmesinin haram olduğu şeylerdir" diye tarif etmiştir.

Bazıları, "Hurumat: Burada yer ve zaman olarak hacca ait ibadetler ve o ibadetlerin ifa edildiği yerdir" demişlerdir.

Doğrusu, "Hurumat" bütün bunları içine alır. Hurumat hurma kelimesinin çoğuludur. O da, "Hakların, kişilerin zaman ve mekanın korunması ve saygı duyulması" demektir. Bunlara ta'zim demek haklarını eda ve zayi olmaktan koruma demektir.

Menazil yazarı der ki;

"Hürmet: Muhafelette bulunmaktan ve baş kaldırmaktan kaçınmaktır. Tanımdaki "teharruc" kaçınma "harace'l- muhalefet" muhalefetten kaçındı fiilinden türemedir. Arapçada tefa'ul kalıbı; "Birşeye giriş" ifade etmek içindir. Söz gelimi, "temmenâ" "temenni etti", "bir arzuya girdi" demektir. Ve yine bunun gibi tevellece fil emr bir hale girdi: Yani ona girdi anlamındadır.

Bu kalıp bir şeye giriş ifade ettigi gibi, "Bir şeyden çıkış" için de kullanılır. Teharrace, tehavvebe, tecesseme gibi.

İnsan günahtan çıkmak istediğinde, "günahtan çıkmak istedi" denir.

Günahı terketti (tehavvebe)

Günahtan kaçındı (tecesseme) hep bu kalıptan ,"herhangi bir şeyden çıkma" anlamındadır.

Yazarın yukardaki tanımı ile gayesi, "hürmet"in muhalefet günahından ve ona atılmaktan çıkmak olduğunu ifade eder. Muhalif, cesur ve korkak olmak üzere iki kısım olduğundan, tanımda, "muhalefetten ve başkaldırmaktan" demiştir.

Allah Teala'nın Hürmet Edilmesini Emrettiği Şeylere Ta'zimin Dereceleri

Herevî der ki: "Bu üç derecedir.

Birinci derece: Emir ve nehiylere saygı. Bu saygı ceza korkusudan olmamalı. O zaman nefsi için mücadele etmiş olur. Sevap arzusundan da olmamalı. O zaman belli bir ücret için hürmet göstermiş olur. Herhangi bir kimseyi de dikkate almamalıdır. O zaman da riyakarlık olur. Çünkü bu sıfatların hepsi nefse tapmanın kısımlarındandır."

Bu konu sufilerin sözlerinde çok geçer. Bu hali ve sahiplerini yücelten insanlar, kulluğun en yüksek derecesinin Allah'a ibadet etmek, onun emir ve nehiylerini yerine getirme hususunda cezasından korkmama veya sevabını ummamak olduğuna inanırlar. Çünkü bu, gayesine ve nefsinin pay almasına dayalıdır. Oysa, muhabbet (sevmek) bunu kabul etmez. Çünkü seven, sevgilisinden hiçbir karşılık beklemez. Karşılık beklemek onu sevmesinde bir hastalık belirtisidir.Sevab beklemesi, ameli ile Allah'tan karşılık hakettiği düşüncesine götürür. Bunda ise iki afet vardır: Ameline iyi zanda bulunması. Çünkü karşılık hak ettiğini düşünmesi ve azaptan korkmaması, nefis için kavga etmektir. Ve o, nefsi için -nefsi muhalefet ettiğinde bilehala kavga etmektedir.

Ve nefsine "Ateşten, ateşin azabından ve Allah'ın ateşe girecekleri hazırladıklarından korkuyor musun"der. Kendisi ile nefsi arasında çekişme bu şekilde devam edip gider.

Yine bir başka açıdan ise, nefsi adına mücadele eden, kendisini öldürmek isteyen hasmına karşı nefsini müdafaa eden gibidir. Bu nefse önem vermenin, onun zevklerine bakmanın, onu müdafaa etmenin ve zevk aldığı şeyleri davet etmenin ta kendisidir.

Nefsini, bu çekişme ve bu(sevap) peşine düşmekten ancak emir ve yasakları yerine getirirken, her türlü sebepten uzak tutmak suretiyle kurtarır. Bilakis onları, emreden ve yasaklayan ta'zim için yapmalıdır. O'nun ibadet olunmaya, hürmet edilmesini emrettiği şeylere saygı duymaya layık olduğu için emir ve yasakları yerine getirmelidir. Kendisinin ibadete, ta'zime ve yüceltilmeye bizzat layık olduğu için... Nitekim İsrailî bir haberde de yer aldığı gibi: "Eğer cennet ve cehennemi yaratmamış olsam bile ben kendim ibadete layık değil miyim?"

Şairin şu böyti de aynı anlamdadır:

Farzet ki dirilişin elçileri bize gelmedi
Ateşin tutuşturulmadığını düşün
Akıllıya, yine de ihsan edene karşı
Şükretmek üzerine gerekli ve hak değil mi?

Hoş ve şerefli nefisler ona ibadet ederler. Çünkü O, ibadet edilmeye, yüce olmaya, sevilmeye ve ta'zim olunmaya layıktır. O, bizzat kendisi ibadet olunmaya layıktır. Derler ki: "Kul kötü tabiatlı işçi gibi değildir ki ücreti verilirse çalışır, verimezse çalışmaz. Böyle birisi ücretin kulu olur, muhabbet ve iradenin kulu değil."

"İşçiler iki kısımdır: Ücret peşinde olanlar, itaat olunana yakın olma peşinde

olanlar " demişlerdir.

Allah Teala peygamberi Hz. Davut hakkında buyurur ki : *"Katımızda onun muhakkak bir yakınlığı ve güzel bir geleceği vardır"* (Sâad -25).

Ayetteki zülfa: "Yakınlığın mertebesi"; güzel bir gelecek: "Sevap ve karşılık güzelliği" demektir.

Allah Teala buyurur ki: *"İyi iş güzel amel yapanlara (ihsan mertebesine erenlere) daha güzel iyilik, bir de fazlalık vardır "* (Yunus, 26). Ayetteki "hüsna" "daha güzel iyilik", "mükafat"; "ziyade" ise "yakınlık mertebesi" demektir.Bunun için "ziyade" kelimesi, "Allah'ın (c.c.) cemalini görme" olarak tefsir edilmiştir. İşte bu ikisi, Fir'avn tarafından -eğer Hz. Musa'yı yenerlerse- mükafat olarak sihirbazlara va'd olunmuştur.

"Nihayet büyücüler gelince Fir'avn'a: Üstün gelirsek bize bir mükafat var mı" dediler.

(Fir'avn): "Evet dedi, o zaman siz elbet ve elbet (benim) en yakınlar (ım) dan (olacak) sınız." (Şuara 41-42).

Allah Teala şöyle buyurur: *"Allah, mü'min erkeklere de mü'min kadınlara da - kendileri içinde ebedi kalıcı olmak üzere- altından ırmaklar akan Adn cennetlerini ve çok güzel meskenler va'd etti. Allah'ın rızası ise en büyüktür. İşte bu, asıl bu, en büyük saadettir"* (Tevbe, 72).

Demişler ki: Ariflerin amelleri makam ve dereceye ulaşmak için, abidlerin ameli ise sevap ve karşılık elde etmek içindir. Ne kadar da farklılar.

İkinci Grup: Bu sözü, sufilerin ölçüşüzlük ve saçmalıklarından sayarlar. Görüşlerini delil olarak, peygamber ve doğru kişilerin hallerini,dualarını, yakarmalarını, cehennemden korkmalarından ve cenneti ummalarından dolayı övülmelerini gösterirler. Daha önce geçtiği üzere, Allah'ın kendilerine müşriklerin boyun eğdiği seçkin kulları hakkında, "Allah'ın rahmetini ummaları ve azabından korkmalarından" şeklinde sözetmiştir. Peygamber ve resullerden şöyle bahsedilir: *"Zekariyyayı da (an). Hani o, Rabbine "Rabbim, beni yalnız başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın" diye niyaz etmişti. Biz onu(n) da (bu duasını) kabul ettik ve kendisine Yahya'yı ihsan ettik. Hakikat (bütün) bunlar (bu peygamberler) hayır işlerinde yarışırlar. Umarak, korkarak bize dua ederlerdi. Onlar ki bizim için derin saygı gösterenlerdi"* (Enbiya, 89-90) (*) Yani yanımızdakileri umarak, azabımızdan korkarak demektir. Müfessirlerin ekserisine göre, "onlar" zamiri bu sûrede adı geçen peygamberler yerine kullanılmıştır.

Tefsircilerin tümüne göre "ummak ve korkmak" rahmet ummak, cehennemden korkmaktır.

Allahu Teala yaratıkların seçkinleri olan kullarından söz etmiş ve onları en

*Andolsun biz önceden İbrahim'e de doğru yolu bulma kabiliyetini vermiştik. Zaten biz onu(n olgun insan olduğunu) biliyorduk. (Enbiya, 51) şeklinde başlayan ayetlerden 90. ayete kadar zikretse daha uygun olurdu. Çünkü bu ayetler, peygamberlerin düçar oldukları belalardan, başlarına gelen sıkıntılardan, dualarıyla umarak, korkarak Allah'a sığınmalarıyla Allah'ın onları kurtarmasından söz etmektedir.

güzel amelleri ile övmüştür ki o da: Cehennemden O'na sığınmalarıdır.Nitekim şöyle buyurur: *"Onlar ki, ey Rabbimiz derler, bizden cehennem azabını sav. Gerçekten O'nun azabı daimi bir helaktır. Hakikat o, ne kötü bir karagah ve ikametgahtır"* (Furkan, 65-66).

Yine O, kulların imanları ile Allah'a yaklaşıp kendilerini cehennem azabından kurtarmasını dilediklerine haber verir. Allah Teala buyurur: *"(O takvaya erenler) Ey Rabbimiz, biz iman ettik. Artık bizim günahlarımızı yarlığa ve bizi o ateşin azabından koru diyenler, sabredenler, (imanlarında) gerçek olanlar, (Allah'a) ittatla boyun eğenler, infak edenler, seherlerde Allah'tan mağfiret isteyenlerdir "* (Ali İmran, 16-17). Akıl sahibi yüce ariflerin kendisinden cenneti istediklerini , ateşinden de sakındıklarını ve ona sığındıklarını yine Allah bize haber vermektedir. "Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün devranında akıl sahipleri için gerçekten büyük deliller vardır" (Al-i İmran, 190-195). Peygamberlerin kendilerinin de istediği ve va'd ettikleri şeyin cennet olduğunda, hiçbir görüş ayrılığı yoktur.

Dostu İbrahim (a.s.) dan naklen Allah Teala şöyle sözeder: *"Ceza gününde kusurlarımı yargılayacağını umduğum da O'dur. Rabbim, bana hüküm ihsan et, beni salihler zümresine kat"* (Şuara, 82-83). "Beni Naîm cennetinin varislerinden kıl. Babamı da yarlığa, çünkü o sapıklardandır. (Kulların) kabirlerinden kaldırılacakları gün, beni rüsvay etme. O günde ki ne mal faide eder ne de oğullar. Ancak Allah'a (küfr-û nifaktan) salim bir kalp ile gelenler müstesna" (Şuara, 85-89). Hz. İbrahim (as) burada Allah'tan cenneti istemiş, cehennemden ona sığınmıştır. Cehennem, dirilme gününde büyük bir beladır.

Allah u Teala cennetten söz eder ve onun dilenen bir va'd yani kullarının ve dostlarının kendisinden istedikleri bir va'd olduğunu bizlere haber verir (Furkan, 16).

Resulullah (sav) ümmetine, duaların kabul olunduğu vakit - her ezan sonu- kendisine, cennette en yüce makamı nasib etmesini Allahtan dilemelerini emretmiş ve Allah'tan o makamı isteyenin, şefaatına nail olacağını haber vermiştir.

Süleym El Ensari, O'na (sav) der ki: "Ben, Allah'tan cenneti diliyorum ve cehennemden ona sığınıyorum. Ne senin ne de Maaz'ın fısıltınızı beceremiyorum." Bunun üzerine Peygamber:"Zaten ben ve Muaz da senin duan gibi dua ediyoruz" der.

Sahih bir hadiste, -insanların ahvalini kayıt etmekle görevli gezici ve faziletli melekler hadisinde- şöyle buyurulur:

"Allah Teala onlara -Kendisi daha iyi bildği halde- kullarının hallerini sorar da onlar der ki: "Seni tehlil eden (yani la ilahe illallah diyen) sana tekbir getiren, sana hamdeden, seni övüp ta'zim eden kullarının yanından geliyoruz." Allah Teala sorar "Beni görüyorlar mı? " Melekler, "Hayır ya Rabb, Seni görmezler"derler. Allah Teala sorar: "Beni görseler nasıl olur?" Onlar da: "Seni görseler seni çok dah kuvvetli övüp ta'zim ederler" derler. Sonra da, "Ya Rabbi, Senin cennetini istiyorlar" derler. Allah Teala sorar "Onu görmüşler mi?" Melekler, "Hayır şerefine yemin olsun ki hayır "derler. Allah (c.c.) da "Onu görseler nasıl olur?" der. Onlar: "Onu görseler çok daha şiddetli isterler " derler. Sora devamla "Cehennemden sana sığınıyorlar"derler. Allah (c.c.) da "Cehennemi görmüşler mi?" diye sorar. Onlar

da"Hayır, şerefine yemin olsun ki hayır" derler. Allah (c.c.) sorar "Görseler ne yaparlardı?" Melekler: "Onu görseler, ondan çok daha şiddetle kaçarlardı." derler. Bunun üzerine Allah Teala: "Şahidim olun ki , ben onları bağışladım, istediklerini verdim, sığındıkları şeyden onları korudum" buyurur.

Kur'an ve sünnet, Allah'ın cennetini isteyen, cehenneminden korkup Allah'a sığınan kullarına ve dostlarına övgüyle doludur.

Demişlerdir ki: Resulullah (s.a.v.) ashabına, "Cehennemden Allaha sığının" buyurmuştur. Cennette kendine yoldaş olmasını isteyen bir sahabeye peygamber (sav): "Çok secde ederek kendin hakkında, sen de bana yardımcı ol" buyurmuşlardır.

Yine derler ki: Cenneti ve cehennemden kurtuluşu istemek o (s.a.v.)'nun ümmetinden isteğidir. Ta ki devamlı onları hatırlarında tutup unutmasınlar. Çünkü iman, kurtuluşun şartıdır. Cenneti elde etmek ve cehennemden kurtuluşa çalışmak imanın ta kendisidir.

Yine anlatırlar ki: Resulullah (sav), ashabını ve ümmetini cennete teşvik etmiştir. Cenneti niteleyip anlatmış, onu istesinler diye açıklanıştır. Ve "Cennet için kolları sıvayan yok mudur? Çünkü cennet-Ka'benin Rabbine yemin olsun ki - parlıyan nur, sallanan güzel kokulu bitki ve güzel zevce (eş) , olgun meyve, dikilmiş köşk, devamlı akan nehirdir"demiştir. -Hadisin devamı var. - Bunun üzerine sahabe: "Ey Allah'ın Resulu, biz ona çabalanz" dediler . Resulullah (sav) ise: "İnşaallah deyiniz " buyurdu.

Eğer biz ümmeti cennet için çalışmaya teşvik eden ve amel etmeye sebeb olsun diye söylenmiş, "Kim şöyle şöyle yaparsa, Allah onu cennete koyar" hadisi gibi. Sünnetten örnekler vermeye devam etşek, söz çok uzar. Bu bütün ameller için geçerlidir.

Denilir ki: Sevap elde etmek için ve azap korkusu ile amel etmek nasıl yanlış olur? Halbuki Resulullah (sav), buna teşvik edip durmakta ve şöyle buyurmaktadır:

"Kim şöyle yaparsa kendine cennetin sekiz kapısı açılır."

"Kim Subhanallah der Allah'a hamd ederse, kendisine cennette hurma ağacı dikilir. "

"Kim çıplak bir müslümanı giydirirse, Allah da ona cennet elbiselerini giydirir."

"Hasta ziyaret eden cennetin bahçesindedir."

Hadis-i şerifler, bu gibi örneklerle dopdoludur. O halde, Resulullah'ın, ulvi ve sakatlık , saibelerinden (kirlerinden) uzak istekleri bir yana bırakıp onlara teşvik etmeyip, sakat ve noksan bir isteğe mi teşvik ettiği kanaatindesin?

Yine demişler ki : Allah kullarının cennetini istemelerini ve cehenneminden kendisine sığınmalarını sever. Kim ondan istemezse, ona gazap eder. İstenilecek şeylerin en büyüğü "cennet", kendisinden sığınılacak en büyük şey "cehennem" dir.

Cennet için amel etmek, Allah'a sevimli ve Allah tarafından razı olunmuştur. O'na kulluğu tümüyle yapmak , bazılarını ihmal ederek yapmaktan daha evladır.

Demişler ki: "Kalp cennet ve cehennem düşüncesinden, birinciyi ummaktan ikinciden kaçmaktan uzaklaşınca , azim ve kararı gevşer. Himmeti zayıflar, teşvik ve dürtüsü gevşer. Cenneti ne kadar şiddetle talep ederse ve uğrunda çalışırsa kendisini sürükleyen duygu daha kuvvetli, himmeti daha şiddetli , çalışması daha mükemmel olur. Bu, tatmayla anlaşılır."

Derler ki: "Bu Allah'ın isteği olmasa, cenneti kullarına nitelemez, onlar için süslemez ve onlara teklif etmez, cennetin ayrıntılarından akıllarının erebileceği şeyleri ve bunun dışındakileri de kısaca haber vermezdi. Bütün bunlar onları cennete ve onun uğrunda çalışmaya teşvik içindir."

Demişler ki: Allah u Teala şöyle buyurur: *"Allah selam evine (cennete) çağırır" (Yunus-25).*

Bu ifade bu çağrıya uymaya , ona koşmaya ve uymakta acele etmeye teşviktir.

Bunları sağlamlaştırmak için denilir ki: Cennet sırf ağaçların, yiyecek ve içeceklerin, hurilerin, nehir ve köşklerin adı değildir. İnsanların çoğu cennetin ne anlama geldiği hususunda yanılıyorlar. Cennet, kamil ve mutlak nimet yurdudur. Allah Teala'nın yüzüne bakarak, sözünü dinleyerek, ona yakın olma ve rızasına erme sevinci, cennetin en büyük nimetlerindendir. Cennette olan yiyecek, giyecek, içecek ve görüntülerin lezzeti, asla bu lezzetle kıyaslanamaz. Allah'ın rızasının en basiti cennetlerden ve cennette bulunan nimetlerden çok büyüktür. Allah Teala buyurur: *"Allah'ın rızası ise en büyüktür"* (Tevbe72). Bu ayette ridvan (rıza) kelimesi, müsbetten sonra nekline (belgisiz isim) şeklinde getirilmiştir. Yani kulundan rızasından herhangi birşey , cennetten daha büyük demektir.

Nitekim şair:

"Senden az birşey beni razı etmeye yetiyor.
Fakat senin azına "az" denilemez ki." demiştir.

Sahih hadiste -rü'yet hadisidir- "Allah, vallahi"cemaline bakmak" tan onlara daha sevimli birşey bahşetmemiştir" şeklinde yer almıştır. Bir başka hadiste: "Allah onlara tecelli ettiğ zaman Allah'ın cemalini ayan beyan gördüklerinde içinde bulundukları nimetleri unuturlar, gaflete düşerler ve o nimete dönüp bakmazlar bile." Hiç şüphesiz durum böyledir. Hatıra ve hayale gelemeyecek kadar büyüktür. Özellikle orada sevenlerin, muhabbet beraberliğini elde ettiklerinde. Çünkü kişi sevdiği ile beraberdir. Bu hükümde bir sınırlama yoktur. Aksine yanındakine de uzaktakine de geçerlidir.

Hangi nimet, hangi lezzet, hangi sevinç ve hangi elde etme, bu "beraberlik" nimetine ve lezzetine yakındır?

Kendisinden hiçbir şeyin yüce olmadığı, mükemmel ve daha güzel olmadığı sevgili ile beraberlik sevincinin, nimetinin üzerinde birşey var mıdır?

İşte bu -vallahi- sevenlerin kendisine koştuğu bayrak, ariflerin yöneldiği san-

caktır. "Cennet" ismini alan şeyin ruhu ve hayatı işte budur. Ve cennet bununla hoş olur ve onun üzerine kurulmuştur. Öyle ise, "cennetini isteyerek, cehenneminden korkarak Allah'a ibadet olunmaz" nasıl denilir? "Cehennem" de böyledir. Allah bizi ondan korusun. Çünkü cehennemliklere, Allah'ın kendini perdelemesi ve onları küçümsemesi, gazabı, kızgınlığı, onlardan uzaklaşması, onlara, ateşin vücudlarını ve ruhlarını yakmasından daha ağır gelir. Bilakis kalblerindeki şu ateşin alevi, vücudlarını saran ateşin alevini doğurmuştur. Kalplerinden vücudlarına sirayet edip geçmiştir.

Peygamberlerin, elçilerin işi ve sözü ancak doğru olanların, şehidlerin, salihlerin istekleri "cennet', kaçtıkları şey "cehennem" olmuştur.

Allah'tan yardım dilenir ve O'na tevekkül edilir. Allah'tan başka hiç kimsenin gücü kuvveti yoktur. Allah bize yeter. Ve o ne güzel koruyucu kefildir.

Sufilerin gayesi şudur: Bir kul Rabbına tam bir kullukla ibadet eder. Bir köle efendisine yaptığı hizmete karşılık ondan ücret isterse ahmaktır. Bu, cezayı gerektirmese de gözünden düşürür. Çünkü kulluğu ona hizmeti gerektirir. Ücret karşılığı, hizmet edilene karşı kulluğu olmayanlar çalışır. Ya kendi başına hürdür veya başkasının kölesidir. Ama bir kimse ki, yaratıklar onun gerçekten kuludur ve onun malıdır, aralarında ne hür vardır, ne de başkasının kulu; o halde onların hizmetleri, kulluk hakkı ile kendisinedir. Onlara ücret gerekmesi, sırf kulluktan çıkmak demektir.

Bu söz tamamen ne inkar olunur ne de kabul olunur. Açıklama ve ayırım yapmak gereklidir.

Kitabın başlarında; "Bu konuda halkın takibettiği yolların beyanı" geçmişti. Orada istikamet ehlinin yolunu beyan etmiştik.

İnsanlar bu konuda dört kısımdırlar:

Birincisi: Rabbini de, sevabını da istemeyenler. Bunlar, onun gerçekten düşmanlarıdır. Bunlar daimi azab ehlidirler. Sevabını istemeyişleri; ya O'na inanmamalarından, ya da O'nun gazabı olsa bile peşin olanı (dünyayı) tercih etmelerindendir.

İkinci kısım: Kendini de sevabını da isteyenler. Bunlar onun yaratıklarından seçkin olanlardır. Allah Teala buyurur ki: "Eğer Allah'ı, peygamberini ve ahiret yurdunu diliyorsanız, şüphe yok ki, Allah içinizden güzel hareket edenler için büyük bir mükafat hazırlamıştır" (Ahzab, 29). Bu, O'nun, alemlerin en hayırlı hanımlarına, Peygamber (sav)'in eşlerine hitabıdır. Allah Teala şöyle buyurmuştur: "Kim de mü'min olarak ahireti diler, onun için (ona gereken) bir gayret ile çalışırsa, işte onların (bu) çalışmaları makbul olur" (İsra, 19). Makbul çalışmanın ahireti isteyenin çalışma ve gayreti olduğunu haber vermiştir.

Bundan daha açığı ise, dostlarının seçkinlerine -onlar, Resulullah (sav)'ın sahabeleridir- Uhud günü şu buyruğudur: "İçinizden kimi dünyayı istiyor kimi de ahireti diliyordu" (Al-i İmran, 152). Onları üçüncüsü olmayan bu iki kısma ayırdı. Şöyle diyen de hata eder: "Bu ayette Allah'ı dileyen nerede ki?" Çünkü ahireti dilemek, "Allah'ı ve sevabını" dilemekten ibarettir. "Sevap dilemek", "Allah'ı dilemek"le

çelişmez.

Üçüncü kısım: Allah'tan dileyen, Allah'ı dilemeyenler. Bu son derece noksandır. Bu, cennet ve cehennem olduğunu duyan, yaratılmış cennetin nimetlerini dilemekten başka, kalbinde birşey olmayan, ondan başka asla aklına birşey getirmeyen, buna rağmen Rabbini bilmeyen kişinin halidir ancak. Üstelik Allah'ı görmeyi, ahirette cemaline bakarak lezzet alınacağını, sözünün duyulacağını ve O'nu sevmeyi inkar eden kelamcıların halidir bu. Allah'ı sevdiğini iddia edenleri hoş görmeyen ayıplayan, inkarcı kelamcıların hali. Onlar sırf ücretin köleleridir, Allah Teala ve Tekaddes hazretlerini murad etmezler.

Onlardan, Allah'ın iradesinin imkansız olduğunu açıkça söyleyenler vardır.

Derler ki; irade ancak sonradan olma şeylere bağlanır. Kadim (evveli olmayan) Allah irade etmez. Bunlar Allah'ın "irade" sıfatını tam manası ile inkar ederler.

Onlara göre en yüce irade, cennette yeme içme, cinsi münasebette bulunma, giyme iradesi ve bunlarla ilgili şeylere ait iradelerdir. Bunlar bir tarafta, Allah'a cennet arzusu ve cehennem korkusundan dolayı ibadet etmeyiz diyenler, bir taraftadır. Bunlar birbiriyle çelişen iki taraftır. Aralan doğu ile batının uzaklığından daha uzaktır. Bunlar insanların en nasibsizi, en sert tabiatlısı, en katı kalblisi, muhabbet ve kulluk ruhundan, kalp ve ruhların refahından en uzak olanlarıdır. Onlar muhabbet erbabını, Allah'a şevk duyanları, Allah'ın sevgisinden zevk alanları, cemaline bakma lezzetine inananları, bir vasıta olmaksızın kelamını dinleyebilmek imkanını kabul edenleri tekfir ederler.

Onlar işe, bunan ancak sûret olarak insan sayarlar. Onların yanında dereceleri cansız eşyaya ve akılsız hayvana yakındır. Kendi nefisleri ve nefislerinin olgunluğunu tanımalarına engel olan, Rablerini tanımaya ve O'na kulluklarının sırrını tanımaya engel, aralarında kalın bir perde vardır.

İki tarafın hali, durumlarını öğrenen kişiyi şaşırtır, hayrete düşürür.

Dördüncü kısım: -Bu da imkansızdır- Allah'ı ister, O'ndan birşey istemezler. İşte bu gurup, isteklerinin bu olduğunu iddia ederler. Ve bu mertebeye ulaşmanın gidişinde bir sakatlık vardır,."Arif kişinin ulaşacağı son makam budur" derler. Bu makamda, Allah onun muradı olmuş ve ondan birşey istememektedir. Nitekim Ebu Yezid'den rivayet olunduğu gibi. Der ki; "Bana soruldu: Ne istiyorsun?" Ben de "İstememeyi istiyorum" dedim. (*)

Tahkik edilirse bu, aklen, fıtraten, hissen ve şer'an muhal ve imkansızın ta kendisidir. Çünkü irade canlı olmanın gerektirdiği şeylerdendir. İradeden soyutlanmak, o kişi için, aklını ve hissini kaybetmekle mümkün olur. Tıpkı sarhoşluk, bayılmak ve uyumak gibi.

Biz, kendi iradesi Allah'ın iradesine karşı olduğunda, kendi iradesinden sıyrılan kişiyi yadırgamıyoruz. Bu makam sahibi, ona yakın olmayı, rızasını, onu sürekli

* Demek istiyor ki, ortada ikilik yok ki isteyen ve kendisinden istenilen olsun. Bu ateşten korkmadıklarını ve cenneti istemediklerini söyleyen sufilerin maksadıdır. Çünkü onlara göre gerçekte ne cennet vardır ne de cehennem. Ancak herşey ilk madde olan aslına döner. O madde de ma'budları olan ilahi hakikattir.

gözetmeyi, onunla birlikte olmayı istemiyor mu? Bunun üzerinde hangi irade olabilir ki?

Evet o, bir isteği ondan daha ulvi ve daha yüce bir istek için terketmiştir. "İrade" etmekten çıkmamış, ancak bir istekten bir diğerine, bir iradeden diğerine intikal etmiştir. Amma aklı ve hissi varken, "irade sıfatı"ndan tümüyle soyutlanması imkansızdır.

Bu konuda birisi bize, kendi nefsinden kaynaklanan köksüz yaratılmışlardan vazgeçmiş bir zevkin varlığından bahsetse, bunu yadırgamayız. Fakat bu gelip geçici bir durumdur, devamlı değildir. Ve bu, ne tasavvuf yoluna girenlerin istedikleri gaye, ne de beşerin gücü yetecek birşeydir ve ne de emrolunmuştur. Ve ne de mertebelerin en yücesidir ki, sebeplerini elde etmeye emrolunsun. Bu konuda kesin hüküm budur. Allah daha iyisini bilir.

Yazarın, "kimseyi dikkate almaz, riyakar olmamak için" demesine gelince:

Bu konuda da şu açıklamayı yapmak gerekir. Bir amelde, Allah'tan başkasını dikkate almak iki çeşittir. Birincisi amele teşvik eden ve mücadele arzusunu kuvvetlendiren arzu. Bu katıksız veya karışık bir riyadır. Nitekim, Allah'ın müşahedesi altında bulunduğunu unutturan riya türünden olan müşahede de afet ve engellerdendir.

Diğeri, teşvi k etmeyen ve sebebe yardımcı olmayan müşahede. Aksine ona göre varlığı ile yokluğunun farkı olmayan bir müşahede... Buna riyakarlık giremez.

Özellikle bu müşahede ağır basan bir menfaat sözkonusu ise: Hasta veya bir tehlikeye düşebilecek kişiyi gözetme; düşmanla karşılaşıldığında korku namazı kılma; senden birşey öğrenmek isteyen kişiye öğreterek, kendine de ihlasla iyilik yapman gibi koruma ve özen gösterme düşüncesiyle olursa bu, övgüye değer bir gösteriş ve dikkate alıştır. Allah, kalbin niyetini ve maksadını bilir.

Kınanmış riya ise: Bunda amele sebep, saygı ve övgü beklemek ve kendisine gösteriş yaptığı kişinin elindekini arzulama veya ondan korkma dürtüsüdür.

Ama bahsetmiş olduğumuz, birini gözetme gayesi ile veya ona öğretmek veya sünnet olanı göstermek ya da düşmanın hücumu düşüncesi ile veya buna benzer düşünceleri itibara alarak amel etmek gibi durumlarda riya yoktur. Hatta kul, mesela açıkça sadaka verir ve bu sadakası gizli sadaka vereninkinden üstün olabilir.

Buna bir örnek: Zarara uğramış bir adam düşünelim. İhtiyacı olan şeyi gelip bir grup insandan istesin. İçlerinden biri biliyor ki ona gizlice kimse görmeyecek şekilde verse, kendisine hiç kimse uymaz. O ihtiyaç sahibi bu bağıştan başka birşey elde edemez. Eğer açıktan açığa verirse, ona uyulacak ve onun yolu takibedilecek, orada bulunanlar sadece onun vermesini hoş görmeyecekler. Bu düşüncelerle açıktan bağışta bulunur. Onu açıktan vermeye iten, orada bulananlardan o muhtaça bol bağış yapılmasıdır. İşte bu zararsız bir riyadır. Çünkü o davranışa iten sebep, saygı duyulması veya övülmek istemesi değildir. Bu bağış sahibi, ihsanda bulunan diğerleri gibi ecir ve sevaba layıktır.

Müellifin, "çünkü bütün bu özellikler, nefse tapınmanın kısımlarındandır"

sözüne gelelim:

Yani korkan kul, kendini azabtan korumakla meşgul olur. İşte bunda kendine tapma vardır. Çünkü onun yönelişi o yönedir. Sevap arzu eden kişi, nefsine bir pay aramak arzusuna yönelmiştir. İşte bu da nefse ibadetin kısımlarındandır. İbadetinde insanları gözleten kişinin bu davranışı, kendine tapmanın bir bölümüdür. Çünkü onların kendisini ta'zim etmelerini, övüp sena etmelerini arzulamaktadır. İşte bunlar nefse tapmanın kısımlarından bir kısımdır. Bu davranışların kökü, nefistir. Mücahede (çalışma) ile Allah'a yönelme ve O'nunla meşgul olma ve devamlı onu gözetme ile nefis öldü mü, bu kısımlar (dallar) da ölür.

Şüphesiz, sufilerin işlerinin aslı, nefse tapmayı terketmeye dayanır.

Artık belli oldu ki, korku ve sevap arzusu, hiçbir şekilde nefse tapmak demek değildir.

Evet, riyakarlık nefse tapmanın ta kendisidir. Bizim sözümüz bundan daha yüksek bir durum içindir. Çünkü riyakarın hali rezil, nefsi düşük, isteği sadıkların durumuna dahil olmaktan ve onlarla zikrolunmaktan çok uzaktır. Allah daha iyisini bilir.

Menazil yazarı der ki: "İkinci derece: Haberi zahirine göre uygulamaktır. O da sıradan kişilerin tevhid haberlerinin, zahirî üzere kalmasıdır. Onların mahiyetini araştırmak için yoldan sapmaya çalışmaz, onları te'vil etmeye kalkışmaz, onların zahirini bırakıp benzetmeye gitmez, onların üzerinde kapalılığını giderdiği ve anlayışı olduğu iddiasında bulunmaz."

Üstad -Allah kendisine rahmet eylesin, ruhunu mübarek kılsın- bu sözleriyle,Allah'ın isim ve sıfatları ile ilgili naslara hürmet, bu konudaki haberleri zahirine göre uygulamakla olacağına işaret ediyor. "Zahirine göre uygulama" demek, avamın zihnine geldiği üzere kavramlara inanmak demektir. "Avam", cahiller demek değildir. Bilakis ümmetin geneli demektir. Nitekim İmam Malik'in aşağıda verdiği cevap böyledir. Ona, Allah Teala'nın *"O çok esirgeyici (Allah'ın emr-ü hükmü) arşı istila etti"* ayeti hakkında "nasıl istiva etti?" diye sorarlar. İmam Malik, kendini ter basana kadar, başını öne eğer susar. Sonra der ki: "İstiva bellidir, mahiyeti akılla anlaşılmaz. Buna iman farz, nasıl olduğunu sormak bid'attir."

İmam Malik bu lafızdan malum olan mana ile, beşerin akıl erdiremeyeceği "nasıl"ı birbirinden ayırmıştır. Onun bu cevabı, "sıfatlar" ile ilgili bütün meselelerde genel ve şifa verici bir cevaptır."

Buyurdu: *"Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim. Ben (herşeyi) işitirim, görürüm"* (Taha, 46).

Her kim bu ayeti sorar ve derse ki, "nasıl görür ve işitir?" aynen İmam Malik'in cevabı ile ona cevap verilir ve denilir ki, "işitme" ve "görme" belli, "nasıl gördüğü akılla anlaşılmaz.

İlmini, hayatını, kudretini, iradesini, istivasını, gazabını, rızasını, rahmetini, gülmesini ve bunlardan başkasını soranlar da böyledir. Bütün bu sıfatların manaları anlaşılıyor, ama keyfiyeti (nasıllığı)akla mahum değildir. Çünkü nasıllığın bilinmesi, zatının keyfiyetini ve mahiyetini bilmenin bir bölümüdür. İnsan için onun

zatının keyfiyeti ve mahiyeti bilinemiyeceğine göre, sıfatlarını nasıl idrak edebilir?

Bu konuda yararlı olan korunma; Allah Teala ve Peygamber (sav) onu nasıl nitelemişse, herhangi bir tahrif, iptal, niteleme ve benzetme yapmaksızın öylece nitelemektir. O'nun isim ve sıfatlarını var kabul edecek, yaratıklara benzemeyi O'ndan tenzih edeceksin.

O'na sıfat tanırken teşbihten (benzetmeden), O'nu tenzih ederken de sıfatlarını işlevsizleştirmekten (ta'til) uzak olacaksın. Her kim "istiva"nın hakikatini inkar ederse, o mu'attıladandır. Her kim de, O'nun istivasını, mahlukun mahluka istivasına benzetirse o da antrapomorfist (müşebbihe) olur. Her kim de, "benzeri gibi hiçbir şeyin olmadığı bir istiva ile istiva etti" derse o, tenzih eden, muvahhid bir kuldur.

Bu açıklamamız, "işitme", "görme", "hayat", "irade", "kudret", "el", "yüz", "rıza", "gazap", "inme", "gülme" ve Allah'ın kendini nitelediği diğer sıfatları için de geçerlidir.

Bu konudaki sapıklara , üstad şu sözü ile işaret etmiştir: "Onların mahiyetini, sapıtıp da araştırmaya dalmaz." Yani o sıfat ve isimlerin keyfiyetini araştırma sapıklığına kalkışmaz. "Teassüf" sapıklık, yoldan çıkmak demektir. Araplar yoldan sapmış, sağa sola giden kişiyi anlatmak için "Rakibe fülan et-teâsibe fi seyrihi" yani, filanca doğru yolu tutmaz derler.

"Onları tevil etmeye kalkışmaz". Burada üstad "te'vil" sözcüğünden, "terim olarak te'vil"i kasdetmiştir. O da, bir sözü zahirinden, tercih edilen manadan, tercih edilmeyen manaya çevirmektir.

Birçok alim, bunun terkedilmesi yolunda selefin icması olduğunu rivayet eder. Rivayet edenler arasında El-Bağavi; "En Nazzamiyye " risalesinde "Şamil" inde ve "İrşad" ında tutmuş olduğu yolun aksine Ebul-Meali El-Cüveyni ve Sa'd bin Ali Ez-Zencani vardır.

Bunlardan evvel sayısını ancak Allah'ın bilebileceği birçok alim"Onların zahirini benzetme olur diye açmaz", yani onları yaratıkların sıfatına benzetmez.

Üstadın "Onların zahirini aşmaz " sözünde ince ve anlamlı bir işaret vardır. O da şudur: Sıfatları iptal eden "Muattıla" nın zannettiği gibi onların zahiri "benzetmeyi" gerektirmez. "Benzetme" isim ve sıfatların zahirlerini bırakıp, gerekmeyen şeylere geçmektir. Te'villerini yapmaya çalışmanın "zorlama" ve onların gerekmiyen bir manaya taşınması da böyledir. Bunların zahirleri "benzetme" gerektirmez, te'vile ihtimal yoktur.Bilakis te'vil ve benzetmesiz onları zahirlerine göre icra etmek lazımdır. İşte bu kendisi ile doğru yolu tutanların metodudur.

Üstadın, "Onların anlattığını iddia etmez" sözüne gelince:

Yani, selefin icması ile kınanmış batıl kelamcıların iddia ettiği gibi, o isim ve sıfatlar üzerinde kapalılığını giderdiğini ve avamın anlayışında başka türlü anladığını iddia etmez.

"Ne de vehmederek" sözüne gelince : Yani isim ve sıfatların zahirini bırakıp zan ve kuruntuya dalmaz. Zan ve kuruntuya dalmak iki çeşit olur. İsim ve sıfatların

"nasıllığı" ile ilgili zan ve kuruntuya dalmak ki, onların zahirleri bunu göstermez veya "manaları "ile ilgili zan ve kuruntudur ki onların zahirleri bunu gerektirmez . Bunların her ikisi de batıl ve boş kuruntudur. Hem sıfatları işlevsizleştirme (ta'til) hem de teşbih (antropomorfizm) sadece birer kuruntudur.

Şeyhu'l İslam'ın (İbn Teymiyye) bu sözü sünnete göre mertebesini, ilmin miktarını ortaya koyar. Cebriye mezhebinden düşmanlarının hadis ve sünnet ehline adetleri yaptıkları gibi ona atıkları teşbih (benzetme) ve temsil (sembolleştirme) iftirasından o uzaktır. Rafizilerin ehl-i hadise putperest, Mu'tezilenin ise nassların zahirine takılıp kalan toy delikanlı iftirasını attıkları gibi. Bunlar, Resulullah (s.a.v.)'in düşmanlarından mirastır. Onlar, Resulullah ve ashabına "dinlerini değiştirdiler ve yeni bir din uydurdular" diye iftira etmişti. Ehl-i Hadis ve Ehl-i Sünnete ehli batılın çirkin lakablar takmaları kendilerine atalarının peygamberlere lakap takmalarından miras kalmıştır.

Allah , Şafi'nin ruhunu mübarek kılsın. Kendisi Rafızi olmakla suçlanınca demiş ki: "Hz. Muhammed (sav)'in ailesini sevmek Rafizi'likse, şahid olsun insanlar ve cinler ki ben Rafızi'yim"

Üstadımız Ebu'l Abbas İbn Teymiyye 'den de Allah razı olsun; der ki: "Hz. Muhammed'in sahabelerini sevmek putperestlik ise insan ve cinler şahit olsun ki ben putperestim."

Bir üçüncüsü (*) de (Allah Affetsin) der ki: "Şayet "Allah'ı cisimlendirmek, O'nun sıfatlarını yerinde bırakmak, o sıfatları iftiradan ibaret olan te'vilden tenzih etmek ise, ben -Rabbıma hamdederek- mücessimeyim. Hepiniz şahit olarak gelin ve heryeri doldurun."

Müellif der ki:

Üçüncü Derece: Bastına (genişliğine) küstahlık karıştırmasından, sevincine güven duygusunun karışmasından, ve müşahadesine sebeplerin arız olmasından korumaktır."

Bu derece ona göre müşahede ehline ait bir derece olduğundan onların üzerinde ekseri sevinç ve sürûr hali galiptir.Çünkü bu derece ehli, Allah'ın El- Basit ismiyle ilgilenir. Onları küstahlığa karşı uyarmıştır. Küstahlık onu kulluk edebinden çıkarır ve ölçüyü kaçırmasına yol açar. "Sübhani", "Kendimi tenzih ve tesbih ederim." (**) diyenin ölçüyü kaçırdığı gibi.

Ve buna benzer bilinen, insanı kulluk edebinden çıkaran ölçüyü kaçırmalar ki bunların akıbeti, aklı gittiğinden, sarhoşluk hali kendine hakim olduğundan, mazur görülmektedir.

Müşahade sevinci ile birlikte ta'zim ve yüceltmeyi elden bırakmamalıdır. Yoksa hiç şüphe yok ki küstahlık yapar. Murakebe onu tehlikeden korur.

"Sevincine güven karışmasından korumak" sözünü ele alalım:

Yani müşahede ve sevinç sahibinin içine hiçbir sürûra benzemeyen bir sevinç

* Bu da Şeyhu'l-İslam İbnu'l Kayyim'dir. Allah ondan razı olsun, ona rahmet eylesin.

** Bu sözü Yezid el-Bestami söylemiştir.

dolar. Bu aldatıcı durumda ona gereken kendisinden emin olmamaktır. Aksine bilmediği akıbetinden korkarak, aldatmanın kapıp kaçmasına karşı sevinç ve ferahına karşı sevinç ve ferahını korumak ve aldanmamaktır.

"Şuhud'a sebep ârız olmasından korumak" ifadesine bakarsak:

Demek istiyor ki, şuhud erbabı Tevhidin hakikatına şahid olmakta zayıf olabilir. Zanneder ki, elde ettiği şeyler, tam bir çalışma ve samimi ibadeti sayesinde olmuştur. Elde ettiği bu "Şuhud"un kendisinden kaynaklandığını zanneder. Bu onun tevhidinde ve bilgisinde noksanlık demektir. Çünkü "şuhud" ancak (Allah) vergisi ile hasıl olur, kazanarak değil. Eğer çalışıp kazanmakla olsaydı, sebebini gözetmek tevhidi azaltır ve hakikati müşahede etmekten uzaklaştırırdı.

Müşahedeye arız olan sebepten şunu kastetmesi de muhtemeldir: Şahidin hatırına delillerinin saflığını bulandıran bir şey gelmesi, ona arız olan sebebin gelmesinden onu korur. Bu o arız olan irade veya şüphedir. Sözü iki durumu da kapsamaktadır.

Allah daha iyisini bilir.

İHLAS MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder yalnız senden yardım dileriz" ayetinin bir mertebesi de İhlas mertebesidir.

Allah Teala: *"Halbuki onlar Allah'a onun dininden ihlas erbabı ve muvahhitler olarak ibadet etmelerinden başkası ile emrolunmamışlardı"* (Beyyine, 5). Ve *"(Habibim) şüphesiz ki biz o kitabı sana hak olarak indirdik. O halde Allah'a, dininde ihlas edici olarak ibadet et. Gözünü aç, halis din Allah'ındır"* (Zümer, 2-3) buyurur.

Peygamberine (sav), *"De ki :Ben, dinimde özüm ona bağlı olarak ancak Allah'a ibadet ederim. Artık siz de onu bırakıp dilediğinize ibadet edin"* (Zümer, 14-15) ve, *"De ki: Şüphesiz benim namazım da, ibadetlerim de dirimim de ,ölümüm de hiçbir ortağı olmayan alemlerin Rabbı olan Allah'adır. Ben böylece emrolundum. Ben(bu ümmette) müslüman olanların ilkiyim "* (En'am, 162-163) buyurur. Yine; *"O, hanginizin daha güzel amel (hareket) edeceğini (hakkınızda) sınamak için ölümü de dirimi de yaratandır"* (Mülk, 2).

Fudayl bin İyaz der ki: "En güzel amel demek, en samimi ve en doğrusu demektir." Ona dediler ki, "Ebu Ali, en samimi ve en doğru ne demek?"Cevap verdi: "Bir amel samimi olur doğru olmazsa kabul olunmaz. Doğru olur, samimi olmazsa yine kabul olunmaz. Ta ki samimi ve doğru olana kadar."

Samimi, Allah için olması; doğru; Sünnet üzere olması demektir. Sonra, *"Artık kim Rabbine kavuşmayı ümid (ve arzu) ediyorsa güzel bir amel işlesin. Ve Rabbine ibadette (hiç kimseyi ve hiçbir şeyi) ortak tutmasın"* (Kehf,110) ayetini savundu.

Allah Teala buyurdu ki: *"İyilik yapan (bir insan) olarak kendisini Allah'a teslim eden İbrahim Allah'ı bir tanıyıp dinine tabi olan kimseden daha güzel dinli kimdir?"* (Nisa, 125). Bu ayetteki kendini teslim etmek, Allaha yönelişi ve ona karşı ameli,samimi olarak yapmaktır. İyilik yapmak, Resulü (sav)'nü ve onun sünnetini takib etmektir. Allah buyurur: *"Biz onların ne amel (ve hareket) yaptılarsa (hepsinin) önüne geçtik de bunları saçılmış (ve hiçbir değeri olmayan) zerreler yaptık "* (Furkan,23). O ameller sünnet dışı olan amellerdi. Veyahut da, "Allah'tan başkası için yapılmıştı." Sa'd bin Ebu Vakkas'ın naklettiğine göre Resulullah (sav) şöyle dedi: "Sen asla mahrum edilmezsin. Allah'ın rızasını isteyerek yapılan bir amel ile ancak hayrın, derecen ve yüksekliğin artar." Sahih olan Enes bin Malik (ra) hadi-

sinde Resulullah (sav) şöyle buyurur:"Üç şey vardır ki, mü'minin kalbi onlara düşman ve kindar olamaz: Amelde, Allah için samimiyet (ihlas), yöneticilere nasihat, müslümanların cemaatından ayrılmamak. Çünkü onların duası onları arkalarından kuşatır." Yani müslümanın kalbinde düşmanlık, kin kalmaz. Bu üç şeyle birlikte kin ve düşmanlık bulunmaz. Bilakis bu üç özellik onun kin ve düşmanlığını ondan söküp giderir. Onu temizler ve onu kalbinden çıkarır, en büyük kini besler. Ve yine hileye ve müslümanların topluluğundan sapıklık ve bid'atla çıkmaya da kin besler. Bu üç özellik (hile, dalalet, bid'at) onun kalbini kin ve huzursuzlukla doldurur. Bu kin ve düşmanlığın çaresi ve karışıklığın giderilmesi, ihlasın (samimiyet), nasihatın ve sünnete uymanın katışıksız bir şekilde uygulaması ile olur.

Hz. Peygamber'e, riya için veya, şecaat göstermek ve kahramanlık taslamak için savaşan bu üç kişiden hangisinin Allah yolunda olduğu sorulduğunda, kendileri şöyle buyurdular: "Allah'ın kelimesinin en yüce olması için savaşan kimse Allah yolunda savaşmış olur".

Ve yine o, kendileri ile ateşin tutuşturulacağı şu üç kişinin; Kur'an okuyor desinler diye Kur'an okuyanın, cesur desinler diye cihad edenin , sadaka veriyor desinler diye malından sadaka verenin , amellerinin Allah için olmadığını haber vermektedir.

Sahih Kudsi hadiste Allah Teala buyurur: "Ben, ortaklardan uzağım. Kim bir amel işler ve benden başkasını bana ortak ederse, o amel, ortak koştuğu kimseyedir. Ben ondan uzağım."

Bir başka haber de:,Allah ona kıyamet günü, "Git ecrini kendisi için amel ettiğin kişiden al. Bizim yanımızda senin hiçbir ecrin yoktur" buyurur diye varid olunmuştur.

Rasulullah (sav)'dan sahih bir hadiste, şöyle haber verilmiştir:

"Şüphesiz Allah sizlerin cisimlerinize ve suretlerinize bakmaz. Fakat kalblerinize bakar. " Ve Allah Teala buyurur ki, "Onların ne etleri ne de kanları hiç bir zaman Allah'a (yükselip) erişmez. Fakat sizden ona (yalnız) takva ulaşır" (Hac, 57).

Kudsi bir hadiste Allah Teala buyurur: "İhlas benim sırrımdan bir sırdır. Onu kullarımdan sevdiğim kimselerin kalbine emanet ettim."

Sufilerin "ihlas" ve "doğruluk" hakkında gayeleri bir olduğu halde, ifadeleri çeşit çeşit olmuştur.

Denilmiş ki: "Taatla, yönelmeyi sadece Allah'a yapmaktır." "Fiilin, mahlukların değerlendirilişinden ayıklanmasıdır." "Doğruluk, nefsin muttali olmasından temizlenmektir. Samimi olanın riyası olmaz. Doğru olan, kendini beğenmez. İhlas ancak samimiyetle, samimiyet ancak ihlasla tam ve kamil olur. Her ikisi de ancak sabırla tam olur."

Denildi ki: "Kim ihlasında ihlâsını görürse, ihlası ihlasa muhtaçtır. Her ihlaslı kişinin ihlasında noksanı, kendi ihlasını gördüğü orandadır. Nefsinde ihlas görmezse, muhlis (ihlas sahibi) muhlas (ihlasa erdirilmiş) olur. "

Denildi ki: "İhlas: Kulun açıkta ve gizli (yalnız) iken amellerinin eşit olması

(farklı olmaması) dır. Riya zahirde yapılan amelin gizli (yalnız iken) yapılandan daha iyi olmasıdır. İhlasta samimiyet:, gizli yapılan amelin açıkta yapılandan daha mükemmel olmasıdır.

Yine denildi ki: "Devamlı Halık'a bakarak, mahlukatı görmeyi unutmaktır. Bir kimse insanları , kendisinde olmayan şeyle görürse Allah'ın gözünden düşer."

Fudayl'ın sözlerinden biri: "İnsanlar için ameli terketmek riyadır, insanlar için amel yapmak şirktir. İhlas: Allah'ın seni o iki davranıştan kurtarmasıdır."

Cüneyd der ki: "İhlas Allah ile kul arasında sırdır. Melek bilmez ki bunu yazsın, şeytan bilmez ki onu bozsun, arzu bilmez ki ona meyletsin."

Sehl'e sorulur: "Nefse en ağır gelen şey hangisidir?" "İhlas" der. "Çünkü nefsin ondan alacağı hiçbir pay yoktur."

Birisi der ki: "İhlas, yaptığın amele Allah'tan başka şahit ve ondan başka mükafat verici arzu etmemendir."

Mekhul der ki: "Hiçbir kul yoktur ki, kırk gün ihlasta bulunsun da hikmet pınarları kalbinden diline çıkmasın."

Yusuf bin El-Hüseyn der ki;"Dünyada en değerli şey ihlastır. Kalbimden riyayı gidermek için ne kadar uğuraşıyorum da, o başka bir renkte yeniden bitiyor."

Ebu Süleyman ed -Darânî der ki: "Kul ihlaslı oldu mu kendisinden vesvese ve riya kopar gider."

İhlasın Tarifi

Menazil yazarı der ki: "İhlas, ameli her türlü karışık şeyden temizlemektir."

Yani ihlaslı kişi amele, nefsin isteklerinden olan pislikleri karıştırmaz. Bunlar, halkın kalbine girme isteği, onların övgüsünü istemek, kınamalarından kaçmak veya onların kendini yüceltmelerini arzulamak veya mallarını arzulamak, hizmet ve muhabbetlerini istemek, isteklerini karşılamaları veya bundan başka diğer sakatlık ve pislikler olabilir. Ki hepsinin ortak noktası, ameli ile her kim olursa olsun, Allah'tan başkasını arzulamaktır.

İhlasın Dereceleri

Müellif der ki: "İhlas üç derecedir.

Birinci Derece: Amelden ameli beğenmeyi çıkarmak ve amelden "arzu"yu temizlemektir."

Amel eden kişinin karşısına, ameli esnasında üç afet çıkar: Onu beğenmesi ve dikkate alması, ondan bir karşılık beklemesi, ondan hoşnut olması, ona canının ısınması. Bu derecede, işte bu belalardan kurtulur. Amelini beğenmekten onu kurtaran; Allah'ın kendine yaptığı iyiliği onun ihsanını, kendini başarıya ulaştırdığını düşünmesidir. O başarının, Allah'tan olduğunu -kendi nefsinden olmadığını- onun amel yapmasını gerekli kılanın Allah'ın dilemesi olup kendi dilemesi olmadığını

düşünmelidir. Allah Teala'nın buyurduğu gibi: *"(Bununla beraber o doğruluğu) alemlerin Rabbi olan Allah dilemeyince siz dileyemezsiniz"* (Tekvir, 29).

Burada ona cebr, zorlama delilleri yarar sağlar: "Kendinin sırf bir alet olması, hareketlerinin ağaçların hareketi, rüzgarın esmesi gibi olduğu, kendisini esas hareket ettirenin başkası, failin kendinden başkası olduğu, kendisinin bir ölü - çünkü ölü hiçbirşey yapamaz- olduğu, kendisi nefsi ile başbaşa bırakılsa, asla salih fiillerinin olmayacağı, çünkü nefis cahil ve zalimdir, tabiatı tembellik, şehvetleri tercih etmek ve çalışmaktır, nefis her şerrin kaynağı, her kötülüğün sığınağıdır. Bir kul böyle olduğu müddetçe ondan hiçbir hayır çıkmaz ve hayır onun işi de değildir." İşte bunlar ona fayda sağlar.

Kendisinden çıkan haber: Bu amel Allah'tan ve Allah'ın yardımı ile olmuştur. Ne kuldandır ne de kul sayesindedir. Allah Teala'nın şu ayeti gibi: *"Eğer üzerinizde Allah'ın fazl ve rahmeti olmasa idi içinizden hiçbiri(niz) ebediyyen temize çıkmazdı. Ancak Allah'tandır ki kimi dilerse temize çıkarır"* (Nur, 21) ve cennettekilerin dediği gibi: *"Hamdolsun Allah'a ki, bizi hidayeti ile buna kavuşturdu"* (A'raf, 43).

Allah Teala'ın, Resulü (sav)'ne buyurduğu gibi: *"Eğer sana sebat vermiş olmasaydık andolsun ki sen onlara (belki) biraz meyl edecektin" (İsra, 74) ve "Fakat Allah size imanı sevdirdi. Onu kalbinizde süsledi. İşte rüşdünü bulanlar onların ta kendileridir"* (Hucurat, 7) buyurması gibi. Kuldaki her türlü hayır Allah'ın sırf ihsanı, iyiliği, fazl ve nimetidir. Onlara karşı O'na hamdolunur. Gerçekte kulun amellerini beğenmesi kendisinin yaratılmış sıfatlarından olan, işitme, görme, idrak etme ve kuvvetini beğenme gibidir. Hatta sağlığını, organlarının sağlamlığını ve buna benzer diğer durumları beğenmesi gibidir. Bunların tümü sırf Allah'ın bağışı, nimeti ve ihsanıdır. Kulu bu âfetten temizleyen, Rabbini ve nefsini bilmesi ve tanımasıdır.

Ameline karşılık istemekten, onu kurtaran kendsinin "sırf kul olduğunu" bilmesidir. Kul, efendisine hizmetinden dolayı ne karşılık ne de ücret hak edemez. Çünkü o, O'na kulluğunun gereği olarak hizmet eder. Efendisinden eline geçen ecir ve sevap efendisinin ona iyiliği, ihsanıdır. Yoksa herhangi bir karşılık değildir. Çünkü ücrete ancak hür olanlar veya başkasının kölesi layıktır. Kendi nefsinin kölesi ise asla layık değildir.

Amelinden razı olmasından ve ona canının ısınmasından kendini kurtaran iki şeydir:

Birincisi, amelinin ayıplarını ve amelinin afetlerini,amelde kusurunu, o amelden nefsinin payını ve şeytanın nasibini bilmesidir. İçinde şeytanın nasibi olmayan, az olsa bile nefsin payı olmayan amel azdır. Resulullah (sav)'a kişinin namazında yüzünü sağa sola çevirmesini sorarlar. O da der ki, "O, kulun namazından şeytanın kapıp kaçtığı bir parçadır." Bu yüz çevirme, bir göz atma veya göz ucuyla bakış olduğu zaman böyledir. Kalbi Allah'tan gayrısına yönelirse durumu nasıl olur? Bu kulluktan şeytanın aldığı en büyük nasiptir.

İbn Mes'ud der ki: "Namazınızda sağ tarafı hariç yüzünüzü çevirmemeniz gerektiği şeklinde düşünerek şeytana pay çıkarmayın". Bu kadarcık basit ve az miktarı, şeytanın o kulun namazından nasibi olarak göstermiştir. Onun üzerindeki

miktar hakkında ne demeli?

"Nefsin amelden payı"na gelirsek: Bunu ancak samimi idrak ehli bilir.

İkincisi: Rabbı (cc) kulluk hukukundan, açık ve gizli kulluk adabından ve şartlarından nelere layık olduğunu bilmesi, yine kulun kulluğunun hakkını yerine getirmede çok zayıf, çok aciz,olduğunu, Rabbini o kulluğundan razı etmede çok zayıf, aciz olduğunu bilmesidir. Arif olan, Rabbi için amelinden hiçbir şeye razı olmaz. Bir an bile Allah için nefsinden razı olmaz. Allah'ın, ameline karşılık vermesinden haya eder.

Nefsine ve ameline kötü zannı, nefsine kini, nefeslerini ve onların Allah'a yükselmesini hoş görmemesi, bütün bunlar kendisi ile, amelinden razı olması ve kendinden razı olması arasına girer, engel olur.

Seleften biri bir gün ve gecede dörtyüz rek'at namaz kılardı. Sonra sakalını tutar ve çekerdi. Ve kendi kendine "Ey bütün kötülüklerin sığınağı (nefsim), bir an bile, Allah için kendinden razı oldun mu?" derdi.

Bir diğeri dedi: "Kulun afeti nefsinden razı olmasıdır. Kim nefsine, onun herhangi birşeyini güzel görerek bakarsa, nefsini mahvetmiştir. Devamlı nefsini itham etmeyen aldanmıştır."

Menazil yazarı der ki:

İkinci Derece: "Bütün gücünü sarfederek amelden utanmak, müşahededen kaçınarak güç sarfetmek ve cömertlik gözesinden amelin tevfik nurunda olduğunu görmektir."

Bu, üç şeyi kapsamaktadır: Birincisi, amelinden "utanması". Bu Allah'tan fazlaca haya etmektir. Çünkü yaptığı ameli, bütün gücünü sarfetmekle birlikte Allah'a layık görmemektedir. Allah Teala: "... Rablerinin huzuruna döneceklerinden yürekleri kork(u ile çarp)arak vergilerini verenler" (Mü'minun, 60) buyurur. Peygamber (sav) ise, "O kişi oruç tutar, namaz kılar, tasadduk eder ve kendinden kabul olunmayacak diye korkar" buyurur.

Selefden biri der ki: "İki rek'at namaz kılarım. Allah'tan haya etteğim için, o namazda kendimi insanların gözü önünde hırsızlık yapan veya zina eden kimse gibi görürüm."

Mü'min korkarak ve nefsine kötü zan besleyerek ihsan elde eden, aldanmış ise, kötülük yaptığı halde nefsine iyi zan besleyen kimsedir.

Kapsadığı ikinci şey, müşahededen kaçınarak güç sarfetmek. Yani amelini sahih kılmak için gücünü sarfeder ve o amelin kendinden ve kendi sayesinde olduğunu görmekten kaçınır.

Üçüncüsü, Allah'ın kulun basiretini nurlandırdığı tevfik nuruna sığınmandır. Bu nurun ışığında amelinin onun cömertliğinden kaynaklandığını görürsün. Amelin ne sendendir ne de senin sayendedir.

Bu derece beş hususu kapsar: Amel için çalışma, utanma, Allah'tan haya, amelin senden olduğunu düşünmemek ve onu Allah'ın cömertlik gözesinden ve Allah'ın ihsanından kaynaklandığını düşünmek.

Yazar der ki: "Üçüncü derece, amelini ilme uygun yürüterek, hükmü gözeterek, resmin köleliğinden bağımsız bir şekilde amelden kurtularak, ameli kurtarmaktır."

Yazar, amelden kurtularak ameli kurtarmayı şöyle açıklar: "Ameli ilimle paralel yürüttür ve sen de hükmü gözeterek yürürsün."

Sözün anlamı: Amelini ilme uydurur, ilme uygun yapar ona ilmi önder kılarsın. İlmin yürüyüşüne ayak uydurur, durunca sen de durur, hareketini ilmin hareketine uygun yaparsın. İlmin kaynaklarına iner, onun pınarlarından su içersin. Emrolunan dinî hükme bakarak ve o hükme, yapmak ve terketmek, arzu etmek ve kaçmak gibi uyarak, sebep olma ve kazanma üzerine doğacak sevap ve cezaya bakarak amelini ilme ayak uydurtursun.

Bununla beraber, sen de kalben, hareket ve sükûnlan, sebep ve neticeleri içine alan kainattaki kazaî hükmü seyre dalar yürürsün. Artık burada "sırf istemek"ten, fiillerin onun iradesi ve istemesinden kaynaklanmasını düşünmekten, fiilleri sadece Allah için yapmaktan başka birşey yoktur. Yaparak ve terkederek ilme ayak uydurarak, emir ve yasakları müşahede , hakikat ve iman ederek kaza ve kaderi yerine getirir. O kul hakikate bakar ve şeriati uygular.

Bu iki durum şu iki ayetin kulluğudur: "O, alemler için (hak), sizden doğruyu isteyenler için bir öğütten başkası değildir. (Bununla beraber o doğruluğu) alemlerin Rabbi olan Allah dilemeyince siz dileyemezsiniz" (Tekvir, 28, 29).

"Şüphesiz ki bu (sure) de bir öğüttür. Artık kim dilerse Rabbine bir yol tutar. (Bununla beraber) Allah dilemeyince siz (bunu dileyemezsiniz. çünkü Allah hakkıyla bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir)" (İnsan, 29, 30).

Amelin ilme ayak uydurması "sizden doğruluk isteyenler" tablosu, amel edenin hükmü gözeterek yürümesi "Allah dilemeyince siz (bunu) dileyemezsiniz " tablosudur.

"Resme köle olmaktan bağımsız olma" sözüne gelirsek: İşaret edilen bağımsızlık; halkın ve nefsin kulluğuna girmemek, yalnız Hakkın kulluğuna girmektir.

"Resim" kelimesinden kastedilen, Allah'tan başkasıdır. Çünkü resim demek eserler, kalıntılar demektir. "Evlerin ve yurtların resimleri" terimi, içinde oturanlardan sonra kalan kalıntıları demektir. Mahlukatın tümü, "hakikat evinde" kudretin izi ve kalıntılarıdır. Yani, nefsini Allah'tan başka bütün şeylerden kurtarman, kalben Bir olan Kadir olan Hak ile olmandır. Yoksa "iz" olan onun kudretinin eserleri ile değil. Ondan başkasıyla meşgul olma ki ona kulluk etmekten seni alıkoymasınlar. Ona olan kulluğunla, ondan ne bir hal, ne makam ne mükaşefe, ondan başka hiçbir şey arzu etme.

İşte bu dört husus: Güç sarfetmek, ilmi hakem kılmak, hakikata bakmak, ondan başkasına yönelmekten kurtulmak. Yardımcı ve muvaffak kılacak yalnız Allah'tır.

"İhlas": İstenilen şeyin bölünmemesi; "Sıdk": İsteğin bölünmemesidir.

O halde ihlasın aslı, istenilen birleme; sıdkın aslı, isteği ve iradeyi birlemedir.

Ve ancak tabi olmak üzere samimi olarak teslimle olgunlaşırlar.

Bu üç rükün, seyr-i sülûkun rükünleri ve tarikatın usulüdür. Seyrini ve sülûkunu o usule uydurmayan, tarikattan uzaktır. Kendisi, her ne kadar yürüdüğünü zannetse bile... Yürüyüşü, ya gayesinin aksi tarafadır veya felçli ve bağlı birinin yürüyüşü gibidir veya azgın hayvan sahibinin yürüyüşü gibidir ki, bir adım öne yürümüşse on adım geriye gider.

İhlas ve tâbi olmayı kaybederse, yürüyüşü geriye döner, eğer gücünü sarfetmezse, isteğini birlemezse ayağı zincirli kişinin yürüyüşü gibi yürür.

Eğer üç rükün kendinde toplanırsa, işte bu kişinin yürüyüşüne kimse ayak uyduramaz. (Herkesi geride bırakır.) İşte bu Allah'ın ihsanıdır, onu dilediğine verir. Allah büyük ihsan sahibidir.

· TEHZİB MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet ederiz, yalnız senden yardım isteriz" ayetinin bir mertebesi de 'Tehzib ve Tasfiye" mertebesidir.

Bu kulluğu, imtihan körüğünde, içindeki pisliği ve hileyi çıkarmak için süzmektir.

Menazil yazarı der ki: "Tehzib, bidayet ehlinin (tarikata yeni girenlerin) çilesidir. Tehzib, riyazet yollarından bir yoldur."

Tehzibin Dereceleri

Yazar, "Tehzib üç derecedir"

Birinci Derece: Hizmeti cehaletin engellemesinden ve ona adet (alışkanlık) karışmasından, hizmet anında himmetin (istek) durmasından, hizmeti süzüp temizlemek (Tehzib etmek) tir."

Yani, bu üç şeyden kulluğu temizlemek ve ayıklamaktır. Bunlar; cehaletin karışmasından, adetin (alışkanlık) bulaşmasından kulluğu temizlemek ve istekli kulun o kulluk noktasında arzusuna gem vurmasıdır.

Birinci Çeşit: Cehaletin karışması. Çünkü cehalet kulluğa ne zaman karışsa kul, kulluğunu, ibadetin yolundan başka bir yolda ifa eder. O, kulluğu gerektiği yerden başka yere sunar, Layık olduğu şekilden başka yapar. Doğru zannettiği birtakım fiiller yapar. Halbuki duracakken hareket etmesi, hareket edeceği yerde durması, toplayacağı yerde dağıtması, ayıracağı yerde toplaması, alçaktan uçacağı yerde uçması, uçacağı yerde, alçaktan, çekineceği yerde atılması, atılacağı yerde çekinmesi, duracağı yerde ilerlemesi, ilerleyeceği yerde durması ve bunun gibi hizmete göre, insanların hukukunda çirkin ve ağır olan kimsenin hareketleri gibi hareketlerle kulluğunu ve hizmetini bozar.

Hizmetin bizzat kendini bilmekten başka adabı ve hukukunu bilme gibi ikinci bir ilim olmazsa, hizmet o kişiyi -isteği onunla yaklaşma olsa bile- genellikle gayesinden uzaklaştırabilir.

Bu tür hizmetin sevabının azalması gerekmez.(*) Böyle bir hizmet onu ecir ve sevaptan uzaklaşırmasa bile, derece ve yakınlıktan uzaklaştırır. Bu konunun mese-

*Salih amelin bir sevabı da, gelecekte, yani salih bir amelle onu sağlam kılma, hidayet ve yardımdır. Nitekim Allah Teala : "Allah'ın rızasını istemek ve ruhlarında olan (iman)ı kökleştirip takviye etmek

leleri ancak, Allah'ı ve emrini özel bir marifetle tanımakla ve onu tam bir sevgi ile sevmekle, nefsi ve nefisten geleni bilmekle çözülür.

İkinci Çeşit: İtiyat (alışkanlık karışması). Yani kulluğa, alışkanlıklarının karışmasıdır, ki, o alışkanlık, kulluğa nüfuz eder ve ona yardımcı olur. O kişi zanneder ki, o taat ve yakınlıktır. Mesela orucu alışkanlık haline getiren ve orucu adet edinen kişi gibi; onun nefsi oruca ısınır. Ve o alışkanlık nefsin en kuvvetli istekle istediği birşey haline gelir de zanneder ki bu istek sırf kulluktur. Oysa o ancak alışkanlığın isteğidir.

Bunun işareti: Nefsine bundan başka ve daha kolay ve daha mükemmel yararlı bir ibadet teklif ettiği zaman, onu itiyat edindiği ve ısındığı ibadet kadar etkilemez. Salih sûfilerden birinden anlatıldığı gibi: "Şöyle, şöyle her türlü paydan uzak olarak haccettim. Bütün bunlarda, bana ibadetin içine nefsimden bir pay karıştığı ortaya çıktı. Çünkü annem benden kendisine bir yudum su vermemi istemişti. Bu nefsime ağır gelmiştir. Ve ben anladım ki, bu haclarda nefsimin itaat etmesi, nefsimin pay alması ve arzusu sebebi ile idi. Çünkü nefsim gerçekten fena mertebesinde olsa idi şeriatın üzerinde olan hakkı ona ağır gelmeyecekti."

Üçüncü Çeşit: Hizmet anında hizmetinin durmasıdır. Bu da nefsin zayıflığının ve kusurunun alametidir. Çünkü sırf katıksız kulun himmeti (isteği) hizmet noktasında durmaz. Bilakis, isteği bundan çok yüksektir. Çünkü himmeti, hizmet ettiğinin rızasını arzulamaktadır. Hizmet ettiği kişiye karşı yaptığı hizmeti küçük görmektedir. Hizmette durup kalmaz. Kanaat edenler bu yer hariç, övülürler. Çünkü "hizmette kanaat etmek" burada "mahrum olma"nın ta kendisidir. Seven, sevgilisi hariç hiçbir şeyle kanaat etmez. O halde kulun himmetinin (isteğinin) hizmeti, o hizmetin ücreti noktasında durup kalması, hizmetin içine düşüp kalmak ve mahrum olmak demektir.

***

Yazar der ki:

"İkinci Derece: Halini düzene koymaktır. O da, kulun halinin ilme boyun eğmesi, resme (mahlukata) boyun eğmemesi, pay ve nasibe aldırmamasıdır."

"Halin ilme tabi olmaması" nı ele alalım. Bu iki çeşittir. Övüleni vardır, yerilmiş olanı vardır. Övüleni: İlme yönelmesi, ilmin emrettiği şeye kulak vermesi, onun hakemliğine başvurmasıdır. Ne zaman ilme bu yönelişte bulunmazsa, kınanmış bir hal, noksan ve Allah'tan uzaklaştırıcı bir hal meydana gelir. Çünkü ilmin yetmediği bütün haller, şeytanın tuzağıdır. İşte bu miktar, hal erbabının hallerini ve düşmanın hücumuna hedef olacak yerde olanların cephelerini bozmuştur. Onları, Allah'tan adamakıllı saptırmış ve adamakıllı kovmuştur. Öyle bir halde ki, ilmi hakem yapmamışlar, ilimden yüzçevirmişler, ta ki bu durum onları imanın hakikatlerinden ve

---

için, mallarını harcayanların hali de bir tepenin üzerinde bulunan güzel bir bahçenin haline benzer ki, ona bol bir yağmur isabet etmiş de meyvelerini iki kat vermiştir. Ona bol bir yağmur düşmese de (hiç olmazsa onda) bir çisinti düşer. Allah ne yaparsanız (hepsini) hakkıyla görücüdür" (Bakara, 265).

İslam'ın yolundan söküp almıştır.

İşte bunlar hakkında cemaatın efendisi Cüneyd b. Muhammed (Cüneyd-i Bağdadi), şöyle demiştir: Kendisine denilmiş ki, "Marifet ehli, iyilik ve Allah'a yaklaşmak konusunda hareketleri terk noktasına ulaşıyorlar". Bunun üzerine Cüneyd demiş ki: "Bunlar amelleri düşürmeyi konuşanların sözüdür. Bu bana göre büyük bela ve musibettir. Zina eden, hırsızlık edenin hali bunu söyleyenden daha güzeldir. Çünkü Allah'ı bilenler, amelleri Allah'tan aldılar ve amellerinde O'na dönerler. Bin sene yaşasaydım, iyi amellerimi zerre kadar azaltmazdım. Ancak amel ile aramda bir engel çıkması müstesna." Ve der ki: "Yolların hepsi halka kapalıdır, ancak Resulullah (sav)'ın izini izleyenlerin yolu hariç."

Yine Cüneyd der ki: "Kur'an'ı ezberlemeyene, hadisi yazmayana, yolumuzda tabi olunmaz. Çünkü yolumuz ve ilmimiz, kitap ve sünnete bağlıdır." Ve der ki: "Bu ilmimiz, Resulullah (sav)'ın hadisi ile yükselmiştir."

Bunların başına gelen bela, şu anlayışlardır: İlmin ahkamı ilme bağlıdır ve ilme çağırır. Halin ahkamı, keşfe bağlıdır. Hal sahibine öyle şeyler gelir ki o, ilmin sınırında değildir. Onları ilim terazisine koysa ve ilmin ölçüsüne vursa ilim ile hal çelişir. Böylece ikisinden birini iptal etmekten başka çare kalmaz. Bir kimsede keşf halleri meydana gelse sonra da ilmin ahkamına yönelse, gerisin geri dönmüş, yürüyüşünde gerilemiş olur.

İnsanı marifet ve dinden, hamurdan kıl çıkarır gibi çıkaran öldürücü zehir olan şüpheyi ve şu geleni bir düşün.

Bil ki sahih marifet ilmin ruhudur. Sahih hal de doğru amelin ruhudur. İlme uygun olmayan, doğru amelin sonucu olmayan bütün haller, günahkar, habis ruh mesabesindedir. Bu ruhun, halleri olduğu inkar edilmez. Fakat itibar bu hallerin makam ve mertebesinedir. Bu hale, ilmin ahkamlarından biri karşı çıkarsa bu hal ya bozuktur, ya da noksandır. Asla doğru olamaz. Sahih ilim ve doğru amel, sahih marifetin ve sahih halin ölçütüdür. İlim ve amel, marifet ve hale göre, bedenlere göre ruh mesabesindedirler.

"Halin ilme yönelmesi" sözünün en güzel yorumu şöyledir:

İlim daima tefrikaya çağırır. Hal ise cemaatleşmeye çağırır. Kalp, bu iki davetçi arasında, bazan buna, bazan ona uyar. Halin tasfiye edilmesi süzülüp temizlenmesi, halin çağrısına icabet etmesi ilmin çağrısına icabet etmemesidir. Bu, ilimden yüz çevirmesini, ilmi hakem kılmamasını, ona teslim olmamasını gerektirmez. Aksine o, ilimle ibadet eder, onu hakem kılar, ona teslim olur, tefrikaya çağırmasına icabet etmez. Bilakis, bu kişi, halin ve cemaatleşmenin çağrısına uyar, ilimden halini düzeltecek ve cemaatini düzeltecek şeyleri alarak, o davranışta, himmetini, gaye ve maksadını kaldırıp atan ve ondan başka isteği ve muradı olmayan kimsenin daldığı gibi ilme dalmaz. İlim ona göre bir alet ve vesiledir. Maksat ve isteğine ulaştıran bir yoldur. İlim, önünde onu çağıran, ona yolu gösteren bir yol gösterici gibidir. O kendini çağırana yol göstersin ve yolu öğretsin diye uyar. Yürüme ve seferinden beklediği, vatanlarından çıkma, arkadaş ve eş dostlarından ayrılma düşüncesine sevkeder. Onu yurdundan uzaklaşmaya, istek yoluna tek başına koyulmaya sevkeden, O'na yürüyüşüdür. Kendini çağıranı bırakıp da delilinin halinin

ayrıntısıyla ve harici etkenlerle uğraşmaya yönelmez.

-İnşaallah- Şeyh Herevî'nin maksadı budur. Birinci çeşit değildir. Allah en iyisini bilir.

"Allah'tan başkasına boyun eğmez" sözünü ele alalım: Yani varlıklardan hiçbir şey boyun eğdirecek şekilde kalbini kaplamaz. Çünkü hal sahibi, ancak ve ancak Hayy (Diri), Kayyum (herşeyi tutan, koruyan) Allah'ı arzular; kalıntı ve alametlere katılıp kalmaz.

"Pay ve nasibe yönelmez" sözüne gelince: Yani o tam hal erbabı olunca o hal ile ferahlanmak, pay almak, lezzet almakla meşgul olmaz. Çünkü bunlar nefsin çıkardığı paylardan ve payların kalıntılarındandır.

Menazil yazarı der ki:

Üçüncü derece: "Yönelmeyi ayıklayıp temizlemektir. Yani kasdı, zorlama zilletinden temizleme, gevşeklik hastalığından muhafaza, ilmin çekişmelerine karşı ona yardım etmektir."

Bu derecede yönelmeyi ayıklayıp temizleme de üç esası kapsar.

Birincisi: Zorlama (ikrah) zilletinden kasdı temizleme. Yani nefsini Allah'a zorla emir altına giren, zor bir iş yüklenmiş işçi gibi sevketmez. Bilakis kalbinin teşvik duyguları ve cazibesi Allah'a isteyerek, sevgi ile coşarak kendi kendine gider, yönelir. Tıpkı suyun yukardan yuvarlanıp akması gibi. İşte bu, sadıkların ve sevenlerin halidir. Çünkü onların ibadetleri isteyerek, gönülden ve rıza iledir. Onların sevinçleri, kalplerinin sürûru, ruhlarının tadı ibadetlerindedir. Resulullah (sav)'ın buyurduğu gibi: "Namaz gözümün nuru kılındı." Ve yine, "Bilal, bizi namazla ferahlandır" buyurdu.

Sevenin gözünün nuru (sevinci), lezzeti, ruhunun refahı, sevgilisine itaattandır, zorla itaat eden, hizmeti ağırlık taşır gibi kabul eden böyle değildir.

"Zorlama zilleti" sözünde ince bir işaret vardır. O da zorla itaat eden, onun üstünlüğünün doğurduğu zillet ve efendisinin kendisini cezalandırması olmasa, ona itaat etmemeyi düşünür. O ona itaate tahammül eder, tıpkı, ezici ve zorlayıcı bir kimse karşısında perişan olan kimse gibi.

Sevgilisine itaatı, azık ve ferahı, lezzet ve sürur sayan ve seven böyle değildir. Onu zorlamanın zilletine iten bir şey yoktur.

İkincisi: Gevşeklik hastalığından niyetini ve azmini korumaktır. Yani, arzu ateşinin sönmesinden ve azminin gevşemesinden kaçınır. Çünkü azim yönelmenin ruhudur ve gayreti de onun sağlığı mesabesindedir. Azmin gevşekliği, hastalıklardan biridir. Azmini temizlemesi, bu hastalığın sebeplerine perhiz yapması iledir. Ondan ancak, hastalık sebeplerine karşı perhizle korunur. Bu perhiz de, faydasız şeyle meşgul olmayı terk etmek, kendini ilgilendirmeyen şeyi terketmeyi şiddetle arzu etmektir. Ancak, imanını ve Allah'la olan halini artıracaksa konuşur, bu konularda kendine yardımcı olabilecek kişi ile ancak arkadaşlık eder. Kendine yardım edemeyecek bir kişiden kaçabildiği kadar kaçınsın, hücum edenin savuşturması gibi onu savuşturursun.

Üçüncüsü: Maksadını ilmin çekişmelerine karşı desteklemektir. Bunun manası şudur: Sırf kulluk düşüncesine, o kullukta bir araya gelmeye, o konuda Allah'a bütün kalbi ile yönelmeye, ilmin çekişmesinde, inceliklerini düşünmede, meselelerini ayırmada, artıklarını ayırıp seçmede yardım etmektir. Veyahut da ilim kuldan istek, korku, sevap ve ceza korkusu ile amel etmesini ister.

"Kasdı süzüp temizlemek" onu, işte bu düşüncelerden temizlemektir. Kasdın ayıklanması ise azminin ve kulluğunun, hiçbir illete (sebebe) dayanmaksızın Allah'ı sevdiği için olmasıdır. Ve Allah'ı, ona ihsan ettiği ve onu himaye ettiği için sevmemesidir ki, o zaman Allah'ı sevmesi, vesileleri sevmeye dönüşür. O'nu, birinci yönelme ile sevmesi, yaratılmış sevabı elde etmesi yüzünden olmasın. O zatından dolayı sevilir. O şekilde ki, sevgilisini elde ederse, onunla kendisine vereceği şeyi sevmeyi unutur. Çünkü bir şeyden dolayı seni seven, onu elde edince seni sever, o şey bitince senden usanır. Samimi seven, sevgisinin herhangi bir gaye sebebi ile olmasından ve o gaye sona erip bitince sevgisinin de biteceği türde olmasından korkar. Onun demek istediği sevgisinin devam etmesi ve asla bitmemesi, sevgilisini ondan başka birşeye araç haline getirmemesi, bilakis ondan başkasını, kendisi için sevgilisine vasıta kılmasıdır.

İşte bu ölçü, erbabının etrafında dönüp dolaştıkları ve üzerinde konuştukları ve gayret ettikleri ölçüdür. İçlerinde onu güzel ifade eden olduğu gibi, ifade edemeyen de vardır. Ancak niyeti ve samimiyeti, ifade bozukluğunu telafi eder. İnsanlardan bazıları bunu gerektiği gibi anlayamamışlardır. Ve inkar etmekten başka çıkar yol bulamamışlardır. Allah kendine hak olarak yönelen ve rızasına uyanları bağışlasın. Çünkü Allah mağfireti çok olandır.

İSTİKAMET MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım isteriz" mertebelerinden biri de "İstikamet" mertebesidir.

Allah Teala: "Hakikat "Rabbimiz Allah'tır" deyip de sonra doğruluğa yapışanlar (yok mu) onların üzerlerine *"Korkmayın, tasalanmayın, va'd olunduğunuz cennetle sevinin" diye melekler inecektir"* (Fussilet, 30) ve *"Rabbimiz Allah'tır deyip de sonra (bütün hareketlerinde) doğruluğa tutunanlara, (evet) onlara hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır. Onlar cennetin yaranıdırlar. İşlemekte oldukları (iyi amel ve hareketleri)ne mükafat olmak üzere orada ebedi kalıcıdırlar onlar"* (Ahkaf, 13-14) ve Resulü (sav)'ne: *"O halde sen (habibim) maiyyetindeki tevbe edenlerle beraber emrolunduğun vech ile, dosdoğru hareket et. Aşırı gitmeyin. Çünkü O, ne yaparsanız (hepsini) hakkıyla görücüdür"* (Hud, 112), buyurur.

Ve "İstikamet"in "tuğyan"ın (herşeyde haddi aşmanın) zıddı olduğunu böylece bildirmiş oldu.

Yine Allah (cc):

"De ki, (habibim) "Ben ancak sizin gibi bir insanım. (Yalnız) bana vahy olunuyor. Sizin ilahınız ancak tek bir ilahtır. Onun için hepiniz O'na doğrulun. O'ndan mağfiret isteyin" (Fussilet, 6).*"Bana şu hakikat de (vahyedildi). Eğer onlar o yol üzerinde dosdoğru gitselerdi elbette onlara bol su içirirdik bu hususta onları sınamak için"* (Cin, 16-17).

Bu ümmetin sıddîk'i ve dosdoğru hareket edenleri içinde en büyüğü Hz. Ebu Bekir'e istikamet sorulur. O da şöyle tanımlar: "Allah'a hiçbir şeyi ortak etmemendir". İstikametin, katıksız tevhid olduğunu ifade eder. (*)

Hz. Ömer (ra), istikameti şöyle tarif eder: "İstikamet, emir ve yasaklar üzere dosdoğru hareket etmen, tilki gibi şaşırtmak için sağa sola koşmamandır."

Hz. Osman (ra), "Dosdoğru hareket ediniz. Ameli Allah için gösterişten uzak yapınız" der.

Hz. Ali b. Ebi Talib (ra) ve İbn Abbas (ra) "Dosdoğru olunuz. Farzları eda adiniz" demişlerdir.

---

* Her kim sadık tevhid üzere dosdoğru olursa (sıddık olan Hz. Ebu Bekr'in doğruluğu gibi) Allah'a olan tevhidi, Allah'ın isim ve sıfatları ve onların nefislerde ve dış dünyadaki eserlerine sadık ilim üzere olursa, her işinde sırat-ı müstakim üzere olur. Her amel ve her hal ona dosdoğru olur.

El Hasan, "Allah'ın emri üzere dosdoğru oldular. Ona itaatla amel ettiler, O'na karşı itaattan çıkmaktan kaçındılar" der.

Mücahid, "Allah'a kavuşana kadar, La ilahe illallah kelime-i şehadeti üzere dosdoğru oldular" der.

Şeyhu'l-İslam İbni Teymiyye -Allah ruhunu mübarek kılsın- den dinledim derdi ki: "Allah'ın muhabbeti ve O'na kulluk üzerinde dosdoğru oldular, ondan başlarını çevirip de sağa sola dönmediler."

Sahih-i Müslim'de, Süfyan b. Abdullah (ra) anlatır. Der ki: "Ya Resulullah! İslam hakkında bana birşey söyle. Öyle birşey ki onu senden başka hiçbir kimseye sormayayım". Resulullah (sav): "Allah'a iman ettim de, sonra da dosdoğru ol" buyurdu.

Yine Müslim'de Sevban (ra)'dan, Resulullah (sav) şöyle buyurur: "Dosdoğru olunuz. Koşmayın. Bilin ki en hayırlı ameliniz namaz kılmaktır. Abdeste ancak mü'min olan devam eder."

Kuldan istenilen şey istikamettir. O da doğruluktur. Ona gücü yetmezse o takdirde mukarebedir, yani yaklaşma. Bu iki dereceden daha aşağı inerse, ihmal eder ve kaybeder. Nitekim Sahih-i Müslim'de Resulullah (sav) Hz. Ebu Hureyre hadisinde: "Doğru ve mutedil olun. Bilin ki sizden hiçbiriniz ameli ile asla kurtulamayacak" buyurur. Derler ki: "Sen de mi ya Resulallah?" O da "Ben bile, ancak Allah'ın beni rahmetine ve ihsanına gark etmesi hariç." buyurur ve bu hadiste dinin bütün mertebelerini toplar. İstikameti, emreder. İstikamet, doğru ve düzgün olmak, amel, söz ve niyetlerinde hata etmemektir. Sevban, hadisinde buna güç yetiremeyeceklerini haber vermiş ve onları yaklaşmaya teşvik etmiştir. Mukarebe, güçleri nisbetinde istikamete yaklaşmaları demektir. Bir hedefe atış yapan ve vuramazsa ona yaklaşan gibi. Bununla birlikte onlara haber verir ki, kıyamet günü istikamet ve mukarebe insanı kurtaramaz. Kimse ameline güvenmesin ve amelini beğenmesin, aksine, kurtuluşu Allah'ın rahmeti, affı ve ihsanı iledir.

İstikamet, toplayıcı ve dinin bütün kurumlarını içine alan bir kelimedir. İstikamet, Allah (cc)'ın huzurunda samimiyetin, ahde vefanın hakikati üzere durmaktır. İstikamet, sözlerle, fiillerle, hal ve niyetlerle ilgilidir. Onlarda istikamet demek o söz, fiil, hal ve niyetlerin Allah için, Allah'ın yardımı ile, Allah'ın emrine uygun gerçekleşmesi demektir.

Ariflerden biri der ki: "İstikamet erbabı ol, keramet arzulayıcısı olma. Çünkü nefsin, keramet arzusu ile hareket eder, Rabbın-senden istikamet ister."

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye -Allah ruhunu mübarek kılsın- den dinledim. Derdi ki: " En büyük keramet, istikametten ayrılmamaktır."

Menazil yazarı *"Hepiniz O'na doğrulun, O'ndan mağfiret isteyin"* (Fussilet, 6) ayeti hakkında "Bu tefridin kendine işaretidir" der. Yani demek istiyor ki Allah onlara kendisini birleme delillerini gösteriyor. Tefrid, Allah'ın tekliğinden başkasını görmemeleridir.

Kulun birlemesi iki şekildedir: İlimde, marifette delillerde birleme, diğeri istek ve iradede birleme. Bunların ikisi tevhidin iki çeşidini oluşturur.

"Birlemenin kendisine" sözü cem ve birliğin haline işarettir ki, ona göre cem, ilim ve marifetinin üzerindedir. Çünkü tefrika (fark) cem ilmi ile biraraya gelebilir. Fakat onun hali ise, tefrika ile bir araya gelmez. Yalnız Allah en iyi bilendir.

İstikametin Tarifi

Yazar, "İstikamet; hallerin kendisi ile canlandığı bir ruhtur. Kendisi üzere olan amellerin herkes için artıp çoğalması gibi. İstikamet tefrika çukurları ile cem' tepeleri arasında bir engeldir" der.

Burada hal için istikameti, beden için ruha benzetmiştir. Nasıl ki beden ruhsuz kalınca ölüdür, işte hal de böyledir. İstikametten uzak oldu mu bozuktur. Hallerin canlı kalması nasıl istikamet ise, zahidlerin amellerinin artması, çoğalması ve ziyadelenmesi de onunladır. Amel onsuz çoğalmaz, hal onsuz sağlıklı olamaz.

"İstikametin tefrika (ayrılık) çukurları ve cem tepeleri arasında bir engel" olmasını ele alalım: Arapça istikametin tarifinde geçen "berzah" kelimesi iki zıt şey arasındaKİ engel demektir. "Vihad" ,yerin alçak yerleri demektir ki "dağılma" anlamı için istiare olarak kulanılmıştır. Çünkü o, alçak yerde olan kişiyi yukarlarda olanın gördüğü şeyleri görmekten engeller. Tıpkı dağılmış olanların toplanmış olanların müşahede ettiklerini ve gördüklerini görememeleri gibi. Ve yine kendi halinden daha düşük olanın hali, alçak yerlerde olanın hali gibidir. Cem hali daha yüksektir; halinde bulunanlar yukardakiler gibidir. Cem halini, yüksekliğinden dolayı yüksek tepelerde olanların haline benzetmiştir. Çünkü "tepeler", üzerinde bulunanlara yakını ve uzağı gösterir. Cem halindekilere, tefrika içinde olanlara engellenmiş olan hakikatler gösterilir.

Bu açıklamadan sonra, "istikametin engel (berzah) olması" demek, bu yola giren ilk başta tefrika (dağınıklık) vadilerinden cem' tepelerine doğru yol alır. Gidiş yolunda son derece doğru olur, ki bu doğruluğu ile cem tepelerine ulaşabilsin. Onun doğruluğu oradaki tefrika ile yönelip, kasdettiği toplanma arasında bir engeldir. Bu, bir beldede oturup çeşitli işler yapan adamın dağınıklığı mesabesindedir. Yolculuğa karar verip, çıkıp şehrinden ayrılınca ve yürümeye devam edince yolu, bulunduğu belde ile, kasdedip yöneldiği belde arasında engel olur.

İstikametin Dereceleri

"İstikamet üç derecedir" der, *Menazil* yazarı.

"*Birinci Derece:* İlmin dediklerinde haddi aşmadan, ihlasın hududunu aşmadan ve de sünnet yoluna muhalif olmadan, ifrat ve tefritten kaçınmaya çalışmada istikamettir."

Bu derece altı özelliği kapsar:

1- Amel, 2- Amelinde gayret. ki, gayret bütün gücünü sarfetmektir. 3- İktisad. Aşırılığın iki ucu arasında yürümek. İki uç: Nefislere zulüm ederek ifrat ve gevşek davranarak tefrittir. 4- İlmin dediği noktada durmak, halin sesine kulak vermemek. 5- Yalnız ma'budu istemek. Bu da ihlastır. 6- Amellerin emre uygun yapılması. Bu da sünnete tabi olmaktır.

Bu altı şey bu derece sahibinin istikametini tamamlar. Bunlardan birinden uzaklaşan kişi, istikametten ya tüm olarak ya da kısmen çıkar.

Selef bu iki esası -amellerde ifrat ve tefritten kaçınma ve sünnete bir sarılmaçok zikrederlerdi. Çünkü şeytan kulun kalbini koklar ve dener. Eğer orada bid'ate çağıran, sünnete tam olarak boyun eğmekten bir yüz çevirme görürse, o kişiyi sünnete sarılmaktan alıkoyar. Eğer orada, sünnete sarılma ve kuvvetli istek görürse, onu sünnetten alıkoyarak ele geçiremez ve çalışmasını, nefsine zulmetmesini, itidalin haddini aşmasını ona emreder ve "İşte bu hayır ve itaattır. Fazlasını yapmak ve olanca gücünü fazla yapmaya harcamak daha mükemmeldir. Gevşeklerle sen gevşeme. Uyuyanlarla uyuma" der, onu teşvik edip kışkırtır durur. Ta ki onu itidalden çıkarana kadar. Ve o kul, haddi aşar. Birinci nasıl haddi aştı ise, bu diğeri de diğer haddi aşar.

İşte bu, Haricilerin halidir. İstikamet erbabının namazlarını kendi namazları yanında, oruçlarını kendi oruçlarına göre, kıraatlarını kendi kıraatları yanında küçümserler. Bu iki şekil de sünnetten çıkıp bid'ate giriştir. Fakat bu tefrit ile ihmal ve gevşek davranma bid'atine, diğeri haddi aşma ve aşırı gitme bid'atine giriştir.

Seleften biri der ki: "Allah bir emir emretmiş olsun da şeytanın onda iki tane dürtüsü olmasın, bu mümkün değildir. Ya ifrata ya da tefrite sürüklemeye çalışır. Şeytan onu hangisi ile ele geçireceğine -ameli fazlalaştırarak mı onu azaltarak mı- aldırmaz. Önemli olan kulu ele geçirmesidir.

Resulullah (sav) Abdullah b. Amr. b. As (ra)'a şöyle der: "Amr oğlu Abdullah! Her amel için bir kötülük, her kötülük için bir de zayıflık vardır. Kimin zayıflığı sünnete yönelirse kurtulur, bid'ate yönelirse ziyan eder, zarar eder". Bunu ona amelde orta yolu (iktisad) emrettiği zaman söylemiştir.

Bütün hayırlar, mutedil çalışmada ve Resul (sav)'e tabi olmakla beraber bulunan ihlastadır. Sahabelerden birinin dediği gibi: "Hak yolda ve sünnet üzere aşırılıktan ve gevşeklikten kaçınarak gitmek, Hak yolun ve sünnetin dışında ileri derecede gayretten daha hayırlıdır. Amellerinizin peygamberlerin yolu ve sünneti üzere olmasına düşkün olunuz."

Amellerde riya da böyledir. İnsanı istikametten çıkarır. Yine gevşeklik önem vermeme de istikametten çıkarır.

Yazar der ki:

"İkinci Derece: Hallerin istikametidir. O da hakikati müşahede etmek, çalışıp kazanarak değil, iddiayı terketmek, ilmen değil, uyanıklık nuru ile kalmak, kaçınmak için değil."

Yani halin istikameti şu üç şeyledir:

"Hakikatin müşühedesi"ni ele alalım. Hakikat ikidir. Kozmolojik hakikat, dinî hakikat. Bunların ikisini toplayan üçüncü bir hakikat daha vardır. O hakikat bu ikisinin kaynağı, menşei ve gayesidir. Sonra gelen (müteahhirin) sülûk erbabının (o yolu tutanların) çoğu hakikatle kozmolojik hakikati kastederler. Hakikati müşahede, Allah'ın fiilde (yapma/kılma) tek başına olduğunu görmektir. Ve O'ndan başkasının fiil ve ahkamının cereyan ettiği yerden ibaret olduğunu seyretmektir. Kainat, suyun sadece aktığı çukur gibidir. Ve onlara göre, bu hakikat ve faniliği müşahede etmek saliklerin gayesidir.

Onlardan, ezelilik ve devam hakikatine şahid olanlar vardır. Ve yine sonradan olan varlıkların (yaratılmışların) ezelilik ve ebedilik yaygısında dürülmeleri ve orada yok olup gitmelerini müşahede edenler vardır. Ve onları yok olarak müşahede eder. Ve onları vücuda getirenin var olmada tek başına ve hak olduğunu, ondan başkalarının varlıklarının, gölge ve resimden ibaret olduğunu müşahede edenler vardır.

Birincisi, fiilleri, Allah'ın tek başına yaptığını müşahede eder. Dini hakikat erbabı ise başka bir durumdadır. Çünkü o, emir ve yasaklar, sevap ve ceza, dostluk ve düşmanlık, onun sevip razı olduğu ile kızıp gazap ettiğini ayırım tablosu ile karşı karşıyadır. İhsan mertebesi bir tarafa, İslam derecesini bile ancak kendisiyle elde edebileceği ikinci fark (ayırma) makamındadır.

Ondan yüz çevirenin elbette İslam'dan nasibi yoktur. Cüneyd'in arkadaşlarına tavsiye ettiği budur. O "İkinci farka yapışınız" derdi. "İkinci" diye nitelemesi, şundan ileri geliyor. Çünkü birinci kısım, huy ve nefisle (fark) ayırmadır, bu ikincisi emirle ayırma (fark) dır.

Cem de iki çeşittir: Fark'da cem (ki bu, tevhid ve istikamet erbabının cem'idir).

Fark'sız cem: Bu da hak ile batılı karıştıranlarla, dünyanın ebedi olduğunu iddia edenlerin (zındıkların) cem'idir.

İnsanlar da üç çeşittir:

1- Cem'siz fark erbabı: Bu kınanmış, noksan, tercih edilmeyen çeşittir.

2- Fark'sız cem erbabı: Hakkı batıl ile karıştıranlarla, dünyanın ebedi olduğunu iddia edenlerdir. Bunlar dinsiz ve zındıktırlar.

3-Fark ve cem erbabı: Cem'de farkı, birlikte çokluğu müşahede edenlerdir. İstikamet sahibi, birleyen ve ayıran kişidir. Dinî ve kevni hakikati birarada toplayan üçüncü hakikat erbabı işte budur. Bu toplayıcı hakikati müşahede etmek, istikametin bizzat kendisidir.

Kevni hakikatlerle, ezeli olan hakikatleri ve onda fani olmayı müşahede edenler mü'minlerden de vardır, kafirlerden de. Çünkü kafir, Allah'ın kaza ve kaderini, ezeli ve ebedi olduğunu kabul eder. Müşahede edenler buna dalar ve diğerlerini bırakıp ona bütün varlığını verirse hakikati görmüş olur.

"Çalışarak değil" sözünü ele alırsak: Yani hakikati müşahede esnasında, hakikatin müşahedesi kazanma ve çalışmakla gerçekleşemez. Çünkü "kazanan" nefsin amellerindendir. Hakikat ise, nefis var olduğu müddetçe ortaya çıkmaz. Çünkü hakikat, ferdidir, birlikçidir ve nuranidir. O halde nefsin karanlıklarını ve kazancını beğenmeyi mutlaka ortadan kaldırması gerekir. Yoksa hakikati göremez.

"İddiayı terketmek, ilmen değil" sözüne gelelim. İddia halin ve halden başkasının, nefsine ve enaniyetine bağlanmasıdır. İstikamet ancak ona terketmekle sağlıklı olur. Bu iddia ister hak, ister batıl olsun. Çünkü iddianın samimisi, marifet nurunu söndürür, nerde kaldı yalancısı.

"Bilerek değil" sözü ise: Yani onu, iddiayı terke sevkeden, davanın bozuk olduğunu ve istikametle çelişik olduğunu bilmesi değildir. Davayı terkettiği zaman,

ilmin o davayı yasaklamasından dolayıdır. Bu takdirde o iddiası hakikaten değil, zahiren veya lafzen terketmiş, ama hal itibari ile onu istiyor demektir. Çünkü o, ilmin hakkını vermek iddiayı terketmekle olur diye düşünmektedir. Ve iddiayı ilme boyun eğerek terkeder, hatta hal ve hakikat olarak terkeder. Tıpkı birşeyi seven kişi gibi ki, o şeyi sevmesi sevgisine hal itibarı ile ve hakikaten zarar vermektedir:

Hiçbir şeyin ait olmadığını anladığın zaman iddiayı müşahede, hakikat ve hal itibarı ile terkeder. Nitekim Allah Teala, yaratıklarının mutlak olarak en hayırlısına buyurduğu gibi: *"(Kullarımın) iş(in)den hiçbirşey sana ait değildir"* (Al-i İmran, 128).

"Ayıklığın nuru ile kalma" sözüne gelince: Ayık kalmaya devam ve ayıklığın nurunu gaflet karanlığı ile söndürmemektir. Bilakis ayıklığının devam etmesini istemektir. Bu durumda kendini, Allah'ın kendini koruması sebebiyle kendinden geçmiş meczub kul gibi görür. Bunların kaçınma ve çekinmesi neticesinde olmadığını düşünür.

Bunlar üç şeydir: Uyanıklık, uyanıklığı devamlı tutma ve bunun kendi rolü ile değil Allah'ın yardımı ile olduğunu müşahede. Uyanıklık nurunda kalması kendi koruması ile değil, Allah'ın kendisini koruması sebebiyledir.

Sanki Şeyh (Herevi), bu derecedeki istikametin uğraşma ve kazançla elde edilemeyeceğine ancak, bir Allah vergisi olduğuna işaret ediyor. Çünkü birincide "çalışma üzere istikamet" derken ikincide "hallerin istikameti, ne çalışıp kazanarak, ne de koruyarak" demektedir.Bu konuda kendisi ile münakaşa edilebilir. Çünkü bu makamın kişiye hücum eden, sebeplerin ele geçirilmesi ile kazanılarak elde edilmesi mümkündür.

Evet, bu makamda kabul edilmeyen, kazanma müşahedeleridir. Bunlar onun kazancıyla meydana gelmiştir. Bir şeyin kazanılmasını reddetmek başka, delillerini reddetmek daha başkadır. Herhalde bu konuda aşağıda -inşaallah- sözün hakkını vereceğiz.

Yazar der ki:

"Üçüncü Derece: İstikameti beğenmeyi terkederek ve hakkın varlığının delillerle var olabileceği istikameti istemekten uzaklaşarak istikamette olmaktır."

Bu istikametin anlamı: Müşahedesini, müşahede ettiği ile unutmak. Gayesi olan müşahede ettiği Allah Teala ile, isteğinde istikameti beğenmekten uzak olur. Çünkü istikameti beğenmesi, müşahedelerin hakikatini görmesine engel olur.

"İstikamet istemekten uzaklaşma" sözü şu demektir. Bu, kul için istikametten, Hakkın şahit dikmesini arzulamaktan ve kendisini Hakkın doğrultmasını istemekten uzaklaşmak demektir. Çünkü, Allah'ın kendisini doğrulttuğuna ve eğrisini düzelttiğine, istikamet ve düzeltmesinin Allah sayesinde olduğuna, kendi nefsi arzusu ile olmadığına şahit olunca, istikameti arzulamayı duyup hissetmekten uzaklaşır.

Müşahedenin gerektirdiklerinden bu kadarı, O'nun "El Kayyum" isminin manasıdır. O, kendi başına yapandır, kimseye muhtaç olmadan, herşeyi yapandır. O'ndan başka herşey, bizzat O'na muhtaçtır. O'na muhtaç olması demek ne kelamc-

ıların dediği gibi hudusa (sonradan olmaya) dayanır ve ne de Meşşai filozofların dediği gibi imkan deliline dayanır. Aksine ihtiyacı zatidir. Zat'da olan şeyin sebebi açıklanamaz.

Evet, hudus (sonradan olma); ve imkan (muktedir kılma), ihtiyaç için iki delildir. Bunlarla sebep açıklanması, tanıtım kabilindendir; yoksa, te'sir edici sebepler kabilinden değil. Allah daha iyisini bilir.

TEVEKKÜL MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım isteriz" in bir mertebesi de "tevekkül" mertebesidir.

Allah Teala: *"Artık ancak Allah'a güvenip dayanın, (gerçekten) iman etmiş kimselerseniz"* (Maide, 23).*"Onun için mü'minler yalnız Allah'a güvenip dayanmalıdır"* (Tevbe, 51).*"Kim Allah'a güvenip dayanırsa O, kendisine yetişir"* (Talak, 3), buyuruyor.

"Ey Rabbimiz. Ancak sana güvenip dayandık ve yalnız sana yöneldik. Son dönüş de ancak sanadır" (Mümtehine, 4) buyuruyor.

Resulü (sav)'ne:

"De ki (Sizi kendisine davet ettiğimiz) O (zat-i ecelle ve a'la) rahmeti bütün yarattıklarına şamil olan (Allah)tır ki, biz O'na iman ettik ve ancak O'na güvenip dayandık" (Mülk, 29).*"O halde sen Allah'a güvenip dayan. Çünkü sen apaçık bir hak üzerindesin"* (Neml, 79).

Ve yine o (sav)'na:

"Allah'a güvenip dayan. Allah bir vekil olarak yeter" (Nisa, 81).

Ve yine o(sav)'na:

"Ölmek şanından olmayan O Baki (Teala)ya güvenip dayan, O'nu hamd ile tesbih (ve O'nu tenzih) et" (Furkan, 58).

Yine Resulullah (sav)'a:

"Bir kere de azmettin mi, artık Allah'a güvenip dayan. Çünkü Allah kendine güvenip dayananları sever" (Al-i İmran, 159).

Yine resulleri ve peygamberlerinden bahisle: *"Hem biz ne diye Allah'a güvenip dayanmayalım? Bize doğdoğru yolları O göstermiştir"* (İbrahim, 12).

Peygamberlerinin sahabelerinden bahisle:

"Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine: "Düşmanlarınız olan insanlar size karşı ordu hazırladılar, o halde onlardan korkun" dedi de bu (söz) onların imanını artırdı ve "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir" dediler" (Al-i İmran, 173), buyurdu.

Ve Allah (cc):*"Mü'minler ancak onlardır ki Allah anıldığı zaman yürekleri titrer, karşılarında ayetleri okununca (bu) onların imanını artırır, onlar ancak Rablerine dayanıp güvenirler"* (Enfal, 2) buyurur. Ve Kur'an bunlardan örneklerle doludur.

Rasulullah (sav) Sahih-i Buhari ve Müslim'de cennetc hesap vermeden girecek

yetmişbin kişi hadisinde onların özellikleri sıralanırken: "Onlar köle muamelesi yapmazlar, uğursuzluk saymazlar, hayvanları dağlamazlar ve Rablerine güvenip dayanırlar" buyurmuştur.

Sahih-i Buhari'de İbn Abbas (ra) nakleder: "Allah bize yeter. O ne güzel vekildir." Bunu İbrahim (as) ateşe atılınca söylemiştir. Ve aynısını Hz. Muhammed (sav) de kendisine: "İnsanlar size karşı ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun. Bu onların imanını artırdı ve Allah bize yeter. O ne güzel vekildir dediler" dediklerini de söylemiştir.

Buhari ve Müslim'de, Resulullah (sav) derdi ki: "Ya Rab, sana teslim oldum, sana inandım ve sana dayanıp güvendim ve sana döndüm, senin yardımınla mücadele ettim. Ya Rab, beni saptırmandan -senden gayrı hiçbir ilah yoktur- senin izzetine sığınıyorum. Ölmeyen, hayat sahibi sensin. Cinler ve insanlar ölürler."

Tirmizi' de Hz. Ömer (ra)'den merfu bir hadiste "Allah'a hakkıyla tevekkül etseydiniz, kuşlukta aç karnına giden, akşamleyin dolu karnıla dönen kuşlar gibi sizi de rızıklandırırdı" buyrulur.

Sünen'de Hz. Enes (ra)'den rivayeten Resulullah (sav) buyurdu ki: "Her kim evinden çıkarken "Bismillah, Allah'a dayanıp güvendim, Allah'tan gayrı hiç kimsenin gücü ve kuvveti yoktur" derse, ona: "Sana doğru yol gösterildi, korundun ve ihtiyacın giderildi" denir ve bir şeytan diğer şeytana: "Doğru yol gösterilen, ihtiyacı giderilen ve korunmuş olan bir adamdan ne elde edebilirsin" derler.

"Tevekkül" dinin yarısıdır. Diğer ikinci yarısı ise "inabe" (tevbe etmek, Allah'a dönmek)tir. Çünkü din, yardım istemek ve ibadet etmektir. Tevekkül, yardım dilemek; inabe de ibadet etmektir.

Tevekkülün makamı, makamların en geniş ve en şümullüsüdür. Bu mertebe, tevekküle konu olan şeylerin genişliği, alemlerin ihtiyaçlarının çokluğu, tevekkülün umumiliği, mü'min ve kafir, günahkar ve itaatkar, kuşlar ve vahşi hayvanlar ve hayvanlardan meydana gelmesi dolayısı ile içinde hala konaklayanlarla mamurdur. Göktekiler ve yeryüzündekiler -mükellef olanlar ve diğerleri- her ne kadar tevekküllerinin bağlandığı konu farklı ise de, hep tevekkül makamındadırlar. Dostları ve seçkin kişileri O'na imanda, dinine yardımda O'nu sevmelerinde ve emirlerini yerine getirmede hep O'na güvenip dayanırlar.

Bunlardan başka, nefsinde istikamette, insanlardan vazgeçmiş olarak Allah ile halini muhafazada ona güvenip dayananlar vardır. Çünkü bu istek ve arzu sahipleri ekseriyetle onları ancak Allah'tan yardım dileyerek ve ona tevekkül ederek elde ederler. Hatta tevekkülleri, itaat edenlerin tevekküllerinin bir çoğundan daha kuvvetli olabilir. Bunun için Allah'ın kendilerini koruyacağına ve isteklerini kendilerine nasib edeceğine güvenerek, kendilerini tehlikeye atarlar.

Tevekkülün en üstünü, görevde tevekküldür. Yani Hakk'a, halka ve nefsine karşı görevlerinde Allah'a tevekküldür.

Tevekkülün en geniş ve yararlısı ise dini bir maslahat ortaya çıkmasına veya dini bir zararın giderilmesine tesir etmek için tevekküldür. Bu, Allah'ın dinini tatbik sahasına koymada ve yeryüzünü fesatçıların zararından temizlemede peygamber-

lerin ve onlara varis olanların tevekkülüdür.

Sonra insanlar tevekkülde, gaye ve arzularına göre çeşit çeşittir. Mülk elde etmek için Allah'a tevekkül eden olduğu gibi, ekmek elde etmek için tevekkül eden de vardır. Kim, birşey elde etmek için Allah'a tevekkülünde samimi olursa, onu elde eder. Şayet istediği şey Allah'ın sevdiği ve razı olduğu şeyse, o tevekkülü ile iyi bir akıbet elde etmiş, istediği şey gazab ettiği ve kızdığı şeyse, tevekkülü ile elde ettiği kendine zararlıdır. Eğer arzusu mübah ise, tevekkül ettiği şeyin faydasını değil, "tevekkül etme" faydası elde eder. Şayet ona itaatından Allah'tan yardım dilememişse. Allah daha iyi bilir.

Tevekkülün Anlamı ve Dereceleri

Tevekkülün anlamını, derecelerini ve bu konuda söylenenleri anlatalım: İmam Ahmed: "Tevekkül, kalbin amelidir" der. Bunun manası: Yani tevekkül kalbin işidir. Yoksa ne dilin sözü ya da azaların ameli ile ne de ilim ve idrak kabilinden değildir, demektir.

Bazıları ilim ve marifet kabilinden kabul etmiş ve "Tevekkül, Rabbın kula kafi gelmesini kalbin bilmesidir" demişlerdir. Başkaları tevekkülü sükûnet olarak açıklamışlardır. Ölmüş kimsenin, ölü yıkayıcının önüne atılması ve yıkayıcının onu istediği gibi evirip çevirmesi gibi. Tevekkül, iradeyi terk, kaderin akışına kendini salıvermektir" denmiştir.

Sehl: "Tevekkül Allah'a ve Allah'ın istedikleri şeylere kendini salıvermektir" der.

Bazıları tevekkülü "razı olmak" şeklinde açıklamış ve "tevekkül, takdir olunana razı olmaktır" demiştir.

Bişr el- Hafi der ki: "Onlardan biri der ki: Allah'a güvenip dayandım. Oysa o, Allah'a iftira etmektedir. Çünkü Allah'a güvenip dayansa idi, Allah'ın yaptıklarına razı olurdu. "

Yahya İbn Muaz'a: "Bir kişi ne zaman Allah'a güvenip dayanan bir mütevekkil olur?" diye sorarlar. O da: "Vekil olarak Allah'tan razı olduğunda" der.

Bazıları tevekkülü, Allah'a güvenme, O'nda sükûnet bulması ve içinin ısınması şeklinde açıklamıştır.

İbn Ata der ki: "Tevekkül, sebeplere karşı onlara çok ihtiyacın olduğu halde, sende endişe belirmemesi, hakikatine vakıf olarak, Hakka karşı yumuşak ve itaatkar olmayı elden bırakmamandır."

Zü'nnûn Mısri der ki: "Tevekkül, nefsin idaresini terketmek, güç ve hareketten soyutlanmaktır. Kul, Hakk (cc)'ın kendisinde olan şeyleri görüp bildiğini bilirse ancak ve ancak tevekkül etmeye kuvvet bulur."

Birisi şöyle der: "Tevekkül, her hal ü karda Allah'a bağlı kalmaktır.

Denilmiş ki: "Tevekkül, ihtiyaçların kaynaklarının sana gelmesidir. Artık sen ancak, ihtiyaç gideren kişi seviyesine yükselirsin."

Denilmiş ki: "Tevekkül, şek ve şüpheleri bertaraf etmek, işinin idaresini mülklerin sahibine vermektir."

Zü'nnûn: "Kalpleri izale etmek ve sebepleri kesmektir." Sebeplerin kesilmesi"nden gayesi, kalplerin o sebeplere bağlanmasını menetmektir, yoksa azaların o sebeblere ilgisini değil.

Bazıları tevekkülü, iki veya daha çok şeyden meydana gelmiş olarak tanımlamışlardır.

Ebu Said El -Harraz, "Tevekkül, durmaksızın hareket etmek ve hareket etmeksizin durmaktır."

Yani zahirî ve batınî sebepler için hareket etmeyi, sebep olanda durmayı ve ona yönelmeyi kastediyor. Kalbi onunla hareket etmez, hareketi onun rızasına ulaştıran sebeplerden geri durmaz.

Ebu Turab En-Nahşebi der ki: "Tevekkül, bedeni kulluğa atmak, kalbin rububiyyete bağlanması ve kanaate rızadır. Kendisine verilirse şükreder, verilmezse sabreder."

Bu cümleye dikkat edilirse tevekkülü beş şeyden oluşmuş olarak göstermiştir:

1- Kulluk hareketlerini yapmak,2- Kalbin, Rabbin idaresine bağlanması,3- Kalbin Allah'ın kaza ve kaderine razı olması,4- Kalbin Allah'la ferah bulması ve Allah'ın ona yetmesi,5- Verilirse şükür, verilmezse sabretmesi.

Ebu Yakub En-Nehrecurî der ki: "Hakikatin kemali ile Allah'a tevekküldür. Tıpkı İbrahim (as)'in başına geldiği gibi. Ki o zaman Cebrail (as)'e demişti ki: "Sana sığınmaya gelince asla". Çünkü Allah'tan dolayı kendinden geçmişti. Allah'ın yanında, Allah'tan başkasını görmemişti.

Sufiler tevekkülün, sebeplere sarılmaya ters düşmeyeceği hususunda ittifak halindedirler.

Dolayısı ile tevekkül, ancak sebeplere sarılmakla sağlıklı olur, aksi takdirde o tevekkül değil, tembellik ve bozuk tevekküldür.

Sehl b. Abdullah, "Kim hareketi (çalışıp çabalama) kusurlu görürse, sünneti kusurlu görür. Kim de tevekkülü kusurlu görürse, imanı kusurlu görür" der.

Tevekkül, Resulullah (sav)'ın halidir. Çalışıp kazanç elde etmek onun sünnetidir. Kim kendi haline çalışırsa, onun sünnetini asla terketmesin. Ebu Said'in "durmaksızın hareket, hareketsiz durmak" sözünün anlamı budur. Sehl" in sözü daha açık ve daha yüksektir. Denilmiş ki: "Tevekkül, kalbin Allah'tan başkasıyla alakasını kesmektir."

Sehl'e tevekkülü sorarlar. O da; "Tevekkül, alaka duymaksızın Allah ile yaşayan kalptir" der.

Denilmiş ki: "Tevekkül, meşgalelerden uzaklaşmak ve hakikatlere ulaşmaktır." Denildi ki: "Tevekkül, çok vermekle az vermenin sana göre eşit olmasıdır."

Bu tevekkülün gerektirdiklerinden ve eserlerindendir. Çünkü bu onun aslıdır.

Denildi ki: "Tevekkül, seni neticeye götüren her sebebi terketmendir, ta ki bunu Hak kendi üzerine alıncaya kadar."

Bu, bir açıdan doğru, bir açıdan yanlıştır. Emrolunan sebeblerin terkedilmesi tevekkülü zedeler. Allah (cc), kulun o sebeplere ulaştırılmasını üzerine alabilir. Mübah olan sebeplerin terkine gelince: Bu sebeplerin kendilerinden menfaatçe daha tercihe şayan olanından dolayı terkedilmesi övülmüştür. Aksi halde kınanmıştır.

Denildi ki: "Tevekkül, nefsin kulluğa atılması ve rablıktan çıkarılmasıdır." Bununla denmek istenen, nefsin emirlere bırakılması, salıverilmesi, kendi kuvveti ve hareketinden uzaklaşması ve bunları kendinde görmekten uzak olmasıdır. Bilakis, bütün bunları bir olan Allah'ta görmesidir. "Tevekkül, Rabbin hükmüne ve kazasına teslim olmaktır" diyenler vardır.

Tevekkül, her hal ü karda, kişinin idaresini ve tasarrufunu ona vermektir" diyenler olmuştur.

"Tevekkülü başlangıç, teslimi (teslim olmayı) orta, tefviz, (tasarruf ve işinin idaresini Allah'a vermek) son diyenler olmuştur.

Ebu Ali Ed-Dahhak der ki; "Tevekkül üç derecedir: (*)

Birinci Derece: Tevekkül, teslim ve tefvizdir. Tevekkül eden O'nun va'dine ısınır. Teslim olan, ameli ile yetinir. Tefviz erbabı, O'nun hükmüne razı olur. O halde tevekkül, başlangıç; teslim orta; tefviz sonuç olur. Tevekkül, mü'minlerin sıfatı, teslim evliyanın, tefviz birleyenlerin (muvahhidun) sıfatıdır.

Tevekkül: Halkın, sıradan insanların; teslim, seçkinlerin; tefviz, seçkinlerin seçkininin sıfatıdır;tevekkül, peygamberlerin sıfatı;teslim, İbrahim Halil (as)'in;tefviz, Peygamberimiz Muhammed (sav)'in sıfatıdır."

Bütün bunlar, Ed-Dahhak'ın sözüdür.

Bu tevekkülün manası, vekile dayanmaktır.

Bazen insan, ona bir nevi teklifte bulunarak, irade ve kendisi ile çekişen şüphe ile vekiline güvenir. O'na teslim olunca, bu duygular ondan gider. Ve vekilinin yaptığı şeye razı olur.

İşinin tasarruf ve idaresini veren (mufavviz) in durumu bundan üstündür. Çünkü o, idaresini verdiği kişiden istemekte, arzulamaktadır. İşini üzerine almasını ondan istemektedir. İşte bu, rıza ve seçme, teslim ve güvenmedir. Tevekkül, teslimin içindedir. Tevekkül ve teslim de (tefviz) işinin tasarruf ve idaresini verme içindedir. Allah daha iyisini bilir.

---

* Yazar burada "üç derece demekteyse de, metinde yedi derece saymaktadır. Bu muhtemelen musannifin bir hatası olabilir. (Çev)

Tevekkülün Tarifi

İşin asıl şudur: Tevekkül, birçok şeyden oluşan bir haldir. Tevekkülün aslı ancak bunlarla tamam olur. Herkes bunlardan birine veya ikisine veya daha çoğuna işaret etmiştir.

Bunun evveli: Rabbin kudreti, ihtiyaç gidermesi, herşeyi tutup koruması, işlerin O'nun ilmine varıp dayanması ve O'nun dilemesi ve kudretinden meydana gelmesi gibi sıfatlarını bilmektir. Bu "bilmek" tevekkül makamında kulun ayağını bastığı ilk derecedir.

Hocamız (İbn Teymiyye) Allah ondan razı olsun- der ki: "Filozof tevekkülü ne sahihtir ne de tevekkül etmesi tasavvur edilebilir. Ve ne de "Allah'ın dilemediği şey de O'nun mülkünde olur" kanaatinde olan inkarcı Kaderiyecilerle, Allah (cc)'ın sıfatlarını inkar eden Cehmiyye mezhebinin tevekkülü yoktur. Ancak inkarcı olmayan, ispat erbabının tevekkülü tam ve doğrudur."

"Allah süfli ve ulvi alemin cüz'iyyatını bilemez. Ve ne de seçmesinde fail değildir, O'nun irade ve dilemesi yoktur. İrade ve dilemesini -sıfat olarak- yerine getirmez" diye kanaat edende hangi tevekkülden söz edilir? Bir kimse, Allah'ı ve sıfatlarını ne kadar iyi bilir ve tanırsa tevekkülü o nisbette daha sağlam ve daha kuvvetlidir. Allah daha iyi bilir.

İkinci Derece: Sebep ve neticeleri gerçekleştirmektir. Çünkü bunları reddedenin tevekkülü karışıktır. Bu, ilk başta "Sebepleri kabul etmek tevekkülü zedeler, onları reddetmek tam tevekküldür" diye ortaya çıkan görüşün zıddıdır.

Bilmek gerekir ki,sebepleri reddedenlerin asla tevekkülleri doğru ve tam olamaz. Çünkü tevekkülün kendisi, tevekküle konu olan şeyi elde etmekte en kuvvetli sebeplerdendir. O tıpkı kendisi uğruna dua edilen şeyin elde edilmesinde, Allah'ın "sebep" kıldığı "dua" gibidir. Eğer bir kul, "Allah onun tevekkülünü ve duasını birşey elde etmek için sebep olarak kılmadığına inandığı zaman, kendisi için tevekkül edilen şey, eğer takdir edilmişse meydana gelir, ister tevekkül etsin, ister etmesin, ister dua etsin, ister etmesin. Eğer takdir edilmemişse, meydana gelmez. Yine tevekkül etsin veya etmesin, dua etsin veya etmesin" diye inanıyorsa tevekkülü doğru olmaz.

Bunlar dua ve tevekkülün "sırf kulluktan ibaret" olduğunu açıklamışlardır. Bunların "sırf kulluk"tan başka hiçbir faydası yoktur. Kul tevekkül ve duayı terketse, kendine takdir olunandan hiçbir şey zayi olmaz, derler. Bunların aşırılarından hata ve unutmadan dolayı muaheze edilmeme hususunda duayı faydasız gören vardır. Çünkü o, nasıl olsa muhakkak meydana gelecektir.

Bunlardan ilmi derin birisinin kitabında gördüm. Böyle duayı caiz görmüyor, ancak dua olarak değil de sırf okuma olarak caiz görüyor. Ve diyor ki: "Bu duayı etmek (hata ve unutmadan dolayı muaheze edilmemesi) meydana gelmesinden şüphe olduğunu işaret yoluyla ifade ediyor. Çünkü dua eden, korku ve ümit arasında olur. Bunun meydana gelmesinde şüphe, Allah'ın haberinden şüphe etmek demektir."

Sebepleri inkarın sürüklediği belaya, Allah'ın kullarını ve dostlarını kendisine, o dua ve kendisinden istekte bulunmakla övdüğü duayı haram saymaya nasıl götürdüğüne bir bakın.

Müslümanlar -Paygamber (sav)'den şu ana kadar- dua makamında o dua ile dua ediyorlar. Bunlar duaların en üstünlerindendir.

Bu batıl vehme cevap olarak denilir ki: Bahsettiğiniz iki kısımdan başka, söz etmediğiniz üçüncü bir kısım kalmıştır. O da vaki olandır. Tevekkül ve dua gibi sebeplerin meydana gelmesiyle, o şeyin bizzat kendisini meydana getireceğine hükmedilmiştir. Arzulanan şeyin meydana gelmesi için dua ve tevekkül iki sebep olarak ortaya konulmuş oluyor. Allah (cc), onun meydana gelmesini, kulun sebebini işlemesine bağlamıştır. Kul sebebi işlemezse netice imkansız olur.

Bu, tıpkı bir çocuğun dünyaya gelmesini bir erkeğin, bir dişi ile birleştiği zaman takdir etmesi gibidir. Eğer birleşmezse çocuk yaratılmaz.

Doymanın meydana gelmesini yemeğe, suya kanmanın meydana gelmesini içmeye bağlamıştır. Eğer bunları yapmazsa doymaz ve suya da kanmaz.

Haccın meydana gelmesini ve Mekke'ye varmayı yolculuğa çıkıp yola koyulması şartına bağlamıştır. Evinde otururs a Mekke'ye ulaşamaz.

Cennete girmeyi, müslüman olmaya ve salih amel işlemeye bağlamıştır. İslam'ı terkeder, salih amel işlemezse asla cennete gidemez.

Yemeğin pişmesini altında ateş yakmaya, yere ekilen tohumların filiz vermesini yerin yarılmasına ve yere tohum atılmasına bağlamıştır. Bunları yapmazsa ancak zarar ve ziyan elde eder.

Bütün bu gayeye ulaştırıcı sebepleri terketmek gerekir diyen, inkarcıların "Eğer bana takdir edilmişse ve ezelde çocuk meydana gelmesi, doyma, suya kanma, hac ve benzeri şeyler takdir edilmişse, hiç çare yok, ister hareket edeyim ister etmeyeyim, evleneyim veya evlenmiyeyim, yolculuğa çıkayım veya oturayım mutlaka bana ulaşır" şeklindeki sözleri karşısında deriz ki:

Bunlardan hiçbiri acaba akıllılardan sayılır mı? Hayvanlar bunlardan daha anlayışlı değil midir? Çünkü hayvan bir içgüdü ile sebebe koşar.

Tevekkül, arzu edilen şeyi kendisi ile elde etmek ve istenmeyen şeyi gidermekte sebeplerin en büyüklerindendir. Kim sebepleri inkar ederse tevekkülü doğru olmaz. Fakat sebeplere meyletmemek ve kalbin onlarla alakasını kesmek de tevekkülü tamamlayan şeylerdendir. Kalbinin sebeplerle değil bizzat Allah'la, bedeninin ise sebeplerle varolması gerekir.

Sebepler Allah'ın hikmeti, hükmü ve dininin mahallidir. Tevekkül, O'nun Rab oluşu, kaza ve kaderi ile ilgilidir. Sebepler kulluğu, ancak tevekkül bacağı üzerine durur. Tevekkül bacağı da ancak kulluk ayağı üzerine durur. Allah daha iyisini bilir.

Üçüncü Derece: Tevekkülün tevhidi makamında kalbin yerleşip kalması:

Çünkü kulun tevhidi sağlıklı olmadıkça, tevekkülü doğru olamaz. Bilakis tevekkülün aslı, kalbin tevhididir. Kalpte şirk meşgalesi olduğu müddetçe tevekkülü sakattır ve saf değildir. Tevhidin tecridi oranında tevekkül sağlıklı olur. Çünkü kul, Allah (cc)'tan gayrısına yöneldi mi bu yöneliş, kalbinin bölümlerinden birini istila eder. Ve Allah'a olan tevekkülünden bir bölümün gitmesi gibi eksiltir. Tevekkül ancak sebepleri reddetmekle sağlıklı olur" zannına kapılanlar işte bundan dolayı o

zanna kapılmışlardır.

Bu bir gerçektir. Fakat sebeplerin kalpten reddedilmesi gerekir, organlardan değil. Tevekkül, ancak kalpten sebeplerin reddi ile ve organların o sebeplere bağlanması ile tam olur. Böylece hem sebeplerden kopuk, hem onlara bitişik olur.

Allah Teala daha iyisini bilir.

Dördüncü Derece: Kalbin Allah'a güvenmesi, O'na dayanması, O'nunla sükûnet bulmasıdır. Şöyle ki: Kalbte sebeplerin karıştırmasından dolayı hiçbir hareket ve sükûnet olmaz. Aksine sebeplerden kaynaklanan sükûneti kalbinden soyutlar ve kalbine Allah'la sükûneti sokar.

Bunun işareti, sebeplerin gelmesi ve gitmesine aldırış etmez. Kalbi sıkıntı duymaz. Sebeplerden sevdikleri elden gidince ve sevmedikleri gelince kalbi titremez. Çünkü Allah'a güvenci, O'na ısınması ve O'na dayanması sebeplerden korkmaktan ve onları ummaktan kendini korumuştur. Onun durumu, üzerine büyük bir düşmanın geldiği ve kendisinin ona karşı hiçbir kuvvetinin olmadığı bir kimsenin hali gibidir ki, böyle bir haldeyken açık bir kale görür ve Rabbı onu oraya sokar ve kalenin kapısını üzerine kapatır. Ve o düşmanını kale dışında görür. Bu durumda kalbinin çarpması ve düşmanından korkmasının hiçbir anlamı yoktur. Böyle birisi kendisine padişahın bir dirhem verdiği adamın haline benzer. Sonra o dirhem kendinden çalınır da padişah ona; "Bende onun kat kat fazlası var. Üzülme. Ne zaman bana gelirsen, hazinelerimden sana kat kat fazlasını veririm" der. O kişi, padişahın sözünün doğruluğunu bilir ve ona güvenir. Onun sınır ve hazinelerinin bunlarla dopdolu olduğunu bilirse, o bir dinarı yitirmesi onu üzmez.

Bu, süt çocuğunun annesine güven ve ona ısınma durumuna ve kendisinden başka kimseyi tanımadığı annesinin memesindeki gönül huzuruna, kalbinde annesinden başkasına yöneliş olmaması durumuna benzetilmiştir. Nitekim ariflerden birinin dediği gibi: "Tevekkül eden, annesinin memesinden başka sığınacak şey bilmeyen çocuk gibidir. İşte tevekkül eden de böyle ancak Rabbine sığınır."

Beşinci Derece: Allah (cc)'a iyi zan beslemedir. Allah'a hüsnü zannın ve O'ndan umman ne kadarsa O'na tevekkülün de o derecedir. Bu sebeple sufilerden birisi, tevekkülü "Allah'a hüsn ü zan beslemek" olarak açıklamıştır.

Gerçek şu ki; O'na olan hüsn ü zan, insanı O'na dayanıp güvenmeye (tevekküle) çağırır. Çünkü kötü zan beslediğin bir kimseye, kendisinden birşey ummadığın bir kimseye tevekkül etmen düşünülemez bile. Allah daha iyi bilir.

Altıncı Derece: Kalbin O'na teslim olması, sebeplerinin tümünün O'na çekilmesi ve O'nunla çekişmeyi kesmektir. "Kul, Allah'ın huzurunda, ölü yıkayıcısının önündeki ölü gibidir. Onu istediği tarafa çevirir. O ölünün ne hareketi ne de davranışı vardır" diyen kişi, tevekkülü, bu anlamda açıklamış olur.

Bu, gönül erbabından birinin şu sözünün de anlamıdır: "Tevekkül, tedbiri bırakmaktır". Yani Rabbinin idaresine kendini teslim etmendir. Bu emir ve yasakların dışında geçerlidir. Yani sana yaptıklarında O'na teslim olman, sana "yap" diye emrettiklerinde değil.

Teslim olmak, zayıf bir kölenin kendini efendisine teslim etmesi, ona boyun eğmesi, nefsindeki çekişmeleri bırakması, efendisi ile birlikte olmayı arzulaması gibidir. Allah daha iyisini bilir.

Yedinci Derece: Tefvizdir. (İşinin idaresi ve tasarrufu başkasına vermektir.)Bu, tevekkülün ruhu, özü ve aslıdır. Tefviz, bütün işlerini Allah'a havale etmek; işlerini isteyerek ve seçerek -çirkin görerek ve zorunlu olarak değil- Allah'a bırakmaktır. Tıpkı zayıf, aciz,kendine hakim olmayan bir çocuğun, bütün işlerini, kendine rahmet ve şefkatini, ihtiyaçlarını gidermede yetkin olan , kendini güzelce görüp gözettiğini bildiği babasına bırakması gibidir. O çocuğun babasının onu idare etmesi, kendi kendini idare etmesinden daha hayırlıdır. Çocuğa faydası dokunacak şeyleri babası çocuktan daha iyi bilir. İşlerinin tümünü babasına bırakmaktan daha güzel, daha iyi bir çıkar yol kendine bulamaz. Külfet ve ağır yük taşımaktan (onu taşımaktan aciz olduğunu, menfaatlerinin nerede olduğunu bilmemesi, işini kendine teslim ettiği kimsenin tam bilgi sahibi olması, güçlü ve şefkatli olmasını bilerek) kurtulması, ancak işlerini ve bakımını babasının yapmasıyla mümkün olur.

Bu dereceye ayak basınca oradan "rıza" derecesine geçiş yapar. Rıza derecesi, tevekkülün meyvesidir. Tevekkülü onunla açıklayan, tevekkülü meyve ve sonucunun en şereflisi ve faydalarının en büyüğü ile açıklar. Çünkü tevekkülü hakkıyla yaparsa, vekilinin yapmış olduğu şeyden razı olur.

Şeyhimiz, üstadımız -Allah ondan razı olsun- derdi ki: "Mukadder olanda (kaderde) iki şey gizlidir: Evvelinde tevekkül, ondan sonra rıza."

"Bir kimse fiilden önce Allah'a tevekkül eder, kendine hükmedilene fiilden sonra razı olursa, kulluğu yapmış olur."

Ben de derim ki; bu, Resulullah (sav)'ın istiare duasındaki sözlerinin manasıdır:

"Ya Rabb Sen bildiğin için, senden hakkımda hayırlısını bana bildirmeni dilerim. Ve kudretin yettiği için ben senden kuvvet ve takat isterim. Ve hayra ermeyi senin büyük fazl ve kereminden niyaz eylerim". İşte bu tevekkül ve tefviz, işinin tasarruf ve idaresini ona bırakmaktır.

Sonra der ki Resulullah (sav): "Çünkü sen herşeyi bilirsin. Halbuki ben bilemem. Sen herşeye kadirsin, ben ise kadir değilim. Sen bütün gaybları bilensin." İşte bu da, ilimden, hareket ve kuvvetten uzak olup Allah'a yönelmek, kendisine vasıta kılarak yaklaşanlara en sevimli olan sıfatları ile ona yaklaşmaktır. Sonra Rabbinden bu işi, ister yakın ister uzak kendine bir yararı dokunacaksa nasip etmesini, ister yakın ister uzak bir zarara uğrayacaksa kendinden çevirmesini ister. İşte istemiş olduğu ihtiyacı budur. Artık ona düşen, kendine takdir buyurduğuna razı olmaktır. Ve der ki "Ve benim için hayrı nerede ise yarat, sonra da beni ondan hoşnut et."

Bu dua, işte bu ilahî marifetleri ve imanî hakikatleri kapsamaktadır ki, onların içinde takdir edilen vaki olmadan tevekkül ve tefviz vaki olduktan sonra razı olmak da vardır. Ve rıza, tevekkülün semeresidir. Tefviz ise sağlıklı olduğunun işareti, belirtisidir. Kendine takdir edilene razı olmazsa, o zaman tefvizi bozuk ve sakattır

Bu sekiz derecenin tamamlanması ile, kul tevekkül makamında tam ve eksiksiz olur. Ve ayağı o makamda karar kılar. İşte bu Bişr El Hafi'nin sözünün anlamıdır:

"Biri der ki; Allah'a güvenip dayandım. Oysa Allah'a iftira etmektedir. Allah'a tevekkül etse idi, Allah'ın kendine yapmış olduğuna razı olurdu." Yahya b. Muaz'ın, kendisine,:"Bir kimse ne zaman tevekkül etmiş olur?" diye sorulmuştu. O da, "Vekil olarak Allah'tan razı olunca" ifadesinin anlamı da budur?"

Bu konuda çok defa, mükemmel ve övülen ile noksan ve kınanmış olan tevekkül karıştırılır. Tefviz, yani işinin tasarruf ve idaresini O'na verme, zayi etme ile karıştırılır da, kul, tevekkülde bulunuyorum, tefviz içindeyim zannı ile nasibini kaçırır. Oysa o ancak elden kaçırmadır, tefviz değildir. Allah hakkını zayi etmek ve kendine tefvizde bulunmaktır.

Ve yine tevekkülün rahatlama ve sırtından yükü atma ile karıştırılmasıdır. O kişi zanneder ki tevekküldedir. Oysa ancak rahatın yokluğuna çalışmaktadır. Bunun alameti ise tevekkül eden, emrolunan sebepleri elde etmeye çok çalışır ve onların dışındakilerden, onlarla yorulmaktan dolayı rahattır. Rahata çalışan, bir işten zarureti giderecek kadarını alır ve onunla şeriatın isteği ondan sakıt olur. Bu başka, o başkadır.

Bunlardan biri: Sebepleri izale etmekle sebeplerin terkedilmesinin karıştırılmasıdır. Sebeplerin izale edilmesi tevhid, oysa terkedilmesi, zındıklık ve Hak ile batılı karıştırmaktır. Yine izale edilmesi, kalbin onlara dayanması, onlarla ayakta durduğu halde kalbin ona güvenip yönelmesi, terkedilmesi ise, organlardan iptal edilmesidir.

Bir diğeri de: Allah'a güvenmenin, gurur ve acz ile karıştırılmasıdır. Aralarındaki fark; Allah'a güvenen, Allah'ın kendine emrettiğini yapar ve o fiilinin semeresinin doğmasında ve o meyvenin gelişmesinde ve artırılmasında Allah'a güvenir. Tıpkı ağaç diken ve tohum eken kimse gibi. Gururlu aciz kişi, kendine Allah'ın emrettiğini ihmal eder ve Allah'a güveni olduğunu zanneder. Güven, gücün sarfedilmesinden sonra sağlıklı olur.

Bir başkası: Allah' da sakin olmak ve O'na ısınmanın, malumda sakin olmak ve kalbin ona ısınması ile karıştırılması. Bunların arasını ancak basiret sahibi ayırabilir. Ebu Süleyman Ed-Daranî'den anlatıldığı gibi; Ebu Süleyman Mekke-i Mükerreme'de azıcık zemzem suyu hariç, hiçbir şey yiyip içmeyen bir adam görür ; o kişi bu şekilde günlerini geçirmektedir. Ebu Süleyman, ona bir gün: "Söyle bana! Zemzem suyu kurursa acaba ne içerdin?" Adam kalkar , alnından öper ve: "Allah sana hayırla mükafat versin beni irşad ettiğin için. Çünkü ben, günlerdir zemzeme ibadet ediyormuşum" der, sonra onu terkedip geçip gider.

Tevekkül edenlerin çoğunun, gönül huzurları ve iç ısınmaları hep malumadır, oysa onlar zannederler ki, Allah'adır. Bunun belirtisi şudur: O malum şey onlardan kesilse, kederlenir, üzülür ve korkar. Böylece gönül huzuru ve ısınmasının Allah'a olmadığı belli olur. Bir diğeri: "Allah'ın kuluna -sevdiği ve sevmediği- bütün yaptıklarına razı olmakla buna karar vermek ve onu içinden geçirmenin karıştırılmasıdır. Bu başka şey, gerçek daha başka şeydir. Ebu Süleyman'ın dediği gibi: "Umarım bana bir parça "rıza" nasip olmuştur. Allah beni cehenneme koysa, buna razı olurdum."

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye derdi ki: "Bu, razı olmaya niyet ve karar vermek ve içinden geçirmektir. Onu cehenneme koysa, bunların hiçbiri olmazdı." Böylece, "birşeye azmetmekle" o şeyin "aslının" farklı olduğunu ifade etmiştir.

Bir başkası: Tevekkülün ilminin, tevekkül hali ile karıştırılmasıdır. İnsanların çoğu tevekkülü, aslını ve ayrıntılarını bilir. Ve kendinin tevekkül erbabı olmadığı halde, kendinin tevekkül ettiğini zanneder. Tevekkül hali; onu bilmenin ötesinde başka birşeydir. Bu tıpkı, sevgiyi tanımak, bilmek, sebep ve ortaya çıkaranları bilene benzer. Oysa seven aşıkın hali bunun ötesindedir. Ve korkanın hali bundan öte olduğu halde, korku bilgisinin bilinmesine benzer. Bu tıpkı sağlığın mahiyeti ve aslını bilen, oysa kendisinin hali bundan çok uzak olan hastanın bilgisine benzer.

Bu konuda iddia ile hakikatın, engellerle isteklerin, engel olan afetlerle ulaştıran sebeplerin birbirine karışması çok olmuştur. Allah dilediğine doğru yolu gösterir.

Tevekkül Esma-i Hüsna İle Bağlantısı Bakımından Makamların En Kapsamlısıdır

Çünkü tevekkülün, Allah'ın bütün fiilleri ve sıfatlarının isimleriyle özel ilgisi vardır.

Tevekkülün, " Gaffar (bağışlaması pek çok), Tevvab Tevbeleri çok kabul eden, Afüvv (çok affeden), Rauf (Çok şefkatli ve merhametli), Rahim (pek merhametli), isimlerine ve Fettah (ullarına rahmet ve rızık kapılarını açan), Vehhab (çok çeşitli nimetlerini daima bağışlayıp duran), Rezzak (çok rızık veren), Mu'ti (veren),Muhsin (iyilik eden), Muiz (izzet veren), Müzill (zelil eden),Hafız (yapılan işleri bütün tafsilatı ile bilen), Rafî (yukarı kaldıran), Mani (birşeyin meydana gelmesine müsaade etmeyen)isimleriyle dinin düşmanlarını zelil kılmada, onların boyunlarını eğdirmede ve onların zafer sebeplerini engellemede Allah'a tevekkül etmeleri cihetinden ilgisi vardır.

Ve yine tevekkülün "Kudret ve İrade" isimleri ile ilgisi olduğu gibi, bütün esma-i hüsna ile genel ilgisi vardır. İmamlardan tevekkülü, "Allah'ı bilmek, tanımak" diye açıklayan kişi bu nedenle böyle söylemiştir. Bu tanımı ile o, ancak demek istemiştir ki; kulun marifetine göre tevekkül makamı kusurdan uzak olur. Allah'ı daha çok andıkça Allah'a tevekkülü daha kuvvetli olur.

Hakkı ile tevekkül ettiği halde tevekkül edenlerin çoğu tevekkülünde aldanmıştır. Tevekkülünü cüz'i bir ihtiyaca sarfetmiş ve o ihtiyaca tevekkülünün kuvvetini boşaltmış olan gibi , oysa o ihtiyacına basit bir şeyle ulaşması mümkündür. Ve iman ve ilmini arttırmada, dine yardım etmede ve aleme tecrübe hakkında tesir etmede tevekkül için, kalbini boşaltan kimse gibi. Bu aciz olan himmeti arzusu kusurlu aciz kimsenin tevekkülüdür.

Birisinin himmetini, tevekkülünü ve duasını, basit bir şeyle tedavisi mümkün bir ağrı için ya da yarım ekmekle veya yarım dirhemle giderilmesi mümkün olan açlık için sarfetmesi ve dine yardıma, bid'atçıları bastırmaya ve imanın artmasına

ve müslümanların yararlarına sarfetmeyi bırakması bu tür bir tevekküldür. Allah daha iyi bilir.

Menazil yazarı der ki: "Tevekkül, işi sahibine teslim etmek, vekaletine itimad etmektir. Bu, avama göre mertebelerin en zoru; havasa göre en kolayıdır. Çünkü Hak Teala işlerin tümünü kendine teslim etmiştir. Ve alemi onlardan birşeye malik olmaya ümitsizliğe düşürmüştür."

"İşi sahibine havale etmek" sözü, yani işi iş elinde olana teslim etmektir, demektir.

"Onun vekaletine itimad" demesi ile, işi yapmasına itimad etmek onun fiili ile kendi fiilinden, onun iradesi ile kendi iradesinden vazgeçmektir, demek istemektedir. "Vekalet" kelimesi ile iki şey kastolunur:

Birincisi: Tevkil; bu, danışmak ve işinin idaresini teslim etmektir.

İkincisi: Tevekküldür. Tevekkül, vekalet verenin yerine geçme yolunu tanımadır.

Bu da iki taraftan olur. Çünkü Allah Teala kulu vekil eder, kendisi hakkında vekil ettiği şeyi korumaya onu tayin eder. Kul da Rabbı vekil eder ve O'na itimad eder.

Rabbin kuluna vekaletini ele alırsak: Allah Teala'nın *"Şimdi bunlar (Kureyş kavmi) bunları (bu delilleri) tanımayıp da kafir olurlarsa (zaten) biz ona, bunu inkar etmeyen bir kavmi vekil (ve memur) kılmışızdır"* (En'am, 89), sözünde buluruz.

Katade der ki: "Biz ona, bu ayetten evvel zikrettiğimiz onsekiz peygambere vekil kıldık" diye izah eder.

Ebu Reca El- Utaridî: "Manası, onu yerdekiler inkar ederse, biz de semadakileri -onlar meleklerdir- vekil kılarız" der. İbn Abbas ve Mücahid, "Medine halkı olan Ensardır" der.

Doğrusu ise, maksat, iman ederek davet ederek, cihad ve yardım ederek o gerekleri yapanlardır. İşte bunlar, Allah'ın kendilerini vekil kıldığı kimselerdir.

Eğer bana sorar ve "Bir kimsenin Allah'ın vekili olduğu söylenebilir mi?" dersen, derim ki:

Hayır. Çünkü "vekil", vekalet veren yerine geçen ve onun adına vekaleten tasarrufta bulunan kişi demektir. Allah (cc)'ın makamına geçen hiç kimse yoktur ve o hiç kimseyi yerine koymamıştır. Vekili yoktur. O'na hiç kimse vekil olamaz. Bilakis O kuluna vekildir. Resulullah (sav)'ın dediği gibi: "Allah'ım, yolculukta arkadaş, yakınlıkta vekil sendin." Vekil, "kendine emanet edileni muhafaza etmesi, gözetmesi ve yapması emrolunan kişi" anlamında ona vekil denilmesi imkansız değildir.

Kulun Rabbini vekil etmesine gelince: Bu, kulun tasarruf ve idaresini O'na vermesi, kendini tasarruftan soyutlaması, tasarrufu O'nun dostluğuna ve yetkisine havale etmesidir. Bu nedenle tevekkülü, "Nefsin ilahlıktan uzaklaştırılması ve ubudiyette bulundurulmasıdır" diye tarif etmişlerdir. İşte "Rabbin kulunun vekili ol-

ması" nın anlamı budur. Vekili yani onun ihtiyaçlarını gideren ve işlerini ve menfaatlerini yapandır. Çünkü o, çalışıp çabalamada onun vekilidir. Rabbin kuluna vekaleti, emirdir, ona ihsandır, Rabdan ona bir bağıştır. Yoksa Rabbin, onun dostluğuna ihtiyacı olduğundan dolayı değildir. Kulun Rabbini vekil etmesi ise, O'nun Rablığına teslim oluşu ve O'na karşı kulluğu yerine getirmesidir.

Yazarın, "Avama en zor gelen makamlardandır" ifadesini ele alalım:

Çünkü avam, nefislerinden ve alışkanlıklarından vazgeçmiş değildir. Seçkin kişilerin gördüğü hakikati müşahede etmemişlerdir. O hakikat, vekil etmeyi müşahede eden bu hakikattir. Onlar sebeplerin esiridir. Sebeplerden çıkmak, kalbin onlardan boşalması, yalnız sebep olanı gözetmekle meşgul olmak, onlara zor gelir. Tevekkülün "seçkinlere yolların en kolayı" olmasını ele alırsak, bu söz de "mutlak olarak" böyle değildir. Aksine onlar nezdinde bu, yolların en şereflisi, en faziletlisi ve değer olarak en büyüğüdür. Bu konunun başında, Allah'ın Resulü (sav)'ne bunu (tevekkülü) emrettiği, onu ve mü'minleri tevekküle teşvik ettiği geçmişti. Resulullah (sav)'ın isimlerinden biri de "El- mütevekkil" (tevekkül eden) dir. Onun tevekkülü, tevekkülün en büyüğüdür. Allah (cc) ona buyurur:

"O halde sen Allah'a güvenip dayan. Çünkü sen apaçık bir hak üzerindesin" (Neml, 79).

Tevekkül etmesini emretmesi,hak üzere olduğunu bildirerek zikretmesi, dinin tümü ile bu iki şeyde olduğunu gösterir. Kul sözünde, işinde, itikadında ve niyetinde hak üzere olacak ve Allah'a tevekkül edip O'na güvenecek. Dinin bütünü bu iki makamdadır.

Allah'ın resulleri ve peygamberleri derler ki: ***"Hem biz ne diye Allah'a güvenip dayanmayalım ki, bize dosdoğru yolları o göstermiştir"*** **(İbrahim, 12). Kulun afeti, ya hidayete tabi olmayışından ya da tevekkül etmeyişindendir. Tevekkül ile hidayeti birleştirdi mi, imanın tümünü birleştirmiş olur. Evet, garanti olan belli rızıkta Allah'a tevekkül etmek, Hak ve dine yardımda tevekkülü bırakıp malum rızık için çalışmak, seçkin kişilerin mertebelerinin en zayıfıdır. Ama onun kendinde ve halkta sevdiğini ve razı olduğunu elde etmek için tevekkül var ya; işte bu resullerin ve nebilerin tevekkülüdür. Nasıl olur da seçkin kişilerin mertebelerinin en zayıfı olur?**

"Çünkü Hak Teala, işleri kendi nefsine havale etmiş ve alemden birşeye sahip olma hakkında bütün alemi ümitsizliğe düşürmüştür" sözüne gelelim.

Bunun cevabı olarak: Bunu üzerine alan, kullarına çalışıp kazanmayı, fiili güç vermeyi, seçmeyi, emir ve yasaklamayı isnat etmiş, o konuda kendine kulluk etmelerini istemiştir. Bununla kendine itaat edenle kendine karşı geleni, kendini tercih edenle başkasını tercih edeni sınamıştır. Kendilerinin yapabileceği ve emrettiği ve ibadete çağırdığı hususlarda kendine tevekkül etmelerini emretmiştir. Ve, nasıl şükredenleri seviyorsa, iyilik edenleri, sabredenleri, tevbe edenleri seviyorsa kendine güvenip dayananları (tevekkül edenleri) de sevdiğini haber vermiştir.

Ve yine haber verir ki, onların ihtiyaçlarını gidermesi, kendisine olan tevekkülleri ile bitişiktir. Ve O kendine tevekkül edenin ihtiyaçlarını giderir ve ona yeter. Ve her iyi amel için ve her iyi makam için belli bir mükafat tahsis etmiştir.

Kendine güvenene mükafat vermeyi ve ona yetmeyi kendi üzerine almıştır ve demiştir ki:

"Kim Allah'tan korkarsa, (Allah) ona bir çıkış yeri ihsan eder" (Talak, 2).

"Kim Allah'tan korkarsa (Allah) onun kusurlarını örter" (Talak, 5).

"Kim Allah'tan korkarsa O, kendisine (her) işinde bir kolaylık verir" (Talak, 4).

"Kim Allah'a ve Peygamber'e itaat ederse ,işte onlar Allah'ın kendilerine ni'metler verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehitlerle, salihlerle beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar" (Nisa, 69) buyurur. Sonra tevekkül konusunda, *"Kim Allah'a güvenip dayanırsa O, kendisine yeter "* (Talak, 3) buyurur.

Tevekkül için ayırdığı ve ondan başkasına ayırmadığı şu karşılığa bir bak. Bu tevekkülün kendi nezdinde yolların en kuvvetlisi ve kendine en sevimlisi olduğunu gösterir. İşleri kendi nefsine havale etmesi, kulun kendine güvenip dayanmasıyla çelişik değildir. Aksine bu işlerin tümünün kendi nefsine havale edilmesinin aslı ve hakikatidir.

Çünkü kul bunu bilir ve bunun gerçeğini öğrenirse, durumu bu olan kişiye tevekkülü kesinleşir. Çünkü işlerin bütünü ona havale edilmiş ve kul o işlerden hiçbirine malik olamaz diyebilir. Ve kul, O'na güvenmekten, işinin tasarruf ve idaresini O'na vermekten başka çare bulamaz. O'na güvenmesi iki açıdan olur. İhtiyacı olması ve asla hiçbir şeyi olmaması açısından ve bütün işleri onun elinde ve ona nisbet olunması açısından. Tevekkül işte bu iki belirtiden doğar.

İşlerin tümü Allah'ın olduğuna, kulun bu işlerden hiçbir şeyi olmadığına göre, mülk sahibi nasıl olur da mülkü üzerine birini kendine vekil eder, kendi mülkünde kendini bırakıp da başkasından kendine vekil olmasını ister? Seçkinler bunun aslını anladıklarından, tevekkül mertebesinden indiler ve o mertebeyi sıradan insanlara teslim ettiler. Ve tevekkül konusundaki sözler, seçkinlere değil artık onlara kalmış olur, denilirse; Buna karşı şöyle denilir:

İşlerin tümü Allah'ın olunca ve kulun o konuda asla hiçbir payı olmayınca, Allah'a tevekkülünü, "işi sahibine teslim etmek ve nefsini o işin sahibi ile çekişmekten uzaklaştırmak ve o konuda hareketinden, kuvvetinden ve faaliyetini kendi başına yapmaktansa, Rabbi ile muamelede bulunmaya ve kendi ile değil Rabbın yardımı ile hareket etmeye yönelmek" demektir. İşte tevekkülün gayesi budur.

"Kulun nefsini tevekkül makamından uzaklaştırması"na gelince: Bu nefsin, kulluğun aslından uzaklaştırılması demektir.

Tevekkülle ilgili ilahi hitabın sıradan kişilere yöneltilmesine gelince: Sübhanallah. Allah Teala'nın kitabında, tevekkül emri ancak seçkin kullarına,kendine en yakın olanlara ve kendine en değerli olanlara değil midir?

Onların imanında tevekkül etmelerini şart koşmuştur. Şarta bağlı olan şey, şart olmayınca yok olur. Bu da, tevekkülün olmadığı esnada, imanın da olmayacağını gösterir. Tevekkülü olmayanın imanı yoktur. Allah Teala buyurur:

"Artık ancak Allah'a güvenip dayanın, (gerçekten) iman etmiş kimselerseniz" (Maide, 23).

Allah Teala buyurur:

"Onun için mü'minler yalnız Allah'a güvenip dayanmalıdır" (Tevbe, 51).

Allah Teala:

"Mü'minler ancak onlardır ki, Allah anıldığı zaman yürekleri titrer, karşılarında ayetleri okununca (bu) onların imanını artırır. Onlar ancak Rablerine dayanıp güvenirler" (Enfal, 2). Bu da, tevekkül sıfatının sadece mü'minlerin tekelinde olduğunu gösterir.

Allah Teala, Peygamberlerini anlatırken, tevekkülün onların sığınakları olduğunu haber veriyor. Ve bunu kitabında dört yerde peygamberine emrediyor. "Ve Musa dedi: *"Ey kavmim, eğer siz (gerçekten) Allah'a iman ettiyseniz, O'na (ihlas ile) teslim olmuş müslümanlar iseniz artık ancak O'na güvenip dayanın. Onlar da şöyle dediler: "Biz yalnız Allah'a güvenip dayandık"* (Yunus, 84- 85). Böyle bir tevekkül nasıl olur da yolların en zayıfı olur? Allah daha iyisini bilir.

İşi Sahibine Havale Etmek

"Bu üç derecedir. Üç derecenin tümü de avamın ayak uydurduğu şeydir.

Birinci Derece: İstekle birlikte tevekkül. Ve nefsin, korkudan, halka fayda vermek ve iddiayı terk için sebeple meşgul edilmesi niyeti ile sebebi ele geçirmesidir."

Diyor ki: Bu derecedeki kişi Allah'a tevekkül eder. Sebepleri terketmez. Bilakis, nefsini sebeple meşgul etme niyeti ile o sebeplere tutunur. Nefsi boş kalır da arzu ve nasiplerle meşgul olur korkusu ile. Çünkü nefsini kendine yararlı şeyle meşgul etmezse, zararlı şeyle meşgul olur. Bilhassa boş olma, gençliğin şiddeti ve zenginliğin hakim olduğu, nefsin hevese meylettiği ve gafletlerin peşipeşine gelmesi ile birlikte olursa. Şair der ki:

Gençlik, boş olmak ve mal, kişi için tam bir zarar kaynağıdır.

Ve nefse ve insanlara yararlı olma niyeti ile, sebebe dayanması ile, kendi nefsine ve başkasına fayda elde eder.

Bunun, "İddiayı terki kapsaması"nı ele alırsak; şöyle ki, sebeple meşgul olunca, kendi nefsine hüsn-ü zannı gerektirecek ve iddiayı doğuracak olan halkın kendini parmakla göstermesinden kurtulmuş olur. Sebep; onun halini ve makamını örten perde ve üzerine örtülen bir örtüdür.

Bir diğer yönden, ihtiyacını ve zelilliğini, kölenin ve işçilerin önemsizliği gibi önemsizliğini görür ve nefsin iddiasının saçmalığından kurtulur. Çünkü o, sebeplere tutunmak suretiyle nefsine önem vermeyince, bu hastalıklardan kurtulur.

Denilir ki, sebepler emrolunan şeyler olduğuna göre, onlardaki fayda bu üçünden daha yücedir. Çünkü sebepler bizatihi kastolunmuş, oysa bu üçü dolaylı olarak kastolunmuştur. Çünkü sebepler, kulluğu yapmak, kulun kendisi için halkolunduğu ve peygamberlerin kendisi için gönderildiği ve kendisi yüzünden kitapların indirildiği emri yerine getirmektir. Semalar ve yeryüzü onunla ayakta durmuş ve cennet ve cehennem kendisi için yaratılmıştır.

Emrolunan sebepleri işitmek, sırf ibadet ve kendisi ile isteklerin kendine yöneldiği ve üzerine sevap ve ceza gerektiren, kulun üzerinde Allah'ın hakkıdır. Allah daha iyi bilir.

Yazar der ki:

"İkinci Derece: İsteği bir tarafa bırakmak, sebebe göz yummak suretiyle tevekkülün kusurunu gidermek için ve nefsin şerefini bastırmak ve vacipleri muhafazaya koyulmak için tevekkül etmektir."

"İsteği bir tarafa bırakmakla birlikte" sözüne bir bakalım. Yani, Hakk'tan değil, halktan istememektir. Tevekkül eden, kimseden birşey istemez. Bu mürid için sözün en güzeli ve en yararlısıdır. Aslen halktan istemek yasaktır. İstemenin faydası; zaruret halinde, zorda kalana ölü etinin mübah olması gibi mübah olduğudur. İmam Ahmed b. Hanbel, zorda kalanın ölü eti yemesinin vacip olmadığını beyan etmiştir. Şeyhimiz de bunun gibi istemenin ve dilenmenin vacip olmadığına işaret ederdi.

Dilenme hakkında: "O Rububiyete, halka ve nefse zulümdür" dediğini ben işittim. Rububiyet hakkına zulümdür. Allah'tan başkasına zelil olmak, yaratanından başkasına yüz suyu dökmek, Allah'tan istemenin yerine mahlukattan istemek, yanında bir günlük yetecek şey olduğu halde dilenerek onun gazabına maruz kalmak olduğu için zulümdür.

İnsanlar hakkında zulüm olması ise şöyledir:Dilenerek, insanların ellerinde olanlarla çekişme ve onu kendilerinden çıkarmaya, onlardan talep etmekle olur. İnsanların en fazla kızdığı kimse ellerinde olanı kendilerinden isteyen; en fazla sevdikleri de onlardan hiçbir şey istemeyendir. Çünkü onların malları, sevgilileridir. Kim senden sevgilini isterse, senin kin ve gazabına maruz kalır.

"Dilenen kişinin kendine zulmüne" gelirsek:

Bu da nefsine önem vermemesi, nefsini dilenme zilletine düşürmesi, onun için kendisi gibi birinden isteme zilletine razı olması -belki de dilenen kişi, ondan daha hayırlı ve daha yüksektir- ve Semî', Basîr ve hiçbir şeye benzemeyen Allah'tan birşey istemeyi bir tarafa bırakmasındandır. Dilenen kişi nefsini zillet makamına koyar ve böylece nefsinin değerini düşürür. Kendisi gibi bir dilenciden dilenmeye razı olur. Çünkü dilediğin kişi de, senin gibi dilencidir. Allah yalnız başına zengin ve övülmeye değerdir.

Mahlukun mahluktan dilenmesi, fakirin fakirden dilenmesidir. Allah Teala, her isteğinde sana cömert davranır, senden razı olur ve seni sever. Mahluk ise her istediğinde sana değer vermez, senden hoşlanmaz, sana hiddetlenir ve sana küser. Nitekim şu beyitte denildiği gibi:

Allah, O'ndan istemezsen gazab eder,

Zavallı insanoğlu ise istenince kızar.

Sahih-i Müslim'de Avf b. Malik El Eşcaî anlatır:

Resulullah (sav)'ın huzurunda dokuz veya sekiz veya yedi kişi idik. Buyurdu ki: "Allah'ın resulüne biat etmez misiniz?" Halbuki bizler biatı yeni yapmıştık. Dedik ki: "Bizler sana biat ettik, ey Allah'ın Resulü." Sonra sordu:

"Allah'ın resulüne biat etmez misiniz?" Bunun üzerine ellerimizi uzattık ve dedik ki: "Allah'a ibadet etmeye, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamaya, beş vakit namaza -gizlice konuşarak- insanlardan hiçbir şey istememeye..."

Avf (ra) der ki: "O gün benimle bulunanlardan birini gördüm, elinden kamçısı düştü de onu kendisine vermesini kimseden istemedi."

Sahih-i Buhari ve Müslim'de Abdullah b. Ömer'in Resulullah (sav)'ın:"Sizden biriniz ister, ta ki yüzünde bir parça et kalmayarak Allah'a kavuşur" buyurduğunu anlatır.

Yine Buhari ve Müslim'de İbn Ömer (ra), Resulullah (sav)'ın -minberde iken, sadakadan ve istemekten vaz geçmekten bahsederek- "Yukarıdaki el aşağıdaki elden daha hayırlıdır" dediğini nakleder.

Yukardaki el, infak eden, veren; aşağıdaki el ise, isteyendir.

Sahih-i Müslim'de Ebu Hureyre (ra) Resulullah (sav)'ın "insanlardan fazla birşey isteyen ancak tutuşmuş ateş parçası ister. Artık ister bu aldığını az görsün, ister çok görsün" buyurduğunu nakleder.

Tirmizi de, Semure b. Cündüb, Resulullah (sav)'dan "İstemek, kişinin onunla yüzünü tırmaladığı şeydir. Kişinin yardım istemesi veya hiç çaresi olmayan bir hususta istemesi müstesnadır" dediğini anlatır. Tirmizi bunun sahih hadis olduğunu söylemiştir. Ve yine Tirmizi'de, İbn Mes'ud (ra), merfu olarak der ki: "Kim bir şeye gereksinim duyar da onu insanlardan isterse, ihtiyacı karşılanmaz. İhtiyacını Allah'a arzederse, Allah ona er veya geç bir rızık verir."

Sünen'de ve Müsned'de Sevban (ra), Resulullah (sav)'tan nakleder:

"Kim bana insanlardan hiçbir şey istemeyeceğini garantilerse ben de ona karşı cenneti garantilerim." Sevban bunun üzerine "Ben bunu yaparım dedim" der. Ve Sevban gerçekten kimseden hiçbir şey istemezdi.

Sahih-i Müslim'de Kabisa (ra) Resulullah (sav)'ın şu buyruğunu nakleder:

"Dilenmek ancak şu üç sebepten birisi dolayısı ile helal olur. Diyet ödemek zorunda kalanın, bu miktarı bulana kadar dilenmesi helaldir. Sonra vazgeçer. Bir adam ki başına bir musibet gelmiş, yanında nesi varsa yok etmiştir. Ona da geçinebileceği miktarı elde edene kadar istemesi helaldir. Ve bir adam ki mağdur olur, öyle ki kendi bulunduğu toplumdan aklı başında üç kişi, "Filan muhtaç duruma düştü" derse ona da maişetine bir destek elde edene kadar istemesi helaldir. Ey Kabisa; bunların haricinde istemek, haram kazançtır." Bu istek ve dilenmeyi terkederek tevekkül etme hali kulluktur.

"Tevekkülün kusurunu gidermeye çalışarak sebepten yüz çevirmektir" sözünü ele alalım:

***

Bunun anlamı şudur: Nefsi imtihan ederek tevekkülün kusurunu gidermek için sebeple meşgul olmaktan yüz çevirmektir. Sebebe sarılan, tevekkülü elde ettiğini zannedebilir. Oysa, maluma güvendiği için tevekkülü elde edemez. Sebepten yüz çevirince tevekkülü sağlam olur.

Sufilerin ve sulûk edenlerin işaret ettiği işte budur. Onların birçoğu, azıksız vahaya giderler ve azık taşımanın tevekkülü zedelediği görüşündedirler. Bu konuda onlarla ilgili yaygın hikayeler vardır. Her ne kadar onlar ariflerden daha aşağı bir derecede bulunsalar da, onlar sıddikiyetlerini böylece ispatlamışlardır. Bununla birlikte, insanın sebepleri tamamen terketmesi mümkün değildir.

İşte İbrahim el-Havvas, tevekkül konusunda itina gösterirdi ve azıksız vahaya giderdi. Yanından iğne, iplik, su kabı ve makası ayırmazdı. Ona soruldu: "Niçin bunları taşıyorsun? Halbuki sen herşeyi terkeden birisin."O da dedi ki: "Bu gibi şeyler tevekkülden birşey eksiltmez. Çünkü Allah'ın üzerimizde farzları var. Fakirin üzerinde ancak bir elbise bulunur. Belki elbisesi yırtılır. Eğer yanında iğne ve iplik olmazsa avreti görülür ve namazı bozulur. Yanında su kovası olmazsa tahareti bozulur. Bir fakiri su kovasız, iğne-ipliksiz görürsen onu namazı hakkında itham edebilirsin, sorgulayabilirsin."

Görmüyor musun, onun dini ancak sebeplerle dosdoğru oluyor. Adımlarının onu götürmesi -kendisine gizli olduğu zaman- alametlerini sorması sebeplerden değil midir? "Sebeplerden soyutlanmak" aklen, şer'an ve hissen imkansız bir durumdur.

Evet, sadık kişiye zaman zaman Allah'a güven kuvveti gelir. Allah ile birlikte dolaşır ve o kuvvet şart koşulan her sebebi terketmeye onu sevkeder. Tıpkı nefsinin helak yerlerine atmaya onu sevkettiği gibi. Bu vakit, Allah'ın yardımı ile olur, yoksa sebeb yardımı ile değil. Ve ona, Allah'tan halinin gereğine göre kuvvet ve yardım gelir. Fakat onun bu hali devam etmez. Bu hal mizacının gereği değildir. Çünkü bu hal, üzerine davetsiz gelen bir hücumdur, ta ki o hücuma karşı kendini toplasın.

Bunun gibisini davet etse ve kendini bu hale zorlasa,bu konuda isteği kabul olunmaz. Bu halde iken,sebebi terkederse kendisine gelen yardımın kuvvetiyle mazur olur ve bu durum sebeple meşgul olmaktan onu alıkor. Kendisine gelen şeyde ona bir yardım vardır. O yardım onu yönlendirir. Bu hali,bu gelen şey olmaksızın elde etmek istese olmayacak bir şey istemiş olur.

Bütün bu kendileri hakkında rivayet edilen sahih hikayeler,zaman zaman başlarına gelen cüz'i hikayelerdir. Böyle bir şey ne emredilir, ne de böyle bir şeye güç yetirilir. Böyle bir durum iki zümreyi fitneye düşürmüştür.

Bir grup onu yol ve makam zannetmiş ve buna çalışmıştır. İçlerinden kopanlar olduğu gibi,devam edemeyip topukları üstüne gerisin geriye dönenler vardır.

Bir grup da o yolu tutanları kınamışlar, "Onların akla ve şeriata muhalif olduklarını ve hallerinin böylece Resulullah (sav)'ın ve ashabının halinden daha mükemmel olduğunu iddiada bulunduklarını söylemişlerdir. Çünkü ashabın arasında asla böyle yapan yoktu ve onlar sebepleri terketmezlerdi. Resulullah (sav) Uhud günü iki zırh giyerek ortaya çıkmıştı. Safta asla ilim ve marifeti olmayanların yaptığı gibi çıplak durmamıştı. Ve bir müşriği kendine hicret yolunu göstersin diye kiralamıştı. Halbuki Allah onunla alemlere hidayet yolunu göstermiş ve insanların tümünden korumuştu.

Tevekkül edenlerin efendisi olduğu halde, ailesi için bir yıllık azıklarını depoluyordu. Bir cihad veya hacc ya da umre dolayısı ile sefere çıktığı zaman azık ve tor-

basını ve tüm ashabını yanına alıyordu. Ashab gerçek tevekkül ehli idi. Kendilerinden sonra en mükemmel tevekkül ehli, ancak onların uzak mesafelerden tevekkûllerinin kokusunu alan veya onların tozlarından bir ize yetişebilenlerdir. Resulullah (sav)'ın ve ashabının hali hallerin mihenk taşı ve ölçüsüdür. Onlarla, hallerin sağlamı bozuğundan ayırdedilir. Onların tevekküle olan gayretleri, kendilerinden sonra gelenlerin gayretlerinden daha yüksekti. Çünkü onların tevekkülleri, kalb gözlerinin açılması ve bütün ülkelerde Allah'a ibadet olunması, kulların Allah'ı birlemeleri, hak dininin güneşlerinin kulların kalbine doğması için olmuştu. Ve bu tevekkül ile kalplere hidayet ve iman doldurdular. Küfür ülkelerini fethettiler ve oralarını iman yurdu haline getirdiler. Tevekkül rüzgarlarının ruhunun esintileri kendilerine uyanların kalplerinde esti ve onları iman ve kesin bilgi ile doldurdu. Sahabenin gayreti ve çalışması en basit bir çare ve gayretle elde edilecek birşey hakkında, Allah'a dayanmalarının ve tevekküllerinin kuvvetini sarfetmekten daha fazla ve yüce idi. Halbuki onlar gayret göstermeyip o şeye gözlerini dikip tevekkül edebilirlerdi. Ama onlar böyle yapmamıştı. (*)

"Nefsin şerefine baskı" sözüne gelelim: Sebepleri vesile kılan kişi, ibadette şerefli bir velilik veya yüksek ticaret ya da kendisine insanlar arasında şeref, makam elde ettiği sebeplerle vesilede bulunabilir. Bunları bırakınca, nefsinin şerefine baskı yapmış, tevazuyu tercih etmiş olur.

"Vacibleri korumak üzere boşalarak" sözü ise, o sebeplerin gerektirdiği vacibleri korumak için sebepleri terkederek boşalır, demektir. Allah daha iyi bilir.

Yazar der ki:

"*Üçüncü Derece:* Tevekkülü bilmekle beraber, onu hastalıklardan koruyan tevekküldür. Bu bilgi, Hakkın eşyaya sahip olması, izzet sahibi olmasıdır. Eşya hakkında onunla hiçbir kimse O'na ortak olamaz ki, ortaklığını o kimseye teslim etsin. Çünkü kulun, Allah'ın yalnız başına eşyanın sahibi olduğunu bilmesi kulluğun gereğindendir."

Demek istiyor ki: Bu dereceye ulaşan kişi, sebepleri ve talebi bırakır, bu iki dereceden kurtulursa tevekkülü kendinden öncekinin tevekkülünün üstünde olur. Bu da ancak tevekkülün aslını ve onun kendi makamından düşük olduğunu bilmesinden sonra olur ki, tevekkülü ve aslını bilmesi onu tevekkül hastalığından kurtulmaya sevkeder. Tevekkülün hakikatini bilince, işte o zaman tevekkülü, "insanı tevekkül hastalığından kurtuluşa çağıran bilgi" diye tanımlar.

Sonra da müellif, tevekkül hastalığını bilmeye yarayan bilgiyi şöyle açıkladı: "Hakkın eşyaya malik olması, izzet malikliğidir". Yani kuvvet, kahır ve güç sahibi olmaktır ki, mülkünde herhangi birşeyde kendine birinin ortak olmasına o kuvvet engel olsun.

Allah, eşyanın zerresinde bile başkasını kendine ortak etmeyen izzet sahibidir. Nitekim izzetinde de hiç kimse O'na ortak olamaz.

---

* İmam Şeyh İbn Kayyum'dan Allah razı olsun. Hakkı ne güzel görüyor ve yoluna ne güzel ışık tutuyor. Allah bizi ve onu bağışlasın. Şu sözü ne tatlı: Mü'minlerin kalbine nüfuz etmekte ne kadar fasih ve güzel.

Tevekkül eden, Allah'ı kendine ait bir konuda vekil kılınca Allah'ın kendisi üzerinde vekil olduğunu düşünür. Bu ise işin aslına aykırıdır. Çünkü hiç kimsenin Allah ile birlikte birşeyi yoktur. Bunun için "O'nda kendine hiçbir ortak olamaz ki ortaklığını ona teslim etsin" diyor.

Halin dili, Allah'ı vekil kılan kişiye der ki: "Sen ne ile Rabbini vekil ettin? O'nun yalnız başına olduğu şeylerde mi? Yoksa, yalnız senin tekelinde olan şeyde mi? Yoksa aranızda ortak olduğunuz bir şeyde mi? Mülkte tek başına olmasından dolayı ikinci ve üçüncü ihtimal imkansızdır. Birinci ihtimalde de O'nu vekil etmek imkansızdır. O halde, senin asla mülkünden bir şeyinin olmadığı konuda O'nu vekil tayin etmek nasıl olur?"

Denilir ki, burada iki şey vardır. Biri tevekkül, diğeri tevkil.Tevekkül: Haliş, katıksız itimad ve güven, işin tamamı elinde olan kişiye gönlün ısınmasıdır.

Hak Teala'nın bütün eşyada tek başına malik olduğunu ve kainatın zerrelerinden birinde bile kendine hiçbir ortağın olmadığını bilmek, O'na tevekkülün en kuvvetli ve en büyük sebeplerindendir.

Bu, bilgi ve marifet olarak gerçekleştiği, hal itibarı ile de kalbi ona yaklaştığı zaman, kalbinin sadece bir olan Allah'a itimad etmekten, O'na güvenmekten ve yalnız O'nda gönül huzuru bulmaktan ve O'na ısınmaktan başka çare bulamaz. Çünkü ihtiyaçları, zaruretleri, bütün menfaatleri başkasının değil, O'nun elinde olduğunu bilmektedir. Kalbi bundan sonra tevekkülden kaçıp sığınacak yeri nerede bulabilir ki? O zaman tevekkülün sebebi; kalbini mülkünde hiçbir ortağı olmayan Allah'a yöneltmesidir. Kendisinin de zerre ağırlığınca birşeye malik olmamasıdır. İşte bu tevekkülün sebebidir. İşte o, tevekkülünü bu sebepten kurtarmaya çalışır. Evet, diğer bir illetten, tevekkülünü beğenmekten de kurtarmalıdır. Çünkü o, nefsinin alametlerine dönmektir. Üçüncü bir sebep daha var: O da tevekkülünün kuvvetini, Allah'ın daha sevimli bulduğu başka bir şeye yöneltmektir.

İşte bu üç sebep, tevekkülün sebepleridir. .

Tevkil'e gelince, ondan kastolunan sırf işinin tasarruf ve idaresini O'na vermektir. Bu ariflerin makamlarının en özellerindendir. Resulullah (sav)'ın dediği gibi: "Ya Rab! Kendimi sana teslim ettim, işimin idaresini sana verdim."

Allah Teala Fir'avn ailesindeki mü'min kişi hakkında der ki: *"Ben işimi Allah'a ısmarlıyorum. Çünkü Allah kulları(nı) çok iyi görendir"* (Mü'min, 44)

Bu, Allah'a ısmarlamanın mükafatı *"Nihayet, Allah onların kurdukları tuzakların fenalıklarından onu korudu."* (Mü'min, 45) idi. Eğer tevekkül zikrettiği şeyle sebepli ise tefviz de böyledir. Değil ise o da değildir.

Gerçek ve doğru Allah'ın ve Resulü'nün olmasaydı, ayaklarının tozuna erişemeyeceğimiz ve kendilerine ayak uyduramayacaklarımıza itiraz etmezdik. Muhakkak ki, Allah ve Resulü'nün dışındaki kimselerin sözleri yanılma ve hata yapma ihtimalinden dolayı alınabilir de terkedilebilir de. Biz onları iman yolunda ve seyr-i sülûk mertebelerinde bizden yüce olan inci yıldızlar olarak kabul ederiz. Kimin bilgisi varsa, bize söylesin. Kim sözümüzde eğrilik veya noksanlık ve hata görürse, bize doğruyu göstersin. Ona, çalışmasına karşılık teşekkür ederiz. Ona kabul, baş eğme, boyun eğme ve teslim ile mukabele ederiz. Allah daha iyisini bilir. O başarıya ulaştırır.

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" mertebelerinden bir diğeri de tefviz mertebesidir.

Menazil yazarı der ki, "Bu, tevekkülden daha geniş ve hoş işarettir. Çünkü tevekkül sebeb vaki olduktan sonra, halbuki tefviz, vukuundan önce ve sonradır. O teslim olmanın ta kendisi, tevekkül ise ondan bir parçadır."

Yani mufavvız (işinin tasarruf ve idaresini başkasına veren) kuvvet ve hareketten uzak olur, tevekkülün aksine menfaatlerinde onu kendi makamına koymadan işi sahibine havale eder.

Çünkü vekalet, vekilin, vekalet verenin yerine geçmesini gerektirir.

Tefviz: Kuvvet ve hareketten uzaklaşma ve çıkış ve işin tamamını sahibine teslim etmektir.

Denilir ki: "Tevekkül de böyledir. Tevekkülde yerdiğiniz hususların benzeri tefvizde de vardır. Çünkü sen, asla malik olmadığın şeyi sahibine nasıl havale edersin? Tebaadan birinin, zamanın padişahına mülkü idare ve tasarruf yetkisi vermesi ne kadar doğru olur?

O halde tefvizdeki hastalık tevekkülden daha büyüktür. Hatta birisin tevekkül, tefvizin üstünde, ondan daha yüce ve yüksektir dese isabet etmiş, doğru söylemiş olur. İşte bunun için Kur'an onu emrederek, Allah'ın seçkin kullarının, dostlarının ve mü'minlerin seçilmişlerinin hallerinin tevekkül hali olduğunun haberleri ile doludur.

Ve Allah Resulü'ne bunu kitabında dört yerde (*) emretmiş ve ona "mütevekkil" (tevekkül eden) ismini vermiştir.

Sahih-i Buhari'de, Abdullah b. Ömer (ra)'nın dediği gibi; Tevrat'ta Peygamber'in sıfatı hakkında şunu okudum: "Muhammed Allah'ın REsulüdür. Ve ona "el

---

*Bilakis bundan daha fazladır. Allah Teala buyurur: "Birşeyi yapmaya karar verdin mi, artık Allah'a güven ve dayan" (Al-i İmran, 159).

"Onlardan vazgeç ve Allah'a güvenip dayan. Allah vekil olarak yeter" (Nisa, 81).

"Eğer düşmanlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a güven" (Enfal, 61).

"Ve O Aziz, Rahime tevekkül et" (Şura, 217).

"O halde (ey Resulüm) Allah'a tevekkül et, çünkü sen apaçık bir hak üzerindesin" (Neml, 79).

"Allah'a tevekkül et (işini onun vekaletine bırak). Sana (bütün işlerde) vekil olarak Allah yeter" (Ahzab, 3).

"Eziyetlerine mukabelede bulunma. Sabret ve Allah'a tevekkül et. Allah vekil olarak kafidir" (Ahzab, 48).

"O halde yalnız O'na ibadet et. Ve O'na tevekkül et" (Hud, 123).

mütevekkil" (tevekkül eden) ismini verdim. O ne taş yürekli, ne sert ve kaba ve ne de çarşılarda şamatacıdır."

Allah, peygamberlerin kuvvetlerinin tevekkül olduğunu ve onunla kendi kavimlerine galip geldiklerini haber vermiştir. Resulullah (sav) cennete hesap vermeksizin girecek yetmişbin kişinin "tevekkül makamındakiler" olduğunu haber vermiştir.

Tefviz, Kur'an'da ancak bir yerde, Fir'avn kavminin mü'minini anlatırken geçer: *"Ben işimi Allah'a bırakıyorum"* (Mü'min, 44).

Allah, Resulüne kendini vekil tutmasını emreder. Ve buyurur ki: *" O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O halde yalnız O'nu kendine vekil edin"* (Müzemmil, 9).

Bu, cahillerden, "Rabbi vekil etmekte yaratıcıya karşı cüretkarlık vardır. Çünkü tevekkül, vekilin, vekalet verenin makamına geçirilmesini gerektirir. İşte bu cüretkarlığın ta kendisidir" diyenlerin sözlerini iptal eder.

Der ki: Allah bunu mubah kılmasa ve davet etmese, kula bunu uygulamak caiz olmazdı. Bu cehaletin en büyüklerindendir. O şahıs onu gerçekten yapıyorsa, onun vekil kılınması halis kulluk ve saf tevhiddir.

Topluluğun efendisi, grubun şeyhi Sehl b. Abdullah Et -Tûsteri -Allah hayır ve bereketini arttırsın- şöyle derdi:

"İlmin tamamı kulluktan bir parçadır. Kulluğun tümü vera' (günahtan titizlikle sakınma) dan bir parça, Vera'nın tümü, zühd'den bir parça, zühdün tamamı tevekkülden bir parçadır." Bizim kanaatimiz, tevekkülün tefvizden daha geniş ve daha yüce olduğu yolundadır.

"Çünkü tevekkül sebeb meydana geldikten sonradır. Tefviz sebeb meydana gelmeden önce ve sonradır" sözünü ele alalım:

Burada "sebeb" ile "iktisabı", yani kazanmayı kastediyor. İşinin tasarruf ve idaresini veren kişi, işini kazanmadan önce ve sonra Allah (cc)'a havale etmiştir. Tevekkül eden sebebi işler ve o konuda Allah (cc)'a tevekkül eder. Ve böylece tefviz daha geniş olmuş olur.

Denilir ki: Tevekkül, sebepten önce, onunla birlikte ve ondan sonra olabilir. Allah'ın kendisine arzusuna ulaştıracak bir sebeb nasib etmesi hakkında tevekkül eder. Onu meydana getirirse Allah'a tevekkül eder. Onu da tamamlayınca, semerelerini elde etmede Allah'a tevekkül eder. Allah'a; sebepten önce, onunla birlikte ve ondan sonra tevekkül etmiş olur.

Buna göre, yukarıda zikrettiğimiz sebeple o, tefvizden daha geniş olur.

"O teslim olmanın ta kendisidir" sözüne gelelim: Yani tefviz, bütün varlığınla Hak Teala'ya boyun eğmek, kendisine hayır mı (*) hükmeder yoksa zıddını mı diye aldırmamaktır. Tevekkül eder ise, Allah'a kendi yararlarında dayanıp tevekkül eder. Bu kadarı, tevekkül makamını küçük görmedeki ve tefviz makamını ondan

"Bir de daima diri olup hiçbir zaman ölmeyen Allah'a tevekkül et. Ve O'na hamd ile O'nu yücelt" (Furkan, 58).

*Muhakak ki, Allah kuluna ancak hayır murad eder. "Şer" hiçbir zaman Allah'a nisbet edilmez.

üstün tutmadaki Şeyh Herevî'nin düşündükleridir.

Buna iki türlü cevap verilir:

Birincisi: Mufavvız (işinin tasarruf ve idaresini başkasına veren) işini Allah'a ancak, maişetinde ve ahirette kendine daha hayırlısını takdir buyurması için verir. Hükmedilen şey hayırlı zannettiğinin tersine olsa bile.. O, bundan razıdır, her ne kadar menfaatinin nerede olduğu kendine gizlense de o, onun kendine daha hayırlı olduğunu bilmektedir. Böylece tevekkül edenin hali ile aynı olmuş olur. Üstelik tevekkül eden ondan daha yüksek makamdadır. Hata mütevekkilde, mufavvız olmayan kalbin ameli vardır. Çünkü tevekkül eden tefviz de yapar ve fazlasını da. "Tevekkül" makamı ancak "tefviz" ile doğru olur. Çünkü işini O'na havale ettiği zaman, bütün kalbi ile O'na, bu havale edişinden sonra itimad eder.

Bunun benzeri şudur: İşinin idaresini birisine veren ve işini ona havale eden - ona bu idareyi verdikten sonra- nefsinde öncekinden daha fazla o kişiye karşı ısınma ve iç huzuru ve özel bir itimad bulur. İşte bu tevekkülün aslı budur.

İkincisi: Tevekkül edenin en önemli yaran, sevdiklerinin rızalarını elde etmektir. O sevdiklerinin rızasını elde etmek için ona tevekkül eder. Bundan daha büyük hangi menfaat vardır?

Tefviz'e gelince: Bu, kulun geçim ve yaşama ihtiyaçlarını ve onların sebeplerini Allah'a havale etmesidir. Çünkü o, ona sevdiklerini havale etmez, tevekkül eden, sevdiği hususlarda O'na tevekkül eder.

"Tevekkül, belli rızka, beden gücüne ve vücut sağlığına hastır" şeklindeki zandan dolayı bu vehim doğmuştur. Hiç şüphe yok ki, bu tevekkül, dini uygulamada ve Allah'a davetteki tevekküle oranla eksiktir. Yazarın "Tefviz üç derecedir; birincisi, kulun amelinden önce bir güce sahip olmadığını bilmesidir. Hiçbir hileden emin olamaz, hiçbir yardımdan ümitsizliğe düşmez, hiçbir niyyete güvenmez" şeklindeki sözüne gelince: Gücünün Allah'ın elinde olduğunu, kendinde olmadığını, o gücün sahibinin Allah olduğunu, kendisinin olmadığını kavrar. Çünkü kendisine güç vermezse, acizdir. Ancak Allah'ın yardımı ile kıpırdayabilir. O halde hileden nasıl emin olur? Kendisi hareket ettiren değil, harekete geçirilendir. Kendisini, kendi hareketi elinde olan kimse hareket ettirir. Eğer dilerse onu alıkoyar ve oturanlarla onu da oturtur. Nitekim bu başarıdan menettiği kimse için buyurur ki: *"Fakat Allah davranmalarını kerih gördü de onları evlerinde alıkoydu ve kendilerine "oturun oturanlarla beraber" dendi"* (Tevbe, 46). Allah'ın kuluna hilesi, ondan başarıya ulaştırma malzemelerini kesmesi ve onu hoşlandığı ve sevdiği şeylere doğru hareket ettirmemesidir. Başarıya ulaştırma Allah üzerine gerekli değildir ki, ona vermemekle zalim olsun. Allah bundan büyük münezzeh ve yücedir. Aksine o, Allah'ın verdiğine vermesinden dolayı, vermediğine de vermediği için hamdeden kimseye halis ihsanıdır. Buna ve ona karşı ona hamdolsun.

Bunu anlayan, kaderin sırrından büyük bir bölüm anlamış ve kendisine birçok karışık ve güç meseleler aydınlanmış demektir.

Allah'ın hoşlanmadığı ve sevmediği şeyleri kulun yapmasını engellemesi "tevfik" (başarıya ulaştırma)dır. Kulu, kendi nefsi ile, gücü ve kuvveti ile başbaşa bırakması ve onu terketmesi de hilesidir.

Yazarın "yardımdan ümidini kesmez" sözü ise, yani, onu hareket ettiren, gücü yetenlerin en güçlüsü olan Rab olduğuna göre, (ki Allah onu yaratmada ve ona rızık vermede tek başınadır) yardımından nasıl ümitsizliğe kapılır?

"Niyete güvenmez" sözüne gelince, yani niyetine ve azmine dayanıp güvenmez. Çünkü niyeti de azmi de Allah'ın elindedir, kendi elinde değildir. Niyeti Allah'adır, kendine değildir. Güveni gerçekten o güveni elinde bulundurana olsun, hükmen kendi üzerinde cari olana değil.

Sonra yazar der ki:

"*İkinci Derece:* Mecburiyeti görmek. Ki böylece kurtarıcı hiçbir amel, mahvedici hiçbir günah ve sevkedici hiçbir sebeb görmez."

Yani fakirliğini, Allah'a tam ihtiyaçlı görür. O şekilde ki, açık ve gizli zerrelerinden her zerresinin Allah'a tam bir ihtiyaç ve muhtaçlık içinde olduğunu ve kurtuluşunun Allah sayesinde olacağını, yoksa ,kendi ameli ile olmayacağını görür.

Yazarın "mahvedici günah" sözü, eğer bu sözle "mahvolması Allah Teala tarafından; kendi günahları sebebi ile değil" diye kastediyorsa bu batıldır. Eğer bu sözle, "Allah'ın ihsanı, zengin ve müreffeh yapması, mağfireti, rahmeti ve,içinde bulunduğu şiddetli zaruretini ve O'na olan ihtiyacını müşahede etmesi, mahvedici günah görmemesini gerektirir. Çünkü ihtiyacı ve zarureti günahları sebebi ile mahvolmasını engeller. Hatta onu mahvedici günahlara dalmaktan alıkor. Çünkü bu makamdaki kişi, mahvedici günahlarda ısrar etmez" şeklinde bir mana kastediyorsa bu o kişinin halidir ve haktır. Ve bu mağfiret ehlinin müşahede edilen hallerindendir. "Ne sevkedici sebep" sözüne bir göz atalım. Yani onu sevkeden Hak Teala'dır, yoksa yerine getirdiği sebepler değil. Çünkü kendisi ve sebepler, bir olan Allah'ın yardımı ile yönlendirilir.

Yazar der ki:

"*Üçüncü Derece:* Hakkın hareket ve sükûnda, kabz ve bastta tek başına olduğunu görmek, fark ve cem'de yön vermede de tek olduğunu bilmektir."

Bu derece, Allah'ın vasfını görmeyle ilgilidir. Bundan önceki, kulun halini ve sıfatını görmesi ile ilgili idi. Yani kul, her hareket eden ve sakin olan arasında, alemin hareket ve sükûnunun Allah'tan sadır olduğunu müşahede eder. Ve "hareket"in "El Bâsıt", "Sükûn"un da "El- Kâbız" ismine bağlı olduğunu ve Allah'ın kabz ve bastta tek başına olduğunu görür.

"Fark ve Cem'de O'nun yönlendirdiğini bilmek" sözünü inceleyelim:

Müşahede edenin fark ve cem durumlarını bilmesidir. Tefrikadan maksat, ibretle bakmak ve fiilleri halka nisbet etmektir.

"Cem" den maksat; fiillerin yaratıcısı olan Hak Teala'ya mensub olduğunu düşünmektir.

Tefrika ve cem ile, bu müşahedenin ötesinde bir mana kastedilebiLlir. O da tefrika (fark) ve cem (toplama) halidir.

O halde tefrikanın hali: Kalbin iradelerin vadisinde ve yollarında dağılmasıdır. Cem hali: Kalbin tek olan Hakk'ın isteğinde toplanmasıdır. Birincisi tefrika ve cem'in ilmi; ikincisi ise tefrika ve cem'in halidir. Allah daha iyisini bilir.

ALLAH'A GÜVEN (SAKAFE BİLLAHİ TEALA) MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım isteriz" mertebelerinden bir diğeri "Allah'a güven" mertebesidir.

Menazil yazarı der ki:

"Güven, tevekkül gözünün siyahı, tafviz dairesinin merkezi, teslim kalbinin siyah noktacığıdır."

Bu bölüme Allah Teala'nın Musa (as)'ın annesine olan sözü ile başlar.

"Öldürülmesinden korktuğun zaman onu denize bırakıver. (Boğulmasından) korkma, ayrılığından kederlenme" (Kasas, 7). Onun bunu yapması, Allah'a güveninin kendisidir. Çünkü Rabbına güveninin olgunluğu olmasaydı, çocuğunu, ciğerparesini, dalgaları ve akıntısı suyun ulaştığı yere kadar veya durana kadar onunla oynamak üzere suyun akışına bırakmazdı.

Maksadı şudur: Gözün siyahı nasıl gözün en şerefli yeri ise, "güven" de tevekkülün hülasası ve özüdür. "Tafviz dairesinin noktası" sözü ile işaret ediyor ki, Allah'a güven, ortasında olduğu halde tevekkülün dayanağıdır. Dairedeki nokta gibi. Çünkü nokta, çevrenin üzerine yörünge olduğu merkezdir. Çevrenin merkeze uzaklığı hep aynıdır. Çevreden her parça onunla karşı karşıyadır. İşte "güven" tafvizin kendi üzerinde döndüğü noktadır.

"Teslim kalbinin yüreğindeki siyah nokta" sözü de böyledir. Çünkü kalbin siyah noktasının olduğu yer daha şereflidir. O, kalbin ortasındaki hayatın özüdür. "Tafviz" kalb ise, güven onun siyah noktası; göz ise, siyah noktası; daire ise orta noktasıdır.

Daha önce geçtiği üzere birçokları "tevekkülü" güvenle açıklamışlardır. Ve ona tevekkülün aslı demişlerdir. Bazıları "tafviz", bazıları da "teslim" diye açıklamışlardır.

Ve, tevekkül makamının bütün bunları bir araya getirdiğini anlamış oldun. Ve sanki Şeyhe göre "güven" ruhtur, ve "tevekkül" onu taşıyan beden gibidir. Güvenin tevekküle nisbeti, ihsanın imana nisbeti gibidir. Allah daha iyi bilir.

Allah'a Güven Dereceleri

Yazar diyor ki: "Allah'a güven üç derecedir:

"Birinci Derece: Ümitsizliğe düşürme derecesidir. O kulu, paylarla çekişmekten vazgeçsin, öne çıkma hayasızlığından kurtulsun diye hükümlere mukavemet etmekten ümitsizliğe düşürmektir."

Yani, Allah'a güvenen kimse şöyle itikad eder: Allah Teala bir hüküme karar verdi mi ve bir işi hükme bağladı mı, onun hükmünün peşine düşen ve reddedebilecek kimse olamaz. Ve hükmüne karşı hükümde bulunacak da da yoktur. Allah kim için bir hüküm verirse, ona rızıktan, itaatten ve hal, ilim vb. bir pay ayırırsa, onları o kişi mutlaka elde eder. Kime de bunları bölüştürmezse, semada uçmaya ve dağları taşımaya hiçbir gücü olmadığı gibi, elbette onları elde etmeye hiçbir gücü yoktur. İşte bu kadar itikad bile pay ve nasiplerle çekişmekten onu alıkoyar. O sayılanlardan kendisine nasip varsa, zayıf olmasına rağmen eline geçer; kendine nasip yoksa, kuvveti ile ona asla ulaşamaz.

"Hükümlere mukavemet" ile "pay ve nasiplerle çekişme" sözü arasındaki fark şudur:

Hükümlere mukavemet demek; iradesinin Allah'ın hükmü ve kazasında olan şeyin bizzat kendisine bağlanmasıdır. İradesi bunlara bağlandığı zaman, pay ve nasipler halkı çeker ve o konuda onlarla çekişir.

"Öne atılma cüretkarlığından kurtulur" sözünü inceleyelim:

Yani Allah'a güven sayesinde bu hayasızlık ve kendisine hükmedilmeyen ve ayrılmayan payı için öne atılma cüretkarlığından kurtulur. Allah daha iyi bilir.

Yazar der ki:

"İkinci Derece: Emniyet derecesi. Bu, kaderinde olan şeyin ele geçmemesinden ve yazılı olan şeyin eksitilmesinden emin olmaktır. Böylece rıza ruhunu elde eder. Yoksa ayne'l-yakini, o da olmazsa, sabır lütfunu elde eder."

Diyor ki: Bu bahsedilen ümitsizliğe düşürmeyi kim elde ederse, emniyeti elde eder. Bu da şöyledir: Kim Allah'a marifetini, kazasından asla dönüş olmayacağını yakînen bilirse, Allah'ın kendine ayırmış olduğu payın eline geçmeyeceğine inanır. Ve yine Allah'ın o kişinin defterinde ve levh-i mahfuz'da yazmış olduğu şeylerin eksiltilmesinden emin olur. Ve rıza ruhunu, yani rızanın rahatlığını, lezzetini ve nimetini elde eder. Çünkü rızayı elde eden, rahat, lezzet ve sürur içindedir. Abdullah İbn Mes'ud (ra)'un Resulullah (sav)'tan rivayet ettiği gibi: Resulullah (sav) "Allah (cc) -adaleti ile- ferah ve rahatlığı, yakin (şüphesiz bilgi) ve rızadan keder ve hüznü şüphe ve kızgınlıktan kılmıştır" buyurmaktadır.

Kul "Rızanın ruhunu ele geçiremezse "ayne'l- yakini" (kesin görüşü) elde eder. O da iman kuvveti ve onun kalbe temasıdır. O şekilde ki, kalbiyle görmeye, ancak görmeyi önleyen perdenin açılması gibi bir durum engel oluşur.

Eğer bu makam da kendisine hasıl olmazsa, "sabır lütfu"nu ve ondaki güzel sonucu elde eder. Bilinen bir eserde yer aldığı gibi: "Eğer Allah'a yakîn ile birlikte rıza ile amel edebilirsen yap. Eğer yapamazsan, nefsin hoşlanmadığı şeye sabretmekte çok hayır vardır."

Müellif der ki:

"Üçüncü Derece: Maksadın çilelerinden ve himayelerin meşakkatlerinden kurtulmak ve vesilelerin yoluna inmek için Hakk'ın ezeliliğini seyretmektir."

Şimdi bu sözleri ele alırsak, "Hakk'ın ezeliliğini görmek", yani kalbi Rabbin ezelilikte (evveli olmaması) tek başına olmasını müşahede edince , Rabbin kaderleri bitirmesini ve ezelin o kaderlerden önceliğini ve hükümlerinin orada sabit oluşunu şüphesiz bilmesinden dolayı, istemekten uzaklaşır. Ve niyetlere arız olan çilelerden kurtulur. Ve yine, arzularına kendisi ile tevessül edeceği sebeplerin yoluna bineğini koşmaktan ve o yola yönelip inmekten kurtulur.

Bu söz mutlak değildir. Çünkü vesilelerin yolu iki kısımdır. Rıza'nın kendisine ulaştıran vesiledir. Onun yollarına -bilgi, amel, hal ve tercih itibarı ile- inmek katıksız saf kulluktur. Fakat inişinin hepsini yolların vesile olduğu gayeleri unutacak şekilde hasretmez.

"Himayelerin meşakkatlerinden kurtuluşu" ise şudur: Allah'ın, onun adına "kader" olarak himaye ettiği şeyi istemekten kurtulmasıdır. Artık onu istemeye -koruması altında olduğundan- kendini zorlamaz.

Başka bir yön de şudur: Ezeliyetin önceliğini müşahede sebebi ile, hoşlanmadığı şeylerden kendini korumada çok uğraşmaktan ve kaçınmanın meşakkatlerinden kurtulmasıdır. Çünkü, ezelden beri bunların kendine yazılmış olduğunu bilir. O halde kendini koruma ve savunmada hiçbir fayda yoktur. Evet, kendine yasak edilen şeylerden ve gittiği yolda kendine faydasız olan ve menzile varmada kendine yardımcı olmayacak şeylerden sakınır.

TESLİM MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet ederiz, yalnız senden yardım isteriz" ayetinin bir mertebesi de "teslim" mertebesidir.

Bu mertebe iki çeşittir. a) Dine ve emredilen hükmüne teslim. b) Kainata dair kaderin hükmüne teslim.

Birinciye gelirsek; bu, arif olan mü'minlerin teslimidir. Allah Teala, *"Öyle değil, Rabbine andolsun ki onlar aralarında çekiştikleri konularda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükme, yürekleri hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar"* (Nisa, 65) buyurur.

Bu da üç derecedir: a) Tahkim (hakem yapmak)b) Sıkıntı duymamak ve) Teslim'dir.

Kainata ait hükmüne teslime gelirsek:

Bu ayakların kaydığı ve anlayışların saptığı yerdir. Bu, halkı şaşırtıp hayrete bırakmış ve kavgaya düşürmüştür. Bu kazaya rıza konusudur. Bunun üzerine yeteri kadar söz daha önce söylenmiş ve kazaya teslimin, kula onunla çekişme ve reddetmesi emrolunmadığı müddetçe ve buna gücü yetmedikçe övülen birşey olduğu beyan edilmişti. Sözgelimi kulun başına gelen ve gidermeye gücü olmadığı musibetler bu türdendir.

Uzaklaştırılması emredilen hükümlere gelince; bunlara teslim caiz değildir. Aksine kulluk, onları daha sevimli olan başka hükümlerle gidermektir.

Menazil yazarı der ki:

"Teslim, güven ve tefviz'de, tevekkül'deki hastalıklar vardır. Teslim, avamın yollarının en yüksek derecelerindendir."

Yani, "tevekkül"deki hastalıklar bunlarda da vardır demek istiyor. O sebepler; iddiayı ve birşeyi önce kendi nefsine nisbet etmekti. Şu cihetle ki, o konuda Rabbini vekil ediyor ve Rabbine tevekkül ediyor ve O'nu kendi adına, sebeb ve tasarrufları, kendi nefsi ile elde ettiği menfaatlerini yerine getiren vekili kılıyordu. Ve daha önce geçen başka kusurlar da vardı. Bunları önceden öğrenmiştin.

"Teslim"de ancak bir kusur vardır: O da teslim'in her zaman sırf rıza ve seçmeden doğmadığı aksine, içine hoşlanmama ve tiksinme karıştırdığıdır. Ve bir çeşit göz yumma üzere teslim olur. İşte teslimin tek kusuru budur. Sen ondan kurtulmaya çalış."

Bu sadece sıradan kişilerde böyledir. Çünkü, seçkinler Cem'de fena bulmaya daldıklarından onunla uğraşmazlar. O da, Allah ne gerekli kılmışsa o mutlaka olacaktır. Ancak Allah'tan yardım dilenir.

Teslimin Dereceleri

Yazar der ki: "Teslim üç derecedir:

Birinci Derece: "Gaybı düşünme kuruntuları türünden akılları zor durumda bırakan şeylere teslimiyet; nasib ve üstünlük gibi konularda kıyaslamanın baskın olduğu konularda boyun eğerek razı olma, hallere geçiş sırasında müridi korkutan şeylere uymaktır" der.

Bilmiş ol ki "Teslim" haberin karşısına çıkan şüpheden, emrin karşısına dikilen şehvetten, ihlasa arız olan iradeden veya şeriat ve kadere arız olan itirazdan kurtuluştur. Bu kurtuluş erbabı, kıyamet günü Allah'a ancak kendisi ile geleceği küfür ve nifaktan arındırılmış bir kalbin sahibidir. Çünkü teslim olmak çekişmenin zıddıdır.

Çekişme: a) Ya, Allah'ın nefsini nitelemiş olduğu sıfatları ve fiillerine, ahiret günü ve başka şeylere ait haberlere iman etmeye arız olan fasit (bozuk) şüphedendir. Ona teslim ise, kelamcıların batıl şüpheleriyle mücadele ve münakaşayı terketmektir.

b) Ya Allah'ın emrine karşı gelen bir şehvet sebebi iledir. Emre teslim o şehvetten kurtulmakla olur.

c) Ya Allah'ın kulundan istediğine karşı gelen bir irade sebebiyle olur. Öyle ki kul, Allah'dan birşey istemek suretiyle O'na karşı gelmiş olur. Teslim, o iradeden kurtulmakla olur.

d) Ya da yaratma ve emir konusundaki hikmetine karşı çıkan bir itirazla olur. Şöyle ki, hikmetin gerektirdiğinin, şeriat, kaza ve takdir ettiğinin tersi olduğunu düşün. Teslim ise, bütün bu mücadele ve münakaşaların tümünden kurtulmaktadır. Böylece teslimin, iman makamlarının en büyüğü ve seçkinlerin yollarının en yücesi olduğu ve "teslim"in peygamberlik derecesinden sonra gelen halis sıddîklik (doğruluk) olduğu, insanların teslimce en mükemmelinin doğrulukça en mükemmeli olduğu ayan beyan ortaya çıkar. Şimdi yazarın sözüne göz atalım:

"Evham türünden akılları zorluğa sokan şeylerden kurtuluş" sözünü ele alalım. Demek istiyor ki: Teslim, aklın yasakladığı şeyi gerektirir ve aklı zora sokar. Çünkü teslim olmak, sebepleri bir kenara bırakmayı gerektirir. Akıl ise sebeplere yapışmayı emreder. Teslim olan, kula gizli olan şeyleri Allah'a teslim eder. Çünkü Allah'ın fiili, akla, kendisinden soyutlamayı yasak ettiği bu sebeplere dayalı değildir. Kul Allah'a teslim olduğu zaman, kendine gizli olan herşeyde sebebe yönelmez.

Vehimler, ancak sebeplerle aşikar gizli hükümlerdir. Ve "teslim" o sebeplerden uzaklaşmayı gerektirir. Akıl teslimi yasaklar. Vehim aklın önüne geçer; "gayb (gizli olan şeyler) kendisine muttali olunabilecek bir şeydir" diye kandırmaya çalışır.

Burada altı şey vardır: Akıl, aklı zora sokan, vehim, vehme götüren, sebeP, gayb, aklı zorda bırakan şeye teslim olmak.

1- Akıl: Onu sebeplere sevkeden; sebeplere sarılmayı bıraktığında insanın kendi aklını zedeleyebileceğini söyleyen akıldır.

2- Aklı zora sokan: İşlerin bağları, yani işlerin girdiği ve çıktığı yer elinde olana tam bir teslimiyetle, o sebeplerden kurtulmaktır.

3- Vehim: Kurtuluş, mutluluk ve her ne olursa olsun takdir edilen şeyin elde edilmesinin sebePlere dayalı olduğuna inanmak ve sebepler olmazsa takdir edilen şeyin hasıl olmayacağını düşünmektir.

4- İşte vehme götüren de budur.

5- Gayb: Kendince bilinmeyen hükümdür. O da Allah'ın fiilidir.

6- Teslim: Bu, hükme teslim olmaktır. Bununla birlikte sözüne bu anlamın verilip verilemeyeceğini, bu anlamın da sözlerinin kapsamına girip giremeyeceğini de düşünmek gerekir. Bunda başka bir yön daha vardır: O da, kastolunan şeyin şu olmasıdır: İlk bakışta kavramakta güçlük çektiği gaybî hususlara teslim olmaktır. Çünkü sonradan, meselenin böyle olmadığı vehmine kapılabilir.

Ve aklın hükmü ile vehmin hükmü arasında bir mücadele başlar. Çünkü gaybın çoğu aklı bir parça sıkıştırır. Durumun tam tersi olduğu vehmine düşülür.

Teslim, işte bu sıkıştıranı sahibine ve onu haber verene teslimiyet ve akla aykırı gelen vehimlerden uzaklaşmaktır. Sözündeki bu iki manadan bu mana daha evladır, inşaallah.

Birincisi: Kasdî, ameli ve iradi tevhidi berraklaştırmak gayesiyle sebeplerle mücadele etmekten kurtuluştur. İşte bu, ilmi, haberi ve itikadi tevhidi saflaştırmak için habere muhalif vehimlerin mücadelesinden uzaklaşmaktır. Teslimin aslı da budur. "Nasip ve üstünlük gibi mukayesenin baskın geldiği konularda boyun eğmektir" sözünü açalım: Yani eski ve yeni herhangi bir üstünlük ve falanı üstün kılma, filanı zelil etme gibi konularda aklın, mukayesenin zorladığı ve sıkıştırdığı konularda takdir edilene razı olmaktır. Ve yine mahlukatına birbirinden, miktarları, cinsi ve keyfiyeti son derece farklı ve birbirinden son derece ayrı olarak yapmış olduğu bölüştürmeye de razı olmaktır. Bütün bunlarda, Allah'a boyun eğip vaki olanlarından hiç birine bir şüphe ve kıyasla itiraz etmemelidir.

Burada yazarın "pay" ve "üstünlük" sözünden maksadının, bu yolu tutan "salik"in başına gelen ve gidişi çeşit çeşit olan haller olması da ihtimal dahilindedir. Allah (cc)'tan elde ettiği payın kendi çalışma ve gayretine kıyaslayarak daha fazla olması gerektiğini düşünür. Böyle bir durumda salik adalet ve hikmetle verip bölüştürene teslim olur. Çünkü kullarından ancak fakirliğin doğru kimseler kıldığı şahıslar vardır. Eğer onu zengin kılsa bu, onu bozacaktır. Kullarının içinde yine, ancak zenginliğin kendisini doğruluğa ulaştırdığı kişiler vardır. Onu fakir kılsa, bu fakir kılma onu bozar. Yine bazıları da ancak hastalığa layıktır. Şayet onu sağlıklı yapsa bu onu bozacaktır. Yine onlardan bazılarına da ancak sağlık layıktır. onu hastalandırsa, o doğruluğunu kaybedecektir.

"Hallere dalmaktan müridi korkutan şeyi kabul ediş" sözünü açalım: Diyor ki:

Bu dereceye ulaşan kişi, tesliminin şiddetinden dolayı korkutucu şeylere hücum eder, onlara bakmaz, onlarla birlikte hallere binmekten ve korkunç şeylere dalmaktan korkmaz.Çünkü tesliminin kuvveti onu, onların tehlikelerinden korur. Onun korkmasına gerek yoktur. Çünkü o, teslim kalesinde, himaye ve üstünlüğündedir. Allah kuvveti ile başarıya ulaştırır.

Müellif diyor ki:

"İkinci Derece: İlmi, hale; niyeti keşfe; resmi (görüntü) hakikate teslim etmektir."

"İlmin hale teslimi"nden murat, hali ilme hakem kılmak değildir. Yazarı bundan tenzih ederim. O ancak şunu kastetmiştir: İlmin zahiri suretlerin noktasında durmaktansa, suretlerin manalarına, gizli hakikatlerine, ondan kastolunan semerelere ulaşmaktır. Tıpkı sırf taklitten ve haberden, yakîn ve duyularla elde edilen bilgiye intikal etmek gibi, hatta öyle ki, sanki o Resulullah (sav)'ın haber verdiği şeyleri sanki gözü ile görüp müşahede etmelidir.

Nitekim Allah Teala buyurur ki: *"Kendilerine ilim verilenler ise Rabbinden sana indirilen (Kur'an)'in hakikatın ta kendisi olduğunu bilir(ler)"* (Sebe, 6).

Ve yine: *"Öyle ya, Rabbinden sana indirilenin ancak hak (ve gerçek) olduğunu bilen kimse, o âma olan kişi gibi midir?"* (Ra'd, 19).

Ve gizlilikten aşikarlığa, ilimden yakînî bilgiye ve ilmel yakînden aynel yakîne ulaşır. Ve iman ilminden imanın tadını tatmaya ve tadını bulmaya ulaşır. Çünkü bu sırf bilgiyle olacak birşey değildir. Tevekkül ilminden, tevekkül haline ve buna benzer hallere intikal eder.

Ve sahih ilim, sahih hale teslim olur. Çünkü halin gücü ilmin gücünden daha fazladır. Eğer hal ilme muhalif olursa, o zalim bir hükümdar olur. Onun üzerine ilim kılıcı ile savaşa çık ve ilmi o konuda hakem kıl.

"Kasdı; (niyet) keşfe teslimi" ne gelirsek, bunun anlamı, kast ve yönelmeyi keşfi görme adına terketmesi değildir. Çünkü yönelmeyi ne zaman terkederse kulluk yularını çıkarmış demektir. Fakat kastı keşfinin arkasından ve kendisinin önünden yürütür. Ona ulaşınca, ona teslim olur. Ve hüküm keşfe ait olur. Çünkü kast (yönelme) alet ve vesiledir. Eğer sahih ve hakka uygun bir keşif ise ona yönelmenin afetlerini, zararlarını, kusur ve hatasını gideren şeyleri ve ayıplarını ortaya çıkarır. Kusurlarını gidermeye keşif nuru ile yönelir. Yoksa yönelen kişi, keşif için yönelmeyi bırakmaz. Bu hak yoldan ve hidayetten sapan, dine çatan sapıkların gidişidir.

"Resmi hakikate terketmek" tabirini açalım: Yazar faniliğe işaret ediyor. Fani olan kişinin, zatını, hakikatı müşahedede fani olması için teslim etmesi teslimiyetin kısımlarındandır. Çünkü kulun zatı "resim"dir. Ve resmi, hakikat yok eder. Tıpkı ışığın karanlığı yok etmesi gibi. Çünkü fena makamındakilere göre Hak Tea-la'yı kendinden başkası göremez ve müşahede edemez. Kul enaniyetinden (benliğinden), zatından ve bütün özelliklerinden fani olana kadar Allah (cc)'ı müşahede edemez. Varlığı olmayan fani olur. "Lem yezel" olan ise bakidir. Bu, bir grubun icmaı gibidir. Hatta onların icmaı, (görüş birliği)dır.

Yazar der ki:

"Üçüncü Derece: "Teslim, beğenmekten uzak olarak ve seni kendine Hakk (cc)'ın teslim ettiğini müşahede ederek, Hak'tan başkasının Hakka teslimidir."

Bu derece, kendinden önceki derecenin tamamlayıcısıdır. Kendinden önceki teslim başlangıçtır. Çünkü, o ikinci derece birinci ile üçüncü arasında vasıtadır. Birinci başlangıç, ikinci orta ve üçüncü sondur.

"Haktan başkasını Hakka teslim" terimi ile demek istediği şudur: Halkın zatlarının Hakikat'ı müşahedede yok olmasıdır. Hak'tan gayn herkes "resim"dir. Özel resmini (şahsını) Rabbine teslim edince, gerçek fenayı elde eder. Bu teslim iki çeşittir.

Birincisi: Özel resmini (şahsını) ona teslim.

İkincisi: Kainatın resimlerini (yaratıkları) teslim ve hakikat gözünde onların yok olup, dağılıp gitmesini görmektir. Bu ilim ve marifettir. Birincisi "hal"dir.

"Teslimi beğenmekten uzak olmak" ifadesini ele alalım. Yani, "teslimi beğenme resminden" de sıyrılmalıdır. Çünkü, "görmek" de resimlerin (şahsiyetlerin) bölümlerindendir. Madem ki "beğenme" hala onunla birliktedir, o halde tam bir teslimiyetle teslim olmamıştır. Kendi zatının çekişme ve mücadelelerinden üzerinde kalıntılar vardır.

Sonra Herevî, bu teslimin keyfiyetini tanımladı. Ve dedi ki: "Hakkın seni kendine teslim ettiğini seyretmekle" yani Hak'tan gayrısını Hakk'a teslim edince, Hak Teala'nın kendinden başkalarını kendi nefsine teslim ettiğini keşfedersin, seni O'na teslim eden Hak Teala'dır. Teslim eden O, kendine teslim edilen yine O'dur. Ve sen de teslim aletisin. Kim bu tabloyu görürse, zatını, Hakk'a teslim edilmiş bulur. Senin zatını Hakk'a Hak'tan başkası teslim etmemiştir. Ve kul teslim iddiasından kurtulur. Allah daha iyi bilir.

SABIR MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz" mertebelerinden biri de "sabır" mertebesidir.

İmam Ahme b. Hanbel (Allah rahmet eylesin) der ki: "Sabır Kur'an'da doksan yerde geçer."

Sabır, icma-i ümmetle vaciptir. Ve imanın yarısıdır. İman ikiye ayrılmıştır. Yarısı sabır, diğer yarısı şükürdür. Ve Kur'an'da onaltı çeşit sabır zikredilmiştir.

Birincisi: Emredilen sabır. Allah'ın şu emirleri gibi: *"Ey iman edenler, sabır ile bir de namazla (Hak'tan) yardım isteyin"* (Bakara, 153).

"Hem sabır (ve sebat) ile, hem namazla (Hak'tan) yardım isteyin" (Bakara, 45).

"Ey iman edenler, sabr (ü sebat) edin. (Düşmanlarınızla) sabır yarışı edin" (Al-i İmran, 200).

"Sabret. Senin sabrın Allah(ın tevfikine istinad)dan başka (birşey) değildir" (Nahl, 127).

İkincisi: Sabrın zıddını yasaklayarak. Allah Teala'nın şu buyrukları buna örnektir:

"O halde (habibim) peygamberlerden azim sahiplerinin sabrettikleri gibi sen de sabret. Onlar(ın azabı) için acele etme" (Ahkaf, 35).

"Ey iman edenler, toplu bir halde kafirlerle karşılaştığınız zaman onlara arkalarınızı dönmeyin (kaçmayın)" (Enfal, 15). Çünkü arkayı dönmek sabrı ve sabrın yarısını bırakmak demektir.

"Amellerinizi boşa çıkarmayın" (Muhammed, 33). Çünkü amellerin boşa çıkarılması, sabrı bırakmakla olur.

"(Ey mü'minler) gevşemeyin, mahzun olmayın" (Al-i İmran, 139). Çünkü gevşemek sabır yokluğundan ileri gelir.

Üçüncüsü: Sabredenleri överek.

"Sabredenler, (imanlarında) gerçek olanlar, (Allah'a) itaatle boyun eğenler, infak edenler, seherlerde Allah'tan mağfiret isteyenler" (Al-i İmran, 17).

"Andlaşma yaptıkları zaman andlaşmalarını yerine getirenler, sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabredenler, işte doğru olanlar onlardır, (Allah'ın azabından) korunanlar da onlardır" (Bakara, 177). Bu gibi örnekler Kur'an'da çoktur.

Dördüncüsü: Allah Teala'nın muhabbetini onlara gerekli kılması şeklinde.

"Allah sabredenleri sever" (Bakara, 146).

Beşincisi: Allah'ın kendi beraberliğini onlarla kılması şeklinde. Bu özel beraberliktir. Bu ilim ve bilgi verme beraberliğidir. Allah'ın şu emri gibi:

"Bir de sabr(u sebat) edin. (Katlanın) Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir" (Enfal, 46).

"Allah sabr (ve sebat) edenlerle beraberdir" (Bakara, 249, Enfal, 66).

Altıncısı: Sabrın, sabredenlere daha hayırlı olacağını haber vermesi şeklinde. Şu ayeti gibi:

"Sabrederseniz, andolsun ki, bu tahammül edenler için elbet daha hayırlıdır" (Nahl, 126).

"Sabretmeniz ise size daha hayırlıdır" (Nisa, 25).

Yedincisi: Amellerinin en güzeli ile mükafat vereceği şeklindedir. Misal: *"Sabredenlerin mükafatını biz yapmakta olduklarının daha güzeli ile vereceğiz muhakkak"* (Nahl, 96) ayeti gibi.

Sekizincisi: Onlara hesapsız mükafat vereceği şeklinde. Misal:

"Ancak sabredenlere ecirleri hesapsız ödenecektir" (Zümer, 10).

Dokuzuncusu: Sabredenlere müjde verilmesi şeklinde. Örnek:

"Andolsun,sizi biraz korku, (biraz) açlık, (biraz da) mallardan, canlardan ve mahsullerden yana eksiltme ile imtihan edeceğiz. Sabredenlere (lütf-u keremimi) müjdele" (Bakara, 155).

Onuncusu: Onlara yardım ve imdadın garanti olduğu şeklinde. Örnek:

"Evet,siz sabr (u sebat) eder, (itaatsizlikten) sakınırsanız bu(nlar, yani düşmanlar),da ansızın üstünüze gelecek olurlarsa Rabbiniz size nişanlı beşbin melekle yardım edecektir" (Al-i İmran, 125).

Resulullah (sav)'ın şu sözü de bu kabildendir: "Bil ki yardım sabır iledir."

Onbirincisi: Allah Teala'nın sabredenlerin, merd ve azimkar olduklarını bildirmesi şeklindedir. Örnek: *"Bununla beraber kim sabreder, (suçları) örter (bağışlar) se işte bu şüphesiz ve elbette azm edilip y.apılacak işlerdendir"* (Şura, 43).

Onikincisi: Salih ameller ve mükafatı ve büyük nasiblere ancak sabredenlerin kavuşturulacağının haber verilmesi şeklinde. Örnek: *"Kendilerine ilim verilenler de (şöyle) dedi: "Yazıklar olsun size, Allah'ın sevabı iman ve iyi amel (ve hareket) eden kimseler için daha hayırlıdır. Buna da sabır (ve sebat) edenlerden başkası kavuşturulama"* (Kasas, 80) emri ve *"Bu (en güzel haslete) sabredenlerden başkası kavuşturulmaz. Buna büyük bir hazza malik olandan gayrisi eriştirilmez"* (Fussilet, 35) gibi.

Onüçüncüsü: Alamet ve ibretlerden ancak sabredenlerin yararlanacağının haber verilmesi şeklinde. Örnek: Allah Teala'nın Hz. Musa (as)'ya buyruğu gibi: "Andolsun, biz Musa'yı- *"kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın günlerini hatırlat" diye- mucizelerimizle göndermişizdir. Ki şüphesiz bunda (belalara) çok sabır ve (nimetlere) çok şükür eden herkes için (ibret verici) alametler vardır"* (İbrahim, 5).

Ve Sebe halkı hakkında

"İşte biz de onları masallara çeviriverdik. Onları darmadağın ettik. Şüphesiz ki bunda çok sabır (ve) çok şükreden herkes için elbette ibretler vardır" (Sebe, 19) buyurması ve Şura suresindeki sözü gibi:

"Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler de onun ayetlerindendir. Eğer O dilerse rüzgarı durdurur da (gemiler denizin) sırtı üstünde (akmayıp) kalırlar. Şüphesiz ki bunda çok sabreden ve çok şükreden herkes için kat'î ayetler vardır" (Şura, 32-33).

Ondördüncüsü: Sevimli ve istenen kurtuluş ve korkunç belalardan kurtuluş ve Cennet'e girişe ancak sabretmekle ulaşacakları haber verilerek; şu emri gibi:

"Melekler de her bir kapıdan onların yanlarına varırlar.'Sabretmenize karşılık selam size, (bakın) dünya yurdun(un) sonu ne güzel!' derler" (Ra'd, 23, 24).

Onbeşincisi: Sabrın, sabredeni imamlık (rehberlik) derecesine çıkarması şeklinde. Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye (Allah ruhunu mübarek kılsın) den işittim, derdi ki: "Sabır ve şüphesiz bilgi ile dinde imamlığa, rehberliğe ulaşırsın." Sonra da şu ayeti okudu: *"İçlerinden de sabır (ve sebat) ettikleri zaman emrimizle doğru yola sevk edecek rehberler tayin etmiştik. Ve onlar ayetlerimizi çok iyi biliyorlardı"* (Secde, 24).

Onaltıncısı: Sabrın İslam ve iman mertebelerine bitişik olması. Allah Teala'nın sabrı, kesin bilgi ve iman ile takva ve tevekkülle ve şükür, salih amel ve rahmetle yanyana zikretmesi gibi.

İşte bunun için sabır, imana göre, vücudumuzdaki baş mesabesindedir. Sabrı olmayanın imanı yoktur. Tıpkı başı olmayan kimsenin bedeni olmayacağı gibi.

Hz. Ömer (ra) der ki: "En hayırlı hayat sabırla elde ettiğimiz hayattır" Resulullah (sav) bir hadiste "Sabrın ışık olduğunu" haber vermiş ve "Kim kendini sabra zorlarsa Allah ona sabrı sevdirir" buyurmuştur.

Sahih bir hadiste:

"Mü'minin hali şaşırtıcıdır. Bütün durumları kendisine hayırlıdır. Bu sadece mü'min içindir. Bolluk ve saadet elde ederse, şükreder ve kendine hayırlıdır. Başına sıkıntı gelirse, sabreder ve kendisine hayırlı olur."

Sar'aya tutulan siyahî bir kadın, Resulullah (sav)tan kendisine dua etmesini istemişti: Resulullah (sav) "İstersen sabret. Sana cennet vardır. Eğer istersen sana şifa vermesi için Allah'a dua edeyim" dedi. Kadın dedi ki: "Ben (sara hali gelince üstüm başım) açılıp rezil oluyorum. Açılıp rezil olmamam için Allah'a dua et" dedi ve Resulullah (sav) o kadın için dua etti.

Resulullah (sav) ensara (Allah cümlesinden razı olsun) kendisinden sonra, karşılaşacakları başkalarının kendilerine tercih edilmesine sabretmesini emreder, ta ki onları Resulullah'la havuzun başında karşılaşsınlar.

Düşmanla karşı karşıya gelince, bir musibet esnasında sabretmeyi emreder. Ve sabrın "felaketin ansızın geldiği ilk esnasında" olması gerektiğini haber verir.

Ve yine musibete uğramış kimseye kendine en yararlı olan şeyi, sabrı ve mükafatını Allah'tan beklemeyi emreder. Çünkü bunlar musibetini hafifletir ve ecrini çoğaltır. Sabırsız olmak, hoşlanmamak ve şikayet etmek musibeti artırır ve ecri götürür. Resulullah (sav), sabrın tamamının hayır olduğunu haber verir ve buyurur ki: "Hiçbir kimseye, kendisine sabırdan daha hayırlı ve geniş bir ihsan verilmemiştir."

Sabrın Tarifi

Sabır sözlükte: Tutma ve vazgeçmeyi ifade eder. Mesela Araplar "kutile filan sabran", yani "filanca tutulup menedilerek öldürüldü" ifadesinde "sabr" bu anlamdadır. Yine şu ayetteki "sabr" kelimesi de buna örnektir. *"Sabah akşam Rablerine (sırf) O'nun cemalini dileyerek dua edenlerle beraber candan sabr(u sebat) et"* (Kehf, 28). Yani sen de nefsini onlarla birlikte hapset, demektir.

Sabır: Nefsi acelecilikten, kızgınlıktan, dili şikayet etmekten, organları bozukluktan tutmak, alıkoymaktır. (*)

Sabır üç çeşittir:

a) Allah'a itaate sabır,

b) Allah'a karşı günahtan nefsini menetmeye sabır,

c) Allah'ın imtihanına sabır.

Bir ve ikincisi kazanma ile ilgili şeye sabırdır. Üçüncüsü ise, kulun o konuda hiçbir kazancı olmadığı şeye sabırdır.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye'den -Allah ruhunu mübarek kılsın- duymuştum. Derdi ki:

"Yusuf (as)'un Aziz'in karısının kendisi ile ilgili isteğine boyun eğmeye karşı sabrı, kardeşlerinin kendisini kuyuya atmaları ve babası ile arasını açmalarına sabrından daha mükemmel idi. Çünkü kuyuya atmaları ve terketmeleri, kendi seçimi olmadan, kendinin o konuda hiçbir kazancı olmadan başına gelen ve kulun sabırdan başka hiçbir çaresinin olmadığı bir hadisedir.

Fakat, günaha karşı sabrı ise, kendi istek ve seçimi ile olan sabırdır ve nefisle muharebedir. Özellikle, ortada "kabul et" çağrılarını güçlendiren sebeplerle birlikte olursa. Çünkü o, bir defa gençti. Gençliğin günaha çağırması güçlüdür.

---

* Bu söz ancak, kul nefsini menettiği, Allah'ın ayet ve kanunlarını nefsinde ve dış dünyada uygulayıp Allah'ın kendine olan nimetleri ile durduğu zaman doğru olur, sabır hakikati üzere olur. Ve yine Allah'ın isimleri, sıfatları ve onların eserleri ile ve fıtratın hidayeti ve nuru ile, resulleri, kitapları ve risaletleri ile birlikte durunca bu tarif doğru olur ve sabır hakikati üzere olur. İşte o zaman sabrın tadını tadar. Bunun için Allah (cc), sabrı sıdk ve şükür ile birçok yerde birlikte zikreder.

Bekardı. Ve onu telafi edecek ve şehvetini giderecek birşey yoktu. Vatanından uzak düşmüş bir garip idi; vatanından uzakta olan gurbet yurdunda, arkadaş, tanış ve akrabalarının arasında bulunan kadar utanmaz. Köle idi; köle edinilen kişinin kontrol edicisi hür olanların kontrolcüsü gibi değildir. Kadın ise güzel, makam sahibi, onun efendisi idi. Gözetleyici orada bulunmuyordu. Onu kendi nefsine davet eden kadındı. Bunu şiddetle arzu ediyor ve eğer yapmazsa hapis ve zilletle tehdid ediyordu.

Bütün bu sebeplerle birlikte o, isteyerek ve Allah'ın yanındakini tercih ederek sabretti. Kuyuda kendi rolü olmadan başına gelen şeye sabrındaki meziyetler nerede, bu sabrındaki meziyetler nerede?"

Ve üstad şöyle derdi: "İtaatları edaya sabır, haramlardan kaçınmaya sabırdan daha mükemmeldir. Ve daha faziletlidir. Çünkü itaat fiilinin menfaati, Allah Tea-la'ya, günahı terk menfaatinden daha sevimlidir. Ve itaat etmemenin zararı ma'siyetin zararından daha çirkin ve daha sevimsizdir."

Ve yine onun -Allah rahmet eylesin- bu konuda bir eseri vardır, orada yirmi tane yön belirlemiştir. Burası onu anlatmaya müsait değildir.

Gayemiz: "Sabr", aslı, dereceleri, ve mertebeleri üzerinedir. Muvaffak kılacak Allah'tır.

Sabrın Çeşitleri

Sabır üç türlüdür:

1) Allah'ın yardımı ile sabır. 2) Allah için sabır. 3) Allah ile birlikte sabır.

Birincisi: Allah'la yardım dilemek olur. Sabrettirenin O olduğunu ve kulun sabrının Rabbi sayesinde olduğunu, nefsi ile olmadığını görmektir. Allah Teala'nın *"Sabret, senin sabrın Allah(ın tevfikine istinad) dan başka (birşey) değildir"* (Nahl, 127) buyurduğu gibi.

İkincisi: Allah için sabırdır. Bu da, kulu sabra sevkedenin Allah'a duyduğu muhabbet, onun cemalini arzu ve ona yaklaşmasıdır. Yoksa nefsinin kuvvetini ortaya koymak ve hakkın övgüsüne layık olmak isteği veya bundan başka şeyler değildir.

Üçüncüsü: Allah ile birlikte sabretmektir. Bu Allah'ın dinî istekleri ile ve dini hükümleri etrafında kulun dönüp dolaşmasıdır. Nefsini o hükümlerle habsederek, onların yürüyüşü ile yürüyerek,durdurması ile durarak, binitleri nereye yöneliyorsa onlarla yönelerek ve çadırları nereye göçüp gitmişse onlarla oraya inerek, o dini hükümlerle ve Allah'ın dini muradı etrafında dönüp dolaşmaktır.

İşte "Allah'la birlikte sabretmesi"nin anlamı budur. Yani nefsini Allah'ın emirlerine ve muhabbetlerine vakfeder. Sabrın en zoru ve çeşitleri içinde en şiddetlisi budur. Bu sıddîk, yani "işi ve sözü ancak doğruluk" olanların sabrıdır.

Cüneyd der ki: "Dünyadan ahirete gidiş, *mü'mine* kolay ve basittir. Allah için halktan yüz çevirmesi ise zordur. Nefisten Allah'a gidiş, çok zordur. Allah ile sabır ise bundan daha zordur."

Ona sabrı sordular, dedi ki: "Yüz ekşitmeden yudumlamaktır."

Zünnûn el-Mısrî der ki: "Sabır, suç olan şeylerden uzaklaşmak, boğaza duran belayı yudumlarken sakin olmak ve maişet sahasına fakirlik inmesine rağmen zenginlik göstermektir." Denildi ki: "Sabır, güzel edeple belaya karşı durmaktır."

Denildi ki: "Sabır şikayet etmeksizin ve ortaya çıkmaksızın musibette fani olmaktır."

Denildi ki: "Sabır, nefsi zorluklara hücuma alıştırmaktır."

Derler ki: "Bela ile iyi dost olmak, sağlıklı olarak yaşamak gibidir."

Amr b. Osman der ki: "Sabır Allah ile birlikte sebat etmek, imtihanını genişlik ve refahla karşılamaktır."

El Havvas der ki: "Sabır, Kitap ve sünnet hükümleri üzere kalmaktır."

Yahya İbn Muaz da: "Sevenlerin sabrı, zahidlerin sabrından daha şiddetlidir.Hayret ediyorum. Nasıl sabrediyorlar?" der ve şu beyti söyler:

Sabır her yerde güzeldir. Ancak sana sabır

Varya. İşte o güzel değildir.

Derler ki: "Sabır Allah'tan yardım istemektir."

Derler ki: "Sabır, şikayeti terketmektir."

Derler ki: "Sabrın adı üzerindedir. Tadı acıdır. Fakat sonu baldan tatlıdır."

Derler ki: "Sabır, sevdiğin kişinin rızası uğruna nefsinin telef olmasına razı olmandır." Nitekim şu beyitte denildiği gibi:

Razı olasın diye sabredeceğim. İç yangısından telef olacağım.

Senin razı olman bana yeter. Sabrım beni helak ediyor.

Derler ki; sabredenlerin dereceleri beştir:

1- Sabır, 2- Mustabır, 3- Mutesabbır, 4- Sabûr , 5- Sebbar.

Sabır, en genişi ve umumi olanıdır.

Mustabır, sabrı kazanan ve onunla dolu olandır.

Mutesabbır, kendini sabra zorlayan,sevkedendir.

Sabûr, sabrı kendinden başkasından çok şiddetli olan büyük sabırlı kişidir.

Sebbar, çok sabırlıdır.

Bu (sebbar), miktar ve kemmiyet itibarı iledir. Bundan önceki ise nitelik ve vasıf itibarı iledir.

Hz. Ali b. Ebi Talib (ra) der ki: "Sabır, kapaklanıp düşmeyen bir binittir."

Birisi, Şibli'nin huzurunda durur ve "Sabredenlere hangi sabır daha şiddetlidir?" diye sorar. Şibli: "Allah'ta sabır" der. Adam: "Hayır" der. Şibli: "Allah için sabır" der. Adam "Hayır" der. Şiblî bu sefer: "Allah ile birlikte sabır" der. Adam:

"Hayır" der. Şibli: "Peki nedir o?" der. Soran kişi: "Nefsini Allah'tan menetmektir" deyince, Şiblî öyle bir çığlık atar ki az daha ruhu helak olacaktı.

Ceriri der ki: "Sabır, nimet hali ile muhabbet halinin -her ikisinde zihnin sükunu ile- farklı olmamasıdır. Tesabbur ise, belanın ağırlığını duymakla birlikte, bela ile sükunettir."

Ebu Ali ed-Dakkak der ki: "Sabredenler iki yurdun üstünlük ve yüceliğini elde ettiler. Çünkü onlar, Allah'tan sabırla beraberliği elde ettiler. Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir."

"Ey iman edenler, sabredin, sabırda gelip nöbet bekleyin" (Al-İ İmran, 200) ayeti hakkında denilmiş ki:

"Bu en aşağıdan yukarıya doğru intikaldir. "Sabr" "musabere" (sabır yarısı)ndan aşağı "musabere", "murabata"dan aşağıdır.

"Murabata", "bağlama" mastarından türemedir. Nöbet bekleyene "murabıt" denilmesinin sebebi, murabıtların, atlarını bağlamaları ve yardım beklemelerinden dolayıdır. Sonra denildi ki, nefsini beklemiş olduğu bir itaat için bağlayan herkes "murabıt"tır. Resulullah (sav)'ın şu sözü de buna örnektir:

"Allah'ın hataları kendisi ile sildiği şeyi ve dereceleri kendisi ile yükselttiği şeyi sizlere haber vereyim mi? Zorluklara karşı abdesti tam almak, mescitlere giderken adımların çokluğu,bir namazdan sonra diğer namazı bekleme. İşte haberiniz olsun "ribat" budur ve devamla "Allah yolunda bir günlük "ribat", dünyadaki şeylerden daha hayırlıdır."

Denildi ki: "Nefislerinizle Allah'a itaatle sabrediniz. Kalplerinizle Allah'ın imtihanlarından başarıyla çıkınız. "Sır"larınızla daima Allah'ı arzulayınız (şevk duyunuz)."

Denildi ki: "Allah hakkında sabrediniz. Allah'ın yardımı ile sabırda üstün geliniz ve Allah ile birlikte nöbet tutunuz."

Denildi ki: "Mal ve servete karşı sabrediniz. Sıkıntı ve yoksulluğa karşı sabırda üstün geliniz ve düşman yurdunda nöbet bekleyiniz. Yerin ve göğün ilahından korkunuz, umulur ki siz Beka yurdunda kurtuluşa erersiniz."

"Sabır", nefsinle; "musabere (sabırda üstün gelme) seninle düşmanın arasında; "murabata" (nöbet tutma) ise yerleşip kalmak ve malzeme hazırlamakla olur. Nasıl ki: "ribat" düşman oradan hücum etmesin diye gedikten ayrılmamaksa,"ribat" da şeytan üzerine saldırıp da, onu ele geçirmesin veya tahrip etmesin ya da bir parçasını alıp eksiltmesin diye kalbin gediğinden ayrılmamaktır.

Denildi ki:"Sabrı yudumla. Eğer seni öldürürse, şehid olarak öldürür, şayet yaşatırsa aziz olarak yaşatır."

Denildi ki: "Allah için sabretmek *zenginlik*, Allah'la sabır beka, Allah yolunda sabır imtihan, Allah ile sabır vefa, Allah'tan nefsini menetmek cefa, isteğe karşı sabır etmek zaferin, bela ve meşakkatlerde sabır ise ferahlığın alametidir."

Denildi ki: "Kulun Allah'la hali onun "Ribatı", yani nöbet beklemesi"dir. Allah'tan başka herkes o kişinin düşmanlarıdır. İmam Buharî'nin Edeb kitabında an-

latılır: Resulullah (sav)'a imanı sordular. "Sabır ve hoşgörüdür" buyurdu. Hadisin senedi Musa b. İsmail, Şüveyd, Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr, Umeyr'in babası ve dedesi şeklindedir.

Bu, sözün en kapsamlısı, delilce en büyüğü, iman makamlarının başından sonuna kadar en çok kapsayanıdır.

Bir nefisten iki şey istenir: Kendisine emrolunan şeyi arzu ile vermek ve bağışlamak. Bu konuda kendisini teşvik eden hoşgörüdür. Diğeri; kendisine yasaklanan şeyi terketmek ve ondan uzaklaşmaktır. Bu konuda teşvik eden ise "sabır"dır.

Allah Teala, "sabr-ı cemil"i, "safh-ı cemil"i, "hecr-i cemil"i" emreder. Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye'den duydum derdi ki: "Sabr-ı cemil; ne onda ve ne de onunla birlikte şikayet olmayan sabırdır." Safh-i cemil...

Safh-ı cemil: Kendisinde kınama olmayan aftır.

Hecr-i cemil: İçinde eziyet olmayan terketmedir.

İsraili bir haberde: "Allah peygamberlerinden bir peygamberine vahyeder ve der ki: "Kuluma bela indirdim. Ve bana dua etti. Duasını kabulde onu oyaladım, beni şikayet etti. Dedim ki: Ey kulum. "Kendisi ile sana rahmet etmiş olduğum bir şeyden sana nasıl rahmet ederim" şeklinde de bir haber yer alır.

İbn Uyeyne: *"İçlerinden de sabır (ve sebat) ettikleri zaman emrimizle doğruyola sevk ederek rehberler tayin etmiştik"* (Secde, 24) ayeti hakkında: Onları önderler kılmakla işin başını tuttular diye tefsir etmiştir.

Dediler ki: "Abidlerin sabrının en güzeli, muhafaza edilmiş; sevenlerin sabrının en güzeli, reddedilmiş olanıdır." Nitekim şairin dediği gibi:

Ayrılık günü geldi çattı.

Onun sabra olan azmi yalancı düşüncelerden biri imiş.

Allah (cc)'a acısını ve derdini dökmek sabra aykırı değildir. Çünkü, Ya'kub (as) sabr-ı cemil sözü verdi. Bir peygamber söz verdi mi, sözünden vazgeçmez. Sonra da *"Ben (taşan) kederimi, mahzunluğumu yalnız Allah'a şikayet ediyorum"* (Yusuf, 86) demiştir. Hz. Eyyub (as) da böyledir. Allah (cc) onun şu sözü ile birlikte, kendini sabırlı bulduğunu haber veriyor: "Eyyub'u da (hatırla). Hani o, Rabbine *"Hakikat, bana (bu dert gelip) çattı. Sen esirgeyicilerin esirgeyicisisin" diye niyaz etmişti"* (Enbiya, 83).

Sabra ancak Allah'ı şikayet etmek aykırıdır. Allah'a acısını ve derdini söylemek değil. Birisinin ihtiyaç ve zaruretini şikayet eden bir adama dediği gibi: "Ey adam, sana merhamet edeni sana merhamet etmeyene mi şikayet ediyorsun?" Sonra da şu iki beyti söyledi:

Başına bir bela geldi mi ona kerim olan Allah'ın sabrı gibi

Sabret. Çünkü O seni çok iyi bilir.

Adem oğluna derdini söylersen merhametliyi,

Merhamet etmeyene şikayet etmiş olursun.

Sabrın Başka Tarifi

Menazil yazarı der ki: "Sabır,hoşlanılmayan şeye karşı nefsi menetmek, dilini şikayette bulunmaktan tutmaktır. Sabır avamın mertebelerin en zorudur. Muhabbet yolunda, mertebelerin en şiddetlisidir.Tevhid yolunda en yadırgananıdır."

Avama zordur, çünkü o henüz bu yolda acemidir, seyr-ü süluk hakkında mahareti,mertebeleri katetmede riyazet ehlinin terbiyesi yoktur. Başına bir bela geldi mi, sabırsız olur. Belaya dayanmak zor gelir. Sabrı bulmak kendine güç gelir. Çünkü riyazet (nefsin arzularını terkedip ibadete dalarak ruhen yücelme) erbabı değildir ki, kendini sabra alıştırsın ve muhabbet erbabından da değildir ki,sevgilisinin rızası uğruna beladan lezzet alsın.

"Muhabbet yolunda ürkütücü olmasına" gelirsek: Çünkü bu muhabbet (sevgi), sevgilisinin kendini imtihanından lezzet duymasını gerektirir. Sabır, bundan hoşlanmamayı, ona karşı çirkin göründüğü için nefsini tutmasını gerektirir. İşte sabır muhabbet yolunda yalnızlıktır.

Bu ürkütücü ifadesinde ince bir işaret vardır: Çünkü muhabbetle beladan zevk almak kalbin sevgili ile yalnızlığını gidermesidir. Sabra ihtiyaç duyacak kadar elemi hissetti mi ünsiyetten yalnızlığa geçer. Yalnızlık olmasaydı sabrı gerektiren elemi hissetmeyecekti.

Tevhid yolunda mertebelerin en yadırganmışı olması, içinde iddia kuvveti olmasındandır. Çünkü sabreden, hali ile sebatının gücünü iddia eder. Bu nefsi için kendisinin büyük bir kuvvet iddiasıdır. Bu tevhidi saflaştırma için çarpışır. Çünkü asla hiçbir kimsenin gerçekten kuvveti yoktur. Aksine bütün kuvvet Allah'ındır. Bütün güç ve hareket ancak yüce ve büyük olan Allah'ındır.

İşte sabrın, tevhid yolunda yadırganmış olmasının sebebi budur. Bilakis, dediği gibi en yadırganmışıdır. Çünkü Tevhid,herşeyi Allah'a çevirir. Oysa sabır, eşyayı nefse çevirir. Tevhid'de nefsi ortaya sürmek makul ve meşru olmayan birşeydir.

Sözünün özeti budur ve sözünün yadırganmışlarındandır. Çünkü sabır, muhabbet yolunda mertebelerin en sağlamı ve sevenlere en gerekli şeydir. Her mertebede sevenler sabır mertebesine en muhtaçtır. Tevhid yolunda mertebelerin en yaygını ve en açığıdır.

Sevenin sabra ihtiyacı zorunludur. Eğer sorulur ve denilirse: Sevenin sabra ihtiyacı o sevmenin olgunluğuna zıt iken nasıl olur da zorunlu olur? Çünkü sabır, ancak sevgilinin arzusu için nefisle çekişme ile olur.

Buna şöyle cevap verilir: İşte bu öyle bir nüktedir ki, sabır kendisi yüzünden muhabbet yolunda mertebelerin en sağlamı ve sevgiye en yapışık olanıdır. Sevginin sağlamı sakatı onunla, doğrusu yalancısından onunla ayrılır. Çünkü sevgili arzusu uğrunda, hoşlanılmayan şeylere sabır gücü ile onu sevmesinin kusursuz olduğu bilinir.

İşte bundan dolayı insanların ekserisinin sevgisi yalandır. Çünkü onlar Allah'ı sevdiklerini iddia ederler, onları hoşlanmadıkları şeylerle imtihan edince sevginin aslından ayrılırlar. Ancak sabırlı olanlar, onunla birlikte sebat ederler. Meşakkatle-

re tahammül ve hoşlanılmayan şeylere sabırla göğüs germe olmasaydı, sevgililerinin sağlığı kalmazdı. Burdan ortaya çıkar ki en büyük sevgi en çok sabırlı olandadır.

Bunun için Allah Teala,dostlarını ve sevdiklerinin özellikleri olarak niteler. Hz. Eyyub hakkında: *"Biz onu hakikaten sabırlı bulduk" (Sa'd, 44) buyurur. Sonra da onu över ve "O ne güzel kuldu. Hakikat o daima (Allah'a) dönen (bir zat) idi"* (Sa'd, 44), buyurur.

Kendisine mahlukatın en sevimlisi olana hükmüne sabretmesini emreder ve sabrının kendisinin yardımı olduğunu haber verir. Sabredenleri en güzel övgü ile över. Kendilerine en büyük mükafatı garanti eder. Kendilerininkini ise hesapsız kılar. Sabrı, İslam, iman, ihsan makamları ile -daha önce geçtiği gibi- yanyana getirir. Ve sabrı, yakîn (şüphesiz bilgi) tevekkül, iman, amel ve takva ile eş yapar.

Ayetlerinden ancak sabırlı olanların yararlanacağını, sabrın kendilerine hayırlı olduğunu, sabırlarından dolayı -daha önce geçtiği gibi- meleklerin cennette kendilerine selam vereceğini haber verdi.

Nefislerin sabrettikleri alemleri hoş görmemede ve onları hissetmede muhabbeti (sevgiyi) ve nefsin tevhidini zedeleyecek herhangi birşey yoktur.

Çünkü nefislerin elemi hissetmeleri ve ondan nefret etmeleri nefisler için normal bir durumdur. Tıpkı yiyecek ve içecek olarak gıda istemesi ve olmayınca elem duyması gibi. Nefisten ayrılmayan şeyleri yok etmeye ve tümden iptal etmeye çıkar bir yol yoktur. Aksi takdirde insanî nefis olamaz ve çile büyür ve nefis başka bir alem olur.

"Sabır" ve "sevgi" (muhabbet), birbiri ile çelişmez. Aksine ikisi kardeş ve arkadaştır. Seven sabırlıdır, müpteladır. Aslında sabrın illeti; sevgi ile çelişen, tevhidi ile bağdaşmayan, sevgilinin rızasını istemekten başka, bir sevkeden olmasıdır. Bilakis ondan başkasını istemek veya başkasının iradesi ile istemek sabırla elde edilmesi istenen şey değildir.

İşte böyle olmamak sabrın ürkütücülüğü ve yadırganmasıdır. Ama her kim sabrının, Allah'ın yardımı ile Allah için olduğunu görür sabrının Allah'ın yardımı ile olduğunu kendi nefsi ile olmadığını müşahede ederek sabrederse işte onun sevgisine yabanilik, tevhidine yadırgama ilişemez.

Sonra bu kendisine doğru olursa sabır türlerinden bir tür olmuş olur. O da hoşlanılmayan şeylere sabırdır.

Ama itaatle sabır -nefsi itaate alıkoyma ve yasaklara sabır- o da yasak olan şeylerden nefsi itaat ederek, seçerek ve lezzet duyarak menetmektir. Bütün bunlarda ne yabanilik ve ne yadırganacak taraf vardır.

Eğer denilirse: Bunu itaat ederek ve severek, razı olup tercih ederek yaptığında onu buna sevkeden sabır değildir. Bu durumda sabrı, vahşilik ve yadırgamadan ayrılamaz. Çünkü sevenin haline sevgisi ters düşmektedir.

Buna denilir ki:

Bir defa bunda çelişki yoktur. Çünkü o zaman sabrı onun rızası içindedir. Onun-

la içiçedir. Ve hüküm rıza için olur, yoksa sabır yok oldu denilemez. Aksine hüküm rıza ve sevgiden gelenin kuvveti için ve sevgilinin arzusunu tercih için olur. Mahbubun muradını tercih, halin bir gereği olarak rıza makamını ifade eder. Sabır ondan bir bölüm ve onunla içiçedir. Biz bu kadarını yadırgamıyoruz. Eğer muradı bu ise anlaşma güzel olur. Gaye dedikodu ve çekişme değildir.

Eğer maksadı ondan başkası ise, o da yakında bilinir. Allah daha iyisini bilir.

Sabrın Dereceleri

Yazar der ki:

"Sabır üç derecedir:

Birinci Derece: Tehdidi incelemek suretiyle imanda kalmak ve haramdan kaçınmak için masiyetten (itaat ve emirden çıkma) nefsini menetmek (sabır)dır. Bunlardan daha güzel olanı utandığı için sabretmektir.

Müellif, masiyetten (ittat ve emirden çıkma) sabır için iki sebep ve iki fayda zikretmiştir.

İki sebep: Birincisi masiyetten dolayı gereken azabın gelmesinden korku.

İkincisi, Allah Teala'nın nimetlerine rağmen günah işlemek ve büyük günahlarla karşısına çıkmaktan haya etmektir.

İki faydaya gelelim: İman üzere sebat etmek ve haramdan kaçınmaktır.

Azaba muttali olma ve ondan korkma: Kula habere iman ve haberin içeriğini doğrulama kuvveti verir.

Hayaya gelince: Bu da kula marifet ve isimlerle sıfatların manalarını müşahede kuvveti verir. Bundan daha güzel olan da yönlendirici sebebin sevgiden kaynaklanmasıdır. Ki masiyeti, Suheybiler gibi sevdiğinden dolayı terkeder.

Bu iki faideyi inceliyelim. İman üzere sabit kılması: Masiyeti terketmeye onu teşvik eder. Çünkü masiyet muhakkak imanı ya eksiltir, ya götürür veya parlaklığını, güzelliğini giderir veya nurunu söndürür, kuvvetini zayıflatır veya semeresini azaltır. Masiyet ile iman arasında bu durum zorunludur. Ve bu, varlığı ile, haber ve akılla bilinir. Resulullah'tan rivayet olunan sahih bir hadiste yer aldığı gibi: "Bir kimse mü'min iken zina etmez, mü'min iken şarap içmez, mü'min iken hırsızlık yapmaz, yaptığı sırada insanların ona dönüp bakmalarını sağlayacak bir talanı mümin iken yapmaz. Sakının, sakının.... Bununla birlikte (bunlardan birisini) yaptıktan sonra tevbe mümkündür."

Haramdan kaçınmaya gelince: Birçok mübahdan, harama götürür diye çekindiği için nefsini alıkoymaktır.

Haya şerefli kişilerin, kerem ehlinin ve iyilerin huylarından olunca, hayalı kişilerin hali korkanlardan daha güzel olmuştur.

Çünkü Allah'tan hayada, Allah'ın gözetlemesine ve kalbin onunla birlikte olduğuna işaret eden şeyler vardır.

Çünkü hayada, korku engelinde olmayan, Allah'ı yüceltme, O'na ta'zim etme vardır.

Menedicisi korku olan kişinin kalbi ceza duygusu ile birliktedir. Oysa engelleyicisi haya olanın kalbi Allah'la birliktedir.

Korkan, kendi nefsinin tarafını ve onu himayeyi gözetir. Oysa utanan, Rabbinin tarafını gözetir, O'nun büyüklüğünü gözönüne alır. Her iki makam da iman ehlinin makamlarındandır.

Ancak haya ihsan makamına daha yakın ve ona daha bitişiktir. Çünkü kul nefsini sanki Allah'ı görmüş gibi olanın mertebesine getirmiş ve haya kaynakları kalbinin gözesinden çıkmış ve gözeleri birer birer fışkırıp akmıştır.

Yazar devamla der ki:

İkinci Derece: "Sabrı devamlı koruyarak, ihlaslı riayet ederek ilimce onu güzelleştirerek itaata sabretmektir."

Bu sözler müellifin nezdinde itaat filinin masiyeti terkten daha sağlam olduğunu gösteriyor. O zaman itaate sabır, derece olarak masiyeti terk sabrından daha üstün olur.

Daha önce geçtiği gibi- doğrusu da budur. Çünkü masiyeti terk ancak itaati tamamlamak içindir. Yasak, emir için vardır. Yasak olan şey emrolunanı zayıflattığı ve onu noksanlaştırdığı için yasaktır. Ve emir tarafını koruma ve himaye etmek için yasaklanmıştır. Emir tarafı daha kuvvetli ve daha sağlamdır. O sağlık ve hayat konumunda; yasak ise, sağlığı ve hayatın sebeblerini muhafaza için istenilen perhiz konumundadır.

Yazar, bu derecede sabrın üç şekilde yapılacağını anlatmaktadır. İtaata devam, itaatta ihlas ve itaatın ilme uygun yapılması. Bu, ilim yönünden itaati güzel yapmaktır.

Çünkü itaat, bu üç özellikten birinin yok olması ile geri kalır. Çünkü kul itaate devamlı riayet etmezse onu ihmal eder; eğer ona devamlı riayet ederse o itaate iki afet musallat olur:

Birincisi: İtaate sebebin Allah rızasından, O'nun arzusundan ve O'na yaklaşma düşüncesinden farklı ve ayrı bir sebep olmasından dolayı ihlası terketmek. O itaati bundan korumak ihlası gözetmekle olur.

İkincisi: İlme uygun olmamasıdır. Şöyle ki;i itaatın sünnete tabi olmamasıdır. Bu afetten itaatı korumak, uymayı soyutlamaktır. Tıpkı itaatı, bu afetten muhafaza; kast ve iradeden uzaklaşma ile olması gibi. Bunun için diyor ki: "İtaatı devamlı yaparak, ihlasca gözeterek ve ilimce güzeleştirerek"

Yazar devamla der ki:

Üçüncü Derece: " İyi bir mükafat bekleyerek ferahlık esintisini umarak, nimet ve iyilikleri saymak ve önceki nimetleri hatırlamak sureti ile hüznü hafifleterek, gam ve kedere sabırdır."

Bunlar üç şeydir. Bu huylar kendinde olanı, gam ve kedere sabretmeye sevkeder.

Birincisi: İyi mükafat bekleme. Bu gözetmesi ve mükafata güvenmesi ve onu bilmesi ile, karşılık müşahede etmesinden dolayı hüznün yükü hafifler. Bu tıpkı, sonunun lezzetini ve o lezzetini ve o lezzeti elde edeceğini gözettiği için taşınması büyük meşakkat olan yükü üzerine alan kişiye onun hafif gelmesi gibidir. Zaten bu olmasa dünya ve ahiret yararları boşa gider; hiçbir kimse peşin bir meşakkati, ilerde alacağı semere olmaksızın üzerine almaya kalkışmaz; insanın nefsi peşin sevgisi ile yetinir. Ancak aklın özelliği de, sonucu gözetmek ve gayeleri incelemektir.

Her milletin akıllı olanları bir nimetin yine bir nimet karşılığında elde edileceği, bir rahatın içinde olan, bir rahattan ayrılmış ve rahat yurdunda rahat zamanı meşakkati elde etmiş olacağı, çünkü yorgunluk oranında rahat olacağı noktasında görüş birliği içindedirler. Nitekim şair:

Gayret edenlerin kadrince gelir işler,

Kerim insanların kadrince gelir iyilikler,

Küçük insanın gözünde küçük bir iyiliği büyür,

Büyük insanın gözünde büyük işler küçülür, demiştir.

Gaye: Güzel bir son bekleme, isteyerek veya istemeyerek üzerine aldığın şeyde sabırına karşı yardımcı olur.

İkincisi: Ferahlık esintisini ummak. Yazar, ferahlığın rahatı, esintisi ve lezzetini kastediyor. Rahatlığı beklemek, onu bilmek ve gözetmek meşakkatin yükünü hafifletir. Özellikle ümidi kuvvetli iken veya ferahlığın esintisi, ve rahatında, lütufların gizliliğinden ve acil ferahlıktan birşeyler bulur. Onunla ve ondan başkasıyla-Allah'ın "Latif" isminin (kullarına iyilik ve merhamet eden) anlamı anlaşılır.

Üçüncüsü: : Gam ve hüznü kolaylaştıran iki şeyle olur.

Birincisi: Allah'ın kendisine olan nimet ve yanındaki vermiş olduğu ihsanını sayarak. Bunları saymaktan aciz kalıp, saymaktan ümidini yitirince başında olan gam ve keder kendisine kolay gelir ve Allah'ın nimet ve ihsanlarına oranla, o kederi denizden bir damla gibi görür.

İkincisi: Allah'ın kendisine vermiş olduğu önceki nimetleri hatırlama. Bu "geçmiş"le ilgilidir. Nimetleri ve ihsanları saymak ise "şu an"la ilgilidir. İyi bir mükafat gözetmek ve ferahlık esintisini beklemek de "gelecek"le ilgilidir. Birincisi dünyada, ikincisi ahiret günündedir.

Abidlerden bir kadını anlatırlar. Ayağı sürçer, parmağı kopar ve kadın güler. Yanında bulunanlardan biri ona der ki: "Parmağın kopmuş olduğu halde gülüyor musun?" Kadın: "Sana aklınca konuşayım" der ve aklının bu makamın üstüne tahammül edemeyeceğine işaret ederek:

"Onun ecrinin tadı bana parmağı hatırlamanın acısını unutturdu" diye ekler.

Oysa o makamdan yukarda, imtihan edeni gözetme, bu belada kadını seçmiş olmasının güzelliğini müşahede, kadının O'na şükür ederek ve O'ndan razı olarak lezzet alması ve Allah tarafından gelene Hamd ve şükürle mukabele etmesi vardır. Nitekim,

Bana keder vermen beni üzdü
Fakat senin hatırına gelmiş olmam beni sevindirdi, denildiği gibi.

Sabrın En Zayıfı, Avamın Sabrıdır

Yazar devam ediyor ve diyor ki:

"Sabrın en zayıfı Allah için sabretmektir. Bu, avamın sabrıdır. Bunun üzerinde müritlerin sabrı vardır. O da Allah ile sabırdır. Bunun da üzerinde saliklerin sabrı olan, Allah'a karşı sabır vardır" sözlerinin anlamına gelirsek:

Avamın sabrı Allah içindir. Yani sevabını umduğu ve cezasından korktuğu içindir.

Müritlerin sabrı, Allah iledir. Yani Allah'ın kuvveti ve yardımı iledir. Onlar kendi nefislerinde hiçbir sabır ve ona karşı hiç bir kuvvet görmezler.Bilakis onların hali, ilmen marifet olarak ve hal itibarı ile La havle vela kuvvete illa billah (bütün güç ve kudret ancak Allah iledir) ifadesini gerçekleştirir.

Bu iki sabrın da üzerinde, Allah'a karşı sabır vardır. Yani Allah'ın hükümelerine karşı sabır. Çünkü sabır eden, kendini idare edeni müşahede eder. Ve kendi üzerine cereyan eden, sevimli veya sevimsiz üzerine sevkedilmiş hükümlerine sabreder. İşte bu saliklerin sabrının derecesidir.

Bu üçü, ona göre sıradan insanlardandır. Çünkü o sabır makamındadır. Ve o makamın sıradan kişilere ait olduğunu ve mertebelerin en zayıfı olduğunu zikretmiştir.

Sözlerinin açıklaması işte budur.

Doğrusu, Allah için sabretmek, Allah'ın yardımı ile sabrın üstünde, derece itibarı ile ondan daha üstün ve yücedir. Çünkü Allah için sabır "uluhiyyeti" ile ilgili, Allah'ın yardımı ile sabır "rububiyeti" ile ilgilidir. Uluhiyetle ilgili olan şey Rububiyeti ile ilgili olandan daha mükemmel ve daha yücedir.

Çünkü Allah için sabretmek, ibadettir. O'nun yardımı ile sabır, yardım istemektir. İbadet gayedir. Yardım dilemek ise vasıtadır. Gayenin bizzat kendisi arzulanır, vasıta ise kendinden başkası için kullanılır.

Allah'tan yardım isteyerek sabır, mü'min, kafir, itaatkar ve günahkar arasında ortaktır. Kainata dair hakikatı gören herkes, O'nun yardımı ile sabreder. Allah için sabır ise, resullerin, peygamberlerin, sadıkların (sözü ve işi ancak doğru olanlar) ve İyyake na'budu ve iyyake nestein (yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz) in sırrını müşahede edenlerin mertebeleridir.

Allah için sabır, O'nun hakkı olan, O'na sevimli ve razı olduğu konuda sabırdır. Allah yardımı ile sabır: Bu konuda da olabilir. Ve hoşlanılmayan konuda da olabilir. Mekruh ve mübahta da olabilir. Bunun mertebesi nerede onunki nerede?

"Hükümlerine sabra" gelince, bu O'na sabırdır. Manasını anladıktan sonra ibarede münakaşaya gerek yoktur. Bu O'nun takdirlerine karşı sabırdır. Yazar bunu üçüncü dereceye koymuştur. Daha önce geçenlerden anlaşılacağı üzere Yusuf

(as)'ın sabrı hakkında değindiğimiz gibi. Allah'a itaata sabretmek ve itaat ve emrinden çıkmaktan nefsini menetmek onun kaderlerine (takdirlerine) karşı sabırdan daha mükemmeldir. Çünkü itaat ve masiyete sabır, ihtiyari, severek ve tercih ederek yapılan sabırdır. Kainata dair hükümlerine sabır ise zorunlu sabırdır. Aralarında ne kadar mesafe var artık anlaşılmış oldu.

Yine bunun gibi Nuh, İbrahim, Musa ve İsa (as)' ların Allah uğruna da kendi seçimleri, fiilleri ve kavimlerine mukavemetleri sebebi ile başlarına gelenlere sabretmeleri, Allah uğrunda, Allah'ın onu denemesi ve imtihanı neticesi -Kendi fiilinin neticesi ile değil- Hz. Eyyub (as)'un kendi başına gelenlere sabrından daha mükemmeldir.

Yine bunun gibi kurban edilen Hz. İsmail (as) ile babası Hz. İbrahim (as)'in daha mükemmel olduğu, O'na itaata ve O'na itaat ve emirden çıkmamaya sabrın O'nun kaza ve kaderine karşı sabırdan daha mükemmel olduğu, bilinmiş oluyor. Allah'tan yardım dilenir, O'na tevekkül edilir, ondan gayrı kimsenin güç ve kuvveti yoktur.

Eğer denirse ki: Allah yardımı ile sabır Allah için sabırdan daha kuvvetlidir. Çünkü Allah yardımı ile olan Allah'ın gücü ve kuvveti iledir. O'nun yardımı ile olana hiçbirşey karşı koyamaz, hiç birşey O'nun önüne dikilemez. Bu, hal ve tefsir erbabının sabrıdır. Bunun için onlar -ihlasları, zühdleri ve sabırları ile birlikte- O'nun yardımı ile sabredenlerdan daha zayıflırlar. İşte bunun için yazar "sabrın en zayıfı Allah için olanıdır" diyor.

Buna karşı denilir ki: Rütbeler dörttür.

Birincisi: Kemal rütbesi. Bu azim sahibi olanların mertebesidir. Allah ve Allah'ın yardımı ile sabırdır. Sabrı ile Allah rızasını ister Allah yardımı ile sabreder, kendi güç ve kuvvetinden uzaklaşır. Bu, mertebelerin en kuvvetlisi en yükseği ve en faziletlisidir.

İkincisi: Kendinde ne şu ne de bu olmamasıdır. Bu mertebelerin en önemlisi ve yaratıkların en düşüğüdür.

Bu, her türlü mahrumiyete ve yardımı kesmeye layıktır.

Üçüncüsü: Allah'ın yardımı ile sabredenin mertebesidir. O yardım dile, ve Allah'ın güç ve kuvvetine tevekkül eder, kendi güç ve kuvvetinden uzaklaşır. Fakat sabrı, Allah için değildir. Çünkü sabrı, Allah'ın kendinden dini isteği konusunda değildir. Bu kişi isteğine ulaşır ve onu elde eder. Fakat akıbeti yoktur. Belki de akıbeti akıbetlerin en şerlisidir.

Bu makamda kafirlerin koruyucuları ve şeytani hal erbabı vardır. Çünkü onların sabırları Allah yardımı ile değildir, ne Allah için ne de Allah hakkında değildir. Kendilerinin hallerinin kuvvetine göre keşif ve te'sirleri vardır. Onlar zalim padişahlar cinsindendir. Çünkü hal, itaatkar, günahkar, mü'min ve kafir verilen mülk gibidir.

Dördüncüsü: Kendisinde Allah için sabır olan kimsedir. Fakat o, Allah yardımı ile sabırdan ona tevekkülden, O'na güvenmekten, O'na dayanmaktan nasibi zayıf olandır. Bu kimsenin akıbeti iyidir, fakat o zayıf ve acizdir, birçok istekle-

rinde yardımsız bırakılmıştır. Çünkü iyyake na'budu ve iyyake nestein (yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım isteriz den nasibi zayıftır. Ve Allah'tan gelen nasibi Allah'ın yardımı ile olan nasibinden daha kuvvetlidir. Bu, zayıf müminin halidir.

Allah için ve O'nun yardımı ile sabır kuvvetli mü'minin halidir. Kuvvetli mü'min, zayıf mü'minden Allah'a daha sevimli ve daha hayırlıdır.

Allah için ve O'nun yardımı ile sabreden, azizdir ve övülmüştür. Her kim ne Allah için ne de Allah yardımı ile sabırlı değilse, işte o kınanmıştır ve yardımsız bırakılmıştır. Her kim Allah yardımı ile sabrediyor, fakat Allah için sabretmiyorsa, kudretlidir kınanmıştır. Her kim de Allah için sabrediyor, Allah yardımı ile sabretmiyorsa, acizdir, övülmüştür.

Bu açıklama ile bu konudaki karışıklık ortadan kalkar. Hata, doğrudan ayrılır. Allah Teala en büyüktür.

RIZA MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım isteriz" mertebelerinden bir başkası da "rıza" mertebesidir.

Alimler "Rıza"nın müstehap ve müstehaplığının da kuvvetli olduğunda görüş birliği içindedirler. Vacip olduğu hakkında iki görüşe ayrılmışlardır.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye'den -Allah ruhunu mübarek kılsın- duydum. O iki görüşü İmam Ahmed'in arkadaşlarının iki görüşü olarak naklederdi. Ve derdi ki: "Sabır emrolunduğu şekilde, rıza emrolunmamış, ancak razı olanlar övülmüş ve metholunmuşlardır."

Ve rivayet olunan, "Her kim verdiğim hüzün ve kedere sabretmez, kazama razı olmazsa, benden başkasını rab edinsin" sözü için bu İsraili bir haberdir, Resulullah (sav)'dan sahih olarak böyle bir söz gelmemiştir" derdi.

Ben de derim ki özellikle rızanın çalışıp çabalama ile elde edilecek birşey olmadığı, aksine sırf yaratılıştan bir yetenek olduğu kanaatinde olana göre, ona güç yetirilmelidiğine göre nasıl emredilen birşey olabilir?

Bu meselede süluk erbabı üçe ayrılır:

1- Horasanlılar: Rıza, "makamlar" topluluğundandır. Tevekkülün sonudur. Buna göre, kulun, çalışıp çabalamakla ona ulaşması mümkündür, derler.

2- Iraklılar: "Haller" topluluğundandır. Kul için çalışıp gayretle elde edilemez, diğer haller gibi kalbe inip yerleşen şeydir, derler."Makam"lar ile "haller"in farkı şudur: Makam, sufilere göre kazanmakla elde edilen şeylerden, haller ise, sırf (Allah) vergisidir.

3- Bu iki grup arasında üçüncü bir grup vardır: İçlerinde *Risale* yazarı Kuşeyri ve başkası da vardır. Derler ki: "Bu iki görüşü biraraya getirmek mümkündür. Şöyle ki: "Rıza"nın başlangıcı kul için çalışıp kazanmakla elde edilebilir. Bu, "makamlar" topluluğuna girer. Ve sonu "haller"dendir. Kazanmakla elde edilmez. O halde baş tarafı makam, sonu hal'dir" derler.

Rızayı "makam"lardan sayanlar, görüşlerine delil olarak Allah'ın razı olanları methedip övdüğünü, kendilerini rızaya davet ettiğini, bunun da, rıza'nın güç yete-

cek birşey olduğunu gösterdiğini söylerler.

Resulullah (sav) buyurur ki: "Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan, Resul olarak Muhammed'den razı olan imanın tadını tatmıştır." Ve yine buyurur: "Ezanı duyunca her kim Allah'ı Rab, İslam'ı din, Muhmmed'i resul (peygamber) kabul ettim derse günahları affolunur."

Dinin makamlarının yörüngesi bu iki hadis üzerine olduğu gibi sınırı da bunlardır. Bu iki hadis-i şerif Allah'ın rablığını ve uluhiyetini kabul ile, resulünü kabulü ve ona boynu eğmeyi, dinini kabulü ve ona teslimi kapsar. Her kim bu dört özelliği kendinde biraraya getirirse, o gerçek bir dosttur. Bunlar dil ile ve iddia olarak kolay, ancak yine bunlar imtihanın hakikatinde en zor işlerdendir. Özellikle nefsin isteklerine ters olan şeyler geldiği zaman, ortaya çıkar ki "rıza"yı dili konuşuyor demektir. O halde rıza, dilindedir, yoksa halinde değildir.

Uluhiyetine (rıza), bir olan O'nun muhabbetine rızayı, O'ndan korkmayı, O'ndan ummayı, O'na dönmeyi, kendisini O'na vermeyi, irade ve sevgi kuvvetlerinin tümünün O'na çekilmesini kapsadığı gibi, razı olanın bütün kalbi ile sevgilisi için amel etmesini kapsar ki, bu da O'na ibadeti ve O'na karşı ihlası içerir. Rububiyeti kabul (rıza) ise; kulu için idaresinden razı olmayı kapsar. Kulun yalnız O'na tevekkül etmesini, O'ndan yardım istemesini, O'na güvenmesini ve O'na itimat etmesini ve kendine yaptığı herşeyden razı olmasını içerir.

Birincisi, kendine emrolunan razı olmayı, ikincisi, kendisi için takdir olunana razı olmasını içerir. Resul olarak peygamberlerinden razı olmaya bir göz atarlım: Ona tam manası ile boyun eğmeyi, mutlak olarak ona teslim olmayı kapsar. Öyle ki, o, kendi nefsinden bile kendisine daha sevimli olacak, hidayeti ancak onun kelimelerinden alacak, ancak onun hükmüne başvuracak, ondan başkasını hakem kılmayacak, ondan başkasının hükmüne asla razı olmayacaktır. Ne Rabbın isimlerinde, sıfat ve fiillerinde, ne de iman hakikatleri ve makamların zevkinde, ne açık ve gizli hükümlerden herhangi birinde. Bütün bunlarda ondan başkasının hükmüne razı olamaz. Ancak O'nun hükmüne razı olabilir. Eğer buna gücü yetmezse, O'ndan başkasını hakem yapması zorda kalanın karnını doyuracak şeyi ancak ölü eti ve kandan temin etmesi kabilindendir. Onun durumuna uyan en güzel örnek temizleyici olan suyu kullanması aciz olanın, ancak kendisi ile teyemmüm edebileceği topraktır.

Dininden razı olmak ise: Söylediği veya hüküm verdiği, emredip yasakladığı zaman, bütün kalbi ile razı olur. Hükmünden dolayı kalbinde hiçbir sıkıntı kalmaz. Ona tam manası ile teslim olur. Velev ki nefsinin arzusuna ve hevesine zıt veya taklit ettiği kimsenin ve şeyhinin ve zümresinin görüşlerine zıt olsa bile.

Burada insanların tümü, alemde vatanından uzak olanlar hariç seni ürkütürler. Yurdundan uzaklaşmak ve tek başına kalmak sakın seni yalnızlık duygusuna itmesin. Çünkü o vallahi, izzetin ta kendisidir. Allah ve Resulü ile arkadaşlık ve O'nunla ünsiyetin ruhudur. Rab olarak O'ndan, resul olarak Muhammed (sav)'den ve din olarak İslam'dan razı olmaktır.

Bilakis doğru olan kişi, yurdundan uzak düşmenin etkisini duyar, tadını tadar, esintisini teneffüs ederse der ki: "Ya Rab, benim yurdumdan uzak düşmemi ve

alemden yalnızlığımı ve sana ünsiyetimi artır."

Bu gurbete düşmenin ve yalnız kalmanın tadını aldıkça, yalnızlığın, insanlarla ünsiyetin bizzat kendisi, zilletin, onlarla kuvvetli olmanın aynısı ve cehaletin de onlarla aynı görüşte ve zihinlerinin kırıntısı ile bir olmanın ta kendisi olduğunu ve kopmanın da onların resim ve şekillerine bağlı kalmanın ta kendisi olduğunu görür. Allah'tan olan nasibini halktan hiç kimseye tercih etmez. Allah'tan olan nasibini onların ancak kendisi için mahrumiyete faydası olan kabulleri ile değiştirmez. Gayesi, dünya hayatında aralarındaki sevgidir. Sebepler kesilince, hakikatler gerçekleşince, kabirdekiler dirilince, göğüslerde olanlar derlenip toparlanınca, sırlar eskiyince ve mevlasından başka kuvvet ve yardımcı bulamayınca, işte o zaman kar nerede, zarar nerede, terazi neyle hafif olur, neyle ağır basar ortaya çıkar. Ancak Allah'tan yardım dilenir ve Allah'a tevekkül edilir.

Bu meselenin tahkiki şudur:

"Rıza" sebebi itibarı ile, kazançla elde edilen (kesbî); hakikatı, aslı itibarı ile de Allah vergisidir.(vehbî). Sebeplerini kazanmakla kesbîdir denilebilir. Sebeplerini elde etti mi, ağacını dikti mi, o ağaçtan rıza meyvesini toplar. Çünkü rıza tevekkülün sonudur. Kim tevekkül, teslim ve tefvize ayağını sağlam basarsa mutlaka rızayı elde eder. Fakat değerli olması, nefislerin eksersinin ona uymaması, nefislere zor gelmesi yüzünden Allah onu yarattıklarına, onlara rahmet ettiğini ve onlara hafifletmek için vacip kılmamış, fakat onları davet etmiştir.

Razı olanları övmüş ve kendi sevabının, cennetten ve içindekilerden daha büyük ve yüce olan rızası olduğunu haber vermiştir. Kim Rabbinden razı olursa Rabbı da ondan razı olur. Bilakis kulun Allah'tan razı olması, Allah'ın ondan razı olmasının neticesidir. O, kuluna iki çeşit rızasıyla kuşatılmıştır.

Kuldan önce rızası: Kulundan razı olmayı kendine vacip kılmıştır.

Kuldan sonra rızası: Ondan razı olmasının semeresidir. Bunun için rıza Allah'ın en büyük kapısı, dünyanın cenneti, ariflerin sükûnet ve tatmin yeri ve sevenlerin nimeti, özleyenlerin gözlerinin nurudur.

Allah'ın rızasını içinde kıldığı şeyden ayrılmaması rızanın hasıl olmasının en büyük sebeblerindendir. Çünkü o, hiç şüphesiz onu rıza makamına ulaştırır.

Yahya İbn Muaz'a sorarlar: "Kul ne zaman "rıza" makamına ulaşır?" O da: " Rabbinin kendine muamelesi konusunda kendinde dört prensibi uygulayınca ve "Bana verirsen kabul ederim, vermezsen razı olurum, beni terkedersen sana ibadet ederim, beni çağırırsan icabet ederim deyince" diye cevap verir.

Cüneyd der ki: "Rıza kalbe ulaşan ilmin sağlığıdır. Kalbe ilmin hakikati temas ettiği zaman onu rızaya götürür."

"Rıza ve muhabbet", "reca" ve "havf" gibi değildir. Çünkü rıza ve muhabbet cennettekilerin hallerindendir. Bunlarla nitelikli kişilerden korku ve ümidin aksine ve dünyada ne berzahta ne de ahirette ayrılmazlar. Korku ve ümit, cennet ehlinden ayrılır. Ümit, umduklarına kavuşunca, korku ise korktuklarından emin olunca kendilerinden gider. Her ne kadar onun cömertliğinden elde etikleri şeyi ummaları sürekli olsa da. Ancak bu ümit şüphe ile karışık bir muamma değildir. Bilakis o, sevgili ve kudretli sevgiliden verilmiş bir söze güvenen bir umuttur. Bu başkadır.

dünyadaki umutları daha başkadır.

İbn Ata der ki: "Rıza, Allah'ın kuluna ezelde en üstünü seçmesine kalbin ünsiyeti ve ondan razı olmasıdır." Ben de derim ki: Bu, O'ndan gelene rızadır. O'nun kendinden rızası ise, bundan daha yüksek ve daha üstündür.

Sevgilisinden razı olanla, sevgilisinden nefsine elde etmiş olduğu paya razı olan arasında fark vardır. Allah daha iyi bilir.

Rızanın Şartı Hükme İtiraz Etmemek ve Ona Hoşnutsuzluk Göstermemektir

Elem ve hoşnutsuzluk duymamak "rıza"nın şartından değildir. Aksine hükme itiraz etmemeli ve ona hoşnutsuzluk göstermemelidir. Bunun için, bazılarına "hoş olmayan şeylere rıza" karışık gelmiş, bunu tenkit etmişler ve insanın tabiatına uyması imkansız bir şeydir demişlerdir. Ve devamla bu ancak olsa olsa, "sabır" olur, yoksa rıza ile hoşlanmama birbirine zıt olduğu halde nasıl biraraya gelir? diye eklemişlerdir.

Doğrusu aralarında hiçbir çelişki yoktur. Elem duyma ve nefsin ondan hoşlanmaması rızaya aykırı değildir. Tıpkı hastanın tadı hoş olmayan bir ilacı içmeye rızası, çok şiddetli sıcak bir günde oruçlunun duyduğu açlık ve susuzluk elemine rızası ve Allah yolunda mücahidin duyduğu yaranın elemine ve başka şeylere razı olması gibidir.

Rıza yolu kısa, özlü ve çok yakın, en yüce gayeye ulaştıran bir yoldur. Fakat bu yolda meşakkat vardır. Bununla birlikte, çilesi cihad yolunun meşakkatinden daha zor değildir ve o yoldaki yokuşlar ve olumsuz şeyler bu yolda yoktur. Bu yolun ancak yokuşu, yüce bir himmet, temiz bir nefis, Allah'tan gelen herşeye nefsin alıştırılmasıdır.

Kulun zayıflığını, acizliğini ve Allah'ın ona merhametini, rahmetini ve onun Allah'a olan itaatini bilmesi bunu kendisine kolaylaştırır.

Bunları müşahede edince, nefsini ayaklarının altına almaz, onun yardımı ile ondan gelenlere razı olunca sevgisinin ve rızasının bütün sebepleri hasıl olunca nefsi, Allah'tan kovulmuş ve O'ndan uzaklaşmıştır. Nefsi Allah'a yakın olmaya ve O'na dost olmaya ehil değildir. Veya çeşitli bela ve çilelerle imtihan edilen bir nefistir. Rıza ve muhabbet yolu, kulun yuvasına ulaşmasını kolaylaştırır ve kul kervanın konak konak önüne geçer.

Rıza'nın semeresi, Allah Teala ile sürûr ve ferah duymadır.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye'yi -Allah ruhunu mübarek kılsın- rüyamda gördüm.Sanki ona kalbin amellerinden birşey zikretmiştim ve o ameli ta'zime ve menfaatlerini anlatmaya başladım. -Şu an hatırlamıyorum- o da: "Bana gelince, benim metodum: Allah'la ferah, O'nunla sürûrdur" veya buna benzer birşey söyledi. Sağlığında hali böyle idi. Bu zahirinden görünüyor ve hali de ona davet ediyordu. Fakat el-Vasıtî dedi ki: "Rızayı gücün için kullan, Rızanın seni kullanmasına izin verme, yoksa rızanın lezzeti ve lezzeti görmen muttali olduğun şeyin hakikati-

ni perdeler."

Vasıtî'nin işaret ettiği şey, sûfîlere göre büyük bir yokuş ve son hudûttur. Çünkü hallerin ünsiyeti, hallere ünsiyet ve o noktada sevgi ve lezzet duymak için durmak, kendileri ile Rableri arasında sevgililerinin ve mabudlarının hukukuna muttali olma nasipleri sebebi ile engeldir. Bu öyle bir yokuştur ki onu ancak azim sahipleri geçebilirler.

Vasıtî bu sarp yokuştan şiddetle kaçındırır ve onun hakkında çok uyarılarda bulunurdu. "İtaatları tatlı saymaktan kaçınınız. Çünkü bu öldürücü zehirdir" sözü onun sözlerindendir.

Onun "Rızayı sonuç için kullan. Rızanın seni kullanmasına izin verme" sözünün anlamı şudur: Yani amelin, -seni amele teşvik edecek şekilde- rızanın tadını elde etmek için olmasın. Aksine rızayı kendine alet, arzu ve isteğine ulaştıracak sebep yap. Sen onu kullanmış olursun, o seni değil.

Bu sadece rızaya mahsus birşey değildir. Aksine kalbin ünsiyet ettiği bütün kalbi makam ve hallere şamildir. Hatta o, muhabbet için ve içindeki lezzet, sürûr ve onunla refah içindeki muhabbete etken değildir. Aksine , muhabbeti sevgilinin rızasını elde etmek için kullanır, muhabbet noktasında takılıp kalmaz. İşte bu muhabbetin kusurlarındandır.

Zünnûn der ki: "Üç şey rızanın alametlerindendi: 1- Kaza'dan önce seçmeyi bırakmak 2- Kaza'dan sonra acı duymamak. 3- Bela'da sevginin tahrik olması."

Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'e; "Ebu Zerr (ra) der ki: "Fakirlik bana zenginlikten, hastalık sağlıktan daha sevimlidir" derler. Hz. Hüseyin: "Allah Ebu Zerr'e rahmet etsin. Ben ise diyorum ki: "Kim, Allah'ın kendisine seçtiğine güvenirse Allah'ın kendine seçtiğinden başkasını temenni emez."

Fudayl b. Iyaz, Bişr el-Hafî'ye: "Rıza, dünyada zühdden daha üstündür. Çünkü razı olan kimse, kendi mertebesinden yukarısını temenni etmez" der.

Ebu Osman'a Resulullah (sav)'ın "Kaza'dan sonra senden rıza isterim" hadisini sorarlar. O da: "Çünkü kaza'dan evvel rıza, rızaya azmetmektir, kazadan sonra rıza ise "rıza"dır" der.

Denildi ki; rıza, hangi hüküm olursa olsun, hakkında sabırsızlığı kaldırmaktır.

Denildi ki; rıza, seçmeyi, tercihi kaldırmaktır. Hükümleri ferahla karşılamaktır

Denildi ki; hükümlerin akışı altında kalbin sükûnudur.

Denildi ki; kalbin, Allah'ın ezelde kul için tercihine bakmasıdır. O da hoşlanmamayı terketmektir.

Hz. Ömer (ra) Ebu Musa (ra)'ya şöyle yazar: "İmdi, hayrın bütünü rızadadır. Gücün yeterse razı ol yoksa sabret."

Ebu Ali ed-Dakkak: "İnsan tuğladır. Tuğlanın Allah'ın kendi hakkındaki hükmüne itiraz etmesi hatırına gelemez" der.

Ebu Osman el-Hîrî: "Kırk yıldan beri, Allah'ın beni koymuş olduğu hali kötü görmemezlik ve beni nakletmiş olduğu hali de hoş görmezlik etmedim" der.

Rıza üç kısımdır: 1- Avamın Allah'ın taksimine ve bağışına rızası2- Havassın onun kaza ve kaderine rızası. 3- Hassu'l-havass'ın rızası: Allah'tan gayrısı yerine bizzat Allah'tan rızalarıdır.

Yönelmenin Şartı: Rızaya Girmedir

Menazil yazarı der ki: "Allah: *"Ey itmi'nane ermiş ruh. Dön rabbine, sen O'ndan razı, O senden razı olarak. Haydi gir kullarımın içine, gir cennetime* (Fecr, 27-30) buyuruyor.

Bu ayette, razı olmayan kişi için kendisine bir yol bırakmamıştır. Yönelene rızaya girmeyi şart koşmuştur. Ve "rıza", kul nerede durursa dursun samimi duruştur. Ne önde bir yer ve ne de arkada bir yer aramaz. Daha fazla artırılmasını istemez. Halinin değiştirilmesini istemez. Ve o, seçkinlerin gidiş yollarının başlarıdır ve avamca en zorudur."

"Bu ayette razı olmayana hiçbir yol bırakmamıştır" sözünü açıklayalım: Allah Teala nefsin kendine dönüşünü bir hale bağlamıştır, o da "rıza" sıfatıdır. O halde nefisten bu niteliği soyutlayarak ona dönüşe imkan yoktur. Bu şu ayetin benzeridir: *"Bunlar meleklerin pak ve âsûde olarak canlarını alacakları kimselerdir. "Selam (ve selamet) size, işlemekte olduğunuz (iyi hareketlerin, amellerin) karşılığı olmak üzere girin cennete" derler* (Nahl, 32). Burada, meleklerin kendilerine selamını ve müjdeyi bir kayıtla gerekli kılmıştır. O da temiz olarak ölmeleridir. Ve ayet, temiz olmayanlar için bu müjdeye imkan bırakmamıştır.

Hasılı, "rızaya girmek" nefsin Rabbine dönüşü için şarttır. Nefis rabbine ancak razı olunca dönebilir.

Ben de derim ki: Bu ayetin işaretine bağlıdır, ondan murad olunan şeye değil. Çünkü ayetin manası, nefsin Allah'ın kereminden elde ettiğine ve O'na dönünce kereminden elde edeceğine razı olmasıdır. Ve nefis kendi rızasını ve kendinden razı olmayı elde eder. Bu dünyadan çıkıp Allah'a gelişinde kendisine söylenir.

Abdullah b. Amr (ra) der ki: "Mü'min kul ölünce Allah ona iki melek ve cennetten hediye gönderir. Ve ona, "Ey itmi'nane ermiş nefis , rahmete ve merhamete çık. Rabb senden razıdır" denilir."Bu sözün ne zaman söyleneceği hakkında seleften üç görüş ileri sürülmüştür.

Birincisi: Ölüm esnasında söyleneceğidir ve daha meşhurdur. Hasan der ki: "Melek nefsini almak isteyince, nefis Rabbine itmi'nan (sakin olmak) içinde olur. Allah'tan razı ve Allah da ondan razı olur."

İkincisi: " Bu, nefse dirileceği zaman denilir", derler. Bu, İkrime, Ata, Dahhak ve bir grubun görüşüdür.

Üçüncü bir grup der ki: Birinci cümle "Dön Rabbine. Sen O'ndan razı, O senden razı olarak" ölürken söylenir. İkinci cümle "Haydi gir kullarımın içine, gir cennetime" ise nefse kıyamet günü söylenir.

Ebu Salih, "(Dön Rabbine, sen O'ndan razı, O senden razı olarak) dünyadan

çıkarken nefse söylenir. Kıyamet günü gelince nefse: (Haydi gir kullarımın içine, gir cennetime) denilir" der.

Doğrusu: Bu söz nefse dünyadan çıkarken ve kıyamet günü söylenir. Çünkü dirilişin evveli, dünyadan ayrılışı esnasındadır. O zaman, nefsi Allah'a itmi'nan içinde idiyse yüce dostta ve sahih hadisleri gösterdiği gibi onun cennetine ulaşmıştır. Kıyamet günü gelince bu nefse yine söylenir. İşte o zaman Allah'a dönüş ve cennete giriş tamamlanmış olur.

Bunun evveli ölürken, tamamlanması ve sonu kıyamet günü olur ve böylece aslında ihtilaf kalmaz.

Fakat yazar ayetin işaretinden, "Nefsin bu dünyada halkın (yaratıkların) içinden Allah'a dönüşü ancak nefsin razı olması ile hasıl olur" diye bir anlam çıkarmıştır. Fakat ayetle, itmi'nan makamı (sakin olmak) hakkında delil getirseydi daha evla olurdu. Çünkü nefiste "nefsin rızasının" ve "ondan razı olunmasının" hasıl olduğu "dönüş"ü nefis, ancak itmi'nan (sakin olma) ile elde eder. Bu, bu ayetten kazancın payı, itmi'nan mevkisine uyarı ve itmi'nan içinde olana hasıl olan şeylerdir. Şimdi sözünü şerhetmeye dönelim:

"Rıza samimi duruştur." Burada "duruş"tan murat, hiçbir tereddüt ve itiraz etmeden hakikaten Rabbin dinî isteği yanında yer almaktır. Bu daha öncekilerin de arzusudur. O, içine hiçbir arzu ve tereddüt karışmaksızın Allah'ın sevgisi ile birlikte samimi olarak durmaktır (yer almaktır).

"Kul nerede durursa" Kulun bu cümlede fail (özne) olması doğrudur. Yani kul Rabbinin izni ile ileri gitmeyi ve gerilemeyi istemeksizin nerede durursa demek olur.

Kul kelimesi, tümleç de olabilir ki bu daha uygundur. O zaman anlamı: "Allah kulu nerede durdurursa" olur. Çünkü bu fiil Arapçada geçişli de olur, geçişsiz de. Yani Rabbi onu nerede durdurursa, ilerlemek ve gerilemek istemeyerek... demektir. Tabii ki bu, Allah kulunu emir ve yasaklarla ilgili olmayan kainata dair isteği hakında durdurursa böyledir. Fakat dini bir istekte durdurursa, bunun mükemmeli onda devamlı ilerleme isteği iledir. Çünkü eğer isteği her an Allah'a doğru ilerlemek olmazsa, bilmediği bir yerden geri döner. Yolda asla durulmaz.

Fakat Allah onu, zenginlik, fakirlik, rahatlık, yorgunluk, sağlık, hastalık,bir yere yerleştirmek veya bir yerden ayrılma gibi bir makama koyarsa, bıraktığı yerde durur. Allah'ın kendini koymuş olduğu durumdan başkasını istemez. Bu, Allah'ın kendisi için olan tercihine rızasını düzeltmesi ve kendi nefsi ile tercihinden, O'nunla uzaklaşmasıdır.

"Daha fazla artırılmasını istemez, halinin değiştirilmesini istemez" sözü de böyledir. Yazarın zikrettiği bu mana rızanın içindekilerden yalnız biridir. O da pay ve nasib ile uzaklaştırılması emrolunmayan kozmolojik hükümlerdir.

"Seçkin kişilerin yollarının evvelindedir." Yani seçilmiş kişilerin yol tutuşları, nefisten çıkmaktadır. İradeden çıkmak ise nefisten çıkmanın başıdır. O halde bu itibara göre rıza seçkin kişilerin yollarının başları olur.

Bu, yazarın, "fani olma"nın "rıza"nın üzerinde "istenilen bir gaye" olması prensibine göredir. Doğrusu ise: "rıza", ondan daha şerefli ve daha yücedir. O gayedir,

başlangıç değildir. Evet ondan yukarda "şükür makamı" vardır. Bu "rıza" ile "sabır" arasında bir mertebedir.

"Avama en meşakkatlisidir" sözüne bakalım: Nasiblerden çıkma avama zor gelmesi ve "rıza"nın da evvelinde "nasiplerden çıkış" gelmesindendir. Allah daha iyisini bilir.

Rızanın Dereceleri

Yazar der ki; "Rıza üç derecedir.

Birinci Derece: Avamın rızasıdır. Bu Rab olarak Allah'tan razı olmaktır. Onlar Allah'tan gayrısına ibadeti çirkin görürler. Bu İslam'ın, değirmen taşının iğidir. Ve büyük şirkten temizler."

Rab olarak Allah'tan razı olmak: Allah'tan gayrısının idaresine sığındığı ve ihtiyaçlarını giderdiği bir Rab edinmemektir. Allah Teala buyurur: *"De ki: O, herşeyin Rabbi iken ben Allah'tan başka bir rab mi arayacağım?"* (Enam, 164).

İbn Abbas (ra); "Ayetteki rab, efendi ve ilah anlamınadır. Yani O herşeyin rabbi iken, ben O'ndan başka bir efendi ve ilah nasıl isterim?" der.

Surenin başında "De ki: Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah'tan başkasını mı dost edinecekmişim " (Enam, 14). Yani gökleri ve yeri var eden Allah'tan başkasını mı, yardımcı, sığınak edinecekmişim demektir. Bu dost kelimesi, sevgi ve itaatı da kapsaya"el- muvalat" mastarındandır.

Surenin ortasında Allah Teala şöyle buyurur: *"O size o kitabı açıklanmış bir halde indirmişken Allah'tan başka bir hakem mi arayacakmışım?"* (En'am, 114).Yani, Allah'tan başka benimle sizin aranızda hüküm verecek ve aramızda ihtilaf ettiğimiz konuda hakemliğine başvuracağımız bir hakem mi isterim? Bu hakemlerin efendisinin kitabıdır. Onun kitabından başkasının onu açıklanmış halde, beyan edici, kâfi ve şifa verici olarak indirmişken, başkasının hakemliğine nasıl gideriz?

Bu üç ayeti hakkı ile düşünürsen, görürsün ki bunlar, Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan, peygamber olarak Muhammed (sav)'den razı olmanın tıpkısıdır. Ve hadisin onu tercüme ettiğini ve ondan türediğini görürsün.

İnsanların bir çoğu rab olarak Allah'tan razıdır. O'ndan başkasını rab olarak istemezler. Fakat yalnız dost ve yardımcı olarak O'ndan razı olmazlar,bilakis, kendilerini Allah'a yaklaştıracaklarını sandıklarını - onları sevmek bir padişahın özel adamlarını sevmek gibidir zanniyla- O'ndan başkasını dost olarak severler. Bu şirkin ta kendisidir. Aksine Tevhid, O'ndan başka dostlar edinmemektir. Kur'an, müşriklerin, Allah'tan başkasını dost tutmalarının anlatımları ile doludur. Bu, Allah'ın peygamberlerini, elçilerini ve mü'min kullarını sevmekten başkadır. Çünkü bu, imanın ve Allah'ın dostluğunun tamamlayıcısıdır. Allah'ın dostlarını dost edinmek başka, Allah'tan başkasını dost edinmek daha başkadır. Her kim bu iki zümreyi ve aralarındaki farkı anlamazsa, tevhidi temelinden öğrensin. Çünkü bu mesele Tevhidin aslı ve temelidir.

İnsanlardan bir çoğu O'ndan başkasını hakem olarak istiyor ve O'ndan başkasının hakemliğine gidiyor ve muhakeme olmaya gidiyorlar ve O'nda başkasının hükmüne razı oluyorlar. Şu üç makam Tevhidin rükünleridir: a- O'ndan başkasını rab edinmemek, b- O'ndan başkasını ilah edinmemek, c- O'ndan başkasını hakem edinmemek.

"Rab olarak Allah'tan razı olmak"ın tefsiri şöyledir: Kişinin Allah'tan başkasına ibadet etmekten hoşlanmamasıdır. İşte bu, ilah olarak Allah'tan razı olmaktır. Bu Allah'tan Rab olarak razı olmanın tamamlayıcısıdır. Her kim "Rab olarak Allah'tan razı olma"nın hakkını verirse, O'ndan başkasına ibadet etmekten kesinlikle hoşlanmaz. Çünkü Rablığını soyutlamaya razı olmak, O'na ibadeti soyutlamayı da gerektirir. Tıpkı Rablığını birlemeyi bilmenin, ilahlığını birlemeyi bilmeyi gerektirmesi gibi.

"O İslam'ın değirmen taşının iğidir" sözüne bakalım: Yani İslam'ın taşının yörüngesi, kulun Rabbine ibadete razı olması ve O'ndan başkasına ibadetten hoşlanmamasıdır. İbadetin boyun eğmekle birlikte sevgi olduğu daha önce geçti. Allah'tan başka her kime boyun eğer, itaat eder ve seversen, sen ona ibadet ediyorsun demektir.

"O büyük şirkten temizler" sözünü ele alalım: Yani şirk iki çeşittir: Büyük ve küçük şirk. Bu rıza o kişiyi büyük şirkten temizler. Küçüğüne gelince: Kişiyi küçük şirkten de "Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım isteriz" makamına inmesi temizler.

Rızanın Şartları

Yazar der ki: "Rıza üç şartla sağlıklı olur: Allah (cc)'ın kula en sevimli, ta'zime ve itaate en layık şey olmasıdır." Yani bu çeşit rıza ancak üç şeyle sıhhatli olur:

1- Allah'ın kula en sevimli şey olması. Bu da üç şeyle bilinir: a- Kalbine doğru Allah sevgisi bütün sevgilerin önüne geçmelidir. Allah muhabbeti bütün muhabbetlerin önüne geçmelidir. b- Allah sevgisi bütün muhabbetlere üstün gelmeli, O'nun sevgisi kalbe doğru önde ve üstün olmalı, O'ndan başkasının sevgisi, geride, mağlub ve dürülüp bükülmüş vaziyette olmalıdır.

c- O'ndan başkasının sevgisi O'nun sevgisine tabi olmalıdır. O, bizatihi sevgili ve ilk kastolunan olur. O'ndan başkasına itaat olunduğu gibi. Aslında O, itaat olunan ve sevilendir.

Bu üçü, onun ta'zime ve itaata en layık olmasındadır.

Hasılı: Allah (cc) ta'zim ve itaat olunan sevgili olmalıdır. O'nu sevmeyen O'na itaat etmez, O'na ta'zimde bulunmaz. O'na karşı kibirlenir. O'nunla birlikte O'ndan başkasını ta'zim ederse, O'nunla birlikte O'ndan başkasına itaat ederse o müşriktir. Ne zaman da sevgide, ta'zimde ve itaattta O'nu birlerse o da tevhidci bir kuldur. Allah daha iyisini bilir.(*)

---

* Yazar İbn Kayyım yukarıda (1) diye başlayan rızanın sıhhat şartlarını saymaya devam etmiyor. Bu, ya musannifin ya da muellifin sehven unutmasından kaynaklanmıştır sanıyoruz. (Çev).

Yazar der ki:

"İkinci Derece: Allah'tan razı olmaktır. Kur'an ayetleri bunu ifade eder. O da, tüm kaza ve takdir buyurduklarına razı olmaktır. Bu havas yollarının başıdır."

Yazar, bu dereceyi bir önceki dereceden daha yukarda saymıştır. Onun düşünce tarzı şudur: Kul İslam'a ancak birinci derece ile girer. Ayağı birinci derecede yerleşti mi, İslam makamına girer. Bu derece ise, kalbin faaliyetlerindendir. Bu seçkinlere hastır ve ahkamında ve hükümlerinde O'ndan razı olmaktır.

Seçkin kişilerin yollarının başıdır. Çünkü, nefisten çıkmanın başlangıcıdır. Seçkin kişilerin yolunun başlangıcı onların sülûklerinin başlangıcıdır. Çünkü o, kulun paylarından vazgeçişini, kendi nefsinin arzusu ile değil, Allah'ın muradı yanında yer almasını ihtiva eder.

Onun sözünün açıklaması budur. Bu dereceyi öncekinden daha yüksek kılması üzerinde açıkçası düşünmek gerekir. Bu, Allah'ın yardımı ile sabrı, Allah için sabırdan daha yüksek kılması gibidir. Bence, birinci derecenin durum ve değerce daha yüksek olması gerekir. Çünkü o özeldir, bu ortaktır. Çünkü kazaya razı olmak mü'min için de kafir için de geçerlidir. O'ndan, Rab, İlah ve Ma'bud olarak razı olmak yanında bunun ne derecesi olabilir?

Ve yine "O'ndan Rab olarak razı olmak" farzdır. Hatta alimlerin ittifakına göre farzların en kuvvetlisidir. O'ndan Rab olarak razı olmayanın ne İslam'ı, ne ameli ve ne de hal'i sağlam değildir.

Kazasına rıza ise, ekseriyete göre müstehaptır. Vacip değildir. Vaciptir diyenler de vardır. Bu İmam Ahmed mezhebinde iki görüştür. İki derecenin farkı, farz ile müstehap arasındaki fark gibidir. Sahih kudsî hadiste: "Allah (cc) buyurur: "Kulum bana, kendisine farz kıldığım şeyi elde etmek gibi (bir amelle) yaklaşamaz" ifadesi yer almıştır. Bu da, gösteriyor ki, Allah'ın farzlarını eda etmek suretiyle O'na yaklaşmak, kendisine nafilelerle yaklaşmaktan daha faziletli ve daha yücedir.

Ve yine, O'ndan Rabb olarak razı olmak, O'ndan razı olmayı ihtiva eder ve gerektirir. Çünkü O'nun rablığından rıza, kulun kendisine emrinden, yasaklarından, kendisine taksiminden, takdirinden, kendisine vermesinden ve vermemesinden razı olmasıdır. Bütün bunlardan razı olmazsa, her ne kadar bazı yönlerden O'ndan rab olarak razı ise de, bütün yönlerden razı olmamıştır. Her yönüyle O'ndan rab olarak razı olmak, O'ndan razı olmayı gerektirir ve hiç şüphesiz onu kapsar.

Ve yine, O'ndan Rrab olarak razı olmak, O'nun zatı, sıfatı, isimleri ve özel ve genel rablığı ile ilgilidir. O kendisinden yaratıcı olarak, idare edici, emredici, yasaklayıcı, sahip olarak, veren ve vermeyen, hakem, vekil, veli, yardımcı yeten, hesaba çeken, gözetleyici, imtihan edici, sağlık veren, tutan, yayan olarak ve rablığına dair başka sıfatlarla ilgili olarak O'ndan razı olmak demektir. O'ndan razı olmak ise, kulun kendisine yaptığına, verdiğine razı olmaktır. Bu nedenle ancak sevap ve mükafat ayetlerinde yer almıştır: *Ey itmi'nane ermiş ruh. Dön Rabbine, sen O'ndan razı, O senden razı olarak"* (Fecr, 27, 28) gibi.

Nefsin O'ndan bu rızası, kereminden elde ettiği şeyler sebebi iledir. Allah Teala'nın şu sözü gibi: *"İçlerinde ebedi, daimi kalıcıdırlar. Allah bunlardan razı olmuştur. Bunlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. İşte bu (saadet) Rabbin(in ikabın)dan korkan(lar)a mahsustur"* (Beyyine, 8).

O'nun zatından razı olmak. O'ndan gelene razı olmaktır. O'ndan gelene razı olmak, O'nun zatından razı olmanın semeresidir. Meselenin sırrı şudur: O'nun zatından razı olmak O'nun isimleri ve sıfatları ile ilgilidir. O'ndan gelene razı olmak, vereceği sevap ve karşılıkla ilgilidir. Ve yine: Resulullah (sav), "İmanın tadını almayı" Allah'tan rab olarak razı olmaya bağlamış, O'ndan gelene razı olmaya bağlamamıştır. Nitekim hadis-i şerifte Resulullah (sav): "Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan ve resul olarak Muhammed'den razı olan imanın tadını almıştır" buyurur ve kendisinden razı olmayı, dininden ve peygamberinden razı olma ile bağlı kılar. Bu üçü, İslam'ın ancak kendileri ile ve üzerlerine kaim olduğu esaslardır. Yine, rab olarak O'ndan razı olmak, O'nu birlemeyi, O'na ibadeti ve O'na dönmeyi, O'na tevekkülü, O'ndan korkmayı ve O'ndan ummayı, O'nu sevmeyi ve O'nun için O'nun yardımı ile sabretmeyi kapsar. Nimetlerine şükür, kuluna hoşlanmayacağı birşeyi yapsa bile, O'ndan gelen herşeyi nimet ve ihsan olarak görmektir. O'nun zatından razı olmak, "La ilahe illallah" (Allah'tan başka ilah yoktur) şehadetini, resul olarak Muhammed'den razı olmak "Muhammedun resulullah" (Muhammed, Allah'ın resuludur) şehadetini ve din olarak İslam'dan razı olmak ise, O'na kulluğu, itaatı ve resulüne itaatı gerekli saymayı kapsar. Bu üçü dini tüm olarak toplar ve bir araya getirir.

Ve yine: Rab olarak O'ndan razı olmak, O'ndan başkasını değil, O'nu ma'bud edinmeyi, O'nu dost ve ma'bud edinmeyi ve O'ndan gayri herşeye ibadeti iptal etmeyi ihtiva eder. Allah buyurur: *"Allah'tan başka bir hakem mi arayacakmışım?"* (En'am, 114). *"Allah'tan başkasını mı dost edinecek mişim ben?"* (En'am, 14). *De ki: O herşeyin rabbi iken ben Allah'tan başka bir ma'bud mu arayacağım?"* (En'am, 164).

İşte bu, Rab olarak O'ndan razı olanın ta kendisidir. Ve yine : O, rab olarak kendinden razı olmanın temelini, O'ndan başkasına ibadet etmekten hoşlanmamayı göstermiştir. Bir kul, O'ndan başka batıl ilahlara severek, korkarak, umarak, ta'zim ederek ve yücelterek ibadet etmekten hoşlanmaz ve çirkin görürse, İslam'ın değirmen taşının iği mesabesinde olan, "Rab olarak O'ndan razı olma" gerçekleşmiş olur.

O, dinin taşının iğidir. Çünkü bütün inançlar, ameller ve haller, ibadette Allah (cc)'ı birleme ve O'ndan başkasına ibadetten hoşlanmama üzerine kuruludur. Her kimin böyle bir iği yoksa, üzerinde dönen taşı da olmaz. Bu iği elde edenin taşı da olur ve bu iği üzerinde döner. İşte o zaman şirk dairesinden, İslam dairesine çıkar. Ve onun İslam ve iman taşı o taşın gerekli ve sabit iği üzerinde döner.

Yine: O, bu rıza derecesinin elde edilmesini, rab olarak razı olunanın kula herşeyden sevimli olmasına, ta'zime ve itaata en layıkı olmasına bağlamıştır. Malumdur ki bu, ibadetin kurallarını kendinde toplar ve şube ve bölümlerini derleyip bir araya getirir.

Tam sevgi, kalbin bütün benliği ile sevgiliye meyletmesi olunca, bu meyil O'na itaate ve O'nu ta'zime sevkeder. Meyil ne kadar kuvvetli olursa, itaat da daha

mükemmel, ta'zim daha gür olur. Bu meyil imandan ayrılmaz. Hatta o imanın ruhu ve özüdür. Hangi şey, Allah'ın kula eşyanın en sevimlisi ta'zime ve itaata en layığı olmasından daha yücedir?

Kul, imanın tadını bununla bulur. Resulullah (sav)'tan gelen sahih bir hadiste yer aldığı gibi. Resulullah: "Üç özellik kimde olursa imanın tadını bulur. Allah ve Resulünün ona başkalarından daha sevimli olması, birini sevdiğinde ancak Allah için sevmesi, küfre dönmekten -Allah onu kurtardıktan sonra- ateşe atılmaktan hoşlanmadığı gibi hoşlanmaması" buyurur.

İmanın tadını tatmayı, Rab olarak Allah'tan razı olmaya bağlamıştır. Ve imanın tadını bulmayı ise öyle bir şeye bağlamıştır ki, tat bulma, ancak o şeye bağlı ve ancak onunla tam olur. Bu da Allah'ın ve Resulü'nün, kula herşeyin en sevimlisi olmasıdır.

Bu, tam sevgi ve onun semeresi olan ihlas, rablığından katışıksız razı olmaktan daha yüksek olunca, meyvesi de daha yüce olur. O meyve de "imanın tadını bulma"dır. Rızanın semeresi ise imanın tadını tatmaktır. Bu, "tadını bulmak" o da "tadını tatmaktır." Ancak Allah'tan yardım dilenir.

Bu ve o, rab olarak O'ndan razı olmak, O'ndan başkasına ibadet etmekten uzak kalmak, kalbin bütünüyle O'na meyletmesi ve sevenin bütün kuvvetlerinin ona çekilmesi üzerine bina olunur. Onun rabbinden rızası, O'nun zatından rızaya tabidir. Her kim rab olarak Allah'tan razı olursa, Allah da kul olarak ondan razı olur. Her kim, O'ndan gelenlere ihsanında, vermemesinde, belasında ve afiyetinde razı olursa, rab olarak O'ndan, resul olarak Peygamberinden, din olarak İslam'dan razı olmadıkça "Rabbin ondan razı olması" derecesine ulaşamaz. Çünkü kul, Allah'tan rab olarak kendisine verdiği ve vermediği şeylerde razı olabilir, fakat sadece ilah, ma'bud olarak O'nun zatından razı olmaz. İşte bunun için, kıyamet günü kulu razı etmeye "Rab olarak O'nda razı olan" için, garanti vermiştir. Nitekim Resulullah (sav)'ın, "Her gün kim, "Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan ve Peygamber olarak Muhammed'den razı oldum derse" kıyamet günü onu razı etmeyi Allah üzerine almıştır" buyurduğu gibi.

Bu açıklamadan sonra, sözünü açıklamaya dönebiliriz. Diyor ki: "Kur'an bunları söylüyor." Bu sözü ile şu ayetlere işaret ediyor: *"Allah dedi (diyecek) ki: Bu (gün) doğru söyleyenlerin sadakatleri kendilerine faide vereceği bir gündür. Altından ırmaklar akan cennetler -ki orada ebedi ve daimi kalıcıdırlar- onlarındır. Allah kendilerinden razı olmuştur, kendileri de O'ndan razı olmuşlardır. Ve işte bu en büyük kurtuluş ve saadettir"* (Maide, 119).

Mücadele Suresi sonunda Allah buyurur: *"Bunları altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. Bunlar orada ebedi kalıcıdırlar. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. İşte onlar Allah fırkasıdır. Gözünüzü açın ki, Allah fırkası (mensupları) umduklarına erenlerin ta kendileridir"* (Mücadele, 22).

Beyyine Suresi sonunda Allah Teala buyurur: "(Hepsi de) içlerinde ebedi, daimi kalıcıdırlar. Allah bunlardan razı olmuştur. Bunlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. İşte bu (saadet) Rabbin(in ikabın)dan korkan(lar)a mahsustur" (Beyyine, 8).

Bu ayetlerin ihtiva ettiği hakikatler şunlardır: Allah'ın doğruluk ve imanlarına,

salih amellerine, düşmanları ile cihat etmelerine ve onları dost edinmelerine, kendilerinden razı olarak karşılık verdiği, onları razı ettiği ve onların da Allah'tan gelene razı olmalarıdır. Onlar bu karşılıkları, ancak, rab olarak O'ndan, peygamber olarak Muhammed'den, din olarak İslam'dan razı olduktan sonra elde ederler.

"Her takdir edip yaptığında O'ndan razı olmaktır" sözünü açıklayalım:

Burada üç nokta vardır: a- Allah'tan razı olmak. b- Allah'tan gelene razı olmak c- Allah'ın kazasına razı olmak.

Allah'tan razı olmak farzdır. O'ndan gelene -her ne kadar işlerin en yücesi ve ibadetin çeşitleri içinde en şereflisi ise de- avamdan, aciz olmalarından ve kendilerine güç geleceğinden dolayı istenmemiştir.

Bazıları O'ndan razı olmak gibi bunun da farz olduğunu söylemişler ve deliller ileri sürmüşlerdir. Bu delillerden bazıları şunlardır:

1- Rabbinden gelene razı değilse O'ndan hoşlanmıyor demektir. Çünkü rıza ile hoş görmeme arasında bir vasıta yoktur. Kulun rabbinden hoşlanmaması "O'ndan rab olarak razı olmasına" aykırıdır, derler.

2- Ondan gelene razı olmaması, O'na kötü zan beslemeyi, kulu için yapmış olduğu tercihte Allah ile çekişmeyi gerektirir. Allah Teala bir şeyi tercih edip razı olduğunda, kul onu tercih etmez ve razı olmazsa bu kulluğa zıttır.

3- Bazı ilahi haberlerde, "Benim kazama razı olmayan verdiğim belaya sabretmeyen, benden başka rab edinsin" şeklinde ifade vardır. Bu konuda hiçbir delil yoktur, demişlerdir.

"Rabbinden gelene razı olmadıkça rabbinden hoşlanmama durumundan kurtulamaz. Çünkü rıza ve hoşlanmama arasında hiçbir vasıta yoktur" sözü karışık bir sözdür. Çünkü takdir edilmiş şeyden hoşlanmamak, onu takdir edip kaza edenden hoşlanmamayı gerektirmez. Tıpkı, takdir edilmiş şeyden hoşlanmamanın ve ona buğzetmenin ondan nefret etmeyi, bunu takdir edip kaza edene bağlanmasını gerektirmediği gibi. Kul onu takdir edip kaza edenden razı olduğu halde, takdir olunmuş şeyden hoşlanmayabilir. İlerde geleceği gibi, hatta ondan hoşlanmaması ile bizatihi kazadan razı olması birarada bulunabilir.

"O kulun rabbine kötü zan beslemesini ve Allah'ın tercihinde O'nunla çekişmeyi gerektirir" şeklindeki getirmiş oldukları delil,öyle değildir. Bilakis kişi iki halde de iyi niyetle davranmaktadır. Çünkü o takdir edilenden hoşlanmıyor ve onunla başka bir takdir olunmuş şey sebebi ile çekişiyor. Tıpkı hoşlanmadığı kaderle, sevdiği ve razı olduğu kader sebebi ile çekişmesi gibi. Ve Allah'ın yardımı ile Allah için, Allah'ın kaderine karşı, Allah'ın kaderi vasıtası ile çekişir. Tıpkı O'nun gazabından rızasına, cezasından affına ve O'ndan yine O'na sığındığı gibi.

Yukarıdaki delillerin ikincisinde "Rabbın tercih ettiğinin aksini kendine tercih etmesi" konusu ayrıntıyı gerektirir. Müspet ve menfi birşey getirmez. Allah'ın kulu için tercihi iki çeşittir:

1- Dinî, şer'î tercihi: Bu çeşit tercihte kula farz olanı, efendisinin kendisi için tercih etmiş olduğu şeyden başkasını tercih etmemektir. Allah bu meyanda buyurur: *"Allah ve Peygamberi bir işe hükmettiği zaman gerek mü'min olan bir erkek, gerek*

mü'min olan bir kadın için (ona aykırı olacak) işlerinde kendilerine serbestiyet yoktur" (Ahzab, 36). Kulun, bunun aksini tercih etmesi, imanına, teslim oluşuna, rab olarak Allah'tan razı olmasına, din olarak İslam'dan, resul olarak Muhammed (SAV)'den razı olmasına aykırıdır.

2- Kadere ait, kainata dair, rabbi gazaplandırmayan tercihtir. Allah'ın kulunu imtihan ettiği musibetler gibi. O musibetlerden kendisinden onları kaldıracak, başından savacak ve onları giderecek bir diğer kadere sığınması kendine zarar vermez. Bunda rububiyet ile çekişme yoktur, her ne kadar kaderle başka bir kader vasıtası ile mücadele varsa da.

Bu bazen farz, bazan müstehap, bazan iki tarafı eşit olan mübah, bazan mekruh bazan da haram olur. Onun sevmediği ve razı olmadığı, günahlar ve ayıplar gibi - kaderden kulun hoşlanmaması emrolunmuştur, onlardan razı olması yasaklanmıştır.

"Kazaya rıza" konusunda gerekli ayrıntı budur. Bu konuda insanlar çok yalpa yapmışlardır. Bundan, ayrıntı ve ayrım erbabı kurtulmuştur. Çünkü "kazaya rıza" ıstılahı, övülmüş ve emrolunmuş bir ıstılahıdır. O, sıddıkların (sözü ve davranışı ancak doğru olan samimi insanlar) makamlarındandır. Böylece bu terimin, bir gurubun, ayrıntıya girmeksizin kabul etmelerini gerektiren bir dokunulmazlığı olmuştur. Ve Allah'ın sevgisi olan herşey, kaza olunmuş ve hoşnut olunmuş şeydir, o halde ondan razı olmak gerekir diye zannetmişler, sonra iki gruba ayrılmışlardır.

Bir grup: "Eğer kaza ve rıza birbirinden ayrılmaz bitişikler ise, malum olduğu üzere, bizler günahları, küfrü ve zulmü sevmemekle, kin bağlamakla emrolunduğumuza göre, bunlar kaza ve takdir olunumuş olamazlar" demiştir.

Bir başka grup: "Akıl ve şeriat bunların Allah'ın kaza ve kaderi ile meydana gelen gerçekler olduğunu gösterir. Biz bunlardan razıyız" demiştir.

Her iki grup da sapıktır ve doğru yoldan yüz çevirmiştirler. Birinciler, günahları, küfrü ve zulmü Allah'ın kaza ve kaderinden çıkarırken; ikinciler ise razı olmuşlar ve o niteliklere kızmamışlardır. Birinciler rızası ve gazabında Allah'a muhalefet edip şeriatinden ve dininden çıkarken; ikinciler, kaza ve kaderlerini o niteliklere bağlanmasını inkar etmişlerdir.

Kaderi ve şeriati ispat edenlerin bu iki guruba cevap verirken yolları farklı farklı olmuştur. Bir gurup der ki: "Ne kitapta, ne sünnette ve ne de icma-i ümmette, her kaza olunana rıza hakkında farz ve müstehap olması bir yana caiz olduğuna dair bile delil yoktur. Allah'ın kullarına veya resulüne,her kaza ve takdir ettiğine razı olmalarına dair emirleri nerededir?

Bizim arkadaşlarımız ve başkalarının bir çoğunun görüşü budur. Kadı Ebu Ya'la ve İbnu'l Bakıllânî de bu cevabı vermişlerdir.

Dedi ki: Eğer sorulursa: "Allah'ın kaza ve kaderine razı mısınız?" Ona denilir ki: "Allah'ın yaratmış olduğu ve bizlere ondan razı olmamızı emrettiği kazasından razıyız. Ama bundan, razı olmamızı yasak ettiği şeylerdende razı değiliz. Allah'ın huzurunda öne geçmeyiz ve hükmüne itiraz etmeyiz."

Bir başka grup da der ki: "Kazaya rıza" genel olarak, kaza olunan ve takdir olunan şeylerin ayrıntısına girilmeden söylenmiş bir ifadedir. Biz deriz ki: Allah'ın kazasında toptan razıyız ve O'ndan hoşlanmazlık etmeyiz. Kaza olunan şeylerin ayrıntılarından her birine "razı olma"yı mutlak olarak söylemeyiz. Tıpkı müslümanların, ayrıntıya girmeden mutlak olarak "Herşey helak ve yok olur" demeleri ve "Allah'ın delilleri helak olup yok olmaz" dememeleri gibi. Ve yine mutlak olarak: "Allah her şeyin rabbidir" demeleri ve fakat rablığını "özel olarak pis ve iğrenç" şeylere nisbet etmemeleri gibi...

Başka bir grup da der ki: "Kazaya, yaratılış ve istek itibarı ile rabba nisbet edilmesi açısından razıyız. Fakat kazanma ve yerine getirme açısından onun kula nisbet edilmesi açısından ise razı değiliz."

Bir başka gurup: "Kazadan razıyız, kaza olunan şeyden hoşlanmayız. Rıza ile hoşlanmama, birşeye bağlı olmazlar" der.

Bu cevapların hiçbiri rabbın sevgisi, rızası ve isteğini aynı şey sayanların prensibine uygun değildir. Nitekim Eş'ari'den rivayet edilen bir görüş ve ekseri taraftarlarının görüşleri böyledir.

Çünkü bunlar derler ki: "O bütün istediklerini ve kaza buyurduklarını sever ve razı olur. Kainat ona sevimli ve kendisince razı olunmuş olduğuna göre, biz onun sevdiğini sever ve razı olduğundan razı oluruz.

"Kazaya rıza toptan söylenmiş, ayrıntı olarak söylenmemiştir" görüşünüz, kaza olunan şeylerin teferruatının, razı olunan şeyler arasına girmesine mani olmaz ve problem yeniden geri gelir.

"Allah'ın yaratması açısından O'ndan razı oluruz, kulun kazanmış olması açısından razı olmayız" sözünüze biz deriz ki: Kulun kazanması eğer var olmaya ait bir durumsa o Allah'ın yaratmasıdır ve biz ondan razı oluruz. Eğer yokluğa dair bir durum ise onun ne razı olunacak ve ne de hoşlanılmayacak hiçbir aslı yoktur.

"Kazaya razıyız; kaza olunana değil" sözünüz ancak kazayı, kaza olunan şeyden başka, fiili mef'ulden başka kabul edenin sözüne göre doğrudur. Ama aralarında fark görmeyene göre, bu söz nasıl doğru olur?

Ebu Bekr el Bakıllanî, bu soruyu kendine sorar ve şöyle cevaplar:

"Eğer, Size göre, kaza, "kaza olunan şey" mi yoksa başka birşey mi" diye sorulsa, denilir ki: "Bu iki çeşittir: "Kaza", "Halk:yaratma" anlamında kaza olunan şeydir." Çünkü "halk" "mahluk" demektir. İlzam (üzerine gerekli kılmak) bildirme ve yazma anlamında olan "kaza", "kaza olunan" şeyden başkadır. Çünkü emir başkadır, emrolunan başka, haber başkadır, kendisinden haber verilen başka."

Bu cevap da onu kurtarmaz. Çünkü söz, ilzam bildirme ve yazma üzerine değil ki. Ancak söz takdir olunan, yazılı ve bildirilen fiilin bizzat kendisi hakkındadır. Bunu takdir eden ve yazan Allah, ondan razı mı değil mi? Kul bizzat onu sevmekle emrolunmuş mudur yoksa emrolunmamış mıdır? İşte meselenin yönü budur.

Allah Teala, kazası ile isteğinin, muhabbeti ile rızasını gerektirdiği şeyler olduğunu söyleyenleri, kınar veya yasaklar. O halde bunları birşey sayanların durumu

nasıl olur?

Allah buyurur: *"(Allah'a) eş katanlar (sana) diyecekler ki: "Eğer Allah dileseydi ne biz, ne atalarımız, (Allah'a) eş koşmazdık. (Kendi kendimize) hiçbir şeyi haram da kılmazdık. Onlardan evvelkiler de (peygamberlerini) işte böyle tekzib ettiler de nihayet bizim azabımızı tattılar. De ki, "Nezdinizde (kitap ve hüccetten) herhangi bir ilim varsa hemen onu bize çıkarın. Siz (kuru) bir zandan başka (bir şeye) uymuyorsunuz ve siz yalan söyleyenlerden gayrı kimseler değilsiniz"* (En'am, 148).

"(Allah'a) eş tutanlar dediler ki: "Eğer Allah dileseydi ne biz, ne atalarımız kendisinden başka bir şeye tapmaz, O'nsuz (onun emri olmaksızın) hiçbir şeyi (nefsimize) haram kılmazdık". Kendilerinden evvelkiler de böyle yaptı" (Nahl, 35).

Ve yine: *"Dediler ki: "Eğer o çok esirgeyici (Allah) dileseydi biz bunlara tamazdık." Onların buna dair hiçbir bilgisi yoktur"* (Zuhruf, 20).

Onlar, Allah'ın, şirklerini sevmesine ve ondan razı olmasına bunu dilemesi ile delil getirirler. Bu delille emrine ve yasağına karşı geldiler. Bu ayette Allah'ın dilemesinin,sevmesi ve razı olmasından başka olduğunu söyleyenlere çok açık bir cevap vardır. Problem, Allah'ın dilemesi, sevmesi ile aynıdır demelerinden kaynaklanıyor. Sonra da fiil ile yapılan işi, kaza ile kaza olunan şeyin ayrı şeyler olduğunu söylemekle karışıklığı artırdılar. Bundan, Allah'ın bunlara razı olduğu, sevdiği ve dolayısı ile onu kendilerinin de sevmesi gerektiği kanaati doğdu.

Bu kapalılığı giderecek, bu batılda ısrardan yol gösterecek ve bu tehlikeden kurtaracak olan şey ancak Allah'ın aralarını belirginleştirdiği "sevmesi" ile "dilemesi"ni ayırmaktır. Bunlar ne ayrı şeylerdir ne de birbirini gerektirirler. Aksine Allah sevmediği şeyi bazen diler ve olmasını dilemediği şeyi sevebilir. Birinciye örnek olarak: İblis ve askerlerinin olmasını dilemesi ile kainatta bulunan herşeyi (bazılarına buğzetmekle birlikte) dilemesini gösterebiliriz.

İkinciye örnek: Kafirlerin imanını, günahkarın itaatlarını, zalimlerin adaletini, fasıkların tevbesini gösterebiliriz. Eğer bunları dileseydi hepsi olur, vücuda gelirdi. Çünkü onun dilediği olur, dilemediği olmaz.

Bu kaide yerleşince, yani fiil, yapılandan,:kaza kaza olunandan başka olduğu ve Allah (cc)'ın kuluna, her yarattığı ve dilediği şeyden razı olmasını emretmediği düşüncesi yerleşince şüpheler ortadan kalkar, karışıklıklar çözülür. Hamd Allah'a mahsustur.

Allah'ın şeriati ile kaderi arasında biri diğerini giderir şeklindeki zan ortadan kalkmıştır. Kasine kader, şeriate yardımcı olur. Şeriat da kaderi doğrular. Her biri diğerisin sağlamlaştırır.

Bunlar bilinince, dini ve şer'î kazaya rıza farzdır. Bu imanın temeli ve imanın kaidesidir. Kula farz olan, hiçbir iç sıkıntısı duymadan, çekişme ve itiraz ve karşı gelme olmaksızın O'na razı olmaktır.

Allah teala buyurur: *"Öyle değil, rabbine andolsun ki onlar aralarında kimi oraya, kimi buraya çektikleri (kavga ettikleri) şeylerde seni hakem yapıp sonra da*

verdiğin hükümden yürekleri hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar" (Nisa, 65).

Allah Teala, resulünü hakem etmedikçe, vermiş olduğu hükümde nefislerinde sıkıntıyı kaldırmadıkça ve hükmüne tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmayacaklarına yemin ediyor. O'nun hükmünden razı olmanın aslı budur. Hakem kılma, İslam makamında; sıkıntı olmaması iman makamında; teslim olmak da ihsan makamındadır.

İmanın gülücüğü kalbe girip, kesin bilgi hakikati ile gözünü sürmelediğinde, vahyin ruhu ile canlı olduğu ve mizacı sağlamlaştığında, nefs-i emmaresi (kötülüğü emreden nefis), nefs-i mutmainneye (itmi'nane ermiş yani korku ve hüzünden emniyette olan) ve nefs-i radiye (Allah'tan razı) ve nefs-i vadia (Sükûna ermiş) dönüştüğünde, Allah'ın hükümlerini, geniş açık ve teslimiyetli bir kalble kabullendiğinde, Alah ve rasulüne sevimli olan bu dinî kazaya tam olarak razı olmuş demektir.

Kainata dair kaderi, Allah'ın sevgisine irade ve rizasına uygun, sağlık, zenginlik, afiyet ve lezzet gibi kazaya rıza, mizacın gereği, zorunlu olan bir hususdur. Çünkü o, kula uygun ve sevimlidir. Bundan razı olmak "kulluk" demek değildir. Bilakis "kulluk" onlara "şükür" ile karşılık vermektir. Minnet duymaktır, nimeti Alah'ın koyulmasını sevdiği yerlerine koymaktır, nimeti verene isyan etmemek ve bütün bu yaptıklarında kendini, yetersiz görmektir.

Kainata dair takdir olunan, kulun isteği ve sevgisi aksine -kula uygun olmayan ve tercih etmediği şekilde- cereyan eden "kazaya rıza" "müstehaptır." Bu iman ehlinin makamlarındandır. Farz oluşu hakkında iki görüş vardır. Örnek olarak, hastalık, fakirlik, halkın kendine eziyet etmesi, sıcak, soğuk, elemler ve benzerlerini söyleyebiliriz.

Zulüm, fısk, isyan gibi kulun tercihi, Allah'ın hoşlanmadığı, gazab buyurduğu ve yasakladığı şekilde cereyan eden kadere rıza, haramdır ve ona karşılık cezalandırılır, bu Alah Teala'ya muhalefet etmek demektir. Çünkü Allah bunlara razı değildir ve sevmemektedir. Sevgilinin hoşlanmadığı ve gazap ettiği bir şeyle sevgi ve rıza nasıl bir araya gelir. Kazaya rıza meselesinde bu açıklamayı tutun.

Eğer, "Allah sevmediği ve razı olmadığı bir işi nasıl olur da ister, diler ve vücuda getirir? Allah'ın onu istemesi ile hoşlanmaması ve buğzu nasıl O'nda birleşir?"diye sorarsan;

Denilir ki: İşte bu soru yüzünden insanlar fırkalara ayrılmış, yolları ve sözleri ayrı ayrı olmuştur.

Bilmiş ol ki: "İstek" iki çeşittir, zatı dolayısı ile istek, başkası dolayısı ile istek.

Zatı dolayısı ile istek: Zatından dolayı içinde hayır olduğu için sevimli bulunan ve istenen şeydir. O, gaye ve maksatların istenmesi gibi istenir.

Başkası dolayısı ile olan istek: İsteyenin gayesine vesile olsa bile, bizzat içinde onun menfaati olmayan ve isteyenin "zatı olarak" ona yönelmediği şeydir. Nefsi ve zatı açısından hoşlanılmayan, ancak, onu arzusuna götürmesi, ulaştırması açısından arzu olunan şeydir. Böylece onda iki şey biraraya gelir: Ondan hoşlanma-

ması ve onu istemesi. Bunlar birbiriyle, hoşlanma gayeye götürdüğü için, hoşlanmama zatı ile ilgili olduğu için çelişmezler. Bu tıpkı, kendi şifasının içinde olduğunu bildiği zaman son derece iğrenç bir ilacı almak gibi veya vücudun bekası, kesilmesine bağlı olduğunu bildiğinde kangren olmuş bir organı kesmek gibi; muradına ve sevgilisine kendisini ulaştıracağını bildiği zaman çok meşakkatli bir mesafeyi katetmek gibidir.

Hatta akıllı bir kimse sonucu ve akibeti kendine gizli bile olsa, zann-ı galibi iradesi ile bu hoşlanmadığı şeyi tercihle yetinir. Sonucu kendine gizli olmayanın durumu nasıl olur? Allah Teala'nın birşeyden hoşlanmaması ve zatını sevmemesi, başkasından dolayı ve olmamasından olması daha sevimli olan bir sebeb dolayısıyla Allah'ın bu şeyi istemiş olmasına zıt değildir.

Bunun örneği şudur: Mesela, Allah, irade, itikat, amel ve dinleri bozan İblis'i yaratmıştır. İblis, kulların sapıklığının ve rabbin gazap ettiği şeyleri yapmalarının sebebidir. Her türlü hile ile, Allah'ın sevdiği ve razı olduğu bütün yolların aksine davranmalarını sağlamak için koşar durur. Allah'ın gazabına ve kızgınlığına uğramıştır. Allah ona lanet, gazap etmiş ve hiddetlenmiştir. Bunlara rağmen, yaratılması Allah'a sevimli olan birçok sevgilere vesiledir. O sevgilerin varlığı, yokluğundan Allah'a daha sevimlidir.

Bir sebebi de Allah'ın, zıt olan şeyleri yaratma kudretini kullara göstermesidir. Ve zatların en temizi, en şereflisi her türlü hayrın unsuru olan Cebrail'in zatına mukabil, her türlü şerrin sebebi olan zatların en şerlisi ve en pisi olan İblisin zatını yaratmıştır. Allah Teala, ikisini de yaratmıştır. Kullara, gece ile gündüzü, ışıkla karanlığı, hastalığı ve ilacı, hayatı ve ölümü, sıcaklığı ve soğuğu, güzeli ve çirkini, yeri ve göğü, erkek ve kadını, suyu ve ateşi, hayır ve şerri yaratmayla da bütün kudretini göstermiştir.

Bu, kudretinin, izzetinin, saltanatının ve mülkünün mükemmelliğine delillerin en açığıdır. Çünkü o, bu zıtları yaratmıştır. Bunları, birbirinin karşısına getirmiştir. Onları birbirinin hükmü altına vermiştir. Kendi hikmeti, idaresi ve tasarrufu mahalline koymuştur. Bazılarının hepten yok olması; mükemmel tasarrufunu, mülkünde idaresini ortadan kaldırır.

Bir başka sebebi: Allah'ın Kahhar (sınırlığına sınır olmayan), Muntekim (intikam), Adil (adaletli olan), Darr (zarar veren), Şedidu'l-İkab (şiddetle cezalandıran), Seriu'l-Hisab (hesabı hızlı gören), Zi'l-batşi' şedid (çok şiddetli yakalayan), Hafid (alçaltan), Muzıll (zelil eden) gibi kahır isimlerinin eserlerinin ortaya çıkması içindir. Çünkü bu isim ve fiiller kemal, mükemmellik ifade eder. O halde bu isimlerin bağlandığı bir yer olmalıdır. Halkın tümü melek mizaçlı olsaydı, bu fiil ve isimlerin eseri ortaya çıkmazdı.

Bir diğer hikmeti: Hilmini, affını, mağfiretini, örtmesini, hakkını affetmesini, kullarından dilediğini azat etmesini içeren isimlerinin eserlerinin ortaya çıkmasıdır. Bu isimlerin eserlerinin ortaya çıkmasını doğuran, hoşlanmadığı sebebleri yaratmasa, bu faide ve hikmetler ortadan kalkar. Resulullah (sav) şu sözü ile buna işaret eder: "Eğer günah işlemeseydiniz, Allah sizleri helak eder, günah işleyen bir topluluk getirir, onlar Allah'tan mağfiret dilerler, O da onları affederdi."

Bir başka hikmet: Hikmet, olanı ve olacağı bilme, haberdar olma isimlerini eserlerinin ortaya çıkmasıdır. Çünkü Allah Teala, herşeyi yerli yerine koyan, herşeyi layık olduğu yere koyan hikmet sahibi ve haberdardır. O, hiçbir şeyi yerinden başka bir yere koymadığı gibi, haberdar olmasının, hikmetinin ve ilminin mükemmelliğinin gerektirmiş olduğu makamından başka bir makama da koymaz. Mahrum etmeyi ve vermemeyi, vermek ve ihsan etmek yerine; ihsan etmeyi ve vermeyi de mahrum etme ve vermemek yerine koymaz. Sevabı ceza yerine, cezayı da sevap yerine, indirmeyi kaldırma yerine, kaldırmayı indirme yerine, izzeti zillet, zilleti izzet yerine koymaz. Yasaklanması gerekeni emretmez, emredilmesi gerekeni de yasaklamaz.

O, elçiliğini nereye vereceğini en iyi bilendir, onu kabule layık olanı, onun kendine ulaşması ve verilmesinden dolayı şükredecek olanı çok iyi bilendir. Buna layık ve ehil olmayanı en iyi bilendir. Onu, layık olana vermemek, layık olmayana vermek, hikmetine sığmaz.

Kendisine çok çirkin ve kötü olan bu sebeblerin yok edilmesi takdir olunan bu eserlerin hepsi yok olur ve mahlukatına gözükmez, dolayısı ile bunlara gereken menfaat ve hikmetler yok olur. Bu menfaat ve hikmetlerin yok olması bu sebeblerin var olmasından daha şerlidir.

Bu sebebler -işlerinde şerli olan da dahildir- ortadan kalksa, bu sebeblerdeki şerden daha büyük olan hayır ihmal olunur, ortadan kalkar. Bu tıpkı güneş, yağmur, rüzgar gibidir ki kendilerinden doğacak zarardan kat kat kendilerine daha faydalıdır. Bunların -bu nisbî şer ortaya çıkmasın diye- tümü ile ihmali takdir olunsa, (aralarında orantı imkansız) bu şerden daha muazzam olan hayır ortadan kalkar.

Bir başka hikmet: İblis yaratılmasaydı çeşitli kulluklar meydana gelmezdi. Sadece bir kısmı gerçekleşirdi.

Çünkü cihad etme kulluğu, Allah'a kulluların en sevimlisidir. İnsanların tümü mü'min olsalar, bu kulluk ve ona tabi olan, Allah için dostluk, Allah için düşmanlık, O'nun için sevmek, O'nun için buğzetmek, O'nun düşmanı ile muharebede, nefsini feda etmek gibi ibadetler oluşmazdı.

İyiliği emir, kötülüğü yasak etme kuluğu, sabır, heva ve hevese muhalefet etme kulluğu, nefsin sevgilerine Allah'ın sevgisini tercih etme gibi kulluklar ortadan kalkardı.

Bir diğer hikmet: Tevb, O'na dönme ve O'ndan mağfiret dileme kulluğu. Çünkü Allah tevbe edenleri ve tevbelerini sever. Tevbe edilecek sebebler ortadan kalkarsa tevbe etme ve günahlardan istiğfar ortadan kalkar.

Bir diğer hikmet: Düşmanına muhalif olma ve Allah için ona düşman olmak, ona hiddetlenme kulluğu. Allah Teala, kendine dost olanın, düşmanına hiddetlenmesini, ona düşman kesilmesini ve ona kötülük yapmasını sever. Bu ancak zeki kimselerin dikkat edeceği bir ibadettir. Bir diğeri:

Düşmanından Allah'a sığınarak, O'ndan kurtarmasını, onun hile ve eziyetinden korumasını dileyerek ibadet etmesidir.

Bir başkası: Düşmanının ona muhalefeti sebebi ile başına gelen şeyleri ve meleklikten şeytanlık mertebesine inmesini görünce kullarının korkusu ve O'ndan kaçınması.

Bir diğeri: Elde edilmesi, ancak şeytana muhalefet ve düşmanlık şartına bağlı olan muhalefet ve düşmanlık etme sevabını elde etmeleri. Kalb ve organların ibadetlerinin ekserisi "şeytana muhalefete" bağlıdır.

Bir başkası: Şeytanı düşman edinmek, kuluk çeşitlerinin en büyüğü ve en yücesidir. Allah Teala buyuruyor: *"Çünkü şeytan sizin bir düşmanınızdır. Onun için siz de onu bir düşman bilin"* (Fatır, 6). O halde onu düşman edinmek kula en faydalı şeydir. Ve o Rabba sevimlidir.

Bir diğer hikmet: Beşerin tabiatında hayır ve şer, iyi ve çirkin huylar vardır. Bunlar insanın mizacında ateşin çakmak taşında gizli olduğu gibi gizlidir. Şeytan, şerli olan kimselerin mizaçlarında olan huyların kuvveden fiile çıkması istendiği için yaratılmıştır. Peygamberler de hayır erbabının mizaçlarında olan şeyler, kuvveden fiile çıksın diye gönderilmişlerdir. Hakimlerin hakimi Allah, bunların mizaçlarında gizli olan hayır kuvvetlerinin üzerine eserleri doğsun ve onların da şer kuvvetlerinin eserleri üzerine doğsun diye çıkmasını istemiştir ki, her iki gurupta da hikmeti ortaya çıksın ve her ikisi hakında hükmünü yerine getirsin ve kendince malum olan şeyin önceki ilmine uygun olduğu belli olsun diye böyle davranmıştır.

İşte meleklerin, *"Biz seni hamd ile tesbih ve takdis edip dururken orada bozgunculuk edecek kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın" demişlerdi. Allah (da): "Sizin bilmeyeceğinizi her halde ben bilirim" demişti"* (Bakara, 30) dedikleri zaman sordukları soru buydu. Ve melekler, O'nu hamdi ile tesbih edenin, ona itaat ve ibadet edenin varlığının, O'na isyan ve muhalefet edenin varlığından daha evla olduğunu zannettiler. Allah Teala onlara, bu türün yaratılmasında meleklerin bilmediği, kendisinin bildiği hikmetler, yararlar ve övülmüş gayeler olduğu şeklinde cevap vermiştir.

Bir diğeri: Allah'ın mucizeleri ve hayrete düşüren birçok olayın meydana gelmesi, zalim ve kafir nefislerden şer ve küfrün vukubulması sebebi iledir. Tufan mucizesi, rüzgar mucizesi, Semud ve Lut kavmini helak etmesi, ateşin İbrahim (için) serin ve selamete dönüşmesi, Allah'ın Hz. Musa elinde icra ettiği mucizelerle ve Şuara Suresinde her birinin akabinde *"Bunda elbette bir ibret vardır. (Fakat) onların çoğu iman etmiş değillerdi. Şu muhakkak ki senin rabbin, elbette mutlak galibdir" (Mü'minleri ise) çok esirgeyicidir"* (Şuara, 67-68) buyurduğu mucizeler gibi. Kafirlerin küfrü, inkarcıların inadı olmasaydı, insanların nesil nesil ebediyete kadar bahsettikleri bu göz alıcı mucizeler olmayacaktı.

Bir başkası: Biri diğerini yenen ve kıran karşılıklı sebebleri yaratılması, Rab oluşunu mükemmelliğinden, otoriter kuvveti ve tam hikmetinden ve mükemmel malik oluşundan dolayıdır. Her ne kadar bu sebebler yaratılmamış olsaydı bile yine de Rablığı bizatihi kamil olacaktı... Fakat bu sebebelerin yaratılması, mükemmelliğinin malik oluşunun, kudret ve hikmetinin gereklerindendir. Ve bunların tesirlerinin ve hükümlerinin şehadet aleminde ortaya çıkması bu mükemmelliği tasdik ettiği gibi o mükemmelliği gerektirenlerden biridir. Sıfatların ahkamını gayb ve

şehadet mertebelerine yerleştirmek bütün yönleri, kısımları ve gayeleri ile mutlak ilahî mükemmelliğin eserlerindendir.

Kısacası: Kulluk, mucizeler, sevmediği ve razı olmadığ şeyi yaratmasını gerektiren ilginç ve acaib olaylar, takdiri ve istemesi bunların yok olmasından ve sebeblerini yok etmek suretiyle ilevsiz hale gelmesinden Allah'a daha sevimlidir.

Eğer bana sorsalar ve "bu sebebler olmaksızın bu hükmün var olması mümkün müdür?" deseler,

Derim ki: Bu soru batıldır. Çünkü o, onu gerektiren olmadan neticenin varlığını şart koşuyor. Tıpkı babasız çocuğun var olmasını şart koşması gibi. Harekete geçiren bir etken olmadan, hareketin olacağını, tevbe eden olmadan tevbenin varlığını şart koşması da bunu gibi.

Yine bana sorsalar ve deseler ki, bu sebebler hükme götürdükleri için murad olununca bu açıdan sevimli olur mu, yoksa bütün açılardan mı hoş karşılanmaz bir şekilde olur?

Ben derim ki: Bu soru iki açıdan sorulabilir. Birincisi: Allah Teala açısından. Allah o sebeblerin zatına buğzetse bile sevdiğine götürmeleri açısından, sever mi? İkincisi: Kul açısından. O da şöyledir: Yine bu cihetten o sebeplerden razı olmak caiz midir? bu sorunun bir değer ve durumu vardır.

Bilinmesi gerekir ki şerrin tamamı yokluğa racidir. O, bu açıdan şerdir. Fakat sırf var olması bakımından onda hiçbir şer yoktur. Misal verelim: Kötülüğü adet edinen nefislerin mevcud olmaları açısından varlıkları hayırdır. Ondan kötülüğün hasıl olması, kendisinden hayır unsurunu kesmekle olur. Aslında nefisler hareketli bir şekilde yaratılmıştır. Eğer nefislere ilim ve hayırın ilhamı ile yardımcı olunursa hareket eder. Yardım edilmezse, kendi mizacı ile ilmin ve hayrın aksine hareket eder. Nefsin hareketi "hareket olması" bakımından hayırdır. Şer olması "hareket olması" bakımında değil "nisbet"ledir. Şerrin hepsi zulümdür. Zulüm, birşeyi, yerinden başka yere koymaktır. Eğer yerine koysa, o şey şer olmaz.

Böylece bilinir ki, o şeyde şerrin durumu göreceli, izafîdir. İşte bunun için yerinde verilen cezalar bizatihi hayır olur. Her ne kadar uygulandıkları yere nisbetle (ki orada mizacımızın kabul ettiği ve hazır olduğu lezzetin zıddı olan elem meydana getir) ,o cezalar bizatihi hayır olurlar. Bu elem mizacımıza nisbetle şer olur. Fakat onu tatbik eden açısından yerli yerinde yaptığı için hayır olurlar. Çünkü Allah Teala, bütün açılardan ve bütün itibarlardan sırf (mutlak) kötülük yaratmamıştır. Çünkü O'nun hikmeti buna razı olmaz. Bilakis bu yaratılmış şey bazı açılardan şer ve zarar olur, başka açılardan yaratılmasında zararından daha ağır basan menfaat ve hikmetler vardır.

Bilakis hasıl olan şey buna aittir. Allah açısından, her yönden, her türlü itibardan, fesad olan herhangi bir açıdan kullarının yararı olmayan birşeyi dilemesi mümkün değildir. Bu imkansızın en büyüğü olurdu.. Çünkü hayır Allah'ın elindedir, şer O'na nisbet edilemez. Bilakis O'na nisbet olunan herşey hayırdır. Şerrin şer olması O'na nisbetin ve izafetin olmamasındandır. Eğer O'na nisbet edilseydi şer olmazdı. Bunu düşün. O işin, O'na nisbetinin kopması onu şerre dönüştürür.

"O hareketin Allah'a nisbeti "yaratma" ve "dileme" olarak ayrılmamıştır" deseler. Derim ki; o, bu açıdan şer değildir ki. Onun varlığı ona nisbet edilir. O bu açıdan şer değildir. Ondaki şer, ona hayır ve hayrın sebeplerini vermemesidir. Yokluk birşey değildir ki,hayır elinde olana nisbet edilsin.

Bu konuda daha fazla açıklama istersen, hayrın sebepleri üçtür derim. Vücuda getirmek, hazırlama ve yardım etmektir. İşte hayırlar ve sebepler bunlardır. Sebep vücuda getirmek hayırdır. Bu, Allah'a nisbet edilir. Sebebi hazırlamak hayırdır, o da O'na nisbet edilir. O sebepler konusunda "hazırlama" ve "verme" olmazsa faile nisbet olunmayan bu "yokluk" sebebi ile şer hasıl olur. Ona "yokluk" değil zıddı nisbet olunur.

"Onu vücuda getirdiği zaman ona yardım etseydi ya" deseler, derim ki: Allah'ın hikmeti onun vücuda getirilmesini ve ona yardımı gerektiriyorsa Allah (cc) onu vücuda getirir ve ona yardım eder. Eğer hikmeti, vücuda getirilmesini ve fakat yardım edilmemesini gerektiriyorsa onu hikmeti gereği vücuda getirir ve hikmeti gereği ona yardım etmez. Ve vücuda getirilmesi hayırdır, şer ise ona yardım edilmemesinden doğmuştur. Eğer, "mevcud olanların tümüne yardım etse ya" denilirse, ben de derim ki: Bu soru batıl bir sorudur. Bu soruyu yönelten mevcut olanları aynı seviyede tutmanın hikmete en uygun şey olduğunu zanneder. Oysa bu cehaletin ta kendisidir. Bilakis hikmet, -bütün hikmet- aralarındaki olan farklılıktadır. Varlıkların her çeşidinin yaratılmasında hiçbir farklılık yoktur. Farklılık "yokluk"ta, "yaratma"nın kendisine taalluk etmediği işlerdedir. Yoksa "yaratma"da hiçbir farklılık yoktur.

Bu sözü anlamak güç gelirse ve tam anlamı ile anlamıyorsan şu söze bir göz at:

Bir şeye gücün yetmiyorsa onu bırak ve geç,

Gücünün yettiğine yönel.

Nitekim anlatırlar ki: Asmaî, Halil ibn Ahmed'le bir araya gelir. Ondan arûzu öğrenmeyi şiddetle arzu eder. Fakat bu onu yorar. Halil ona birgün der ki: Bana şu beytin veznini bul. O da yukardaki beyti okur.

"Birşeye gücün yetmiyorsa onu bırak ve geç gücünün yettiğine yönel". Halil onun ne demek istediğini anlar, onu bırakır, onunla meşgul olmaz.

Meselenin sırrı: Alah'tan razı olmak, O'nun sıfatları, fiilleri, isimleri ve hükümlerine razı olmayı gerektirir. O'nun tarafından yapılmış herşeye razı olmayı gerektirmez. Bilakis kulluğun aslı, kulun onun rızasında ve hoşlanmadığı şeylerde O'na uygun davranmak, razı olduğu şeylerden razı olması, gazab ettiği şeylerden hoşlanmamasıdır.

Allah (cc) cezaya layık olana ceza vermeye razıdır. "Kulu cezalandırmasına kulun razı olması nasıl olur ?" denirse, denilir ki: Kul kendisini cezalandırmasına rızasında ona uysa, ceza lezzet ve sürûra dönüşür. Fakat kul bu davranışta bulunmaz. Çünkü o, nefsin sürûru, gözün nuru ve kalbin hayatı demek olan O'na itaat ve O'nu sevmeyi kabul etmiyor ki, kendisine en zor ve en çirkin gelen kendine cezayı sevmeyi kabul etsin? Bilakis O'nun sevmiş olduğu kendine itaatı ve tevhidi çirkin görüyor, o halde kendine tercih etmiş olduğu cezadan razı olmaz. Zaten bunu kabul

etseydi, kendisinden ceza kalkardı. Eğer bana sorsalar vehastalık, fakirlik elem gibi kulun hoş görmediği kazaya rıza ile ondan hoşlanmama nasıl olur da bir araya gelir, deseler, ben de derim ki: Bunda tenakuz yoktur. Çünkü o kazadan, onun sevdiği şeylere götürmesi bakımından da hoşlanmamaktadır. İçinde şifasının olduğunu bildiği iğrenç bir ilaç gibi. Çünkü bu ilaçta da hem ondan rızası ve hem de hoşlanmaması bir araya gelir.

Yine bana, kulu için herşeye razı olur da ona nasıl yardımcı olmaz diye sorulsa derim ki:

Çünkü kula yardım etmesi, razı olmuş olduğu şu itaattan daha büyük, kendisine sevimli olan şeyin yok olmasını gerektirebilir. Ve itaatın o kuldan meydana gelmesi öyle bir zarar içerir ki o zarar Allah Teala'ya şu itaatı sevmesinden daha kötü gelebilir,mesela o itaatın o kuldan vuku bulması daha üstün bir zararı gerektirip daha üstün bir menfaatın yok olmasını gerektirebilir. Allah Teala buna işaret ederek buyurur:

"Eğer onlar harbe çıkmak isteselerdi elbet bunun için hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların davranmalarını çirkin gördü de kendilerini (korkaklıkları ve tembellikleri yüzünden evlerinde) alıkoydu. Onlara "oturun oturanlarla beraber" denildi. Eğer içinizde onlarla da (savaşa) çıksalardı şer ve fesadı artırmaktan başka birşey yapmazlar, aranıza muhakkak ki fitne sokmak isteyerek (bozgunculuğa) koşarlardı. İçinizde onlara iyice kulak verecekler de vardır. Allah o zalimleri çok güzel bilendir" (Tevbe, 46, 47).

Allah Teala: Onları peygamberi ile birlikte savaş için kalkmalarını çirkin gördüğünü haber veriyor. Halbuki o bir itaat, bir yakınlıktır. Ve onlara bunu emretmiştir. Onların davranmlarını çirkin görünce, kendilerini alıkoymuştur.

Sonra Allah Teala eğer Resulü ile çıksalardı doğabilecek bir takım zararları zikreder. Ve buyurur: *"Eğer içinizde onlar da (savaşa) çıksalardı sizde şer ve fesadı artırmaktan başka birşey yapmaz ve "aranıza fitne ve fesatla koşarlardı." "Sizin için fitne isterler. Aranızda onlara iyice kulak verecek vardır."* Yani onlardan kabul edenler, onların davetini kabul edenler vardır.

Ve bunların fesatla koşmaları ve onların da onları kabul etmelerinden öyle bir şer doğar ki, o şer onların harp çıkartmalarından çok büyüktür. O halde hikmeti ve rahmeti onların, çıkmalarını engellemeyi ve bırakıp oturtulmalarını gerektirmiştir.

Bu misali bu konuda düstur edinip başka şeylerin üzerine kıyas edebilirsin.

Eğer bana sorar ve "Rab Teala'nın yaratmış olduğu şeylerden bazılarından bir yönden razı olması ve bir yönden hoşlanmamasını tasavvur edebilirim. Ama benim hakkımda, isyan ve günahkarlığa nisbetle iki durumun biraraya gelmesini nasıl tasavvur edebilirim?" derlerse, ben de derim ki: "Bunu tasavvur etmek mümkündür. Hatta vakidir. Çünkü kul, bundan hoşlanmaz, ona kızar ve onu çirkin görür. Kendi sebebi ile kendi fiili olması, kendi kazancını seçmesi ve iradesi ile meydana gelmesi bakımından... Ama Allah'ın ilminden, yazmasından, dilemesinden ve o fiilin hakkında olmasına dair izninden razıdır. Ve Allah'tan meydana gelen şeyden razıdır, kendi nefsinden olan şeyden razı değildir. İrfan erbabından bir zümrenin gidiş yolu budur."

Bir başka zümre, mutlak olarak bunu çirkin görürler ve her yönde ondan razı olmazlar. Aslında bunlar onlara muhalif değildir. Çünkü kul, günah ve isyanı mutlak olarak çirkin gördüğünde, bu çirkin görme, onun hoşlanılmayan tarafı itibarı iledir. Bunlar Allah'ın ilmini, yazmasını, dilemesini ve oluşa dair hükmünü bitiştirmesini çirkin görmezler. Onlar günahtan, Rabbın hoşlanmadığı ve kızdığı yönden razı değillerdir. Meselenin sırrı: Günahlardan Rabba nisbet olunan tarafı çirkin değildir. Kula nisbet edilen tarafı ise çirkindir ve hoş değildir.

Eğer yine sorarsan, "O günahlardan kula hiçbir şey nisbet olunamaz" dersen ben de derim ki: "İşte bu batıl bir cebriye (ifadesi)dir ki, insanı, bu dar mekandan kurtaramaz. Kaderî olan kimse Cebrî olandan kurtuluşa daha yakındır. Kaderiye ve Cebriye arasındaki ehl-i sünnet ondan kurtulmakla iki zümreden daha mutludurlar."

Eğer yine sorulursa: "Takdir etmedeki hikmet ve herşeye nüfuz eden dileme delilleri ile birlikte pişmanlık ve tevbe nasıl olur?" Derim ki: "İşte bu emir delilleri hakkında basireti kör olan kimseyi bulunması gerektiğinden ayrı bir yere düşürmüştür. Ve bu fiilleri, dilemeye ve kadere uygun diye itaat olarak görmüş ve emrine karşı geliyorsam da bu konuda onun iradesine itaat ediyorum" demiştir. Bir beyitte denilir ki:

Bana tercih ettiğin şeylerin tesiri altında kaldım.

Ve fiillerimin hepsi itaatlerdir.

Bunlar halkın gözü en körü ve Allah ve Allah'ın dini ve meydana gelmesine dair hükümleri hakkında en cahilidir. Çünkü itaat emre uygun hareket etmektir, kader ve dilemeye uygun hareket etmek değildir. Eğer kadere uygun davranmak Allah'a itaat etmek olsaydı, İblis Allah'a itaat edenlerin en büyüklerinden olurdu. Ve Nuh kavmi, Ad, Semud, Lût ve Firavun kavimlerinin hepsi Allah'a itaat edenler olurlardı. Ve Allah (cc) itaatlerine karşılık onlara en şiddetli azabı yapmış ve itaatları sebebi ile onlardan intikam almış demek olurdu. Bu Allah'ın isim, sıfat ve fiillerini bilmemenin son hudududur.

Eğer bana: "Bununla birlikte tevbe ve pişmanlıkla herşeyi tutup koruması ile hikmet tablosunun arasını bir araya getir" dersen, derim ki: "Bir kul, nefsinin acizliğine, kaderlerin kendine nüfuzuna, Rabbine adamakıllı ihtiyacına ve O'nun koruma ve muhafazasından bir an bile müstağni kalamayacağına şahit olunca,bu durumda Allah iledir, nefsi ile değildir. Bu durumda ondan elbette günah sadır olmaz. Çünkü üzerinde "Benimle duyar, benimle görür, benimle yakalar, benimle yürür" esprisinden kuvvetli bir kale vardır. Bu durumda ondan günah tasavvur olunamaz. Bu tablodan kendisi perdelendi mi doğal vücuduna düşer. Nefsi ile kalır. Kendisine nefsin, mizacın ve hevesin hükmü üstün gelir. Bu doğal vücudda, av ağı gerilmiş ve üzerine avcılar gönderilmiştir. O ağlardan birine düşmesi kaçınılmazdır. Bu vücud, kendisi ile Rabbi arasında bir engeldir. O esnada perde düşer. Gerektiren kuvvetlenir, engelleyici zayıflar. Karanlık şiddetlenir, kuvvetler zayıflar. Bu ağlardan kendisi için kurtuluş nasıl mümkün olur? Bu doğal vücudun sisi dağılıp, karanlığı açıldığı ve tozu dağıldığı zaman, nefsinden ve mizacından vazgeçerek Rabbinle olursun. Nitekim şair ne güzel söyler:

Senden uzun zaman gizlenmiş sır, senin için ortaya çıktı.

Karanlığın son bulduğu bir sabah belirdi.

Ondan uzak olduğunda, oraya iner.

Ve korunmuş keşfin omuzlarına çağırlarını kurar.

Sen, kalbin sırrına perdesin.

Sen olmasaydın sonu öyle şekillenmezdi.

Duyulmaktan usanılmayan bir söz geldi. O sözün yayılması ve düzeni bize sevimlidir. Nefis onu anınca yorgunluğu gider. Zor şeyler üzerine yüklenmiş bu kalpten tozu gider.

İşte burada, pişmanlık, tevbe ve Allah'a dönüş ona gelir. Çünkü nefsi ile günah içinde, o günah ta Rabbinden ve ona itaattan perdelidir. Bir vücuttan ayrılınca, başka bir vücutta yer alır. Rabbi ile kalır, nefsi ile değil.

Bu bilinince tevbe,pişmanlık, Rabbi ile olduğu bu vücutta meydana gelir. Bu, hikmet ile, koruma ve muhafazaya zıt değildir. Aksine onu biraraya getirir ve ondan yardım diler. Başarı Allah'ın sayesindedir.

***

Yazarın: "Üç şartla sahih olur. Kul nezdinde tüm hallerin eşit olması, halkla husûmetin (kavga ve münakaşanın) terki, istemekten ve ısrardan kurtuluştur" sözünü ele alalım.

Yani, Allah'tan rıza ancak bu üç şartla gerçekleşir. Çünkü razı olanın ve uygun bulanın nazarında, nimet ve bela halleri, Allah (cc) onun hakkındaki iyi tercihine razı olmasına eşittir. Maksat, bu hallerin uygun bulunması ve nefret olunmasında eşit olması değildir. Çünkü bu beşerî mizaca terstir. Hatta hayvanî mizaca da terstir. Ve yine bundan maksat, hallerin onun nazarında itaatte ve isyanda eşit olması da değildir. Çünkü bu her yönden kulluğa zıttır. Ancak nimet ve belaya rıza birçok yönden onun nezdinde eşit olur.

1- O kişi başkasına havale edendir. İşini başkasına havale eden, kendine havale edilen kişinin kendisi için tercih ettiği her şeye razı olur. Özelikle, onun hikmetinin, rahmetinin ve lütfunun mükemmelliğini ve kendisi için iyi tercihli olduğunu bilirse.

2- O kişi kesin olarak biliyor ki, Allah'ın kelimelerinde hiçbir değişiklik olmaz, O'nun hükmünü hiç kimse geri çeviremez. Ve Allah ne dilemişse olur, neyi dilememişse olmaz. O bilir ki bütün nimet ve belalar daha önceki bir kaza ve kesin kadere bağlıdır.

3- Kendisi sadece bir kuldur. Halis kullar şefkatli, ihsan eden, temiz, efendisinin hükümlerinin cereyanını çirkin görmez. Aksine o hükümleri, kendinden ve kendinden gelenden razı olarak kabul eder.

4- O seven birisidir. Samimiyetle seven, sevgilisinin kendine olan davranışın-

dan razı olur.

5- O, işlerin sonucunu bilmez. Efendisi onun yararını ve ona faydalı olanı daha iyi bilir.

6- O, sebebleri bilse bile, her yönden kendi yararını istemez. Çünkü cahildir, zalimdir. Rabbi (cc) onun yararını istemektedir. Ve ona sepeplerini sevketmektedir. En büyük sebeplerinden biri de, kulun hoşlanmadığı şeydir. Çünkü hoşlanmadığı şeydeki yaran, sevdiği şeydeki yararının kat kat fazladır. Nitekim Allah Teala *"(Ey mü'minler, tab'an) gitmediği halde uhdenize, kıtal (düşmanlarla savaş) yazıldı (farz kılındı). Olur ki bir şey hoşunuza gitmezken o, sizin için hayırlı olur, bir şeyi de sevdiğiniz halde o da hakkınızda şer olur. Allah bilir, siz bilmezsiniz"* (Bakara, 216) buyurur ve yine *"Eğer kendilerinden hoşlanmadınızsa olabilir ki birşey sizin hoşunuza gitmez de Allah ondan bir çok hayır takdir etmiş bulunur"* (Nisa, 19).

7- O, müslümandır. Müslüman, nefsini Allah'a teslim etmiş olan ve hükümlerinin kendi üzerinde cereyanına itiraz etmeyen ve bundan hoşlanmazlık etmeyen kimsedir.

8- O, Rabbini bilen ve O'na karşı hüsn-ü zan sahibi olandır. Üzerinde tatbik ettiği kaza ve kaderler hakkında onu suçlamaz. Allah'a olan hüsn ü zannı hallerin, nazarında eşit olmasını ve Efendisi (cc)'nin kendisi için seçmiş olduğu şeylere razı olmasını gerektirir.

9-O bilir ki takdir olunan şeylerden karşılaşmış olduğu rıza ve hoşlanmama hiç şüphesiz vaki olacaktır. Eğer razı olursa kendisine karşı razı olmuş olur, eğer hoşlanmazsa kendisine karşı hoşlanmamış olur.

10- Eğer razı olursa, hakkında nimet ve ihsana dönüşeceğini ve taşınmasının hafifleyeceğini ve kendine yardım edileceğini bilmesidir. Eğer ondan hoşlanmazsa üzerine olan ağırlığın bıkıp usanmasını arttıracağını ve sadece şiddetini artıracak olduğunu bilmesidir. Eğer hoşlanmamak ona bir fayda verseydi, içindeki rahatlık ondan razı olmaktakinden daha faydalı olurdu.

Meselenin sırrı: Allah Teala'nın kazasının kendine daha hayırlı olduğuna imanıdır. Nitekim Resulullah (sav) şöyle buyurur: "Kendisi sayesinde yaşadığım Allah'a yemin ederim ki, Allah bir mü'min için bir kazada bulundu mu, onun için hayırlıdır. Kendisine mutluluk ve rahat gelir de şükrederse, ona hayırlıdır, başına bir sıkıntı gelir de sabrederse yine kendine hayırlıdır. Bunlar ancak mü'min içindir."

11- Kulluğunun tam olması, sevmediği hükümlerin üzerinde cereyan etmesinde olduğunu bilmesidir. Şayet o hükümlerden üzerinde birşey cereyan etmez, ancak sevdikleri ederse, Rabbine karşı kullukta en uzak noktada olur. Sabırdan, tevekkülden, rızadan, yalvarmadan, muhtaç olmaktan, zelil olmaktan, boyun eğmekten kaynaklanan kulluğu ancak kaderin, sevmediği şeyleri meydana getirmesine razı olmakla tamamlanır.

12- Bütün hallerde Rabbinden razı olmasının, Rabbinin ondan razı olmasını doğuracağını bilmesidir. Az bir rızıktan razı olduğunda, Rabbı da onun amelinden azına razı olur. Bütün durumlarda ondan razı olduğunda, nazarında durumların hepsi eşit olduğunda, rızasını isteyip, ona yaltaklanır gibi yalvardığında onun rızasına eriştiren en hızlı şey onu bulur.

13- En büyük rahatın sürûr ve nimetin Rabbi Teala hazretlerinin bütün hallerde razı olmasında olduğunu bilmesidir. Çünkü rıza Allah'ın en büyük kapısı, ariflerin istirahatgahı ve dünyanın cennetidir. Nefsine nasihat edene layık olan; nefsinin rızaya isteğinin şiddetlenmesi ve onu başka bir sevgi ile değiştirmemesidir.

14- Hoşlanmama; gam, keder, hüzün kapısıdır. Kalbin dağınıklığı, gönlün kırıklığı, halin kötülüğü, Allah'ı layık olduğunun aksine zannetmektir. Rıza ise bütün bunlardan onu kurtarır, ona ahiret cennetinden önce, dünyanın cennetinin kapısını açar.

15- Rıza, ona gönül huzuru, kalp serinliği, sükûnu ve istikrarı verir. Hoş görmeme kalbine istikrarsızlık, şüphe, can sıkıntısı ve bozulma getirir.

16- Rıza, ona kendisinden daha faydalı hiçbir şey olmayan iç huzuru verir. Üzerine iç huzuru gelince, dosdoğru olur. Hali durumu düzelir. Hoş görmeme azlığı ve çokluğuna göre onu bunlardan uzaklaştırır. İç huzuru kendinden gitti mi, sürûr, emin olmak, refah, rahat, yaşama hoşluğu gider. Allah'ın kuluna en büyük nimetlerinden biri de üzerine iç huzuru inmesidir. Bunun en büyük sebeblerinden biri ise, bütün durumlarda Allah'tan razı olmaktır.

17- Razı olana kurtuluş kapısı açılır. Ve kalbini, aldatma, kusur ve kinden temizler. Allah'ın azabından ancak küfür ve nifaktan tamamen salim bir kalple gelen kurtulur. İşte bunun gibi, razı olmama ve hoşlanmama ile birlikte kalbin salim olması imkansızdır. Kulun rızası ne kadar şiddetli olursa, kalbi de o derece daha salim olur. Pas, kusur, aldatma hoşlanmamanın, kalp selameti, kalbin iyiliği, samimiyeti ise rızanın eşidir. Haset de bunun gibidir. O da hoşlanmamanın semeresidir. Kalbin ondan salim olması, rızanın semerelerindendir.

18- Hoşlanmamak sebatsız olmasını ve Allah'la birlikte sebatsız olmasını gerektirir. Çünkü o, ancak mizacına ve nefsine uygun olandan razı olmuştur. Kaderler daima ona uygun olan ve olmayan şekilde cereyan eder. Onlardan mizacına uygun olmayanlar cereyan eder. Onlardan mizacına uygun olmayanlar cereyan ettikçe onu kızdırır. Ve ayağı kullukta sabit olmaz. Bütün durumlarda Rabbi ondan razı olursa ayağı kulluk makamında karar kılar. Sebatsız olmak, kuldan rıza gibi bir başkasını alıp götürmemiştir.

19- Hoşlanmamak kula, Allah hakkında kazası, kaderi, hikmeti ve ilmi hakkında şüphe kapısı açar. Hoşlanmayan kimse, hissetmiyor olsa bile, kalbine şek girmesinden ve nüfuz etmesinden nadir olarak salim olur. Eğer nefsini adam akıllı teftiş etse, şüphesiz bilgisini hastalıklı ve karışık bulur. Çünkü rıza ve yakîn (şüphesiz bilgi) birbiriyle eştir. Şüphe ve hoşlanmama da birbiriyle eştir. İşte Tirmizi ve ondan başkalarında yer alan hadisin anlamı budur: "Eğer yakîn ile birlikte razı olmaya gücün yeterse yap, eğer gücün yetmezse nefsin hoşlanmadığı şeye sabırda çok hayır vardır."

20- Kadere rıza ademoğlunun mutluluğundan, kaderden hoşlanmamak da sapıklığındandır. Müsned ve Tirmizi'de Sa'd b. Ebi Vakkas hadisinde yer aldığı gibi: Resulullah (sav) buyurur ki: "Allah'tan istihare ademoğlunun mutluluğundandır. Allah'ın kazasına razı olmak, ademoğlunun mutluluğundandır. Allah'ın kazasından hoşlanmamak ademoğlunun sapıklığındandır. Allah'a istiharede bulunmamak ademoğlunun sapıklığındandır." Kazaya rıza mutluluk sebeblerindendir. Kazadan

hoşlanmamak sapıklık sebeplerindendir.

21- Rıza, elinden gidene üzülmemesini ve eline geçen şeyden sevinmemesini gerektirir. Bu da imanın en üstünüdür. Elinden gidene üzülmemesi, aşikar bir konudur. Eline geçen şeye sevinmemesi musibetin meydana gelmeden önce yazıldığını bilmesindendir. O halde hiç şüphesiz içinde beklenen musibet olan bir şeyle nasıl olur da ferahlar?

22- Kalbini kadere rıza ile doldurunun, Allah göğsünü, zenginlik, emniyet ve kanaatle doldurur. Ve kalbini O'nun sevgisi ile O'na dönmek için ve O'na tevekkül etmek için boşaltır, hoşlanmama kalbi Allah'tan boşaltır.

23- Rıza, imanın makamlarının en yükseğinden olan, hatta imanın hakikati olan şükürü doğurur. Hoşlanmama onun zıddını, nimeti vereni inkara yol açar. Kul, bütün durumlarda Rabbinden razı olursa, bu durum şükrünü gerektirir. Ve razı olanlardan ve şükredenlerden olur. Rızayı kaybederse, hoşlanmayanlardan ve kafirlerin yolunu tutanlardan olur.

24- Rıza hırsın ve dünyaya aşın düşkünlüğün afetlerini ondan giderir. Bu her günahın başı, her belanın aslı, her musibetin esasıdır. Bütün hallerde rabbinden razı olması, kendinden bu afetlerin özünü giderir.

25- Şeytan ekseriyetle insanı, kızgınlık ve şehvet esnasında yakalar ve avlar. Özellikle kızgınlığı olgunlaştığı zaman, çünkü o esnada Rabbin razı olmadığı şeyi söyler, razı olmadığı şeyi yapar, razı olmadığı şeye niyet eder. İşte bunun için Peygamber (sav), oğlu İbrahim'in ölümünde "Kalp hüzünlenir, göz yaşarır, ancak Rabbın razı olduğu şeyi söyleriz" demiştir. Çünkü oğullarının ölümü, kadere kızmayı gerektiren afetlerdendir. Resulullah (sav) bu gibi -insanların ekserisini kızdıran ve Allah'ın rızası olmadığı şeyleri konuştukları ve razı olmadığı şeyleri yaptıkları yerlerde ancak Rabbın razı olduğu şeyleri konuştuğunu haber veriyor. Bunun için Fudayl İbn Iyaz'ın oğlu öldüğü zaman cenazede gülerken görülmüş ve kendisine "Oğlun öldüğü halde sen gülüyorsun?" demişler. O da: "Allah bir kazada bulunmuştur ben de O'nun kazasından razı olmayı istedim" demiştir.

Bazıları Fudayl'ın bu sözünü hoş görmemişler ve: "Resulullah (sav) oğlu öldüğü zaman ağlamıştır. Ve kendisi rıza makamlarının en yükseğinde iken "Kalbin hüzünlendiğini ve gözün yaşardığını" haber vermiştir. O halde, bu Fudayl'ın iftihara layık iyi işlerinden nasıl sayılır" derler.

Meselenin tahkiki şöyledir: Resulullah (sav) razı olma ve çocuğa merhamet için ağlama mertebelerini tamamlamak için geniş olmuştur. Kendisinin (sav) rıza makamı, merhamet ve kalp inceliği makamı vardı. Fudayl'ın kalbi rıza ve merhamet makamını içine alacak kadar geniş değildir. Onda bu iki şey bir araya gelmemiştir. İnsanlar bu hususta dört mertebedir.

a- Kendisinde kazaya rıza ve çocuğa merhamet bir araya gelenler ve kalbi razı iken gözü merhametten yaşaranlar.

b- Rıza'nın merhametten uzaklaştırdığı kimseler. İkisini birden almak için geniş olmaz, bilakis biri diğerini uzaklaştırır.

c- Merhamet ve kalp inceliği rızayı uzaklaştırır ve onu müşahede etmez. Bilakis

rızadan uzak olur.

d- Ne rızası, ne de merhameti olmayanlar: Üzüntüsü, ölüden nasibi kesildiği içindir. Bu durum halkın ekserisinin halidir. Hiç bir ihsan yoktur ve Rahman'dan hiçbir rıza yoktur. Allah'tan yardım dilenir.

Bu saydıklarımızdan birincisi rıza mertebelerinin en yükseğindedir. İkincisi onun altında, üçüncüsü ikincisinin altındadır. Dördüncü ise kızgın ve hoşlanmayanlardır.

26- Rıza, Allah'ın kulu için tercihini sevmek, hoşlanmama ise, Allah'ın kendisi için seçtiğini çirkin görmektir. Bu bir çeşit sapmadır. Bundan ancak her türlü halde Allah'tan razı olmakla kurtulur.

27- Rıza kalpten arzuyu çıkarır. Razı olanın arzusu, Rabbinin kendinden isteğine bağlıdır. Bununla Allah'ın sevdiği ve razı olduğu muradı kastediyorum. Bir kalpte rıza ile hevese uymak asla bir araya gelmez. Her ne kadar biraz birinden, biraz da diğerinden olsa bile, onlardan hangisi ağır basarsa itibar onadır.

28- Her türlü halde Allah'tan gelene razı olmak -O'ndan razı olmak konusunda geçtiği gibi- Allah'ın kuldan razı olmasını doğurur. Çünkü karşılık amelin türünden olur. İsrailî bir haberde: Musa (as) Rabbi 'nden rızasına yaklaştıran şeyi sordu. O da, "Benim razı olmam, senin benim kazama rızandadır" buyurdu" diye kaynaklarda yer almıştır

29- Kazaya rıza nefse en ağır gelen şeydir. O, aslında nefsin boğazlanmasıdır. Çünkü o nefsin arzusuna, mizacına ve iradesine terstir. Nefis kazaya razı olmadıkça asla huzurlu olamaz. O zaman kendisine şöyle hitap olunmasına layık olur: *"Ey itmi'nane ermiş ruh. Dön Rabbine, sen O'ndan razı, O senden razı olarak. Haydi gir kullarımın içine, gir cennetime"* (Fecr, 27-30).

30- Razı olan, Rabbinin dini ve kaderî emirlerini, iç genişliği, teslim, gönül hoşluğu ve teslimiyetle karşılar. O zaman kendisine: *"Ey itmi'nane ermiş ruh. Dön rabbine, sen O'ndan razı, O senden razı olarak. Haydi gir kullarımın içine, gir cennetime"* (Fecr, 27-30) diye hitap olunmaya layık olur. Hoşlanmayan ise, bunları, mizacına ve iradesine uyanlar hariç yukarıdakinin aksine kabul eder. Beyan ettiğimiz gibi, mizacına uygun olana rıza, ona ne fayda verir ne de sevap elde eder. Çünkü o bunlardan Allah'ın kazası, kaderi ve kendine emri olduğu için razı olmamış, heves ve mizacına uygun geldiği için razı olmuştur. O kişi nefsine ve nefsinden olanlara razı olmuştur, yoksa Rabbinden ve Rabbinden gelenlere değil.

31- Yasak olan şeyleri yapmak var ya, bunların hepsi razı olmamaktan neş'et eder. İtaatların bütününün aslı da "rıza"dır. Bunu hakkıyla ancak, nefsinin sıfatlarını ve ondan doğacak itaat ve isyanları bilen kimseler anlayabilir.

32- Razı olmamak bid'at kapısını açar. Rıza ise kendisine o kapıyı kapatır. Rafızîlerin, Haricilerin, Nasibilerin (navasıb) bid'atlerine bakacak olursan, bu bid'atlerin kevnî veya dinî ya da her ikisine ait hükme razı olmamaktan doğmuş olduğunu görürsün.

33- Rıza, dinin zahirî ve batınî nizamının düğüm noktasıdır. Çünkü meseleler beş çeşidin dışına çıkmaz ve iki kısma ayrılırlar: Dinî ve kevnî. Bunlar: 1- Emirler, 2- Yasaklar, 3- Mübahlar, 4- Lezzetli nimetler, 5- Elem veren belalardır. Bütün bunlarda kul rızayı kullanırsa, İslam'dan bol nasib almış ve yüce bir nasib elde et-

miş demektir.

34- Rıza, kulu Rabb Teala ile hükümleri ve kazaları hakkında mücadele etmekten kurtarır. Çünkü O'na kızmak, kulun razı olmadığı şeyler hakkında O'nunla mücadele etmek demektir. İblis'in, Rabbi ile mücadelesinin temeli, Allah'ın kevnî ve dinî hüküm ve kazalarına razı olmamasıdır. Şayet razı olsaydı, meleklik hakikatinden İblislik (şeytanlık) hakikatine çevrilmezdi.

35- Kainattaki şeylerin tümünü Allah'ın dilemesi, hikmeti ve mülkü gerektirmiştir. Kainat, isimlerinin ve sıfatlarının gerekleridir. Her kim, Rabbinin razı olduklarına razı olmazsa, O'nun isimlerine, sıfatlarına razı olmamış, Rab olarak O'ndan hoşnut olmamıştır.

36- Kulun hoşlanmadığı ve kendisine uygun olmayan şeyler iki türlüdür.

a- Günahlara cezadır. Ceza aslında hastalığın ilacıdır. Hekim o hastalığı ilaçla ortadan kaldırmazsa hastalık onun helaki ile neticelenir. b- Ya da ancak çirkin şeyle ulaşılabilen bir nimete sebeptir. Hoşlanılmayan şey, biter ve yok olur. Onun doğurduğu nimet devamlıdır, bitmez.

Kul bu iki şeyi müşahede edince, kendisine her hükmettiği ve kaza buyurduğu şeyde Rabbinden gelenlere razı olma kapısı açılır.

37- Rab Teala'nın hükmü, kulu hakkında geçerlidir ve onun hakkında kazası adildir. Hadiste yer aldığı gibi: "Hakkımda hükmün geçerli, hakkımda kazan adildir." Adalete razı olmayanlar, zalimlerden sapıklardan olur.

"Hakkımda kazan adildir" sözü, günahı kaza buyurması ve neticesi ile cezasını takdir buyurmasını kapsar. Çünkü iki durum da O'nun kazasının neticesidir. O günahı kaza buyurmasında ve günahın cezalandırılmasında adillerin en adilidir.

Cezalandırmada adil olması: Açıktır. Günahı kaza buyurmasındaki adaletine gelince: Günah Rabbinden gafil olmasının ve kalbinin Allah'tan yüz çevirmesinin sonucudur. Çünkü kalbi Rabbinden ve O'nun dostundan gafil, ihlası da eksik oldu mu, bu cezanın kendine verilmesini hakeder. Çünkü gafillerin kalbi, günahların kaynağıdır. Cezalar kalplere her yönden gelir. Yoksa, mükemmel ihlas, zikir ve Allah (cc)'a yönelme ile birlikte günahların meydana gelmesi imkansızdır. Nitekim Allah Teala: *"İşte biz, ondan fenalığı ve fuhşu bertaraf edelim diye böyle (burhan gönderdik). Çünkü o (taatte) ihlasa erdirilmiş kullarımızdandı"* (Yusûf, 24).

Şöyle bir soru sorulsa: "Kulunun, kendinden yüz çevirmesini, kendini unutmasını ve ihlaslı olmamasını kaderine yazdığı halde ceza neye karşılık oluyor?" dense, bu soruya cevap olarak derim ki: Bu, nefsi, kendi haliyle başbaşa bırakmaktır. Allah Teala, kuluna bir hayır dilemezse onu nefsi, mizacı ve arzusu ile başbaşa bırakır. Bu da neticesi olan gaflet, unutma, ihlassızlık ve heva ve hevese uymayı gerektirir. Bu sebepler, neticeleri olan elemleri, hayır ve lezzetlerin elden gitmesini gerektirir. Tıpkı diğer sebeplerin neticelerini ve eserlerini doğurduğu gibi.(*)

---

* Burada Allah Teala'nın şu buyruklarını düşün: "Her bir nefse ve onu düzenleyene. Sonra da ona hem kötülüğü, hem (ondan) sakınmayı ilham edene ki, onu tertemiz yapan kişi muhakkak umduğuna ermiş, onu alabildiğine örten kişi ise elbette ziyana uğramıştır" (Şems, 7-10).

"Daha doğrusu insan (bizzat) kendisine karşı bir şahittir. Velev ki o, (bütün) mazeretlerini (mey-

Bu ayetleri ve diğerlerini bu önemli konuda hakkıyla okuduğunda hakkıyla düşündüğünde, kör taklitten uzak bir kalple ve Allah'ın muradını anlamada samimi bir istek hariç, herhangi bir etkenden etkilenmekten uzak bir kalple düşündüğünde, anlarsın ki herkes Allah'ın kuludur. Ve Allah'ın kendilerini tüm olarak, verdiği nimet ve âfakî ve enfüsî alametlere bakıp idare eden Rableri olduğunu anlarsın. Her kim şükreder, faydalanmayı iyi becerir, nimetleri yerli yerince kullanırsa şükürleri kabul eden Allah onun hidayet ve nimetini artırır. Her kim inkar ederse, ancak Rabbının kendine karşı gazabını ve kendine karşı da zarar ve hüsranını artırır.

---

dana)atılmış olsun" (Kıyame, 14-15).

"Hakikat, biz insanı birbiriyle karışık bir damla sudan yarattık. Onu imtihan ediyoruz. Bu sebeple onu işitici, görücü yaptık. Gerçek biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici (olsun o) ister nankör" (İnsan, 2-3).

"Ve (şunu) söylediler (söylerler): "Eğer biz dinler yahut aklımızı kullanır (insanlar) olsaydık şu çılgın cehennem yaranı içinde bulunmazdık." Bu suretle günahlarını itiraf ettiler (ederler). (Ki Allah) cehennem yaranını (rahmetinden) kovsun" (Mülk, 10-11).

"Şimdi, yüzüstü, düşe kalka yürümekte olan kimse mi daha çok hidayete erendir, yoksa doğru bir yol üzerinde düpedüz (dimdik) yürüyen mi (düşünün). (Habibim) de ki: "O, sizi yaratan size kulak(lar), gözler, gönüller verendir. Siz ne az şükredersiniz" (Mülk, 22- 23)

"Hani Rabbin ademoğullarından onların sırtlarından zürriyetlerini çıkarıp kendilerini nefislerine şahit tutmuş, "Ben sizin rabbiniz değil miyim?" (demişti). Onlar da: "Evet, (rabbimizsin) şahit olduk" demişlerdi. (İşte bu şahitlendirme) kıyamet günü "Bizim bundan haberimiz yoktu" dememeniz içindi. Yahut "Daha evvel ancak atalarımız (Allah'a) şirk koşmuştu, biz de onların ardından (gelen) bir nesiliz. Şimdi o batılı kuranların işlediği (günahlar) yüzünden bizi helak mı edeceksin" dememeniz içindi. İşte biz ayetleri böyle açıklarız. Olur ki (küfürlerinden) dönerler. (Habibim) Onlara o kimsenin haberini de oku ki biz kendisine ayetlerimizi vermiştik de o, bunlardan sıyrılıp çıkmış, derken şeytan onu arkasına takmış nihayet azgınlardan olmuştu."

"Eğer dileseydik onu bu (ayetler)le yükseltirdik. Fakat o yere saplandı, hevasına uydu. Artık onun sıfatı o köpeğin hali gibidir ki, üstüne varsan dilini sarkıtıp solur. Yahut kendi haline bıraksan yine dilini uzatıp solur. İşte ayetlerimizi yalan sayanlar gürûhunun sıfatı budur. Artık sen (habibim) kıssayı (onlara) anlat. Belki iyice düşünürler. Ayetlerimizi yalanlayarak sırf kendilerine zulm etmekte olanlar gürûhunun hali ne kötüdür. Allah kime hidayet ederse o doğru yolu bulmuştur. Kimi de saptırırsa onlar en büyük zarara uğrayanların ta kendileridir. Andolsun ki biz cin ve insten birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, idrak etmezler, gözleri vardır, görmezler, kulakları vardır işitmezler. Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir. Hatta daha sapıktırlar. Onlar gaflete düşenlerin ta kendileridir" (A'raf, 172-179).

"Günahlkarların Rableri huzurunda: "Ey Rabbimiz gördük, işittik, şimdi bizi (dünyaya) geri çevir de güzel amel (ve hareketler) de bulunalım. Çünkü (artık) kat'î surette inananlarız" (diye) başlarını eğdikleri zaman sen görsen (onları).Eğer biz dileseydik herkesi elbette hidayete erdirirdik. Fakat benden (sadır olan şu): "Cehennemi bütün cinlerden, insanlardan muhakkak dolduracağım" sözü hak olmuştur. O halde şu gününüzle karşılaşmayı unuttuğunuza mukabil tadın (azabı). Doğrusu (şimdi) biz de sizi unuttuk. Yapmakta (ısrar) ettiğiniz (kötülükler) yüzünden tadın o ardı arkası kesilmeyen azabı" (Secde, 12-14).

"Onu bu sıfattan başka bir sıfat üzere yaratmalı değil miydi?" diye gelecek bir soruya derim ki: "Bu soru batıl bir sorudur." Bu soru, "Onu insan olarak değil de melek olarak yaratmalı değil miydi?" demektir.

Eğer yine sorarsan, "Kula nefsinin şerrinden ve mizacının karanlığından kurtulacağı bir başarı ihsan etmeli değil miydi?" dersen, derim ki: Bu soru da şöyle demek olur: "Bütün mahlukatını bir seviyede yapmalıydı. Zıtları ve eşit olmayan şeyleri niye yarattı?" Bu, soruların en batılıdır. Bunları yaratmasının hikmeti, Rablığının ve malik oluşunun gereği olduğu daha evvel geçmişti.

38- Razı olmamak, ya sevip istediği şeyleri elden kaçırması yüzündendir, ya da kızıp hoşlanmadığı şeylerin başına gelmesinden dolayıdır. Fakat elden kaçırdığının zaten eline geçmeyeceğini, eline geçenin de, elden çıkmayacağını kesinkes bilirse, artık kızmasının, (kendine faydalı olanı elden kaçırma ve kendine zarar verenin hasıl olması hariç) hiçbir faydası olmaz.

39- "Cihad"ın organların amellerinden olması gibi, rıza da kalplerin amellerindendir. Çünkü her ikisi de imanın zirvesidir. Ebu'd-Derdâ: "İmanın zirvesi, hükme sabır, kadere rızadır" der.

40- Bu alemde Allah'a edilen ilk isyanın sebebi "razı olmamak"tır. İblis, Allah Teala'nın, Adem'i üstün tutması, ona ikram etmesi gibi ne kevnî hükmüne, ne de Adem'e secde etmesini emri gibi dinî hükmüne razı olmamıştır. Adem, cennette kendine mübah kılınan şeye razı olmamış, nihayet ona yasak ağacından yemeyi de eklemişti. Sonra sabırsızlık ve razı olmama seviyesi oranında Adem'in neslinden gelenler günahlar işlemiştir.

41- Razı olan, Allah'ın kendisine olan tercihi ile birliktedir ve nefsi için yapmış olduğu tercihinden yüz çevirmiştir. Bu Rab Teala'yı ve nefsini tanımasının kuvvetinden dolayıdır.

Vüheyb b. El Verd, Süfyan es-Sevrî ve Yusuf b. Esbat bir araya gelmişlerdi. Süfyan es-Sevrî, "Bugüne kadar ansızın ölmekten hoşlanmazdım. Ama bugün ölü olmayı istedim" der. Yusuf b. Esbat ona : "Niçin?" diye sorar. O da: "Fitneden korktuğum için" der.

Yusuf: "Fakat ben uzun yaşamayı çirkin görmüyorum" der. Süfyan es-Sevrî: "Ölümden niye hoşlanmıyorsun?" diye sorar.. O da: "Her halde tevbe edeceğim ve salih amel işleyeceğim bir güne rastlarım diye" cevap verir. Vüheyb'e: "Sen ne dersin?" denir.O da: "Ben hiçbir şeye tercih etmem. Bana daha sevimli olan şey Allah'a daha sevimli olandır." Süfyan es-Sevrî, onu alnının ortasından öper ve "Kabenin Rabbine yemin olsun, Ruhanisi" der.

Bu nazarında, ölüm ile hayatı eşit olan ve Allah'ın kendine tercihi yanında yer alan kulun halidir. Vüheyb (ra) rıza ve daha başka ulvî makamların sahibi idi.

42- Allah'ın; mü'min ve sevilen kuluna vermemesinin "ihsan", kendisini dene-

mesinin "afiyet" olduğunu bilmesidir. Süfyan es-Sevrî der ki: "Vermemesi ihsandır. Çünkü, cimriliğinden veya olmadığından dolayı vermemiş değildir. Ancak ve ancak, mü'min kulunun hayrını nazar-ı itibara almış ve böyle tercih ederek hüsnü nazar neticesi ona vermemiştir."

Bu, aynen Süfyan'ın dediği gibidir, çünkü Allah (cc) mümin kulu için, onu üzse de, sevindirse de ancak hayrı kaza buyurur. O halde mü'min kulu için vermemeyi kaza buyurması, her ne kadar vermemek şeklinde olsa da "ihsan",ve yine meşakkat ve sıkıntı gibi görünse de "nimet"tir. Allah'ın verdiği gam ve hüzün, her ne kadar "bela" suretinde de olsa "afiyet"tir. Fakat kul, cehaleti ve zulmü gereği ancak peşinen tadını aldıkları ve mizacına uygun olanlar hariç, onu ihsan, nimet ve afiyet saymaz. Şayet marifetten bol nasip alsa, vermemeyi nimet; belayı rahmet sayar.

Beladan aldığı lezzeti, afiyetten aldığı lezzetten, fakirlikten almış olduğu lezzeti de zenginlikten aldığı lezzetten daha çok olur. Az iken olan şükrü, çok iken olan şükründen daha büyük olur. İşte selefin hali böyleydi. Akıllı olan razı kul, belayı afiyet, vermemeyi nimet, fakirliği zenginlik sayar.

Allah (cc), peygamberlerinden birine vahyeder: "Fakirliğin sana doğru geldiğini görünce, "Merhaba saliklerin sembolü" de. Zenginliğin sana doğru geldiğini görünce ona : "Merhaba, cezası peşinen verilmiş günah" de."

Razı olan kul, hoşlanmadığı şeylerde Allah'ın kendine olan nimetini, sevdiği şeylerdeki nimetlerinden çok daha fazla ve büyük sayar. Nitekim ariflerden birinin dediği gibi: "Ey ademoğlu! Hoşlanmadığın şeylerde Allah'ın sana olan nimeti, sevdiğin şeylerde sana olan nimetinden daha büyüktür. Allah Teala buyurur ki: *"Olur ki hoşunuza gitmeyen birşey o, sizin için hayırlı olur"* (Bakara, 216).

Ariflerden biri de: "Allah'ın sana yaptığı herşeyde Allah'tan gelene razı ol. Çünkü O, senden birşeyi, ancak vermek için meneder. Seni, ancak afiyet vermek için dener. Ancak sana şifa vermek için hasta eder, seni ancak diriltmek için öldürür. O'ndan gelene razı olmaktan bir ana bile geri durma. Yoksa gözünden düşersin.

43- Kulun Allah'ın herşeyden önce "evvel" olduğunu, herşeyden sonra "ahir" herşeyi ortaya çıkaran ve herşeye malik olduğunu bilmesidir. Dilediğini yaratan ve tecih eden O'dur. Kul anılmaya değer birşey değil iken O (cc)', onun varolmasını tercih etti ve afiyet, bela, fakirlik, zenginlik, aziz ve zelil olmak, şöhret ve adı sanı anmamak gibi kendi takdir ve kaza buyurduğu üzere olmasını tercih etmiştir. Allah (cc) yaratmada tek başına olduğu gibi, tercih ve idarede de -kulun bu konuda hiçbir rolü yoktur- tek başınadır. Çünkü işlerin tamamı, ona aittir. Allah Teala Peygamber (sav)'e: *"(Kullarımın) iş(in)den hiçbir şey sana ait değildir"* (Al-i İmran, 128,) buyurur.

Kul, işlerin tümünün Allah'ın olduğunu ve işlerden az veya çok hiçbir şeyin kendisinin olmadığını bilirse, -bundan sonra- takdir buyurulan ve Rabbinin tercihinin olduğu yerlerde rızadan başka bir dayanak bulamaz.

44- Kuldan gelen rıza, cennet ve içindekilerden daha büyüktür. Çünkü rıza, Allah'ın sıfatı, cennet ise yaratmasıdır. Allah Teala buyurur: "Allah'ın bir rıdvanı (rızası) ise daha büyüktür" (Tevbe, 72). Allah (cc)'ın bu sözü şu buyruğundan sonradır: *"Allah mü'min erkeklere de, mü'min kadınlara da -kendileri içinde ebedi kalıcı olmak üzere- altından ırmaklar akan Adn Cennetlerini ve çok güzel meskenler va-*

detti. Allah'ın bir rıdvanı (rızası) ise daha büyüktür. İşte bu, asıl bu,en büyük saadettir." (Tevbe, 72). Bu rıza, onların dünyada iken Allah'tan gelene razı olmalarının karşılığıdır. Bu karşılık,karşılıkların en üstünü olunca, o karşılığın sebebi de amellerin en üstünü olur.

45- Kul, O'ndan ve O'ndan gelenden bütün durumlarda razı olunca, meseleleri birbirine tercih etmez. O'nun kendine taksim ve takdim ettiğine ve kendisine yaptığına rızası kendini bundan uzak kılar. Ve O'ndan isteme yerine O'nun zikrini getirir. Aksine, O'ndan istemesi, O'nu zikri Allah'ın rızasına ermeye yardımcı olur. Böyle bir kimseye isteyen kişiye verilenden daha üstünü verilir. Nitekim hadiste "Beni zikretmek her kimi benden istemekten alıkoyarsa, kendisine isteyenlere verilen şeylerin en üstünü verilir" diye geçer.

Çünkü isteyenler O'ndan isterler. O da kendilerine istedikleri ihsanı verir. Razı olanlar O'ndan gelene razı olurlar. " Allah da onlara kendilerinden razı olması"nı bahşeder. Rıza, O'ndan rızanın sebeplerini bahşetmesini istemeye mani değildir. Aksine razı olan kimseler, sebepleri istemekte ısrar eder dururlar.

46- Resulullah (sav), makamların en yücesine davet ederdi. Kulun buna gücü yetmezse ona orta makamı teklif ederdi. Nitekim Resulullah (sav): "Allah'a sanki görüyormuşsun gibi ibadet et" buyurur. Bu, İslam, iman ve ihsan makamlarını bir araya getiren "murakabe" makamıdır. Sonra da : "Sen O'nu görmüyorsan da O seni görür" buyurur. Böylece kul birinci makamdan aciz kalınca onu ilk makamdan ikinci makama indirir. O da Allah'ın kendine muttali olduğunu, kendini gördüğünü ve kulunu, cemaatin arasında veya yalnız iken müşahede ettiğini bilmesidir.

Diğer hadis de bunun gibidir: "Eğer yakîn ve rıza ile Allah için amel yapmaya gücün yeterse yap. Eğer gücün yetmezse, hoşlandığın şeye sabırda, çok hayır vardır." Böylece ona makamların en yücesini gösterir. En yüceye gücü yetmezse ortasını gösterir.

Birincisi: İhsan makamıdır. Onun altındaki ise, iman makamıdır. Bundan sonra hüsran makamından başka makam yoktur.

47- Resulullah (sav), kazanın geçip gitmesine razı olanları, hikmet, ilim, fıkıh ve peygamberlik derecesine yakınlıkla övmüştür. Nitekim; Resulullah (sav)'a gelen heyet hadisinde yer aldığı gibi: "Resulullah (sav) sorar: "Siz kimsiniz?"

"Mü'minleriz", derler. Resulullah (sav) da: "İmanınızın alameti nedir?", buyurur. Derler ki: "Bela esnasında sabır, rahatlıkta şükür, kazanın geçip gitmesine sabır, karşılaşma yerlerinde doğruluk, düşmanın başına gelene sevinmemek."

Resulullah (sav): "Bunlar hakim ve alim kişilerdir. Anlayışları sayesinde nerede ise peygamber olacaklar" buyurur.

48- Rıza, dindeki makamların yularını eline alan bir makamdır. Rıza o makamların ruhu ve hayatıdır. Çünkü rıza tevekkülün ruhu ve hakikati, yakinin ve muhabbetin ruhu, sevginin sıhhatı, muhabbetin doğruluğunun delili ve şükrün ruhu ve alametidir.

Rabî b. Enes der ki: "Allah sevgisinin alameti, O'nu çok zikretmektir. Çünkü birşeyi sevince onu çok anarsın. Dinin alameti, gizli ve aşikar olsun, Allah'a sami-

mi olmaktır. Şükrün alameti, Allah'ın kaderine rıza, kazasına teslim olmaktır."

Ahmed b. Ebi'l-Havarî der ki: "Ebu Süleyman ile rivayet olunan "Cennete ilk çağrılacak olanlar çok hamdedenlerdir" haberi hakkında müzakere ettik. Dedi ki: "Yazık sana, bunun manası, kalbin sana isyan ederken, musibete karşı ona hamdetmek değildir. Eğer sen böyle isen, "sabredenler"e dön, çünkü ancak hamd, "kalbin teslim ve razı olduğu halde O'na hamdetmendir."

Rıza bu makamların ruhu ve üzerine kurulduğu temel gibidir. bu makamlardan hiçbir şey "rıza"sız asla sahih olmaz. Allah daha iyi bilir.

49- Rıza, bedene ağır gelen birçok ibadetlerin yerine geçer. Ve onun razı olması kendine daha kolay, daha tatlı ve derece olarak daha yüksektir.

İsrailî bir haberde şöyle bir mesel yer alır: Bir abid Allah'a uzun zaman ibadet eder. Ve rüyada ona gösterilir ki: Filanca kadın çoban, cennette senin karın olacaktır. Kadını bulana kadar soruşturur ve ondan kendisini üç gün misafir etmesini ister. Böylece onun davranışlarına bakmak ister. Abid geceleri ibadetle geçiriyor, o ise uyuyarak sabahlıyordu. Abid gündüzleri oruç tutuyor, o ise tutmuyordu. Kadına dedi ki: "Bu gördüklerimden başka amelin yok mu?" Kadın: "Vallahi gördüğünden başkasını bilmiyorum" der. Abid ona "Hatırla"deyince kadın nihayet dedi ki: "Küçük bir özellik var bende. O da: "Eğer bir sıkıntıda isem, rahatlıkta olsa idin diye hasta iken sağlığım yerinde olsa diye, güneşte isem, gölgede olsaydım diye temenni etmemişimdir." Bunun üzerine abid elini başına koyar ve der ki: "Bu küçük bir özellik ha? Bu, vallahi ibadet edenlerin yapamayacakları büyük bir özelliktir."

İbn Mes'ud (ra), "Her kim semadan yere indirilene razı olursa,mağfiret olunur" ifadesini rivayet eder. Merfu bir haberde: "Allah'ın taksim ettiğine kulun razı olması kula verilen şeylerin hayırlarındandır" diye yer alır. Bir başka haberde: "Allah bir kulu sevdi mi onu dener. Eğer sabrederse, onu seçer, eğer razı olursa onu tercih eder" şeklinde varid olmuştur.

Bir haberde şunlar vardır: İsrailoğulları, Hz. Musa (as)'dan, Rabbinden eğer isterse, kendilerinin razı olacağı birşey istemesini talep ederler. Hz. Musa der ki: "Ya Rab! dediklerini duyuyorsun. Bunun üzerine Allah (cc): "Onlara de·ki, benden gelene razı olsunlar ki ben de onlardan razı olayım" buyurur.

Resulullah (sav) 'tan rivayet olunan başka bir haberde: "Her kim Allah (cc) nezdinde kendisi için nelerin olduğunu bilmek isterse, kendi yanında Allah için neler var, ona baksın. Çünkü kul, kendi nefsinde Allah (cc)'a ne kadar değer veriyorsa, Allah da kendi nezdinde kula o kadar değer verir."

Bir başka haberde: "Her kim Allah (cc)'tan az bir rızka karşılık Alah (cc)'tan razı olursa, Allah (cc) da az bir amele karşılık ondan razı olur" diye varid olmuştur.

Ariflerden biri der ki: "Ölüler hakkında kabirlerinde, cennetteki evlerine baktıkları gibi cennetteki rızıkları götürülür. Onlar ise, berzahta gam ve keder içindedirler. Eğer o kederler bir belde hakkına taksim edilse, hepsi ölürdü." "Onların amelleri ne idi" denildi? O da: "Onlar müslüman idiler. Ancak ne tevekkülleri vardı ne de rızadan nasibleri" dedi.

Lokman'ın oğluna vasiyetinde şunlar yer alır:"Sana, Allah'a yaklaştıran ve gazabından uzaklaştıran huylar tavsiye ederim: Allah'a, O'na hiçbir şeyi şirk koşmadan ibadet etmen, sevdiğin ve hoşlanmadığın şeylerde Allah'ın kaderine razı olman."

Ariflerden biri: "Kim Allah'a tevekkül eder, Allah'ın kaderine razı olursa, imanın hakkını vermiş ve ellerini ve ayaklarını hayır kazanmak için hazırlamış, kulun işinin düzgün olduğu salih ahlakın hakkını vermiştir" der.

50- Rıza, Allah'a ve insanlara, güzel ahlakın kapılarını açar. Çünkü güzel huy "rıza"dan, kötü huy "hoşlanmamak"tan ileri gelir. Güzel huy insanı gündüzleri oruçlu, geceleri ibadet eden derecesine ulaştırır. Kötü huy, ateşin odunu yediği gibi iyi amelleri yer.

51- Rıza, her işte takdir olunana kalbin sürûr duymasını, her halü karda gönül hoşluğu ve sükûnunu, dünya işlerinden her korkunç musibet esnasında gönül sükûnetini, kanaat serinliğini, kulun Rabbinin taksimine hoş bakmasını doğurduğu gibi, Mevlasının onun idaresini kendi üzerine almasından ferahlık duymasını, her şeyde Mevlasına teslim olmasını, üzerine cereyan eden hüküm dolayısı ile O'ndan razı olmasını, hüküm ve davaları O'na teslim etmesini, O'nun idaresinin güzel ve hikmetinin tam olduğuna itikadını doğurur. Rabbini başkasına şikayetine ve kazalarından canı sıkılıp rahatsız olmasına engel olur. Bunun için ariflerden biri rızaya "Allah'a karşı takınılan güzel huy" ismini vermiştir. Çünkü rıza, mülkünde ona itiraz etmemeyi, güzel huyunu zedeleyecek lüzumsuz sözler sarf etmemeyi gerektirir. Mesela "İnsanlar yağmura ne kadar da muhtaç" demez ve "Bugün çok sıcak var" veya "Bugün çok soğuk var" veya "Fakirlik bela, çoluk çocuk gam ve keder" demez. Allah(cc) kınamadıkça Allah (cc) kaza ve takdir buyurduğu hiçbir şeye kötü bir isim vermez. Çünkü bütün bunlar O'nun rızasına zıt şeylerdir.

Ömer b. Abdülaziz (Allah ona rahmet etsin):

"Ancak kaderlerin tecelli ettiği yerlerde sürûr duyar hale geldim" der. İbn Mes'ud (ra): "Fakirlik ve zenginlik birer binittir. Hangisine bindiğime aldırmam. Eğer fakirlikse, onda sabır vardır. Şayet zenginlikse onda da bol bağışlamak vardır" der.

İbnu Ebu Havarî der -veya ona denilir:

Filanca, gecenin, olduğundan daha uzun olmasını isterdim" diyor. Bunu üzerine Ebu'l Havarî: "Hem iyi yapmış, hem de kötü. İyi yapmış, ibadet etmek ve yakarmak için uzun olmasını temennî etmiş de ondan. Kötü yapmış, çünkü Allah'ın dilemediği bir şeyi temennî etmiş, sevmediği bir şeyi de sevmiş" der.

Hz. Ömer (ra) "Sıkıntı ve rahatlıktan hangi durumda iken sabahladığıma ve akşama ulaştığıma aldırmam" der.

Birgün hanımı, Said b. Zeyd'in kız kardeşi olan Atike'ye -kızgın bir halde-: "Vallahi sana kötülük yaparım" der. Hanımı da: "Allah bana İslam'ı hidayet ettikten sonra beni İslam'dan çevirebilir misin?" der. Hz. Ömer: "Hayır" deyince, hanımı da: "O halde, bana hangi kötülüğü yapacaksın?" der ve kaderin cereyan ettiği yerlerden razı olduğunu, kocasından, İslam'dan dönmesi hariç ona hiçbir kötülük gelmeyeceğini ve kocasının da onu İslam'dan döndüremeyeceğini ifade eder.

Sevrî birgün Rabiatü'l-Adeviyye'nin yanında der ki: "Ya Rab, bizden razı ol." Rabia da: "Sen, Allah'tan gelene razı değil iken, O'nun senden razı olmasını istemeye haya etmiyor musun?" der. Sevri: "Estağfurullah (Allah'tan mağfiret dilerim) der. Sonra Ca'fer b. Süleyman Rabia'ya: "Kul, Allah'tan gelene ne zaman razı olur?" diye sorar Rabia: " Musibete karşı olan sevinci, nimete karşı olan sevinci gibi olunca" der.

Kudsî bir hadiste: "Dostlarıma ne oluyor, dünyada kederleniyorlar. Dünyadaki keder, bana yalvarmanın tadını kalplerinden giderir" diye varittir.

Denildi ki: "Dünyada iken insanların çok kederlisi, ahirette de çok kederli olan; dünyada iken az kederlisi, ahirette de az kederli olandır. Kadere iman ve kadere rıza, kuldan, gam, keder ve hüznü giderir."

Rabia'nın huzurunda, bir Allah velisinden yaşamak için gereken yiyeceğini çöplükten çıkardığından söz edildi. Bunun üzerine orada bulunanlardan birisi: "Bu kişi rızkını bu çöplükten başka yerden vermesini, Allah'tan istese ne zarar eder" der. Rabia:"Sus, bu işlerin adamı Allah'ın velilerinin, Allah kendilerini tercih edene kadar, kendilerini bir geçimden diğerine nakletmesini dilemektense O'ndan razı kişiler olduklarını bilmiyor musun?" der.

İsrailî bir haberde:"Musa (as) Rabbine rızasının nerede olduğunu sorar. Allah (cc) da ona:

"Benim rızam senin hoşlanmadığın şeylerdedir. Ve sen hoşlanmadığın şeye sabretmezsin" der. Bunun üzerine Hz. Musa: "Ya Rabbi, o nedir bana göster" der. Allah (cc): "Benim rızam; senin, kazama rızandadır" buyurur."

Başka birhaberde de:

"Musa (as) "Ya Rab, hangi mahlukatın sana daha sevimlidir?" diye sorar. Allah Teala: "Elinden sevgilisini aldığımda bana düşman olmayanlardır" buyurur. Musa (as): "Hangi mahlukatına gazab edersin?" der. Allah (cc) da: "Bir iş için benimle istihare eden ve kendisine birşeyi kaza ettiğim zaman, benim kazamdan hoşlanmayandır" buyurur.

Başka bir kudsi haberde: "Ben Allahım. Benden başka hiçbir ilah yoktur. Mukadderatı takdir ve hükmettim. Yapılacak şeyleri güzelce yaptım. Yaratmayı sağlamca yaptım. Kim razı olursa bana kavuşana kadar, rızam onundur. Her kim de hoşlanmaz kızarsa, bana kavuşana kadar gazabım onundur."

52- Hallerin en üstünü, Allah'ı istemek ve istemeyi gerektiren şeylerdir. Bu da ancak yakîn (şüphesiz bilgi) ile Allah'tan gelene razı olmakla tamamlanır. İşte bunun için Sehl: "Halkın yakînden nasipleri, rızadan nasipleri oranındadır. Rızadan nasipleri ise Allah'ı istemeleri oranındadır" der.

53- Rıza, Allah'ın ayıplamadığı şeyi ayıplamaktan, kınamadığı şeyi kınamaktan kulu kurtarır. Çünkü kul, birşeyden razı olmazsa, o şeyi çeşitli ayıplarla ayıplar ve çeşitli kınamalarla kınar. Bu, Allah'tan utanmasının azlığı, günahı olmayanı kınamak ve yaratıklarını ayıplamaktır. Bunlar da kulu, Rabbinin gözünden düşürür. Bir kişi sana yemek hazırlasa ve sana takdim etse, sen de onu ayıplayıp kınasan, onun gazabına ve küçümsemesine maruz kalırsın. Kendisinden, sana bu yemeği

kesmesini istemiş olursun. Ariflerden biri der ki: "Yapılmış bir şeyi -onu yapan kınamamışsa- kınayıp ayıplamak, onu gıybet etmek ve zemmetmektir."

54- Resulullah (sav) Allah Teala'dan, kazaya rıza dilemiştir. Nitekim *Müsned* ve *Sünen*'de yer aldığı gibi:

"Ya Rab! Gaybı bilmen ve mahlukata kudretin hürmetine, yaşamak benim için hayırlı ise beni yaşat, hakkımda ölüm hayırlı ise beni öldür. Gizli ve aşikar senden korku nasib etmeni diliyorum. Sakin ve hiddetli iken hakkı söylemeyi nasib etmeni, fakirlik ve zenginlikte mutedil davranışı nasib etmeni diliyorum. Senden bitmeyen bir nimet, tükenmeyen ferahlık, kazadan sonra rıza dilerim. Ölümden sonra kolay hayat dilerim. Senden cemaline bakma lezzeti dilerim. Zarar veren sıkıntı ve saptıran fitne haricinde sana kavuşma özlemi vermeni dilerim. Ya Rab, bizi imanın süsü ile süsle, bizleri hidayete ermiş hidayet elçileri kıl."

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye -Allah ruhunu mübarek kılsın- den dinledim, der ki: "Resulullah (sav) kaza'dan sonra rızayı diledi. Çünkü, rızanın aslı o zaman belli olur. Kazadan önce rıza ise, kaza olunan şey başına geldiğinde razı olmaya azmetmektir. Rıza ancak ve ancak kazadan sonra gerçekleşir."

Beyhakî der ki: "Resulullah (sav)'ın duaları oranında şu ifadeyi de rivayet ettik: "Ya Rab! Senden sağlık, iffet (kötü söz ve işten uzak olmak), güvenirlik, güzel ahlak, kadere rıza dilerim."

55- Kadere rıza Allah'ın gazab buyurduğu şeyle insanları razı etmesinden, Allah'ın kendine vermediği şeylere karşılık insanları kınamasından ve Allah'ın ihsanı olmasına rağmen insanları övmesinden, kulu kurtarır.

Birincisinde zalim olur; onları razı eğip kınadığı için. İkincisinde onları ortak koşmuş olur; onları övdüğü için. Kazaya razı olunca onları kınamaktan ve övmekten kurtulur. Bütün bunlardan onu rıza kurtarır.

Amr b. Kays El Mulaî, Atıyye el- Avfî'den, o Said el- Hudrî (ra)'den anlatır. Resulullah (sav): "Allah'ın gazabı ile insanları razı etmen, Allah'ın rızkına karşılık insanları övmen, Allah sana vermedi diye onları kınaman yakînin (kesin bilgi) zayıflığındandır. Allah'ın rızkını ne hırslının hırsı celbeder, ne de hoşlanmayanın hoşlanmaması geri çevirir. Allah Teala -hikmeti gereği rahatlık ve ferahı rıza ve yakin'de, hüzün ve kederi de şüphe ve hoşlanmamakta yaratmıştır" buyurmuştur. Bu hadisi, Sevrî, Mansur, Hayseme, İbn Mes'ud, Resulullah (sav) zinciri ile rivayet etmiştir.

56- Rıza kulun kalbini boşaltır, gam ve kederini azaltır. Dünyanın yüklerinden, gam ve kederlerinden hafif bir kalple Rabbine ibadete koyulur. Tıpkı İbn Ebi'd-Dünya'nın Bişr b. Beşşar el- Mucaşî'den -kendisi alimlerden idi- rivayet ettiği gibi. Bişr anlatır. "Bir abide: "Bana nasihat et" dedim. Abid: "Seni bıraktığı yere bırakarak nefsini kaderin ellerine bırak. Bu kalbini boşaltmaya ve kaderini azaltmaya daha uygundur. Sakın bundan hoşlanmazlık etme. Sonra sen gafil ve onu hissetmez iken, hoşlanmama senin başına gelir ve seni Allah'ın gazab ettiği kimselerin arasına atar" der."

Seleften birisi der ki: "Tedbir ve tercihi bırakınız, hayatınız hoş olur. Çünkü tedbir

ve tercih insanların hayatlarını bulandırır.

Ebu'l- Abbas b. Ata: "Ferahlık, Allah'ın bizim için tedbirinde, bedbahtlığın tümü bizim tedbirimizdedir" der.

Süfyan b. Uyeyne: "Her kim Allah (cc)'ın takdirine karşı iyi olmazsa nefsinin takdirine karşı da iyi olmaz" der.

Ebu'l Abbas et-Tûsî: "Tedbiri bırakan, rahat içinde yaşar" der.

Sufilerden birisi der ki: "Tedbirde kabirdekiler gibi olmadıkça selameti bulamazsın."

Ve yine: "Rıza, kulun üzerinde cereyan eden şeylerde Rabbe muhalefet etmeyi bırakmaktır."

Ömer b. Abdulaziz (Allah rahmet etsin): "O duaların hepsi beni bıraktılar. Kaderin cereyan ettiği yerler hariç hiçbir şeyde emelim yok." Çok defa "Ya Rab, beni kazandan razı kıl, kaderinde bana hayır ve bereket ver, ta ki geciktirdiğin bir şeyin acele ile gelmesini ve peşinen gelen bir şeyin geri bırakılmasını sevmeyeyim" diye dua ederdi. Ve yine: "Allah (cc)'ın kaza buyurduğu şeyden başka hiçbir arzum yoktur" derdi.

Şu'be: "Yunus b. Ubeyd: "Hiçbir şey temenni etmedim" dedi" der.

Fudayl b. Iyaz: "Razı olan makamının üstündekini temenni etmez" der.

Zünnun der ki: "Üç şey teslim alametlerindendir. Kazaya rıza ile mukabele; bela esnasında sabır; bollukta şükür. Üç şey tefviz (işleri havale etme) alametlerindendir: O'nun muradı için kendi iradeni iptal; sana olan tedbirinden vaki olan şeylere bakmak, O'ndan gelen herşeyi kabul ve herşeyi O'na nisbet etmek."

Ariflerden biri der: "İbadetin aslı üçtür: O'nun hükümlerinden hiçbir şeyi reddetmemek, O'ndan başkasından birşey istememek, O'ndan gelen hiçbir şeyi saklamamak."

İbn Şemîn'e rıza sorulur; o da: "İdare ve tercih edici olarak O'ndan razı olman, taksim edici, verici ve vermeyici olarak O'ndan gelene razı olman, ilah, ma'bud ve Rab olarak O'ndan razı olmandır" der.

Ariflerden birisi: "Rıza, tercihi bırakmamak, kazanın cereyanına sevinmek, Allah nefsin lehinde veya aleyhinde hükmetsin diye nefisten tedbiri uzaklaştırmaktır" der.

"Razı olan; dünyalık olarak elden gidene pişman olmayan ve üzülmeyendir" denilmiştir.

Şair (Allah hayrını artırsın) ne güzel söyler:

Kul canı sıkılır, Rab takdir eder.

Zaman değişir, rızık takdir edilmiştir.

Hayrın tamamı yaratıcımızın tercih ettiklerindedir. O'ndan başkasını tercihte, kınama ve uğursuzluk vardır.

57- Kadere razı olmayınca kaderleri kınama tehlikesine düşer. Ya bedeni ile, ya

kalbi ve hali ile kaderi kınamak demek, onu takdir edeni kınamak demektir. Bunun gibi, halkı da kınar. Allah ve insanlar da onu kınarlar. Devamlı hem kınayıcı hem de kınanan olur. Bu da kulluğa aykırıdır.

Hz. Enes (ra) der ki: "Resulullah (sav)'a on sene hizmette bulundum. Yapmış olduğum birşeyden dolayı "niçin yaptın?", yapmadığım birşeyden dolayı da, "yapsaydın ya?" demedi. Olan birşey için "keşke olmasaydı", olmayan birşey için de "keşke olsaydı" demedi. Ailesinden biri beni kınayınca, "onu bırakın, birşey takdir olunsaydı olurdu" derdi.

Resulullah (sav)'ın "birşey takdir olunsaydı olurdu" sözü iki şeyi ihtiva eder.

Birincisi: Kulun arzu ettiklerinden olmayanlar.

İkincisi: Kulun hoşlanmadıklarından olanlar. Bu da, sevimli olanların elden gitmesi, ve hoşlanılmayanın meydana gelmesini kapsar. Buna göre hadisin anlamı: Birinci kaza buyurulsa idi olacaktı. Diğerini, aksi kaza buyurulsaydı yine olacaktı, demek olur. Kazaya nisbetle iki hal de eşit olsa, kulun kulluğu, rızasına nisbetle iki durumun da eşit olmasıdır. Bu kulluğun gereğidir..Şimdi bunu açıklayalım:

58- Rabbin rızasına nisbetle iki durum eşit olunca, razı olup kulu için takdir buyurduğu, razı olmayıp takdir buyurmadığı zaman muvafakatın kemali; kula göre her ikisinin eşit olması ve Rabbinin her iki halde de kendisi için razı olduğuna razı olmasıdır.

59- Allah Teala, dinî ve şer'î hükmünde kendisinin ve Resulü (sav)'nün önüne geçilmesini yasaklamıştır. Bu, dinî emrin kulluğudur. Oluş ve takdire ait emrine kulluk ise, onun önüne geçmektir. Ancak bu konuda ağır basan bir menfaatın bulunduğu yerde olursa müstesnadır. O öne geçiş de yine dinî ve kevnî emri ile olur. Sabretmek veya razı olmak farz veya müstehap olduğunda bunu terkederse O'nun şeriatinin ve kaderinin önüne geçmiş demektir.

60- Muhabbet, ihlas ve inabe ancak rızayla ayakta durur. Seven her halü karda sevgilisinden razı olur. İmran b. Husayn (ra) istiska hastalığına yakalanmıştı. Uzun süre sırt üstü yatarak kalıyor, ne kalkabiliyor ne de oturabiliyordu. İhtiyacını gidermesi için karyolasına bir delik açılır. Mutarrif b. Abdullah eş- Şihhîr huzuruna girer. Durumunu görünce ağlamaya başlar. Bunun üzerine İmran (ra) ona der ki: "Niçin ağlıyorsun?" Mutarrif: "Çünkü seni şu çok kötü durumda görüyorum" der. İmran: "Ağlama. O 'na sevimli gelen, bana da sevimlidir" der. Ve devamla: "Sana birşey diyeceğim. Belki de Allah (cc) onunla sana fayda verir. Ben ölünceye kadar bu sırrı tutacaksın: Melekler beni ziyaret ediyorlar, onlarla yalnızlığımı gideriyorum. Bana selam veriyorlar ve selamlarını duyuyorum" der.

Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) -gözü âma olduktan sonra- Mekke'ye gelince, insanlar, duasını almak için akın akın ona gelirler. Onlara dua etmeye başlar. Abdullah b. Saib: "Ben genç bir delikanlı iken ona geldim. Ona kendimi tanıttım. Beni tanıdı. Ona dedim ki: "Amca. Sen insanlara dua ediyormuşsun ve şifa buluyorlarmış. Kendine dua etsen, Allah (cc) sana gözlerini iade ederdi." Gülümsedi. Sonra: "Evlat, Allah (cc)'ın takdiri, bana gözümden daha sevimlidir" dedi.

Arîflerden biri der ki: "İşlediğim bir günaha otuz senedir ağlıyorum." Ona : "Neydi günahın?" denir. "Allah'ın kaza buyurduğu birşey hakkında, keşke kaza bu-

yurmasaydı, keşke kaza olmasaydı demiştim" der.

Seleften biri der ki: "Ellerimin bıçakla lime lime doğranması, Allah'ın kaza buyurduğu birşey hakkında; "Keşke kaza buyurmasaydı" demekten bana daha sevimlidir."

Abdulvahid b. Zeyd'e: "Şurada birisi var. Elli senedir ibadet ediyor" derler. Abdulvahid ona gider. Ona: "Sevgili dostum. Bana kendinden haber ver. O'na kanaat ettin mi" der. O "hayır" deyince, ona "Ona ünsiyet ettin mi?" der. O da "hayır" der. Abdulvahid: "Daha çok ifa ettiğin oruç ve namaz mı?" der. O da: "Evet" deyince, Abdulvahid: "Senden haya etmese idim sana haber verirdim ki, elli senelik bu davranışın ve amelin şüphelidir" der.

Yani onu yaklaştırmamış ki, onu mukarrebin makamına erdirsin. Ve ona ariflerin bulduklarını buldursun. Şöyle ki, daha çok ifa ettiği şeyler her istenen ve sevilene kullanılan kalp amelleri olur. Çünkü sorduğu sorulardan;

Kanaat: Uygun görenin hali,

Ünsiyet Etmek: Sevgi makamı,

Rıza: Tevekkül edenin niteliğidir.

Demek istiyor ki; sen O'un nezdinde sağ ehlindensin. O'nun nezdinde senin çokça ifa ettiklerin, avamın, organlarının amellerinden çokça ifa ettikleri mesabesindedir.

"Senin elli yıllık amelin şüphelidir" sözünün iki ihtimali vardır. Birincisi: Senin ibadetin kendilerine gerekli kıldığı mukarrabînin (yakınlaştırılmışlar) muamelesinden noksandır. İkincisi: İbadetin sağlam, içinde ne bir sakatlık ne aldatma olmaksızın sahih olsaydı, sana ünsiyet, rıza ve muhabbet ve yüce halleri doğururdu. Çünkü Rab Teala, şükürleri çok kabul eder. Kulunun ameli kendine ulaşınca, onunla zahirini ve batınını güzelleştirir. Ve ona ameline göre, iman ve marifet gerçeklerinden karşılığını verir. Kalbinde ünsiyet, rıza ve muhabbetten iz bulamayınca, anladı ki ibadeti şüphelidir ve afetlerden salim değildir.

61- Organların amelleri, belli bir sınıra kadar artırılır. Ama kalbin amelleri kat kat artırılsa bitmez.

Çünkü organların amelleri bellli bir sınıra kadar kat kat artırılır. Dolayısı ile karşılığı da o sınırına göre olacaktır. Kalbin amellerine gelince: Her ne kadar kulun müşahedesinden gizlense de, derin ve ona ulaşıcıdır.

Misali: Muhabbet ve rıza, seven ve razı olanının halidir. Her ne kadar hükmü gizlense de bu hal ondan asla ayrılmaz. Bu halin sahibi, devamlı mevcut artırma hali içindedir. Seven ve razı olanın artırması, bu halin kendilerinde devamına bağlıdır. Organları gevşese bile o artırma halindedir. Bilakis onun sükûn ve gevşeklik halinde elde ettikleri aralarında mukayese yapılamayacak derecede nafile ile meşgul olanların birçoğunun elde ettiğinden daha çoktur. Bu o kişiyi öyle bir yere ulaştırır ki, onun uyku esnasında elde ettiği, geceleri ibadetle geçirenlerin birçoğunun elde ettiğinden daha fazla olur. Yemesi ile elde ettiği, aç kalan ve oruç tutanların ekserisinin elde ettiğinden daha çoktur.

Bunu yadırgarsan, Allah'ın yardımı ile uyuyanın elde edişini ve Allah'tan gafil

olanın gece ibadetini bir düşün. Allah (cc) kalplere, isteklere ve azmlere bakar. Yoksa amellerin dış görünüşlerine değil.

Kulun kıymeti, isteği ve iradesidir. Bir kimseyi Allah'tan başkası -velev ki dünyayı bir uçtan bir uca ona verseler- razı edemiyorsa, bu adamın bir değeri vardır. Bir kimseyi de dünyanın nasiplerinden en basit bir nasip razı ediyorsa bunun da bir değeri vardır. Her ne kadar sureten amelleri aynı olsa bile. Nasiplere yönelenin amelleri daha fazla ve daha meşakkatli olabilir. Bu, Allah'ın dilediğine verdiği nasibidir. Allah büyük ihsan sahibidir.

Bu konuyu inceleyenler, bir meselede ihtilaf ederler. O da, "rıza'nın son bir hududu var mıdır?" sorusudur. Ebu Süleyman ed-Darânî: "Üç makamın hududu yoktur: Zühd, vera' ve rıza" der.

Süleyman'a, oğlu muhalefet eder -oğlu arif bir zat idi. Hatta bazıları onu babasından önde sayarlar. Dedi ki: "Bilakis, herşeyde günahtan titizlikle sakınan (vera') vera'nın sınırına ulaşmıştır. Allah'tan gayrısından elini eteğini çeken, zühdün son sınırına varmıştır. Her kim herşeyde Allah'tan gelene razı olursa, rızanın hududuna ulaşmıştır"

Bu konu ile ilgili bir meselede ihtilaf etmişlerdir. O da üç makam erbabıdır.

Birincisi: Allah'a ve O'na kavuşma şevkinden ölümü sever.

İkincisi: Hizmet ve ibadet için yaşamayı sever.

Üçüncüsü: Ben tercihte bulunmam, bilakis Mevlamın benim için tercihine razıyım. Dilerse beni yaşatır, dilerse öldürür, der.

Nihayet ariflerden birinin hükmüne başvururlar. O da "En üstünleri razı olandır, Çünkü o, işlerinde boş sözle en az meşgul olanı ve kurtuluşa en yakınıdır" der. Hiç şüphesiz rıza makamı, şevk ve zühd makamının üstündedir. Geriye diğer ikisinin makamı kaldı. Hangisi daha üstündür?

Bazıları ölümü seveni tercih etmişlerdir. Çünkü o, Allah'a kavuşmaya duyduğu şevk ve O'na kavuşmaya duyduğu muhabbet makamındadır. Kim Allah'a kavuşmayı severse, Allah da onun kavuşmasını sever.

Bir grup da Rab Teala'nın emirlerini yerine getirmek için yaşamayı isteyenin makamını tercih etmişlerdir. Delil olarak, birincinin Allah'tan gelen nasibini sevdiğini, oysa Allah'ın kendinden isteğini sevdiğini, o isteklere doymadığını ve O'ndan arzusunu gidermediğini ileri sürmüşlerdir. Ve demişlerdir ki: Bu, Hz. Musa (as)'nın, ölüm meleğinin yüzüne tokat vurup, gözünü çıkardığı zamanki durumdur. Böyle davranması dünya sevgisi için değil, insanlar içinde Rabbinin emirlerini ve istediklerini yerine getirmek içindi. Sanki o, "Sen onun kulusun, ben de kuluyum. Sen O'na itaat ediyorsun, ben de itaat edip emirlerini yerine getiriyorum" demiştir.

62- Razı ve teslim olanın hali, o ikisinin hallerini, "teslim" ve "tercihi terki" de ekleyerek bir araya getirir. Çünkü o, Rabbinin kendinden -yaşatması ve öldürmesi- muradı ile bu iki durumu (yaşatma-öldürme) kendi muradından uzaklaştır.

Her seven, sevgilisine kavuşmaya iştiyak içindedir ve onun razı olduğu şeyleri

tercih eder. Her iki makamın kulpuna yapışır ve iki hal ile vasıflanmış olur. Ve "Ah, benim için en iyi olan onun en çok sevdiği şeydir" der. Onun hoşnutluğundan başkasını temenni etmiyorum. Onun sevdiği ve hoşnut olduğundan başkasını tercih etmiyorum.

Bu konuda bu kadarı yeterlidir. Başarı Allah'tandır. Şimdi sözünü açıklamaya dönelim.

Yazar devamla:

İkincisi: Halkla kavga ve münakaşayı bırakmaktır" der. Demek istediği şudur:

Hoşnutsuzluk ancak halkla kavga ve münakaşayı kesmekle doğru olur. Çünkü kavga ve münakaşa, hoşnutluk haline aykırıdır. Ve yine bütün eşyanın, kaza ve kaderin dizginlerinin elinde nisbet edilmesine aykırıdır.

Kavga ve münakaşada afetler vardır Bu afetler:

1- Hoşnutluğa zıt olan çekişme,

2- Herşey için halıkın huzurunda kul ile kavga ve münakaşaya gittiği nisbette Tevhidden uzaklaşma, ve

3- Kavga ve münakaşaya götüren "sebep ve muktezaları unutmak". Kul onun sebebine ve gerektirenine dönse, çekişmektense onu gidermekle meşgul olması, kendine daha faydalı ve daha yararlı olurdu. Çünkü -her ne kadar zalim ise de- zulmünden dolayı kendi nefsine onu musallat eden yine kendisidir. Allah Teala *"Size (Bedirde) onlara iki katını başlarına getirdiğimiz - bir bela(Uhud'da) kendinize satmış olduğu için mi "bu, nereden (geldi)" dediniz? De ki: " O, kendi katınızdandır"* (Al-i İmran, 165) buyurur ve düşmanlarının kendilerin eziyetlerinin ve kendilerine galip gelmelerinin ancak ve ancak kendi zulümleri sebebiyle olduğunu haberverir. Allah Teala yine buyurur: *"Sizi çarpan musibet, kendi ellerinizin (ihtiyarınızın) işleyip kazandığı (günahlar) yüzündendir. (Bununla beraber Allah) bir çoğunu da affeder (de musibete uğratmaz)"* (Şura, 30).

Kul basiretini kaderin, tevhidin, hikmet ve adaletin tablolarına yoğunlaştırırsa, Allah ve Resulunun hakkının olduğu şeyler hariç, mahlukatla çekişme kapısı kendine kapanır. Hoşnut olan, Allah'ın hakkı taalluk eden şeyler hariç kimseyle çekişmez ve kimseyi azarlayıp çıkışmaz. Resulullah (sav)'ın hali buydu. Çünkü o, Allah (cc)'ın hakkının taalluk ettiği şeyler müstesna, kimseyle çekişmez ve kimseyi azarlayıp çıkışmazdı. Yine o kendi nefsi için de kızmazdı. Allah'ın korunmasını emrettiği şeyler çiğnendiği zaman, Allah için intikam alana kadar gazabını hiçbir şey durduramazdı. Nefsin payı için çekişmek hoşnutluk nurunu söndürür ve parlaklığını giderir, tatlılığını acılığa çevirir ve saflığını bulandırır.

Yazar:

Üçüncü Şart: Halktan dilenmekten ve ısrardan kurtulmaktır" der.

Çünkü dilenmekte bir çeşit çekişme, husumet muharebe ile zarar ve faydaya malik olandan yüz çevirip kendi nefsi için bile ne fayda ve ne de zarara malik olmayana yalvarma vardır. Yine istemekte, veren ve alıkoyan Allah'tan uzaklaşma vardır.

Israr etmek, hoşnutluk haline ve sıfatına aykırıdır. Allah (cc) yüzsüzlük edip de

ihtiyacı olmadığı halde ısrarla dilenmeyenleri över. Ve *"(Hallerini) bilmeyen, iffet ve istiğnalarından dolayı onları zengin (kimse)ler sanır. Sen (habibim) o gibileri simalarından tanırsın. Onlar insanlardan yüzsüzlük edip de (birşey) istemezler"* (Bakara, 273) buyurur.

Bu ayetin tefsiri olarak bir grup alim: "İnsanlardan ihtiyaçları gerektiği kadar dilenirler. Fakat ihtiyaçları olmadığı halde ısrarla dilenmezler. Allah, ihtiyacı yokken ısrarla dilenmeyi onlardan bertaraf etmiştir. Yoksa mutlak olarak dilenmeyi değil" demişlerdir.

İbn Abbas: "Yanında öğle yemeği varsa, akşam yemeğini dilenmez. Akşam yemeği varsa, öğle yemeği dilenmez" diye açıklar.

Bir başka grup ki: Zeccal, Ferra ve başkaları bunlardandır- "Hayır, ayet mutlak olarak dilenmeyi bırakmayı gerektirir. Çünkü onlar, iffetli olmakla, dilencilikle ortaya çıkarak değil simalarından tanınmakla nitelenmişlerdir. Çünkü dilenmekle ortaya çıksalardı, hallerini bilmeyenler onları zengin zannetmezlerdi" derler.

Sonra "İhtiyacı yokken ısrarla insanlardan istemezler" ayetinin manasında ihtilaf etmişlerdir.

Zeccac der ki: *"Onlardan dilenme meydana gelmez ki ihtiyacı olmadığı halde ısrarla dilenmeye düşsünler. Allah (cc)'ın şu ayeti gibi: "Artık şefaat edicilerin, hiçbir şefaati onlara fayda vermeyecek"* (Müddessir, 48). Yani şefaat olmayacak ki, fayda versin. Ve yine şu sözü gibi: *"Kimseden bedel kabul olunmaz"* (Bakara, 123). Yani bedel olmaz ki kabul olunsun. Ve bunun benzerleri gibi.

İmru'l Kays der ki:

"İşareti ile doğru yol bulunmayan geniş yolda...."

Yani onun alameti, işareti yok ki, onunla doğru yol bulunsun.

İbnu'l -Ensarî: "Ayetin te'vili; "Asla dilenmezler ki bazı zamanlar dilenmek, onları ısrarla istemeye götürsün." Bu şu söze benzer: "Oradan hayır umulmaz. Yani onun hayrı yoktur ki umulsun" der.

Ebû Ali: "Bu ayette, onlar için dilenme gerçekleşmemiştir. Çünkü manası, "Onlardan dilenme meydana gelmemiştir ki ısrarla dilensinler" der. Ebu Ali, devamla "Bu, şairin şu sözü gibidir" der:

Onun korkuları tavşanı korkutmaz

Onlarla (onun korkuları yüzünden) çukura giren bir "keler" de göremezsin.

Yani orada tavşan yok ki, onn korkularından korksun ve "keler" de yok ki çukuruna girsin, demektir.

Ferra: "Onlardan dilenmenin her çeşidini uzaklaştırmak istediği için ısrarla dilenmeyi kendilerinden bertaraf etmiştir" der. Aslında "dilenmek" haramdır. Ancak, ihtiyaç ve zarûret için mübah kılınmıştır. Çünkü dilenmek rububiyete, istenilen kişiye ve kendisine zulümdür.

Birinci şıkka gelince: Çünkü o dilenmesini, fakirliğini, zilletini; ihsan dilemeyi, Allah'tan başkasına sunmuştur. Bu bir çeşit kulluktur. O halde istemeyi uygun olmayan bir yerden yapmış, onu ehli olmayandan istemiştir. Dolayısı ile tevhidine ve ihlasına, Allah (cc)'a olan ihtiyacına, ona tevekkülüne, Allah (cc)'ın taksimine, rı-

zaya zulmetmiştir. İnsanlardan dilenmekle insanların Rabbinden istemekten uzak kalmıştır. Bunların hepsi tevhidin hakkını eksiltir ve nurunu söndürür, kuvvetini zayıflatır.

İstenilen kimseye zulmüne gelirsek:

O, elinden birşey gelmeyenden istemiştir. Bu dilenmesi ile, onun üzerine hakkı olmadığı halde hak gerekli kılmıştır. Ve onu verme meşakkatine ve vermeme kınamasına maruz bırakmıştır. Eğer ona verse, kerhen verir. Vermese utanarak veiçinden geldiği için vermemiş olur. Bütün bunlar, üzerinde hakkı olmadan ondan istediği zaman böyledir. Ama üzerinde olan hakkını isterse, o bu hükme girmez ve ondan istemekle zulmetmiş olmaz.

Kendine zulmüne gelince: Kendisi yüz suyunu dökmüştür. Yaratıcısından başkasına boyun eğmiştir. Nefsini iki mertebeden alçak olanına indirmiştir. Nefsi için iki halden eksik olanına hoşnut olmuştur. Nefsinin şerefini, iffetinin izzetini, kanaatinin rahatını düşürmeye razı olmuştur. Sabrını, hoşnutluğunu, tevekkülünü, kendine taksim olunana kanaatini, insanlardan müstağni olmasını, insanlardan dilenme karşılığı satmıştır. İşte bu nefsine zulmün ta kendisidir. Çünkü nefsini uygun olmayan bir pozisyona sokmuştur. Şerefini harap etmiştir. Değerini düşürmüş, nefsinin izzetini gidermiştir. Nefsini küçültmüş, hakir kılmıştır. Nefsinin, dilendiği kişinin nefsini altında ve onun elinin altında olmasına razı olmuştur. Zarûret olmasaydı, dilenmek şeriatte mübah kılınmazdı.

Buharî ve Müslim'de Abdullah b. Ömer hadisinde Resulullah (sav): "Kişi, insanlardan ister, ister, ister. Ta ki, kıyamet günü yüzünde bir parça et olmadığı halde gelinceye kadar" buyurmuştur.

Sahih-i Müslim'de, Ebu Hureyre (ra)'den rivayet olunan bir hadiste Resulullah (sav): "Her kim, çoğaltmak içni insanların mallarını dilenirse, ancak ateş parçası dilenmiş olur. İster az görsün, ister çok istesin" buyurur.

Buharî ve Müslim'de, Ebu Hureyre (ra)'den bir başka hadiste Resulullah (sav): "Sayesinde yaşadığım Allah'a yemin ederim ki, birinizin ipini alması ve sırtında odun toplaması ve onunla insanlara tasadduk etmesi, bir adama gelip de ondan -ona versin veya vermesin- dilenmesinden kendisine daha hayırlıdır" buyurur. Sahih-i Müslim'de yine Ebu Hureyre (ra)'nin rivayeti ile Resulullah (sav): "Birinizin çıkıp gitmesi ve sırtında odun toplaması ve onunla tasadduk etmesi, onunla insanlardan müstağni olması -versin veya vermesin- bir kimseden dilenmesinden kendisine daha hayırlıdır. Çünkü veren el, alan elden daha üstündür. Geçimini sağladığın kişi müstesnadır.

İmam Ahmed b. Hanbel, bu rivayete: "Toprak alıp ağzına doldurması, Allah'ın haram kıldığı şeyi ağzına koymasından ona daha hayırlıdır" ifadesini ekler.

Sahih-i Buhari'de Zübeyr b. el Avvam, Resulullah (sav)'ın "Birinizin ipini alması ve sırtında bir demet odun getirip onu satması ve onunla Allah'ın onun yüzünü koruması, -versinler veya vermesinler- insanlardan dilenmekten kendisine daha hayırlıdır" buyurduğunu rivayet eder.

Buharî ve Müslim'de Said b. el Hudri'den rivayet olunur: "Ensardan bazıları Resulullah (sav)'tan istediler, O da verdi. Sonra yine istediler yine verdi. Sonra yine is-

tediler, onlara yine verdi. Nihayet yanında olanlar bitti. Resulullah (sav) onlara: - Herşeyi eliyle infak edince, yanımda hiçbir hayır yok ki, sizin adınıza onu biriktireyim. Kim iffetli olursa, Allah onu iffetli kılar, kim müstağni olursa Allah onu zenginleştirir. Kim de kendini sabra zorlarsa, Allah onu sabırlı kılar. Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir ihsan verilmemiştir" buyurur.

Abdullah b. Ömer (ra) rivayet eder: "Resulullah (sav)' minberde iken, sadakadan, iffetli olmaktan ve dilenmekten söz eder ve der ki: "Yukardaki el, aşağıdaki elden daha hayırlıdır. Yukardaki el, veren eldir. Aşağıdaki el, dilenen eldir". Bu hadisi Buharî ve Müslim de rivayet eder.

Hakim b. Hızam (ra) anlatır:

"Resulullah (sav)'tan istedim ve bana verdi. Sonra yine istedim ve bana verdi. Sonra da: "Hakim! Bu mal dünya malıdır. Bunu her kim nefis cömertliği ve zayıflığı ile alırsa onda kendine hayır ve bereket verilir. Onu, her kim de tamah ederek alırsa kendisine hayır ve bereket verilmez. Yiyen ve doymayan kimse gibi olur. Yukardaki el, aşağıdaki elden daha hayırlıdır" buyurur. Hakim devamla: "Ya Resulallah! Seni hakla gönderen Allah'a yemin ederim ki, bu dünyadan ayrılana kadar senden sonra hiç kimsenin malını almayacağım" der.

Ebu Bekr (ra) Hakîm'i bağışa çağırırdı. Fakat birşey kabul etmekten yüz çevirirdi. Sonra Hz. Ömer (ra) ona vermek için davette bulundu, fakat ondan birşey kabul etmekten yüz çevirdi. Hz. Ömer (ra): "Ey müslümanlar! Hakîm üzerine şahidim olunuz. Bu ganimetten hakkını kendisine teklif ediyorum, kabul etmekten yüz çeviriyor" der.

Hakim (ra) Resulullah (sav)'dan sonra, ölünceye kadar hiç kimseden birşey kabul etmemişir. Hadis müttefekun aleyhtir.

Şa'biden rivayet olunur. Der ki: "Muğire b. Şu'be'nin katibi bana rivayet etti ve dedi ki: "Hz. Muaviye, Muğire b. Şu'be'ye; "Resulullah (sav)'tan bana birşey yaz" diye mektup yazar. Muğire de ona yazar ki: "Resulullah (sav)' ,"Allah sizin için üç şeyden hoşlanmaz: Dedikodu, israf, çok dilenmek" buyurmuştur.Hadisi Buharî ve Müslim rivayet eder.

Hz. Muaviye (ra) anlatır: "Resulullah (sav): "İstemekte ısrar etmeyiniz. Vallahi, biriniz benden birşey istemesin. Ben hoşlanmadığım halde, benden istemesi halinde kendisine birşey çıkarır ve ona vermiş olduğum şeyde kendisine hayır ve bereket verilmez.

Başka bir lafız da: "Ben ancak bir kasadarım. Kime gönül hoşluğu ile verirsem, kendisine hayır ve bereket verilir. Kime de dilenme ve açgözlülüğünden dolayı vermişsem, yiyip doymayan gibi olur." Hadisi Müslim rivayet etmiştir.

Ebu Müslim el- Havlanî (ra) rivayet eder. Der ki: "Habib (sevgili) Emin (güvenilir) olan, Malik el-Eşcaî bana rivayet etti: "Resulullah (sav)'ın huzurunda dokuz veya sekiz ya da yedi kişi idik. Resulullah (sav): "Allah'ın Resulüne biat etmez misiniz?" dedi. Bizler ona yeni biat etmiştik: "Sana biat ettik ey Allah'ın Resulü" dedik. Sonra: "Alah'ın Resulüne biat etmez misiniz?" dedi. Bizler: "Sana biat ettik, ey Allah'ın Resulü" dedik. Sonra: "Allah'ın Resulüne biat etmez misiniz?" dedi. Sonra Avf dedi ki: "Elimizi uzattık ve "Sana biat ettik ey Allah'ın Resulü, sana neye karşı biat edeceğiz?" dedik. Resulullah (sav): "Allah'a ibadet edeceksiniz, O'na hiçbir şe-

yi ortak etmiyeceksiniz. Beş vakit namazı kılacaksınız. Allah'a itaat edeceksiniz. - Gizlice fısıldayarak- ve insanlardan hiçbir şey istemiyeceksiniz" buyurdu. o gün huzurunda bulunanlardan bazılarını gördüm. Elinden kamçısı düşerdi de, hiç kimseden onu kendine vermesini istemezdi." Hadisi Müslim rivayet eder.

Semure b. Cündüb (ra) anlatır: Resulullah (sav): "İstemek, kişinin yüzünü tırmaladığı bir tırmalamadır.Ancak hükümlerden istemesi veya kaçınmak mümkün olmayan bir durum müstesna" buyurur. Hadisi Tirmizi rivayet eder. Ve hadis, hasen, sahih hadistir" der.

İmam Ahmed'in Müsned'inde, Zeyd b. Ukbe el Fezari'den rivayet olunur. Zeyd der ki: "Hacca b. Yusuf es Sakafi'nin huzuruna girdim. Ona: "Allah emiri düzeltsin. Sana Semurec b. Cündüb'ten onunda Resulullah (sav)'tan işittiği bir hadisi rivayet edeyim mi?" dedim. Haccac: "Evet, rivayet et" dedi. Zeyd der ki: "Semure'yi duydum der ki: "İstemek, kişinin yüzünü tırmaladığı bir tırmalamadır. Dileyen onu yüzünde bırakır. Dileyen istemeyi terkeder. Ancak, kişinin sultandan istemesi veya kaçınmak mümkün olmayan bir durumda istemesi müstesnadır" buyurdu.

Sevban (ra) anlatır. Ve "Resulullah (sav): "Kim bana birşeyi garantilerse, ben de ona cenneti garantilerim" buyurdu. Ben de: "Ben" dedim. Resulullah (sav) da: "İnsanlardan hiçbirşey, isteme" buyurdu" der. Sevban binekli iken kamçısı düşerdi de, hiç kimseye onu bana ver demezdi, kendisi binitinden iner ve onu alırdı." Hadisi İmam Ahmed ve Sünen sahipleri rivayet etmişlerdir.

Abdullah b. Mes'ud (ra) rivayet eder: Resulullah (sav): "Kim, bir ihtiyaç içine düşer de onu insanlara açarsa, ihtiyacı giderilmez. Kim onu Allah'a açarsa, Allah'onu insanlardan müstağni kılar: Ya acil bir ölümle, ya acilen ihtiyacını gidermekle." Hadisi Ebu Davud rivayet eder ve Tirmizi hadis hasen ve sahihtir" der.

Sehl b. El Hanzaliyye anlatır: "Uyeyne b Hısn ile Akra' b. Hâbis, Resulullah (sav)'ın huzuruna girerler ve ondan isterler. Bunun üzerine istedikleri şeyleri kendileri için emreder. Muaviye'ye emreder. Ve onlar için istedikleri şeyleri yazar. Akra'a gelince: Yazısını alır, sarığının içine dürüp katlar. Ve yola koyulur. Uyeyne ise: Yazısını alır yazısını Resulullah (sav)'a getirir ve ona: Ya Muhammed! Kavmime içinde ne olduğunu bilmediğim mektup taşıyorum. Tıpkı el yordamı ile birşey bulmaya çalışana benziyorum" der. Muaviye onun sözünü Resulullah (sav)'a haberverir. Resulullah (sav): "Her kim yanında yetecek şey varken isterse, ancak ateşten çoğaltmak ister. -Başka bir lafız ise: Cehennem ateşinden çoğaltmak ister" buyurur. Derler ki: "Ya Resulallah! Ona yetecek şey nedir? Başka bir lafız: Kendisi ile dilenme gerekmeyen zenginlik nedir?" Resulullah (sav) buyurur ki: "Sabah akşam yetecek miktar." Başka bir lafızda "kendisinin birgün ve gecelik doyumluluğunun olmasıdır." Hadisi Ebu Davud ve İmam Ahmed rivayet etmişlerdir.

İbnu'l Ferâsî anlatır: Babası Resulullah (sav)'a der ki: "İsteyebilir miyim ya Resulallah?" Resulullah (sav): "Hayır, eğer çaresiz isen, salihlerden iste" buyurur. Hadisi Nesaî rivayet eder.

Kubaysa b. Muharik El Hilalî anlatır: "Bir diyet üstlenmiştim. Resulullah (sav)'a kendisinden istemek üzere geldim. Buyurdu ki: "Bize sadaka gelenedek kal." Sonra: "Kubaysa! İstemek ancak üç sebepten birisi dolayısı ile helal olur: Birincisi diyet yüklenen bir adam, ki ona istemek o miktarı elde edene kadar helal

olur. Sonra bırakır. İkincisi bir adam ki başına bir musibet gelir ve malını yok eder. Ona da -hayatta kalabilecek, maişetinden yaşayabilecek- kadarını elde edene kadar, istemek helal olur" buyurdu.

Ve üçüncüsü bir adam ki, ihtiyaçlı düşer. Nihayet içinde bulunduğu toplumdan aklı başında üç kişi: "Filanca dara düştü" derler. Ona da maişetinden yaşayabilecek kadarını elde edene kadar istemek helal olur. Ya Kubaysa, bunların haricinde dilenmek, o kişinin yediği haram kazançtır" buyurur. Hadisi Müslim rivayet eder.

Aiz b. Amr (ra) anlatır: Bir adam Resulullah (sav)'e gelir ve ondan ister. Resulullah (sav) ona verir. Ayağını kapının eşiğine koyunca, Resulullah (sav) "Dilenmekte olan (kötülüğü) bilselerdi, hiçkimse kimseye birşey dilenmeye gitmezdi" buyurur. Hadisi Neseî rivayet eder.

Malik b. Nadle (ra) rivayet eder: "Resulullah (sav) buyurur ki: " Eller üçtür. Allah'ın eli, en üsttür. Verenin eli, ondan sonra gelendir. Dilenenin eli en aşağıdır. Fazlalığı ver, kendini üsteki el olmakta acze düşürme." Hadisi İmam Ahmed ve Ebu Davud rivayet eder.

Sevban (ra) Resulullah (sav)'tan: "Her kim -ihtiyacı yok iken- birşey isterse, kıyamet günü o istek, yüzünde leke olur" buyurduğunu rivay eteder. Hadisi İmam Ahmed rivayet eder.

Abdurrahman b. Avf (ra) Resulullah (sav)'tan şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Muhammedin nefsini elinde tutan Allah'a yemin olsun şeklinde edecek olsaydım şuna yemin ederdim: Hiçbir mal sadaka ile eksilmez. O halde sadaka veriniz."

"Allah'ın rızasını isteyerek bir kul kendisinden zulmen alınmış bir şeyi affeder affetmez, Allah onunla kendisini yükseltir. Bir kul da dilenme kapısını açar açmaz, Allah kendisine fakirlik kapısını açar." Hadisi İmam Ahmed rivayet eder.

Ebu Said el Hudri (ra) anlatır, der ki:

"Annem beni kendisinden isteyeyim diye Resulullah (sav)'a saldı. Resulullah (sav)'a geldim ve oturdum. Ravi, Resulullah (sav) beni karşıladı der. Resulullah (sav): "Kim istemekten uzak olursa, Allah onu zenginleştirir. Kim iffetli olursa, Allah onu iffetli kılar, kim kendine yetmesini isterse Allah ona yeter. Her kimin bir okkalık şeyi olduğu halde dilenirse, ihtiyacı olmadığı halde ısrarla istemiş olur... Ben de dedim ki: Benim devem bir okkadan daha hayırlıdır. Ve ondan istemedim." İmam Ahmed ve Ebu Davud rivayet eder.

Halit b. Adiyy El Cuheni (ra) Resulullah (sav)'den rivayet eder: "Her kime kardeşinden tamah etmeden veya dilenmeden bir ihsan gelirse onu kabul etsin, reddetmesin" buyurdu, der. İmam Ahmed rivayet eder.

İşte bu, "istemekte ısrarı bırakmak, rızanın şartlarındandır" sözünün iki manasından biridir. Ve bu iki manadan daha layığı ve evlasıdır. Çünkü o, bunu halkla çekişmeyi terk ile yan yana söylemiştir. Kendi hakkında onlarla çekişmez. Onlardan haklarını talep etmez.

İkinci mana: Duada ısrar ve mubalağa etmemesidir. Çünkü bu hoşnutluğunu zedeler. Bu da bir açıdan doğru, bir açıdan değildir. Doğrudur: Dua eden, duada ar-

mede Allah'a ısrar ederse bu, esasen rıza makamını zedelemez. Bir haberde: "Allah duada ısrar edenleri sever" yer alır. Ebu Bekr (ra) Bedir günü Resulullah (sav)'a: "Ya Resulallah! Rabbine ısrar ettin. Rabbinden biraz istemen sana yeter" der. Bu ısrar, ibadetin bizatihi kendisidir.

Sünen-i İbn Mace'de, Ebu Salih hadisinde Ebu Hureyre (ra)': "Resulullah (sav)'in: "Allah'tan istemeyene Allah gazab eder" buyurduğunu rivayet eder.

Kendisinden istenmesi onu hoşnut ettiğine göre, kendisinden istenmesinde ısrar, O'nun rızasına aykırı değildir.

Rızanın aslı: Rızanın, Allah'ın rızasına uymasıdır. Bilakis rızaya aykırı olan, O'nu hoşnud eder mi etmez mi bilmediği halde O'na tercih ederek, kendi bildiğine giderek ısrar etmektir.Mesela, bir göreve atanması veya zengin edilmesi ya da ihtiyacının giderilmesi hususunda Rabbine ısrar eden adam gibi. Bu rızaya zıttır. Çünkü o, bu hususta Rabbinin hoşnutluğu olduğunu kesin olarak bilmemektedir.

Şöyle bir soru sorulsa:

Kulun, onu istemesi mubah olan bir ihtiyacı olabilir. Onu ısrar etmeksizin elde edemediği müddetçe Rabbinden ısrarla ister. Rabbine, yakarışlarının ve dilemesinin lezzetinden açtığı gibi huzurunda zilletini ve yakarışını ve isimleri, sıfatları ve tevhidi ile O'na tevessülünü, kalbini O'nun için boşaltmasını, ihtiyacında ondan başkasına bağlanmamayı, kendisine açar. Her ne kadar arzusu paylardan bir pay almak olsa bile, bu ısrar, kendisine mekruh olur mu? denilse.

Burada üç nokta var denilir:

Birincisi: Kendi maksat ve ihtiyacını, Allah'ın murat ve rızasını hesaba katmaksızın öne geçirmektir.

Allah Teala'yı, arzusuna vesile kılmaktır. O şekilde ki, arzusu kendine O'ndan daha önemli olur. Bu O'ndan gelenden hoşnut olmaya aykırıdır.

İkincisi: Kalbine -isteme halinde- ihtiyacını unutturacak, Allah marifeti, muhabbeti, O'na karşı zelil olma, boyun eğme ve çok yakarma hali açılması.

Kendine açılan bu şeyler, ihtiyacından daha sevimli olur. Öyle ki, bu halin devamını arzular ve nazarında ihtiyacından daha tercihe şayan olur. Bu haldeki ferahı, acilen onu elde etmesindeki ferahından daha büyüktür. Bu rızasına aykırı değildir.

Ariflerden biri der ki: "Benim Alah'a ihtiyaçım olur. Onu Allah (cc)'tan isterim. O'na yakarışımdan, O'nun marifetinden, O'na boyun eğmekten, huzurunda çok yakarmaktan, bana öyle bir hal nasibeder ki, ihtiyacımı yerine getirmesini tehir etmesini ve bu halimin devamını isterim."

Bir haberde: "Kul Rabbine dua eder. Allah da meleklerine der ki: "Kulumun ihtiyacını yerine getirin ve onu tehir edin. Çünkü ben onun duasını işitmeyi seviyorum. Bir başka kul dua eder. Allah (cc) meleklerine : "İhtiyacını yerine getirin ve ona peşinen verin. Çünkü ben sesini hiç görmüyorum" der.

Abdullah b. Mes'ud (ra)'dan Tirmizi ve başkası rivayet ederler. Derler ki: Resulullah (sav); "Allah (cc) kendisinden istenmesini sever. En üstün ibadet, gammın

dağılmasını beklemektir" dedi.

Ebu Hureyre (ra) hadisinden de rivayet olunur ki: Resulullah (sav): "Güçlük esnasında Allah (cc)'ın duasını kabul etmesi kendisini sevindiren kimse, bollukta O'na çok dua etsin" buyurur.

Enes (ra) hadisinde de rivayet olunur ki: Resulullah (sav): "İster Rabbinizden ihtiyaçlarınızı isteyiniz. Hatta O'ndan tuz isteyin. Hatta nalının kayışı koptuğu zaman kayışını da isteyiniz."

Ve yine Tirmizi'de İbnu Ömer (ra) nakleder:

Resulullah (sav): "Allah (cc)'tan, kendisinden dilenmesi kadar sevimli birşey istenmemiştir. Başa gelene de gelmeyene de edilen dua mutlaka fayda verir. Allah'a dua ile ibadete sarılınız" buyurur.

Bu Allah'ın duayı sevmesi olduğuna göre, duada ısrar rızaya aykırı olamaz.

Üçüncüsü: "Halktan ümit ve arzusunu kesmektir. Yalnız ve yalnız O'ndan isteyerek Rabbine bağlanmaktır. O'ndan başkasına dönüp bakmamaktır. Bu, talebin kendisinden bir yarar ve yönelmenin yalnız Rabbe yapılmasını sağlar.

Bununla bir öncekinin farkı ise: Öncekinde, kendine ihtiyacından daha sevimli bir hal açılır. O, kendine açılan bu hali elde ettikten sonra, ihtiyacının ele geçmemesine aldırmaz bile. Başarı Allah'tandır.

Yazar der ki:

Üçüncü Derece: Allah'ın rızasına rıza. Kul, nefsi için ne hoşnutsuzluk ne de hoşnutluk görmez. Bu da kendini, tahakkümünü terketmeye, tercih etmeyi kesmeye, ateşe bile atılsa temyizi (ayırma) yok etmeye sevkeder."

Yazara göre bu derece daha önceki derecelerden daha yüksektir. Çünkü cem makamı sahibinin derecesi ve nefsinden gelen şeylerden Sahibi için fani olan kişinin derecesidir. Eşyanın vuku bulmasındaki Allah'ın rızasını gören kendi rızasını görmekten uzaklaşmıştır. Artık Allah (cc) için rızanın ve Allah (cc)'tan rızanın gerçek olduğunu müşahede eder ve nefsini fani, gidici ve kayıp olmuş görür. O nefsinden, nefsinin sıfatlarından, hoşnutluğundan ve hoşnutsuzluğundan ürküntü duyar. O varlığından ve varlığından olan herşeyden uzaklaşmaya çalışır. Ve o sırf yokluğa varır. Varlığı, nefsi, nefsinin sıfatları, mevlası olan el Melik ve el Hakkın varlığında, sıfat ve fiillerinde ortadan kalkar. Tıpkı zayıf kandilin ışığının güneşin gövdesinde yok olup gitmesi gibi. Kendi rızasından ve kaza ve kaderleri hakkında Rabbinden soyutlanıp Rabbinin rızasında kaybolur, gider. Kendi sıfatlarından soyutlanıp, Rabbinin sıfatlarına kendi fiillerinden soyutlanıp Rabbinin fiillerine varlığı ve sıfatları yanında ortadan kalkar. O derece ki bu hal mutlak yokluk gibi olur.

Bu makamda, nefsi için ne rıza ve ne de hoşnutsuzluk görmez. Bu fani oluş, kendine herhangi bir işte Allah (cc)'a tahakkümü ve O'na karşı seçmeyi bırakmayı gerektirir. Tahakküm denen şey gider ve yok olur. Seçme denilen şey, kesilir ve ortadan kalkar. İşte o zaman kulun temyizi (ayırması) düşer ve yok olur. İşte bunlar müellifin sözünün açıklamasıdır. İmdi, burada iki şey beklemeliyiz:

Birincisi: Bu gelip-geçici olan bir haldir, istenilen ve arzulanan bir makam de-

ğildir. Bu hal kendisine arız olunca, kendi temyizi kendin egizlenir. Bunun devam etmesi mümkün değildir. Bilakis, zamanı kısa da olabilir, uzun da. Sonra, aklına ve temyizine döner,.Bu halin sahibi mağluptur. Ya hali ile sarhoştur. Ya da varlığından fanidir. Kemal ise bunun arkasındadır. O da iradesinden soyutlanıp, Rabbinin kendinden iradesinde fani olmaktır. Ve doğal vücudundan başka, başka bir vücutta baki olur. O, temizlenmiş, Allah (cc)'ın yardımı ile Allah için ve Allah ile olan bir vücuttur. Bu makam sahibi, "benimle işitir, benimle görür ve benimle yakalar" makamında, doğan ve nefsi vücudundan fani olmuş ve bu ulvi ve kutsal vücutta kalmıştır. Bunu üzerine temyizi, furkanı (doğruyu yanlıştan ayırma vasıtası) Rabbinden gelenlere rızası ve imanının makamları kendine geri döner. Bu da, sarhoş gibi onlardan fani olmasından daha yüce ve daha mükemmeldir.

Şöyle bir soru sorulsa ve "fena yolu olmaksızın ve fena köprüsünü geçmeksizin acaba bu makama ulaşması mümkün müdür?" denilse.

Derim ki: Bu konuda ihtilaf vardır. Bir zümre bekaya ve şu temizlenmiş vücuda fena köprüsünü geçmeden ulaşamayacağını zannetmiştir. Ve onu, Allah (cc)'a yürümede gereklerden biri saymışlardır.

Bir zümre de: "Fena yolunun dışında bekaya ulaşmak mümkündür" derler. onlara göre fena: Yolun engellerinden biridir yoksa gereklerinden değildir.

Sebebi: Gelenin kuvveti, geldiği mahallin zayıflığı ve sebeplerine sarılarak onu celbetmeyi istemesidir.

Gerçeği şudur: Bu makama ancak, kendi arzusunu bırakıp, efendisinin arzusunda fani olma köprüsünden geçerek ulaşılabilir. Bu fenayı elde edemedikçe şu bekaya hiçbir yol bulamaz.

Vücudundan fani olması, bu beka için ne şarttır ve ne de gereklerindendir.

İkincisi: Bu makamdaki kişi, Rabbinden gelenlere Rabbinin yardımı ile razıdır, kendi nefsi sayesinde değil. Tıpkı tevekkülünde, tafvizinde, teslîminde, ihlasında, muhabbetinde ve bunun dışında başka hallerinde nefsi ile değil Rabbinin yardımı ile olduğu gibi. Bütün bunların hepsini, ihsan ve minnet gözü ile kendini o konuda kullanılmış , kendi başına o makama gelmiş değil de, o makama konulmuş olduğunu düşünür. *O, Sizden doğruluk isteyenler için"* (Tekvir, 29), tablosu ile *"Alemlerin Rabbi olan Allah dilemeyince siz dileyemezsiniz"* (Tekvir, 30), tablosu önünde durmaktadır. Yardım ancak Allah'tan dilenir.

ŞÜKÜR MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz" in mertebelerinden biri de "şükür" mertebesidir.

Bu mertebe mertebelerin en yükseğidir. "Rıza" mertebesinin üstündedir ve fazlası vardır. Rıza, şükür içindedir. Çünkü "rıza"sız şükür imkansızdır.

Daha önce geçtiği gibi şükür imanın yarısıdır.

İman iki kısımdır: Yarısı şükürdür, yarısı sabırdır.

Allah şükrü emreder, aksini yasaklar. Şükredeni över ve onu mahlukatının seçkinleri diye niteler.

Şükrü, yaratmasının ve emrinin gayesi kılar. Şükredenlere en güzel karşılığı va'deder. Ve şükrü ihsanının artmasına sebeP, nimetine muhafız ve bekçi kılar. Şükredenlerin ayetlerinden istifade edenler olduğunu haber verir. Onlara kendi isimlerinden isim türetir. Çünkü o, "Eş Şekûr" dur. Şükredeni kendisi için şükrettiği şeye ulaştırır. Hatta şükredeni kendisine şükredilmiş olarak geri çevirir. Ve o, Rabbin kulundan gayesidir. Şükredenler, kulları içinde azdırlar. Allah Teala buyurur: *"Allah'a şükredin, eğer (hakikaten) O'na kulluk ediyorsanız"* (Bakara, 172).

"Bir de bana şükredin, bana nankörlük etmeyin" (Bakara, 152).

Allah, dostu İbrahim (as)'den söz eder:

"Hakikaten İbrahim (başlı başına) bir ümmetti. Allah(cc)'a itaatkardı. (Batıl dinlerden uzak ve) muvahhid bir müslümandı. O (hiçbir zaman) müşriklerden olmamıştır. O, (ALlah'ın) nimetlerine şükrederdi" (Nahl, 120- 121).

Nuh (as)'dan sözeder ve buyurur: *"(Nuh) çok şükreden bir kuldu"* (İsra, 3).

Allah Teala buyurur: *"Allah sizi analarınızın karınlarından kendiniz hiçbir şey bilmiyorken çıkardı. Size şükredesiniz diye kulaklar, gözler, gönüller verdi. Ta ki şükredesiniz"* (Nahl, 78).

Allah Teala buyurur: *"Ona ibadet edin, O'na şükredin. Siz ancak O'na döndürü(lüp götürü)leceksiniz"* (Ankebut, 17).

Allah Teala buyurur: *"Allah şükür (ve sebat) edenlere mükafat verecektir"* (Al-i İmran, 144).

Yine Allah (cc): *"Hatırlayın ki Rabbiniz (size) şunu bildirmişti. Andolsun, şükrederseniz elbette sizi(n nimetinizi) artırırım. Andolsun, nankörlük ederseniz hiç şüphesiz benim azabım cidden çetindir"* (İbrahim, 7) buyurur.

Allah (cc):

"Şüphe yok ki, bunda çok sabreden, çok şükreden(ler) için ibretler vardır" (Lokman, 31) buyurur.

Allah Teala kendisini "şakir" ve "şekûr" diye isimlendirmiştir. Şükredenlere de bu iki ismi vermiştir. Ve onlara kendi sıfatından vermiş, onları kendi ismi ile isimlendirmiştir. Şükredenlere, ihsan ve muhabbet olarak bu sana yeter. Allah (cc) şükredeni, şükrüne karşılıkla mükabele eder. Mesela şu sözü gibi:

"Bütün) bu (nimetler) şüphe yok ki, sizin için bir mükafattır. Sa'yiniz meşkûr olmuştur" (İnsan, 22).

Ve Rab (cc) şükür sebebi ile, şu sözünde olduğu gibi kulundan razı olur:

Eğer şükrederseniz, sizin faideniz için bundan hoşnud olur" (Zümer, 7).

Alemlerde şükredenlerin azlığı, kendilerinin seçilmiş kulları olduklarını gösterir. Mesela şu sözü gibi: *"Kullarımdan (hakkıyla) şükreden azdır"* (Sebe, 13).

Buhari ve Müslim'de, Resul-i Ekrem (sav)'in:

"Ayakları şişinceye kadar geceleri ibadet ettiği, kendisine "Gelmiş geçmiş günahlarını Allah mağfiret etmiş iken sen bunu niye yapıyorsun?" dendiğinde "Çok şükreden bir kul olmayayım mı?" dediği nakledilir.

Hz. Muaz (ra)'a "Vallahi ya Muaz! Ben seni çok seviyorum. Her namazın sonunda: "Ya rab! Seni zikirde, şükürde ve sana güzel ibadette bana yardımcı ol demeyi unutma" buyurur.

Müsned'de ve Tirmizi'de, Abdullah b. Abbas (ra) hadisinde, Resulullah (sav)'den şunlar nakledilir: "Resulullah (sav) şu kelimelerle dua ederdi: Ya Rab! Bana yardım et. Benim aleyhime yardımcı olma. Bana yardım et, benim aleyhime yardım etme. Bana hidayet et, başkalarının bana karşı tuzaklarını, kuranların başına geçir ve hidayeti bana kolaylaştır. Bana zulmedene karşı, bana yardım et. Ya Rab, beni sana çok şükreden, seni çok zikreden, senden çok korkan, sana boyun eğen ve senin karşında titreyen, çok dua eden, sana dönen kimse eyle. Ya Rab! Tevbemi kabul et, günahımı yıka. Duamı kabul et, dilimi sağlam kıl. Kalbime hidayet et. Dilimi doğruluğa muvaffak kıl. Kalbimin kinini kolaylıkla çıkar."

Şükrün Aslı

Şükrün aslı sözlükte, hayvanların bedenlerindeki gıdanın etkisinin apaçık ortaya çıkmasıdır. Araplar "şeriret ed-dâbbetu" derler, ki hayvanın yediği yem vücudunda belli olduğu zaman bu anlamı ifade etmek için söylenir. Yine hayvanın vücudunda yediğinin ve verilenin üzerinde yağ zuhur ederse Araplar "dabbetun şekûr" derler.

Sahih-i Müslim'de "Hatta inned devabbe, leteşkeru min luhumihim" ifadesi de "Hayvanlar çok yediklerinden dolayı etli ve yağlı olurlar" anlamındadır.

Şükrün kullukta da aslı bunun gibidir. Yani şükür, Allah'ın nimetinin etkisinin kulun "itiraf ve övgü olarak" dilinde "şuhûd ve muhabbet" olarak kalbinde; "itaat ve boyun eğme olarak" organlarında ortaya çıkmasıdır.

"Şükür" beş temele dayanır: Şükredenin, şükredilene boyun eğmesi, onu sevmesi,nimetini itiraf etmesi, nimete karşılık onu övmesi ve nimeti onun hoşlanmadığı yerlerde kullanmamasıdır.

Bu beş şey şükrün esası ve şükrün üzerine kurulduğu temelidir. Bunlardan biri yok oldu mu, şükrün temellerinden biri zedelenmiş olur.

Şükür hakkında konuşan ve tarifini yapan herkesin sözü bu temellere dayanır ve bu temeller etrafında döner.

Şükrün tanımı "Nimeti vereni, boyun eğerek itiraf etmektir" denmiştir.

Şükür: "İhsanı yapanı, ihsanını zikrederek övmektir" denilmiştir.

Şükür: "Kalbin, nimeti verene sevgiyle, organların itaatla, lisanın onun zikri ile ve onu övmekle meşgul olmasıdır" denilmiştir.

Şükür: "Minneti müşahede ve hürmeti mahfazadır" denilmiştir.

Hamdûn el- Kassar ne hoş söylemiş: "Nimete şükür, nefsini nimet hakkında asalak olarak görmendir" demiştir.

Ebu Osman: "Şükür, şükürden acizliği bilmektir" demiştir.

Şükür: "Nimetleri onları verene, boyun eğerek nisbet etmektir "denilmiştir.

Cüneyd, "Şükür, nefsini nimete layık görmemendir" der.

Bu tarif Hamdun'un "Nefsini, nimet içinde asalak olarak görmesidir" sözünün manasıdır.

Ruveym: "Şükür, güç ve kuvvetini sonuna kadar sarfetmektir" der.

Şiblî: "Şükür, nimeti değil, nimeti vereni görmektir" der.

Bu sözü bence iki ihtimale de gelebilir.

Birincisi: Nimetini görmektense, nimeti vereni görmekte fani olmaktır, ihtimali olabileceği gibi.

İkincisi: Nimetlerini görmek ve müşahede etmek, o nimetleri vereni görmeye engel olmamalıdır ki bu daha uygundur. Sufilere göre, birinci şık daha kuvvetlidir. Tam olanı, nimeti ve o nimeti vereni müşahede etmendir. Çünkü şükürü, nimeti müşahede etmesine müşahedesi ne kadar tam olursa, şükrü de o nisbette daha mükemmel olur. Allah (cc), kulunun nimetlerini müşahede etmesini ve o nimetlerin Allah'ın olduğunu itiraf etmesini, onlara karşılık kendini övmesini, nimetlere karşı kendini sevmesini sever. Yoksa, nimetlerden sarf-ı nazar etmesini ve onları müşahededen uzaklaştırmasını değil.

Şükür "Mevcut olan nimetleri bağlamak ve kayıp olan nimetleri avlamaktır" denilmiştir.

Avamın şükrü, yemeğe, içmeye, elbiseye ve bedenin azıklarına karşı olur.

Havassın şükrü, tevhide, imana ve kalblerin azığına karşı olur.

Davud (as) der ki: "Ya Rab! Sana nasıl şükredeyim. Sana şükretmek ayrıca şükrü gerektiren bir nimettir." Bunun üzerine Allah (cc): "İşte şimdi bana şükrettin ya Davud" der.

Başka bir İsrailî haberde: Musa (as) der ki: "Ya Rab! Adem'i elinle yarattın. Ona ruhundan üfürdün. Meleklerini ona secde ettirdin. Ona herşeyin ismini öğrettin. Yaptın, yine yaptın. Ben senin şükrüne nasıl güç yetireyim?" Allah (cc) buyurdu ki: "Bunların benden olduğunu bildi. Bunları bilmesi bana şükürdür."

Şükür, Allah'ın vermesinden dolayı gerekli olmadığı halde O'nu övmekle lezzet duymaktır.

Cüneyd'e daha çocuk iken, Seriyy, şükrü sorar. Cüneyd: "Şükür, günahlarından dolayı, Allah'ın nimetlerinden bir şeyle yardım dilenmektir" der. Seriyy, "Bunu nereden elde ettin?" der. Cüneyd: "Seninle oturmaktan" der.

"Eli, mükafatlardan kısa olan, şükürle dilini uzatsın" demişlerdir.

Şükürle Allah Teala'nın şu fermanı gereği devamlı artırma vardır:

"Andolsun, şükrederseniz, elbette sizi(n nimetinizi) artırırım" (İbrahim, 7). Halinde bir artma görmezsen, şükre yönel.

Bir kudsî haberde Allah (cc) şöyle buyurur: "Beni ananlar, benimle birlikte olanlardır. Bana şükredenler, benim artırdığım kimselerdir. Bana itaat edenler, benim kerametimin erbabıdırlar. Bana isyan edenler rahmetimden ümitlerini kesmesin. Eğer tevbe ederlerse ben sevgilileri olurum. Tevbe etmezlerse, ben doktorları olurum. Onları kusurlardan temizlemek için musibetlerle imtihan ederim."

"Kim nimeti gizlerse, nimete nankörlük etmiş, kim de açıklar ve yayarsa, nimete şükretmiştir" denilmiştir.

Bu, Resul-i Ekrem (sav)'in şu sözünden alınmıştır: "Allah bir kula nimet verdi mi, nimetinin eserini kulu üzerinde görmeyi sever."

Bu konuda şu beyitler söylenmiştir:

İyiliklerin konuştuğu halde

Senin yaptıklarına karşı şükrümün sessiz kalması, musibettendir.

Senden iyilik görürüm sonra gizlerim.

O halde ben Kerimin cömertliğinin hırsızıyım.

Hamd İle Şükrün Farkı

"Hamd" ile "şükür" arasındaki farktan hangisinin daha yüce ve üstün olduklarından söz etmişlerdir. Hadiste "Hamd, şükrün başıdır. Allah'a hamdetmeyen O'na şükretmemiş demektir" diye vardır.

Aralarındaki fark ise: "Şükür", çeşitleri, sebepleri açısından daha genel, ilgili olduğu şeyler açısından daha özeldir.

"Hamd" ise, ilgili olduğu şeyler açısından daha genel, sebepleri açısından daha özeldir.

Bunun manası şudur:

Şükür, itaat ederek ve boyun eğerek kalp ile, överek ve itiraf ederek dil ile, itaat ve boyun eğerek organlarla olur. Şükrün ilgilendiği şey, zatî sıfatlar değil, nimetlerdir. Allah'a, hayatına, işitmesine, görmesine ve ilmine karşılık "şükrettik" denilmez. Allah (cc)'a bunlara karşı hamdolunur. Nitekim ihsanı, adaletine karşılık hamdolunduğu gibi. Şükür ise, ihsan ve nimetlere karşı olur. Şükrün gerektiği her şeye hamd gerekir, fakat hamdin gerektiği her şeye şükür gerekli olmaz. Hamdin kendisi ile eda edildiği herşeyle şükür de eda edilir. Fakat aksi mümkün değildir. Yani şükrün eda edildiği şey ile hamd olmaz. Çünkü şükür, organlarla yapılır. Hamd ise kalp ve lisanla eda edilir.

Şükrün Tarifi

Menazil yazarı der ki:

"Şükür: Nimeti bilmenin ismidir. Çünkü nimeti bilmek, nimeti vereni bilmenin yoludur. İşte bunun için Allah (cc), Kur'an'da İslam ve imana şükür diye isim verir."

Nimeti bilmek, şükrün rükünlerinden biridir. Yoksa şükrün tamamı değildir. Daha önce geçtiği gibi, şükür, nimeti itiraf, nimete karşı O'nu övmek, O'na boyun eğmek, O'nu sevmek, nimet hususunda O'nu hoşnut edecek şeyleri yapmaktır. Fakat nimeti bilmek, şükrün kendisi olmaksızın varlığı imkansız olan en büyük unsurdur. Bunun için birini diğerine isim olarak vermiştir.

"Çünkü nimeti bilmek, nimeti vereni bilmenin yoludur" sözü ile kastettiği şudur: Nimeti tanıdığı zaman, nimeti bilmekle onu vereni bilmeye ve tanımaya ulaşır.

Bu, nimeti nimet oluşu açısından tanımasındandır. Yoksa nimeti tanımış olduğu başka açıdan değil.

Nimeti vereni tanıyınca onu sever; onu istemekte gayretli olur. Çünkü Allah'ı tanıyan kimse, hiç şüphesiz O'nu sever. Dünyayı tanıyan, hiç şüphe yok ki ondan hoşlanmaz.

Buna göre, "Şükür, nimeti bilmenin ismidir" sözü nimeti vereni bilmeyi, tanımayı gerektirir. O'nun bilinmesi O'nu sevmeyi gerektirir. Onu sevmek de O'na şükrü gerektirir.

Dolayısı ile yazar, şükrün bazı kısımlarını lafzen zikretmiş, diğerlerine de lüzum (gerektirme) yolu ile ifade etmiş oluyor. Bu kısa ifadelerinin güzelliğinden, marifet ve tasavvurunun mükemmelliğinden dolayıdır. Allah ruhunu mukaddes kılsın.

Yazar devamla: "Şükrün manası üç şeydir: Nimeti tanımak, sonra nimeti kabul, sonra nimeti övmek. Bu da avamın yollarındandır."

Nimeti tanımak, nimeti zihnine getirmek, müşahede ve ayırt etmektir.

Nimetin tanınmasını, hariçte elde ettiği gibi, zihnen de elde etmektir. Çünkü birçok insana, kendisi farkında olmadığı halde iyilik edersin. Bu adamın şükrü sahih olmaz.

"Sonra nimeti kabul" sözüne bakalım: Nimetin kabulü; nimeti verenden nimeti, fakirlik ve ihtiyaç içinde olduğunu göstererek kabul etmektir. Çünkü nimet kendisine, bir hak ediş ya da bir bedel mukabili ulaşmış değildir. Aksine, nefsini nimete karşı bir asalak gibi görüyor. Çünkü bu,*nimeti gerçekten* kabule uygundur.

"Sonra da nimeti övmektir" ifadesine göz atalım:

Nimeti vereni övmek; nimete taalluk eden şey ikidir: Genel ve özel. Genelolan nimeti vereni cömertlik ve kerem, ihsan ve iyilik etmek, bağışı bol olmak ve benzeri sıfatlar ile nitelemektir.

Özel olanı ise nimetini anlatmak, nimetin kendine O'nun tarafından geldiğini haber vermektir. Nitekim Allah Teala: *"Bununla beraber, Rabbinin nimetini (durmayıp) söyle (anlat)"* (Duha, 11) buyurur.

Yukarıda emrolunan anlatma hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: Bu, nimeti zikretmek ve onu haber vermek ve Allah bana şöyle şöyle nimet verdi diye söylemektir. Mukatil der ki: "Bu surede, sana verilen, yetim iken barındırma, dalaletten sonra hidayet ve fakir iken zengin yapma nimetlerine karşı şükret."

Allah'ın nimetlerini anlatmak, merfu olarak rivayet edilen şu, Cabir (ra) hadisinde yer aldığı gibi: "Kime bir iyilik yapılırsa, karşılığını versin, karşılığını verecek birşey bulamazsa ona dua etsin. Çünkü O'na dua ederse O'na şükretmiş olur. Gizlerse, nimete nankörlük etmiş olur. Her kim kendine verilmeyen bir şeyle kendisini sahip gibi gösterirse yalandan iki elbiseye bürünmüş gibidir."

İnsanların üç kısmını da bu hadiste zikreder: Nimete şükreden ve O'nu öven. Nimeti inkar eden ve gizleyen. Nimetin ehli olmadığı halde kendini ona ehilmiş gibi gösteren ki o kendisini kendisine verilmeyen şeye sahip gibi gösterir.

Başka bir merfu haberde:

"Aza şükretmeyen çoğa da şükretmez. İnsanlara teşekkür etmeyen Allah (cc)'a da şükretmez. Allah (cc)'ın nimetini anlatmak şükürdür. Terketmek nimete nankörlüktür. Cemaat rahmettir. Tefrika azaptır" ifadesi vardır. İkinci görüş; bu ayette, emrolunan nimetten bahsetme, Allah (cc)'a davet, Peygamberliğin tebliği ve ümmeti eğitmektir. Mücahid der ki: "O nimet, peygamberliktir."

Doğrusu: Aslında her iki görüşü de kapsar. Çünkü her ikisi de şükredilmesi ve bahsedilmesi emrolunan nimettir. Bunları açıklamak ve göstermek, O'na şükretmektir

"O da avamın yollarındandır" sözünde biraz duralım:Şeyh, keşke, bu sebebi açıklamadan yazısını korusaydı. Çünkü İslam'ın ve imanın yarısını yolların en zayıfından kıldı.

Aksine "Şükür" Allah'ın yaratıklarının en seçkin ve kendine en yakını olan peygamber ve elçilerinin yoludur.

Acaba hangi makam, içine iman makamlarının tümü, hatta muhabbet, rıza, tevekkül ve başkası da dahil olan "şükür"den daha yüksektir. Çünkü "şükür" ancak onlar elde edildikten sonra sahih olur. Vallahi, Allah'ın dostlarının seçkinleri ve kendine yakın olanların şükürden daha yüksek ve yüce yolları yoktur. Fakat şeyh - ve fena erbabının hepsi bundan daha yüce ve yüksek makam olduğu kanaatindedirler.

Çünkü onlara göre "şükür"ün içinde bir çeşit iddia vardır. Ve o Hakka, nimet vermesine karşı şükürdür. Ve şükredende kendi resminin eserlerinden bakıye vardır. O, bakıyeden kurtulmamış ve boşalmamıştır. Onlardan, -Hakk(cc)'ın kendi nefsine kendisi ile şükrettiğini ve mevcud olmayan, devamlı var olana nasıl şükreder diye tahkik ederek fani olsa, bilir ki şükür, sıradan insanların mertebelerindendir. Bir hükümdar kölelerinden birine, kendi elbiselerinden bir tanesini giydirse ve o da buna karşılık hükümdara teşekkür etmeye başlasa, hatalı ve edepsiz sayılır. Çünkü o bu teşekkürü ile, hükümdara mükafat verdiğini iddia eder. Çünkü şükür mükafat vermektir. Köle, mükafattan değerce daha düşüktür. Hakikati müşahede, alma ve vermenin, birlemeyi ve o nisbetin verenin niteliğine ve kuvvetine ait kılınmasını gerektirir. Seçkinlerin nezdinde şükür sebebi ile düşüktür. Onlara göre şükürden daha yükseği vardır.

Onların sözünün açıklaması budur. Nefreti gerektiren kötü ifade sebebi ile kendilerine zulmetmesinler diye en güzel ifadeleri seçtim.

Bizimle birlikte faydalı ismet (mümkün olduğu halde günahı işlememe) şudur: Ma'sum olan Resulullah (sav) hariç herkesin sözleri hem alınır hem de terkedilir. Resulullah (sav)'ın yoluna uygun olmayan her yol terkedilmiştir. O yoldan gidilmez.

"Şükrün" bir çeşit iddia içermesi ise: Eğer bu "iddia" ile kastolunan, kulun fiili kendi nefsine nisbet etmesi ise ve fiilin kulun rolü ile olduğunu iddia etmesi ve böylece fiilin Allah'ın gücü, kuvveti ve kuluna ihsanı ile olduğundan uzaklaşması ise, Allah'a yemin ederim ki, feci bir hastalık ve yalancı, batıl bir iddiadır.

Kendi şükrünü beğenmesinin Allah (cc)'ın kendine olan nimetini müşahede demek olduğu, Allah (cc)'ın o konuda kendini başarıya ulaştırması ve kendine izni ve dilemesi ve ihsanı ile olduğu kastolunuyorsa ve kulluğunu, kulluğu yapmasını ve kulluğunun Allah (cc)'ın yardımı ile olduğunu müşahede etmesi kastediliyorsa bunda hangi iddia ve hangi illetten söz edilebilir?

Evet, onun gayesi onu fenayı içermemesi, akımına dalmamasıdır. Peki o halde ne denmek isteniyor?

Sizler "fena"yı gaye yaptınız ve onu Allah (cc)'ın ve Resulü (sav)'nün öne geçirdiği şeyin önüne geçirdiniz. Bu da Allah (cc) ve Resulu (sav)'nun üstün tuttuğu öne geçirmek, öne geçirdiğini geri bırakmaktır, itibar ettiğini iptal etmek, iptal ettiğine itibar etmek demektir.

Sizlerden sadıklara risaletini hakem kılmak ve şeriatine bağlı kalmak sureti ile Allah'ın ihsanı olmasa, bundan başka bir durum olurdu. Bu tehlikeli yolda salikler-

den bir değil, bir çoğunun başına geldiği gibi.... Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. O yolda nice, maktüller, malı mülkü yağmalanmış yaralılar, esir ve kovulmuşlar vardır.

"Şükredende nefsinin etkisinin kalıntısı vardır" sözünüze gelince: Denilebilir ki: Bu kalıntı, sırf ibadet ve kulluğun biniti ve onun taşıyıcısı olduğuna göre, bunda hangi noksanlık vardır? Çünkü kulluk kendi başına kaim değildir. Ancak bu resim/varlık, vücud ile kaimdir. Kulluğun onun üzerine yüklenmesinde ve onunla Allah'a yürümede hiçbir noksanlık yoktur.

Evet noksanlık, tam manası ile nefsin, şehvetin Allah Teala'nın dinî muradına ters olan nasibin bu etkinin üzerine yüklenmesinde ve onunla nefse gitmektedir. Herhalde fena bulmaya çalışan bu mesabededir. İş ona karışık gelir. Arif olan nefsin hile ve desiselerini sonuna kadar kontrol eder.

"Mevcut olmayan, ezelî olana nasıl şükredebilir" sözü ile marifetten ziyade ölçüyü kaçırmadır. Çünkü "Bakî olan", "olmayana" şükretmesini emrederse, onun şükründen hoşnut olup, severse ve onu şükrü ile överse, ondan dau etmesini isterse ve ondan bunu alırsa ve kendisine daha fazla şükretmesini yüklerse ve şükrü kendine nisbet ederse, kendisinden ona isim türetirse ve onun üzerine şükürle hüküm getirirse ve ondan hoşnutluğunun sınırının bu şükür olduğunu haber verirse, -bununla birlikte- onun şükrünün kendi yardımı ile, izni, dilemesi ve başarıya ulaştırması ile olduğuna şahit olmasını emrederse; işte bu "mevcut olmayanın" "Bakî olana" şükrüdür. Ve bu halis kulluktur.

Vermiş olduğunuz, hükümdarın kölesine elbise giydirmesi ve ondan mükafat olarak şükür alması misali, aklen, naklen ve fıtraten misallerin en batılıdır. "Nimeti verene şükür aklen vacib değildir" diyen kimseye o sözü söylettiren bu perdedir. Hatta ona şükretmenin aklen çirkin olduğunu iddia etmiştir. Şeriat olmasaydı onun üzerine gitmek yerinde olmazdı. Ve sizin getirdiğiniz misalin aynısını getirmişlerdir. Bu, Halıkın mahluka kıyasını içeren fasit kıyaslardandır. Bu misal ile güneşe, aya ve putlara tapılmıştır. Çünkü müşrikler Cenab-ı Azim'e vesile ve vasıta olmaksızın ulaşılmaz demişlerdir. Bu iki nicelik ibadet erbabı ve düşünce ve araştırma erbabından bozuk olan hakkında vaki olmuştur. Ma'sum, Allah'ın koruduğu kimsedir.

Denilebilir ki, fark birçok yönden sayılamayacak kadar çoktur. Bunlardan birisi: Hükümdar kendine nimet verene muhtaçtır. Saltanatı ancak onunla ayakta durabilir. Hükümdar kendine hizmet edilmesi, kendini muhafaza, kendini müdafaa ve menfaatlerini eline geçirmeye uğraşma uğruna, -mesela- bu elbiseyi bedel olarak vermeye muhtaçtır. Onun teşekkürünü kabul ettiği zaman, sanki bunu, verdiği nimete bedel olmadığı halde bedel gibi kılmış olur.

Rab Teala'nın kuluna nimet vermesine gelince; bu ona ihsanı, iyiliği ve sırf bağışıdır. O'nun kendisine ihtiyacı olduğundan dolayı olmadığı gibi, ne karşılıklı bedel alıp-vermek, ne ondan yardım dilemek, ne onunla az olanı çoğaltmak, ne zilletten tazim etmek ve ne de za'fını onunla kuvvetlendirmek gayesi ile değildir. Subhanallah. Elhamdülillah.

Ona şükretmesini emri de, kendisine başka bir nimeti ve ihsanıdır. Çünkü şükrün faydası, dünya ve ahirette, Allah'a değil,kula racidir. Şükrü ile yararlanan

kulun kendisidir. Allah Teala'nın buyurduğu gibi: *"Kim şükrederse kendi faidesinedir"* (Neml, 40). Ve kulun şükrü dünya ve ahirette kendisine ihsanıdır. Bu şükürden takdim ettiği şeyle, kendine nimet verene mukabele etmeyi iyi beceremez ve O'na şükredemezse de kınamaz. Çünkü o şükr ile kendi nefsine iyilik etmektedir, yoksa Rabbın nimetlerine karşı mükafaat vermemektedir. Rab Teala'nın nimetlerine asla hiçkimse mükafaat veremez. Nimetlerinden ne azına ve hatta en küçük zerresine bile... Çünkü Allah (cc) nimeti veren, ihsan eden, şükrü ve şükredeni yaratandır. Ona şükredilemez. Hiçb kimse onu övmenin miktarını bilemez. Çünkü kuluna nimetlerini ihsan eden O'dur. O nimetlere şükrü teşvik ederek ona ihsan eden O'dur. Dolayısı ile kulun şükrü, Allah'ın kendisine verdiği bir nimettir. Misali uzatabiliriz.* Allah (cc)'ın kulu bu şükründen dolayı sevmesi ve ondan bununla hoşnut olması, onu övmesi, fayda ve menfaatinin kula has olması, Allah (cc)'ın ona olan nimetinin tamamlayıcısı, kerem ve cömertliğinin, ihsanının büyüklüğündendir. Bu şükrün menfaati Allah'a yönelik değildir. İşte bu Allah'ın üzerinde başka kerem olmayan kereminin sınırıdır. Sana nimet veriyor, sonra seni nimete şükre teşvik ediyor ve senden hoşnut oluyor. Sonra şükrünün menfaatini sana iade ediyor. Sonra da şükrü nimetlerinin peşpeşe gelmesine ve sana ulaşmasına ve bunun üzerine nimetlerin ziyadeleşmesine sebep kılıyor. Yalnızca bu açıklama, daha sonrasını anlaması için akıllı kimseye yeter.

"Müşahedenin şükrü düşürmesi" konusuna gelince: Allah'a yemin ederim ki, bu kendisine şükredilenin hakkını şahidin nasibi ile düşürmektir. Evet, Hak Teala'ya taalluk eden sufli pay değildir. Fakat o nasibin sahibi bir haramdan diğer harama yürümüştür.

Bu kadarı bana nice zamandır vaki oluyordu. Onu açıklamaya cesaret edemiyordum. Çünkü onlar kendilerini bunu hatırlatanları birinci zümrenin aynısı olarak görüyorlar. Asla onlara kulak vermezler. Özellikle, tadını ve lezzetini almışlar ve birinci zümrenin karıştırmayı, nefisleri ve nefislerinin alemleri ile kirlenmelerini görmüşlerdir. Buna bir de onu gaye yapmaları eklenmiştir. Hakikatler ortaya çıkınca, dileyen istediğini desin.

Şükrün Dereceleri

Yazar;

"Şükür üç derecedir:

Birinci Derece: Sevilen şeylere karşı şükür. Bu çeşit şükürde, müslüman, yahudi, hıristiyan ve mecûsiler ortaktırlar. Allah (cc)'ın bunu şükür sayması, buna karşı fazlalık vereceğini va'detmesi ve ona karşı sevap vermesi rahmetinin genişliğindendir."

---

* Bunun açıklaması şudur: İbnu'l-Kayyim'in sözlük manasını açıklamasından belli olduğu üzere şükür, kulun nimeti güzel bir kabul ile alması, hakimiyetini, sıfatını ve meziyetini bilmek için nimeti uyanıklık ve basiretle almasıdır. Ve nimeti gerek nefsinde gerek alemde Allah'ın kılmış olduğu hayır ve faydayı elde etmek için uygun yerine koymasıdır. Dolayısı ile nimetin eserleri zahirinde ve batınında ortaya çıkar.

Şükrün hakikatini öğrenince ve hakikatinin bir parçasının da, nimeti verenin nimetleri ile O'na itaata ve rızasına ermeye yardım dilemek olduğunu bilince, İslam ehlinin bu dereceye has olduklarını ve sevilen şeylere karşı şükrün hakikatinin müslümanlardan başkasının olmadığını anlarsın.

Evet, müslümanlardan başkaları bu derecenin bazı erkan ve cüzlerine sahiptirler. Nimeti itiraf etmek ve nimeti vereni övmek gibi. Çünkü bütün yaratıklar Allah'ın nimetleri içindedirler. Her Allah'ı rab olarak ikrar eden, yaratma ve ihsan etmede tek başına olduğunu kabul edenin nimetine O, ilavede bulunur. Fakat konu, şükrün hakikatinin tamamı hakkındadır. O da, nimet yardımı ile O'nun rızasına ermeye yardım dilemektir. Hz. Aişe (r.anha) Muaviye (ra)'ye şöyle yazmıştır: "Nimeti elde eden üzerine o nimeti verene karşı vacib olan şeyin asgarisi, kendisine verdiği nimeti ona günaha bir vasıta kılmamasıdır."

Şeyhin maksadı bellidir. O da bu şükrün müşterek olduğudur. O da Allah'ın nimetlerini itirafı o nimete karşı O'nu övmek, o nimetlerle yaratıklarına ihsan etmektir. Bu sayılanlar hiç şüphesiz nimetin kendi üzerlerine muhafazasını ve artırılmasını gerektirir. İşte, şükürden bu parça müşterektir. Bunun semeresi dünyada, peşin karşılık ve ahirette cezanın hafifletilmesi olabilir. Çünkü ateşin ceza tabakaları muhteliftir.

Yazar devamla:

"İkinci Derece: Hoşlanılmayan şeylere karşı şükürdür. Nezdinde bütün haller eşit olanlar için, hoşnutluğu ortaya koymak için, halleri birbirinden ayıranlar için de hiddetini yutmak ve şikayeti örtmek, edebe riayet etmek ve ilmin yoluna girmek içindir. İşte bu şükreden kişi cennete ilk davet edilecek kişidir" der.

Yazarın demek istediği, sevilmeyen, hoşlanılmayan şeye şükür, sevilen şeylere şükürden daha çetin ve daha zordur. İşte bu yüzden derece olarak onun üstündedir. Bu, ancak şu iki kişiden birinde olur:

a- Ya, hallerin arasını tefrik etmeyen kişi olur. Bilakis ona göre sevilen ve hoşlanılmayan, eşittir. Bunun şükrü, başına gelene hoşnutluğunu izhar etmektir. İşte bu rıza makamıdır.

b- Ya da halleri birbirinden tefrik eden kişi olur: O kişi hoşlanılmayan şeyleri sevmez. Onların başına gelmesinden hoşnut değildir. Başına hoşlanılmayan birşey gelse, ona karşı Allah'a şükreder. Şükrü başına gelene hiddetini yutmak ve şikayeti örtmek ve edebe riayet etmek ve ilim yolunu tutmak içindir. Çünkü ilim ve edeb, rahatlıkta ve sıkıntıda Allah (cc)'a şükretmeyi emreder. O bu şükrü ile ilmin yoluna girmiş olur. Çünkü o, Allah (cc)'a kazasına razı olanın şükrüyle kendinden öncekinin hali gibi şükreder. Önceki bundan daha yücedir.

Bu şükredenin cennete ilk çağrılacak kişi olması, onun, ekseri insanların sabırsızlık, hoşlanmama ile, mutedil olanların sabırla, seçkinlerin hoşnutlukla karşılamış oldukları, hoşlanılmayan şeylere bütün bunlardan daha yücesi ile, şükürle mukabele etmesindendir. Dolayısı ile cennete girişte hepsinin önünde olup aralarından cennete ilk çağrılandır.

Yazar, bu derecedekileri Sevilen ve hoşlanılmayan haller nezdinde eşit olup olmaması bakımından, Sabikûn ve mukarrebûn diye ikiye ayırır.

Birincisi: Hoşlanılan ve hoşlanılmayan haller, nezdinde eşittir. Birini diğerine tercih etmez. Aksine, kendi nefsinin hoşnut olduğu şeyi tercihte yok olur.

İkincisi: Hallerden, sevilenleri tercih eder. Fakat başına hoşlanılmayan birşey geldi mi, onu şükürle karşılar.

Yazar devamla:

Üçüncü Derece: "Kulun ancak, nimeti vereni müşahede etmesidir. Nimeti vereni kulluk açısından müşahede edince O'ndan gelen nimeti büyük görür. Onu sevgi açısından müşahede edince O'ndan gelen tahammülü zor durumu tatlı bulur. Onu birleme açısından müşahede ederse: O'ndan ne nimeti, ne de tahammülü zor olan durumu müşahede etmez" der.

Bu derecedeki kimse, nimeti bırakıp, nimet vereni müşahedeye dalar gider. Müşahedesi, nimeti verenle ondan başkasını içine almaz.

Yazar, bu derecedekileri üç kısma ayırır: a- Kulluğu müşahede edenler. b- Sevgiyi müşahede edenler. c- Birlemeyi müşahede edenler.

Bunların her biri için uygun olan bir hüküm vermiştir.

O'nu kulluk olarak müşahedeye gelince: Bu, kulun efendiyi, kulluğun ve mülkün hakikati ile müşahede etmesidir. Çünkü köleler, efendilerinin huzurunda hazır oldukları zaman, içinde bulundukları mertebeyi ve başkalarından ayrı olarak kendilerine tahsis edilmiş olan yakınlığı, kulluğun edebine ve hakkına daldıklarından, efendileri kendilerine bir emir işaret eder de, onları kendisini gözetmekten gafil bulur diye korkularından dolayı sürekli efendilerini müşahede ederler. Bu hükümdarların ve seçkin kişilerin hallerini müşahede edenlerin bildiği bir şeydir.

İşte bu, kulun nimeti vereni kulluk vasfı ile ve kendisini başkasından ayıran yakınlığı elde etmesi ile ihsana dalmayı müşahedesidir. Bu müşahede erbabı bu halde iken efendisi kendine bir nimet verdiği zaman -kendisi kulluk makamında olmakla birlikte- efendisinin huzurunda, kalbi onun sevgisi ile dopdolu olarak nefsini son derece küçük görür. Böyle bir halde iken hangi ihsanı elde eder de onu büyük görür?

Gerçek, kamil sevgi ile sevenin ondan az birşey aldığı zaman, onu bu makamda cidden çok büyük gören -ondan başkası onu öyle görmez- sevgilisini müşahedeye dalan kimsenin durumu bunlara delildir.

İkinci kısım, Hakkı, gelip geçen ve üstün gelen muhabbet müşahedesi ile müşahede eder. Müşahedesine de bunun gibi dalmıştır. Çünkü o, O'ndan gelen tahammülü zor hali tatlı bulur. Çünkü sevene, sevgilisinin kendisine yaptığı tatlı gelir.

Bu müşahededе en az olan şey: Şayet nefsi onları tatlı bulması için izin vermiyorsa bile, güçlüklerin yükünü hafif görmelidir. Bu konuda halk arasında zikredilmesinden insanı müstağni kılan, bilinen hikayeler vardır. Kamçılanırken vurulan ve kıpırdamayanın hali gibi. Nihayet son kamçıyı da vurunca şiddetli bir çığlık atar. Kendisine sorulunca der ki: "Vurma esnasında bana bakan bir göz, elemi duymamı engelliyordu. O gözü yitirince, vurmanın elemini duydum."

Bu hal gelip geçicidir, devamlı değildir. Çünkü mizaç, kendine zıt ve muarız olandan kendine uygun olan gibi tat almaya razı olamaz.

Evet bazen sevginin kuvveti galip gelebilir de, seven başkasının acı bulduğunu tatlı, başkasının ağır bulduğunu hafif bulabilir. Gamsız kimsenin ürkütücü bulduğu ile ünsiyet, ünsiyet duyduğundan ürküntü duyabilir. Ve onun sert bulduğunu yumuşak bulabilir. Bunların kuvvet ve zayıflığı sevginin kuvvetinin hakim olması ve sevenin kalbine galip gelmesi oranındadır.

Üçüncü kısım, ferd olarak onu müşahede etmesidir. Çünkü o, onunla birlikte ne bir nimet ve ne de bir tahammülü zor durum müşahede etmemektedir.

Müellif diyor ki: Birleme müşahedesi resmi (görüntüyü) yok eder. Bu içine dalınmış olan hal ne nimettir ne de belanın müşahede edilmediği bir haldir. Çünkü o, müşahede ettiğine dalıp onun için müşahededen uzaklaşır. Onunla ondan fani olur. Onunla (meşhuduyla) birlikte bir nimeti veya bir belayı nasıl müşahede eder? Bu konuda birisinin söylediği gibi: "Bir kimse ki, bağışları iki elinin ötesine geçmez; o zaman ne bağışlayıcı vardır, ne de kendine bağışlanılan."

Bu onlara göre cem makamıdır. Bazıları bunu ifade etmeyi haram kılarlar.

Hakikat şu ki: Böyle bir hal başkasının Allah (cc)'ın kudretinin vücudu bir tarafa, kendi vücudunu bile hissetmesini ortadan kaldıran bir yok etmedir. Çünkü müşahede ettiklerine dalmış ve bununla ondan başkasından uzaklaşmıştır. Sufilerin arzusu da budur.

Bunun üzerinde, daha yüce ve daha yüksek bir makam olduğunu biliyorsun. O da, O'nu isteyerek, O'ndan başkasını istemeyi bırakmaktır. O'nu müşahede ve istiğrak halinde, sevgilisinin mülahaza ettiği istek ve emirlere dikkat ederek, onun emir ve isteğini yerine getirir.

Şu anda dünya hükümdarlarından birinin huzurunda iki köle tasavvur et. Onlar, huzurunda aynı konumda olsunlar. Birisi kendini müşahede ile meşgul olsun. Hükümdarı dikkate almayı, hükümdarın işlerinden herhangi birini denetlemeye asla güç harcamasın. Diğeri, hükümdarın hareketlerini, sözlerini, her durumunu, her anını, her düşüncesini gözetlemekle meşguldur. Böylece bütün bunların üzerine hükümdarın muradı ne ise onu getirmek ister.

Hükümdarlardan birinin hikayesini düşün: O hükümdarın diğer hizmetçilerinin arasında durumu üstün, özel olarak yönelip ikram ettiği bir hizmetçisi vardı.

Bu hizmetçi onların içinde en kıymetlisi ve yüzü en güzel olanı değildi. Bu hizmetçi hakkında hükümdara söz getirirler. Bunun üzerine hükümdar, o hizmetçinin hizmetinde başkalarına üstünlüğünü onlara açıklamak ister. Günlerden birgün maiyyeti kendisi ile bir işi için yolculuk halindedir ve uzakta karlı bir dağ vardır. Hükümdar bu kara bakar ve başını öne eğer. Hizmetçi atını sürer. Oradakiler, niçin koşturduğunu bilemezler. Çok kalmadan hizmetçi bir miktar karla gelir. Hükümdar der ki: "Benim canımın kar istediğini nereden bildin?" Hizmetçi: "Çünkü sen ona baktın. Hükümdarların bir şeye bakması kasıtsız olmaz" der.

Hükümdar: "Ben ikramımı ve yönelmemi ona tahsis ediyorum, çünkü sizden herbirinizin meşguliyeti var. Onunki ise, benim her lahzama riayet ve her halimi

gözetmedir. Yani onun meşgalesi benim muradımı gerçekleştirmektir."

Şeyhlerden birisinden duydum. Der ki: "Bir hükümdar huzurunda bulunan, kendini müşahedeye ve kendine yönelmeye dalmış iki hizmetçiye: "Düşmanımın ülkesini gidiniz, kendilerine şu mektupları ulaştırınız ve onların hakkında bana bilgi veriniz, şöyle şöyle yapınız" dese, bunun üzerine hizmetçilerden birisi, o anda huzurundan çıksa ve kendisine emrettiğini yapmaya koşsa, diğeri ise ben seni müşahedeyi ve sana dalmayı ve sana devamlı bakışı bırakamam, senden başkası ile meşgul olamam dese, hükümdarın gazabına buğzuna ve gözünden düşmeye layık olur. Çünkü o, birinci arkadaşının aksine, hükümdarın kendisinden arzusu ile değil, kendisinin hükümdardan istediği nasibi ile beraber bulunmaktadır.

Yine o şeyhten dinledim: İki kişi, bir sevgiliyi sevdiklerini iddia etseler ve onun huzuruna gelseler, birisi sadece onu müşahedeye ve ona bakmaya yönelse, diğeri tabi olmak için, emirlerini, razı olduğu şeyleri, arzularını öğrenmeye çalışsa, sevgili onlara: "Ne istiyorsunuz" dese, onlardan birisi, "Devamlı seni müşahede etmek ve cemaline dalmak istiyorum" dese, diğeri "Emirlerini yerine getirmek, hoşnut olduğun şeyleri elde etmek istiyorum, benim senden arzum, senin benden arzuladığın şeydir, benim senden arzuladığım şey değildir" dese, diğeri; "Benim senden arzum, seni müşahede ile elde ettiğim faydalanmadır" dese, onun nezdinde eşit olurlar mı?

Şimdi karışık, sakat, noksan, nefsâni sevgi erbabı ile sahih, sadık ve kamil muhabbet erbabı kimdir? Bu mu yoksa öbürü mü?

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye'den -Allah ruhunu mübarek kılsın- dinledim. Bana ariflerden birinin: "İnsanlar Allah'a ibadet ediyorlar, sufiler ise kendi nefislerine" dediğini nakletti.

Bununla yukarıda geçen manayı kasteder. Yani Allah'ın kendilerinden arzusu ile değil, kendilerinin Allah'tan arzuları ile bulunurlar. Bu, nefse ibadetin ta kendisidir. Akıllı kimse, bu konuyu hakkı ile düşünsün. Çünkü mihenk ve mizan budur. Ancak Allah (cc)'tan yardım dilenir.

HAYA MERTEBESİ

Mertebelerden bir diğeri de haya mertebesidir.

Allah Teala: *"(O adam) Allah'ın muhakkak (herşeyi) görüp durduğunu hiç bilmemiş mi?" (Alak, 14). "Çünkü Allah sizin üzerinde tam bir gözeticidir" (Nisa, 3). "(Allah), gözlerin hain bakışını, göğüslerin gizleyeceği herşeyi bilir"* (Mü'min, 19)der.

İbn Ömer (ra)'dan sahih bir hadiste, Resulullah (sav): Kardeşine haya konusunda nasihat eden birine rastladı. Ona: "Bırak onu. Çünkü haya imandandır" buyurdu. Buhari ve Müslim'de İmran b. Huseyn (ra) hadisinde Resulullah (sav): "Haya ancak hayır getirir" buyurur.

Yine Buhari ve Müslim'de, Ebu Hureyre (ra), Resulullah (sav)'ın: "İman yetmiş -veya altmış- küsür şubedir. Bunun en üstünü La ilahe illallah sözüdür. En aşağısı: Yoldan eziyet veren birşeyi kaldırmaktır. Haya da imandan bir şubedir" buyurduğunu rivayet eder.

Yine Buharî ve Müslim'de Ebu Said El Hudrî (ra) der ki: "Resulullah (sav) çarşafındaki genç kızdan daha hayalı idi. Hoşlanmadığı birşey görünce, yüzünden anlardık."

Sahih'te yine: "Resulullah (sav) "Utanmazsan, dilediğini yap, sözü, ilk peygamberlik sözünden insanlara ulaşanlar" buyurur. Bu konuda iki görüş vardır:

Birincisi: Bu sözün bir emir şeklinde tehdit ve manasının haber olduğudur. Yani "Utanmayan dilediğini yapar" demektir.

İkincisi: Bu sözün emir şeklinde mubah kılma olduğudur. Yani: Yapmak istediğin fiile bak. Eğer haya edilmeyecek şeylerden ise onu yap demektir. Birinci daha sahihtir ve ekseri ulemanın görüşüdür.

Tirmizi'de merfu bir hadiste: "Resulullah (sav) Allah (cc)'tan tam manası ile haya ediniz" buyurur. Sahabe:

- Biz haya ediyoruz, ey Allah'ın Resulu, derler. O: "Bunu değil, Allah (cc)'tan hakkıyla haya eden, başı ve başın içindekileri korusun. Karnı ve karnın içindekileri korusun. Ölümü ve çürümeyi hatırlasın. Ahireti isteyen, dünya süsünü terkeder. Bunları yapan, Allah'tan hakkıyla haya eder."

Hayanın Tarifi

Haya kelimesi, "hayat" kelimesinden türemedir. Yine bu kelimeden yağmur manasındaki "el-haya" kelimesi türemiştir. Fakat benzeri kaldırılarak kasr edilmiştir. Kalbde haya huyunun kuvveti kalbin canlılığına göredir ve ruhun ölü olmasındandır. Kalb ne kadar canlı olursa, haya da o nisbetle tam olur.

Cüneyd -Allah rahmet eylesin- der ki: "Haya, nimetleri görmek ve nimetlere karşı kusuru da görmektir. Bu ikisinin arasından haya isminde bir hal meydana gelir. Hayanın aslı, insanı kabahatleri terke sevkeder, hak sahibi hakkında iptali engelleyen bir huy olmasıdır.

Hakimlerden birinin sözü: "Kendisinden utanılan kişilerle oturarak hayayı canlandırınız. Kalbin mamurluğu saygınlık ve haya ile olur. Bunlar kalbten gitti mi, kalbte hayır kalmaz. "

Zü'nnûn: "Haya, Rabbine karşı daha önce işlediğin şeyden ürkerek kalbde korku ve saygının oluşmasıdır. Sevgi, konuşturur. Haya, susturur. Korku, endişelendirir" der.

Seriyy-i Sakafi: "Haya ve ünsiyet kalbe dalarlar. Orada zühd ve vera' (günahtan titizlikle sakınma) bulurlarsa ne ala, yoksa, giderler" der.

Kudsî bir hadiste Allah (cc) şöyle buyurur:

"Ademoğlu! Sen benden haya ettiğin müddetçe insanlara ayıplarını unuttururum. Yeryüzüne günahlarını unuttururum. Yanılmalarını Levh-i Mahfuz'dan silerim. Eğer böyle davranmazsan, kıyamet günü seninle hesabda münakaşa ederim."

Bir başka haberde: "Allah (cc) İsa (as)'ya: "Nefsine nasihat et. Öğüdü kabul edip doğru yola girerse ne ala, yoksa, insanlara öğüt vermeye benden haya et" diye vahyeder.

Fudayl b. Iyaz: "Beş şey sapıklığın alametidir. Kalb katılığı, gözün ağlamaması, hayanın azlığı, dünya arzusu, emelin uzunluğu" der.

Kudsî bir haberde: "Kulum bana adaletle muamele etmiyor: Bana dua ediyor, duasını reddetmekten haya ediyorum. Halbuki o bana isyan ediyor ve benden haya etmiyor" buyurur.

Yahya b. Muaz: "Kim Allah(cc)'tan, itaat ederek haya ederse, Allah (cc) da günahkar iken ondan haya eder" der.

Ancak, bu sözün açıklanmaya ihtiyacı vardır:

Bu sözün manası şudur: Bir kimseye haya, itaat halinde iken bile, utanma huyu galip gelirse, bu kişinin kalbi onun huzurunda, utangaç hayalı bir şekilde baş eğmektedir. Eğer bir günah meydana gelirse, Allah (cc) şu durumda, ona cömertliğinden dolayı, ona bakmaktan haya eder de dost olduğu ve kendisine cömert olduğu kişi nezdinde kendisini lekeleyecek şeyi görmekten haya eder.

Şu örnekte, buna bir delil vardır:

Bir kişi kendine en özel, en sevgili ve en yakın arkadaş, -evlat veya sevdiği- bir

kişinin kendisine ihanetini görse, bu haberdar oluşu kendisine acaib bir haya hissi verir. Hatta öyle olur ki, sanki suçlu gibi olur. İşte bu keremin zirvesidir.

Denilmiştir ki: Bu, hayanın sebebi, itaat halinde kendi nefsini sanki Allah (cc)'a isyan ediyormuş gibi benzetmesidir ve bu halde, O'ndan haya etmektedir. Bunun için salih amellerin akabinde ve kulun Allah (cc)'a kendisi ile yakınlaştığı yakınlıklardan sonra istiğfar emrolunmuştur.

Denilmiştir ki:

Kendi nefsini huzurunda haine benzetir ve kendisine utanma gelir. Tıpkı arkadaşını dövülmüş olarak gören veya minberde sözü kesilen kimseyi gören gibi. Bu durumda o da kendini onun yerine koyduğu için utanır.

Bu vaki olabilir. Fakat sevdiği kimsenin kendine hıyanet ettiğine muttali olanın hayası bu kabilden değildir. Çünkü kendisi ile ilgilenmeyen başka birinin hıyanetine muttali olsa, kendisine ne bu haya ve ne de hayaya yakın birşey gelmez. Ancak ve ancak, ona gazab duygusu gelir ve gözünden düşer.

-Allah bilir ya- bunun da sebebi kalb ve nefsinin ona bağlanmasının şiddetindendir. Ve vehim kendisinin fiilini, onun fiili imiş gibi gösterir. Özellikle aralarında mükaşefenin hasıl olmasına gücü yeterse. Çünkü mükaşefe hasıl olduğu zaman, ona ikram olarak hayanın yaratılmasını tahrik eder. Mükaşefenin meydana gelmesiyle bu haya doğar. Bu, şahit hakkındadır.

Allah Teala'nın kulundan hayasına gelince:

Bu, başka çeşittir. Bunu müdrikeler idrak edemez. Akıllar da kafi gelmez. Çünkü O, kerem, ihsan, cömertlik ve celal hayasıdır. Çünkü Hak Teala, hayalı, kerimdir. Kulu kendine el açtığı zaman boş çevirmekten haya eder ve İslam yolunda ağarmış olan beyaz saçlı bir kimseye azabetmekten de haya eder.

Yahya b. Muaz: "Kuluna günah işletip de ondan haya eden kimseyi tesbih ederim." Bir haberde, "Allah (cc)'tan utandı, Allah(cc) da ondan utandı" şeklinde varidir" derdi.

Haya on çeşite ayrılmıştır.

Suçluluk, kusur, yüceltme, kerem, haşmet,nefsi küçük ve hakir görme, muhabbet, kulluk, şeref, izzet ve nefsinden haya edenin hayasıdır.

1- Suçluluk: Adem (as)'in cennetten korkarak kaçışı bu kabildendir. Allah Teala, "Benden mi bu kaçış ya Adem" der. O da: "Hayır, ya Rab, bilakis senden utandığımdan dolayı kaçıyorum" der.

2- Kusur hayası: Usanmadan Allah'ı gece-gündüz tesbih eden meleklerin hayası gibi. Kıyamet günü gelince: "Seni tesbih ederiz, sana hakkıyla ibadet edemedik" derler.

3- Yüceltme hayası: Bu marifet hayasıdır. Kul, Rabbini bildiği oranda O'ndan haya eder.

4- Kerem hayası: Resulullah (sav)'ın, Hz. Zeyneb'in düğün yemeğine çağırmış olduğu kimselerin yanında oturmayı uzattıklarında onlardan utanması gibi. Kalkıp

onlara "gidiniz" demekten haya etmiştir.

5- Haşmet hayası: Hz. Ali (ra)'nın Resul-i Ekrem (sav)'e kızından dolayı meziyi sormaktan haya etmesi gibidir.

6- Nefsi hakir ve küçük görme hayası: Kulun Rabbinden nefsini hakir ve küçük gördüğü için ihtiyaçlarını ondan istemekten haya etmesi gibi. İsrailî bir haberde şunlar yer alır:

"Musa (as): Ya Rab! Dünyadan ihtiyacım arız oldu. Onu senden istemekten haya ediyorum" der. Allah (cc) : "Onu benden iste, hatta hamurunun tuzuna ve koyununun yemine kadar, buyurur". Bu çeşit haya için iki sebep olabilir:

a- İsteyenin kendini hakir ; hata ve günahlarını büyük görmesi,

b- İstediği şeyi büyük görmesidir.

7- Muhabbet hayasına gelince: Sevenin sevgilisinden hayasıdır. O yokken, onu hatırlayınca, kalbinde haya harekete geçer. Onu yüzünde hisseder ve sebebi nedir bilemez. Bunun gibisi, sevene, sevgilisi ile karşılaştığında, sevdiği ansızın geldiğinde şiddetli bir korku arız olur. Arapların "korkunç güzellik" sözleri bu anlamdadır. Bu haya ve korkunun sebebini ekseri insanlar bilmezler. Hiç şüphe yok ki, sevginin kalb üzerinde bedene galip geleninin otoritesinden çok daha büyük otoritesi vardır. Ruhuna ve kalbine galip gelen nerede, bedenine galip gelen nerede?

İşte bunun için hükümdarlar ve zorbalar, kendileri halka zorla istediklerini yaptırmalarına rağmen kendilerinin sevdiği kişiye karşı kolayca boyun eğmelerine şaşırmışlardır. Sevilen, sevdiği ile ansızın karşılaştığı ve onu birden gördüğü zaman, kalb, onun otoritesinin kendine hücumunu hisseder. Ve kalbi korku arız olur.

Bu meseleyi birgün Şeyhu'l- İslam İbn Teymiyye'ye (k.s.) sorduk. Ben bu cevabı anlattım. Gülümsedi, birşey söylemedi.

Başına gelen haya ki her ne kadar ona güçü yetiyorsa da cariyesi ve karısı gibi bunun sebebi, bu otoritenin kalpten korkusu gidince heybeti ve ihtişamı kalır. Bunlardan da haya doğar. Bunların sevgili yok iken meydana gelmesi, açıktır. Çünkü kalbini kaplar. Ve onun vehmi onu şaşırtır. Onu inatlaşmaya iter, hatta sanki o, onunladır.

8- Kulluk hayası: Bu korku ve sevgiden oluşan hayadır. Kulluğun mabuduna yaraşır bir kulluk olmak, O'nun kadrinin yüce olduğunu müşahede edince kaçınılmaz olarak O'ndan haya eder.

9- İzzet ve şeref hayası: Bu, büyük, azametli bir nefsin hayasıdır. Bu nefisten, kendi tabiatının altında ihsan ve bağış sadır olduğu zaman meydana gelen hayadır.

Çünkü bu kişi bağışlaması ile birlikte, nefis şerefi ve izzeti hayasından dolayı haya eder. Bunun iki sebebi vardır.

Birincisi budur.

İkincisi, Alandan haya etmesidir. Hatta sanki o alan ve isteyendir. Hatta bazı ke-

rem erbabına hayasından dolayı verdiği kişi ile yüzyüze gelmekte nefsi kendilerine itaat etmez. Bu, televvüm/duraklama, bekleme hayasına girer. Çünkü o alanın ne yapacağını bilmemesinden haya eder.

10- İnsanın kendi nefsinden haya etmesi ise; bu, şerefli, aziz ve yüksek nefislerin, nefsi için noksanlıktan hoşnut olmasından ve aza kanaatından haya etmesidir. Böylece nefsini nefsinden haya eder bulur. Hatta, sanki kendisinin iki nefsi vardır. Biri, diğerinden haya eder. Bu hayanın en mükemmelidir. Çünkü kul, kendi nefsinden utandığı zaman, başkasından utanmaya daha layıktır.

Havassın Yolunun Başıdır

Menazil yazarı: "Haya: Havassın yollarının başıdır. Sevgiye dayalı bir tazimden doğar" der.

Hayayı, havassın yollarının evveli yapması, içinde kendisinden utanılan kimsenin hazır olduğu mülahazasının olmasındandır. Seçkinlerin yollarının başı olması, Hak Teala'yı kendileri ile hazır görmeleri ve gidişlerini ona bina etmelerindendir.

"O, sevgiye dayalı bir ta'zimden doğar" sözünü ele alalım:

Yani, haya tazim ile sevginin karışımından hasıl olan bir haldir. Birleştiklerinde, haya meydana elir.

Cüneyd: "Haya, nimetleri müşahededen ve ihmali görmekten doğar" der.

Onlardan: "Hayanın doğması, kalbin kendisinden haya ettiği şeyi hissetmesindendir. Bu hissetmeden ve nefretten "haya" adında bir hal doğar" diyenler olmuştur.

Bu sözler arasında çelişki yoktur. Çünkü hayanın birçok sebebi vardır. Bunların zikri geçti. Herkes o sebeblerden birine işaret etmiştir. Allah daha iyi bilir.

Hayanın Dereceleri

Yazar:

"O, üç derecedir.

Birinci Derece: Kulun, Hakk (cc)'ın kendine bakışını bilmesinden doğan hayadır. Ve kul mücadeleyi yüklenmeye sürüklenir. Kulu, suçu çirkin görmeye ve şikayet etmekten sükûta sevkeder" der.

Yani kul ne zaman Rab Teala'nın kendine baktığını bilirse, bu bilgi kulda ondan haya duygusunu doğurur. Bu haya kulu, itaatın yüklerini üzerine almaya iter. Tıpkı, efendisinin önünde iş yapan köle gibi. Çünkü o, işinde gayretlidir ve Onun yüklerini üzerine alır. Özellikle efendisinin kendisine ihsanı ile kendisinin de efendisini sevmesi ile birlikte, efendisinden uzak olursa böyle değildir. Rab Teala, bakışını kulundan uzaklaştırmaz. Fakat, kalbin bakışı ve yönelmesi, Allah'ın kullara bakışından uzak olduğu zaman ve Allah Teala'nın kendine bakışına yönelmesi az olduğu zaman, bundan haya azlığı ve utanmazlık doğar.

Haya, bunun gibi, insanı suçu çirkin görmeye de sevkeder. Bu haya ile hasıl olan *çirkin görme*, tehdit ile olan çirkin görmenin üzerinde fazladan bir miktardır. Ve onun üstündedir.

Derece olarak ondan daha yükseği ise; muhabbetten hasıl olan çirkin görmedir. Sevenin çirkin görmesi, korkanın çirkin görmesinden daha tamdır. Bunun için bu haya, kulu Allah (cc)'tan başkasına şikayette bulunmaktan alıkoyar. Çünkü Allah (cc)'ı yarattıklarına şikayet etmiş olurdu. Allah (cc) kendine şikayet olunmasına mani olmaz. Çünkü kendine şikayet fakirliktir, zillettir, ihtiyaçtır, kulluktur. Bu gibi şeylerde O'ndan haya şikayete aykırı değildir. Ve muhabbete dalmaya teşvik eder.

Yazar:

"İkinci Derece: Yakınlık ilminden doğan bir hayadır. Bu haya onu muhabbeti izlemeye sevkeder, ünsiyet ruhuna bağlar. Ve halkla karışmayı ona çirkin gösterir" der. Yakınlık ilmini düşünmek, Allah (cc) ile beraberliğe has bir beraberliği kalbin gerçekleştirmesidir. Çünkü beraberlik iki çeşittir.

(a) Genel: Bu, ilim ve bilgi beraberliğidir. Allah (cc)'ın şu sözleri buna örnektir:

"Nerede olursanız olun, O, sizinle beraberdir" (Hadid, 4).

"Üç kişi aralarında fısıltı ile konuşurken dördüncüleri muhakkak Allah'tır. Beş kişi olsalar altıncıları mutlaka O'dur. Bunlardan az olsunlar veya çok olsunlar, Allah mutlaka onlarla beraberdir" (Mücadile, 7).

(b) Özel: Bu, yakınlık beraberliğidir. Şu ayetler de buna örnektir.

"Çünkü Allah hiç şüphesiz (küfr ve ma'siyetlerden) sakınanlarla, bir de daima iyilik edenlerle beraberdir" (Nahl, 128).

"Şüphesiz ki Allah(ın yardımı) sabredenlerle beraberdir" (Bakara, 153).

"Şüphesiz ki Allah her halde ihsan erbabı ile beraberdir" (Ankebut, 69).

İşte bunlar yakınlık beraberliğidir. Bu beraberlik dostluk, yardım ve korumayı kapsar.

Her iki mana da, O'nun kulla beraberliğidir. Fakat birincisi anlama ve bilme beraberliğidir. İkincisi de dostluk, yardım beraberliğidir. Arapların lisanında "maa" denilince, içinde karışım, karışıklık, komşuluk ve bitişiklik olmayan; uygun bir dostluk ve beraberlik anlaşılır. Her kim bu "beraberlik" içinde bu sayılanlardan bir şeyler olduğunu zannederse, yanlış anlamasından dolayı böyle düşünmüştür.

Yakınlık'a gelince; Kur'anda ancak özel olarak bulunur. Bu iki çeşittir. Kendine dua edene, duasını kabul ederek yakınlığı, kendisine ibadet edene, sevap vermekle olan yakınlığı.

Birincisi: Allah Teala'nın şu buyruğu gibidir: "Kullarım (habibim) sana beni sorunca (haber ver ki) işte ben muhakkak yakınımdır. Bana dua edince ben o dua edenin da'vetine icabet ederim" (Bakara, 186). Bu ayet, sahabeye cevap olarak nazil olmuştur. Sahabe, Resulullah (sav)'a: :"Rabbimiz yakın mı ki ona fısıldayalım,

yoksa uzak mı ki, ona nida edelim" diye sormuşlardı.

İkincisi: Resulullah (sav)'in şu sözü buna örnektir: "Kulun Rabbine en yakın olduğu an, O'na secde ederkendir. Rabbin kuluna en yakın olduğu an, gecenin son üçte biridir." Bu, kendine itaat edenlere yakınlıktır.

Sahih'te, Ebû Mûsa (ra) anlatır; der ki: "Bir seferde Resulullah (sav) ile birlikte idik. Tekbirlerle sesimiz yükseldi. Bunun üzerine: "Ey insanlar! Kendinizi tutunuz. Sizler, ne sağırsınız ve ne de uzak olan (bir şeyi) çağırıyorsunuz. Sizin çağırdığınız, çok işitici ve yakındır. Sizlere devenizin boynundan daha yakındır."

İşte bu, ibadet, övgü ve hamd duası ile dua edene özel olan bir yakınlıktır. Bu yakınlık, Rabbin yaratıklarından tam olarak ayrı olmasına ve arşını istilâ etmesine tezat teşkil etmez. Aksine, onunla birleşir ve onu gerektirir. Çünkü bu, cisimlerin birbirine yakınlığı gibi değildir. Allah (cc) bundan büyüklük ve ululukla münezzehtir.

Fakat bu, başka bir çeşittir. Kul, şahitte ruhunu kendisi ile arasında, binitlerin boyunlarının parça parça olduğu çöller bulunan sevgiliye yakın bulur. Onun yanında bulunandan, kendine daha yakın bulur. Bir beyitte söylendiği gibi:

Nice yakınlar vardır ki, seni sevdiğini iddia eder.

Oysa uzaktaki daha çok sever ve daha yakındır.

Kendilerine Resulullah (sav)'ın canlarından daha üstün ve daha sevimli olduğu Resulullah (sav)'ın dostları, varisleri ve sevenleri Ehl-i Sünnet, kendilerini ona daha yakın bulurlar. Medine'deki oda komşularından, kendine uzak beldelerde olanlar, sevenler, Kabeyi ve Beyt-i Haram'ı özleyenler kalp ve ruhlarını, oraya, o beldenin komşularından ve etrafındakilerden daha yakın bulabilirler. Bu, oralardaki cismanî bir yakınlığın olmaması ile birliktedir. Arşını istilâ etmiş iken yaratıklarından yakın olduklarının durumu nasıldır? Zevk ehli, bu konuda O'nun marifet ve muhabbetinden soyutlanmış, Allah (cc)'tan uzak, iptal edici şüpheye iltifat etmez.

Gaye: Bu yakınlık, kişiyi muhabbete dalmaya çağırır. Sevgi ne kadar ziyade olursa, yakınlığı da o nisbette ziyade olur. Sevgi iki yakınlık arasındadır. Biri sevgiden önceki yakınlık, diğeri ondan sonraki. Ve sevgi iki marifet arasındadır. Biri sevgiden evvelki, sevgiye sevkeden ve çağıran, sevgiyi gösterendir. Diğeri sevgiden sonraki marifettir. Bu da sevginin sonuçları ve eserlerindendir.

Ünsiyet ruhuna bağlanmasına gelince; kalbinin Allah (cc) ile ünsiyet ruhuna ondan ayrılmaz bir şekilde bağlanmasıdır. Bilakis kalb ile ünsiyet arasında ayrılmaz bir bağ kılar. Şüphesiz bu kimseye halk ile karışma çirkin gösterilir. Bilakis, onlarla karışmada, Rabbi ile ünsiyeti onu sevmekle elde ettiği ferahlığı ve ona yakınlığı oranında ürküntü duyar. Çünkü Allah ile beraberken başkası ile birlikte değildir. Halka karışsa bile, sırrı, ruhu ve kalbi ile değil, dış görüntüsü ile karışır. Kalbi ile ruhu bir cemaatte, bedeni ve dış görünüşü başka bir toplumdadır.

Yazar devamla şöyle der:

"*Üçüncü Derece:* "Zat-ı âli'yi müşahededen doğan bir hayadır. İçine heybet karışmayan, tefrika yanaşmayan ve kendisine bir gaye belirlenmeyen bir zat-ı alîdir."

Zat-ı âlî'yi müşahede: Ruhun ve kalbin varlıklardan çekilip, yaratıkların Rabbine bağlanmasıdır. O kimse, onun yakınlığının huzurunda ve o huzuru müşahede etmektedir. Kalb o huzura ulaşınca, heybet kalbi kaplar ve kalpten tefrika gider. Çünkü Allah (cc) ile birlikte O'ndan başkası yoktur. Bu halde, bir olan Allah (cc)'tan başkası onun aklına gelmez. Bu, cem makamıdır.

"Bu zat-ı ali'ye bir gaye, sınır tayin edilmez" sözünü ele alalım:

Yani, arzusuna ulaşan ve elde eden herkes, bir gayeye ulaşmıştır. Ancak bu tabloyu müşahede eden ise rablık huzurunda bir gayede durmaz. Çünkü bu imkansızdır. Aksine bu tepeleri müşahede ettiği ve şu mekanda duyduğu zaman, gayelerin gayesi olan zat-ı âliyi görür ve ne sınırı ne de nihayeti olmayan bir duruma muttali olur. Gayelerin ve sonların tümü onda son bulur. *"Şüphesiz ki en son gidiş ancak Rabbinedir"* (Necm, 42). Gayeler ve sonlar O'nda son bulur. Allah Teala'nın gaye ve nihayeti yoktur. Ne vücudunda ve ne de çömertliğinin ziyadeliğinde. Çünkü O kendisinden önce hiçbir şeyin olmadığı "ilk"tir ve kendisinden sonra hiçbir şeyin olmadığı "son"dur. O'nun övme ve bağışının sonu yoktur. Aksine kul O'na ne kadar çok şükrünü artırırsa, O da kula o kadar çok ihsanını artırır. O'na ne kadar çok itaat ederse, asalet ve şerefi için, sevabını artırır. O'na ne kadar yaklaşırsa, celal ve azametinden, daha önce müşahede etmediği şeyleri ona gösterir. Böylece bir hudut ve nihayette asla durmaz. Bunun için "Cennet ehli, sonu olmayan, daimi bir artış içindedirler" denmiştir. Çünkü onların nimeti, fazlının, bağışının, artırmasının ve vasıflarının nihayeti olmayan bir kimseden devamlı gelmektedir. Celal ve ikram sahibi Allah (cc) mukaddes ve münezzehtir. *"Şüphe yok ki bu, bizim bitip tükenmeyecek rızkımızdır"* (Sa'd, 54).

"Ey kullarım! Evvelkileriniz ve sonuncularınız, insiniz, cinniniz bir yerde dursa ve benden isteseler ve her insana istediğini versem, yanımda olandan bu istekleri ancak bir iğnenin denizden eksiltiği kadar eksiltebilir."

SIDK MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz" in mertebelerinden biri de "sıdk" mertebesidir.

Bu, en büyük topluluğun mertebesidir. Öyle ki saliklerin mertebelerinin hepsi bu mertebeden doğmuştur.

Bu mertebe doğru bir yoldur. Öyle ki bu yolda yürümeyen menzile varmaktan uzak ve helak olanlardandır. Nifak ehli, iman ehlinden, cennetlikler, cehennemliklerden bununla ayırdedilir. Bu, Allah (cc)'ın bir şeye koyulur koyulmaz derhal kesmiş olduğu, bir bâtıl ile yüzyüze gelir gelmez onu yakalayıp yere yıktığı bir kılıcıdır. Kim bununla (sıdk) hücum ederse, hücumu geri püskürtülemez. Her kim bununla (sıdk) konuşursa, hasımlarına sözü üstün gelir. Sıdk, amellerin ruhu, hallerin mihengi, korkulara dalmaya sevkedip, ulaşanların kendisinden Zû'l -Celal'in huzuruna girdikleri kapıdır. Sıdk, din binasının temeli, yakîn çadırının direğidir. Sıdkın derecesi alemlerde derecelerin en yükseği olan "peygamberlik" derecesinin arkasında yer alır. Cennette peygamberlerin meskenlerinden nehir ve gözeler sıddîkların meskenlerine doğru akar. Tıpkı şu dünyada, peygamberlerin kalplerinden onların kalplerine devamlı bir yardım ve iyilik aktığı gibi....

Allah (cc), iman ehline, sadıklarla birlikte olmalarını emreder. Kendilerine nimet verilenleri özellikle peygamberler, sıddîklar, şehitler ve salih kimseler olarak zikretmiştir.

Allah (cc): *"Ey iman edenler, Allah'tan korkun. Bir de sadık olanlarla beraber olun"* (Tevbe, 119). *"Kim Allah'a ve Peygamber'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehitlerle, iyi adamlarla beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaştır"* (Nisa, 69) buyurur.

Onlardır yüce dostlar (Onlar ne iyi arkadaştırlar). Allah (cc) nimetlerini, lütuflarını, kendisinden ihsan ve tevfik olarak devamlı onlara verir. Onların Allah'la beraber olma mertebeleri vardır. Çünkü Allah (cc), sadıklarla beraberdir. Onların Allah (cc)'a yakınlık mertebeleri vardır. Çünkü onların Allah'a yakınlık dereceleri, peygamberlerin derecelerinden sonra ikincidir.

Allah (cc), Allah'ı tasdik edene, bunun kendisi için hayırlı olacağını haber verir; ve:*"Bunun için onlar, iş ciddileşince, derhal Allah (cc)'a (verdikleri sözlerde) sadakat gösterselerdi kendileri için elbet hayırlı olurdu"* (Muhammed, 21) buyurur.

Allah (cc), hayır ve iyilik ehlini haber verir. Onları en güzel amelleri ile, iman, İslam, sadaka, sabırları ve sıdk erbabı olmaları ile över: *"(Namazda) yüzlerinizi doğu ve batı yönüne döndürmeniz birr (iyilik) değildir. Fakat birr, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, Kitaba ve peygamberlere iman eden, malı (sevgisine rağmen) akrabaya, yetimlere, yoksullara, yol oğluna (yolda kalmış misafirlere), dilenenlere ve köle ve esirleri (azad etmeye) veren, namazı(nı) dosdoğru kılan, zekatı(nı) veren (kimselerin), ahitleştikleri zaman sözlerini yerine getirenler(in), sıkıntıda ve hastalıkta ve muharebenin kızıştığı zamanlarda sabr-u metanet gösterenler(in birridir). Onlar (yok mu, imanlarında ve birr ü taat iddiasında) sadık olanlar onlardır ve onlar takvaya erenlerin de ta kendileridir"* (Bakara, 177).

Bu ifade sıdkın zahirî ve batınî amellerle olduğu ve sıdkın İslam ve iman mekamı olduğu hususunda açıktır.

Allah (cc) insanları sadık ve münafık diye ikiye ayırır ve "Çünkü Allah sadık olanları sadakatları sebebi ile mükafatlandıracak, münafıkları da dilerse azablandıracak, yahut onlara tevbe nasib edecektir" (Ahzab, 24) buyurur.

İmanın temeli, sıdk, münafıklığın temeli yalandır. Yalanla iman bir araya gelir gelmez, biri diğeri ile muharebeye başlar.

Allah (cc) haber verir ki, kıyamet günü kula fayda verecek olan ve azabından kurtaracak olan sıdkıdır:

"Allah dedi (diyecek) ki: Bu (gün) doğru söyleyenlerin sadakatları kendilerine fayda vereceği birgündür. Altından ırmaklar akan cennetler ki- orada ebedî ve daimî kalıcılardır onlarındır. Allah kendilerinden razı olmuştur. Kendileri de O'ndan razı olmuşlardır. Ve işte bu en büyük kurtuluş ve saadettir" (Maide, 119). "Sıdk'ı getirene ve onu tasdik edenlere (mü'minlere) gelince: İşte onlar takvaya erenlerin ta kendileridir" (Zümer, 33).

Doğruluğu (sıdkı) getiren, sözünde, amelinde ve halinde işi doğruluk olan kimsedir. Doğruluk şu üç şeyde olur:

1- Sözlerde doğruluk: Başağın sapı üzerinde dosdoğru yükseldiği gibi sözlerin lisan üzerinde dosdoğru olmasıdır.

2- Amellerde doğruluk: Başın ceset üzerinde dosdoğru dikilmesi gibi, fiillerin emir ve devamlı yapma şeklinde dosdoğru olmasıdır.

3- Hallerde doğruluk:

Kalp ve organların amellerinin ihlas üzere dosdoğru yapılması, gücü sarfetme ve takatini vermesidir. İşte bununla kul, sıdkı yapanlardan olur. Doğruluğu, bu işlerin, onda mükemmel olması ve bunları yapması nisbetindedir. İşte bunun için Hz. Ebu Bekir (ra) sıdkın zirvesine çıkmıştır. Mutlak olarak "Sıddîk" diye isimlendirilmiştir. "Sıddîk" "Sadûk"dan daha fasihtir. "Sadûk" da "Sâdık"tan daha fasihtir.

Doğruluk mertebelerinin en yükseği "Sıddîklık"tır. Bu, onu elçi olarak gönderene tam manası ile boyun eğmektir. Allah (cc), Resulü (sav)'ne emreder ki, kendisinden girişi ve çıkışını doğruluk üzere yapmasını istesin. Ve buyurur:"Ve şöyle de: Rabbim, beni sıdk (ve selamet) girdirilişi ile girdir. Sıdk (ve selamet) çıkarışı ile çıkar ve tarafından bana hakkıyla yardım edici bir hüccet ver."

Ve dostu İbrahim (as)'in; kendisine sonrakiler içinde lisan-ı sıdk (yad-ı cemil) vermesini istediğini haber verir:

"(Benden) sonrakiler içinde benim içinde (bir) lisan-ı sıdk ver" (Şuara, 84). Ve kullarına nezdinde kendileri içindoğru adım ve mak'ad-i sıdk olduğunu müjdeler:

"İman edenlere Rableri indinde kendileri için muhakkak bir kadem-ı sıdk (doğru adım) olduğunu müjdele" (Yunus, 2).

"Şüphesiz ki takva sahipleri cennetlerde, ırmaklar (kenarlarında) hak meclisinde (ve) kudret sahibi, mülkü çok yüce olan (Allah)'ın yanındadırlar" (Kamer, 54, 55).

Bunlar beş şeydir:

a) Sıdk girişi. b) Sıdk çıkışı. c) Sıdk lisanı. d) Sıdk kademi. e) Sıdk meclisi.

Bunlardaki sıdkın hakikati, Allah (cc)'a yakınlaştıran ve Allah (cc)'a ulaştıran sabit haktır. Bu da, O'nun yardımı ile ve O'nun için olan sözler ve fiillerdir. Bunun karşılığı dünya ve ahirettedir.

Sıdk girişi ve çıkışı: Düşmanlarının Bedir günü çıkışları gibi ulaşılacak hiçbir gayesi, üzerine dikilecek sabit bir ayağı olmayan yalanın giriş ve çıkışının aksine, giriş ve çıkışının istek ve arzusunu elde ederek Allah (cc)'ın yardımı ile sabit bir hak ve O'nun rızasına uygun olmasıdır. Sıdk çıkışı, Resulullah (sav)'ın o gazada ashabı ile çıkışı gibidir.

Yine bunun gibi, Resulullah (sav)'ın Medine'ye girişi Allah (cc)'ın yardımı ile, Allah (cc) için ve Allah (cc)'ın hoşnutluğunu arzulayarak girişti. Buna, destekleme, zafer, yardım, dünya ve ahirette, arzulamış olduğu şeyi elde etme eklenmiştir. Bu, Ahzab günü düşmanlarının Medine'ye girmeksizin istemiş oldukları sahte girişlerinin tam aksidir. Çünkü o giriş, Allah (cc)'ın yardımı ile ve Allah için değildi. Aksine Allah ve Resulü'ne meydan okumak içindi. Dolayısı ile bu ancak yardımsız bırakılmak ve helakle sonuçlandı.

Yine, Resulullah (sav) ile muharebe eden yahûdilerden Beni Kureyza kabilesine giren kimsenin girişi de böyledir. Çünkü o, yalan girişi olunca, onların başına gelen onun da başına geldi.

Allah (cc)'ın yardımı ile Allah (cc) için olan her giriş ve çıkış sahibine, Allah (cc) kefildir, işte bu sıdk girişi ve sıdk çıkışıdır.

Seleften biri evinden çıkınca, başını göğe kaldırır ve; "Ya rabbi, senin teminatın altında olmadığım bir çıkışla çıkmaktan sana sığınırım" derdi.

Demek istiyor ki: Çıkışımın, sıdk çıkışı olmamasından sana sığınırım. Bunun için sıdk girişi ve çıkışı Resulullah (sav)'ın Mekke'den çıkışı ve Medine'ye girişi olarak tefsir edilmiştir. Çünkü bu giriş ve çıkış onun en yüce giriş ve çıkışlarındandır. Yoksa onun girişlerinin tümü sıdk girişi, çıkışları sıdk çıkışlarıdır. Çünkü onlar, Allah (cc) için, Allah (cc)'ın yardımı ile, emri ve O'nun hoşnutluğu arzusu ile idi.

Hiç kimse evinden çıkıp, çarşısına -veya başka bir yere- girer girmez, ya sıdk

veya yalan üzere olmasın.

Herkesin çıkışı ve girişi sıdk ve yalan ihtimali dahilindedir. Allah, kendisinden yardım dilenendir.

Lisan-ı Sıdk: Resulullah (sav)'i sair ümmetler arasında doğrulukla övmektir. Yalanla anmak değildir. Tıpkı İbrahim (as) ve zürriyetinden olan peygamber ve elçilerden söz ettiği gibi.

"Onlara çok yüce sadakat dili de verdik" (Meryem, 50). Burada lisandan maksat; güzel övgüdür. Doğruluk, lisanla olunca, Allah (cc) kulların dillerini, karşılık ve uygunluk olmak üzere, sadıkları övmekle çözdü. Ve onu, böyle ifade etti.

Çünkü lisan kelimesi ile üç mana kastolunur: 1- Güzel övgü, 2- Lugat, 3- Bizzat dilin kendisi.

2- Lugat: Şu ayet-i kerimeler gibi:

"Biz hiçbi peygamberi kendi kavminin dilinden başkası ile göndermedik ki (emrolunduklarını) onlara apaçık anlatsın" (İbrahim, 4). *"Dillerinizin ve renklerinizin birbirine uymaması..."* (Rum, 22).

"Halktan sapmak suretiyle kendisine nisbet edeceklerinin dili yabancıdır. Kur'an ise fasih Arapçadır" (Nahl, 103).

3- Dilin kendisi: Şu ayet buna örnektir: *"Onu acele (kavrayıp ezber) etmen için (Cebrail vahyi iyice bitirmeden) dilini onunla depretme"* (Kıyame, 16).

Kadenu's Sıdk: Cennet olarak açıklanmıştır. "Resulullah (sav) veya salih amellerdir" de denmiştir. "Kadem"in aslı takdim ettikleri şey, kıyamet gününde karşılaşacakları şey demektir. Onlar amellerini ve Muhammed (sav)'e olan imanlarını sunarlar. Ve bunun karşılığı olan cennetle karşılaşırlar. Bunu bu mana ile tefsir eden karşılaşacakları şeyi kasteder. Ameller ve Peygamber (sav) diye açıklayanlar, onların, onları takdim etmelerini kasdetmiştir. Ona imanı kendi önlerine takdim ederler-Bu üçü kadem-ı sıdktır.

Ma'kad-ı sıdk: Rab Tealanın nezdindeki cennettir.

Bütün bunların sıdk ile nitelenmesi, sabit olmasını ve istikrarını, hak olduğunu, devamını, faydasını ve lütfunun kemalini gerektirir. Çünkü o, Hak Teala'yla birliktedir, O'nun yardımı ile ve O'nun için vardır. O, doğrudur, yalan değil. Haktır, bâtıl değil, daimdir, zâil değil. Faydalıdır, zararlı değil. Bâtılın ve bâtılla ilgili şeylerin O'na ne yolu vardır ne de girişi...

Kalbin onda sükûn bulması sıdkının, şüphe hasıl olması, yalanın alametlerindendir. Hasan b. Ali (ra) hadisinde, merfu olarak Tirmizî'de, Resulullah (sav): "Sıdk, gönül huzurudur, yalan şüphedir" buyurur.

Buharî ve Müslim'de Abdullah b. Mes'ud (ra) hadisinde, Resulullah (sav): "Doğruluk Allah'a itaata, itaat cennete götürür. Bir kişi doğru olursa, Allah indinde sıddîklardan yazılır. Yalan günaha dalmaya, günaha dalmak ateşe götürür. Bir kişi, yalan söylerse, Allah katında yalancı yazılır" buyurur. Ve doğruluğu, sıddîklığın anahtarı ve başlangıcı kılar. Sıddîklık, sıdkın gayesidir. Yalancı olan asla onun derecesine ulaşamaz. Ne sözünde ne amelinde ve ne de halinde, yalancı olan özellikle

Allah (cc)'a isimlerinde ve sıfatlarında iftira eden, Allah (cc)'ın ispat ettiklerini inkar eden veya nefsinden tenzih ettiklerini ispat eden. Bunların arasında asla sıddîk yoktur. Haram kıldığını helal sayarak, haram kılmadığını haram sayarak, vacib kıldığını vaciblikten düşürerek, vacib kılmadığını vacib kılarak, sevdiği şeyi hoş görmeyerek, sevmediğini sevimli bularak, dininde ve şeriatinde O'na iftira etmek de böyledir. Bütün bunlar sıddîklığa zıttır.

Amellerde, muhlisler ve sadıkların, zahitler ve mütevekkillerin (Allah'ı vekil kılanların) gerçekte onlardan olmadığı halde onların vasfına bürünerek yalan söylemek de böyledir.

Bunun için sıddıklık, ihlas ve boyun eğmede tam bir mükemmellik, haber ve emre açık ve gizli olarak son harfine kadar uymaktır. Hatta alış -veriş yapanların bu doğruluğu alış verişlerine bereket getirirken, yalanları ise alış-verişlerinde bereketi ortadan kaldırır. Nitekim Buharî ve Müslim'de Hakim b. Hızam (ra) Resulullah (sav)'ın: "Alış-veriş yapanlar, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Şayet doğru söylerler ve açıklarlarsa, alış-verişlerine bereket verilir, eğer yalan söylerlerse ve gizlerlerse, alış-verişlerinin bereketi yok edilir" buyurduğunu nakleder.

Sıdkın Hakikati Üstüne Sözler

Abdullah b. Zeyd: "Sıdk, amelde Allah (cc)'a vefadır" der.

Sıdk: "Gizli ile aşikarın birbirine uymasıdır" denmiştir.

Sıdk: "Gizli ile aşikarın eşit olmasıdır. Yani, yalancının aşikarı, gizlisinden daha hayırlıdır. Tıpkı, dışı içinden daha hayırlı olan münafık gibi".

Sıdk: "Korktuğun ve kendisinden umduğun kimsenin yanında hakkı söylemektir."

Cüneyd: "Sadık bir günde kırk şefer değişir, durur. Riyakar, kırk sene bir hal üzere sabit kalır."

Bu söz açıklamaya muhtaçtır.

Çünkü normal olarak insanın zihnine bunun aksi doğru gibi gelir. Yalancı değişik olur, çünkü yalan çeşit çeşittir. Yalancı da, yalanın çeşitleri ile çeşitlenir. Sadık ise bir hal üzere devam eder. Çünkü sıdk, kendisi birdir. Sadık ise değişmez, çeşit çeşit olmaz. Ancak şeyh, Ebu'l Kasım el-Cüneyd'in maksadı, bundan başkadır. Sadıka gelenler ve karşısına çıkanlar, yalancı riyakara gelmez. Aksine o, bunlardan beridir. Çünkü Hak tarafından, sadıkların kaynağı yalancı riyakarlara açılmaz. Şeytan, sadıkların önüne çıktığı gibi onların önüne çıkmaz. Çünkü, içinde hiçbir şey olmayan bir harabeden beklentisi yoktur. Bu gelenler, çeşitleri ve muhtelif olması hasebi ile sadıkın değişip durmasını gerektirir. Onu ancak bir yerden diğerine, bir işten diğer bir işe, bir halden diğerine, bir sebepten bir başkasına kaçarken görürsün. Çünkü o, kendisine gönül huzuru duyacağı her halden ve her mekan ve sebepten onu arzusundan alıkoyacak diye korkar. O, hiç bir hal ve şeyden arzu ettiğini bırakıp da sükûna kavuşmaz. O, zenginlerin kendisi ile üstünlük kazandığı zenginlik arzusu ile ufuklarda dolaşan gibidir. Haller, sebepler onu çevirirler, durdurur, oturtur, hareket ettirir ve onu sükûna erdirirler. Nihayet onlarda, arzusuna

karşı kendine yardım edecek şeyi bulur. Bu hallerde az bulunur bir şeydir. Ve kalbi, arzusunun genişliği nisbetinde şiddetli bir harekette ve değişiklikledir. O'nun azameti ve himmeti, arzu ettiğiin önünde bir resim ve hal üzere durmaktan veya arzusundan başka bir şeyde sükûna kavuşmaktan çok daha uzaktır. O tıpkı arzusu, sevgilisini gözetmekte olan samimi bir aşık gibidir. İşte ilim talebinde sadık olanın hali de, dünya talebinde sadık olanın hali de böyledir. Bir şeyi taleb eden her sadıkın hali bir kararda durmaz ve bir hal üzere devam etmez.

Ve yine sadıkın arzusu Rabbinin hoşnutluğu ve emirlerini yerine getirmek ve sevdiklerine uymaktır. O, o uğurda değişir durur, emirlerin biniti nereye yönelirse onunla birlikte yürür, onun çadırı nereye kurulu ise oraya göçer gider, namazda iken onu zikirde, sonra savaşta, sonra da hac'da görürsün. Sonra öğreterek ve başka şekilde faydalı işlerle ile halka ihsan ederken görürsün. Sonra iyiliği emiedip, kötülüğü yasaklarken veya din ve dünyayı imar sebebine sarılırken, arkasından hasta ziyaretinde veya bir cenazeyi takib ederken ya da bir mazluma -eğer mümkünse- yardım ederken ve daha başka yakınlık ve menfaat çeşitlerinde görürsün.

O, Allah (cc) için devamlı bir ayrılık ve Allah (cc) için birleşmedir. O'na hiçbir suret, adet ve durum malik olamaz. Hiçbir kayıt ve işaretle bağlı olmadığı gibi, oradan başka yerde namaz kılmadığı muayyen bir namazgaha bağlı kalmaz, kendisinden başkasının giymediği muayyen bir elbisesi olmaz ve başka ibadetler kendi ibadetine üstün olmak ya da kendi ibadeti derece itibarı ile başka ibadetden daha üstün olmakla birlikte ve aralarındaki mesafe yer ile göğün uzaklığı gibi olduğu halde, başka ibadetlere iltifat etmeyip de muayyen bir ibadete bağlanıp kalmaz. Çünkü kalplerinden Allah (cc)'a yolculuk bir tarafa, bütün bu bela, afetler, riya, yapmacıklık, nefse ibadet nefsin arzularını tercih etmek ve nefse işaret edilmesi esbanını kalplerine doğru yolculuk yapmaktan alıkoyar. Onlardan biri, kendi suretinden, durumundan, görünüşünden, kayıt ve işaretinden -velev ki ondan daha üstününe olsun- çıktığı zaman, bu çıkış kendine çirkin gelir. Ve bunu noksanlık, insanların gözünden düşmek ve onların yanında mertebesinden düşüş olarak görür. Halbuki o, Allah (cc)'ın gözünden düşmüştür.

Bunu onlardan biri kendi halinden ve nefsinden hissedebilir. Onun suretleri, durumu, görünüşü ve kayıtları, bunu onarma ve ıslah etmeye bırakmaz. İnsanlara, Allah (cc)'ın içini bildiğinin aksini gösteren nefsini ve mertebesini mamur etmeye uğraşan riyakar yalancının durumu da böyledir. İşte bu münafıklığın ta kendisidir. Şayet Allah (cc)'ın kendisinden olan muradı için ve Allah (cc)'a doğruluğa çalışsaydı, bu kayıtlar, kendine ağır gelir ve suretler kendini hapseder gibi olurdu. O kayıt ve suretlerin olduğu noktada onlarla birlikte durmayı Allah (cc)'a gitmek değil, Allah (cc)'tan mahrum olmak görür ve kulun Allah (cc)'ın muradı üzere olduğunda, yaptığı hiçbir amelin ve giydiği hiçbir elbisenin eskimeyeceğini görürdü.

Ebu'l-Kasım Cüneyd'in sözü doğrudur. Sıdk konusunda yerindedir. Ayrıntılarını , afetlerini ve yalan ile karıştığı yerleri bilmektedir. Ve yine sıdkı taşımak,sabit dağları taşımak gibidir. Buna ancak azimli kişiler güç yetirirler. Onlar sıdkın altında ağır yükü taşıyanın ileri geri sendelemesi gibi sendeleyip dururlar. Riya ve yalan, tüy gibi hafiftir, tabi ki o kişi bunda asla bir ağırlık bulamaz. Hiç-

bir külfet, meşakkat ve yorgunluk hissetmeden nereye rastlarsa oraya götürebilir. Onun yükü altında sendelemez ve ağırlığını da hissetmez.

Birisi der ki, kendine veya başkasına yağcılık yapan bir kul, sıdkın kokusunu asla koklayamaz. Bir başkası der ki: "Sadık, ölmeye hazır, sırn ortaya çıksa utanmayacak durumda olandır. Allah Teala buyurur: *"(Ve bu davanızda) doğrulardansanız, haydi ölümü temenni edin"* Bakara, 94).

Ben derim ki, bu ayet hakkında ulemanın bilinen açıklamaları vardır:

Bu ayet hakkında dediler ki: Bu ayet Resulullah (sav)'in yahudileri aciz bıraktığı ve kendilerini ölümü temenniye çağırmış olduğu, ve asla onu temenni etmeyeceklerini haber verdiği bir mucizedir. Bu Resulullah (sav)'ın peygamberlik nişanlarından biridir. Çünkü yahudilerin içlerini, gaybdan haber verilmedikçe bilmek mümkün değildir. Ve Allah (cc), onların dillerini ölümü temenni konusunda asla konuşturmamıştır.

Bir grup da der ki: "Yahudiler, Allah katında ahiret yurdunun insanlara değil de sadece kendilerine ait olduğunu ve kendilerinin onun oğlu ve sevgilisi ve değerli kulları olduklarını iddia edince, Allah (cc) iddialarında kendilerini yalanlamıştır. Ve, eğer doğru iseniz, nimet yurdu cennete ulaşmanız için hadi ölümü temenni ediniz, çünkü sevgili, sevgilisi ile karşılaşmayı arzular. Sonra Allah Teala, dedikleri ile kendi aralarında engel olan elleriyle önden gönderdikleri günahları sebebi ile onu asla temenni etmeyeceklerini haber verir. Ve buyurur ki:

"(Fakat) onlar, önceden elleriyle işlediklerinden (kötü amellerinden) ötürü onu (ölümü) hiçbir zaman arzu edemezler" (Bakara, 94).

İçlerinde Muhammed b. İshak da olan bir grup, "bu ayet, lanetleşme ayetinin cinsindendir" derler ve devamla, "yahudiler inat edip, hidayeti açıkça reddedince ve hakkı gizleyince kendisi ile aralarında hakem olacak bir şeye onları davet eder, o da iftiracı ve yalan söyleyen aleyhine ölümü beddua etmektir. "Temenni", istemek ve duadır. Ölümü temenni edin ve ölümü iftiracı, yalancı iptal edici aleyhine beddua ediniz (şeklinde temenni) demek olur" diye eklerler.

Buna göre, mana, ilk iki görüşü ileri sürenlerin dediği gibi ölümü özellikle kendiniz için temenni edin demek değildir. Aksine manası: Ölümü hakkı iptal eden aleyhine temenni edin ve onun aleyhine beddua edin, demek olur. Bu, delil getirmekte ve sıdkın delili hakkında daha güzel ve tesirlidir ve "Siz de ölümü temenni edin, şayet, cennet ehli olmanızda haklı iseniz, Allah'ın sevabı ve kerametine eresiniz" diyerek Resulullah (sav)'a karşı gelmeleri konusunda onlara söylenecek söz olarak daha uygundur. Kendileri Resulullah (sav)'a karşı gelmeye çok düşkün idiler. Şayet onun zikrettiklerini anlasalardı, aynısı ile ona karşı gelirlerdi.

Ve yine onlardan, zarara uğramasından ve belaya düçar olmasından ve sıkıntı halinden dolayı ölümü çok temenni ettiklerini ve ölümü istediklerini müşahede ediyoruz. Bu, ölümü temenni ve yalancıların üzerine ölümle bedduanın aksidir. Çünkü bu asla olamaz ve onların hiçbirinden Resulullah (sav)'ın sağlığında vakî olmamıştır. Bunun sebebi onun peygamberliğinin, doğru ve sahih olduğunu bilmelerinden ve haset ve azgınlıkları dolayısı ile onu inkar etmelerindendir. Ölümü kendilerinin yalancı olduklarını bildiklerinden dolayı asla temenni etmezler. Bizim tercihimiz bu sözdür. Kitabında neyi murat ettiğini Allah (cc) daha iyi bilir.

İbrahim el Havvas: "Sadıkı, ya bir farzı eda ederken ya da bir ihsanda bulunurken görebilirsin" der.

Cüneyd: "Sıdkın hakikati, seni ancak yalanın kurtaracağı yerlerde doğruyu söylemendir" der.

Şu üç şey sadık olanı hataya düşürmez: Tatlı olmak, iyilik ve saygınlık" demişlerdir.

Bir hadis-i kudside: "Gizliliğinde bana karşı samimi olana ben de mahlukatın arasında aşikar iken, samimi olurum" diye varid olmuştur.

Sehl b. Abdullah: "Sıddîkların ilk hıyanetleri, kendi nefisleri ile konuşmalarıdır" der.

Yusuf b. Esbat: "Allah'a sıdk ile muamele edip gecelemem, Allah yolunda kılıcımla vuruşmamdan daha sevimlidir"der.

Haris b. Muhasibî: "Sadık, kalbinin salahı için halkın gözünden düşmesine aldırmayan, güzel amelinden bir zerre ağırlığının insanlarca bilinmesini sevmeyen, insanların kötü amellerini bilmesini kötü görmeyen kişidir. Çünkü kötülüklerinin bilinmesinden hoşlanmaması, insanlardan elde edeceği saygıyı seviyor olduğuna delildir. Bu da sıddîkların alametlerinden değildir.

Bu konuda düşünmek gerekir: Kötü amellerini insanların bilmesini kötü görmesi, tıpkı , hastalık ve sair elemlerin cinsindendir. Bu yaratılış ve mizaca uygundur. Dolayısı ile insanı sıdktan çıkarmaz. Özellikle, örnek ve kendisine uyulan birisi ise. Çünkü bunları kötü görmesi, sıdkının alametlerindendir. Çünkü bunda iki zarar vardır:

Kendisine uyulmanın terkedilmesi, kendisine hayır üzere uyulup yerine getirilmesinin bırakılması zararı ve o cahillere uyulmasının zarardır. Halkın çirkin amellerini bilmesini hoş görmemesi, sıdkına aykırı değil, bilakis sıdkının alametlerinden olur.

Evet, sıdka aykırı olan, insanların nazarında halini düzeltmekten ve kalplerinde ta'zimle yer etmekten başka arzusunun olmamasıdır. Şayet arzusu, Allah (cc)'ın emrini yerine getirmek, dinini yaymak, iyiliği emir ve kötülüğü yasaklamak ve Allah (cc)'a davetse, işte bu kişi gerçekten sadıktır. Allah (cc) kalplerin esrarını ve gayelerini bilir.

Zannediyorum, Muhasibî'nin şu sözünde maksadı bu olsa gerek: "Amelinden kötü olanlarını insanların bilmesini çirkin görmez." Çünkü insanlar bunu merak ve kendilerini ilgilendirmeyen şeyle uğraşmak için isterler. Allah (cc) Hz. Ebu Bekr Sıddîk'tan şu sözü söylediği için razı olsun: "Namazla zekatın arasını ayıranlarla mutlaka savaşacağım. Allah'a yemin olsun ki, Resulullah (sav)'a vermiş oldukları bir yaşını doldurmamış davar yavrusunu -veya deveyi- vermezlerse onlarla bu yüzden çarpışırım." Bu ve benzerini avamın ve cahillerin kötü amellerinden görüyor ve sayıyorlardı.

Birisi; "Kim daim olan farzı eda etmezse, kendisinden muvakkat farz da kabul olunmaz" demiştir.

"Daimi farz nedir?" denilmiş, o da: "Sıdktır" demiştir. "Her kim Allah (cc)'tan sıdkı talep ederse, Allah kendisine içinde hak ve batılı göreceği bir ayna ihsan eder" denmiştir.

"Sana zarar vereceğinden korktuğun yerde sıdka sarıl. Çünkü o sana fayda verir. Sana yarar sağlayacağı yerde yalanı bırak. Çünkü o sana zarar verir" denilmiştir. "Çok doğru tüccar fakir düşmez" denilmiştir.

Sıdkın Tarifi

Menazil yazarı, devamla: "Sıdk: Hasıl olmak ve varolmak bakımından bir şeyin bizzat hakikatinin adıdır" der.

Sıdk: Birşeyin hasıl ve tamam olması, kuvvetinin kemali, parçalarının bir araya gelmesidir. Nitekim, bir azim, kuvvetli ve tam olduğunda sadık azim denilir. Sadık muhabbet, sadık irade de bunun gibidir. Kuvvetli, tam, hakikati sabit olup hiçbirşey eksik olmadığı zaman, "sadık tatlılık" demeleri de böyledir.

Yine "haberin doğruluğu" ifadesi de bu türdendir. Çünkü öyle bir haber duyanın zihninde, haber verilen şeyin hakikatinin tamamı var olur.

Tamam olma ve Varlık (vücud) iki çeşit olur: Haricî ve zihnî. Sen muhatabına sadık bir haber verdin mi, kendisinden haber verilen şeyin hakikati, bütün kemali ve tamamiyeti ile onun zihninde hasıl olur.

Mızrak budaklı, sert, kuvvetli ve dolgun olduğu zaman onu "sadık" diye nitelemeleri de bu itibarladır.

Sıdkın Dereceleri

Yazar devamla:

"Sıdk üç derecedir:

Birinci Derece: Niyetin sıdkıdır. Sıdka girmek niyetin sıhhatiyle sahih olur. Ve her ihmal bununla telafi olur. Her elden kaçana bununla ulaşılır. Her harap bununla mamur olur. Sadık kişinin alameti: Ahdi bozmaya çağıran herhangi bir sebebi taşımamak, zıtla arkadaşlığa sabretmemek, her hal ü karda ciddiyetten vazgeçmemektir" der.

Yazar, niyetin sıdkı ile, kalpte sülûka davet eden sadık bir davetçi ve yönelmenin sıhhati üzerine sırra galip gelecek şiddetli bir meyil olmak sureti ile irade kuvveti ve azmin kemalini kastediyor. Bu öyle bir taleptir ki içine ne riya ve ne de gevşeklik karışır. Ve asla bölünnez. Allah'a sefer ve O'nunla karşılaşmaya hazırlık konusuna giriş ancak niyetle sahih olur.

"Onunla her ihmali telafi eder." Çünkü o, kendisi ile vuslata ulaşacağı her sebebe ve kendisiyle onun arasına engel olacak her sebebi de ortadan kaldırmaya teşvik eder. Onu ortadan kaldıracak hiçbir fırsat bırakmaz. Elden kaçırdığı önceki fırsatları imkan nisbetinde telafi etmeye çalışır.

Kalbinde gaflet ve şehvet elinin parçaladığı şeyleri ıslah eder ve batıllık elinin harap ettiği şeyi imar eder ve nefsin arzularının söndürmüş olduğu şeyi orada tutuşturur.

İhmal ve zayi etme elinin kalbinde dağıttığı şeyi düzene koyar. Hırsız ve soyguncuların ellerinin yağma ettiği şeyleri ondan geri alır. Kalbinin arazilerinden mamur olmayan yerleri eker. Etrafta bulduğu, yabani ot ve dikenleri kökünden söker, karışık, değersiz, bozuk, helak ve ölümle neticelenen maddelerin doldurduğu şeyleri kalbinden atar. Kalbindeki riya damlalarının isabet ettiği yaraları tedavi eder, zaman aşımı ile biriken kir ve günahları yıkar, hatta ona muttali olsa, siyahlığı ve kalbte tabaka oluşturan kiri onu üzer ve kalbini, her türlü bulanıklıktan halis sıdk kaynaklarından akan soğuk su ile, ateş ve kaynar su ile temizlenmeden evvel yıkar. Çünkü riya ve şehvet pislikleriyle kirlenmiş bir kalp, ebediyen Rahmana ulaşamaz. Mutlaka temizleyici şarttır. Akıllı kimse bunlardan en kolay ve en faydalısını tercih eder. Ancak Allah (cc)'tan yardım dilenir.

Yazarın:

"Bu sadıkın alameti, ahdi bozmaya çağıran herhangi bir sebebi yüklenmemesidir" sözünden maksadı; gerçek sadık, ruhunun kuvvetlerinin tümüyle Allah (cc)'ın irade ve talebine ve O'na gidişe ve O'nunla karşılaşmaya hazırlanır." Durumu bu olan, hiçbir yönden Allah ile olan ahdi bozmaya çağıran sebebi taşımaz.

Yazarın:

"Zıddın arkadaşlığına sabredemez" sözüne göz atalım:

Onlara göre zıd, gafillerdir ve Allah (cc)'a giden kalbin yolunu kesen şeylerdir. Sadıka en zararlı şey, onlarla arkadaş olmaktır. Bilakis, nefsi buna asla sabredemez. Ancak bir zaruret hali müstesna. Bu durumda onlarla beraberliği, kalıbı ve görüntüsü iledir. Kalbi ve ruhu ile değildir. Çünkü bu kimseye gaflet, sadık olana sıdkın yerleşmesi gibi yerleşince, ruhu, zıtlık yardımı ile kendisi ile aralarında bir yabancılık hisseder. Ve nefret şiddetlenir,kaçış kuvvetlenir. Bu yalancılık ve sadıkın bunu hissetmesine göre, nefret ve zıtlardan kaçış meydana gelir. Çünkü bu zıt, eğer konuşursa, sadıkın kalbi anlar ki o gaflet, riya, kibir ve makam arzusu ile konuşmaktadır. Eğer zikrediyor, okuyor, namaz kılıyor, hacca gidiyor veya başka birşey yapıyorsa, kalbi ondan nefret eder, eğer susarsa kalbiyle hisseder ki, o, Allah ile bir arada ve O'nun huzurunda olmadan, kalben O'na yönelmeden ve sırrını O'na bağlamadan susmaktadır. Ve ondan yine nefret eder. Çünkü sadıkın kalbi, kuvvetli his sahibidir. Ve zıttan, yabancılık ve başkalık bulur. Kötü kokuyu koklar gibi, kalp kalbi koklar. Ve bunun için yüzünü çevirir ve yüzü ekşir. Onunla ancak zoraki ünsiyet eder. Onunla ancak zaruret için bir araya gelir. Onunla ancak ihtiyaç miktarı arkadaş olur. Tıpkı kendisinden satın alanın veya menfaatlerinde kendisine muhtaç olduğu zevce, hizmetçi ve benzeri gibilerin arkadaşlığı gibi.

"Ciddiyetten her hal ü karda uzaklaşmaz" sözüne gelince: Yani talebinde sadık kişi kuvvetini toplamıştır, azmi, bütün durumlarda onu ciddiyetten uzaklaştırmaz. O'nu ancak ciddi olarak görürsün. Onun işinin tümü ciddiyettir.

Yazar devamla:

"*İkinci Derece:* Hayatı, ancak Hak için temenni etmesi, nefsinde sadece nok-

sanlık görmesi, ruhsatların rahatına iltifat etmemesidir" der.

Yani yaşamayı ancak sevgilisinin hoşnutluğuyla duymak ve ona kulluk etmek, O'na yaklaştıran sebepleri çoğaltmak için sever. Yoksa ne dünya sebeplerinden biri için ve ne de şehvetlerinden bir şehvet için. Tıpkı Hz. Ömer (ra)'in dediği gibi: "Üç şey olmasa, yaşamayı sevmezdim: Allah yolunda iyi cins atlara binmek, gecenin güçlüğüne göğüs germek ve hurmaların hoşlarının seçildiği gibi, hoş sözleri seçen kişilerle oturmak." Hz. Ömer (ra) bununla: Cihad, namaz ve faydalı ilmi kasteder. Bu faziletlerin dereceleridir. Ve bunun erbabı, yakınlık ve yüksek derecelerin erbabıdır.

Muaz (ra) vefat ederken der ki: "Ya Rabbi! Sen biliyorsun ki,yaşamayı ne nehirlerin akması, ne ağaç dikmek ve ne de kadınlarla evlenmek için sevdim. Fakat öğlen sıcaklığının susuzluğu, gecenin güçlüğüne göğüs germek ve zikir halkalarında ilim adamları ile birlikte oturmak için sevdim."

Yazarın;

"Nefsinden ancak noksanlık eserini müşahede eder" ifadesinin manası şudur: Yani, nefsini ancak ihmalci görür. Bu görüşte ona gereken, arzusunu büyük görüp, nefsini küçük görmek, nefsinin ayıplarını bilmek ve azığının az olduğunu görmektir. Her kim Allah (cc)'ı ve nefsini tanırsa nefsini ancak noksanlık gözü ile görür.

Yazarın "Ruhsatların rahata kavuşturmasına iltifat etmez" şeklindeki ifadesini inceleyelim.

Çünkü bu derecedeki kimse, sıdkının mükemmel olması, iradesinin kuvveti ve ilerlemeyi istemesi yüzünden nefsini azimetlere teşvik eder ve ruhsatlardaki rahatlığa dönüp bakmaz.

Burada açıklama yapmak kaçınılmazdır: Çünkü sadık olan, Hak Teala'nın hoşnutluğu ve sevgisi için çalışır. Eğer ruhsatlar, Allah Teala'ya azimetlerden daha sevimli ise, o takdirde bu kişinin yönelişi ruhsatların rahatlığındandır.

Bu da bizzat onun sıdkıdır. Sefer halinde iken oruç tutmazsa, dört rekatlık namazlarını iki kılar ve ihtiyaç hasıl olunca iki namazı cem ederse (birleştirirse), meşguliyet esnasında namazı uzatmayıp kısa kılarsa ve buna benzer Allah Teala'nın istifade edilmesini sevdiği ruhsatlara sarılırsa, bu ruhsatların rahatlatmasına yöneliş, sıdk ile çelişmez.

Aksine burada bir incelik vardır. O da, ruhsatlara rahatlamak için yönelmesi ile, takib etme ve uymak gayesi ile yönelmesi arasında fark vardır. Bununla birlikte, onlara rahatlık ve yükünü hafifletmek için ruhsatlara yönelmek sıdka aykırı değildir. Çünkü bu ruhsatların gayesi budur. Bunda Allah'ın kuluna nimetini müşahede ve ona "El Birr" (Kulları hakkında iyiliği ve bahşişi çok olan El -latif/ Büttin incelikleri bilen, ince şeyleri yapan, sezilmez yollardan kullarına çeşitli faydalar ulaştıran, El -Muhsin (İhsan eden," Er Refik" (Dost) isimleri ile ibadet etmek vardır. sahih bir hadiste: "Resulullah (sav) iki şey arasında muhayyer bırakılır bırakılmaz, günah olmadıkça onlardan daha kolay olanı seçerdi" ifadeleri yer alır. Çünkü bunda "refik ve latif" isimleri ile ibadet etme ruhun ve kalbin başka kulluklar için dinlendirilmesi vardır. Çünkü kalp, hala kulluk mertebelerinde dolaşıp durmaktadır. Sevgilisinin ruhsatının rahatlığına sarılırsa, onunla başka kulluklara hazır olur.

Onların azimetlerini yapmak, Allah (cc)'a daha sevimli olan ibadetleri yapmasına engel olabilir. Mesela, seferi iken arkadaşlarına hizmetini ihmal eden oruçlu kişi ve seferi iken oruç tutmayıp çadır kuran, hayvanlara su veren ve yiyecek giyecek toplayan kimse gibi. Bu yüzden onlar (ruhsattan faydalanıp seferi iken oruç tutmayanlar) Resulullah (sav) hakkında "Bugün oruç tutmayanlar ecri alıp götürdüler" buyurmuştur.

Te'vil yolu ile elde edilen, mezheplerin ihtilafına ve hataya ve doğruya ihtimali olan görüşlere dayalı ruhsatları almak onlara göre tembelliğin ta kendisidir ve sıdka aykırıdır.

Yazar devamla:

"Üçüncü Derece: Sıdkın marifetinde sıdktır. Çünkü sıdk-seçkinlerin ilminde - ancak bir şekil üzere doğru olur. O da, Hakkın hoşnutluğu, kulun ameline veya haline ya da vaktine uygun olması, yakîn ve kastının kulun razı ve kendisinden de razı olunan olmasıdır. O zaman amellerinden, hoşnut olunmuştur. Halleri sadık, niyetleri dosdoğrudur, kul ödünç bir elbise giyerse o zaman amellerinin en güzeli, günahtır. Hallerinin en doğrusu yalandır. Kasıtlarının en safisi, oturmaktır" der.

Yani sahih sıdk ancak sıdkın marifetini doğru bilende gerçekleşir. Sanki yazar diyor ki: "Sıdkın hali, sıdkın ilmini bildikten sonra olur." Sonra da sıdkın hakikatini tarif ediyor. Ve devamla: "Sıdk -seçkinlerin ilminde- ancak bir şekil üzere doğru olur. O da Hakkın rızasının kulun ameline veya haline ya da vaktine,yakinine ve kastine uygun olmasıdır" diyor. Bu sıdkın şartı, faydası ve semeresidir.

Kitabın yazarı, varlığı kendi varlığı ile, yokluğu kendi yokluğu ile bilinen hakikati gösteren gayeyi zikreder.

Çünkü kul, Allah(cc)'a sadık oldu mu, Allah(çc) onun amelinden, halinden, yakîn ve kastinden hoşnud olur. Yoksa, Allah sıdkın bizatihi kendisinden hoşnut olmaz. Sıdk, ancak Allah 'ın rızasına uygun olması ile bilinir. Fakat kul Allah (cc)'ın rızasını nereden bilecektir?

Sadık olan, işte buradan, emirlere uymaya, Resulullah (sav)'a zahiren, batınen teslim olmaya, ona uymaya, Allah (cc)'a yönelmesinde ihlasla bütün hareket ve sukününda Resulullah (sav)'a itaatle ibadet etmeye tam manası ile mecbur olmuştur. Çünkü Allah (cc) kulluğunda ancak bu davranışlarla hoşnut olur. Ve bunun dışındakiler ise nefsin azığı, sırf nasibi elde etmesi ve hevasına uymaktır. İçinde mücahede, riyazet ve halvetlerden olsa bile. Çünkü Allah Teala, Resulullah (sav)'a sırf kendisi için halisane tabi olana kadar kulun amelini kabul etmekten veya ondan razı olmaktan sarf-ı nazar etmiştir.

İşte bu noktada sadık olan, sülûk edenlerin ekserisinden ayrılır. Bilakis sadık olan yolunda ürküntü duyar, çünkü o yolu tutan azdır. Zira ekserisi, kendi zevklerinin yollarında soluklarının kendi nefisleri için soyutlanması ve şeyhlerinin vücuduna uymakta yol alırlar. Sadık olan bir vadide, onlar başka bir vadidedirler.

Yazarın "Ve kul, razı ve mardiyye (kendinden de razı olunan) olur" sözüne göz atarsak:

Çünkü o, Rab olarak Allah (cc)'tan, din olarak İslam'dan, resul olarak Muham-

med (sav)'den razı olmuştur. Ve Allah (cc) da kul olarak ondan razı olmuştur. O halde amellerinden Allah (cc) razı olmuştur. Halleri Allah (cc)'a sadık, yönelmesi Allah (cc)'ın emirlerini uymak üzere dosdoğrudur.

Diğer ifadesi olan bu "Kula ödünç bir elbise giydirilirse o zaman amellerinin en güzeli, günahtır. Hallerinin en sadık olanı yalandır. kastlarının en safisi oturmaktır" sözü ile iki şey murad olunur:

Birincisi: Sadık olanların elbisesini giymesidir. Onların elbiselerini, onların kalbi ve ruhlarından başka bir hal üzere giyer. Sıdk elbisesi ona ödünç verilmiştir, kendi mülkü değildir.

O kimse kendisine verilmeyen şeyle doymuş gibi görünen kimse gibidir. Çünkü o, iki yalan elbise giyen gibidir. Amellerinin en güzeli kendisinden dolayı cezalandırılacak olduğu günahtır. Cihadda öldürülen kimsenin, Kur'an okuyucunun, tasadduk edenin cezalandırıldığı gibi onlar riya kalbi üzerine sadıkların elbiselerini giymeleri yüzünden kıyamet günü ateşin kendileri ile ilk tutuşturulacağı kimselerdir.

Sahih manası budur. Yazarın bunu kastettiğini sanmıyorum. Ancak zannediyorum , başka bir mana kastetmiştir. O da şudur: Kul vücudunun ödünç bir elbise olduğunu, kendisinden gelmediğini ve onun olmadığını yakînen bilirse ve ancak onun var edilmesi, sıfatları, iradesi, kudreti, amellerinin bir olan hakkıyla yapandan ödünç olduğunu anlar.

Kulun kendi zatında yokluktan başka birşey yoktur. Kulun varlığı ve hayatı, kendisine ödünç verilmiş bir elbisedir. Elbisesine ne zaman hakikat gözü ile baksa, bu makamda amellerinin en güzelini, günah hallerinin en sadık olanını, yalan ve yönelmesinin en safisini oturmak olarak görür. O makamda nefsi için ne bir amel, ne bir hal ve ne de yönelme görür. Çünkü onun nefsinden kendine ancak bir cehalet ve zulüm vardır. Nefisten gelen herşey günahtır, yalandır, oturmadır. Nefisten gelen hoşnut olunan şeyler, Allah (cc)'ın yardımı ile, Allah (cc)'tan ve Allah (cc) içindir. Nefis yardımı ile, nefisten ve nefis için değildir. Çünkü kul, kendini itaat etmiş gördüğü zaman bunu görmesi "günah"tır. Çünkü fiili, kendine nisbet etmiştir. Oysa gerçekte, fiili yalnız başına yapan Allah Teala'dır.

Buna göre, kul asla günahtan kurtulmaz. Fiilini riyadan ve ifsat edici herşeyden kurtardığı zaman o fiile kurtulması imkansız başka birşey bitişir. O da fiili yapanın kendisi olduğuna dair inancıdır.

Doğrusu şu ki, bu günah değildir. Kulun buna gücü de yetmez. Ve zaten emir de oluşmamıştır. Onun hakkında kemal durumu olduğu gibi müşahede etmesi ve Allah (cc)'ın kitabının bütününde fiili ona nisbet ettiği gibi, gerçekte kendisinin fail olduğunu müşahede etmesidir. Allah (cc) kendisi onu fail yapmıştır. Gerçekte kendi nefsini fail olarak müşahede edince ve failliğinin Allah (cc)'ın sayesinde ve Allah (cc)'tan olduğuna -kendi nefsinden değil- şahit olunca bu müşahededе hiçbir günah olmaz, Allah (cc)'ın hamdinde yalan olmaz. O, iki gözü ile birden sebebe, neticeye, şeriate, kadere, halka ve emre bakmaktadır. Ve o kimse, ne zaman nefsine asî, muhalif ve günahkar olarak şahit olursa işte bu müşahedesi ile asî olur.

Çünkü onda fail, ondan başkasıdır. Bu kulluğa adamakıllı zıttır. Ve o, onların

kevnî hakikatleri müşahedeye yürümelerinden ve onun sülûk edenlerin gayesi olduğuna itikat etmelerindendir.

Eğer denilirse:

Yazar burada, ebrar (itaatkarlar)ın lisanı ile konuşmuyor. O mukarrabîn (yakınlaştırılmış olanlar)ın lisanı ile konuşuyor. Ve hiç şüphe yok ki, "İtaatkarlara göre hasenat olan şeyler, mukarrabîne göre küçük günahtır". Biz onun kendi fiilini müşahede etmesi şeriatte günahtır demek istemiyoruz. Bilakis dediğimiz gibi hasene (iyi) söz ve iştir. Fakat o, itaatkar için hasene (iyi söz ve iş) mukarreb için günahtır. Çünkü itaatkarın haseneden payı "ilmin getirdiği", yakınlaştırılmış olanınki ise ilimden daha özel olan "marifetin getirdiği"dir.

Bu mülahazaya denilir ki: Bu da kesinlikle batıldır. Çünkü sahih marifet nefsinde şer'an ve kader olarak hakka uygun olandır. Buna muhalif olan ise fasit marifettir. Aslında Hak: Fiilleri yerine getirme, bizzat kendisi yapma ve kendilerinden sadır olma açısından faillerine nisbet etmektir. Ve bu, emrin ve nehyin, sevabın ve cezanın konusudur, yeridir.

Bûnu zemmetmek, şeriatı ve cezayı iptal etmek demektir. Çünkü şeriat fiillerimizi emreder ve yasaklar. Dolayısıyla karşılık ancak bunların üzerine terettüb eder. Bunun gibi,fiillerimizi müşahede etmek şeriat ve cezaya imanın tamamlayıcısıdır. Ve onları Allah Teala'ya kaza, kader, irade ve kudretimiz de ondan olan sebepleri yaratma açısından nisbet etmek de imandandır. Allah, bizleri o fiileri yapmaya mecbur etmez ve zorlamaz. Bilakis fiilin sebeplerinden olan bize vermiş olduğu şeyleri irade ve kudreti ile yaratır.

İşte bu tablo, *"Yalnız senden yardım isteriz" in kulluğunu, birinci tablo da "yalnız sana kulluk ederiz"*in kulluğunu gerçekleştirir. Bu ikisi de: *"Artık kim dilerse Rabbine bir yol tutar. (Bununla beraber) Allah dilemeyince siz dileyemezsiniz"* (İnsan, 29, 30) ile,

"Sizden doğruluk isteyenler için bu bir öğütten başkası değildir. (Bununla beraber o, doğruluğu) alemlerin Rabbi olan Allah dilemeyince siz dileyemezsiniz" (Tekvir, 28, 29).

İlmin getirmiş olduğu şey, marifetin getirmiş olduğu şeye aykırı değildir. Aksine, marifet ilmin ruhu, özü ve kemalidir. Ve marifetin aslı, sahibini gayesine ulaştıran ilimdir. İtaatkarların lisanı, mukarrabin'in lisanından farklı değildir. Onların lisanı ancak ve ancak günahkarların lisanından farklıdır.

Evet, mukarrebinin lisanı, amellerinin ve hallerinin gereği itaatkardan daha yüksek ve yücedir. Mukarrabinin lisanı, ebrarın lisanının yanında, tevekkül makamının rıza makamına nisbeti, rızanın da hamd ve şükr makamına nisbeti gibidir.

Şayet bize denilirse:

Sizin bu sözünüz ilim lisanıdır. Şayet halin lisanı ile konuşsaydınız, bizim zikrettiğimiz şeylerin ne kadar sahih olduğunu anlardınız. Çünkü hal ehli,müşahede ehlidir. İlim sahibi gayb ehlidir. Müşahede ehli ilim ehlinin görmediği şeyleri görür. Bizler, hal mertebesinden ilim mertebesi seviyesine inerek, sizlere hem hali hem de ilmi işaretlerle göstermekteyiz.

Bu mülahazalara biz de deriz ki:

"Hal", ferdlik ve birlik nurlarından bir nurdan etkilenmedir. Kula kendisini gizler ve görülen şeyleri ortaya çıkarır. Hiç şüphe yok ki bu "hal" için de şahid olan kimsenin, meşhudun (şahid olunanın) kendisi olduğuna inanan olabilir. Hatta Ebu Yezîd Bestami, bu gibi bir "hal"de: "Kendimi tesbih ederim, kendimi tesbih ederim. Cübbemin içinde ancak Allah vardır" demiştir. Hiş şüphesiz bu inanış yalandır. Ve bunun sebebi ehadiyyet nurlarından biridir. Ve bu halin ehli kendisine gelen sebebi ile, nefsinden uzaklaşmış olduğu müddetçe mazurdur. Kendi vücuduna, aklına ve hissine geri döndürüldüğü zaman bu hali değişir ve zail olur ve bu kişi "şahid olanın", "müşahede olunan" olduğu şeklindeki kanaatinin yalan olduğunu anlar. Bunları inkar ederseniz sizlerle konuşmaya gerek yok. Eğer itiraf ederseniz o zaman maksat hasıl olmuş demektir. Sadıkın hallerinin en sadıkının yalan olmasının manası budur. Bunu "Hal" konusunda anlayınca, amellerinin en güzelinin günah olduğu konusunda da aynısını anlar. Çünkü o -talebindeki sıdkından, amelinde güç sarfetmesinden ve o konuda elinden gelenin tümünü ortaya koymasından dolayı- bunlarla kozmik hakikatleri müşahededen uzaklaşır. Onu hareket ettiren başkasıdır ve kendisi bir alettir. Dilemenin cereyan ettiği bir mahaldir ve bir fiil veya irade ya da hareketin kendi nefsi için, nefsi sayesinde ve nefsinden meydana gelmesinden nefsi çok aciz ve çok zayıftır. Hakikate geri dönünce, Allah (cc)'ın kendine iyiliğini ve kendisini harekete geçirenin O olduğunu, O'nun dilemesinin çalışmasını gerektirdiğini müşahede edince, amellerinin en güzelinin bu itibarla "yalan" olduğunu görür.

Yönelmesinin en safisini oturmak olarak görmesine gelince: Hakikate yönelen kişi, gayesini müşahede edince, yönelmesinden geri durur. Çünkü arzu olunan gaye lisanı,onu konuşmaktan, kalbi ona yönelmekten daha yakındır. Ona yönelmek, yönelmeyi terketmenin bizzat kendisidir. Çünkü yönelme, yönelene uzak olan şey için olur. Fakat yönelen kimseye, kendi zatından daha yakın kimse ve yönelen kimse hakikati müşahede edince, yönelmesinin, maksadından geri durmanın bizzat kendisi olduğunu anlar.

İbadet bu manaya kabalık ve ağırlık verir. O konuda hal ve zevke havale edilir. Buna şöyle cevap verilir:

Seni "hal"e havale eden kimse, sana insaf etmiyor. Çünkü seni hak ile batıl arasında ortak olan bir duruma havale ediyor. Çünkü birşeye inanan, onun sadıkâne taleb eden, ona ulaşmak için olanca gücünü sarfeden herkesin hiç şüphesiz talebinde sıdkına, himmet ve ona yönelmesini bir araya getirmesine göre başkasında olmayan bir "Hal" elde eder. Bu itaatkarda da olur, günahkarda da. Bilakis Allah'ın dostlarında da, düşmanlarında da olur. Ve o kimsenin hak ve batıl olmasını gerektirmeyen talebine göre, "hal" ve müşahede ettiği şeye göre müşahedesi gerçekleşir. Çünkü bir inanca inanan, riyazet yapan ve kalbini çeşitli riyazetlerlea parlatan ve itikat etmiş olduğu şeye azmeden herkese nefsinin ilminde inanmış olduğu şeyin sureti tecelli eder ve bunu sahih bir keşif zanneder. Eğer talebinde ve inandığı şeyi sevmesinde sadık ise, o durumda kendisinin bir "hal"i ve ona göre de tesiri olur. Hal'e havale, ilimden iflas eden birisinin ilimle dolu olmayan birisine havalesidir.

İşte buradan sülûk edenlerin ekserisine şüphe gelmiştir. Ve gidişlerini çarpıtmıştır. Çünkü "ilmi", "hal"e havale etmişler ve ilm üzerine "hal"in hakemliğine başvurmuşlardır.

Allah'ın dostlarının, mukarrebîn ve itaatkar kullarının *gidişi bunun aksinedir.* O da "hal"i, ilme havale ilmin hal üzerine hakem kılınması, ilmin öne geçirilmesi, halin ilimle tartılması ve ilmin hükmünün kabul edilmesidir. Hal ilme uyarsa ne ala, yoksa hal, fasit ve ilimden uzaklığına göre sadıkların hallerinden sapık bir "hal" olur. İlim hakim, hal ise, üzerine hükm olunandır. İlim gözetici, hal ise gözetilendir. Her kimin,sülûku nun binası bu temele oturmazsa, o kimsenin sülûku fasittir. Ve onun gayesi bazılarının başına geldiği gibi, ilim ve dinden çıkmaktır. Ancak Allah'tan yardım dilenir.

Biz sizlerin bahsetmiş olduğunuz, şahidin, müşahede ettikleriyle müşahedesinden; bildikleri ile marifetinden sevgilisi ile sevgisinden uzaklaşmasını inkar etmiyoruz. Fakat, bunların "hal" itibarı ile, bekâ, temyiz erbabı ile, hakikatleri olduğu üzere müşahede ehlinden daha mükemmel olmasını kabul etmiyoruz. "Hal"ini yalan olarak müşahede etmeye ihtiyaç yoktur. Çünkü sekr (sarhoşluk) ve istilam erbabı gibi, ona *da hali hasıl olmuş değildir.* O, gerçek olarak ve şer'an ondan daha mükemmeldir.

Fiilini müşahede ile kozmik hakikatten uzak olana gelince, kendisine Tevhid akidesi eşlik ettiğinde ve herşeyin kaynağının bir olan Allah'ın dilemesi olup, dilemiş *olduğunun olması, dilemediğinin olmaması,* onu zahirinde ve batınında ancak Allah'ın hareket ettirmesi ile beraber olduğunda bu yönelme, talep ve fiile dalması sebebi ile bu tablodan uzak olması ona zarar vermez. Çünkü onun hükmü, bu "hal"de onun üzerinde cereyan etmektedir. Talebinin, fiilinin ve iradesinin bir araya getirilmesi anında, kalbinin bunlara hazırlıksız ve dar olması günah değildir. Ne seçkinler için ve ne de sıradan insanlar için ve hatta ne de onun makamına nisbeten. Çünkü günah; emre kasten muhalefet etmektir. Bu ise böyle değildir.

Ondan, bunun Allah (cc)'ın irade, güç ve kuvveti ile olduğuna inanması ile birlikte hakikatin onda fiilin müşahedesinden ve onunla kaim oluşundan yana fena olması istenmez.

Yakınlıkları beğenmek,yönelmeyi terketmek kılar şeklindeki sözünüz ise, bilmece gibidir. Bunu aldanmışlardan biri şu sözü ile açar:

Gözlerine ne oluyor? Gözlerin aydınlık değil.

Ve nereye kadar gölgen durmadan gezip dolaşacak.

Ve bileceksin ki menzile ulaştığında senin yürümen ancak yine kendine doğru olmuştur.

Sanki bu şiirin sahibi kalbinin ve lisanının varlığına ve onun vücudunun kendisine O'nun iradesinden ve lütfundan daha yakın olduğuna işaret ediyor. Bu sözün muamması işte budur. Ve Allah (cc) bunun ve bunun gibilerin inkar ve iftiralarından çok yücedir. Bilakis Allah Teala, semaların üzerinde ve mahlukattan uzaktır.

Bahsetmiş olduğunuz yakınlıklara gelirsek; bununla her lisanı konuşması, her

kalbin yönelmesinden yakınlığını murad ediyorsanız bu -eğer sahihse- kudret, ilim ve bilgi yakınlığıdır. Yoksa zatı ve vücudu ile yakınlığı değildir. Çünkü Allah (cc) mahlukatına karışmaz ve onlarla birleşmez. Üstelik bu manaya ne Allah (cc) ve ne de Resulü (sav) ve ne de hayırlı selefin biri kurb (yakınlık) diye isim vermiştir. Kurb/yakınlık, Kur'an ve sünnetle -daha önce geçtiği gibi- ancak özel olarak gelmiştir.

Kulun eğer, rabbine secdede iken yakınlığı gibi lisan ve kalbe has olan yakınlığı murad ediyorsanız, bu muhabbet, rıza ve ünsiyet yakınlığıdır. Ve bu, yakınlıklardan başka bir şeydir. Ne benzeridir, ne misalidir. Çünkü ruh ve kalp, bedende olduğu, Allah arşında olduğu halde insanı Allah (cc)'a yaklaştırır. Buna daha önce işaret olunmuştu.

Bu yakınlık yönelme ve talebe zıt değildir. Bilakis o, yönelme ile şart koşulmuştur. Dolayısı ile yakınlığın, yönelme olmadan varlığı imkansızdır. Taleb ve yönelme tam olursa, yakınlık daha kuvvetli olur.

Pekala, şu ayeti ne yapacaksınız denilirse?

"Andolsun, insanı biz yarattık. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz. (Çünkü) biz ona şah damarından daha yakınız" (Kaaf, 16).

Denilir ki: Bu ayette ulemanın iki görüşü vardır.

"Birincisi: Allah (cc)'ın ilmi ile yakınlığıdır. Bunun için, insanın nefsinin vesvesesini bilmesine yakınlığı eklemiştir. Ayette geçen "Hablu'l-Verîd" boyun damarıdır. O da yutakla, kesildiğinde insanın öldüğü iki damar arasında olan damardır. Kalbin parçaları ve bu damar birbirini perdeler. Allah'ın kulun sırlarını ve vicdanında olanları bilmesini hiçbir şey perdeleyemez.

İkincisi: Kulun kalbine ulaşan melekleri vasıtası ile Allah (cc)'ın kula yakınlığıdır. Ve Allah (cc) işte kula bu damardan daha yakın olur. Şeyhimiz bu manayı tercih etmiştir.

İbn Teymiyye'den duydum. Derdi ki:

" Biz, bu Kur'an'ı vahyetmekle sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz" (Yusuf, 3).

"Öyleyse biz onu okuduğumuz vakit, sen onun kıraatine uy" (Kıyame, 18) ayetleri gibidir.

Çünkü Resulullah (sav)'e Allah (cc)'ın emri ile kıssa olarak anlatan Cebrail (as) idi. Onun talim etmesini Allah (cc) kendine nisbet etmiştir. Çünkü Cebrail (as), Allah (cc)'ın emri ile hareket eder. Ve bunun gibi,Resulullah (sav)'a okuyan da yine Cebrail (as)'dir. Bu ayetin tefsirinde Sahih-i Buharî'de İbn Abbas (ra)'tan rivayet olunduğu gibi: "Onu elçimiz okuduğu zaman, onun kıraatini bitirinceye kadar dinle" dedim.

Ben derim ki: Ayetin evveli bunu reddediyor. Çünkü deniliyor ki: *"Andolsun, insanı biz yarattık. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu biliriz"* (Kaaf, 16). O da: "İnsanı yaratması da böyledir. Sebeplerle ve meleklerin yaratması ile olmuştur" dedi.

Ben.derim ki, Sahih-i Müslim'de Hüzeyfe b. Useyd (ra)'den nutfenin yaratılması konusunda rivayet olunan hadiste şöyle buyrulur: "Onu halkeden melek: Ya Rab! Erkek mi, dişi mi? Mutedil mi yoksa değil mi? Rabbin, dilediği şeyleri kaza buyurur, melek de yazar." O (cc) tek başına yaratıcıdır,

Kendi izni ile, dilemesi ile ve yaratmadaki kudreti ile, melek kullanması buna zıt değildir. Çünkü meleklerin fiilleri ve yaratmaları, Allah (cc)'ın yaratmasıdır. Ve ortada O'ndan gayrı hiçbir yaratıcı yoktur.

Maksadımız şudur: Bu öyle bir yerdir ki, orada anlayışlar sapıtmış, ayaklar kaymış, ilim ve kudret ve ilimle kuşatma beraberliği "yakınlıkla" karıştırılmıştır. Ve yine orada,muhabbet, rıza ve muvafakat yakınlığının etkisi ile zikrinin galip gelmesi ve onun gözetmesi "zatî yakınlığı" ile karıştırılmıştır.

Zihindeki (subjektif) şeylerle, dışardakiler (objektif nesneler) birbirine karışmıştır. Kalpten vücudun müşahedesinin yıkılması ve silinmesi "yokluğu" ve "fani oluşu" ile sıfatların etkileri onların hakikati ile, marifetin nurları zatın nurları ile karışmıştır. Ve onlar -hal ve zevki hakem kılmalarından dolayı- ilmin lisanına iltifat etmezler ve ona kulak vermezler. Bu kadarı yeterlidir. Yardım ancak Allah (cc)'tan dilenir.

İSAR MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" in mertebelerden birisi de isar mertebesidir. Allah Teala: *"Kendileri fakr-u ihtiyaç içinde olsalar bile (onları) öz canlarından daha üstün tutarlar. Kim nefsinin (mala olan) hırsından ve cimriliğinden korunursa işte muratlarına erenler onların ta kendileridir"* (Haşr, 9).

İsar (kendine tercih etmek) şuh (cimrilik ve hırs)un zıttıdır. Çünkü kendi nefsine tercih eden kimse kendisinin muhtaç olduğu şeyi terkeden kimsedir. *Şahih*, elinde olmayana karşı hırslı kimsedir. Eline birşey geçirdi mi, ona karşı haris ve elden çıkarmakta cimri olur. Cimrilik, şuhun semeresidir. Hırs, cimriliği emreder. Nitekim Resulullah (sav) "Cimrilik ve hırstan sakınınız. Çünkü hırs ve cimrilik sizden evvelkileri helak etmiştir. Çünkü hırs onlara cimriliği emretmiş, onlar da cimri olmuşlar, akrabalarla alakayı kesmeyi emretmiş, onlar da akrabalarla alakayı kesmişlerdir" buyurur.

Cimri, hırsın davetçisine uyan kimsedir. İsarda bulunan:, cömertliğin davetçisine uyandır. Seha da böyledir. İnsanların ellerinde bulunandan tok gözlü olmak cömertliktir. Bu, bağışlama cömertliğinden daha üstündür.

Abdullah b. Mübarek: "İnsanların ellerindeki şeylerden tok gözlü olmak, bağışlama cömertliğinden daha üstündür" der. Bu mertebe, Cömertlik, seha ve ihsan mertebesidir.

Bu mertebeye, "isar" mertebesi diye isim verilmiştir. Çünkü o ihsanın en yüksek mertebeleridir. Çünkü mertebeler üçtür.

Birincisi: Arzu ile verip bağışlamanın noksan olmaması ve bunun ona zor gelmemesidir. Bu "seha" mertebesidir.

İkincisi: Çoğunu vermek ve kendine birşey bırakmamak veya verdiği kadarını kendine bırakmaktır. Buna da "cûd" denir.

Üçüncüsü: Kendisi muhtaç olduğu halde, birşeyi başkasına tercih etmektir. Bu da "isâr" mertebesidir.

Bunun aksi, "esere"dir. *Esere*: Kardeşinin muhtaç olduğu şeyi kendine ayırmaktır. (Kendini başkasına tercih etmektir). Bu mertebe hakkında Resulullah (sav) ensara şunları söyler: "Sizler benden sonra , kendini başkalarına tercih etmek ile karşılaşacaksınız. Havzın başında benimle karşılaşana kadar sabrediniz." Ensar, Allah'ın isar ile şu sözünde nitelemiş olduğu kimselerdir:

"Kendilerinde fakr ü ihtiyaç olsa bile (onları) öz canlarından daha üstün tutarlar" (Haşr, 9) ve kendilerini cömertliğin mertebelerinin en yükseği ile niteler. Ve bu halin onlarda bulunduğu biliniyordu.

Kays b. Said bin Ubade (ra) bilinen cömertlerdendi. Bir seferinde hastalanır. Kardeşlerinin kendini ziyaretlerinde bir azalma görür. Ve onları sorar. Derler ki: "Onlar sana olan borçlarından dolayı utanıyorlar." Kays bunun üzerine: "Kardeşleri ziyaretten alıkoyan malı Allah kahretsin" der. Sonra bir tellala şöyle nida etmesini emreder: "Kimin Kays'a borcu var idiyse ona, o malı helal etmiştir." Bunun üzerine akşam olur olmaz, kapısının eşiği ziyaretine gelenlerin izdihamı ile kırılır. Ona birgün :"Senden daha cömerdini gördün mü?" derler. "Evet" der. Ve devamla: "Vahada bir kadına misafir olmuştum. Kocası geldi. Kadın kocasına "Bize iki misafir geldi" dedi. Adam bir deve getirdi ve kesti ve "Buyurun" dedi. Ertesi gün olunca başka bir deve getirdi ve onu kesti. Bizler, "Dün kesmiş olduğundan çok azını yiyebildik" dedik. Adam: "Ben misafirlerime bayat et yedirmem" dedi. Ve yağmur yağıyor olduğu halde yanında iki vaya üç gün kaldık. Adam hep böyle yapıyordu. Kalkıp gitmek isteyince evine yüz dinar bıraktık ve karısına: "Bizim için ondan özür dile" dedik ve yola koyulduk. Gün doğunca bir de ne görelim, bir adam arkamızdan bağırıyor. "Durun alçaklar. Benim size takdim etmiş olduğum şeyin bedelini bana verirsiniz ha! Sonra bize yetişti ve "Ya alırsınız ya da sizi şu mızrağımla vururum" dedi. Ve parayı aldık o da dönüp gitti."

Takdirin sırrını düşün. Çünkü Hakim ve her şeyden haberi olan Allah (cc) insanların isar ehli olan ensarı dünyayı tercih etmelerini takdir buyurmuş ve yine insanlara karşı, Adn cennetlerinde yüce dereceler karşılığında, dünyada kendi nefislerine kardeşlerini tercih etmelerini takdir buyurmuştur. İşte o zaman tercihlerinin üstünlüğü ve derecesi ortaya çıkar. Dünyayı onlara karşı tercih edenler, onlara en büyük gıptayı ederler. Bu Allah'ın ihsanıdır. Onu dilediği kimseye verir. Allah büyük bir fazl sahibidir.

İnsanların -sen isar ehli olmakla birlikte- sana karşı tercih ettiklerini gördüğünde, bil ki o, senin için murad olunmuş bir hayırdır. Allah Teala en iyisini bilir.

Cömertliğin Dereceleri

Birincisi: Nefisle; kişinin kendi öz varlığı ile cömertlik yapmasıdır. Şairin şu beytinde ifade edildiği gibi ki bu cömertliğin en üstün derecesidir:

O nefsiyle cömertlik yapar, zira cimri nefs cimrilik yapar.

Nefsle cömertlik yapmak, cömertliğin en üstünüdür.

İkincisi: Riyazetle (yönetme yetkisi) cömertlik. Bu cömertliğin ikinci derecesidir. Cömertliği o kişiyi yetkisini kullanmaya, yetkisiyle cömertlikte bulunmaya ve kendisinden bir isteği olanın ihtiyacını karşılamaya teşvik eder.

Üçüncüsü: Kişinin kendi rahatı, refahı ve bolluğuyla cömertlik yapmasıdır. İnsan böylece yorularak ve ezilerek başkasının iyiliği için cömertlik yapar. İnsanın uykusundan ve alıştığı gece sohbetlerinden vazgeçerek cömertlik yapması bu

türdendir. Nitekim şair şöyle der:

Eğer dilenci "bütün uykunu bana ver" derse

Uyumaz ve cömertliği ile ona köle olur.

Dördüncüsü: İlim ve ilmi yaygınlaştırmakla cömertlik yapmaktır. Bu da cömertliğin en üstün derecelerinden biridir. İlimle cömertlik yapmak mal ile cömertlik yapmaktan daha üstündür. Çünkü ilim maldan daha şereflidir. İlimle cömertlik yapmada da insanlar farklı derecelere ayrılır. Şüphesiz Yüce Allah (cc)'ın hikmeti ve takdiri, cimri insanın ilimden ebediyyen faydalanmamasını gerektirdi. Senden bir şey sorana meseleyi enine boyuna anlatman, bilgi vermen ilimle cömertlik yapmaktır. Birisi bir mesele sorduğu zaman ona en geniş cevabı ayrıntılarıyla vermen, sadece zaruri olanı vermekle yetinmemen, hatta bazılarının yaptığı gibi bir sorunun cevabı hakkında "evet" ya da "hayır" dememen ilimle yapılan cömertliklerdendir.

Bu konuda (Allah ondan razı olsun) Şeyhü'l-İslam İbn Teymiyye'nin şöyle yaptığına şahit oldum. Kendisine fıkhî bir mesele sorulunca, bu konuda eğer mümkünse dört müctehid imamın görüşlerini, ayrılık noktalarını ve tercih edilen görüşü, bu meseleyle ilgili daha faydalı başka bilgileri de verirdi. Böylece soru soran, bu sorusuyla ilgili verilen bilgilere daha çok sevinirdi. Allah rahmet eylesin İbn Teymiyye'nin fetva verme yöntemi böyleydi. Bir meseleye vakıf olmak isteyen bunu böylece ayrıntılarıyla öğrenirdi.Öyle ise bir soru soranın sorusunun cevabını kısa kesmemek, o problemin kaynaklarını, ayrıntılarını, benzerlerini, onunla ilgili diğer hususları yeterince ve doyurucu bir şekilde açıklamak da ilimle yapılan cömertliktir.Sahabe- Allah hepsinden razı olsun- Nebi (sav)'ye deniz suyu ile abdest alanın durumunu sordular. Nebi (s.a.v) de "Suyu temiz, ölüsü helaldir" dedi. (Tirmizi, Tahare, 69 ; Ebu Davud, Tahare, 41). Böylece onların sorusuna cevap vermenin yanısıra bazı zamanlar kendilerine sordukları şeyden daha gerekli bir konuyu da açıklayarak cömertlik yapmış oldu.

Sahabe Hz. Peygamber (s.a.v)'e fıkhî bir hüküm sorunca Nebi onların dikkatini bu hükmün sebebine ve hikmetine çekerdi. Nitekim sahabe taze hurmanın satışıyla ilgili bir soru sorunca Nebi (s.a.v) , "Taze hurma kuruyunca hafifler mi? " diye sordu. Onlar da "evet" dediler. Bunun üzerine Nebi (s.a.v) : "Öyle ise taze hurma satılmaz" dedi. (Tirmizi, Buyu' 14; Ebu Davud, Buyu', 18). Oysa Nebi (s.a.v) kurumakla taze hurmanın fire vereceğini biliyordu, fakat onları hükmün sebebine karşı uyarmış oldu.

Gerçekten de Nebi (s.a.v)'nin verdiği cevaplarda bu tür durumlar çoktur. Bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Eğer kardeşine bir mal satsan, sonra ona bir afet gelse, sana kardeşinin malından herhangi bir şeyi alman helal olmaz. Sizden biri haksız yere kardeşinin malını nasıl alır? " (Müslim, Musakat, 14; İbn Mace, Ticaret, 33). Başka bir ifadede ise şöyle buyurmuştur: " Bilmiyor musun? Sizden birinin haksız yere kardeşinin malını almasından dolayı Allah meyve satışını yasakladı." (Müslim, Musakat 15). Böylece Nebi (s.a.v) ücret ödemekte ilzam etmenin haram oluşunun sebebini açıklamış oldu. Bu sebep de müşterinin bir işlemde bulunmadığı meyve satışını Allah'ın yasaklamış olmasıdır.

İbn Teymiyye'nin düşmanları bu yüzden kendisini eleştiriler ve derler ki,

"Örneğin yolcu ona Mısır'ın yolunu soruyor, o da Mısır'ın yolunu tarif etmekle birlikte Mekke'nin, Medine'nin, Horasan'ın, Irak ve Hind'in yollarını da tanıtıyor. Acaba bu yolcunun diğer beldelerin yollarına ne ihtiyacı vardır?" Allah'a yemin olsun ki bu bir kusur ve ayıp değildir. Asıl ayıp, cehalet ve kibirdir.

Beşincisi: Bulunduğu mevkî ve makamla cömertlik yapmaktır. Örneğin, vasıta ve aracı olup yardım isteyen adamla birlikte yetkili olan kişiye kadar gidivermek. Böylece kişinin istenilen şeyleri vermesi mevkîinin zekatıdır. İlim öğretmenin ve yaymanın ilmin zekatı olduğu gibi.

Altıncısı: Farklı şekillerde bedenle cömertlik yapmak. Nebi (s.a.v)'in buyurduğu gibi: "Birinizin sağlıklı sabahlaması sadakadır, iki gününü denkleştirmesi sadakadır. Hayvanına birisini bindirmesi ya da hayvanıyla birinin eşyasını taşıyarak yardım etmesi sadakadır, güzel söz sadakadır, namaza giderken atılan her adım sadakadır, yoldan gelip geçenlere eza veren bir şeyi kaldırmak da sadakadır" (Müslim, Salatü'l-Müsafirin, 84; Ebu Davud, Salat, 301; Müsned, V/167,168).

Yedincisi: Malın tamamını sarfetmekle cömertlik yapmaktır. Sahabeden -Allah kendilerinden razı olsun- Ebû Zemzame'nin yaptığı cömertlik gibi. O akşamdan sabaha çıkınca: "Allahım, malım yok ki insanlara tasadduk edeyim. Varımı yoğumu tasadduk ettim, kim bana kötü söz söylese ve beni çekiştirse bu durum ona helaldir" derdi. Nebi (s.a.v) de: "Siz Ebû Zemzeme gibi olmaya güç yetirebilir misiniz?" buyurdu. Bu tür cömertlikte gönlün selameti, kalbin rahatlığı, toplumun yöneldiği şeylerden kurtuluş vardır (Ebu Davud, Edeb, 43).

Sekizincisi: Sabır, tahammül ve göz yummakla cömertlik yapmaktır. Bu da cömertliğin önemli derecelerindendir. Bu tür cömertlik, sahibine mal ile yapılan cömertlikten daha çok faydalı, yardımcı, şerefli ve nefsine hakim kılıcıdır. Ancak olgun kişilerin nefisleri bu tür cömertliği yapabilir.

Mal ile cömertlik yapamayan sabırla cömertlik yapmalıdır. Kişi sabırla yaptığı cömertliğin güzel sonuçlarını ahiretten önce dünyada görür. Bu fütüvvet (yiğitlik) cömertliğidir. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Yaralara karşılık kısas vardır, kim kısas hakkından vazgeçerek sadakada bulunursa, bu onun için bir keffarettir..."* (Maide, 45). Yine bu tür cömertlik hakkında Yüce Allah buyuruyor ki: *"Kötülüğün karşılığı benzeriyle kötülüktür, kim bundan vazgeçer, bağışlar ve sulh yaparsa onun ecri Allah'a aittir"* (Şûra, 40). Bu ayet-i kerimede Yüce Allah üç makamı da zikreder: Adaletle davranmak; buna izin verdi. Faziletli davranmak; buna teşvik etti ve zulmetmek ki, Allah bunu da yasakladı.

Dokuzuncusu: İyi ahlak ve güler yüzle cömertlik yapmak. Bu tür cömertlik sabır, tahammül ve affetmekle yapılan cömertlikten üstündür. Bu, cömertlik sahibini namaz kılıp oruç tutan derecesine yükseltir. Yine bu cömertlik ahiretteki terazide en ağır basan ameldir. Nebi (s.a.v) şöyle buyurur: "Maruf (güzel) olan hiçbir şeyi küçük ve değersiz görmeyiniz. Bu kardeşini güleryüzle karşılamak bile olsa." (Ebu Davud, Libas, 28; Müsned, V/63). Bu cömertlikte pek çok faydalar ve türlü maslahatlar vardır. Zira kulun ahlak ve tahammülüyle herkesi memnun etmesi pek mümkün olamaz.

Onuncusu: İnsanların ellerindeki şeylere iltifat etmez, onlara kalbiyle ilgi duymaz, haliyle ve diliyle onlara yönelmez. İşte bu, Abdullah b. Mübarek'in (ra) "Bu,

kişinin elindekileri tamamen sarfetmekle yaptığı cömertlikten daha faziletlidir" diye ifade ettiği şeydir.

Kader, lisan-ı hal ile cömert olan fakire der ki: Eğer sana insanlara cömertlik yapabileceğin mal vermediysem onların malından, ellerinde olandan vazgeçerek cömertlik yaparsın. Böylece onlara karşı ikramı etmiş olursun, onlara cömertlikle yaklaşır ve rahatça onlardan bağımsız olursun."

Cömertliğin her derecesinin bir artışı, kalbe ve hâle bir tesiri vardır. Yüce Allah, cömerte artırmayı, cimriye de malını telef etmeyi garantilemiştir. Allah, isteyene yardım edendir.

İsar (Başkasını Kendine Tercih Etmek

Menâzil yazarı der ki, " İsâr, özeleştiri ve tercihdir. Eser ise isteyerek olursa güzeldir. İstemeyerek de olsa uygun ve doğru olur". Herevî , isârla eser'in arasını ayırır. İsâr'ı istek ve irade ile yapılan diğergâmlık olarak kabul eder. Eser'i ise ihtiyari (isteğe bağlı) ve ızdırarî (isteğe bağlı olmayan) olmak üzere ikiye ayrılır. Aralarındaki farkla onun ifadesinin arasındaki fark bilinmiş olur. İsâr tamamen dağıtmak ve kişiyi kendine tercih etmendir. Bu da ancak istekle ve irade ile olur.

Eser'e gelince, birşeyin sahibi onu sana tercih etmek ve sana değil kendine has kılmak ister. Böyle bir tercih yapan (hayır da işlemiş olsa) takdir edilmez. Ancak bu diğergâmlık isteyerek olursa, övgüye değerdir. Örneğin bir kişiyle münakaşa ve çekişmeye gücü yettiği halde terkeden kişi bunu o kişiye karşı isteyerek yaptığından dolayı güzel bir davranışta bulunmuştur. Gücü yetmediği için kavga ve çekişmeyi bırakanın davranışı övgüye layık değil ve üstelik çirkindir. Herevî "sahih olur" sözüyle varlığı kastetti. Demek istedi ki, bu durumda diğergamlık zoraki olur. Fakat kendisine diğergâmlık yapılan bunu istemişse bu diğergâmlık o zaman güzel olur. Diğergamlığın hakikatı mal sahibinin tümüyle vermesi ve harcamasıdır. "Eser" ise diğergâmlık konusu olan şeyle değiş-tokuş yapmaktır. Kişi de onu isteyerek veya zoraki olarak ya terkeder veya bedelini almaz. Böylece sanki sen onun isteğiyle ona diğergâmlık yapmış gibi olursun. Şöyle ki, diğergâmlık yaptığın şeyi ona bıraktın ve onunla bir çatışmaya ve çekişmeye girişmedin.

Sahabeden Ubade b. Samit (ra) der ki: "Rasulullah (sav)'a zor günlerde, iyi günlerde, istediğimiz ve istemediğimiz hususlarda gerek onu kendimize tercih etmeye, gerekse emir sahibi ile çekişip ayrılığa düşmemeye, onu dinlemeye ve itaat etmeye dair biat ettik." Dinlemek ve itaat etmek hem zor, hem de kolay işlerdendir. Sevilen ve sevilmeyen şeyler Rasulullah (sav)'la beraber ve ondan sonra da imamlarla beraber, onların lehinedir. Eser ise özellikle kendisinden sonra "emr" konusunda imamlarla çekişmemektir. Böylece Nebi (sav) sahabenin aleyhinde bulunmamıştır.

Diğergamlığın Dereceleri

Herevî diğergâmlığı üç dereceye ayırır:

Birincisi: "Dinen sana haram olmayan, yolundan seni alıkoymayan ve vaktini

boş yere harcamayacak şekilde toplumu kendine tercih etmendir." Yani toplumun menfaatlerini kendi menfaatlerinden öne almandır. Örneğin kendin açken onları doyurman, kendin çıplakken onları giydirmen, sen susuzken onlara su vermendir. Ancak, bu durum seni dinen caiz olmayan durumlara götürmeyecek şekilde olmal kaydıyla geçerlidir. Mesela malını onlara verip mağdur ve muhtaç kalarak insanlardan yardım istemen ve dilencilik yapmaya başlaman gibi.

"Yolundan alıkoymayacak şekilde" sözüne gelince; Herevî, seni istemekten, çalışmaktan ve Allah'a yaklaşmaktan alıkoymayı kastetmektedir. Mesela dostunu Allah'ı zikretmeye tercih etmen gibi. Allah'a yönelmene ve Allah'la beraber olmana tercih etmen gibi. Böylece sen dostunu Allah'a ve Allah'tan sana gelen nasibini uygun olmayan bir şekilde başka şeye tercih etmiş olursun. Senin durumun yola çıkıp da yolda karşılaştığı bir adam tarafından alıkonulan, durdurulan yolcunun durumuna benzer. Bu adam ona birşeyler anlatmaya başlar, onu alıkoyar, öyle ki o yolcunun arkadaşları uzaklaşmış; kervan gitmiş, o ise yolda kalmıştır. Bir arkadaşıyla birlikte Allah'a yönelen pek çok kimsenin durumu böyledir. Dolayısıyla onların Allah'a karşı tercih ettikleri şey sadece aldanmadır. Allah'a karşı başkasını tercih eden ne kadar da çok insan vardır! Allah'ı, Allah'tan başkasına tercih edenler ise ne kadar azdır!

Aynı şekilde kişinin vaktini boşa geçiren şeyleri tercih etmesi de çok çirkindir. Mesela, kişinin sahip olduğu zamanla kalbini Allah'tan ayırmayı, kalbin isteğinin dışındakileri istemeyi tercih etmesi gibi. Ya da kalbini Allah'a verdiği halde bir durumdan dolayı kendi düşüncesini Allah'a karşı tercih etmek gibi. Sonuçta kalbini Allah'a verdiği halde daha sonra kalbini Allah'tan ayırır ve aklına gelen başka düşüncelerle darmadağın olur. Bu da aynı şekilde istenmeyen bir tercih şeklidir.

Kalbin ve aklın Allah'la meşgul olması ve faydalı düşünce yerine gerekli olmadığı halde halkın menfaat ve önemli işleriyle ilgilenmeyi tercih etmek de hoş karşılanmaz. Buna benzer şeyler saymakla bitmez. Ne yazık ki, toplumun durumu çoğunlukla böyledir.

Allah'a karşı kalbini, halini ve vaktini düzeltecek olan hiçbir yolu başka bir şeyle değişme. Eğer böyle bir durumu tercih edersen şüphesiz farkında olmadan Allah'a karşılık olarak sadece şeytanı tercih etmiş olursun. Hal böyle iken, Allah'a karşılık kendilerine hiçbir fayda vermeyen, aksine zarar veren şeyleri tercih eden çoğunluğun durumunu sen düşün. Acaba bundan daha büyük bir bilgisizlik, cahillik, ahmaklık ve beyinsizlik var mıdır?

İslam fıkıhçılarından bir grup, yakınları tercih konusunda görüşlerini açıklayarak mekruh veya haramdır diyorlar. Mesela namazda yeri gerideki bir saf olduğu halde birinci safta olmayı diğer saflara tercih etmek veya Cuma namazında imama yakın olmayı tercih etmek ya da ezan okumayı, kamet getirmeyi kendisi için tercih edip başkasına bırakmamak gibi. Ya da başkalarına karşı üstün olmak ve yükselmek üzere kendine haram olan bir bilgiyi tercih etmek gibi. Yine fakihler, Hz. Aişe (r..anha)'nin, Hz. Ömer (ra)'in kendi hücresine, Hz. Peygamber(s.a.v)'in yanına defnedilmesini tercih etmesi konusunda da görüş beyan etmişlerdir.

Bu fakihler, kişi ölünce onun ameli ve yakınlığı ortadan kalkar dediler. Dolayısıyla kişi öldükten sonra ölü hakkında bir yakınlık sebebiyle tercih yapılamaz, ta-

savvur edilemez. Zira ölü hakkında bir yakınlık yoktur. Bu isâr ancak şerefli bir mekân sebebiyle yapılan bir tercihdir. Böylece o mekanla isâr'da bulunmak kişiye Allah'a karşı bir yakınlık sağlar. Allah en iyisini bilendir.

Herevî der ki, buna üç şeyle güç yetirilir: "Hakları üstün tutmak (ta'zim), nefsin aşırı cimriliğinden sakınmak ve iyi ahlâkı istemek." Herevî isâr yapmaya sebep olan üç şeyi zikreder:

a) *Haklara saygı (yüceltilip üstün tutulması):* Kişi haklara saygı duyarsa hakların gereğini yerine getirir ve onlara tam anlamıyla uyar. Onları zayi etmemeye çalışır. Ayrıca onları isar derecesinde yerine getirmezse gereği gibi yapamadığını bilir. Onun isarı başkasının hakkına saygı duymaya karşı bir önlemdir.

b) *İhtirastan yüz çevirmek:* Kişi nefsinin aşırı dünya tutkusunu bırakır ve bu tutkuya buğzederse, bunun neticesinde isara sarılır. Sonuçta kişi aşırı derecedeki bayağı tutkulardan ancak isar yoluyla,ilahî olanı dünyevî olana tercih etmekle kurtulabileceğini anlar.

c) *Güzel ahlaka yönelmek:* Kişinin güzel ahlaka yönelmesi oranında isar meydana gelir. Zira isar, güzel ahlakın en üstün derecesidir.

Herevî der ki:

İkincisi Allah'ın rızasını O'ndan başkasının rızasına tercih etmektir. Allah'ın rızasını kazanmada bir takım işkencelere, aşılması güç engellere, ömrün tükenmesine ve bedenin zayıflamasına maruz kalınsa bile".

Allah'ın rızasını başkasına tercih etmek, halkın hoşuna gitmese bile Allah'ın rızasının bulunduğu şeyleri işlemek ve yapmaktır. Bu, nebilerin derecesidir. Bunun daha üstünü (Allah'ın salat ve selamı üzerlerine olsun) rasullere aittir. Bunun da üstünü Ulu'l-azm peygamberlere (Nuh, İbrahim, Musa, İsa, Muhammed) aittir. Bunun da üstünü bizim nebimiz Muhammed (s.a.v)'e aittir. O, bütün aleme yöneldi ve kendisini tamamen Allah'ın çağrısına adadı. Allah için yakın ve uzak herkesin düşmanlığını üzerine çekti. Her bakımdan halkın rızasına karşılık Allah'ın rızasını tercih etti. Allah'ın rızasını tercihde kimsenin kınamasına aldırmadı. Bilakis onun bütün düşüncesi, azmi ve çalışması sadece Allah'ın rızasını tercihe, risaletini tebliğe, O'nun kelimelerini yüceltmeye, Allah'ın düşmanlarıyla cihad etmeye yönelikti. Bu durum Allah'ın dininin bütün dinlere üstün gelmesine, yeryüzünde hükümlerin uygulanmasına ve O'nun nimeti mü'minlere ulaşıncaya kadar devam etti. Rasulullah (sav) böylece risaleti tebliğ, emaneti eda, ümmeti eğitme ve Allah'ın hakkı konusundaki cihadını tamamlamış oldu. Kendisine Rabbinden ölüm gelinceye kadar Allah'a kulluk yaptı. Öyleyse Allah Rasulü'nün ulaştığı isar'ın bu derecesine hiçbir kimse ulaşamaz.

Herevî'nin "İsar'da mihnet ve çeşitli engeller zorlasa bile" sözüne gelince. Doğrusu başlangıçta zorluklar ağır gelir. Böylelikle isâr ehli olmayan geride kalır. Bu zorluklar ona ikram ve bağış haline gelir. Bu durum havas ve avamın tecrübesiyle sabittir. Şöyle ki, kul, Allah'ın rızasını halkın rızasına tercih ettiği, bu rızasının ağırlığına ve zorluğuna tahammül ettiği ve onun mihnetine sabrettiği sürece, Allah kulunun katlandığı kadarıyla bu mihneti ve zorluğu nimete, sevince ve yardıma çevirir. Böylece kul korktuklarından emin ve umduklarına nail olur. Yorgunluk raha-

ta, sıkıntı bolluğa, belalar ve mihnet nimete, kızgınlık ise rızaya dönüşür. "Allah'ın sünnetinde asla bir değişme olmaz" kuralınca Allah'ın rızasını halkın rızasına tercih edenler halkın nazarında hoş görülmez. Böylece kendilerini önceleri övenler yermeye, sevenler de kızmaya başlarlar. Dolayısıyla bu tiplerden hiçbiri maksadına ulaşamamış, Allah'ın rızasının sevabını alamamışlardır. Bu tipler toplumun en aciz ve en ahmak olanlarıdır.

Bununla beraber, halkı razı etmeye güç yetmez. Halkın rızası, emredilen ve tercih edilmesi istenen bir şeyde değildir. Böyle birşey asla mümkün olamaz, bilakis onların sana kızması gerekir. Zira toplumun sana kızması ve senin de Allah'ın rızasını elde etmen sana daha çok sevimli geldiği gibi, Allah'ın senden razı olmamasından çok daha faydalıdır. Halkın Hakkın rızasını tercih edene kızması kaçınılmaz ise, o zaman senin Allah'ın rızasına ulaşmana sebep olan halkın kızmasını tercih etmen gerekir. Doğrusu onlar bu kızgınlıklarının arkasından senden daha sonra hoşnut olacaklardır. Yoksa en değersiz hoşnutsuzluk ve kızgınlık sana, dinine, imanına ve ahiretine fayda vermeyendir. Sana onların dünyada zararı dokunsa bile, Allah'ın gazabının zararı kat kat daha büyüktür. Aklın vardığı sonuç şudur: Fesad edici olan iki şeyin küçüğüne tahammül etmek, büyüğünü savmak; iki maslahattan (iyilik) küçük olanı terketmek ise daha büyük olanı elde etmek içindir. Öyleyse iyi düşün, sonra iki durumdan hangisinin daha hayırlı olduğunu araştır, sonunda hayırlı olanı tercih et, şerli olandan uzaklaş. Bu ölçü Hakkın rızasını, halkın rızasına tercih etmede açık, zaruri ve kesin bir ölçüdür.

Şimdi hal böyle iken kişiye Allah'ın rızasını tercih yeterlidir. Ama halkın rızasını Hakkın rızasına tercih edince, Allah'ın gazabının sıkıntısını halk (insanlar) gideremez.

Selefden birisi der ki: "Sana bir tek kişiyi (Allah) memnun etmek, birçok kişiyi memnun etmekten daha kolaydır. Sen bu bir tek zatı memnun ettiğin zaman O'nun memnun olması, diğer bütün insanların memnun olması için yeterlidir."

İmam Şafii (ra) der ki: "İnsanları memnun etmeye çalışmak ulaşılamayacak bir amaçtır. Öyle ise sen kendi maslahatının olduğu şeye bak ve ona sarıl."

Açıktır ki, kişinin salahı ve kurtuluşu Hakkın rızasını halkın rızasına tercih etmekle olur. Bu konuda Ebû Firas'ın kendisine hiçbir fayda ve zarar vermeyen mahluk için söylediği şu şiir ne kadar güzeldir:

Varsın hayat acı olsun, keşke sen tatlı olsan

Varsın herkes öfkelensin, keşke sen razı olsan;

Varsın alemle benim aram harab olsun,

Keşke seninle benim aram mamur olsa;

Zaten toprak üstündeki herşey yine topraktır.

Sonra Şeyh Herevî (ra) değeri büyük olan isar'ı yapmaya imkân sağlayacak şeyleri zikreder. "Bu, üç şeyle mümkündür. Güzel davranış, bağlılığının güzel olması ve sabır gücüyledir."

Bellidir ki, Allah'ın rızasını, halkın rızasına tercih eden kaçınılmaz olarak

halkın ezası, engellemesi ve düşmanlığıyla karşı karşıya kalır. Bu, Allah'ın yaratıklarındaki sünnetidir. Yoksa nebilerin ve rasullerin ne suçu vardı? Ayrıca insanlara adaleti emreden, Allah'ın dinini uygulamayı, kitabını, Rasulünün sünnetini savunmayı üzerine alanların ne suçu vardı?

Netice itibariyle kim Allah'ın rızasını tercih ederse kaçınılmaz olarak rezillerin, kızgınların, açların, sefillerin, cahillerin, bidatçıların, batıl siyasetçilerin, Hakkın hidayetine muhalif olanların engellemesi ve düşmanlığı ile karşılaşır. Bunların düşmanlıklarına ve engellemelerine Allah'a dönmek isteyen ve *"Ey mutmain olan nefs, birbirinizden razı olarak Rabbine dön"* (Fecr, 27-30) ayetini dinleyip bununla amel edenler katlanabilir. Kimin bağlılığı olgun ve sağlam olursa insanların düşmanlık ve engellemeleri onu sarsamaz, dağlar onu kımıldatmaz. Kimin inancı, azmi, sabrı güçlüyse sıkıntılar, korkular, şiddetler, onun azmini ve sabrını bozamaz.

Ben derim ki: Bu meselenin iki dayanağı vardır: Dünyada zühd ve senadır. Kim zayıf düşer ve geri kalırsa bunun sebebi, dünyayı sevmesi, ebedi olarak dünyada kalmak istemesi, insanlar tarafından övülmeyi sevmesi, kendisini kötüleyenlerden nefret etmesidir. Dünya tutkusundan ve gösterişten kim uzak durursa, bütün bu arızî şeyler kendisinden uzaklaşır. Ve işte o zaman Allah'ın eri olur.

Dünya tutkusundan ve gösterişten uzaklaşmanın iki esası vardır: Yakinî bilginin sağlamlığı ve muhabbetin gücü. Aynı şekilde yakîn ve sevgi de iki şeye dayanır. Allah'a yönelme ve Allah'ın rızasını istemedeki samimiyet, bu ikisine götüren ve ulaştıran sebeplere sarılmakla olur.

Öyle ise bu noktada halkın etkisi ve gücü biter. Bundan sonraki başarı bütün işlerin yönetimi kendisinde olan Allah'ın elindedir. *"Allah istemeden siz isteyemezsiniz, Allah Alimdir, Hakîmdir. İstediğini rahmetine koyar ve zalimlere elim bir azap hazırlar"* (Dehr, 30-31).

Herevî der ki:

"Üçüncüsü: Allah'ı tercih ettiğini tercih etmektir. İsar'a dalıp gitmek mülkiyet iddiasında bulunmaktır. Sonra Allah'ı tercih etmeyi gördüğüne şahitliği terketmen, sonra da şuhûdun terkinden gaib olmandır."

Herevî "Allah'ı tercih etmeyi tercih etmek"le şunu demek istiyor: Tercihini kendi nefsine değil, Allah'a nisbet etmendir. Tercihi yaptıran Allah'dır, sen değilsin, böylece sanki sen isar'ı ona teslim etmiş olursun. Sen kendinden başka birşeyi tercih ettiğin zaman, onu tercih eden sen değilsin, Hakk'tır. Sonuçta gerçek olarak tercihi yapan Hakk'tır. Zira gerçek olarak veren de Hakk'tır.

Sonra Herevî isar'ı Allah'a nisbet ettirmeyi ve kendi nefsine nisbet ettirmeyi terkettiren sebebi açıklar ve der ki: "İsar'ın içine dalıp gitmek mülk ve meliklik iddiasında bulunmak anlamına gelir."

Sonuçta kul tercih edenin kendisi olduğunu iddia edince, başkasına karşı tercih ettiği şeyin maliki olduğunu da iddia etmiş olur. Gerçekte ise Malik, ancak her şey kendisinin olan Allah'dır. Kul mülkiyet davasından vazgeçince Allah'ın isarını kendi nefsinin isarına tercih etmiş olur. Bu zaten Allah'ın ona tercih etmeyi vermiş olmasıdır. Böylece Allah'ın, mülkünde yegane tasarruf sahibi olduğuna şahit olur.

Mülkü ve melikliği olmayanın ne tür bir bağış ve isar'ı olabilir?

Herevî'nin "Allah'ın isar'ına olan rüyetinin şuhûdunu terk etmendir" sözü ile anlatmak istediği şudur: İsar'ın manasını Allah'a teslim etmekle Allah'ı tercih etmeyi tercih ettiğin zaman, nefsinden vazgeçmen gereken birşey daha kalmıştır. Bu da senin Hakkı kendi isar'ınla tercih ettiğini görmüş olduğuna şahit olmandan dolayı ortaya çıkar. Oysa sen isar'ı kendine değil, Allah'a nisbet ediyorsun. Doğrusu senin bu duruma şahit olmanda ve senin bu durumu görmende başka bir iddia daha vardır. Bu mülk ve meliklik davasından daha büyüktür. Sen Allah'ı tercih etmeni sağlayan birşeye sahip olduğunu söylüyorsun, bu tercih sana ait olduktan sonra, tercih konusunda bu şeyi kendi nefsinden önceye aldın. Böyle bir dava ve iddia birincisinden daha zor ve karmaşıktır. Meliklik anlamına gelen ikincisi, birincisini de ihtiva eder. Ve sen bunu onun sayesinde görmekle arttırırsın. Neticede birinci kişi mülkiyet iddia ediyor ve onu isar ediyor. İkinci kişi hem mülkiyeti hem de isarı kendinden sayıyor. Öyle ise kişinin bu isar'a olan rüyetinin şuhûdunu terk etmesi gerekir. Böylece kul bu isarı kendinin Allah'a has kıldığına inanmaması, tam tersine Allah'ın tercih ettiğine inanması gerekir. Eser, tercih, bizzat Allah'ın kula vacip kılmasından dolayı kula vacibdir, gereklidir. Bu eser ve tercih, kulun kendisine bu durumu vacip kılmasıyla değildir.

Herevî'nin "Sonra senin terkten de gaib olmandır" (terki terk) sözüne gelince: Demek istiyor ki, bu şuhûd ve rüyet mertebesine ulaştığında sende başka birşey kalır. O da şudur: Terketmen gereken, mülkiyet davasını ihtiva eden bu terk etmeyi görmüş olmandır. Bu da yalancı bir davadır. Zira kulun sahip olduğu hiçbir şey yoktur; yapmak ya da yapmamak onun elinde değildir, bütün işler Allah'ındır.

Şüphesiz keşif, şuhûd, ilim ve marifetçe de açıklık kazandı ki, kulun asla hiçbir şeyi yoktur ve kul gerçekte hiç birşeye malik değildir. Gerçek anlamda melik kulun efendisidir. Nitekim eser, isar ve istisarın hepsi Allah'a aittir, Allah'tandır, Allah'a doğrudur. Kul bu durumu bilerek ya da bilmeyerek seçsin ya da seçmesin durum aynıdır. Öyle ise *eser* bir vakıadır. Kul hoşlansa da hoşlanmasa da. Bu, Hakk olan Yüce Melik'in kendi mülkünde tercih etmek istemesidir. Bu durumu Herevî'nin şu sözünde de anlarsın: "İsar, isteyerek olursa güzel olur, zorla olursa da sahih olur." Allah sübhanehu en iyi bilendir.

AHLAK MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım isteriz"in mertebelerinden birisi de "mekarim-i ahlak" mertebesidir. Allah Teala Nebisi (sav)' için *"Şüphesiz sen yüce bir ahlak üzeresin "* (Kalem, 4) buyurur. Mücahid ve İbn Abbas (ra) bu ayeti şöyle yorumlar: "Sen büyük bir din üzeresin, benim nazarımda bu büyük dinden daha sevimli ve hoş birşey yoktur. Bu din İslam dinidir." Allah kendisinden razı olsun Hasan der ki, "Bu Kur'an'ın adabıdır." Katade, "Bu Allah'ın emrettiği ve yasakladığı şeydir" der. Bu durumda mana şöyle olur: "Sen, Allah'ın Kur'an'da tercih etmiş olduğu büyük bir ahlak üzeresin."

Buhari ve Müslim'de Hişam b. Hakîm, Hz. Aişe (ra)'ye Rasulullah (sav)'ın ahlakını sorar. Hz. Aişe "O'nun ahlakı Kur'an ahlakıdır" der. Hişam da başka birşey sormadan kalkıp gider. (Müslim, Salatü'l Müsafirin, 139; Müsned VI/54, 163).

Şüphesiz şu ayette Allah Teala güzel ahlakın hepsini Rasulullah'ta toplamıştır: "Affa sarıl, marufu emret ve cahillerden yüz çevir" (A'raf, 119). Cafer b. Muhammed, "Allah, Nebisine (sav) güzel ahlakı emretti" der.Kur'an'da güzel ahlakı böylesine mücmel bir tarzda ifade eden başka hiçbir ayet yoktur. Denilir ki, bu ayet nazil olduğu zaman Rasulullah (sav) Cibril'e "Bu nedir?" diye sorar. Cibril "Daha sormadan bilemem" der. Sorduktan sonra Rasulullah (sav)'a dönerek"Allah Teala sana ziyareti keseni ziyaret etmeni, senden esirgeyene vermeni, sana zulmedeni affetmeni emrediyor" der (İbn Kesir, Tefsir, III/535).

Hiç şüphe yok ki, sözü dinlenir kişinin topluma karşı tutumu üç türlüdür: Birincisi: Toplumun maslahatına uygun olanı emreder ve yasaklar. İkincisi:Toplum içindeki saygınlığını sürdürür. Üçüncüsü: Bu durumda insanlar ona karşı iki türlü tavır alırlar: a) Ona yardımcı dostlar, b) Ona karşı gelen düşmanlar. Bunların her birisiyle ilgili onun yapması gereken görevleri vardır.

Onlara emr ve nehyetme konusundaki görevi, marufu (iyiyi) emretmesidir. Maruf ile kastedilen, onların kurtulmalarını ve durumlarını düzeltmelerini sağlayan

şeydir. Ayrıca marufun zıddı olan münkerden (kötülük) onları yasaklaması gerekir.

Kişinin kendi sözünü dinleyenlere karşı yapacağı vazife de şudur: Onlardan kolay şeyleri isteyerek, gönül rızasıyla yapabileceği şeyleri yapmasını istemesidir. Onlara yorgunluk ve bıkkınlık verecek şeyleri yaptırtarak ya da yapmalarını isteyerek kargaşa çıkarmamalıdır.

Kişinin cahiller yanında yapması gereken şey ise onlardan yüz çevirmesi ve onların kendisine yaptıklarına karşılık vermeyip intikam almamasıdır. Şüphesiz Allah Teala Nebisine (sav) şöyle diyor: *"Aff'a sarıl, marufu emret, cahillerden de yüzçevir"* (A'raf, 199).Allah ikisinden de razı olsun Zübeyr oğlu Abdullah diyor ki: "Allah, Nebisi (sav)'ne insanların ahlakından afv ahlakını almasını emretti." Mücahid (ra) şu yorumu yapar: "Sen insanların (güzel) ahlak ve amellerinden olan affa alabildiğine sarıl. Davranışlarını affet, müsamaha göster ve kolaylık sağla. Onların iç dünyalarını araştırma; gönül dünyalarına ve kalplerine muttali olmaya çalışma." İbn Abbas (ra) da şöyle bir yorum yapar: "Onların sana getirdikleri mallarının ihtiyaç fazlasını al. Bu mal, aile harcamalarından artan kısımdır." Bu yorum da Allah Teala'nın şu ayetinin manasına uygundur: *"Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar, sen de malın fazlalık kısmını (afv) de"* (Bakara, 219) Sonra Allah Teala "Örfü emret" buyurdu ki örf, maruf olan her şeydir. Örfün en maruf olanı da "tevhid"dir. Ardından kulluk ve kulun hakları gelir. Sonra Allah Teala "Cahillerden yüz çevir" buyurdu. Demek istiyor ki, bir cahil sana yanlış bir davranışta bulunursa aynı şekilde sen de ona karşılık verme. Nitekim Allah Teala bir başka ayette: *"Cahiller onlara (müminlere) muhatap olduklarında cahillere selam verip geçerler"* (Furkan, 63) buyuruyor. Bu duruma göre bu ayet neshedilmiş değildir. Bilakis "Allah'ın ona karşı yapmayı vacip kıldığını yerine getirmekle birlikte ondan yüz çevir, kendin için ondan intikam alma" demektir.

Allah'ın salatı ve selamı üzerine olsun Nebi'nin ahlakı da böyle idi. Enes der ki: "Allah'ın Rasulü, insanların en güzel ahlaklısıydı. Onun avucundan daha yumuşak bir ipeğe ve atlasa dokunmadım, onun kokusundan daha güzel bir koku koklamadım. Ona tam on yıl hizmet ettim, bana bir kez üf bile demedi. Yaptığım bir şeye bunu niçin yaptın, yapmadığım bir şeye de bunu niçin yapmadın demedi." (Müslim, Adab, 30; Ebu Davud, Edeb 1; Müslim, Fedail, 81) Allah'ın Rasulü (sav) iyiliğin güzel ahlak olduğunu haber verdi.

Müslim'in Sahih'inde Selman oğlu Nevvas'dan şöyle bir rivayet vardır: "Rasulullah'a iyilik ve kötülüğün ne olduğunu sordum. Rasulullah da "İyilik, güzel ahlaktır, kötülük vicdanını (sadrını) rahatsız eden ve insanların öğrenmesinden hoşlanmadığın şeydir" buyurdu" (Tirmizi, Zühd,52; Müsned IV/182).

Böylece Allah'ın Rasulü iyilik ve kötülüğü karşılaştırarak iyiliğin güzel ahlak, kötülüğün de vicdanı rahatsız eden ve gönül darlığı veren şey olduğunu haber verdi. Rasulullah (sav)'ın bu sözü aynı zamanda ahlak güzelliğinin dinin tamamı olduğunu da gösterir. Güzel ahlak iman hakikatleri ve İslam'ın şeriatıdır. Bu yüzden Rasulullah iyilik yapmayı kötülükle, günahla ve kötü ahlakla karşılaştırırdı.

Bir başka hadisde ise şöyle buyurulmaktadır: "İyilik (birr) nefsin huzur bulduğu şeydir. Kötülük (ism) gönlü sıkıştıran ve rahatsız eden şeydir." Burada güzel ahlak bir iyilik olarak tefsir edilmiş, böylece de güzel ahlakın nefsin ve kalbin huzu-

ru olduğu gösterilmiştir. Kötülük ise gönlü sıkıştıran, rahatsız edip yaralayan, insanı şüphede bırakan şey olarak belirtilmiştir. Kalp darlığı güzel ahlaktan başka bir şeydir. İnsanların örfüne göre kötü ahlaktır, ahlakın kötü oluşudur. Nitekim Buhari ve Müslim'de Rasulullah(sav)'ın şöyle bir hadisi vardır: "Sizin en hayırlınız ahlakı en güzel olanınızdır." (Buhari, Edeb, 39)

Tirmizi'de de Ebu'd-Derda'dan bir rivayet vardır. Peygamber efendimiz (sav) diyor ki: "Kıyamet gününde mü'minin terazisinde güzel ahlaktan daha ağır gelen hiçbir şey yoktur. Şüphesiz Allah apaçık, yüz kızartıcı davranışlarda bulunana kızar." Tirmizi bu hadisin hasen sahih olduğunu söyler. (Tirmizi, Birr, 62)

Yine Tirmizi'de Ebu Hureyre (ra)'den bir hadis rivayeti edilir. "Rasulullah (sav)'a "İnsanların cennete girmesine en çok ne sebep olur?" diye sorulur. O da "Allah'dan korkmak ve güzel ahlaktır" der. "İnsanların cehenneme girmesine en çok ne sebep olur?" diye sorulunca "Ağız (dil) ve ferc (avret) diye cevap verir." (Tirmizi, Birr, 62)

Tirmizi'nin sahih kabul ettiği ve Hz. Aişe'den gelen bir başka hadis de şöyledir: "Mü'minlerin imanca en mükemmeli, ahlakça en güzel olanıdır. Sizin en hayırlınız da kadınlarına iyi davrananınızdır. (Tirmizi, Reda 11; İman 6; Ebu Davud, Sünen 16)

Ebu Davud'un rivayet ettiği Hz. Aişe (r.a)'dan gelen bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: "Şüphesiz mü'min, güzel ahlakı ile oruç tutan ve namaz kılan kimse derecesine yükselir." (Ebu Davud, Edeb 18)

İbn Ömer (ra) de Rasulullah (sav)'dan şöyle bir hadis rivayet eder: "Ben, gösterişi terk eden için cennetin kenarında, şakadan da olsa yalanı terk eden için cennetin ortasında; ahlakı güzel olana ise cennetin en yüksek yerinde bir ev yapıldığına kefilim." Bu hadisi Taberani rivayet eder ve isnadı da sahihdir. (Tirmizi, Birr, 58; Ebu Davud, Edeb 8)

Görüldüğü gibi en yüce ev, üç makamın en üstünü olan güzel ahlaka mükafat olarak verilmiştir. Cennetin ortasındaki ev, makamların ortası olan yalanı terketme makamına karşılık olarak verilmiştir. Cennetin en aşağı derecesindeki ev de gerçek bile olsa gösterişi terk edene mükafat olarak verilmiştir. Hiç şüphe yok ki güzel ahlak bütün bunların hepsini içine alır.

Tirmizi'nin *Sünen*'inde Cabir (ra)' in Rasulullah (sav)' tan rivayet ettiği bir hadis vardır: "Kıyamet gününde sizin bana en sevimli olanınız ve meclisime en yakın olanınız, ahlakı en güzel olanınızdır. Sizin bana en sevimsiz geleniniz ve kıyamet günü benden en uzak olanınız da faydasız yere çok konuşanınız, avurdunu şişire şişire konuşanlarınız ile mütefeyhuk olanlarınızdır" buyurdu. Sahabe, "Ey Allah'ın Rasulü, ilk ikisini anladık ama *Mütefeyhuk* kimlerdir? diye sorunca, Rasulullah "Onlar büyüklük taslayanlar, mütekebbirlerdir" dedi (Tirmizi, Birr, 71). Dinî bir faydası olmadığı halde çok konuşanlardır. Avurdunu şişiren ise başkasına karşı kendi fazilet ve bilgisini öven, büyüklenerek başkalarını küçük görendir. Mutefeyhuk kelimesinin aslı "fehk"dir; "dolmak" anlamına gelir.

Din Ahlaktır

Dinin tamamı ahlaktır. Ahlakı artanın dini de artar. Kim ahlakını güzelleştir-

mişse dinen de yükselmiş demektir. Tasavvufun durumu da böyledir.

Kettani der ki :Denildi ki, "Güzel ahlak iyilik ve cömertliği yaymak, eza etmemek ve ezaya tahammül etmektir." Denildi ki, "Güzel ahlak güzel olanı yaymak ve çirkin olanı engellemektir. Denildi ki, "Güzel ahlak kötü şeylerden temizlenmek ve faziletlerle süslenmektir. "

Güzel ahlak dört temele dayanır. Bu dört temelden başkasına dayanması tasavvur edilemez. Bunlar sabır, iffet, şecaat ve adalettir.

Sabır, kişiyi tahammüle, gazaplanma ve öfkeye hakim olmaya, eza vermekten kaçınmaya, yumuşak huylu ve sakin olmaya,tereddütlü ve aceleci olmamaya götürür.

İffet; söz ve davranış itibariyle kötü, çirkin ve rezil davranışlardan vazgeçmeye ve hayalı davranmaya götürür. Haya ve iffet her hayrın başıdır. Haya ve iffet kişiyi yüz kızartıcı suçlardan, cimrilikten, yalandan, gıybetten ve başkaları aleyhinde söz getirip götürmekten alıkoyar.

Şecaat; kişiyi nefsin izzetine, ahlaki değerleri tercihe götürür. Ayrıca nefsin sevdiğinden ayrılabilmek gücü ve cesareti demek olan şecaat, cömertlik ve el açıklığına da götürür. Bu durum nefsi, öfkesini yenmeye ve halim davranmaya götürür. Kişi nefsinin gücüyle ve şecaatıyla nefsin yularını elinde tutar. Nefsini kötü söz ve saldırganlıktan engeller. Nitekim Nebi (sav) de şöyle der: "Güçlü kişi pehlivan değildir. Güçlü kimse kızgınlık anında nefsine hakim olandır." (Müslim, Birr, 107). Kahramanlığın (şecaatin) hakikati budur. Şecaat kişinin hasmını yenmeye güç yetirdiği bir yetenektir.

Adalet kişiyi huylarını düzeltmeye, ahlaki davranışında aşırılıklara kaçmadan orta yolu bulmaya götürür.Adalet kişiyi cimrilik ve zelilliğin dengelenmesi anlamına gelen *sehavet* (cömertlik) ahlakına, korkaklık ve aşırı zulmün dengelenmesi anlamına gelen şecaata, kızgınlık ve suskunluğu dengelemek anlamına gelen hilim ve yumuşaklık ahlakına götürür.

Faziletli ahlakın kökü bu dört esasa dayanır. Kötü ahlakın temeli de yine dört esasa dayanır: Cehalet, zulüm, şehvet ve öfke.

Cehalet, kişiye güzeli çirkin, çirkini güzel, olgunu eksik, eksiği olgun olarak gösterir.

Zulüm, kişiyi bir şeyi kendi konumunun dışında değerlendirmeye götürür. Bu yüzden kişi kızması gereken yerde susup, rıza gösterir; susup rıza göstermesi gereken yerde ise kızar, öfkelenir. Nerede ne yapacağını bilemez; cömertlik yapacağı yerde cimrilik, cimrilik yapacağı yerde cömertlik yapar, saçar savurur. Öne geçmesi gereken yerde geri kalır, geri kalması gereken yerde öne geçer. Sert davranacağı yerde yumuşak, yumuşak davranacağı yerde sert davranır. Gururlu davranacağı yerde tevazulu davranırken, tevazulu davranacağı yerde büyüklenir.

Şehvet, kişiyi hırsa, aşırı mal sevgisine, cimriliğe, iffetsizliğe, düşkünlüğe, korkaklığa, zelilliğe ve her türlü aşağılığa götürür.

Öfke kişiyi kibre, kine, hasede, düşmanlığa ve ahmaklığa götürür. Bu huylardan

ikisinin bir araya gelmesiyle "yerilmiş ahlak" *(ahlak-ı mezmûme)* oluşur.

Bu dört huyun dayanağı ve temeli de iki tanedir: Zayıflıkta ve güçlülükte aşırılık. Zayıflıkta aşırılıktan acizlik, cimrilik, hakirlik, rezillik, alçaklık, hırs, aşırı dünya tutkusu, işlerin ve ahlakın değersizliği doğar. Güçteki aşırılıktan ise zulüm, gazap, hiddet, çirkin ve yüz kızartan işler, akılsızlık ve kararsızlık doğar.

Bu kötü davranışlardan birinin diğeriyle eşleşmesinden azgın çocuklar meydana gelir. Nefis, kuvveti de zaafı da barındırır. Elinden gelse insanların en zalimi; zulme uğrayınca da insanların en zelili olur. O zalim, kaba ve zorbadır, zulme uğrayınca kadından daha zavallı, güçlüye karşı korkak, zayıfa karşı saldırgandır.

Kötü huylar birbirlerinden etkilenip diğerini doğurur; güzel huyların etkilenip diğerini doğurduğu gibi. Güzel olan her huy, kötü olan iki huy tarafından kuşatılmıştır. Örneğin cömertliği cimrilik ve saçıp savurma gibi iki kötü huy, tevazuyu korkaklık ve kibirlenmek gibi iki kötü huy kuşatmıştır.

Ne zaman ki, nefis dengeyi kaybederse kaçınılmaz olarak sonuçta iki kötü huydan birisine kapılır. Nefs tevazu halinden ayrılınca ya büyüklenme ve gururlanmaya kapılır veya alçaklık, hakirlik ve zillete uğrar. Haya halinden ayrılınca ya utanmazlık ve saldırganlığa veya cinselliğe karşı düşmanlığından dolayı acizlik, uyuşukluk ve mıymıntılığa düşer ve böylece ondan elde edeceği kârı kaybeder. Böyle olmasının sebebinin de haya olduğunu zanneder. Oysa bu beceriksizlik, uyuşukluk, korkaklık ve nefsin pısırıklığıdır.

Aynı şekilde sabırdan ayrılınca da ya inleyip sızlanmaya, yanıp yakınmaya, tahammülsüzlüğe, azımsamaya gider veya katı kalpliliğe ve kabalığa ve ruh katılaşmasına sürüklenir. Nitekim bir şairin söylediği gibi.

Biz kimseye ağlamazken o bizim için ağlar,

Öyle ise biz develerden daha katı yürekliyiz.

Yumuşak huyluluktan (hilm) ayrılınca ya aceleciliğe, şımarıklığa ve hiddete, başkasını küçümsemeye veya alçaklık, zavallılık ve ezikliğe kapılır. Muhakkak ki, zavallılık ve ezikliğin getirdiği yumuşaklık ile güçlülükten, izzetten ve şereften doğan yumuşaklık arasında belirgin bir fark vardır. Nitekim şöyle söylenmiştir:

Güçsüzlükten doğan eziklik ,alçakların sığındığı bir durumdur

Yumuşaklıkdan (hilm) , rıfk ve merhametten uzaklaşınca ya aceleciliğe, sabırsızlığa ve kabalığa veya tefrite düşüp kayba uğrar. Tedbirli olmak bu iki huyun arasındadır. Allah'ın müminlere verdiği izzetten ayrılırsa ya kibre veya zillete uğrar. İyi ve beğenilen izzet bu ikisinin arasındadır. Şecaat huyundan ayrılınca ya sevilmeyen yırtıcılığa veya korkaklık ve pasifliğe gider. Yüce değerler uğrunda yarışmayı ve imrenmeyi bırakınca ya hasede veya düşkünlüğe, elindekiyle yetinmeye maruz kalır. Kanaattan uzaklaşınca ya aşırı hırsa ve dünya tutkusuna veya tembellik ve çaresizliğe düşer. Rahmetten ayrılınca ya katılığa veya kalbin zayıflığına ve nefsin korkaklığına maruz kalır. Koyunu kurban edemeyen, hukuki bir cezayı infaz edemeyen ve çocuğu azarlamayan kişinin bu davranışını rahmetten dolayı sergilediğini iddia etmesi gibi. Oysa mahlukatın en merhametlisi olan Nebi

(sav), bizzat kendi eliyle bir defada altmış üç deveyi kesti,,kadın ve erkeklere çeşitli hadd cezalarını uyguladı, recmedilen ölünceye kadar recmi uyguladı. Oysa Allah'ın Rasulü, mutlak anlamda bütün yaratıkların en merhametlisi, en yumuşak huylusu idi.

Nebi (sav)davranışlarında dengeli idi. O ne tamamen insanlardan yüz çeviren, surat asan, yüksekten bakan birisiydi ne de heybet ve vakarını kaybedecek kadar kendini koyvermişti. Zira kendini koyvermek heybetin kaybolmasına; sert bir şekilde davranmak da insanların nefret ve öfkesine sebeb olur.

Denge ahlakına sahip olan kişi heybetli, sevimli, alnı açık ve hoş sohbet olandır. Nebimiz (sav)'in sıfatı konusunda şöyle bir rivayet vardır: "Onu apaçık gören saygı duyar, onunla dost olan onu severdi." (Tirmizi, Menakıb, 8)

Salik için böyle bir ayrım gerçekten çok faydalıdır. Kısa zamanda saliki menziline ulaştırır ve kaybolması mümkün olmayan ahlakıyla saliki gayesine götürür. İnsan fıtratına en zor gelen şey nefsin sahip olduğu karakterin değiştirilmesidir. Zor riyazet ve yorucu mücahede yapanlar bu tabiatı değiştirmeye çalıştılarsa da muvaffak olamadılar. Fakat yine de nefs bu riyazetler sayesinde kontrol altına alınabilir. Bu çirkin ahlakın sultası ortaya çıkınca riyazet orduları dağılır ve yaratılış ülkesini istila eder.

Bu; salikin ahlak ile ulaşabileceği bir konudur. Salikin bu ahlakın tedavisine ve izalesine gerek duymaz. Salikin bu fasılda yol alması, kötü ahlakını yok etmek için çalışanlardan daha güçlü ve daha hızlı olur.

Bütün bunlardan önce anlatmak istediğimize uygun gelen bir örnek verelim. Bu örnek de şudur: Kendi doğal halinde akıp giden bir nehir vardır. Bu nehir toprağı sulamaya, ve mamur etmeye olduğu kadar bela ve afete de sebebiyet vermektedir. Bu arazinin sahipleri de bilmekteler ki, bu nehir durmaksızın başlarına bela getirmekte ve mallarını, topraklarını telef etmektedir.

İnsanlar bu nehrin taşkınlığı karşısında üç gruba ayrılır. Bir grub bütün güçlerini ve işçilerini bu nehri kontrol altına almaya, durdurmaya sarfediyor. Ne var ki sonuçta bu grup ciddi birşey yapamıyor. Nehir kontrol altına alınacakken tekrar azgınlaşıyor. Sonuçta nehrin yaptığı tahribat ve yıkım çok daha fazla oluyor.

İkinci grup da bu durumu görür ve kendilerine hiçbir şeyin fayda vermeyeceğini bilirler. Nehrin zararlarından korunmasının ancak onu kaynağından kesmekle mümkün olacağına inanır ve nehri kaynağından kurutmaya çalışırlar. Ancak bu iş onlara son derece güç gelir. Nehrin tabiatı onlara karşı son derece direnir, oysa onlar daima nehri engellemeye, kaynağından kurutmaya çalışırlar. Ne zaman bir yerde nehrin önüne bir set çekseler, nehir bir başka yerden fışkırır. Sonuçta nehrin bu özelliğinden dolayı bu kimseler, ziraat yapmaktan, o bölgeyi imar etmekten ve ağaç dikmekten uzaklaşırlar.

Üçüncü grup ise menfaatlerinin zayi olduğunu görür ve nehri zararsız bir yöne akıtmaya çalışırlar. Nehrin yönünü kendilerine fayda verecek bir yere yönelterek nehirden zarar görmezler. Böylece nehri verimli bir toprağa akıtırlar ve toprağı nehirle sularlar. Bu toprakta türlü türlü yeşillikler, çeşitli meyveler yetişir. Sonuçta bu grup nehir konusunda en doğrusunu ve makulünü yapan grup olur.

Bu misalden anlaşıldığına göre , Allah sübhanehu, insanları ve diğer canlıları gazap ve şehvet gücünü taşıyan bir tabiatta yarattı, O'nun hikmeti insanların tabiatının böyle olmasını gerektirdi.

Nefsin ahlakı ve sıfatları bu iki güce dayanır. Bu iki güç her canlının yaratılışında bulunmaktadır. Canlı şehvet ve irade gücüyle kendine zarar vereni defeder. İnsan ihtiyaç duyduğu şeyde şehvet gücünü kullanınca bu güçten hırs doğar. Kendine zarar vereni defetmek için gazap gücünü kullandığında ise güç ve gayret doğar. İnsan kendine zarar veren şeyi defetmekten aciz kalınca bu durum kin doğurur. İhtiyaç duyduğu şeyi elde etmekten aciz kaldığında ve bu ihtiyaç duyduğu şeye sahip olan başkasını gördüğünde ise bu durum onda hased duygusunu doğurur. Eğer istediğini elde ederse bu durumda aşırı şehveti ve iradesi onda cimrilik ve ihtiras meydana getirir. İnsanın birşeye olan hırsı ve şehveti arttığında onu sadece gazap gücüyle elde etmesi mümkün olunca, bu konuda gazap gücünü kullanır. Sonuçta zulüm, taşkınlık ve düşmanlık ortaya çıkar. Bundan da kibir, övünme ve kendini beğenme doğar. İşte bunlar gazap ve şehvet gücünden doğan ve biri diğeri ile birleşen ahlaktır. Nehir bu iki güce misal oluşturur. Bu nehir tabiatın mecraına dökülmüştür. Bu güçlerin akış yeri kalbin yıkımına, onun umranına ve kazancınadır. Kaçınılmaz olarak kalbin havuzlarını tahrip ve yok eder. İşte zalim ve cahil nefisler bu nehri kendi başına bırakırlar. Böylece iman diyarı harap olur. İmanın eserleri sökülür, imanın umranı yıkılır ve orada deve dikeni, ebucehil karpuzu, zakkum ağacı gibi bir çok zararlı bitkiler yeşerir. Kıyamet gününde bu ağaçların meyvesini cehennem ehli yer.

Faziletli ve arınmış nefislere gelince: Bunlar nehrin bu durumunu gördüler ve üç gruba ayrıldılar. Riyazet, mücahede, halvet ve zühd ashabı, nehri kaynağından kurutmaya çalıştılar. Beşerî yaratılış ve Allah'ın hikmeti bu işi yapmalarına mani oldu ve beşerin gücü bu nehri durduramadı. Sonuçta mücadele şiddetlendi, harp devam etti, çarpışma bazen lehlerine, bazen aleyhlerine döndü. Bunlar nefsin bu sıfatlarını yok etmek için var güçleriyle nefsle mücahedeye koyuldular.

Bir grup nefsin bu sıfatlarından yüz çevirdi ve iyi işlerle meşgul olmaya başladı ve nefsin bu özelliklerinin isteklerini tahayyül etmekle beraber nefsin bu isteklerine gem vurdular. Fakat nehrin mamur beldeleri (bedenlerini) bozmasına karşı koyamadılar. Aksine bedenlerini korumak, bina ve temellerini sağlamlaştırmakla ilgilendiler ve bildiler ki bu nehir kaçınılmaz olarak umrana ulaşacak. Ancak sağlam bir binaya ulaşınca onu yıkamaz, ama sağından ve solundan yol bulur geçer. Sonuçta, bunlar bütün güç, azim ve iradelerini imar ve binayı sağlamlaştırmaya yönelttiler. Binanın yıkılmasından korkarak güçlerini, bozucu maddeyi kökünden kesmeye sarfettiler.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye'ye bu problemi, belaların kökünden nasıl kesilebileceği ve yolun nasıl temizlenmesi gerektiğini sordum. Bana bütün görüşünü anlattı ve dedi ki: "Nefis lağım kuyusuna benzer; ne kadar kazsan dibi görünmez ve temizlenmez. Fakat bu kuyunun ağzına bir kapak yapıp örtebilirsen, bunu yap ve eşelemekten vazgeç. Sen asla bu kuyunun dibine ulaşamazsın, eşeledikçe dibinden yeni şeyler çıkar."

Ben bu meseleyi bir şeyhe daha sordum. Bana şöyle cevap verdi: "Nefsin afetle-

ri yolcunun yolundaki akreplerin ve yılanların belalarına benzer. Eğer yolcu bunları öldürerek yolu bunlardan temizlemeye koyulursa, yola devam edemez ve yol alması mümkün olamaz. Fakat senin himmetin, yoluna gitmek, onlara yönelmemek ve onlardan yüz çevirmek olsun. Yolda ilerlemene bir engel çıkınca onu öldür ve sonra yoluna devam et." Şeyhü'l-İslam bunu çok güzel buldu ve söyleyeni de övdü.

Bu durum anlaşıldığına: Bu sıfatlar boş ve abes olarak yaratılmamıştır. Bu sıfatlar çiçekleri, dikenleri, meyveleri ve ağaçları sulayan su gibidir. Bunlar cevherlerle sanlı dolaplar ve sandıklar gibidir. Ve yine gördüler ki, korktukları şey kurtuluş ve zafer sebebinin kendisidir. Sonunda gördüler ki, kibir, yüceliği, övünmeyi, azgınlığı, zulmü ve düşmanlığı besleyen, sulayan bir nehirdir. Ve yine büyüklenmek, düşüncenin yüceliğini, soyluluğu, hamiyyeti, Allah'ın düşmanlarına karşı direnmeyi, onlara üstün gelmeyi sulayan bir nehirdir. Bu nehir büyüklük sedefinde birincidir. Böylece onlar bu büyüklük nehrinin akış yönünü bu bahçeye çevirerek bu inciyi sedefinden çıkardılar ve onu kendi gönüllerinde olduğu gibi korudular. Ancak bu büyüklük (kibir) duygusunu en faydalı şekilde kullandılar. Rasulullah (sav) Ebu Dücane(ra)'yi iki düşman hattı arasında böbürlenerek yürürken gördü ve buyurdu ki: "İşte bu Allah'ın buğzettiği yürüyüştür, ama buradaki yürüme bunun dışındadır" (Haysemi VI/109). Rasulullah (sav) bu sıfat ve huyu, ahlakı, en güzel noktaya oturtmuştur.

Bir başka hadiste -zannedersem Müsned'de- şöyle buyurulmaktadır: "Allah kibrin bir kısmını sever, bir kısmına da buğzeder. Allah'ın sevdiği ve hoşlandığı kibirlenme, kişinin harpte ve sadaka esnasındaki kibirlenmesidir" (Müsned, V/445,446). Yerilen ve Hakka gitmeye engel olan bir durumun Hakka ulaştırıcı hale dönüşmesine bak!

Riyazet ve mücahede ile amel edenler ve halvet ehline gelince; ne yazık ki onları bu durum şüphelere, afetlere ve sapıklıklara düşürdü.

Nefislerin arındırılması peygamberlere verilmiştir. Yüce Allah, nebileri (as) nefislerin tezkiyesi için gönderdi ve nefislerin tezkiyesi işini onlara verdi. Allah onların elinde nefis terbiyesini bir ahlak ve ilham değil bir davet, talim, beyan ve irşad kıldı. Dolayısıyla nebiler ümmetlerin nefislerini tedavi etmek için gönderildiler. Allah Teala buyurur: *"O, Allah, ümmilere ayetlerini okuyan bir Rasul gönderdi. Rasul, onların nefislerini temizliyor ve onlara kitap ve hikmeti öğretiyor, her ne kadar onlar daha önce apaçık bir sapıklıkta olsalar bile"* (Cuma, 2.) Yine Allah Teala şöyle buyuruyor: *"Nitekim size içinizden bizim ayetlerimizi size okuyan bir Rasul gönderdik. Bu Rasul sizi arındırır ve size kitabı, hikmeti ve bilmediğiniz şeyleri öğretir. Beni anın, ben de sizi anayım. Bana şükredin, bana karşı nankörlük etmeyin"* (Bakara, 151, 152).

Nefisleri arındırmak, bedeni tedavi etmekten daha zor ve güçtür. Kim Rasullerin getirmediği riyazet, mücahede, halvet gibi yöntemlerle nefsini arındırmaya çalışırsa, bu kişi kendi kıt bilgisiyle kendi kendini tedavi etmeye çalışan hasta gibidir. Doktorun bilgisinin yanında bu adamın bilgisinin ne kıymeti olabilir? Rasuller de kalplerin tabibleri olduklarından ellerine tamamen teslim olmaktan başka bir çıkış yolu yoktur. Allah müsteandır.

Eğer sen huyun, ahlakın oluşması kesble mümkün müdür veya kesbin dışında bir şey midir? dersen, ben de derim ki, ahlakı edinerek ve sorumluluk altına girerek ahlakı kazanmak mümkündür. Böylece kişi için bir seciyye ve meleke oluşur. Peygamberimiz (sav) Eşec Abdulkays'a şöyle buyurdu: "Sende iki huy var ki, Allah bu iki huyu sever: Hilm ve nezaket". Abdulkays (ra) "Bunlar benim kazandığım iki huy mudur, yoksa Allah mı beni bu iki huyda yarattı?" diye sordu. Rasulullah "Allah seni bu iki huyda yarattı" buyurunca, Abdulkays: "Beni Allah'ın ve Rasulünün sevdiği iki huy üzere yaratan Allah'a hamdolsun" dedi. (Müsned, IV/206). Bu da gösteriyor ki, huyların bir kısmı yaradılıştan ve tabiattan kaynaklanmakta ve bir kısmı da sonradan kazanılmaktadır. Nitekim Nebi (sav) de istiftah duasında "Ey Allah'ım! Beni en güzel ahlaka yönelt, sadece sen ahlakın en güzeline yöneltirsin, benden kötü ahlakı uzaklaştır, ahlakın kötüsünü benden ancak sen uzaklaştırabilirsin" buyurur. (Müslim, Müsâfirin, 201; Tirmizi, Deavat 32; Ebu Davud, Salat 119). Böylece Rasulullah (sav) kesbi ve kaderi beraberce zikreder. En iyisini Allah bilir.

Ahlak Sorumlu Kişinin Özelliğidir

Menâzil yazarı der ki: "Ahlak; sorumluluk duyanın sıfatına yönelik bir şeydir." Yani her sorumlunun ahlakı, onun niteliğini içerir. Böylece kişinin sorumluluğu ahlakına bağlı olur, nitekim 'Yaratılıştan sonra ahlak sahibi olmak gelir, dedikleri gibi. Bir başkası da şöyle der:

Kalpten murat sizin unutmanızdır.

Tabiat yapmacıklıktan kaçınır.

Sorumlu o kimsedir ki, onun seciyyesine, huyuna ve ahlakına yönelik olan şey onun ahlakından değildir. Öyle ise sorumluya raci olan, ahlaktır, huydur.

Herevî der ki: "Bu ilimde konuşanlar tasavvufun ahlak olduğunda birleştiler. Ahlak konusundaki sözlerin hepsi genelde bir tek nokta etrafında döner durur: İyiliği ve doğruluğu geliştirip yaygınlaştırmak ve zulmü gidermektir. Ben de, bazılarının bunu üçe çıkardığını söylerim: Ezaya mani olmak, ezaya katlanmak ve rahata kavuşturmak."

Şeyhin de söylediği gibi bazıları iki olarak kabul eder: İyiliği yaymak ve eziyete mani olmak. (İyiliği yaymak, zulme mani olmak). Bazıları bunu teke indirirler: İyiliği yaymaktır. Bütün bu görüşlerin hepsi de doğrudur.

Herevî der ki: "İyiliği yaymanın belirtisi de üç şeyle ortaya çıkar : İlim, cömertlik ve sabır."

İlim marufun nereye yayılacağını gösterir; münkerle maruf arasındaki farkı açıklar, marufun konularının sırasını gösterir. Böylece de gazab hilm yerine, hilm de gazab yerine konmaz. Cimrilik cömertliğin, cömertlik de cimriliğin yerine konmaz. Aksine hayrın ve şerrin meydana geldiği yerler ve dereceler bilinir, her huyun yeri belli olur, hangi davranışın nerede terkedileceği ve nerede yapılırsa güzel olacağı bilinir.

Cûd (cömertlik), kendi hukukuyla kişiyi müsamahaya sevkeder ve başkasının

hakları sebebiyle cömertliğin ileri derecesine geçer. Öyle ise cömertlik hayır ordusunun komutanıdır.

Sabır marufun devamlı olmasını sağlar. Kişinin tahammüllü olmasına, öfkesini yenmesine, karşılık vermekten ve eziyet etmekten kaçınmasına ve her türlü hayra yardımcı olur. Sabır, dünya ve ahiret hayırlarını elde etmeye en büyük yardımcıdır. Allah Teala buyuruyor ki: *"Sabır ve namazla yardım isteyin, şüphesiz sabır ve namazla yardım istemek, huşu duyanlardan başkasına ağır ve zor gelir"* (Bakara, 45)

Tasavvuf bu üç şeyle bilinir. Tasavvuf bir açıdan gerçek ve hakiki sülûk ve nefsin temizlenmesi ve terbiyesinin yöntemlerinden birisidir. Böylece nefsin Refik-i Alâya dostluğa gidişine yardım eder. Doğrusu kişi sevdiği ile beraberdir. Nitekim Semnun da şöyle der: "Sevenler dünya ve ahiret sevabını kendilerinden uzaklaştırdılar. Zira kişi sevdiğiyle beraberdir." Allah en iyisini bilir.

Ahlakın Dereceleri

Herevî'ye göre ahlakın üç derecesi vardır:

"Birincisi: Halkın durumunu ve bağlı oldukları kaderi bilmektir. Bu bilgiden de şu üç şey elde edilir: Köpek bile olsa mahlukatın senden emin olması, halkın seni sevmesi ve senin sayende kurtuluşa ermesi. Bu derecede, halkla olan muamele ve dostluklarda huylar güzelleşmiş olur. İkinci derecede Allah'la olan muamelelerde huylar güzelleşir. Üçüncü derecede, ahlakın temeli üzerine feda derecesi yükselir."

Herevî diyor ki: "Halkın makamını, kaderini, kaderin onlar üzerindeki akışını, onların kadere bağlılığını ve onların asla kaderin dışına çıkamayacağını, kudret ve güçlerinde sınırlı olduklarını, güçlerini aşamayacaklarını, kaderin hükmünün dışına çıkamayacaklarını bildiğin zaman bu bilgiden üç şeyi elde edersin: Halkın senden emin olması. Bu şu şekilde olur. Halka hakikat gözüyle bakılınca onlardan güçlerinin yetmeyeceği şeyleri yapması istenmez. Allah'ın, Peygamberine "insanların affetme huyunu" almadaki emrine uyarlar. Böylece halk nebinin onları sorumlu tutmasından ve güçlerinin yetmeyeceği şeyleri onlara yüklemesinden emin oldular.

Aynı şekilde Nebi'nin kınamasından da emin oldular. Doğrusu Nebi, yerine getirmekle emrolunmadıkları konularda, dinî hükümleri onlara tatbik etmekte serbestti. Çünkü onların güçleri sınırlıydı. Öyle ise onlardan güçlerinin yettiği kadarı istenmeli ve güçlerini aşan konularda sorumlu tutulmamalılar. Halkın bir kısmı kaçınılmaz olarak senin hakkında kusur eder veya sana kötülük eder ve haddi aşarsa, bu yüzden onlara karşılık verip düşmanlık etme. Bilakis onların bu davranışlarını mazur gör. Onların bir alet olduklarına ve kadere boyun eğdiklerine bakarak onları affet. İşte burada onların sana karşı yaptıkları kötülüğü hakikat gözüyle müşahede etmekle hasıl olan "fenâ" hali sana fayda sağlar. Nitekim arifler-den birisinin kendisine taşkınlık yapan ve zulmeden bir adama karşı şöyle dediği gibi: "Sen zalimsen seni bana musallat eden de zalim değil ya."

Burada Halktan Gelen Eza ve Kötülük Karşısında Kulun Onbir Bakışı Vardır

Birinci Bakış: Şeyhin zikrettiği kader ve Allah'ın iradesi ve dilemesiyle kulun başına gelenler onun yazgısıdır. Böylece kul Allah'ın kazasını sıcakla, soğukla, hastalıkla, elemle, fırtınayla, yağmurun kesilmesiyle eza olarak görür. Herşey Allah'ın dilemesiyle olur. Allah'ın dilediği olur ve varlığı gerekli olur, Allah'ın dilemediği olmaz ve varlığı imkansız olur. Bunlara şahit olunca kul rahatlar ve bunların kaçınılmaz olarak vuku bulacağını bilir. Bir açıdan sızlar; bu da hastalıktan, ölümden, sıcaktan ve soğuktan sızlanma gibidir.

İkinci Bakış(Sabır): Bu makamda kul sabrın gerekli olduğunu, sabrın güzel sonucunu, sabredenlerin mükafatını, sabretmeye bağlı olan sevinç ve gıptayı müşahade eder. Sabır, kulu karşılıkta bulunma pişmanlığından ve intikam duygusundan alıkoyar. Kul kendi nefsi için intikam aldığı sürece bunun sonucunda sadece pişmanlık duyar. Bilir ki, isteyerek sabretmezse-ki bu övülen bir sabırdır- zaruri olarak sabretmek zorunda kalır. Bu ise hoş olmayan bir sabırdır.

Üçüncü Bakış: Af, müsamaha ve hilm. Kul bu huyu müşahade edip faziletini, halvetini ve yüceliğini gördüğünde basireti kapanmadıkça bu huydan vazgeçemez. Doğrusu Allah bir kulu afla takviye ederse bu durum kulun sadece yüceliğini arttırır. Nitekim bu durum Nebi (sav)'den tecrübeyle sabit olmuştur. Bir insan kendisi için intikam aldığı sürece ancak zelil olur.

Nezakette, afda ve hilmde, hoşnutluk, itmi'nan, huzur, nefsin şerefi, yüceliği ve intikamdan uzak durması vardır. Aksine karşılık vermede ve intikam almada bunların hiçbirisi bulunmaz.

Dördüncü Bakış: Bu, rıza bakışıdır. Bu tutum af ve müsamaha bakışının üstündedir. Bu bakış, sadece mutmain nefisler için sözkonusudur; özellikle de Allah için kıyama kalkıldığı zaman başa gelenler sırasında. Kula gelen kötülük Allah için, Allah'ın muhabbeti ve rızasından dolayı olursa, bu nefisler başlarına gelene razı olurlar. Bu durum her sadık sevgilinin özelliğidir; bunlar sevgililerinin rızası için başlarına gelen hoşlanılmayacak şeylere rıza gösterirler. Ne zaman kızarlar ve şikayette bulunurlarsa bu durum onların sevgilerinde yalancı olduklarını gösterir. Gerçekler bu duruma şahitlik eder. Sevgili, şu beyitte anlatıldığı gibidir:

Senin yüzünden yanağımı toprak yaptım,

Şamatacıya, hasetçilere hoşnut olasın diye.

Kim sevgilisi yolunda başına gelenlere katlanmaz ve razı olmazsa şüphesiz onun sevgisinin derecesi düşer.

Beşinci Bakış: İhsandır. Öncekilerden çok daha üstün olan bu durum, kötülük edenin kötülüğüne iyilikle karşılık vermektir. Sonuçta kul, her zaman kendisine kötülük yapılırsa iyilikle karşılık verir.Bu kötülük ona çok hafif gelir. Bilir ki kötülük, yapanın aleyhine, kendisinin lehinedir. Kötülük yapanın iyilikleri kendisine verilir ve kendi amel defterindeki kötülükler silinir, kötülük yapanın amel defterine yaptığı kötülükler yazılır. Öyle ise senin sana kötülük yapana teşekkür etmen ve ona iyilik yapman gerekir; sana yaptığı iyilikte kendisinin bir nisbeti ol-

madığından dolayıdır bu.

İşte burada sevabın verilmesini gerektiren meseleyi hazır hale getirmek faydalıdır. Bu miskin kişi bütün iyiliklerini sana vermiştir. Eğer sen kerem ve iyilik ehli isen onun aleyhine olan bu durumu sevap olarak al ki, hibeyi tesbit edesin ve hibenin sana döneceğinden, yani sevabın sana geleceğinden emin olasın.

Mekârim-i ahlak (güzel ahlak) ve azim sahiplerinden bu konuda nakledilen bazı hikayeler vardır. Aynı şekilde cezanın amel cinsinden olduğunu bilmen de kötülüğe iyilikle karşılık vermeni ve aldırmamanı kolaylaştırır. Eğer bu durumda sen mahluka kötülük etmişsen affedilir ve iyilik bulursun; fakirliğin, düşkünlüğün, zayıflığın ve hacetinle birlikte. İşte böylece senin yaptığın kötülüğe karşı Muhsin, Kadir, Gani ve Aziz olan (Allah) da iyilikte bulunur. O da sana, kulunun sana yaptığı kötülüğe karşılık verdiğin gibi mukabelede bulunur. Bu durum O'ndan (Allah'tan) kaçınılmaz olarak sadır olur. Düşünen için bunun Sünnetullahda birçok delili vardır.

Altıncı Bakış: Selamet ve kalp serinliğidir. Bu gerçekten bilen ve tadını alan için şerefli bir durumdur. Bu durumda kulun kalbi ve şuuru başına gelen ezalarla meşgul olmaz, aksine kalbini bu tür duygulardan tamamen boşaltır. Bilir ki kendi selameti, serinliği, bu duygulardan boşalması kendisi için daha faydalıdır. Bu durumun kendisi için daha leziz, daha hoş ve maslahatına çok daha yardımcı olduğunu bilir.Kalp bir şeyle meşgul olunca, ondan daha önemli ve hayırlı olanı kaçırır. Bu davranışıyla da kalp aldanmış olur. Reşid ve akıllı kişi bu duruma razı olmaz ve bilir ki bu ahmakların işidir. Kin, vesvese ve intikam alma planlarıyla dolu bir kalbin selameti ve kurtuluşu nasıl olur?

Yedinci Bakış: Emin olmaktır. Kul kendisine yapılan kötülüğe karşılık vermeyi ve intikam almayı bırakırsa, bunlardan daha şerli olan şeylerden emin olur. İntikam almaya kalkışınca korkuya düşmesi kaçınılmaz olur. Bu durum şüphesiz düşmanlık ağacını büyütüp geliştirir. Oysa akıllı kişi hakir bile olsa düşmanından emin olmaz. Nice hakir ve çaresiz kimseler vardır ki, kendinden kat kat büyük olan düşmanını alteder. Kul düşmanını bağışlar, intikam alıp, karşılık vermezse, düşmanlığın doğmasından ve artmasından emin olur. Kulun affi, hilmi ve müsamahası kaçınılmaz olarak düşmanın silahını kırar ve intikamın aksine düşmanlığı kökünden söküp atar. Aynı şekilde gerçekler de bu duruma şahitlik eder.

Sekizinci Bakış: Cihattır. Kul, insanların kendisine yaptığı ezânın Allah yolunda cihad etmesinden, insanlara marufu emretmesinden, münkeri nehyetmesinden, Allah'ın dinini kaim kılmaya ve ismini yüceltmeye çalışmasından kaynaklandığını bilir.

Bu makamın sahibi kendisini, malını ve ırzını en yüksek fiyatla Allah'a satmış, Allah da ondan bunları satın almıştır. Eğer kul parasının kendisine teslim edilmesini isterse, paranın karşılığını alacağı ticari metaı teslim etsin. Öyle ise kulun kendisine eza edende hiçbir alacağı yoktur. Eğer kul yaptığı bu alışveriş akdine razı olmuşsa, o zaman kulunun ecrini, ücretini vermek Allah'a aittir.

Bu durum nasla ve sahabenin icmaı ile sabittir. İşte bu yüzden Nebi (sav) Mekkeli muhacirlere kâfirlerin aldığı mallarını ve evlerini geri vermediği gibi, onlardan

Allah yolunda öldürülmüş olanların diyetlerini de tazmin etmedi.

Hz. Ebu Bekir Sıddık (ra) dinden çıkanlardan telef ettikleri müslümanların kanlarını ve mallarını tazmin etmeye kalkışınca, ashabın huzurunda -Allah onlardan razı olsun- Hz. Ömer (ra) şöyle dedi; "Bunlar Allah için giden kanlar ve mallardır. Onların karşılığı Allah'a aittir; şehidin asla diyeti olmaz." Sahabe de Hz. Ömer'in sözünü tasdik etti. Bunun üzerine Ebu Bekir(ra) de Hz. Ömer'e uydu.

Öyle ise kim Allah için eza ve cefaya düçar olursa, Lokman Aleyhisselam'ın oğluna söylediği gibi Allah ona intikam almayı haram etmiştir: *"Marufu emret, münkeri yasakla, başına gelene de sabret. Doğrusu böyle davranmak önemli ve büyük işlerdendir"* (Lokman, 17)

Dokuzuncusu: Nimet bakışıdır. Bu da birkaç bakımdan olur.

Birincisi: Kulun, Allah'ın kendisini cezayı bekleyen bir zalim değil, zaferi bekleyen bir mazlum kılması şeklindeki nimetini müşadahe etmesidir. Akıllı kişi bu iki durum arasında muhayyer bırakılsa ve ikisinden birisi kaçınılmaz olsa, şüphesiz mazlum olmayı tercih eder.

İkincisi: Bu şekilde Allah'ın kulun hatalarını sildiğini ve bunun Allah'ın nimeti olduğunu müşahade etmesidir. Doğrusu mümin kula bir gam, keder, üzüntü isabet etmesin ki, Allah bunlardan dolayı kulunun hatalarını affetmemiş olsun. Gerçekte bütün bu belalar kulun günah ve hatalarını söküp atan ilaçlardır. Kim Allah'ın kendisine verdiği hastalıklara rıza gösterir ve dünya hayatında şifa verecek ilaçlarla tedavi olmazsa bu kişi akılsız ve aldanmış kişidir. Oysa toplumun sana yaptığı ezalar ve sıkıntılar, müşfik tabibin sana verdiği acı ilaç gibidir. Öyle ise ilacın acılığına, çirkinliğine ve kimin elinde olduğuna değil, sana bu ilacı hazırlayan tabibin şefkatine ve ilacı kimin ellerinde gönderdiğine bak.

Üçüncüsü: Kulun, başına gelen bu belaların ötekilerden daha hafif ve kolay atlatılabilir olduğunu müşahede etmesidir. Doğrusu hiçbir sıkıntı ve mihnet yoktur ki, ondan daha beteri olmasın. Mal ve bedence başına gelenden daha kötüsünün olmayacağına inandığı an dininin ve tevhidinin selamette olup olmadığına baksın. Doğrusu dinin dışında olan her musibet atlatılabilen musibettir. (Gerçekte bu, musibet değil nimettir; gerçek musibet, dinin başına gelen beladır.)

Dördüncüsü: Kulun başına gelen belanın ecrini ve sevabını fakirlik ve sıkıntı gününe bırakmasıdır. Bazı rivayetlerde şöyle bir haber vardır: Kıyamet günü insanlar bela ehlinin sevabını görünce, keşke derilerimiz makaslarla kesilseydi diyeceklerdir.

İmdi, kulun kıyamet günü insanlardan alacağı malı, canı ve ırzından dolayı sevinci kat kat artar. Öyle ise akıllı insan, bu belaları sıkıntı ve fakirlik günü için saklar; onları kendisine hiçbir yarar sağlamayan intikamla yok etmez.

Onuncu Bakış: Örnek (usve) edinme bakışıdır. Gerçekten şerefli ve hoş bir davranıştır. Akıllı kişi Allah'ın elçilerini, nebilerini, velilerini ve onlardan özel bir ahlakı kendisine örnek alır. Doğrusu onlar insanlar tarafından en çok eza ve mihnet görenlerdir. Nebilerin ümmetleriyle başlarından geçen kıssaları düşünmesi akıllı kişiye ibret olarak yeter. Bizim Nebimiz (sav) ise kendinden önceki nebilerden daha çok işkence görmüştür. Nevfel oğlu Varaka onun için şöyle der: "Şüphesiz seni

yalanlayacaklar, buradan çıkaracaklar ve çok işkence yapacaklar." Ve yine ona şöyle dedi: "Senin getirdiğin gibi bir daveti getiren hiç kimse yoktur ki bu ezaya düşmüş olmasın." (Müslim, İman, 252). Nebilerin takipçilerinde olduğu gibi bu durum bizim nebimizin takipçilerinde de aynen devam etmektedir.

Herşey benzeriyle ölçülmez mi? Öyleyse insan, Allah'ın en seçkin ve hayırlı kulunun kendisi için bir örnek olmasını istemez mi? Bu durumu tam anlamıyla öğrenmek isteyen, cahillerin alimlere yaptığı ezalara ve onların sıkıntılı hayatlarına baksın. Bu konuda İbn Abdulberr "Alimlerin Sıkıntuları *(Miheni'l-Ulema)* adlı bir kitab yazdı.

OnbirinciBakış: Tevhid bakışı, davranışların en yüce mertebesidir. Kulun kalbi Allah sevgisiyle dolunca işlerini hep Allah için yapar, O'nun rızasını gözetir, O'na yakın olmak ister. Allah ile sevinir, Allah ile mutmain ve sakin olur, Allah'a kavuşmayı arzular, Allah'tan başka kimseyi dost edinmez, bütün işlerinde Allah'a yönelir, Allah'a ve hükümlerine rıza gösterir. Sevgi, korku, ümit, zikir ve tevekkül konusunda Allah'tan başka herşeyden yüzçevirir. Böylece onun kalbinde insanların eziyetine ait bir bilgi kalmaz. İnsanların yaptığı ezalara karşı intikam almayı aklından bile geçirmez. İntikam ve karşılık verme duygusu, kalbinde kendisini bunlardan alıkoyacak bir şey bulunmayandan, tok kalpli olmayandan sadır olur. Öyle bir insan aç birisidir. Bir yiyecek görünce ona meyleder ve onu arzular, ona yönelir. En değerli ve kıymetli besinlerle dolu olan kalp ise, değersiz şeylere iltifat etmez. İşte bu hal Allah'ın, istediği kimseye verdiği fazilettir. Allah büyük fazl sahibidir.

Herevî'nin "İnsanların değerini ve başından geçen şeyleri bilmekten, yani onların kendisini sevdiğini ve kendinin başarılı kabul edildiğinden istifade etmektir" sözüne gelince;

İnsan topluma böyle davranırsa yani, onların özürlerini kabul eder ve affederse, onlara karşılık vermekten vazgeçerse, toplumun kendisini sevip sevmemesi, hoşlanıp hoşlanmaması eşit hale gelir. Bu davranış aynı zamanda toplumun uhrevi kurtuluşuna sebep olur. Zira böylece toplumu, kendi tavsiyelerini kabul etme yönünde irşad eder. Ve toplum onun emir ve yasaklarını en güzel şekilde öğrenir. Zira insanın tabiatı böyledir.

Herevî ikinci dereceyi şöyle açıklar: "Hakkın huzurunda ahlâkını güzelleştirmen ve Hakkın da seni güzelleştirmesidir. Bu senden gelenlerin, özrü; Haktan gelenin şükrü gerektirdiğini ve Hakka vefanın gerekli olduğunu bilmenle olur." Bu derece de iki kaideye (temele) dayanır:

Birinci Kaide: Noksan bir varlık olduğunu bilmelisin. Ve noksan olandan sadır olan herşey eksiktir. Şüphesiz bu durum insanın kendisini kusurlu görmesini, Allah'a karşı özür dilemesini gerektirir. Buna göre kul, hayır ve şer olarak yaptığı herşeye karşılık Rabbinden özür dilemelidir. Şerden özür dilemesinin sebebi bellidir. Hayırdan özür dilemesi ise, yaptığı işlerindeki noksanlıktan ve bu işin Rabbine yaraşmadığını bilmesinden dolayıdır.

Kul ihsan etmekle birlikte ibadetlerindeki ihsan makamında da kusurludur. İşte bu yüzden Allah; velilerini, ihsan sahibi oldukları halde kendisinden korkmalarıyla över: *"Ve Rablerine dönecekleri için yapmakta oldukları işleri kalpleri titre-*

yerek yaparlar" (Mü'minun, 23/60). Nebi (sav) de şöyle der: "İnsan kabul olunmayacağından korka korka oruç tutar ve sadaka verir." Öyle ise insanın korkması özür dilemesine yardımcı olur.

İnsanı özür dilemeye sevkeden iki durum vardır. Birincisi kulun kusur ve noksanlarını bilmesidir, ikincisi de Allah'a olan muhabbetini tasdik etmek içindir. Doğrusu sadık sevgili sevdiğine kendi imkânı elverdiği ölçüde yaklaşmaya çalışır. Sevgilisinden utanarak ve ondan özür dileyerek ona yaklaşır, sevdiğinin ona yöneldiği gibi o da ona yönelir. Ve bilir ki sevgilisi kendisinden daha kıymetli ve değerlidir. İşte bu yaratıkların sevgisindeki davranıştır.

İkinci Kaide: Allah sübhanehu'dan sana gelen herşeyi ta'zim etmendir ve buna karşılık şükretmek gerektiğini itiraf etmendir. Oysa sen onun şükründen acizsin. Bu acziyet gerçek ve sadık olan sevgide kendisini gösterir. Doğrusu seven sevdiğinden kendisine ulaşan herşeyi çok görür. Kendisine sevgilisinden bir hediye sunulan kişi bu hediyeden çok, sevgilisinin, kendisini böyle bir hediyeye layık görmesinden dolayı sevinir. Dahası kul Allah'ın kendisine verdiği şeyi hatırlamakla duyduğu sevinçten dolayı verilen nesneyi sevmeyi unutur. Eğer kendisine bir kötülük bile gelse, sevgilinin hatırlaması seveni sevindirir. Şairin dediği gibi:

Sen bana bir kötülük yapsan bile ,

Şüphesiz senin gönlünde hatırlanmam beni sevindirir.

Sevgili, sevene sevindirici birşey ulaştırınca az bir şey de olsa, seven onu büyük birşey olarak görür. Hal böyle iken hep hayır veren Rabb Teala ile O'nu sevenin durumu nasıl olur? Allah hakkında bunun aksini düşünmek imkansızdır. Allah'ın kemalinin aksini düşünmenin imkansız olduğu gibi. Şüphesiz "Şer sana nisbet edilemez" diyen, Rabbini en iyi bilendir. Doğrusu Allah'ın bütün isimleri güzel, sıfatları mükemmel, fiilleri de fazilet, adalet, hikmet, rahmet ve maslahattır. Öyle ise Allah Teala'ya hangi açıdan şer nisbet edilebilir? Bu yüzden Allah'tan gelen her şeye şükür ve hamd gerekir. Allah'tan gelen herşeyde kul için bir nimet ve fazilet vardır.

Herevî "Vefanın gerekli, kaçınılmaz olduğunu bilmesidir" sözüyle, demek istiyor ki: Hakka karşı davranışın her yönüyle senden özür dilemeyi ve O'na şükrü gerektirmelidir. Allah'a karşı yaptığın bu akid seni bağlayıcıdır. Bağlılığında sebat etmeyi büyük bir iş olarak görme. Bu ânızi ve geçici bir hal değil, tam bir anlaşmadır ve kıyamete kadar seni, sözünde durma konusunda bağlayıcıdır.

Herevî der ki: "Üçüncü derece, huyları saflaştırma ahlakını kazanmak, sonra huy kazanmanın ayrılığından uzaklaşmak ve sonra da ahlakı aşmakla ahlaklanmaktır."

Bu derece üç türlüdür. Birincisi önceki iki derecede zikredilen huyları kemale erdirmekle ahlakı saflaştırmaktır. Böylece kul her türlü şüpheden, pislikten ve kargaşadan arınır. Bunu yaptığın zaman ayrılıktan (tefrika) Allah'da toplanma (cem) makamına yükselirsin. Ahlak ve tasavvuf, cem makamı için hazırlık ve alıştırmadır. Herevî buna "tefrika" dedi, zira bu, Allah'dan başkasıyla meşgul olmaktır. Sülûk ise tamamen Allah'a yönelmeyi ve yalnızca Rabla meşguliyeti gerektirir. Sonra kul bunu da aşar. Bu, ahlak ve ahlaklanmayı aşarak her şeyden uzak-

laşmadır. Sufilerce bu gaybet makamının iki derecesi vardır. Birincisi Allah'ın dışındaki herşeyden vazgeçip Allah ile meşgul olmaktır. İkincisi *Hadretü'l-Cem'* dedikleri ferdaniyette fenadır. Onlara göre bu, gayelerin en yücesidir. Bu fena, kesbî değil vehbîdir. Allah vergisidir. Fakat kul bu makama ulaşmayı arzu eder, istediğinde sadık olursa, ulaşması umulur. Allah en iyisini bilendir.

Halkla ve Hakla beraber güzel ahlakın temeli iki durumla mümkündür. Abdülkadir Geylani der ki: "Hakla olduğun zaman halkla olma; halkla olduğun zaman da nefsinle olma." Düşün! Bu iki cümle, *sülûk kaidelerini nasıl da özetlemektedir*, güzel ahlakı nasıl biraraya getirmektedir. Ahlakın fesadı, seninle Allah arasına halkın (yaratıkların) girmesinden, seninle halkın arasına ise nefsin girmesinden dolayı gerçekleşir. Allah ile beraberken halkı, halkla beraberken nefsi kendinden uzaklaştırırsan, cemaatin işaret ettiği tehlikelerin hepsinden kurtulursun. Allah en iyi yardımcıdır. Allah müsteandır.

TEVAZU MERTEBESİ

Tevazu da *"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz"*in mertebelerindendir. Allah Teala buyuruyor ki *"Rahman'ın kulları yeryüzünde vakarla yürürler"* (Furkan, 63) Yani sakin ve mütevazi olarak, büyüklenmeden, böbürlenmeden, kötülük yapmadan yürürler. Hasan Basrî, "hilm sahibi alimler olarak" der. Muhammed b. el-Hanefiyye de, "Vakar ve iffet sahibidirler, sefih değillerdir. Onlara bir terbiyesizlik yapılırsa, yumuşak davranırlar." şeklinde tefsir eder. Ayette geçen 'hevn' kelimesi sözlükte nezaket ve yumuşaklık demektir. Hevn, İman ehlinin sıfatı; 'hun' ise ehl-i küfrün sıfatıdır. Allah'ın onlara cezası cehennemdir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Ey iman edenler siz dininizden dönerseniz, Allah sizden sonra sizin yerinize bir kavim getirir. Allah onları, onlar da Allah'ı severler, müminlere mütevazi, kafirlere karşı izzetli olurlar"* (Maide, 45).

Müminlerin alçakgönüllülüğü; rahmet, şefkat ve mütevazi olması müminlere karşı geçerlidir. Ayette geçen "ezille" (alçakgönüllü) kelimesinden kasıt yumuşaklık ve nezakettir; yoksa zelil ve bayağı olmak manasında değildir. Hadiste de ifade edildiği gibi bu anlamda mümin yumuşaktır. "Mü'min yumuşak başlı deve gibidir. Münafık ve fasık da bayağı ve zelil deve gibidir." Dört grup kimse vardır ki zillet onları çok sever. Yalancılar, söz getirip götürenler, cimriler ve zalimler.

Allah'ın *"kafirlere karşı izzetlidirler"* sözüne gelince bu güç yetirme, menetme ve galip gelme anlamında izzettir. Ata der ki, 'Müminlere karşı babası ile çocuğu gibidirler, kafirlere karşı ise avına saldıracak olan yırtıcı kuş gibidirler." Nitekim başka bir ayette Allah'ın, *"Küffara karşı şiddetlidirler, kendi aralarında merhametlidirler"* buyurduğu gibi (Feth, 29) Hakkında şu beyit söylenen kişi ise böyle değildir:

Düşmanınızdan korkarken bize büyüklenirsiniz,

Kibir ve korkaklık ne kötü iki dosttur.

Müslim *Sahih'*inde İyaz İbn Hammar'dan bir hadis rivayet eder: "Rasulüllah buyurur ki; Allah bana aranızda mütevazi olmanızı vahyetti, böylece kimse kimseye karşı böbürlenmez ve kimse kimseye de zulmetmez, taşkınlık yapmazsınız.(Müslim, Sıfatu'l-Cenne,16; Ebu Davud, Edeb 40;İbn Mace, Zühd 16,23)

Yine Müslim'in *Sahih'*inde İbn Mes'ud (ra)'dan bir hadis rivayet edilir. Rasulullah (sav) der ki: "Kalbinde zerrece kibir olan asla cennete giremez"(Müslim, İman 39; İbn Mace, Dua, 10).

Sahiheyn'de merfu bir hadis vardır. Rasulullah (sav) "Size cehennemlikleri ha-

ber vereyim mi?" der, (onlar) "İnsafsız ve acımasızlar, sabırsızlar ve büyüklenenlerdir." (Müslim, Cennet 46) Bir başka hadiste de cennet ve cehennemin tartışması vardır: "Cehennem der ki: "Bana niçin sadece zalimler ve kibirliler geliyor?" Cennet de der ki: "Niçin bana yalnızca insanların düşkünleri ve zayıfları geliyor?" (Tirmizi, Sıfatu'l-Cenne 22)

Müslim'de Ebu Said ve Ebu Hüreyre'den bir rivayet vardır. Rasulullah (sav) der ki: "Allah Azze ve Celle diyor ki: İzzet benim örtüm, kibriya da örtümün vakarıdır. Öyle ise kim bunda benimle çekişirse ona azap ederim." (Müslim, Birr, 136)

Tirmizi'de Seleme İbnü'l-Ekva'dan merfu bir hadis vardır: "Kişi kendi başına buyruk olan zalimler defterine yazılır, zalimlerin başına gelen onun başına da gelir." (Tirmizi, Birr 61)

Nebi (sav) öylesine mütevaziydi ki, çocukların yanından geçerken onlara selam verirdi. Bir cariye onun elinden tutar, dilediğini ona anlatırdı. Yemek yerken lokmayı üç parmağı ile ağzına koyardı. Kendi evinde ailesine hizmet eder ve asla kendi nefsi için intikam almazdı. Ayakkabısını tamir eder, elbisesini diker, ailesine koyun sağar, deveyi yemler, hizmetçisi ile yemek yerdi. Miskinlerle oturur, dul kadınların ve yetimlerin ihtiyaçları için onlarla birlikte yürür, karşılaştığında ilk önce selam verir, azıcık bir şeye bile çağrılmış olsa, davete icabet ederdi.

Rasulullah (sav) zora koşmayan, yumuşak huylu, güzel tabiatlı, hoş muamele yapan, güleryüzlü, zillete düşmeyecek kadar mütevazi, israfa düşmeyecek kadar cömert, her müslümana karşı kalbi yumuşak, müminleri kanadı altında toplayan, onlara yumuşak ve halim davranan yüce gönüllü bir insandı.

Bir hadisinde şöyle buyurur: "Size cehenneme girmesi haram olanı haber vereyim mi? Kolaylaştırıcı, canayakın, yumuşak huylu ve hoşgörülü davranan herkese cehennem haramdır." (Tirmizi, Kıyamet, 45; Müsned, I/415) Bu hadisi Tirmizi hasen hadis olarak rivayet eder. Başka bir hadisinde de şöyle der: "Eğer bir arşın uzağa davet edilsem şüphesiz icabet ederdim, bir karış uzunluğunda birşey hediye edilse kabul ederdim." (Tirmizi, Ahkam 10) Rasullullah(sav) hastayı ziyaret eder, cenaze merasimine katılır, eşeğe biner, kölenin davetine icabet ederdi.

Kureyza gününde bir lif ipine bağlanmış bir eşeğe binmekteydi. Fudayl b. Iyaz'a tevazudan soruldu. O da "Kul Hakk için tevazu eder ve onu bağlanır, kendine söyleneni de kabul eder" dedi.

Denilir ki "Tevazu nefsine değer vermemendir. Kim nefsine kıymet verirse onda tevazudan bir eser yoktur." Bu, Fudayl ve başkalarının görüşüdür.

Cüneyd b. Muhammed (Cüneyd-i Bağdadi) der ki: "Kanatları indirmek, yumuşak huylu olmak tevazudur." Beyazid Bestami, "Kendin için bir makam ve hal görmemendir. Toplumda kendinden daha şerli birisini düşünmemendir" diye açıklar.

İbn Ata ise: "Kimden olursa olsun hakkı kabul etmektir. Saygınlık ancak tevazuyla olur. Kibir içinde mütevazi olmak isteyen ateşten su elde etmek isteyen gibidir," der.

İbrahim b. Şeyban "Şeref tevazuda, izzet takvada, hürriyet kanaattadır" der.

Süfyan b. Sevri'ye göre toplumun saygın kişileri beş kimsedir: Zahid alim, fakih sufi, mütevazi zengin, şükreden fakir, sünnete uyan soylu.

Urve b. Zübeyr der ki: "Ömer b. Hattab'ı kölesine bir kırba su verirken gördüm. Ey müminlerin emiri, bu sana yaraşmaz, deyince: "Huzuruma beni dinleyen ve bana itaat eden elçiler girip çıktıkça nefsim kibirleniyor. Böylece onu kırmak istedim" dedi."

Ebu Hureyre valiliği sırasında sırtında bir bağ odun taşıyordu ve "Emire yol açın" diyordu.

Zeyd b. Sabit bir defasında eşek üzerindeydi. İbn Abbas (ra), onun üzengisini tutmak için yaklaşınca Zeyd: "Rasulullah (sav)'ın amcasının oğlu, bırak" dedi. İbn Abbas da "Biz büyüklerimize böyle yapmakla emrolunduk" diye cevapladı. Bunun üzerine Zeyd elini çıkarmasını istedi. İbn Abbas elini çıkardı. Zeyd öptü ve "Biz de Rasulullah'ın ehli beytine böyle davranmakla emrolunduk" dedi.

Bir defasında Hz. Ömer (ra), ganimet elbiselerden sahabe arasında taksim yaparken Muaz'a da değerli bir elbise gönderdi. Muaz da bunu sattı ve parasıyla altı köle satın alıp azad etti. Bu durum Hz. Ömer'e ulaşınca öncekinden değersiz olan bir elbise daha gönderdi. Bu yüzden de Muaz Ömer'i suçlayınca Hz. Ömer birincisini sattığını söyledi. Muaz: "Sana ne oluyor? Bana payımı gönderdin. Şüphesiz bundan dolayı başına vurmaya yemin ettim," dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer başını uzattı. Şüphesiz genç(Muaz) şeyhe (Ömer'e) yumuşak davrandı.

Bir defasında Hasan (ra) yanlarında ekmek parçacıkları bulunan çocukların yanından geçiyordu. Çocuklar onu misafir etmek istediler. Hasan devesinden indi, onlarla ekmek yedi, sonra çocukları evine taşıdı, onlara yemek yedirdi ve onları giydirdi. Ve dedi ki:"Nimet ve iyilik sizindir. Çünkü sizin bana verdiğinizden başkasına gücünüz yetmiyordu. Oysa ben ondan daha fazlasına sahibim."

Ebu Zerr (ra)'in, siyahlığından dolayı, Bilal'i ayıpladığı, sonra pişmanlık duyduğu ve kendisini yere atıp "Bilal iki yanağıma ayağıyla basmadıkça başımı yerden kaldırmam" diye yemin ettiği, ve Bilal basmadan da başını yerden kaldırmadığı anlatılır. Reca b. Hayve der ki: "Ömer b. Abdülaziz hutbe okuyordu. Elbisesine on iki dirhem fiyat biçtim. Elbisesi bir ceket, bir sarık, bir gömlek, birkaç pantolon, bir rida, iki mest ve bir şapka idi."

Muhammed b. Vasi, çirkin bir şekilde yürüyen kendi çocuğunu gördü ve "Annen seni kaça satın aldı, biliyor musun? Yüz dirheme- Allah müslümanlar içinde onun benzerini çoğaltmasın- Ben senin babanım ve sen bu şekilde yürüyorsun?" dedi.

Hamdun Kassar der ki: "Tevazu, kimsenin ne din ve ne de dünya için sana ihtiyacı olmadığını bilmendir."

İbrahim b. Edhem der ki: "Müslümanlığımda beni üç şey sevindirdi. Bir defasında gemide idim ve gemide alaycı bir insan vardı. "Türk beldelerindeydik" diyerek bir eşeği tuttuğu, saçımdan tutup var gücüyle çekerek anlatıyor benimle alay ediyordu, çünkü o gemide benden daha hakir kimse yoktu. Bir keresinde de mescidde hasta bir vaziyette idim. Müezzin girdi ve bana dışarı çıkmamı söyledi. Kıpırdamaya bile dermanım olmadığından müezzin ayağımdan tutup beni dışarı sürükledi. Başka bir defasında da Şam'da bulunuyordum. Üzerimde tüylü bir deri vardı. Tüylü

deriye baktım ve tüylerinin çokluğundan kendimi küçük bir hayvandan ayırd edemedim. İşte bütün bunlar beni sevindirdi." Bir başka rivayette ise "Günlerden bir gün oturuyordum, bir insan geldi ve üzerime bevletti, çişini yaptı" der.

Onlardan birisi der ki: "Bir gün tavafta insanların tavafına mani olan ve çok çok şükreden birisini gördüm. Aynı adamı bir müddet sonra Bağdat köprüsünde dilenirken gördüm, hayretler içinde kaldım. Bana dedi ki: "Tevazu yapılması gerekli yerde büyüklendim. Allah da beni insanların yüceldiği bir yerde zilletle imtihan etti."

Ömer b. Abdülaziz (ra)'e oğlunun bin dirheme bir yüzük satın aldığı haberi ulaştı. Ömer de oğluna bir mektup yazdı. "Mektubum eline geçer geçmez derhal yüzüğü sat ve bin tane açı doyur. Sonra iki dirheme bir yüzük al, üzerini demirle kaplat ve üstüne de "Nefsinin değerini bilene Allah merhamet eder" diye yazdır." Allah en iyisini bilendir. Ebu Sakaleyn'in işlediği ilk günah kibir ve hırstır. Kibir, melun İblis'in günahıdır. Allah onun durumunu döndüğü yönde çevirdi. Adem'in günahı ise hırs ve şehvetti, onun sonucu tevbe ve hidayet oldu. İblis'in günahı ise onu kaderle delil getirmeye ve günahında ısrara sevketti..Adem ise günahını kendine izafe etti, günahını itiraf ve ondan istiğfar etti. Böylece kibirlenenler, günahında ısrar edenler, kader mazeret olarak ileri sürenler şeyhleri ve önderleri İblis ile ateşe gideceklerdir.

Şehvet ehli olup tevbe ve istiğfar edenler, günahlarını itiraf edenler, kadere bahane bulmayanlar, babaları Adem ile beraber cennettedirler.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye'yi " Kibir şirkden daha şerlidir. Büyüklenen Allah'a kul olmaktan büyüklenen kimsedir, müşrik ise Allah'a ve aynı zamanda başkasına ibadet edendir" derken duydum.

Ben de diyorum ki, Allah cehennemi büyüklenenler için yarattı. Nitekim Allah da Kur'an'da şöyle buyurur: *"Cehennemin kapılarından ebedi olarak içine girin, büyüklük taslayanların yeri ne kötü bir yerdir." (Mü'min 76) "Öyle ise cehenneme ebedi olarak girin, mütekebbirlerin yeri ne kötü bir yerdir." (Nahl 29); "Cehennemde mütekebbirler için bir yer yok mudur?"* (Zümer 60).

Allah Teala, kibir ve zulüm ehlinin kalplerini mühürlediğini haber veriyor; *"İşte böylece Allah mütekebbir ve zorba olan her kalbi mühürledi (tabetti)"* (Mü'min, 35)Nebi (sav) de "Kalbinde zerre miktarı kibir olan cennete giremez" buyurur. Yine Nebi (sav) buyurur ki, "Kibir hakkı beğenmemek, insanları küçük görmektir, aldatmaktır. " (Müslim, İman, 39; İbn Mace, Dua 10) Allah Teala şirkten daha büyük olan kibri bağışlamayacağını uyararak şöyle buyurur: *"Allah kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamaz"* (Nisa, 48) Nitekim "Allah için kim tevazu ederse Allah onu yüceltir." Nitekim boyun eğmekten kaçınanı Allah zelil, hakir ve küçük düşürür. Hakka boyun eğmekten kim kaçınırsa (bu boyun eğişi zorunlu olarak kendisinden küçük birisinin veya buğz ve düşmanlık yaptığı birisinin elinde gelmiş olsa bile) bu kişi ancak Allah'a karşı büyüklenmiş olur. Zira Allah Hakk olandır, Allah'ın dini ve kelamı da Haktır. Hakk Allah'ın sıfatıdır. Allah'tan gelir ve Allah'a aittir. Kul hakkı reddeder ve ona karşı tekebbür ederse o ancak bu durumda Allah'ı reddetmiş ve Allah'a karşı büyüklenmiş olur. Allah en iyisini bilendir.

Tevazunun Tanımı

Menâzil yazarı der ki: "Tevazu, kulun hakka ulaşması için tevazu yapmasıdır." Demek istiyor ki, kulun Hakkın otoritesini zillet ve itaatle kabul etmesi ve merhameti altına girmesidir. Bu da hakkın kulda, melikin mülkünde tasarruf ettiği gibi tasarruf etmesiyle mümkün olur. İşte böylece kulda tevazu ahlakı meydana gelir. Bu yüzden Nebi (sav) kibri zıddıyla tefsir etti ve dedi ki: "Kibir Hakkı red ve inkar etmektir, insanları hakir görmek, insanların haklarını hiçe saymak, inkar etmek ve hafife almaktır.

Hak sahibi konuşup hakkını müdafaa edince, büyüklenen ve hakkı kabul etmeyen nefisler,hakkın mevcudiyetini ikrar etmezler. Böylece hakkın savunulmasına karşı kibir ve batıl inancıyla karşı koyarlar. Yani tevazunun hakikatı, Hakkı müdafaa için alçakgönüllü olup onu korumak için hakka dayanmaktır. Böylece hakkın aleyhindeki tutum ve davranışlarda bulunmaz.

Tevazunun Dereceleri

Herevî tevazunun üç derece olduğunu söyler.

Birinci Derece: Din için tevazudur. Bu aklî bilgi ile dinî bilgi arasında zıtlık görmemektir. Bir bilgiden dolayı dini suçlamamak, dinle aklî bilgi arasında asla bir çelişki görmemektir."

Din için tevazu, Rasulullah (sav)'ın getirdiğine boyun eğmek, teslim olmak ve kabul etmektir. Rasulullah'ın getirdiği dinî kabul de üç şekilde olur.

Birincisi: Onun getirdiği hiçbir şeye bilginin dört kaynağından birini aykırı görmemektir. Bunlar aklî bilgi, kıyas, zevkî bilgi, siyasî bilgidir. Bu dört yol da dine aykırı değildir. Bunlardan birincisi (aklî bilgi), sapıtmış, kibirli kelamcılara aittir. Bunlar bozuk aklî bilgileriyle Kur'an'ın metnine saldırırlar. Ve derler ki: Akıl ve nakil çatışınca aklı tercih eder, nakli bırakırız. Bu işi de tamamen nassın yerine aklî bilgiyi koymakla veya nassı tevil etmekle yaparlar. İkincisi (kıyas) mütekebbir fakihlere, hukukçulara aittir. Bunlar da kıyas ve rey nassla çatışınca kıyası nassa tercih ederiz ve nassa yönelmeyiz, derler. Üçüncüsü (ilham) zühd ve tasavvuf ehlinden sapıtanlara ve mütekebbirlere aittir. Bunlara göre de ilhamî bilgi ile emr (nass) çatışınca ilham tercih edilir. Allah'ın emrine sarılmazlar. Dördüncüsü (siyasî) sapıtmış, kibirli zalim emir ve valilere aittir. Bunlar da dinleriyle siyasetleri çatışınca kendi siyasetlerini tercih edip dinin hükmüne yönelmezler. İşte bu dört grubun hepsi kibir ehlidir, tevazu ise bütün bu huylardan kurtulmaktır.

İkincisi: Dinî bilgilerden (delil) hiç birini saçma, eksik ve yetersiz görmemek veya başka bilginin dinî bilgiden üstün olduğu zannıyla onları itham etmemektir. İnsan dinî bilgi ile başka bilgiler arasında çatışma görünce kendi anlayışını ve kavrayışını sorgulasın. Afet ve belanın kendisinden olduğunu bilsin, şu beyitte de söylendiği gibi:

Doğru bir görüşü eleştiren nice kimseler vardır ki,

Aslında onların derdi, belası çürük anlayışlarıdır.

Fakat o doğru görüşten zihinler faydalanır,
Kapasiteleri ve anlayışları nisbetinde.

Bu dörtlükte anlatılan ayni ile vakîdir. Gerçek şu ki dini bir bilgiyi kim yermişse kendisi de bozuk düşünceli olmakla yerilmiştir. Sakatlık ve yanlışlık, hastalıklı zihinden kaynaklanmaktadır, bilginin kendisinden değil.

Bir mana veremediğin ve anlayamadığın, sana müşkil gelen dinî bir delil gördüğün zaman bil ki bu durum senin derinliğine nüfuz edemediğin bilginin azametinden ve şerefindendir. Onun altında ilim hazinelerinden bir hazine vardır, senin için henüz onun kapıları açılmamıştır.

Nasların başkası tarafından yapılan yorumlarını eleştir. Bu sana nasları reddetmekten daha kolay gelmelidir. Böyle yapmadığın sürece birşey yapmış sayılmazsın. Bizzat nassın kendisi konusunda alimler arasında bir ihtilaf yoktur. Şafii der ki: "Allah'ın Rasulü'nün sünneti açıklandıktan sonra bir görüşten dolayı sünneti terketmenin helal olmayacağında bütün müslümanlar icma ettiler."

Üçüncüsü: Kesinlikle nassa aykırı bir fikre saplanmamaktır; ne diliyle ne gönlüyle ne fiiliyle ve ne de haliyle. Bilakis nassa aykırı bir şeyi hissedince bunun durumu zina yapanın, şarab içenin, adam öldürenin durumuna benzer. Aslında nassa aykırı davranmak, Allah katında bu sayılanlardan daha büyüktür. Bu nifaka götürücü bir sebeptir. Bu düşünce büyük alimlerin ve imamların korktuğu bir durumdur.

Bil ki, nassa aykırı davranmak, şeyhinden, onun reyinden, aklından, ilhamından, siyasetinden dolayı olabilir. Her ne kadar Allah katında mazur sayılsa bile, yemin olsun ki o mazur değildir. Nasslara aykırı olduğundan dolayı şeyhinin veya imamının sözünü bırakan ve terkeden kişi Allah, Rasulü, melekleri ve müminlerin katında affa daha layıktır.

Taklid, tevil veya başka yollarla nassa aykırı düşünenlerin yanlış görüşleri ortaya çıkınca bundan dolayı özür beyan etmelerine şaşılır, hayret edilir. Nasslara muvafakat etmek için şeyhlerinin ve kendi görüşlerinden vazgeçme konusunda nasıl da sıkıntıya düşüyorlar? Onun için nasıl engeller koydular, haddi aştılar, gayretler sarfettiler ve onu suçluların en kötü hallisi kıldılar? Böylece hastalıklarından dolayı onu attılar, ondan ayrıldılar, başına geçen belalardan dolayı onu bırakıp kendileri için bir sığınak olsun diye metbuları (uyulanları) tazim ettiler. Allah en iyisini bilendir.

Herevî der ki: "Bu durum ancak kurtuluşun basirette olduğunu, istikametin vesikadan sonra, beyyinenin huccetin gerisinde olduğunu bilmekle olur." Din için tevazu bu zikrettiğimiz üç şeyle olur.

Birincisi: Bedbahtlık ve sapıklıktan kurtulmanın ancak basiretle olduğunu bilmekle olur. Öyleyse kimin basireti yoksa dünyada sapıklardan, ahirette de mutsuzlardan olur. Basiret kalp gözünde Allah'ın yarattığı bir nurdur. Kul bununla Hak ile batılın arasını ayırdeder. Basiretin kalbe göre durumu, ışığın göze karşı durumuna benzer.

Bu basiret vehbî ve kesbî olabilir. Kim nazarını (bilgisini) Hakkın nişan ve delil-

lerine çevirir, Allah için hevasından vazgeçerse basireti nurlanır, Hakla batılın arasını ayırabileceği furkanla rızıklandırılır.

İkincisi: İstikametin ancak sağlam bilgiden sonra olacağını bilmesidir. Yani söz, amel ve halde istikametin oluşması ancak güvenli bilgiden sonra düşünülebilir. Bu bilgi de nübüvvet nurundan alınmıştır. Bu şekilde olmayan kişide güven ve istikamet bulunmaz. Üçüncüsü: Beyyinenin delilin gerisinde olduğunu bilmesidir. Beyyineden amaç, hakkın belirmesi ve açıklığa kavuşmasıdır. Hakkın belirginleşmesi ve tamamen ortaya çıkışı ancak delilden sonra olur. Bunda başka bir anlam daha vardır. Kul salt iman, teslim ve inkiyadla Allah'ın delilini kabul edince bu kabul huccetin beyanı, zuhuru ve kalbine inkişaf etmesinin sebebi olur. Böylece Rabbine karşı beyyinesi ancak Rabbinin huccetini kabulden sonra olur. Aynı şekilde bunda bir başka mana daha vardır. Kul için kendi bilgisinin doğruluğu ve yanlışlığı ancak Allah'ın kuluna verdiği huccetle belli olur. Kul Allah'ın huccetini bilince problemlerini ve bozuk amellerinin müşkilini bununla halleder. Burada başka bir mana daha vardır. Bu da "gerisinde, ötesinde", edatının "önünde" anlamına gelmesidir. O zaman mana şöyle olur: Huccet ancak huccetin kula açıklanmasından sonra hasıl olur. Huccet insana açıklık kazanmadıkça huccet olamaz. Bu demektir ki huccet açıklanmazsa, soyut olarak huccetin hasıl olmasıyla kul ikna olamaz. Böylece açıklama huccetten önce olur. Allah en iyisini bilendir.

İkinci Derece: Herevî bu dereceyi şöyle anlatıyor:" Allah'ın kendisi için hoşnut olduğu müslüman kulundan sen de bir kardeş olarak hoşnut olmalı ve düşmanlığından dolayı gerçeği reddetmemeli ve özür dileyenin mazeretlerini kabul etmelisin."

Herevî diyor ki: Allah senin müslüman kardeşinden kendisinin bir kulu olmasına razı olunca, onun senin için bir kardeş olmasına razı olmaz mısın? Senin müslüman kardeşini kardeş olarak görmemen, kibrin ta kindisidir. (Rabbin ondan kendi kulu olarak hoşnut olduğu halde) efendisi onun kul oluşundan hoşnut iken, kulun kendisi gibi bir kula büyüklenmesinden, onun kardeşliğinden hoşnud olmamasından daha kaba ve çirkin ne olabilir? Buradan şu netice çıkar: Mütekebbir kişi efendisine kul olmaya razı değildir. Zira Allah'a kul olmak, onun kuluyla kardeş olmaya rızayı gerektirir. Bu, meliklerin kölelerinin özelliğidir. Zira onlar kendilerini birbirlerinin dengi, emsali olarak görürler. Kendisini böyle bir durumdan uzak tutan, üstadının kölesi olamaz.

Herevî'nin "Düşmanlığın sana Hakkı reddettirmesin" sözüyle anlatmak istediği şudur: İster sevdiğin, isterse sevmediğin kişiden gelsin Hakkı Hakk olarak kabul etmezsen tevazu derecesine çıkamazsın. Hakk dostundan geldiğini nasıl kabul ediyorsan, düşmanından da gelse kabul etmelisin. Ondan gelen hakkı reddetmediğin zaman, sen kendiliğinden onun hakkına nasıl mani olabilirsin? Gerçek şu ki tevazunun hakikati, hakkı düşmanından da gelse kabul etmenle olur. Senin üzerinde onun bir hakkı olunca onu eda edersin. Sakın ha ona karşı olan düşmanlığın ondan gelen hakkı kabul etmekten seni alıkoymasın.

"Özür dileyenin mazeretini kabul etmeye" gelince:

Bunun manası şudur: Birisi sana kötülük yapıp sonra gelip senden özür dilerse, mazereti ister geçerli isterse geçersiz olsun, tevazu, onun özrünü kabul etmeyi ve

özrünün manevî tarafını Allah'a havale etmeni gerektirir. Gazve konusunda Rasulullah (sav)'dan dönen münafıklara Rasulullah (sav) böyle yapmıştı. Rasulullah (sav) gazveden dönünce yanına gelip özür beyan ettiler. O da özürlerini kabul etti ve işin manevi boyutunu, özürlerinin gerçek olup olmadığını Allah'a havale etti.

Dostlarının özrünü kabul eder, üzerinde durup olaya vakıf olmak istemezsen ve delil istemezsen, "Söylediğin gibi olması da mümkündür" dersen bu, tevazu ve keremin alameti ve belirtisidir. Allah birşeyi takdir etmişse o olur, takdir buyurulan geri çevrilemez vb. gibi şeyleri söylemen de tevazudandır.

Üçüncü Derece: Herevî der ki: "Hakk için huşu duyman, zelil olmandır. Hakkı, sohbetinde görmek ve ona hizmet etmek için görüş ve alışkanlıklardan vazgeçmelisin."

Herevî diyor ki, tevazu Hakk Sübhanehu'ya hizmet etmeli, emrinin gerektirdiğine göre emrettiği şeyi yapmalısın; kendi görüşüne veya alışkanlığın sürüklemesine göre değil. Nitekim basireti olmayan kişiyi alışkanlıkları sürükler. Kişi bir işi alışkanlık haline getirince onu yapmaya devam eder. Eğer bu işin zıddına alışmışsa bu sefer onu yapmaya başlar. Sonuç şudur: İbadete sevkeden sebep, salt kişisel görüş olmamalı, aynı şekilde hevadan, muhabbet ve adetten olmamalıdır. İbadetin asıl saiki Allah'ın emri oluşu olmalıdır. Görüş, istek, sevgi ve alışkanlıklar ise buna tâbi yan sebep ve kaynaklardır. Bunlar sadece basiret ehlinin farkına varabileceği inceliklerdir.

"Sohbette kişinin kendi hakkını görmezlikten gelmesi" sözünün manası şudur: Kişinin amelinden dolayı Allah'ta bir hakkının bulunduğunu düşünmemesidir. Allah ile sohbet etmek, kullukla, sırf fakrla, zillet ve inkisâr (kırılma) ile olur. Ne zaman kendisinin Allah'tan alacağı hakları olduğunu düşünürse dostluk bozulur ve günaha sebep olur. Bu durum, Hakk subhanehunun kulundan kulluk hakkını istemesine ve Allah'ın onlara ikram etmesine aykırı değildir. Bu durum, Allah'ın sırf keremi, cömertliği (cûd), iyiliği (birr) ve ihsanı sebebiyle kendine gerekli kıldığı bir durumdur. Yoksa kulun bunları hak etmiş olmasından veya amelleri gereği Allah'ın kendilerine ihsan etmeyi gerektirmiş olmasından değildir.

Öyle ise yol ayrımı olan bu konuda sen Furkan'a sarıl. Bu konuda insanlar üç gruptur:

Bir grubun görüşü şöyledir: Kul Rabbine karşı bir talepte bulunmaktan aciz ve çaresizdir. Kul asla Allah üzerine hiçbir şeyi vacib kılamaz. Bunlar Allah'ın kendi kendine vacib kıldığı vücubu bile inkar ettiler.

Bir grup da Hakk subhanehu bazı şeyleri kulu için kendisine vacib kılmıştır derler. Kulun bunları amelleriyle Allah üzerine vacib kıldığını, amellerinin bu icaba sebep olduğunu zannettiler. Her iki grup da aşırı gitmiştir.

Üçüncü grup ise hidayet ve doğruluk ehlidir. Derler ki, kul, kendi çalışmasıyla felah ve kurtuluşu Allah üzerine vacibb kılamaz, hiç kimse ebediyyen ameli sayesinde cennete giremez ve cehennemden kurtulamaz. Allah Teala fazlı, keremi, cömertliği ve ihsanıyla kendi ihsanını, cömertliğini, iyiliğini pekiştirdi. Şöyle ki, vaadinin gereği kuluna karşı hakkını yerine getireceğini kendisine vacib kıldı.

"Umulur ki", "belki eda" tlarıyla da olsa kerim olan zatın vaadi haktır. Bu yüzden İbn Abbas (ra) "Allah'ın söylediği 'umulur ki, belki' sözleri kesinlik ifade eder" dedi.

Sözleşme ve yeminle bile olsa levmedilmiş kişinin vadi sözünden caymadır. Sözünde durmamadır.

Maksat şudur: Kulun kendisinin Allah üzerinde bir hakkının olduğunu görmemesi, Allah'ın kendisine bir şeyi vacib kılmasına ve kuluna bir hak tahsisine engel değildir. Nebi (sav) Muaz b. Cebel'e der ki: "Ey Muaz! Allah'ın kulları üzerindeki hakkı nedir biliyor musun?" Muaz da "Allah ve Rasulü daha iyi bilir" dedi. Nebi anlattı: "Allah'ın kulları üzerindeki hakkı ona tapmaları ve hiçbir şeyi ona ortak koşmamalarıdır. Ey Muaz, kullar bunu yapınca onların Allah üzerindeki hakkı nedir biliyor musun?" Muaz, "Allah ve Rasulü daha iyi bilir" deyince, Rasulullah (sav) "Kulların Allah üzerindeki hakkı Allah'ın onlara cehennemle azab etmemesidir" buyurdu. (Müslim, İman, 49)

Öyleyse Allah üzerinde hiç kimsenin hakkı yoktur. O kendi katında hiçbir emeği zayi etmez. Nitekim şiirde denildiği gibi:

Kulların onun üzerinde vacib olan hakkı yoktur,

Hayır, hayır onun katında hiçbir şey zayi olmaz.

Eğer azab olunurlarsa adaletindendir, nimet görürlerse

Faziletindendir, O bol kerem sahibidir.

Yani kısaca tevazu kendi nefsinden vazgeçmendir. İnsanın görüntüsü nefsidir. Nefsten geçmek hazret'in şuhudu, insanın nefsinden geçmesidir. Bir kavle göre kesbî olmasa dahi insanın kendi nefsinden geçmesinin kesbî olduğunu söylemek doğrudur. Çünkü fena tecelli sırasında hasıl oluyor, tecelli de nurdur. Nur da zulmeti bastırır ve yok eder. Bir kavle göre resim zulmettir. O nurun kendisinden nefret eder. Öyle ise zatî tecelli sırasında resimden vazgeçilir. Fenanın kesbî olmasına gelince: Bu kesbî olan makamların sonucundandır. Kesbin neticesi de kesbdir ve meyvesi de kesbdir, her ne kadar bizzat zaruri olarak hasıl olsa bile bu durum sebep itibariyle kesbî olduğunun söylenmesine engel değildir. En iyisini Allah bilir.

FÜTÜVVET MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım isteriz" in mertebelerinden birisi de "fütüvvet" mertebesidir. Bu mertebenin hakikatı insanlara ihsan etmektir. Onlara eza etmemek, onların ezalarına tahammül etmektir. Bu insanlara karşı güzel ahlaklı olmaktır. Gerçekte güzel ahlak ve güzel ahlakı kullanmasının sonucudur. Mürüvvetle fütüvvet arasındaki fark, mürüvvetin fütüvvetten daha genel olmasıdır. Fütüvvet, mürüvvet türlerinden bir türdür. Mürüvvet kula has olan güzelliklerin kullanılmasıdır, bunların başkasına da geçmesini sağlamaktır ve kula has olan kirletici şeyleri veya başkasına müteallik kötü şeyleri terk etmektir. Fütüvvet halka karşı *ahlak-ı kerimeyi* kullanmaktır. Kerim ahlak da üç derecedir: a) Güzel ahlak mertebesi, b) Fütüvvet mertebesi, c) Mürüvvet mertebesi. Ahlak mertebesi daha önce geçmişti.

Fütüvvet mertebesi şerefli bir mertebedir. Şeriat bundan fütüvvet adıyla değil "mekarim-i ahlak" diye sözeder. Nitekim Yusuf b. Muhammed el-Münkedir, babası ve Cabir (ra)'den rivayet edilen hadiste olduğu gibi, Nebi (sav) buyurur ki: "Ben güzel davranışları ve güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim." Fütüvvet kelimesi feta ' dan gelir. Manası 'delikanlı' demektir. Allah Teala mağara ehli için şöyle der: *" Onlar Rablerine inanan bir grup delikanlıydılar, biz de onların hidayetini takviye ettik"* (Kehf 13). İbrahim (a.s)'ın kavminden de şöyle sözeder: *"Dediler ki, onlara hatırlatan (dini telkin veren) İbrahim denen bir delikanlıyı duyduk, işittik"* (Enbiya 60)

Yusuf (a.s) hakkında da şöyle der: *"Onunla beraber iki delikanlı da hapse girmişti."* (Yusuf, 36) *"Yusuf yanındaki gençlere dedi ki, onların verdiği ücreti tekrar malları arasına koyunuz"* (Yusuf, 62).

Feta ismi, genç ve delikanlı isimlerinde olduğu gibi övgü de yergi de belirtmez. İşte bu yüzden fütüvvet Kur'an'da ve selefin dilinde geçmemektedir. Fütüvvet kelimesini mekarim-i ahlak konusunda selefden sonrakiler kullandılar. Onlara göre fütüvvetin temeli, kulun daima başkasının işini yapmasıdır. Fütüvvet konusunda bildiğim ilk konuşan kişi Ca'fer b. Muhammed'dir (İmam Ca'fer). Sonra Fudayl b. Iyaz, İmam Ahmed, Sehl b. Abdullah ve Cüneyd gelir. Cafer b. Muhammed'e fütüvvetten sorulduğunda o da soruyu sorana şöyle sorar. "Sen bu konuda ne diyorsun?" "Bana nimet verilirse şükrederim, yok eğer verilmezse sabrederim" cevabını alan Cafer b. Muhammed "Köpekler de aynısını yapmaktadır" der. Soruyu soran, "Ey Rasulullah'ın torunu, sizce fütüvvet nedir?" deyince Cafer b. Muhammed.

"Allah bize nimet verirse onu başkalarına veririz,vermezse şükrederiz." Fudayl b. Iyaz der ki: "Fütüvvet, kardeşlerin sürçmelerini ve kusurlarını görmezlikten gelmektir." İmam Ahmed'den oğlu Abdullah şöyle rivayet eder: Kendisine fütüvvetten sorulur. "Korktuğunu istemeyi terketmendir" der. Fütüvvet konusunda bu dört imamdan başkasının bir görüşü olduğunu bilmiyorum.

Cüneyd'e fütüvveti sordular. "Fakirden nefret etme, zengine sataşma" dedi. Haris el-Muhâsibi de "Fütüvvet, senin başkasına adaletli davranman, adalet beklememendir" dedi. Ömer b. Osman Mekki de "Fütüvvet güzel ahlaktır" der. Muhammed b. Ali Tirmizi, "Fütüvvet, Rabbin için kendine düşman olmandır" der. Denilir ki, "Fütüvvet, kendini insanlardan üstün tutmamandır." Dehhak da "Bu ahlakın kemali sadece Rasulullah'da olmuştur" der. Çünkü herkes kıyamet günü "Nefsim, nefsim" derken o "Ümmetim ümmetim" diyecektir. Denilir ki, "Fütüv vet, seninle Rabbin arasındaki putları kırmaktır. Allah, dostu İbrahim'den sözederken, putları paramparça ettiğini söyler. O böylece Allah için putları kırdı. Delikanlı, Allah için tek bir putu kırandır. Denilir ki, "Fütüvvet nefsini korumak için hiç kimseye düşman olmamaktır. Allah'ın hakkını korumak söz konusu olunca o zaman en sevdiğin dostun bile olsa, Allah için herkese düşman olmaktır."

Tirmizi der ki, "Fütüvvet, sizce kalıcı olanla geçici olanın eşit olmasıdır." Denilir ki: "Fütüvvet veliye ve kafire yedirmende fark görmemendir." Cüneyd "Fütüvvetin ezayı kaldırmak ve iyiliği yaymak" olduğunu söylerken Sehl, "Fütüvvet sünnete uymaktır" der. Denilir ki "O, ahde vefa ve emaneti korumaktır." Denilir ki, "Sana gelen fazilettir, bu fazilette nefsinin ondaki rolünü görmemendir." Denilir ki "Sana yönelene kendini gizlememendir." Denilir ki "Senden iyilik isteyenden kaçmamandır. Nimeti açığa çıkarmak, belayı da gizlemektir."Denilir ki "Adamın biri bir kadınla evlenmişti. Gerdeğe girdiğinde kadının çiçek hastası olduğunu görünce "Gözüm ağrıyor" dedi. Sonra da "Kör oldum" dedi. Kocasının gözlerinin gördüğünü bilmeksizin yirmi sene yaşadılar. Sonra kadın öldü. Niye böyle yaptığını sorduklarında ise "Kendisindeki ayıbı gördüğümü bilerek üzülmesini istemedim" dedi. "Gençleri geçtin, gençlerin başı oldun" dediler.

Denilir ki, "Arkadaşının aleyhinde kâr sağlaman, fütüvvetten değildir."

Bir grup genç erkek bir yere misafir oldu. Yemekten sonra bir cariye ellerine su döktü, içlerinden birisi kalkıp, "Kadının erkeklerin eline su dökmesi fütüvvet ahlakından değildir" dedi. Bunun üzerine bir diğeri şöyle konuştu: "Ben senelerdir bu eve girip çıkmaktayım, ellerimize su dökenin kadın mı erkek mi dahi olduğunu bilmiyorum."

Bir grup fütüvvet ehli bir gencin ziyaretine gittiler. Ev sahibi hizmetçiye, yemeği hazırlamasını birkaç kez tekrarlamasına rağmen hizmetçi sofrayı hazırlamadı. Bu durumu gören misafirler birbirlerine bakışıp "Sofrayı hazırlamada kendine karşı gelen birisinden adamın hizmet beklemesi, fütüvvet ahlakından değildir" dediler. Adam hizmetçiye "Sofrayı niçin geciktirdiğini" sordu. Hizmetçi de "Sofranın üzerinde karıncaların olduğunu" söyledi. Dolayısıyla sofradaki karıncalarla birlikte misafirin önüne sofrayı sermek edebe, karıncaları sofradan silkelemek ve onların azığına mani olmak da fütüvvete sığmaz. Bunun üzerine karıncalar gidinceye kadar bekledim" dedi. Misafirler "Ey hizmetçi! Ancak senin gibi birisi fütüvvet ehline hizmet edebilir" dediler.

Fütüvvetin bir çeşidi vardır ki, şu zikrolunandan değildir. Hacda bir adam, Medine'de uyudu ve bin dinarlık para cüzdanını kaybetti, bağırarak uykusundan kalktı. Cafer b. Muhammed'i buldu ve onunla ilgilendi. Olayı ona anlattı. Cafer de adamı evine götürdü ve ona bin dirhemini verdi. Sonra adam evden ayrılınca para cüzdanını buldu. Cafer'den özür dileyerek parasını geri getirdi. Cafer daha önce verdiği parayı geri almadı ve "Elimden çıkardığım bir şeyi bir daha geri almam "dedi. Adam "Kim bu adam?" diye etrafındakilere sordu, onlar da "Bu Cafer b. Muhammed'dir" dediler.

Menâzil yazarı der ki: "Kendinin faziletli ve hak sahibi olduğunu düşünmemen fütüvvetin inceliğidir."

O diyor ki, fütüvvetin kalbi ve insanın gözü, devamlı kusurunu düşünmen ve faziletinin ayıbında fani olmandır. Toplumdaki haklarından vazgeçip toplumun sendeki haklarını görmekte gaib olmandır. Bu konuda insanlar birkaç mertebedir. Bu mertebenin en şereflisi burada anlatılan kişilerdir. En değersizi de bunların aksidir. Bunlar da insanların ayıplarını değil, faziletli yanlarını; kendisinin insanlar üzerindeki haklarını değil, onların kendisi üzerindeki haklarını düşünürler. Bunların ortası hem ona hem de bana şahid olandır, bunlar kusura da olgunluğa da bakarlar. Hem insanların haklarını hem de kendi hakkını gözetirler.

Fütüvvetin Dereceleri

Herevî, "Fütüvvet üç derecedir" der:

"Birinci derece: Husumeti terketmek, zelleyi görmezlikten gelmek, eziyyeti unutmaktır."

Bu derece, terk ve arınma (tahalli) kapısıdır. Bu derece, hiç kimseye hasım olmamaktır. Kişi nefsinden başka hiç kimseye hasım olmaz. Dolayısıyla onun hasmı nefsidir. Aynı şekilde bu mertebe de üç derecedir. Kul diliyle husumette bulunmaz, kalbiyle husumete niyetlenmez, husumeti aklına getirip hatırlamaz. Bu mertebe kişinin kulun kendi hakkındadır. Rabbinin hakkında olana gelince; "Fütüvvet Allah için hasım olmaktır ve davayı Allah'a havale etmektir." Nitekim istiftah (açış) duasında Nebi (sav)'nin söylediği gibi, "Seninle hasım oldum ve davayı sana getiriyorum." (Müslim, Müsafirin 193) İşte bu derece Allah Teala'ya çağrıda bulunan alimlerin fütüvvetidir.

Zelleyi, yani birinin hatasını görmezlikten gelmek durumuna gelince: Bu da birisinden dinen sorumluluğu gerektiren bir zelle görünce, o zelleyi görmediğini izhar etmesidir. Onu yalnızlığa itmemek ve gönül rahatlığına eriştirmek için böyle davranır.

Görmezlikten gelme fütüvveti, görmekle birlikte gördüğünü gizleme fütüvvetinden daha üstündür. Ebu Ali Dehhâk der ki: "Bir kadın Hatem-i Tayy'a gelip bir mesele sordu, o anda gayri ihtiyari bir yellenme sesi duyuldu ve kadın utandı. Hatem dedi ki: "Sesini yükselt, duymuyorum." Böylece kadın onun sağır olduğunu zannetti, bu durum kadını sevindirdi. Çünkü kadın o sesi duymadığını sandı. Bundan sonra Hatem sağır lakabını aldı. İşte bu, bilmezlikten ve görmezlikten gelme

hali (teğaful), fütüvvetin yarısıdır.

Eziyyeti unutmaya gelince: Bu sana eziyyet edenin eziyyetini unutmandır, böylece ona kötü niyet beslemez ve ondan uzaklaşmazsın.

Ben burada fütüvvetten olan başka bir nisyanın daha olduğunu söylüyorum. Bu da iyilik yaptığın kimseye yaptığın iyiliği unutmandır. Sanki bu iyiliği sen yapmamış gibi olacaksın. Bu nisyan (unutmak) öncekinden daha mükemmeldir. Bu nisyan hakkında denilir ki:

Bu iyiliği yapan yaptığı iyiliği unutur, Allah onu izhar eder.

Sen güzeli gizlersen Allah Tealâ izhar eder

"İkinci derece: Senden uzaklaşana yakınlık göstermendir. Sana eziyet edene ikram etmendir, sana karşı suç işleyenin özürlerini kabul etmendir. Kızarak değil müsamaha ve toleransla, sabrederek değil, severek katlanman ve özrü kabul etmendir.

Bu derece öncekilerden daha güç ve daha zordur, ancak daha yücedir. Birinci derece karşılık vermeyi, terki ve görmezlikten gelmeyi içerir. Bu derece kötülüğe karşı iyilikle muamele etmeyi içerir. İyilik ve kötülük seninle muhatabın arasında iki paydır. Sana düşen iyilik yapmak, ona düşen kötülük yapmaktır.

Bu konuda şöyle denilir:

Hastalanınca size döndük, geldik. Oysa siz günah işliyorsunuz.

Biz size geliyor ve söz diliyoruz.

Bu dereceyi hakkıyla anlamak isteyen Rasulullah (sav)'ın siretini araştırsın, bu derecenin aynısını onun hayatında bulur. Bu derecenin kemali peygamberden başkası için sözkonusu değildir. Sonra gücü nisbetinde, onun bıraktığı ahlakî mirasa sahip çıkanlar gelir. Ben bütün bu özelliklere sahip olan Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye'den başkasını görmedim. Onun büyük dostlarından birisi şöyle diyordu: "Arkadaşlarım için istediğimi hasımlarım ve düşmanlarım için de isterim. Onlardan birisinin aleyhine dua ettiğini görmedim. O, hep onların lehinde dua ederdi. Birgün ona (İbn Teymiyye) en büyük düşmanlarından birisinin ölüm haberini müjdeleyerek geldim. Beni tutup sarstı, hoş karşılamadı ve döndü. Sonra derhal ölen düşmanının evine gitti ve onlara ölen kimseyi kasdederek ailesine, "Şimdi onun yerinde sizin için ben varım. Bir yardıma ihtiyacınız varsa, bir yardımcıya gerek duyarsanız, ben yardımcı olurum." dedi. Hane halkı buna sevindi ve ona hayır duada bulundular. İbn Teymiyye'nin bu halini çok beğendiler. Ona Allah merhamet etsin ve ondan razı olsun." Fütüvvetten anlaşılan budur.

Senin aleyhinde kötülük yapanı mazur görmeye gelince: Özür dilemeni gerektiren bir kötülük senden sadır olmadıkça sen bunu anlayamazsın ve sana düşen onu sorguya çekmemendir. Bunun anlamı şudur: Kendini, aleyhine suç işlenen değil suçu işleyen (cani) yerine koymandır. Bu durumda suçlu özür dilemeye daha layıktır.

Bu bakışa seni iten şey şudur: Sana günahla musallat olununca, bunun Allah Teala'nın dediği gibi olduğunu bilmelisin: *"Size bir musibet isabet ederse bu yaptıklarınızdan dolayıdır. Oysa Allah çoğu yaptıklarınızı da affeder"* (Şura 10) Başına

bir kötülük gelip de bu yolla, Allah'ın o kimsenin eliyle senden intikam aldığını bildiğin zaman, gerçekte özür dilemenin senin için olduğunu anlarsın. Bütün bunları sana kolaylaştıran önceki on müşahade makamını görmendir. Öyle ise onları öğrenmen gerekir. İşte bu on bakışta marifet ve iyilik hazineleri vardır. "Kızarak değil, müsamaha ile, katlanarak değil severek" sözüne gelince: Yani bu muamele senden gönül hoşluğu ve hoşgörüyle sadır olsun. Kızarak ve sıkıntı ile değil kalp genişliği ile olsun. Çünkü bunlar sende güzel ahlakın olmadığının delilidir. Bu neredeyse yok olabilecek bir sorumluluk duygusudur ve ahlakın hükmünü açıkça ortaya koyar. Böylece senin durumun da açıklığa kavuşur. Bu davranıştan umulan, insanın manevi dünyasını, gönlünü ve kalbini düzeltmesidir. Herevî'nin söylediği bu davranışlar ancak sabır ve kızgınlık köprüsünden geçtikten sonra mümkün olur. Kul, bu huylara sahip olursa Allah'ın yardımıyla bu mertebeye erişir. Allah en iyisini bilendir.

Üçüncü derece: Herevî der ki: "Bu, manevi yolculukta bir delille ilgilenmemendir. Bir iyiliği yaparken karşılık beklememendir ve şuhudunda resme takılıp kalmamandır." Bu makam üç şeyi içerir.

"Ahlakî yolculukta bir delille ilgilenmeme"ye gelince: Herevî bununla ne demek istediğini bölümün sonunda açıklamıştır. Zira o şöyle der "İlmi'l-Husus'ta, Hakikat nurunu delille talep edene, ebediyyen fütüvvet davası helal olmaz." Bu açıklamaya ve değerlendirmeye gerek duyulan önemli bir konudur. Anlatılmak istenen şudur: Allah'a giden, yakîn adımla, basiret ve müşahade yoluyla gider. Onun delille bilgi öğrenmesine gelince bu durum, onun yakin bilgisinin olmadığını gösterir. Bu ifadeyle şu kastedilir: Onlara göre marifet (bilgi), istidlalî değil zarurîdir (zorunlu).. İşte doğru olan da budur. Bu yüzden Allah elçileri ümmetlerini sadece Sani Teala'yı ikrara, Allah'a ibadete, Allah'ı birlemeye davet ettiler ve onlara Allah'ı ikrar konusunda asla şüpheleri bulunmayacak bir şekilde hitap ettiler. Ve onlar Allah'ı ispatlamak için delil getirmeye gerek duymadılar. İşte bu yüzden Allah Teala şöyle der: *"Rasulleri onlara şöyle dediler: Göklerin ve yerin yaratıcısı Allah hakkında bir şüphe mi var?"* (İbrahim 10)Medlul (delalet edilen), delilden daha açık iken medlul üzerine istidlal nasıl mümkün olabilir? Hatta onlardan birisi der ki: "Herşeye delil olan bir şeyin varlığına nasıl delil istenirmiş?" Maneviyat yolunun delile bağlanıp kalması onun yakinî bilgisinin olmadığına delildir. Bilakis o ancak matlubunu bildikten sonra Allah'a ulaştıracak delille mukayyet olup kalır. O Allah'ı bildikten sonra Allah'a ulaştıracak delile gerek duyar. Bu delil de Rasulullah (sav)'dır. Öyleyse sâir (maneviyat yolcusu) Rasulullah (sav)'a dayanır ve ona bağlanır. Sadece ve sadece onun peşinden gider.

Aynı şekilde bir kavim (sufiler), keşfe ve hakikatın müşahadesine de işaret ediyorlar. İşte bunun talebi asla delille mümkün değildir. Keşif nasıl oluşur denemez. Bu ancak yolculuk mertebelerine sulûkle hasıl olur. Öyleyse salîkin Hakka ulaşması istidlalle değil, istidlalle ulaşanın aksine seyir (ve sülûkledir). Delil getiren ancak ilme ulaşır. Oysa sufilerin amacı ilmin ötesindedir. İlim sufilerin mertebelerinden bir mertebedir. Nitekim bunun zikri ilerde gelecek. İşte bu yüzden sufiler istidlal sahiplerine söz sahibi (kal) derler. Keşif sahibi ise hal sahibidir. Sufiler müşahade nuruyla meydana gelen keşfi elde etmeye çalışırlar. İstidlal ve burhan ile elde edilen bilgiye göre amel etmezler.

Burası hata ve karışıklığın olabileceği bir mevzudur. Bu makamda ilim gibi, delil de şarttır. Bu, matluba giriş için gerekli olan bir kapıdır. Matluba da sadece kapıdan girilir. Nitekim Allah Teala'nın dediği gibi *"Evlere kapılarından giriniz"* (Bakara, 189)

Sonra delille birlikte daha değerli ve yüce olan şeylere vakıf olmayanın durumundan korkulur. Bu küllî olarak talepten kesilmektir. Sırf hayal mahsulü ve imkansız bir şeye ulaşmaktır. Kim delilin dışına çıkarsa yolunu şaşırır. Salikin yolculuğunda delile takılıp kalması, kalbi ile niyyetinin arasını açar denilir ve bu durumda delil ayırır, medlul toplar. Öyle ise salik medlulü ile cem olmayı isteyendir.

Bu durumda salikin durumu ile delilin ayrı olması ne ifade eder? Denilir ki, ilimden yüz çeviren saliklere arız olan bir beladır. Bu bela, tarikatta bir illet kabul edildi ve bu nevi belalar eski arif şeyhlerin zamanında vaki oldu da, onlar ilimden yüz çevirmeyi şiddetle nahoş karşıladılar. Bu görüşten ve bu görüşü savunanlardan uzaklaştılar. Ve müridlerine ilmi tavsiye ve vasiyyet ettiler. Tarikatlarının ilimle mukayyet olduğunu, ilimsiz tarikatta kurtuluş olmayacağını haber verdiler. Cüneyd-i Bağdadî, ilmi vasiyet etmede ve arkadaşlarını ilme teşvikte insanların en önde gelenidir. Delil yüzünden ayrılığa düşmek, vehim ve hayale göre cem olmaktan daha hayırlıdır. Gerçek anlamda cem olmanın vakî olup olmadığı ancak delil ve ilimle bilinir. Öyleyse delil ve ilim, sadık için kaçınılmazdır. Sadık bunlardan müstağni kalamaz. Yakini, basireti ve keşfi ile birçoklarının ve fikir erbabının öğrenmek zorunda kaldığı delillerden mustağni olana ne mutlu. Böyle bir kişi delillerden daha önemli olanla meşgul olmaktadır. Zaten istenilen de bu değil mi? Bunun örneği şudur: Kelamcı, ömrünü alemin nasıl ortaya çıktığını belirlemekle ve onu meydana getirenin varlığını isbatla harcar. Bu yakîn sahibi, sadık olan salikin nazarında, bırakılmış, terkedilmiş bir iştir. Kelamcının istidlalle talep ettiği şey - şüpheleri ve sualleri ortaya koymak, sonu gelmeyen bilgileri sergilemek-, salik için keşfî ve yakınî bilgidir. Bu kelamcının halinde olduğu gibi salikin sülûkünde takılıp kalması, fütüvvetten kesilmesi ve fütüvvetin dışına çıkmasıdır.

Bu arifin tartışmadığı bir hakikattır. Mütekellimi (kelamcıyı) zaman, mekan, cevherler, araz ve cisimlerden bahsederken görürsün. Onun düşüncesi, sadece bunlara takılıp kalmıştır. Onları yapana kul olmaya ulaşmak için bunlardan vazgeçmez. Salik ise bütün bunları aşarak Allah'ın isim ve sıfatlarının gereğine göre O'na kul olmaya ve kalbini onunla birleştirmeye çalışır. Allah'tan başkasına iltifat etmez ve kalbini Allah'tan başkasıyla meşgul etmez.Mütekellim ise Allah'tan ayrılmış, zaman ve mekanın hakikatinin bilgisiyle uğraşmaktadır. Arif ise zamanını, zamanın ve mekanın Rabbine yolculuğun dışında başka bir yerde zayi etmez.

Kısacası bu derecenin sahibi, manevi yolculuğunda delille ilgilenmez. Onun bu yolculuğu, delili terk etmeyi gerektirir. Her ikisi de onun hakkında toplanır. Böylece o, matlubun varlığının deliline gerek duymaz. O bir an bile olsa matluba ulaştıracak delilden müstağni değildir. Öyleyse sadıkın seyri (manevi yolculuğu) basiret, yakîn ve keşf üzeredir. Düşünce ve istidlal üzere değildir.

Herevî'nin "Herhangi bir karşılık beklemeden" sözüne gelince: Sevgi ve rağbetle bizzat matlubun kendisini istemiş olup başka karşılıklar bekleyerek hakkı istemiş olma. Hakk senin için hasıl olunca her türlü karşılık, her pay, her kısmet sa-

na gelir. Nitekim kudsi hadiste geçtiği gibi: "Ey ademoğlu, beni istersen beni bulabilirsin, eğer beni bulabilirsen herşeyi bulabilirsin, beni kaçırırsan herşeyi kaçırırsın. Oysa ben sana herşeyden daha sevimliyim."

Kim Allah'tan başkasını istemekten yüz çevirirse ve Allah'ı da bir karşılık ummaksızın isterse, dahası sadece O'nu severse, halisane bir niyetle O'nun rızasını isteyerek severse, gerçekte bu kişi bütün bedelleri, malları, makamları, payları elde etmiştir. Doğrusu o kendi talebi için bu malları bir gaye olarak görmediğinden bunlar ona bol bol verilir.Bu kişi övülmüştür ve Allah'a yakın bir kişidir.

Eğer Allah'tan başka şeyleri isterse arzu ettiğince Allah Teala'nın zatını ve iradesini istemekten uzaklaşır. Onun kalbi bu dünyalık şeylerle dolmuştur. Onlardan kendisi için az bir şey hasıl olmuştur. Oysa arifin kalbi bunlara ilgi duymaz. Arif için bütün bunlar elde edilmiştir. Öyleyse bunlar hakkında zühd yapmak seni onlardan uzaklaştırmaz. Bizzat onların meydana gelmesi seni onlardan uzaklaştırır.

Allah için zühd, seni kendisinden ve mallardan uzaklaştıran şeyle olur. Senin dört kölen varsa birisi yalnız seni ister ve senden birşey istemez. Onun iradesi sadece sana ve senin rızana hastır. İkincisi; senden geleni ister ama seni istemez. Onun iradesi sadece senden gelenle ilgilenir. Üçüncüsü; seni de senden geleni de ister. Dördüncüsü ise ne seni ne de senden geleni ister. Bilakis onun kalbi senin kölelerinden birisine ilgi duymaktadır. Onu ve ondan geleni ister. Sence kölelerin sana en sevimli geleni ve onlardan sana derece bakımından en yakın olanı, birinci köledir. İşte biz Allah katında böylece eşit durumdayız.

"Şuhûdunun resme takılıp kalmaması"na gelince; Herevî bununla, daha önce de geçtiği gibi şuhud sırasında ,Allah'tan başkasına nazar etmemek gerektiğini belirtiyor. Sufilerce bu makam kesbî değildir. Şuhud sahih olunca şâhidin nazarı sırasında zaruri olarak resimler silinir. Böylece resimlere vukufun olmamasının kula veya sâlike bir şart olmasına gerek duyulmaz. Sahih şuhudun bizzat kendisi resimleri siler, yok eder. Fakat şuhudun başı kesb ile mümkündür. Şuhudun sonu ise kesbe dayanmaz.

Herevî der ki: "Onun düşmanlarından şefaate en çok muhtaç olan ve mazeret ileri sürmeyen kişi, fütüvvet kokusunu koklamayandır."

Demek istiyor ki, düşman sana gelen ezadan dolayı üzgün olduğunu bilince senden özür dilemeye ve sana kalbindeki tıkanıklığı gidermek için bir aracı göndermeye gerek duyar. Öyle ise tam bir fütüvvet şöyledir: Sen düşmanına şefaat ihtiyacını hissettirmezsin. Onu azarlamaksızın aranızdaki düşmanlıktan önceki halde de bir değişiklik yapmazsın. Senin ne bir kötülüğün ne de bir iyiliğin ona ulaşır. Düşmanın özür dilemek için senin huzuruna geldiğinde ondan utanıp ne yapacağını şaşırmazsan, senin fütüvvetten nasibin yoktur.

Bu ahlakî davranışı o kadar büyük görme; fütüvvet ehli için bundan daha büyük nice davranışlar vardır. Bunu o kadar zor bir şey de sanma. Marifet halinde ve dilinde nasibi olmayan bu davranış, nice Allah dostlarında mevcuttur. Öyle ise ey arif! Sana düşmanından özür dilemek yaraşır. Herevî der ki: "İlmi'l-havasta (seçkinlerin ilminde) istidlalle hakikat nurunu isteyene asla fütüvvet davası helal olmaz." Sanki o demek istiyor ki, senin düşmanın özür ve şefaate ihtiyaç duymazsa, özrünün doğruluğu için istidlal isteme zahmetine katlanmazsa, senin dostun ve sevgilin olan

tevhide ve marifete delil getirmeye ve bu delille varlığına, vahdaniyetine, kudretine işaret etmeye nasıl ihtiyaç duyarsın? Bu nerede, fütüvvet derecesi nerede? Öyleyse bu her bakımdan fütüvvete aykırı bir durumdur. Eğer seni bir adam (elçi gönderip) evine çağırsa ve elçiye "Seni gönderenin varlığına ve kapısının herkese açık olduğuna delil getirmedikçe seninle gelmeyeceğim" dersen, o zaman sen fütüvvet davasında geri kalırsın. Vahdaniyeti, varlığı, kudreti, rububiyyeti ve ilahlığı her delilde daha açık olan birşeyin varlığını ne ile istersin? Onun varlığına delalet eden hiçbir delil yoktur ki, Allah'ın vahdaniyyeti ve kemali o delilden daha açık olmasın. Âlemin yaratıcısı Rab Sübhanehu'yu fıtratların ikrar etmesi, O'nun varlığına delil olarak yeter. Yaratıcının varlığı için hiçbir nazar ve istidlale de gerek kalmaz. *"Semaların ve yerin yaratıcısı Allah hakkında bir şüphe mi vardır?"* (İbrahim, 10) Öyle ise insanların fütüvvet derecesinden en uzak olanı, Allah'ın varlığına delil isteyendir.

Zihinlerde hiçbir şey sahih olmaz.
Gündüz delile gerek duysa bile.

MÜRÜVVET MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım isteriz" in mertebelerinden birisi de mürüvvet mertebesidir. Mürüvvet mer'ü (kişi) lafzından türetilmiştir. Fütüvvetin feta' dan, insaniyyetin insan' dan türetildiği gibi. İşte bu yüzden mürüvvet (kişilik) in hakikati, insanı şeytandan ve hayvandan ayıran sıfatlarla insanî nefsin vasıflanmasıdır. Nefsi cezbeden üç şey vardır: Birincisi; nefsi şeytanî ahlakla vasıflandırmaya çağırır. Kibir, haset, büyüklük, taşkınlık, eza, şer, fesad ve aldatma şeytanî ahlakın başlıca özelliklerindendir. İkincisi insan nefsini hayvanî ahlaka çağıran şey şehvettir. Üçüncüsü; insanı melek ahlakına çağıran da ilim, ihsan, nasihat, iyilik ve itaattir.

Mürüvvetin hakikati şeytanî ve hayvanî ahlakı kontrol altına almak, melek ahlakının gereklerini yerine getirmektir. Mürüvvetin zayıflığı veya yokluğu, ilk iki ahlakla neşelenmek ve nerede olursa olsun bu iki ahlakın icabına yönelmektir. Öyle ise insaniyet, mürüvvet ve fütüvvetin hepsi, ilk iki ahlakın motivine isyan ederek üçüncü ahlakın motivine icabet etmektir. Nitekim seleften birisinin de söylediği gibi; Allah, melekleri şehvetsiz akıllar, hayvanları akılsız şehvetler olarak yarattı. Ademoğlunu yarattığında ise ona şehvet ve aklı yükledi. Kimin aklı şehvetine üstün gelirse o melekler zümresine dahil olur. Kimin şehveti aklına üstün gelirse o da hayvanlara (behaine) üstün gelir. İşte bu yüzden mürüvvetin tanımında denildi ki, aklın şehvete galip gelmesidir.

Mürüvvetin tanımında fakihler şöyle der : "İnsanın güzel gördüğünü kullanması, çirkin ve beşuş gördüğünü de terketmesidir." Denilir ki, "Mürüvvet, her tür güzel ahlakı kullanmak ve her tür çirkin ahlaktan da kaçınmaktır." Mürüvvetin hakikatı, işlerin, ahlakın ve sözlerin rezil ve alçak olanlarından kaçınmaktır. Lisanın mürüvveti de tatlı, yumuşak, temiz, kolay olmasıdır. Huyların mürüvveti dosta da düşmana da geniş ve candan davranmaktır. malın mürüvveti akla, örfe ve dine uygun olarak harcanmasıdır. Makamın mürüvveti muhtaç kimse için kullanılmasıdır. İhsanın mürüvveti acele edilmesi, kolaylaştırılması, bol bol yapılması, gizli yapılması ve yapıldıktan sonra da unutulmasıdır. İşte bütün bunlar bezlin mürüvvetidir.

Mürüvvetin Dereceleri

Terkin mürüvvetine gelince: Düşmanlığı, ceza vermeyi, hak istemeyi, inadı terketmek ve senin hakkındaki şeyin ayıbını görmezden gelmektir. İstediği şeyde ince eleyip sık dokumaktan vazgeçmektir. İnsanların kusurlarını görmezlikten gelmektir. Onlara kendilerinin kusurlarını bilmediğini hissettirmendir. Büyüklenene karşı vakarla hareket etmektir. Dostunun haremini korumaktır. Küçüğün edebine önem

vermektir. Bunlar da üç derecede meydana gelir.

Birinci derece: kişinin nefsine karşı olan mürüvveti,kişinin nefsini zorla güzel ve hoş görülene yönlendirmesi, çirkin ve yüz kızartıcı şeyleri de terketmesidir. Böylece nefis için aleni bir meleke meydana gelir. Kim kendi gizliliğinde ve yalnızlığında birşey isterse ona aleniyetle sahip olur. Böylece yalnızlıkta avretini açmaz. Toplum içinde de başkasını rahatsız edecek geğirti gibi sesler çıkarmaz. Yellenme ihtiyacı gelince yellenmesini tutar. Sofrada yemek yerken de abur cubur yemez. Kısaca cemaatin dışında iken de utanç verici bir davranışta bulunmaz. Ancak dinin ve aklın engellemediği durumlar başka. Örneğin cima, soyunma ve benzeri gibi.

İkinci derece; topluma karşı mürüvvettir. Toplum içinde edep, haya ve güzel ahlakın şartlarına riayet etmekle olur. Onların yanında kendinden başkasının sevmeyeceği bir davranışı ortaya koymamakla olur. Salik kendisi için insanları bir ayna gibi görmelidir. Toplumun sevmediği ve nefret ettiği huy, fiil ve sözlerden kaçınmalı, toplumun sevdiğini ve güzel gördüğünü de yapmalıdır. Böyle bir basiretin sahibi, nakıs, kamil, iyi ahlaklı, kötü ahlaklı; mürüvvetli, mürüvvetsiz; senli benli olduğu herkesten faydalanır. Birçok insan mürüvveti ve güzel ahlakı ahlaksızlardan öğrenmiştir. Nitekim bazı büyüklerden rivayet edildiği gibi: "Bir kimsenin kötü ahlaklı, kaba davranışlı, kendisine uygun düşmeyen bir kölesi vardı. Ona bu durumun sebebi sorulduğunda: "Ben ondan güzel ahlakı öğreniyorum" dedi.

İşte böylece güzel ahlakın bilgisi, o kölenin ahlakının tersine olur. Ve nefsin kötü köleyle arkadaşlık yapması, onunla muaşerette bulunması ve ona sebretmesiyle nefs güzel ahlakı öğrenir.

Üçüncü derece: Hak Sübhanehu'ya karşı olan mürüvveti: Bu da Allah'ın sana bakmasından, her nefes ve her lahzada haline muttali olmasından haya duymakla ve mümkün olduğu kadar nefsinin ayıplarını düzeltmekle olur. Doğrusu şu ki; Allah, senin nefsini senden satın almıştır. Sen de satılan şeyi teslim etmek için çalışansın. Ve ücreti yerine getirensin. Parayı tam olarak alıp da satılan şeyi ayıplı olarak teslim etmek mürüvvetten değildir. Veya Allah'ın nefsin ıslahı konusundaki minnetini ve nimetini görmekle olur. Allah Teala ıslahı kendi üzerine almıştır. Öyle ise haya, seni tabiatın resimlerine karşı ıslahtan müstağni kılar. Başkasının ayıbına yönelmeden kendi nefsinin ayıplarını ıslah etmekle, uğraşmakla olur. Şuhudun hakikati de kendi fiilini ve salahını görmeden kaynaklanır. Hulk ve fütüvvet konusunda geçenlerin hepsi burada da geçerlidir. Onun için biz bu meselede bu kadar açıklık getirmekle yetindik. *Menazil* sahibi fütüvvet konusunda bu kadarla yetindi. Müstağni kaldı. Allah en iyisini bilendir.

BAST MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım isteriz" in derecelerinden birisi de bast, yani kabz halinden sıyrılma mertebesidir. Bu şerif ve latif bir mertebedir. Manevi halin sıfatıdır. Halkı sevmeyi gerektirir. Şüphesiz menazil sahibi Allah'ın kelimi Musa (as)'yı hikaye eden ayeti ortaya koyduğu yerde hata etti. *"O ancak senin fitnendir; o fitne ile istediğini saptırır, istediğini de hidayet verirsin"* (A'raf, 155) Menazil yazarı bu hitabı Allah ile Musa arasında bir bast olarak anladı. Allah Teala'nın "O ancak senin fitnendir" demesi Menazil yazarını böyle bir anlayışa sevketti. Tavaf esnasında iki sufi birbirine "O ancak senin fitnendir" diye Allah niçin söyledi söylerken işittim. Allah Teala bu inbisata şu ayetle tezellülü ilave etti: *"Sen bizim velimizsin. Bizi affet, bize merhamet et. Sen affedenlerin en hayırlısısın"* (A'raf, 155).

Bütün bunlar vehimdir ve amaçlanan şeyin tersini anlamaktır. Buradaki fitne imtihan, sınama ve deneme anlamındadır. *"Böylece biz onları birbiriyle imtihan ettik. İşte onlar Allah'ın bizim aramızdan üzerlerine nimet verdiği kimselerdir, desinler diye"* (En'am, 53) ayetinde olduğu gibi. *"Eğer onlar doğru yolda olsalardı biz onları bereketli yağmurlarla sulardık. Onları bu konuda sınamak için"* (Cinn, 16-17); *"Bir imtihan olarak biz sizi hayır ve şerle imtihan ediyoruz"* (Enbiya, 35) ayetlerinde olduğu gibi. Manası şudur: Bu fitne senin kulunu sınaman ve imtihan etmendir. Bu deneme ve sınama sonunda istediğini saptırırsın, istediğini de hidayete erdirirsin. O halde bu sınamanın bastla nasıl bir ilgisi vardır? Bu tevhid ve hikmetin şuhudu ismet ve mağfireti istemek değil midir? Oysa arifin bu menzilde Allah'ın yanında olan bir hakkı yoktur. Bu menzil ancak toplumla ilgilidir ve toplumu alakadar eder.

Menazil sahibi bast mertebesini üç dereceye ayırır. Birincisi insanlara karşı bast, ikinci ve üçüncüsü Allah'a karşı olan basttır. Allah'ın izni ve tevhidi ile onun bu konuda söylediklerini açıklayacağız. Herevî der ki; "Bast, tabii hale düşmek ve toplumdan uzaklaşmayı terketmektir. Seciye: tabiattır, çoğulu secaya gelir. Seciye yaratılış, tabiat ve huy aynı manadadır. İnsanların vahşetinden kaçınmak ise, sevdiğin ve hizmet ettiğin kimselerle senin aranda meydana gelen yabancılıktan kaçınmaktır. Kaçınmak arlanmayı, utanmayı, bastından dolayı onu yüceltmeyi gerektirir. Bu mertebe bir tür yalnızlıktır. Öyleyse bast da bu yalnızlığın giderilmesidir. Tamamen onun gözünden düşmeksizin. Bilakis senin ona sevgini artırır. Özellikle de bu durum kendi mahallinde meydana gelince olur. Herevî der ki, bu fitrata uygun hareket etmektir. Yani Allah'ın bir zorluk olmaksızın kulunu yarattığı tabii ah-

lak üzere yürümektir.

Bastın Dereceleri

Herevî, bastın üç derece olduğunu söyler.

Birincisi toplumla birlikte olan bast (genişlik) tir. Bu bast bencil davranarak ve kendini düşünerek toplumdan uzaklaşmaman ve malından onların faydalanmasına müsaade etmen, onlara hoşgörülü ve mütevazi davranmanla olur. Ayrıca ilimle kaim ve mananın şuhûduyla daim olmakla olur.

Demek istiyor ki: Nefsinle onlara cimrilik yapma, sonunda bu cimrilik seni toplumdan uzaklaşmaya götürür, halvette hep kendini düşünürsün. Uzletin, yalnızlığın rahatı, toplumla senli benli olmayı terketmendir. Oysa hoşgörü, cömertlik ve elaçıklığı kardeşlerinin seninle rahat olmaları ve meclisinden faydalanmaları için seni bunu (uzleti) terketmeye götürür.

İşte bu davranış, fütüvvet ahlakındandır. Mürüet ve hulk, fütüvvetin benzerlerindendir.

Senin fazlından (malından) faydalanmalarına müsaade edersin demekle şunu kastediyorlar. Dizginleri bırakırsan onlar senin fazlına, malına ulaşırlar. Böylece senin toleransın, onların senin fazlına ulaşmaları için bir sebep olur. İpin ucunu sıkı tutman ise onların mahrum olmalarına sebep olur.

"Ahlakınla onlara hoşgörülü olursun" demekle onlardan ortaya çıkan kötü muameleye tahammül etmeyi kastediyor. Allah'ın nebisine insanların ahlakından almasını emrettiğini tutun. Bu da afv'dır.

"Seni çiğnemelerine müsaade edersin". Yani senin yumuşaklığından, tevâzu göstermenden, kanadını yaymandan dolayı onlar senin üzerine gelirler. Şöyle ki; insanların sana hürmet etmesi için bir mesafe koymazsın. İşte onun ifadelerinin anlamı budur.

"İlmin kaim, mana şuhûdunun devamlı olması"na gelince:

İlmin kıyamı şudur: Topluma gösterilen bu tolerans, dine muvafık olmalıdır; dinin sınırlarından ve adabından çıkmamalıdır. Bu tolerans, onları Allah'ın koyduğu hududları aşmaya, Allah'ın ve kullarının hakkını zayi etmeye götürmemelidir.

Mana şuhûdunun devamına gelince: Bu, halini ve kalbini Allah'la beraber korumandır, daima bütün gönlünle Allah'a yönelmendir. Sen sadece gölgen, resmin ve suretinle onlarla berabersin; hayatının içinde bulunduğu manayı seyrederek kalbin ve sırrınla onlardan ayrısın. Böylece bu manadan ayrılınca sudan çıkmış balık gibi olursun. İşte bu mana, kalbin ve ruhun diri olmasıdır. Kul bu manayı kaçırınca hastalanır; onu gam, keder ve üzüntü basar, sözleri ve fiilleri karışır, kalbi çeşitli vadilerde dönüp durur, dünya ve ahiret nimetini kaybeder. Yahya Sarsari'nin şu beyitte işaret ettiği mana budur:

Kulun kalbi sırra maden olunca

Etrafında şimşeğin aydınlığı parıldar.

Kalp bu manayı kaybedince, üzüntü onu hastalandırır. Böylece bütün fiillerinde şaşkınlık başgösterir.

Mana şuhûdu bu şekilde kalbinde yer tutunca, toplumla senli benli olmak ve bast halinde bulunmak sana zarar vermez.

Bastın ikinci derecesi:,Hakla birlikte olan basttır. Bu, korkunun seni hapsetmemesi, ümidin seni perdelemesi, seninle Allah arasına Havva ile Adem'in girmemesidir.

Demek istiyor ki: Korku, Allah'a olan inbisattan seni alıkoymasın. Zira havf makamı inbisat makamıyla birleşmez. Havf, *Kâbız* isminin hükümlerindendir. İnbisat ise *Basit* isminin hükümlerindendir.

Sûfilere göre bast; cemal, ihsan, sevgi ve rahmet durumlarının müşahedesinden kaynaklanır. Kabz hali ise, celal, azamet, kibriya, adalet ve intikam durumlarının müşahedesinden kaynaklanır.

Sûfilerin bazıları korkuyu avamın derecelerinden, inbisatı havasın derecelerinden sayarlar. Zira inbisat ancak tecelli sahibi arifler için sözkonusu olur ve bunlar hakkında korku yoktur.

"Ümit (reca) seni perdelemez" sözüne gelince: Zira ümit eden, arzu ve ihtiyacından dolayı yaltaklanmaya ve tezellüle gerek duyar. Böylece onun recası ve tamahı, onu inbisatından dolayı yüce halden alıkor. Zenginden birşeyler isteyenin durumu gibi. Onun istemesi ve tamahı, onu zengine karşı olan inbisat halinden alıkoyar. Böylece o bu halden vazgeçince inbisat haline döner.

"Seninle Allah arasına Havva ile Adem girmeyecek" sözü istiaredir. Bunun manası şudur: Senin Allah'ın kendine anne ve babandan daha yakın olduğunu, sana karşı onlardan daha müşfik ve merhametli olduğunu bilmen, görmendir. Seninle O'nun arasına sülbünden geldiğin baba ile seni rahminde taşıyan ana bile girmesin. Burada başka bir mana daha vardır. Bu da, Allah'ın seni vasıtasız yaratmış olmasını müşahade etmendir. Adem'le Havva'yı yarattığı gibi. Böylece Allah'ın seni kendi eliyle yarattığını, sana ruhundan üflediğini, meleklerini sana secde ettirdiğini, sana secde etmeyen İblis'i uzaklaştırdığını ve bütün bu işlerin sen, baban Adem'in sülbünde iken yaptığını müşahede etmendir. Bu durum, sana inbisattan dolayı içe yönelmeyi görmeyi gerektirir. Bu, Hak celleye bast konusunda kulun inbisat halinin iç derinliği için düşüncenin (himmet) genişletilmesidir.

Bunun anlamı şudur: Kul bast ve kabz halini kendinden bilmez. Bilakis bast hali derinleşir ve Hak cellenin bast sıfatında yok olur. İşte bu da Azze ve Celle'nin *Basit* ismini müşahede etmektir.

O'nun kelamının değerlendirilişi budur. Bu görüşte hem makbul hem de reddedilmiş olmasına rağmen, bu sıfatın Rabble ilgisinin hiçbir manası yoktur. Bu sıfatın, yaratıklarla ilgisi ise doğrudur.

Evet burada benzerlik (iştibah) ve fark (ayrılık) nakamı vardır. Bu da şudur: Gerçek seven kişinin sevdiğine yakın olması ve bu sevgilisiyle sevinmesi ve sevgiliye olan sevginin artması gerekir. Onun kendine olan lütfunu, ihsanını, iyiliğini, kendisini koruduğunu, her yoldan kendisine iyiliklerin, lütufların, faydaların

ulaştığını ve her yoldan gelecek zarar ve kötülüklerin uzaklaştırıldığını görür. Ne zaman bunları incelese, ilginç durumlara mutali olur. Onun vehmi (hayali) ve bu durumlardan yararlanması bir gayede durmaz, bilakis onun anlayamadığı, ona kapalı olan kısımlar daha çoktur.

O'nu bu hali şuhudundan dolayı naz ve inbisat makamına sokar ve inbisat türü onu bu halin şuhuduna ve nefsini şuhud etmesinden dolayı da murad ve sevgili makamına sokar. Bu mertebenin afetlerinden ancak seçkin arifler kurtulabilir.

Bu makam sahibinin sonu özürlü olmaktır. Kuldan şatahatla ortaya çıkan hükümler, kulluğun hükümlerine bu makamdan daha çok layıktır. Kurb, keramet, şöhret ve makam mertebeleri hakkında Resulullah'a Rabbinden verilen şeyler hiçbir insana verilmemiştir. Oysa o Allah'tan en çok korkan ve O'nu en çok tazim edendi. Ve onun her hali, Allah'la beraber kulluğun kemale ermesini müşahede ediyordu. Öyleyse topraktan yaratılanın, Reblerin Rabbine olan inbisatının derecesi nerededir?

Üçüncüsü; Rebler rabbiyle birlikte olan inbisat halidir. Evet kalbin Rab Teala ile ferahı, sürurı, sevinci ve hoşnutluğu ve O'nun sevgisiyle nimetlenmesi ve O'na kavuşmayı arzulaması inkar edilemez. Hicabın kalınlığı ve yaratılışın engel olması müstesnadır. Ne bu gevşeklikle ne de bu katılık ve sertlikle olur. Çeşitli yollardan müteahhirine ulaşan da bu ve buna benzer şeylerdir. Onlar bu makam sahipleri hakkında şöyle yazdılar. Allah'ın huzurunda zelil, titreyen, korkan ve Rabbi için yaptığı hiçbir şeyi hoş görmeyen, başı önünde olan kul, O'nun affına ve merhametine en çok ihtiyaç duyandır. O'nun nimeti konusunda kendisini, bir asalak olarak görür. İhsanda bulunsa bile kendisini ihsan edici olarak görmez. Bu ihsanı kendi nefsinden yapmadığını bilir. Nefsiyle olmadığını ve nefsinde olmadığını da. Bunun ancak Allah'ın kendisine olan bir iyilik ve sadakası olduğunu bilir. Öyle ise bu hal nerede, inbisat nerede?

Evet, kulun inbisatı ferah, sürur, rıza ve sevinç inbisatıdır. Eğer inbisattan kasıt bu ise, biz bunu inkar etmiyoruz. Fakat o, zikredilen hoşgörüden ve maksadını açıklayan ayetle delil getirmekten başka birşeydir. Allah en iyisini bilir.

AZİM MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım isteriz" in mertebelerinden birisi de azim mertebesidir. Kitabın başlangıcında bunun iki tür olduğunu zikretmiştik.

Müridin tarikata girmeyi azmetmesi birincisidir. Bu başlangıçtır. İkincisi salikin azmidir. Bu da *Menazil* yazarının kitabının ortalarında usul konusunda zikrettiği makamdır. Herevî der ki: "Bu, isteyerek veya istemeyerek amacı gerçekleştirmektir." "Amacın gerçekleştirilmesi" sözüne gelince; bu, onun kastının gerçekleşebilir olmasıdır, bu amaca bir tereddüdün karışmamasıdır.

Gerçekleştirmeyi isteyerek ve istemeyerek şeklinde ikiye ayırmasına gelince; bu, doğrudur. Böylece tercih edenin, amacını gerçekleştirmesi isteyerek; başlanmayanın, amacını gerçekleştirmesi olur. Zira o, bir fiile karşı zorlarsa ve onu yapmaya azmederse, bu amacını kerhen gerçekleştirmiş olur.

Bir şeyi kerhen yapanın muhtar olup olmaması konusunda hukukçular ve usulcüler ayrılığa düştüler.

İbn Teymiyye'nin "Zorlanan mükreh, ihtiyara hamledilmiştir. Dolayısıyle onun fiilde ihtiyarı vardır ve bu ihtiyarla fiili sahih olur" dediğini duydum. Zira kulun irade ve ihtiyarı olmasaydı fiil vaki olmazdı. Fakat bu irade ve ihtiyar onun tarafından sevkedilmiş değildir. Bu ihtiyar ve iradenin hakikatının onda olması itibariyle muhtardır. Başkasının onu bu ihtiyara sevketmiş olması itibariyle de muhtar değildir. Yani o, kendiliğinden muhtar değildir. Onun sözünün anlamı budur.

Azmin Dereceleri

Herevî, azmin üç derece olduğunu söyler.

"Birinci derece halin; ünsiyet nurunun devamlı olmasından, keşif şimşeğinin çakmasından ve tutkuların öldürülmesine icabetten dolayı ilme karşı direnmesi-

hibi halini ilim derecesine indirmekten sakınır. Bu durum ona son derece zor gelir. Böyle yapması onun derecesinin düşmesidir.

Hal ilmin hüküm vermesinden ve ilme itaat etmekten imtina etmek istemez. Zira bu durum, yani ilme karşı gelme, tamamen çözülme ve bütünüyle tarikattan sıyrılmaktır. Öyle ise ilme itaat etmeyen ve onu hakem tayin etmeyen her hal fasiddir ve Allah'tan uzaklaştırıcıdır. Fakat ilim haline ulaşanın hali, onu ilim derecesine inmekten alıkoymaz. O halsiz olarak da ilim derecesine iner.

Eğer Herevi'nin birinci derecede anlatmak istediği sözünün anlamı bu ise, bu doğrudur. Eğer demek istediği, halin ilimden kaçınması ise -zira ilim gaybın hükümlerine ve hicaba çağırır, dolayısıyla hal sahibi ilme iltifat etmez- bu batıldır. İlim, halde şart olan bir unsurdur. İlim olmadan halin sahih olduğunu bilmek mümkün değildir. Evet ilim olmadan da halin meydana gelmesi inkar edilemez.

Fakat bu halin sahibi basiretsizdir ve ona güvenilmez.

Keşf şimşeğinin parlamasına gelince: Bu bilgiye uzaktan nazar etmektir. Hal sahibi keşf şimşeğine göre amel etmektedir. Çünkü keşf şimşeği kalbin ünsiyet peyda ettiği bir nuru gerektirir. Böylece hal sahibinin azmi, bu nuru devam ettirmeğe çabalamak ve korumaktır.

"Hevayı öldürmeye icabet etme"ye gelince, bunun anlamı da şudur: Salik keşfî bilgiyi almaya yönelince ,ölüme benzer bir hal hisseder; öyle ki, saliklerden bazıları yere düşer ve öldü zannedilir. Bu hal, fena halinin ilkelerindendir. Böylece salikin nefsi yok olmaktan korkarak hicaba (örtüye, keşfin kalkmasına) dönmek ister. Bu istek beşeri nefsin ölümden hoşlanmaz bir şekilde yaratılmış olmasındandır. Azim hasıl olunca bu heva köleleşir, salik bireysellikte aradığı fena halini arzulayarak bu hale yönelmez. Gerçek şu ki; bu durum, beşeri fenadan sonra ortaya çıkar.

Herevî' nin bu söylediği haktır, bunu ancak tatmayan inkar eder. Bu konudaki söz, bu halin mertebesiyle ilgilidir. Bu bir gaye midir yoksa vasıta mıdır veya geçici midir yoksa devamlı mıdır?

Bizim şeyhimiz bunu tarikatta arızî ve kemal haline isabet etmeyen bir durum olarak görür. Nitekim bazı salikler vardır ki bu durum onlara hiç arız olmaz.

Bazı insanlar bu hali tarikatın bir gereği görürler.

Bazı insanlar da bu hali, ötesinde hiçbir şey olmayan bir gaye olarak görürler.

Bazıları da bunu bir araç olarak görürler ve bunun üstünde daha önemli ve değerli olanı, yani beka halini görürler. Allah en iyisini bilir.

"*Üçüncü derece:* Müşahede tablolarında boğulmak, tarikatın ziyasını alevlendirmek, istikamet güçlerini toplamaktır."

Görüldüğü gibi ikinci derece de üç şeyi içerir.

Birincisi: Salikin derinleşmesinden dolayı başka şeyleri hissetmeyi yitirmesidir.

İkincisi: Tarikin ziyasıyla nurlanmaktır.

Yani , tarikat caddesinin salike açık ve zahir hale gelmesidir. Ve onu matlubuna ulaştırmasıdır. Salik bu aşamada şehre gitmekte olan birisi gibidir. Şehre yakınlaşıp onu görünce, yolun açıklığını anlar, şehrin ışıklarıyla aydınlanır ve şehre gelmekle nurlanır. Oysa şehri müşahede edemeden önceki ilim ve zannına göre şehrin kapısını şaşırması mümkündür, ama şimdi ise kapıyı kaybetmekten uzaktır. İşte aynı şekilde salikin durumu da böyledir. Önündeki engeller kalkmış , yol aydınlanmıştır ve ulaşmayı yakînen bilmektedir. Hali,şehre ulaşınca şehrin kapısını müşahede edenin hali gibidir. Güneşin doğması yaklaşırken kızıllığı müşahede edenin hali gibidir, o biliyor ki güneş, bu şafak kızıllığından sonra gelecektir.

Herevî nin "istikamet güçlerini toplamaya çalışmak" sözüne gelince:Demek istiyor ki, salikin gitmekte olduğu şeyi müşahede edebilmesi için kavuşma kasdı ve azmiyle batınî ve zahirî güçlerini kendi lehine olarak toplaması (dikkatini manevi olan üzerine teksif etmesi) dır. Nitekim misafirin durumu da böyledir. Gitmek istediği köyü müşahede edince, yürümeyi hızlandırır ve büyük gayret sarfeder.

Aynı şekilde yarışçı da gayesini görünce koşmak ve yarışmak için bütün gücünü sarfeder. Ömrünün sonuna doğru sadıkın durumu da böyledir. O ilk etapta gitmekte olduğu gayesine yakınlaşmak için azim ve kasdını güçlendirir. Allah en iyisini bilir.

Herevî der ki: "Üçüncü derece; azimden kurtulmadaki azminin sebebini bilmektir; Sonra azmi terketmenin sorumluluklarından kurtulmaktır. Azimler, azim sahiplerine azmin sebeplerine vakıf olma gibi daha cömert bir miras bırakmamıştır."

"Azmin illetini bilmek" salikin, azmi kendine nisbet etmesidir. Salik, azmin Allah'ın mücerred fazlı, tahsisi ve tevfiki olduğunu ve kendi nefsinden olmadığını bildikten sonra salikin, azmi tekrar kendi nefsine nisbet etmesi, azmini yaralayıcı bir illettir. Keşfi bilginin aydınlıkları ortaya çıkınca ve salik, fazlın tevhidine şahid olunca, o zaman azminin sebebini bilir. İşte azmin bu hastalığı da azmi kendi nefsine nisbet etmesi ve onu kendine ait görmesidir. Salik bu illeti bilince azimden kurtulmak üzere azimle bu illetten kurtulmaya çalışır. Şimdi buradan zihne bir çelişki ve çatışma geldi. Salik bu azimden azimle nasıl kurtulur?

Demek istediği şudur: Kul kendisine ait kabul ettiği azimden Allah'ın fazlı ve bağışı olan azimle kurtulmaya azmeder. İşte o zaman çelişki söz konusu olmaz. Böylece salik kadere karşı kaderle kendisini koruduğu gibi, azimden de azimle kurtulur.

"Azmin tekliflerini terketmeden kurtulmaya" gelince:

Şöyle ki, salik bu azimden kurtulup onu terkedince kulda yine birşeyler kalır. Bu da kulun terketmiş olduğunu düşünmesidir. Böylece salikin bu terkedişini bilmekten de kurtulması gerekir. Şimdi salik azmi terketmeyi düşünmekten kurtulmayı istemektedir, azmi terketmeyi istediği gibi.

"Azimler azim sahiplerine azmin illetlerine vakıf olmaktan daha saygın bir miras bırakmış değildir" sözüne gelince:

Azimlerin illetleri de üç şeye dayanır:

Birincisi: Azmin gevşekliği ve zayıflığı.

İkincisi: İsteklerden ve zevklerin tehlikelerinden sıyrılmamak.

Üçüncüsü: Azimlerin rüyeti ve şuhudu ve bunu kendilerine nisbet etmeleri. Salik bu üçünü bilince azimlerin hastalıklarını ve illetlerini de bilir. Müsteân , yüce ve müteal olan Allah en iyisini bilir.

İRADE MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve sadece senden yardım isteriz " in mertebelerinden birisi de "irade" mertebesidir. Allah Teala diyor ki: *"Sabah akşam rablerine dua edip onun rızasını isteyenleri yanından kovma, (tard etme)"* (En'am, 12) Yine Allah Teala buyuruyor ki: *"Temizlenerek malını hayra veren iyiler ondan uzak dururlar, onun katında hiç kimsenin mükafat verilecek bir nimeti yoktur, ancak en yüce Rabbi için iş yapanların işi müstesna. Öylesi hoşnut olacak"* (Leyl, 17-21).

Yine Allah Teala buyuruyor ki: "Eğer sizler (hanımlar) Allah'ı, Resûûl'ünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız doğrusu Allah sizden muhsin olanlar için büyük bir ecir hazırladı" (Ahzab, 20).

Şüphesiz kelamcılar Allah'ı istemekle Allah'ın rızasını (vech) istemeyi birbirine karıştırmıştır. Dediler ki, irade ancak hdis olanla ilgilidir. Kadim olana gelince O'na taalluk etmez. Çünkü kadim olan murad edilmez. Allah'la ilişkili olan iradeyi ona yaklaşma iradesi olarak tevil ettiler, kaldı ki onlarca Allah'a yaklaşmak tasavvur dahi edilemez. Bunu da mükafatı gerektiren itaatı irade etmek olarak tevil ettiler. Onların görüşlerinin özeti budur. Bu konuda onların önünde katı ve kalın bir perde vardır. Bu yüzden onları katı kalpli olarak bulursun, onlarda sülûk ruhunu, sevgi coşkusunu göremezsin.

Sülûk erbabınca talep ve irade, iradeden sıyrılmaktır. Böylece onlara göre irade, ancak iradesi olmayan kimse için geçerlidir. Bunu bir çelişki zannetme, bu gerçeğin ta kendisidir ve ittifakla sufilerin görüşü budur.

Bazen iradeyi açıklayan sufi sözleri çeşitlenir. Genellikle "iradenin edebi terketmek olduğu" şeklinde haber verilir. Bunun anlamı şudur: Çoğunlukla insanların adeti, gaflet yerlerine gitmek, şehveti çağrıştırıcı şeylere uymak ve tabiat arzında huzura kavuşmaktır. Mürid ise bunlardan sıyrılmıştır.

Salikin bunlardan sıyrılışı iradesinin sıhhatine bir işaret ve delalettir. Böylece salikin bu terketmesi ve sıyrılması irade adını alır. "İrade, Hakkı talebde kalbin doğrulmasıdır" denir. "Her bir korkuyu aşağılayan elemdir" de denir.

Dahhak der ki: "İrade gönülde bir elem, kalpte bir yanma, gizlide vurgunluk, içte bir depreşme, kalplerde yanıp tutuşan bir ateştir."

Denilir ki, "Nafile ibadetlerle Allah'ın sevgisini kazanmaya çalışmak, ümmete nasihatle ihlas, halvetle tanışıklık, hükümlerin katılığına karşı sabır, Allah'ın emrini tercih etmek, Allah'ın nazarından haya etmek, Allah'ın sevdiğine gayretini bezletmek, Allah'a ulaştırıcı her sebebin peşine düşmek, adı sanı anılmamakla yetinmek, mabud ve velisine ulaşıncaya kadar kalbinin kararsız olması müridin sıfatlarındandır."

Hatem el-Asam der ki: "Müridin muradından başkasını istediğini görünce, onun değersizliğinin ortaya çıktığını anla."

Denilir ki, "Uykusunun yenilgiden, yemesinin ihtiyaçtan, konuşmasının zaruretten olması müridin hükümlerindendir.

Sufilerden birisi der ki, "İradenin sonu Allah'a işaret etmendir. Böylece Allah'ı işaretle beraber bulursun." Ona işaret Allah'ı nerede kapsar denilirse? O der ki, "Allah'ı işaretsiz bulursun." Bu metin bir sözdür.

İrade üç derecedir:

Birincisi: İradenin her vakitte Allah'ı bulucu olmasıdır. Salik için Allah'ın varlığı işarete ve Allah'tan başkasına dayanmaz.

İkincisi: İradenin salik için bir meleke, hal ve tam bir irade olmasıdır. Şöyle ki, ne zaman Allah kendisine işaret edilse salik gösterenin işaretinin yanında Allah'ı bulur.

Üçüncüsü; iradenin böyle olmamasıdır. İşaret sırasında müridin vicdanının zorlanmasıdır. Öyle ise birinci derecede sadık öncü mukarreblerin, ikincisi iktisat halindeki iyilerin, üçüncüsü ise gafillerin derecesidir.

Ebu Osman Hîrî der ki: "Başlangıçta iradesi sahih olmayan, gün geçtikçe ancak geriye sayar."

O der ki: "Mürid, sufilerin ilminden birşey duyup da onunla amel ederse bu bilgi ömrünün sonuna doğru ona fayda veren bir hikmet olur. Mürid konuşunca onu duyan da faydalanır. Sûfilerin ilminden duyduğu ile amel etmezse, bu bilgi ezberleyip unuttuğu bir hikaye gibi olur."

Vasıtî der ki: "Müridin ilk makamı kendi iradesini atarak hakkı istemektir."

Yahya b. Muaz der ki: "Müride en zor gelen şey zıdlarla beraberliktir."

Cüneyd'e müridin hikayeleri aşma, onun ötesine geçme konusunda bir payının olup olmadığı soruldu. Şöyle dedi: "Hikayeler, Allah'ın askerlerinden biridir. Allah hikayelerle müridlerin kalplerini sabit kılar." Sonra şu ayeti okudu: "Her bir resulün haberini sana anlattık ki böylece senin kalbini sabit kılalım, kararlı yapalım." (Hud, 120)

İrade konusunda Cüneyd'den iki müçmel görüş zikredilir. Her birinin açıklanması gerekir. Ebû Abdurrahman, Sülemi, Muhammed b. Muhalled ve Cafer yoluyla gelen bir rivayette Cüneyd, sadık mürid, alimlerden müstağnidir diyor. Aynı rivayet zinciri içerisinde Cüneyd'in "Allah mürid için hayır dilerse, onu sufiler topluluğuna koyar, kurralarla (okur-yazar takımıyla) sohbetten alıkoyar" dediği rivayet olunur.

Ben de derim ki: Mürid sadık olursa Allah'a olan dostluk bağı da sahih olursa, sıdkın bereketinden ve Allah'la güzel muameleden dolayı ve alimlerin fikir ve rey sonucu ulaştıkları bilgilerden, kabirde faydası olmayan fazla bilgilerden, ömürlerini tükettikleri nefsi afetlerini,ayıplarını, amelleri bozan şeyleri ve sülûk hükümlerini bilmek gibi birçok sufî işaret ve ilimlerinden müstağni olduğu şeyleri Allah müridin kalbine açar. Müridin sıdk hali ve sıhhatli talebi bütün bunları bilfiil ona gösterir.

Bunun benzeri şudur: Şehirde oturan bir adam gece gündüz durmadan tarikat menzillerini, tepe ve vadilerini, konak yerlerini, kaynakları ve sonuçları bilmeye gayret ediyor. Diğeri ise vecd ve sadık iradeyle tarikata girmiş ve orada yol almaya çalışıyor. İşte onun bu samimiyeti, oturup öğrenmenin bilgisinden onu müstağni kılar. Ve ona bu bilgileri sülûk sırasında apaçık gösterir.

Fakat müridin sadık iradesinin, onu, helal-haram, emir ve nehyin hükümlerinin bilgisinden, ibadetlerin şartlarının, vaciblerinin ve batıllarının marifetinden, Allah ve Resulü'nün zahir ve batını hükümlerinin bilgisinden müstağni kılmasına gelince; sufiler taifesinin efendisi ve imamı şöyle dursun, Cüneyd'in dışında olanlar bile bundan Allah'a sığınırlar. Müridin bu ilimlerden müstağni kaldığını ancak zındık ve mülhid sufiler, tarikatta Resule uymayı bir şart olarak görmeyenler söylerler.

Aynı şekilde sadık müridin kalbini Allah fetheder ve onu kendi nuruyla nurlandırır. Mürid Allah'ın yanındaki ilmin nuruna mensubdur ve her dini bilgiyi o nurla bilir. Böylece insanların bilgilerinin pek çoğundan müstağni kalır. Zaten ilim nurdur ve sadık kişinin kalbi de sıdk nuruyla dolmuştur. Ve onda iman nuru vardır. Nur yine nura götürür. Cüneyd böylece kendi halinden haber verdi. Fakat bu bilgi geneli ilgilendirmeyen ferdi bir bilgidir. Sıdkı onu birçok ilimden müstağni kılar. İlmin tamamına gelince, Ebu Kasım'ın sözü, sadıkın ilme olan ihtiyacı konusundadır. Bu zaruri bilgiye sahip olmayan kurtulamaz. Ve sufilerin tarikatı ilimle bağlıdır ve tarikat konusunda hiçbir sufinin ilimsiz konuşması helal olmaz. Daha önce de zikrettiğimiz bu görüş bilinen yaygın bir görüştür.Mesela şöyle dediği gibi : "Kim Kur'an'ı ezberlemez ve hadis yazmazsa, ona bu konuda uyulmaz. Çünkü bizim ilmimiz Kitap ve sünnetle bağlıdır." Yine aynı şekilde onun işaret ettiği alimlerin bilgisi, Kur'an'dan ve sünnetten anladıkları ve ortaya koydukları bilgidir.

Sadık mürid, Kur'an'ı okuyan ve sünneti ezberleyendir. Allah, sıdkının bereketi ve kalbinin nuruyla Allah'ın kitabı ve Resulünün sünneti konusunda, başkasının anlayışını taklid etmekten müstağni kılacak bir anlayış ihsan eder.

Cüneyd'in "Allah müridin hayrını isteyince, müridi sufilerin içine koyar ve kurraların sohbetinden alıkoyar" sözüne gelince:

Sûfilerin dilinde *kurra*, Kur'an'ı okusunlar veya okumasınlar tapınma ve onlara göre kari; düşüncesini ibadetlerin zahirine yoğunlaştıran, marifetin, imanın, sevginin ve kalbin amellerinin hakikatına değil, sadece dış görünüşüne önem verenlerdir. Böylece onların bütün düşünceleri ibadettedir. Tasavvuf, kalp ve marifet ehlinin yanındakilerden hiç haberi yoktur. İşte bu yüzden bizim yolumuz fütüvvet yoludur, zorlama değildir demişlerdir.

Sûfiler kalp ve ruhla yol alırken, zahir ehli kalıp ve gölgeyle yol alırlar. Sufilerin kalpleri ve ruhları ile ötekilerin kalpleri ve ruhları arasında bir tür nefret ve hoşnut-

suzluk vardır. Biri diğerinin sohbetine, tabiatının elverdiği ölçüde tahammül edebilir. Bu da sufilerle zahiri fukaha arasında geçen karşılıklı hücum türündendir. Onlara "rusum ashabı", ötekilere de "okuyanlar" derler. Sufilerce her iki grup da (abidler ve alimler) zahir ehlidir. Ve hakikat ehli değildirler. Alimler ilim rusumuyla, abidler de ibadet rüsumuyla beraberdir. Sonra bunlar da kendi içlerinde sufiler ve fakirler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Onlar sufiliği fakirliğe tercih etme ya da tam tersi veya ikisinin eşit olması konusunda tartışmalı bir durumdadırlar.

Bu konuda üç görüş vardır.

Sufiliği tercih edenler; bunlar çoğunlukla Iraklılardır. Avarifu'l-Ma'arif yazarı (Şehabeddin Sühreverdi) de bu görüştedir. Bunlar sufiliğin başlangıcını fakirliğin sonu olarak görürler. Çoğunluğunu Horasan ehlinin oluşturduğu bir grup, fakirliği tercih ederler ve onu tasavvufun özü ve meyvesi olarak kabul ederler. Şamlılar ın oluşturduğu üçüncü grup ise fakirlik ve tasavvufun aynı şey oludğunu kabul ederler. Fakirlik ve tasavvufun hakikatı anlaşılmadan hüküm vermek doğru olmaz. O zaman bu ikisinin, tek bir hakikat mi yoksa iki ayrı hakikat mi olduğu anlaşılır ve tercih edilecek olan da bilinmiş olur.

İleride fakr ve tasavvuf mertebelerine gelince, Allah'ın fazlı ve tevfikiyle yardım ederse, bunlar açıklanacaktır. Güç ve kuvvet Allah'ındır. Yalnızca O'ndan yardım istenir. Güvenmek O'nadır. O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz.

Sufilerin amacı şu üç dereceyi açıklamaktır:

a- Takva derecesi: Tapma, nüsuk, kuralları yerine getirme derecesidir.

b- Tasavvuf derecesi: Herkese fütüvvet ahlakına göre güzel muamele etmek ve her kötü huydan da uzak durmaktır.

c- Fakr derecesi: Allah ile kalp arasına girecek her türlü ilgiyi kesme ve tecerrüd derecesidir.

Ahireti isteyenlerin dereceleri bunlardır. Bunun dışındakiler, geri kalanlar ve oturanlardır.

Ebu Kasım Cüneyd, sıdk ile Allah'ı isteyen müride şöyle işaret etti: "Allah onun hayrını isteyince onu sufiler taifesine koyar ve sufiler de onun ahlakını güzelleştirir. Ona nefsini tezkiyeyi ve kötü ahlaklardan arınmayı gösterirler. İyi ahlaka geçmeyi, tarikatın menzillerini, kurtuluşu, tarikattaki engel ve afetleri öğretirler."

Kurralara gelince, bunlar oruç ve namaz gibi ibadetleri son derece dikkatle yaparlar fakat kalpleri, amellerden ve nefsin temizliğinden hiçbir şey tadamaz. Zaten bu da onların metodu değildir. İşte bu yüzden-daha önce de geçtiği gibi- onlarla sufiler arasında bir tür hoşnutsuzluk vardır.

Basireti sadık olan her ganimetle ortak olur ve her grupla güzel geçinir. Ne tamamen her gruba bağlanır ne de tamamen yüz çevirir ki herhangi bir hak geçmesin. İşte bu sadıkların yoludur. Cahiliyye davası nefislerde gizlidir. Potansiyel halde vardır. Bununla onları küçümsemeye çalışmıyorum. Ben aslında durumu düzeltmeyi arzuluyorum. Nebi (sav) de gazvelerinin birinde birisini "Ey muhacirler", bir başkasını da "Ey ensar" derken işitti de "Ben aranızda iken cahiliyye davası da ne oluyor?" buyurdu.

Allah'ın kitabında geçen bu iki isim, şerefli iki isimdir. Resulüllah onları bu iki isimden yasakladı ve birbirlerini "müslümanlar", "müminler", "Allah'ın kulları" şeklinde çağırmaya davet etti. Bu birleştirici bir çağrıdır. Falan veya filan gibi bölücü değil. Allah müsteandır.

Nebi (sav) Ebu Zerr (ra)'e "Sen cahiliyyeden iz bulunan bir insansın" dedi. O da Ali benden daha yaşlıdır ya Resulullah" dedi. O da "Evet" dedi. (Buhari, İman, 22; Edeb 44; Müslim, İman 38-40; Ebu Davud, Edeb, 124).

Kul kalbinden cahiliyyeyi tamamen çıkarıncaya kadar imanın, sıdkın ve yakînin tadını alamaz. Allah'a yemin olsun ki şu zamanda insanlar bir adamın kalbinde bunu bulsalar onu bir tek yaydan atarlar ve bu bidatçıdır, bid'atın davetçilerindendir derler. Sığınma Allah'adır, sabır ve sebatın mesulu O'dur. Öyle ise O'na kavuşmak kaçınılmazdır. *"İftira eden kaybetmiştir"* (Taha, 61) *"Ne yöne döndürüleceklerini zalimler yakında bileceklerdir"* (Şuara, 227).

Menazil yazarı der ki: "İrade babında Allah Teala der ki: "De ki; herkes kendi karakterine (yaratılışına) göre amel eder." (İsra, 84).

Herevî' nin konuya bu ayetle girmesi bu konunun önemini gösterir. Tasavvuf Biliminde iradenin değerini ve yüceliğini gösterir. Ayetin anlamı da şöyle olur: Herkes hangi durumdaysa, neye münasip ve layıksa ona göre amel eder. Facir kendine layık olduğu şekilde amel eder. Kafir ve münafık da böyledir. Dünya ve cifesini işleyen de kendine yaraşan şeyle amel eder. Ona bunun dışında birşey uygun gelmez. Suretleri seven de kendine münasip ve uygun gelen şeyle amel eder.

Herkes sevdiği şeyi arzular. Herkes kendine münasip gelene aşık olur.

Allah'ı seven sadık mürid, Allah'a layık ve uygun olan şeyi yapar. Böylece o, Allah'ın iradesinin tayinine göre Allah'a en layık ve O'nun iradesine en uygun şeyle amel eder.

Herevî der ki: "rade bu ilmin kanunlarından ve yapısının kurumlarındandır. Kısaca o hakikat çağrısına gönüllü veya gönülsüz icabet etmektir." Herevî demek istiyor ki, bu ilim irade üzerine kuruludur. İlmin esası ve yapısının temelidir. İlim, irade hükümlerinin ayrıntılarını içine alır. İrade, kalbin hareketidir. Bu yüzden tasavvufa "batın ilmi" denir. Nitekim fıkıh azalarla ilgili hükümlerini kapsar. Bundan dolayı "zahir ilmi" adını alır.

Bu ikisi ihtiyarî iki harekettir. Kulun sadece tabii, zaruri hareketi vardır. Bunun ayrıntılarını ve hükümlerini içine alan ilim tıp ilmidir. Bu üç ilim nefsin ve kalbin hareketlerini, dilin ve uzuvların hareketlerini ve yaratılışın hareketlerini gözetir, inceler. Tabib, sıhhat ve hastalık açısından bedene tesiri itibariyle bu hareketleri, bunların sürekliliğini ve bedenle ilişkisini inceler. Fakih bu hareketlerin dinin emrine, nehyine, iznine, kerahetine ve bunlarla ilgili şeylere uyup uymadığına bakar. Sufi ise bu hareketlerin kendisini muradına götürüp götürmediğine, kendi muradından alıkoyup alıkoymadığına, kalbini ifsat edip etmediğine bakar.

"İrade hakikate çağırana icabet etmektir" sözüne gelince:

İcabet, kabulleniş ve boyun eğmektir. Sufilere göre hakikat, rububiyeti müşahede etmektir. Din ise kulluğu benimsemektir. Din ona ibadet etmen, hakikat

ona şahid olmandır. Din Allah'ın emrini uygulaman, hakikat ise onun vasfını müşahede etmendir. Hakikate sebep marifetin sıhhatıdır. Öyle ise kim Allah'ı bilirse kaçınılmaz olarak O'nu sever.

Bu icabette üç şeyin bulunması gerekir: a- İcabeti kabule hazır bir nefis; ancak davetçiye ihtiyaç duyar, b-Dinlenebilecek davet, c-Tarikatın engelden arındırılmasıdır. Kim tarikattan ayrılırsa bu üç şeyin birisinden dolayı kesilir.

"Gönüllü ve gönülsüz" sözüyle de nefsinden çekip koparan meczub ile irade, ihtiyar ve mücahedeye sülûk etmiş kişiye işaret ediyor.

İradenin Dereceleri

Herevî, irade üç derecedir der:

"Birinci derece: Sıhhatli bir bilgiyle adetleri terketmek, sadık niyetle salikle ilgilenmek, ihvandın alıkoyan herşeyi terketmek ve vatandan uzaklaştıran herşeyi bırakmak."

Bu açıklama; "İrade adete muhalefet etmektir" diyenin tanımına uygun düşmektedir. Bu irade nefsin alışkanlıklarını ve şehvetlerini terketmesidir. Bu da ancak Herevî'nin işaret ettiği şeylerle mümkün olur. Bu da ilmin yanında olmak ve ona sarılmakla olur. İlim, isteğini yöneltmesi gereken yerleri kula öğreten bir nurdur. Ayrıca arzunu terketmesi gereken yerleri de öğretir. Kim ilme sarılmazsa sadıkların ittifaklarıyla onun iradesi sahih olmaz. Yol kesenlere itibar edilmez.

Onlardan birisi der ki: "İlmi inciten fakir bir sufi gördüğün zaman onun müslümanlığından şüphe et."

Bunlardan birisi: Bizzat saliklerle ilgilenmek, şüphesiz bir kavmin bizzat kendisiyle ilgilenen onların meslekini benimser ve onların cemaatına girer. Herevî "bizzat abidler" demedi de "bizzat salikler" dedi. Zira abidlerin özelliği amelleri uygulamaktır. Saliklerin özelliği ise halleri gözetmektir.

Herevî'nin "sadık bir niyetle" sözüne gelince; bu, sıdkı ve maksudun birleştirmekle olur. Böylece senin kasdında ve maksudunda bir bölünme olmaz. Ve ihvandan meşgul eden herşeyi terket sözüyle Herevî başkalarıyla manileri ve sülükden alıkoyan şeyleri terketmeyi kastediyor dedi. Sadık müride, Allah Teala'ya giderken onu yolundan alıkoyan akrabalarından ve vatanından daha zararlı birşey yoktur. Öyle ise mürid, kendi cehdi ve gayretiyle onlardan uzak kalmaya çalışsın. Allah Teala en iyisini bilir.

"İkinci derece : Hal sohbetiyle parçalamak, dostluğun rahatlatması, bast ve kabz arasında gidip gelmektir" der Herevî.

Yani hal sohbetinden ayrılmamaktır. Hal, muameleden etkilenerek kalbe varid olan, saliki tembellik ve gevşeklikden kurtaran, Refik-i A'la'ya katılmaya sevkeden şeydir ki onlara Allah nimet vermiştir. Böylece salik ilim makamından keşf makamına, amellerin rusumu makamından hakikatlerin, zevklerin, vecd ve hallerin makamına geçer. Böylece salik, İslam'dan imana, imandan ihsana yükselir.

Herevî'nin işaret ettiği "ünsün rahatlık vermesine" gelince: İlk etapta salik so-

rumlulukları zor, ameli meşakkatli bulur. Bu da kalbinde mabuduna karşı ünsiyetin yokluğundan kaynaklanır. Müridin kalbinde ünsün ruhu hasıl olunca ondan bu meşakkat ve zorluklar zail olur. Böylece ibadet, onun için bir göz nuru, gücü ve lezzet olur. Namaz onun üzerine vecibe olan bir amel olmaktan öte gözünün nuru olur ve namazla rahatlık duyar. Böylece Resulullah'ın "Ey Bilal, bizi namazla rahatlat" (Ebu Davud, Edeb, 86; Müsned, V/364, 371), sözünden ona bir miras kalır. "Namaz benim gözümün nuru kılındı" (Müsned, III/128, 199, 285), sözünden de feyz alır. Bu müridin iradesine, muhabbetine, Allah'la olan ünsüne, masivadan ayrı kalışına göre olur.

"Kabz ve bast arasında gidip gelmeye" gelince; kabz ve bast, her salike arız olan iki haldir. Bazen korkudan bazen ümitten doğarlar. Korku saliki kabzeder, (daraltır), ümit (reca) bast eder (genişletir). Bunlar bazen vefadan bazen cefadan doğarlar. Salikin vefası ona bastı, cefası da kabzı miras bırakır.

Bazan ayrılıktan bazen de beraberlikten doğarlar. Ayrılık kabzı, beraberlik bastı oluşturur. Bazen de bunlar salikin kalbine varid olan şeyin durumlarından doğar. Bir varid kabzı, bir varid de bastı meydana getirir.

Bazen sebebinin ne olduğu bilinmeyen bir kabz bazen de sebebi bilinmeyen bir bast, onun kalbine hücum eder. Bu kabz sahibinin durumu ikidir.

Birincisi: Tevbe ve istiğfardır. Çünkü bu kabz hali salikin hissetmediği bir cefa ve cinayetin sonucudur.

İkincisi: Bu vakit geçinceye kadar hatadan sakınmak ve onu defetmeye çalışmaktır. Bu hale üstün gelmeye ve zorlamaya kalkışmasın. Gece ortasında fecrin doğmasını istemesin. Fecir doğuncaya ve gecenin karanlığı dağılıncaya kadar bütün geceyi uykuyla geçirsin. Melik ona hücum edinceye kadar sabretsin. Ancak kabz ve bast eden Allah'tır.

Aynı şekilde müridin üzerine bast hali varid olunca salik hareketten ve kımıldamadan tamamen sakınsın, sükûn ve azimle bu hali korusun. Akıllı kişi *besât* halinde durur ve *inbisat* halinden kaçınır. Dünya ehlinin akıllarının ve reislerinin durumu şudur: Onlara sevindirici, genişlik ve heyecan verici bir hal gelince bu hali sukûn, sebat ve istikrarla karşılarlar. Öyle ki onlara böyle bir hal gelmemiş gibi olur. Muhacirleri övgü konusunda Ka'b b. Züheyr şöyle der:

Onlar mızrakları bir kavme isabet edince sevinmezler.

Kendilerine mızrak gelince de sabırsızlanmazlar.

Üçüncü Derece: İstikamet sohbetiyle zuhul (şaşkınlık) ve devamlı edebi düzeltmeye riayet etmektir."

Buradaki zuhul, üstün gelen bir halden dolayı müşahededе kaybolmaktır. Bu hal sahibini, kendinden başkasına iltifat etmekten alıkoyar. Bu durum salik ancak istikamette olunca ona fayda sağlar. İstikamet, salikin ilmin hududunu koruması, ilimle beraber olması, istikameti zayi etmemesidir. Aksi takdirde bu şaşkının en güzel hali, hiçbir sorumluluğu olmayan mecnun gibi olur. Dolayısıyla bu şaşkına uyulmaz; istikameti terketmesinden dolayı sorumlu olmaz.

Eğer istikamet dışına çıkaran zuhulun sebebi, salikin iradesi, sorumluluğu, isteği ile olursa, o zaman bu kişi, Allah'ın emrini zayi eden müfrit ve asidir. Bunun hükmü, benzeri müfritlerin hükmü gibidir.

İbn Teymiyye şöyle diyordu: "Sebep sakınılacak birşey olduğunda sekr hali mazur görülmez."

Herevi'nin "Edebi düzeltmeye riayet etmeye sarılmasına gelince":

Herevî bununla şunu demek istiyor:

Salik Allah'ın edebiyle edeplenerek Allah'ın hukukuna riayete gayret etmelidir. Öyle ise zuhul, saliki istikametin dışına çıkaramaz. Efendisinin hukukuna riayetten ve onun huzurunda edeple durmaktan da dışarı çıkarmaz. Allah yardım edendir.

EDEB MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım isteriz" in mertebelerinden biri de "edeb" mertebesidir.

Allah Teala diyor ki: *"Ey iman edenler, kendinizi, ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten, cehennemden koruyunuz"* (Tahrim, 6). İbn Abbas ve başkaları bu ayetten kastın "onları terbiye edin ve ilim öğretiniz" olduğunu söylüyor. Bu lafız biraraya toplamaya çağırıcı mahiyettedir. Edep, kulda hayırlı huyların toplanmasıdır. Aynı kökten olan *me'debe*, (ziyafet) insanların biraraya toplandıkları yemektir.

Edeb ilmi: Dili, hitabeti ıslahe tmek ve sözü yerine isabet ettirmek, lafızları güzelleştirmek, hata ve sürçmeden korumaktır. Bu edep ilmi genel edebin bir şubesidir. Allah en iyisini bilir.

Edeb İlminin Türleri

Edeb üç nevidir. Allah'a karşı olan edeb, Resulüne ve dinine karşı olan edeb ve Allah'ın yaratıklarına karşı olan edeb.

Allah'a karşı takınılacak edep de üç tanedir:

a- Allah'a karşı olan muameleyi korumak, ona haksızlık getirmemek.

b- Allah'tan başkasına yönelmeyerek kalbini korumak.

c- Allah'a isyan ettirecek şeylerden iradeni alıkoymak, korumaktır.

Ebu Ali Dakkak der ki: "Kul Allah'a itaat ederek cennete ulaşır. İtaatindeki edeple de Allah'a ulaşır."

Ve ekledi: "Namazda elini burnuna uzatmak isteyen birini gördüm ve elini tuttu."

İbn Ata: "Edep, güzel şeylere vakıf olmaktır" der. Ona edebin manasının ne olduğu soruldu. O da: "Açık ve gizli olarak Allah'a karşı edebli davranmandır" dedi ve sonra şu şiiri söyledi:

Konuşunca bütün güzelleri getirir

Eğer susarsa bütün güzeller ona gelir.

Ebu Ali der ki: "Kim edepsiz olarak krallarla dost olursa cehalet onu ölüme tes-

lim eder."

Yahya b. Muaz der ki: "Arif bildiği halde edebini terkederse, helak olanlarla helak olup gider."

Ebu Ali der ki; "Edebi terketmek, Allah'ın huzurundan kovulmayı gerektirir. Kim yaygı üstünde edepsizlik yaparsa kapıya atılır. Kim kapıda edepsizlik yaparsa, hayvanların boyunduruğuna bırakılır. "

Yahya b. Muaz, "Kim Allah'ın edebiyle edeblenirse, Allah'ın muhabbet duyduğu kimselerden olur" der.

İbn Mubarek de: "Az bir edebe, çok ilimden daha fazla ihtiyacımız vardır" der.

Hasan el-Basri'ye en faydalı edebin ne olduğu soruldu. O da: "Dinde derin anlayış ve dünyada zühd ve Allah'ın senin üzerindeki hakkını bilmektir" dedi.

Sehl: "Sufiler (kavim) Allah'ın muradına göre Allah'tan yardım isterler, Allah'ın edeblerine göre Allah için sabrederler" der.

İbn Mubarek, "Müeddibler geçip gittikten sonra edebi talep ettik. Arif için edeb, müste'nifin (sufiliğe yeni başlayanın) tevbesi gibidir" der.

Ebu Hafs, Cüneyd'e: "Arkadaşlarını sultanların edebiyle edeblendirdin", deyince Cüneyd: "Zahirdeki güzel edeb, batındaki güzel edebin göstergesi (ünvanı) dir" dedi.

Öyle ise Allah'a karşı batınî ve zahirî hareketleri haya, tazim ve iclalin gerektirdiği şekilde yaparak ona güzel sohbette bulunmaktır. Meliklerle oturup kalkma, sohbet etme hali gibi.

Ebu Nasr Serrac der ki, "Edeb itibariyle insanlar üçe ayrılır:

a- Dünya ehli: Bunların edebi belağat ve fesahatta, ilimleri ezberlemekte, meliklerin gece sohbetlerinde ve Arab şiirindedir.

b- Din ehli: Nefs ve beden terbiyesinde, dinin sınırlarını korumak ve şehvetleri terketmededir.

c- Seçkinler ehli:Bunların edebleri kalb temizliği, sırlara riayet, ahde vefa, vakti korumak, gönülden geçenlere az yönelmek, huzur vakitlerinde, yakınlık makamlarında ve talep yerlerinde güzel edebli olmaktır."

Sehl der ki: "Kim edeple nefsini kontrol altına alırsa o, ihlasla Allah'a ibadet etmiş olur." Abdullah b. Mubarek der ki: "İnsanlar edeb konusunda çok şey söylediler. Biz ise şunu diyoruz; edeb nefsi bilmek, onun saçmalıklarını bilip onlardan kaçınmaktır."

Şiblî der ki: "Hakla olan konuşmayı yaymak, edebi terketmektir."

Sûfilerden birisi Hak Sübhanehu'nun şöyle dediğini söyler: "Kime benim isim ve sıfatlarımla kaim olmayı gerekli görürsem, ona edebi benimsetirim. Kime benim varlığımın hakikatini açarsam, ona da yumuşaklığı benimsetirim. Böylece ister yumuşaklığı istersen edebi tercih et."

Buna şehadet eden bir husus da şudur: Allah subhanehu zatını dağa tecelli ettirince dağ yerin dibine geçti; battı ve paramparça oldu. O'nun zatının azameti karşısında duramadı.

Ebu Osman der ki: "Muhabbet sahih olunca sevenin edebe bağlanmasını güçlendirir."

Nuri der ki: "Kim vaktin edebini takınmazsa, onun vakti isyanla geçmiştir."

Zû'nnûn der ki: "Mürid edeble amel etmenin dışına çıkarsa, geldiği yere geri döner."

Resullerin Allah'ın huzurundaki hallerini, hitaplarını ve suallerini düşün, hepsinin nasıl edeple yüklü ve edeple kaim olduklarını görürsün.

Mesih (as), *"Ben onu söylemiş olsaydım, şüphesiz sen bilirdin"* (Maide, 116) diyor da "ben onu söylemedim" demiyor. Edebin gerçeği bu iki cevap arasında vardır. Sonra hali ve sırrı Allah'ın bilgisine havale etti de "Benim nefsimdekini sen bilirsin" dedi. Sonra Rabbine ait olan şeyden ve gaybından kendi nefsini uzak gördü de "Ben senin nefsinde olanı bilmem" dedi. Sonra rabbini övdü. Bütün gaybın bilgisini sadece O'nun bilebileceği şeklinde O'nu niteledi: "Bütün gaybleri sen bilirsin, gayblerin alimisin." Sonra onlara rabbinin kendisine emrettiği şeyden başka birşey söylemesi de vaki olmadı ve dedi ki: "Ben onlara sadece senin bana emrettiğin Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a ibadet ediniz dedim." Sonra onların içinde kaldığı sürece onlara şahid olduğunu, ölümden sonra onlar hakkında birşey bilmediğini, ölümünden sonra onlara sadece Allah'ın muttali olabileceğini haber verdi: "Onların içinde olduğum sürece onların üzerine şahidim, beni öldürünce de onları gözeten sen olursun." Sonra Allah'ın şehadetini her türlü şehadetin üstünde ve herşeyi kapsayıcı olarak vasfetti: "Sen herşeye şahidsin", "Eğer onlara azap edersen onlar senin kulundur."

Bu söyleyiş, böyle bir makamda Allah'a karşı olan en üstün edebdir. Yani efendinin özelliği,kölesine merhamet ve ihsan etmektir. Onlar sadece senin kullarındır, başkasının değil. Senin kulların olmakla birlikte, onlara azab ettiğin zaman, onlar efendilerine karşı kötü ve isyankar kullar olmasalardı, sen onlara azab etmezdin. Çünkü kulluğun kurbiyeti, efendisinin kuluna ihsan etmesini ve rahmet etmesini gerektirir. Öyle ise merhametlilerin en merhametlisi, cömertlerin en cömerti, en büyük ihsan edici kullar itaat etmekten kaçınmamış ve azabı tamamen haketmiş olmasalardı niçin azab etsin?

"Sen gaybların alimisin", yani onlar senin kullarındır, sen onların gizli ve açıklarını en iyi bilensin. Sen onlara azab edeceğin zaman, onlara azab ettiğini bilerek azab edersin. Onlar senin kullarındır. Yaptıklarını ve suçlarını en iyi sen bilirsin.Burada bazı cahillerin zannettiği gibi, onlar için bir şefaat dileme sözkonusu değildir. Bazı Kaderîlerin zannettiği gibi, işi hikmetten uzak bir melike ve salt kadere havale etmek de sözkonusu değildir.

Hz. İsa'nın bu sözleri Allah'ın hikmetini, adaletini,kullarının halini en mükemmel şekilde bildiğini ve onların azabı hakettiklerini ikrar ve itiraf ederek Allah'ı tesbih etmektir.

Hz. İsa, sonra *"Eğer onlara mağfiret edersen şüphesiz sen Aziz ve Hakimsin*

(Maide, 118) dedi de "Gafur ve Rahimsin" demedi. Böyle söylemek Allah'a karşı en büyük edebdir. Hz. İsa bunu Rabbin kullara gazablandığı ve onlara ateşi gösterdiği bir vakitte söyledi. Burası şefkat ve şefaat makamı değildir. Bilakis onlardan uzak durma makamıdır. Eğer Hz. İsa "Şüphesiz sen Gafûr ve Rahimsin" deseydi, Allah'ın son derece gazablandığı düşmanlarına karşı Rabbinden şefaat dilemeyi anlatmış olurdu. Makam, Rabbin kızdığı kimselere, ona muvafakat ederek kızma, gazablanma makamıdır. Hz. İsa Rabbin şefkat, rahmet ve mağfiret dilenmeye yarayan sıfatlarından, onun ilim ve kudretinin kemalini ihtiva eden hikmet ve izzet sıfatına yöneldi.

O zaman ayetin manası şöyle olur : Eğer sen o kullarını mağfiret edersen, senin mağfiretin ilim ve kudretinin kemalindendir. Onlardan intikam alma acziyetinden ve onların suçlarının miktarını bilmemekten ve onlardan korkmadan dolayı değildir. Bu şundan dolayıdır: Kul bazan intikam alma acziyetinden dolayı başkasını affeder, bağışlar. Kendisine yapılan kötülüğün miktarını bilmemesinden dolayı da bağışlar. Tam ve güzel olan, Alim ve Kadir olan Allah'ın mağfiretidir.. O, Aziz ve Hakimdir. Bu makamda bu iki sıfatın zikredilmesi, hitap babındaki edebin ta kendisidir.

Bazı eserlerde (hadislerde) "Arşın dört hamalı vardır. İkisi: "Rabbimiz olan ey Allah'ımız, seni tesbih ve hamdederiz. İlminden sonraki hilminden dolayı hamd sadece sanadır" der; diğer ikisi de: "Rabbimiz olan ey Allah'ımız, sana senin hamdınla tesbih ederiz. Kudretinden sonra gelen affından dolayı hamd sadece sanadır derler" rivayeti vardır. İşte bu yüzden bu sıfatların her birisi diğeriyle beraber gelir. *"Allah Alimdir, Hakimdir"* ve *"Allah Afuvdur, Kadirdir"* ayetlerinde olduğu gibi.

Hz. İbrahim'in sözü de aynen böyledir: *"O beni yaratan ve bana hidayet verendir. O'dur beni doyuran ve beni sulayan. Hastalandığımda bana şifa veren O'dur"* (Şuara, 78-80) dedi de, Allah'a karşı edebini koruyarak "Beni hastalandırdığı zaman" demedi.

Gemideki Hızır (as)'ın sözü de böyledir. *"Gemiyi kusurlu yapmak istedim"* (Kehf, 79) dedi. *"Onu rabbin kusurlu yapmamı istedi" demedi. Hızır iki çocuk hakkında şöyle dedi: "Rabbin o iki çocuğun büluğa kavuşup, güçlenmesini istedi."* (Kehf, 82).

Mümin cinlerin sözü de böyledir: *"Bizler, şüphesiz, yeryüzündeki kimselerle şerrin mi murad edildiğini bilmiyoruz"* (Cin , 10) dediler de, "Rabbimiz onu murad etti" demediler. Sonra "Yoksa rableri onlara hayır mı murad etti?" dediler. Musa'nın sözü bunların en latif olanıdır.:*"Rabbim, bana indireceğin her hayra muhtacım "* (Kasas, 24) dedi de, "Beni doyuracağın" demedi. Adem (as)'ın sözü de böyledir: *"Ey Rabbimiz, biz nefsimize zulmettik, eğer bize mağfiret edip merhamet etmezsen, şüphesiz biz hüsrana uğrayanlardan oluruz"* (A'raf, 23) dedi de, "Ey rabbimiz, aleyhimde takdir ve hükümde bulunursa" demedi.

Eyyüb (as)'ın sözü de böyledir: *"Bana zarar dokundu ve sen merhamet edenlerin en merhametlisisin"* (Enbiya, 83) dedi de, "Beni affet bana şifa ver" demedi. Yusuf (as)'ın babası ve kardeşleriyle olan sözü de böyledir: *"Bu daha önce gördüğüm rüyanın tevilidir (yorumudur). Şüphesiz Rabbim bu rüyayı gerçek-*

leştirdi, beni hapisten çıkarınca bana ihsanda bulundu" (Yusuf, 100) dedi de, kardeşlerine karşı edebini koruyarak kuyuda cereyan edenlerle onları utandırmamak için "Olaylar sizi buraya getirdi" dedi. "Açlık ve ihtiyaç cehdi sizi ayağa kaldırdı" demedi. Yusuf, onlara karşı edebli davranarak olayları en uzak sebebine izafe etti de daha yakın ve doğrudan görülen sebeplerine izafe etmedi. Ve "Bundan sonra benimle kardeşlerim arasında şeytanın rızası var mıdır?" dedi. Böylece fütüvvet, kerem ve edebin tam hakkını vermiş oldu. Bu mükemmel ahlak, sadece nebiler ve rasullere aittir. İşte bu yüzden Nebi (sav) bir adama kimsenin görmediği yerde bile olsa avretini örtmesini emretti. O'na yaklaşma, onu yüceltme ve büyültme, ondan haya duyma ve onun saygınlığını bilmek üzere Allah'a karşı olan edebinden dolayı.

Sûfilerden birisi der ki : "Zahiren ve batınen edebe sanl, zahirden kötü edep yapan zahiren, batından kötü edep yapan batınen ceza görür" Abdullah b. Mubarek der ki: "Kim edebi küçük görürse sünnetlerden mahrum kalmakla ceza görür." Kim sünneti hafife alırsa akıbeti farzlardan mahrum kalmaktır. Kim farzları hafife alırsa, onlara karşı gevşek davranırsa sonuçta marifetten mahrum kalır."

Denilir ki: "Ameldeki edep, amelin kabulüne işarettir. Bu yüzden "Edeb, olgunluk gibi yaratılışta var olanı melekeden fiil haline çıkarmakdır" diye söylenmiştir." Allah Sübhanehu insanı, çakmak ağacındaki alev gibi, gizli beceri ve kabiliyeti vermesinden dolayı kemali kabul edecek karakterde yarattı. Böylece Allah ona ilham etti. Marifet, güç ve rüşd verdi, ona rasullerini gönderdi, kitaplarını indirdi ki, böylece insan kendisine verilen bu gücü kemalinden dolayı fiil haline çıkarabilsin. Allah Teala diyor ki: *"Ruha ve onu en güzel şekilde tesviye edene, sonra ona fücuru ve takvayı ilham edene andolsun, nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiş, onu kötülüklere daldıran da ziyan etmiştir."* (Şems, 7-10) Nefsin yaratılması tesviye olarak tabir olunmuştur. Bu da, tam ve ölçülü olmasına delalettir. Sonra onun fücuru ve takvayı kabul edişi haber verilmiştir. Bunlar ona Allah'tan imtihan ve sınama olarak ulaşmıştır. Sonra Allah, felahı nefsi tezkiye edenlere has kıldı. Böylece onu çoğalttı ve yüceltti. Allah, nefsi, nebilerini, resullerini ve velilerini tedib ettiği edeblerle yüceltti. İşte bu edebler takvadır. Sonra nefsini kötülüklere daldırana şakilik hükmünü verdi. Böylece onu hafife alıp tahkir etti, onu fücurla küçülttü ve değersizleştirdi. Allah Sübhanehu en iyisini bilendir.

Sufilerin adeti, bu makamda Allah'ın nebisinden gördüğünü gördüğü şekilde haber verdiği, *"Göz kaymadı ve isyan da etmedi"* (Necm, 17) ayetini zikretmektir. Ebu Kasım Kuşeyrî ve başkaları edeb babını yazarken bu ayetle başladılar.

Sanki onlar tefsir ehlinin şu sözüne nazar ediyor gibidirler: "Bu makamda Nebi (sav)'nin edebini vasfediyor. Zira o bir tarafa yönelmedi ve gördüğü şeyden de yüzçevirmedi. İşte böyle davranmak edebin kemalidir. Edebi bozmak ise, bakanın sağa sola yönelmesidir. Veya bakılanın önünde böbürlenmektir. Sağa sola bakmak sapmadır, bakılan şeyin önünde böbürlenmek ise tuğyandır ve haddi aşmaktır. Bakanın bakılana yönelmesinin kemali, gözünü baktığı şeyden sağa sola ayırmamak ve onun huzurunda haddi tecavüz etmemektir."

Şeyhu'l-İslam ibn Teymiyye'den hülasa ettiğim şeyin manası budur.

Bu ayette ilginç sırlar vardır. Bu sır, beşerin en mükemmeline layık olan edeble-

rin gizliliklerindendir. Burada basar (görmek) ve basiretin (iç görüş) anlaşması ve gözü ile müşahede ettiğini, basiretinin de uygun görmesi ve tasdik etmesi vardır.

Öyleyse basiret ona uygun gelmiştir. Resulullah (şav)'ın basiretinin müşahede ettiği şey de, gözüyle müşahede ettiği şeyin aynıdır. Öyleyse Nebi (sav) hakkında basar ve basiretle müşahede edilen şey çakışmıştır (kesişmiştir).

İşte bu yüzden Allah Teala da şöyle buyurur: *"Onun gördüğünü kalb (fuâd) yalanlamadı... Onun gördüğü şeyden dolayı ona (nebiye) şüpheyle mi bakıyorsunuz?"* (Necm, 11-12). Yani gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı.

İşte bu yüzden Ebu Cafer bu ayeti *"Ma kezzebe'l-fuâdu"* şeklinde okudu. Yani kalp gözü yalanlamadı. Kalp ve gözün sıhhatinden dolayı veya basiret ve basarın istikametinden dolayı ve gözle görülüp müşahede edilen şeyin gerçek olmasından dolayı gözü tasdik edip ona muvaffak etti. Cumhur bu ayeti *"Ma kezebe'l fuadu"* şeklinde okudu. O zaman buradaki *"kezzebe"* fiili müteaddi yani geçişli fiil, *"ma reâ"* da bu fiilin mef'ulu (nesnesi) olur. Manası: Nebi(sav)'nin kalbi iki gözünün gördüğü şeyi yalanlamadı, olur. Bilakis kalbi gözünün gördüğüne tevafuk ve uygunluk gösterdi demektir. Öyle ise onun kalbi kalıbına, zahiri batınına, gözü basiretine muvafakat edince o zaman kalb, gözü yalanlamadı. Basar da haddini aşıp tuğyana düşmedi, gördüğünden başkasına meyledip sapmadı, bilakis göz gördüğü şeye doğru yöneldi. Gördüğünü bırakıp, başka yöne temayül etmedi. Nitekim kalbin Allah'a yönelmede ölçülü olup Allah'tan başkasından yüzçevirmesi gibi. Zira o, Allah'a bütün varlığıyla yönelmişti. Gözün kayması ve sınırı aşması olduğu gibi kalbin de kayması ve sınırı aşması vardır. Halbuki Nebi'nin kalbi Allah'tan başkasına iltifat ederek sapmış değildir.

Nebi (sav), dosdoğru olunacak makamını terkederek, tecavüz ederek tuğyana da düşmüş değildir.

Kendisine Allah'tan başka birşeyin karışmadığı Allah'a karşı yapılması gereken edep ve kemalin gayesi budur.

Ali ve yüce bir makamda kaim oldukları zaman, ondan daha yücesine, onun üstündeki bir makama çıkmaya çalışmak nefislerin adetlerindendir. Nitekim konuşma *(teklim)* ve yalvarma makamında iken Musa (as), Allah'ı görmek istemişti. Bizim Nebimiz (sav) ise bu makama gelince makamın hakkını verdi, gözü ve kalbi bu makamda olanlardan başkasına asla iltifat etmedi.

İşte bu yüzden Nebimiz (sav), Musa (as)'nın azarlandığı makam da dahil olmak üzere hiçbir engelle karşılaşmadan yedi semayı geçip miraca çıktı. Musa (as), bunun üzerine şöyle dedi: "İsrail oğlu diyor ki: "Ben Allah'ın kerim halkıyım, bu (Hz. Muhammed) yücelik bakımından beni geçti ve geride bıraktı. Keşke yalnız o geçmiş olsaydı. Fakat onunla birlikte bütün ümmeti de bizi geçti." Buhari'de ise şu rivayet vardır: "Ben onu manevi olarak geçince Musa (as) ağlamaya başladı. Ona niçin ağladığı sorulunca da dedi ki: "Benden sonra peygamber gönderilen bir çocuk var, onun ümmetinden cennete girenler, benim ümmetimden cennete girenlerden daha çok." (Buhari, Menakibu'l-Ensar, 42). Sonra bizim Nebimiz (sav) onu geçti. Böylece irade onu alıkoymadı, düşünce (himmet) onu kulluk kemalinden engellemedi. İşte bu yüzden İsra gecesinde Resulullah (sav)'ın bineği çok hızlıydı. Bütün alemi kuşatan mesafesinin uzaklığına ve binicisinin durumuna uyarak adımını gözün

gördüğü son noktaya koyuyordu.

Nebi (sav), marifetinin mahallinden geri kalmadığı gibi, burakın adımları da görüş mahallinden geri kalmıyordu.

Nebi (sav), Allah'a karşı edebinin kemalini korumaya ve ona olan kulluğunun mertebelerini kemale erdirmeye devam etti; Kendisine semaların kapıları açılana, yedi kat semayı geçene, Sidreti'l-Münteha'ya varana, ta kendinden önceki ve sonrakilerin geçmiş olduğu kurb makamına ulaşıncaya kadar. Bu makamlarda bile edebini muhafaza etti. Ona burada kurb makamının her türü verildi. Yükselebileceği en yüksek makama çıktı. Ondan zahir ve batın, her türlü örtü bulutları perde perde dağılıp kalktı. Kendisine nebilerin ve resullerin gıpta ettiği bir makam verildi. Ahirette de ona ikinci olarak bir kurb (yakınlık) makamı verilince, öncekiler ve sonrakiler de ona gıpta edecekler. Allah'a olan edebinin kemalinden dolayı o, bu makamda sırat-ı müstakim üzere oldu; göz o makamdan kaymadı ve isyan da etmedi. Böylece Allah onu bu alemde hak ve hidayet itibariyle en doğru yola koydu. Kur'an'da da kendi kelamıyla yemini buna göre yaptı ve şöyle dedi: *"Ya sin, Kur'an-ı hakime andolsun, şüphesiz sen resullerdensin ve sırat-ı müstakim üzeresin."* Kıyamet günü olunca, Allah onu sırat-ı müstakim üzere kaim kılar. O da Allah'tan kendisine ve sünnetine tabi olanlar için kurtuluş ister, ta ki onlar için naim cennetleri verilinceye kadar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği fazlıdır. Allah azimdir.

Edebin Tarifi

Edeb tamamen dindir. Avret mahallini örtmek edeptendir. Abdest almak, cenabetten dolayı gusl yapmak edeptendir, Pislikten temizlenmek edeptendir. Böylece Allah'ın huzurunda tertemiz olunur. İşte bundan dolayı kişinin namaz için güzelleşmesi, hazırlanması müstehap kabul edildi.

Şeyhü'l İslam İbn Teymiyye'yi şöyle derken işittim: "Allah Teala namazda setr-i avretten başka birşey daha emretti. Bu da zinetlenmektir. Allah Teala der ki: *"Her mescidde zinetlerinizi takınız"* (A'raf, 31). Bu setr-i avretle değil zinetlenmekle ilgilidir. Kulun namazda en güzel ve süslü elbisesini giymesi gerektiğini bildirmektedir.

Seleften birinin değerli giysileri vardı, onları namaz vakitlerinde giyerdi ve derdi ki, "Rabbim, kendisi için güzelleşmeme namazdan daha layıktır." Allah Teala, nimetinin eserini kulunun üzerinde görmeyi sever. Özellikle de kendi huzurunda durduğu zaman. Öyle ise Allah'ın kuluna zahir ve batın olarak giydirdiği ve verdiği nimetlerle kulun Allah'ın huzurunda durması ne kadar güzel birşeydir. Gözün gökyüzüne kaldırılmasını Nebi (sav)'nin nehyetmesi de edebdendir (Müslim, Salat, 117, 118).

Şeyhü'l-İslam İbn Teymiyye'yi şöyle derken işittim: "Kulun, Allah'ın huzurunda başını eğerek, gözünü yere çevirip yukarıya kaldırmayarak durması, namazın edebinin kemalindendir. "

İbn Teymiyye dedi ki: "Cehmiler, edebi bilip, anlamadıkları için Allah'ın kendi nefsi hakkında haber verip, resullerinin ittifak edip, ehl-i sünnetin icma ettiği gibi

Allah'ın semavatın ötesinde arşının üzerinde olmadığına delil zannettiler." İbn Teymiyye bu konuda şöyle der: "Bu Cehmilerin bilgisizliğindendir. Bu, anlayana, onların sözlerine aykırı olarak Peygamber (sav)'den gelen bir delildir. Zira meliklerle beraber olunca, onların huzurunda başı yere eğmek, gözü onların üzerine dikmemek Böyle olunca melikler meliki hakkında ne düşünülür?"

Yine onu,Peygamber (sav)'ın rükû ve secdede Kur'an okumayı yasaklaması hakkında şöyle derken işittim: "Doğrusu Kur'an, kelamın en şereflisidir. Kur'an Allah'ın kelamıdır. Rüku ve secde ise kulun zillet ve alçakgönüllü olması durumudur. İşte bu iki halde Allah'ın kelamını okumamak, Allah'ın kelamına karşı takınılan Ayakta olmak ve dimdik durmak Kur'an okumaya daha uygundur."

Kazay-ı hacet sırasında Allah'ın evine (Ka'be'ye) yönelmemek ve sırtını dönmemek de Allah'a karşı yapılması gereken edeblerdendir. Nitekim Ebu Eyyûb, Selman ve Ebu Hureyre'den gelen hadisde Nebi (sav)'den sabit olduğu gibi, sahih olan şudur ki: "Bu edeb hem açık yerlerde ve hem de binalarda geçerli olan bir edeptir."

Yine namazda Allah'ın huzurunda Kur'an okuma halinde, sağ eli sol el, üzerine koymak Allah'a karşı yapılan edeblerdendir. Sehl b. Saad'dan Malik'in *Muvatta*'sında "bunun sünnetten olduğu" ve "insanlara emredildiği" rivayeti vardır.

Şüphesiz böyle yapmak meliklerin ve büyüklerin huzurunda durmanın edeplerindendir. Öyle ise büyükler büyüğünün böyle davranılmaya daha çok hakkı vardır.

Bu edeplerden bazıları şunlardır: "Namazda sükûn. Bu da Allah'ın kendisi hakkında şöyle buyurduğu "sükünettir." *"Onlar namazlarına daimdirler"* (Mearic, 23). Abdullah b. Mubarek, İbn Lüheym'den, o da Yezid b. Ebu Habib'den Ebu'l- Hayr'ın şöyle haber verdiğini rivayet etti: "Ukbe b. Amir'den Allah'ın, "Onlar namazlarına daimdirler" ayetinin anlamını sorduk. Onlar devamlı namaz kılıyorlar mı? dedik. O, hayır dedi. "Fakat onlar namaz kılarken sağa, sola ve arkalarına bakmazlar."

Ben derim ki, burda iki durum var:Namazda sükünet ve namaza devamlılık, yukarda anlatılan namazdaki sükünettir. Namaza devam etme ise şu ayettedir: *"İşte onlar namazlarını muhafaza ederler"* (Mearic, 34).Sükûnet, istikrar ve sağa sola bakmamakla tefsir edildi.

Salikin Kur'an dinlemedeki edebi ise Kur'an'ın inişine tanık oluyormuş gibi kulak vermesidir. Rukûdaki edebi ise sırtını dümdüz yapması, Allah'dan daha büyük birşey olmayıncaya kadar Allah'ı yüceltmesi, tozdan daha küçük olana kadar nefsini hor ve hakir görmesidir. Söylenmek istenen: Allah'a karşı olan edebin, Allah'ın dinini uygulamak, zahiren ve batınen Allah'ın edepleriyle ahlaklanmaktır.

Bir kimse için Allah'a karşı edep, sadece ve sadece şu üç şeyle doğru olur:

a- Allah'ın isimlerini, sıfatlarını bilmek

b- Dinini ve şeriatını ve Allah'ın sevdiği ve sevmediği şeyleri bilmek.

c- İlim, amel ve durum yönünden hakkı kabule hazır, yetenekli ve yumuşak bir

nefis. Allah yardımcıdır.

Resulullah (sav)'a karşı olan edebe gelince, Kur'an-ı Kerim bu edeblerle doludur.

Ona karşı olan edebin başkası, ona tam teslim olmak ve emrine boyun eğmektir. Akli denilen boş hayallerle karşı koymaksızın onun verdiği haberleri kabul ve tasdik etmektir. Bu haberler hakkında şek ve şüpheye düşmemeli, onun haberlerine başkalarının görüşlerini tercih etmemeli, onların zihin süprüntülerine aldırmamalı O'nu (sav) hüküm kabul etmede, teslimiyette, boyun eğmede ve itaatta, tek bilmeli (tevhid), nasıl ki Allah Sübhanehu'yu ibadet, huşu, zillet, tevbe ve tevekkülde tek kabul ediyorsa.

Burada iki tevhid (birleme) vardır. Kulun Allah'ın azabından kurtulması ancak bunlarla mümkündür. Biri, Resule uymanın tevhididir. Böylece kul ondan başkasına hüküm götürmez, Resulden başkasının hükmüne razı olmaz, şeyhinin, imamının, mezhep sahiplerinin, grubunun ve büyük kabul ettiği kimselerin hükümlerini rasulün hükmünden üstün tutmaz. Bu şeyhler ona izin verirlerse Peygamber (sav)'in emrini yerine getirir ve haberini kabul eder. Öyle ise selameti istemek onun emrinden, haberinden yüz çevirmek ve kulun işi şeyhlere havale etmesidir, aksi takdirde onun konumlarını tahrif etmiş olur. Ve yaptığı bu tahrife de tevil ve haml adını takar da "Ben onu tevil ve hamlediyorum" der.

Zira, Allah'a şirk koşmanın dışında, mutlak anlamda kulun Rabbine karşı her türlü günahı yüklenmesi, onun için, Peygamber (sav)'i bu şekilde kabul etmesinden daha hayırlıdır.

Şüphesiz birgün onların büyüklerinden biriyle karşılaştım ve şöyle dedim: "Allah aşkına sana soruyorum, eğer bugün Allah'ın Resulü aramızda canlı olsa, kelamını ve hitabını bize yöneltse, bize herhangi birisinin görüşüne, mezhebine, kelamına itibar etmeden ona uymak farz mıdır? Yoksa onun söylediklerini, insanların görüş ve akıllarıyla karşılaştırdıktan sonra mı kabul etmemiz farzdır?"

"Bilakis farz olan, Resulden başkasına iltifat etmeksizin, ona uymaya çalışmaktır" dedi. Ben tekrar sordum: "Öyleyse bu farzı bizden nesheden nedir? Hangi şeyden dolayı neshedilmiştir?" Bunun üzerine elini ağzına koydu, şaşkınlık içinde kaldı, bir kelime bile konuşamadı.

Şunlar da havasın (seçkinlerin) Resululah (sav) 'a karşı olan edebidir: Onun emrine muhalefet etmemek, ona şirk koşmamak, sesi yüksetmemek, ona salat ve selamda bulunurken uzuvları titretmemek, onun kelamını yakînin dışında tutmamak, ondan marifetullah bilgisini almak ve Allah'ın hükümlerini ondan öğrenmektir. Üstelik marifetullah konusunda Peygamber (sav)'i, çelişki, şüphe ve şaşkınlık içindeki akıllara tercih etmek; dini hükümlerde de Peygamber(sav)'in hükümlerini ve görüşlerini taklid etmeye tercih etmelidir. Biz Kur'an ve Sünneti teberrüken okuyoruz, ondan dinin usul ve füruunu çıkaramıyoruz. Kim bu işi yapmaya çalışıp koyulursa, onun gayretini kırmaya, ümidini suya düşürmeye çalışıyoruz. *"Hayır onların (o inkarcıların) kalpleri bu hususta cehalet içindedir. Ayrıca onların bundan öte bir takım kötü işleri vardır ki, onlar bu işleri yapar dururlar. En nihayet refah ve bolluk içinde olanlarını sıkıntıya uğrattığımızda, bakarsın ki onlar feryadı basarlar. Boşuna sızlanmayın bugün. Zira bizden yardım görmeyeceksiniz. Çünkü*

ayetlerimiz size okunurdu da, siz buna karşı kibirlenerek arkanızı döner, geceleyin hezeyanlar savururdunuz. Onlar bu sözü hiç düşünmediler mi? Yoksa kendilerine, daha önce geçmişteki atalarına gelmeyen birşey mi geldi? Yoksa peygamberlerini henüz tanımadılar da bu yüzden mi onu inkar ediyorlar? Yoksa onda bir cinnet olduğunu mu söylüyorlar? Aksine o, kendilerine hakkı getirmiştir. Halbuki onlar haktan hoşlanmamaktadırlar. Eğer hak onlara, kötü arzu ve isteklerine uysaydı mutlaka gökler ve yer ile bunlarda bulunan kimseler bozulur giderdi. Hayır,biz onlara şan ve şereflerini getirdik. Fakat onlar kendi şereflerine sırt çevirdiler. (Resulüm) Yoksa sen onlardan bir vergi mi istiyorsun? Rabbinin vergisi daha hayırlıdır. O rızık verenlerin en hayırlısıdır. Gerçek şu ki sen onları doğru bir yola çağırıyorsun. Ahirete inanmayanlar ise ısrarla yoldan çıkmaktadırlar". (Müminun, 63-74).

Nefsine nasihat eden ve nefsini kurtarmak için çalışan, bu ayetlerin anlamını hakkıyla düşünür ve anlar. Onu gerçek yerine koyarak enteresan anlamlarını görür ve bu ayetlerin geçmişteki bir kavme ait olduğunu zannetmez. "Öyle ise söz sanadır iyi dinle!" Allah müsteandır.

Resulullah(sav)'ın huzurunda emir, nehiy, izin ve tasarruf konusunda onun önüne geçmemek de ona karşı edeplerdendir. Böylece emreden, nehyeden ve izin veren bizzat Resulüllah(sav)'ın kendisi olur. Nitekim, Allah Telala'nın şöyle buyurduğu gibi :*"Ey iman edenler, Allah ve Rasulünün huzurunda öne geçmeyiniz"* (Hucurat, 1). Bu ayetin hükmü kıyamete kadar bakidir ve neshedilmemiştir. Öyle ise Resulullah (sav)'ın vefatından sonra sünnetinin önüne geçmek, hayatta iken onun önüne geçmek gibidir. Akl-ı selim sahibine göre ikisi arasında hiçbir fark yoktur.

Mücahid der ki: "Resulullah (sav)'a karşı ayrım yapmayınız, onun sünnetini parçalamayınız. "

Ebu Ubeyd der ki: "Arablar, imamın ve babanın önüne geçmeyiniz." Yani onun huzurunda emir ve nehiyde acele etmeyiniz.

Başka biri der ki: "O emredinceye kadar emretmeyiniz, o nehyedinceye kadar nehyetmeyiniz. "

Konuşurken sesi, onun sesinin üzerine yükseltmemek de ona karşı gösterilen Doğrusu bu, amellerin boşa gitmesine sebeptir. Öyle ise onun sünnetine ve getirdiği şeye karşı görüş ve fikir ileri sürme konusunda ne demek gerekir?-Yoksa (ona karşı görüş ileri sürmek) bunu amellerin kabul edilmesini gerektiren bir sebep, sesi yükseltmeyi de amelleri boşa çıkaran bir sebep olarak mı görüyorsun?

Başkasını çağırır gibi Resulullah (sav)'ı çağırmamak ona karşı yapılması gereken edeblerdendir. Allah Teala diyor ki: "Kendi aranızda Resul'ü birbirinizi çağırıyor gibi çağırmayınız" (Nur 63). Bu konuda tefsircilerin iki görüşü vardır.

Birincisi: Birbirinizi çağırdığınız gibi onu adıyla çağırmayınız. Bilakis "Ey Allah'ın Resulü" ,"Ey Allah'ın Nebisi" deyiniz. Buna göre manası şudur: Masdarla mef'ulden isim tamlaması yapılmıştır. Yani, "sizin Resulü çağırmanız" şeklindedir.

İkinci görüşe göre mana şudur: Onun sizi çağırmasını birbirinizi çağırmanız gibi

kabul etmeyiniz. Siz birbirinize isterse cevap verir, isterse cevap vermezsiniz. Ancak o sizi çağırınca ona derhal icabet etmeniz gerekir. Kesinlikle onun çağrısından geri kalmamanız gerekir. Buna göre, masdarla fail arasında isim tamlaması yapılmıştır. Yani, "onun sizi çağırması" demek olur.

Onlar (sahabe) Nebi ile birlikte topluca hutbe, cihad, sınırda nöbet tutma (ribat) gibi bir işte iken, onlardan hiçbirisinin ondan izin almadan kendi başına buyruk olmaması ve kendi işine gitmemesi de Resulullah (sav)'a karşı takınılan edeblerdendir. Nitekim Allah Teala'nın da buyurduğu gibi *"Allah ve Resulüne inananlar ancak müminlerdir. Müminler, Resulün yanında topluca bir işte iken, ondan izin almadan bir yere gitmezler"* (Nur, 63).

Bu, ancak Peygamber (sav)'in izniyle serbest kılınan geçici bir ihtiyaç hakkında şart kılınmış bir metoddur. Öyle ise dinin usul, furu' , ince ve genel ayrıntılarında, nasıl şartsız bir metod olabilir? Onun izni olmadan o metodu kullanmak dine uygun düşer mi? *"Eğer bilmiyorsanız, zikir ehline sorunuz"* (Nahl, 45).

Peygamber (sav)'in sözünü karışık (anlaşılmaz) bulmamak da Peygamber (sav)'e yapılması gereken edeblerdendir. Bilakis onun sözünden dolayı görüşleri ve düşünceleri karışık görmek gerekir. Herhangi bir kıyasla onun nassını karşılaştırmamak da Bilakis kıyasları iptal edip onun koyduğu nassı kabul etmek gerekir. Erbabının akli bilgi dedikleri bir hayalden dolayı Peygamber (sav)'in kelamının hakiki anlamını tahrif etmemelidir. Asıl o, makul değildir ve doğruluktan uzaktır. Resulullah (sav)'ın getirdiğini (Kur'an'ı) birisinin kabul etmesine göre de kabul etmez. Öyle ise işte bütün bu söylenenlerin tersini yapmak, Resulullah (sav)'a karşı olan edebin azlığındandır. Bu, zulüm ve cüretin ta kendisidir.

Topluma karşı takınılacak edebe gelince, onların farklı derecelerine uygun gelecek şekilde onlarla geçinmektir. Öyle ise toplumun her mertebesi için ayrı bir edeb vardır. Mertebeler içerisinde özel edebler vardır. Anne babaya karşı özel bir edeb, babaya karşı daha özel bir edeb vardır. Alime karşı başka bir edep, sultana uygun gelen başka bir edeb vardır. Kişinin akranlarına uygun gelen bir edebi vardır. Yabancılara karşı dostlarına ve arkadaşlarına karşı takındığı edepten ayrı bir edeb takınır. Misafire karşı ailesine takındığı edepten ayrı bir edep takınır.

Her halin bir edebi vardır: Yemek yemenin edebleri, birşeyler içmenin edebleri, binmenin, içeri dışarı girip çıkmanın, yolculuğun, ikametin, uykunun edebleri vardır. Bevl etmenin, konuşmanın, susmanın, dinlemenin edebleri vardır.

Kişinin edebi, saadet ve felahının ünvanıdır, reçetesidir. Edebinin azlığı ise mutsuzluğunun ve belasının ünvanıdır. Öyle ise dünya ve ahiret hayrını celbeden edebdir, onların kazanılmasına mani olan da edebin azlığıdır.

Ana-babaya karşı olan edebe bak! Mağaranın üzerine bir kaya kapanınca, bu edep sahibini mağaradan nasıl kurtardı? (Buhari, İcare, 12) Tevil ve ikbal yoluyla namaza yönelerek, anneye karşı yapılacak edebi ihlal etmenin, sahibinin tapınağı yıktırdığını, insanların kendisini döndüğünü ve kendisine yüz kızartıcı suç isnad ettiklerine bak. (Buhari, Enbiya, 54; Müslim, Zühd,73; Müsned, VI/17)

Her şakinin, kendini beğenenin ve yüzünü çevirenin halini düşün! Edeblerinin azlığının onları nasıl bir mahrumiyete sevk ettiğini görürsün.

Avf bin Malik'in Halid b. Velid'e yaptığı edebin azlığına bak! Halid'in eliyle tesbit edildikten sonra, kendi eşyasından nasıl mahrum oldu? (Müslim, Cihad, 43).

Namazda, Resulullah(sav)'ın önüne geçme konusunda Ebu Bekr Sıddık (ra)'ın Resulullah (sav)'a karşı olan edebine bak! Hz. Ebu Bekir diyor ki: "Ebu Kuhafe'nin oğluna Allah'ın Resulü'nün önüne geçmek yaraşmaz (Müslim, Salat, 102). Resulullah, kendinden sonra ümmete imamlığı ve kendi makamını ona nasıl verdi, nasıl miras bıraktı? Bu geri kalış -Resulullah ona yerinde kalmasını ima etti- öne geçmeye bir çalışma ve gayret olmuştur. Geriye atılan her adım nasıl ileriye geçmiştir? Öyle birileri ki orada bütün böbürlenenlerin boyunları vurulur. Allah en iyi bilendir.

Menazil yazarı Herevî der ki: "Edeb, düşmanlık zararlarını bilerek taşkınlık ve eziklik arasında sınırı korumaktır. "

Edebin bu tanımı, tanımların en güzelidir. Taşkınlık, zillet kısımlarından birisinden inhiraf etmek, edebin azlığıdır. Edep, iki taraf arasındaki orta noktada durmaktır. Böylece dinin hududlarında kusur olmaz. Ve bununla dinin sınırı kabul edilen şey, tecavüze uğramaz. Öyle ise taşkınlık da eziklik de zulümdür. Allah haddi aşanları sevmez, zulüm ise kötü

Seleften birisi dedi ki: "Allah'ın dini, dinde aşırı gitme ile ondan uzaklaşma arasındadır."

Eziklikten dolayı edebi zayii etmeye gelince: "Abdest uzuvlarını tam yıkamayan kişi gibi, Allah'ın Resulü(sav)'nün yaptığı ve sünnet olarak koyduğu edebleri yerine getirmemek gibi, namazın vacibi ile müstehabı arasında yaklaşık yüze yakın edeb vardır."

Gulüv (taşkınlık) yoluyla edebi zayi etmeye gelince: Niyet bağlamındaki vesvese ve bunu sözle ifade etme gibi. Dinen gizi olması gereken dua ve zikirleri açıktan açığa yapmak gibi. Kısaltılması ve terki sünnet olan şeyi uzatmak gibi. Birinci teşehhüd ve terki, sünnet olan selam gibi. Resulullah (sav)'ın yaptığından daha fazla uzatmak gibi, ama bu namaz hırsızlarının, gagalayıcıların (namazda acele edenler) zannettikleri ve arzuladıkları gibi de değildir.

Nebi (sav) bir şey emretmiş de, sonra kendi emrettiği şeye muhalefet etmiş değildir. Muhakkak ki Allah (cc) onu böyle bir davranıştan korumuştur. Onlara saflarda imamlık yaparken, hafif kıldırmayı emrederdi. Cemaatla namazı kısa kıldırır ve onlara da kısa kesmeyi emrederdi. Öğle namazı kılınırken birisi bir yere gider ve ihtiyacını görür gelirdi, ailesine gider ve abdest alır gelirdi Ve Resulullah (sav)'a birinci rekatta yetişirdi. İşte Resulullah (sav)'ın emrettiği hafif kıldırma budur. Öyle ise namazı aceleye getirip çalmak sözkonusu değildir. Yapılan bu iş (tahfif) kısa tutmaktır, itisardır, bilakis verilen isme göre iktisar, kısa kesmektir. O bu iktisarla namaz kılan adını alır. Bu kişi şiddetli açlık anında ölümü atlatacak kadar yemek yiyenin durumu gibidir. Keşke o, başka bir görüşe göre doysaydı. Bu kişi önüne son derece leziz bir yemek gelen kimse gibidir. Bu kişi bu yemekten bir ya da iki lokma yemiştir. Öyle ise bu iki lokma onun için ne ifade eder? Yemeğe kadir olduğu halde, keşke doyuncaya kadar önüne getirilen yemeğe açlık hissini duyabilseydi. Fakat ne var ki kalp, başka bir şeyden doyar.

Nebiler hakkında bu adaletle davranmanın benzeri, onlar hakkında haddi aşmamaktır. Hıristiyanların mesih hakkında yaptıkları gulüv ya da yahudilerin yaptığı gibi onlara cefa çektirmemektir. Böylece hıristiyanlar nebilerine taptılar, yahudiler de onları öldürüp yalanladılar. Ümmet-i vasat (orta ümmet, yani müslümanlar)) ise nebilere inanırlar, onlara yardım ederler, nebilerin getirdiklerine uyarlar.

İnsanların hukuku konusunda bunun örneği şudur: Onların haklarını yerine getirmekte ifrata gitmemek ve bu taşkınlıkta boğulmamaktır. Şöyle ki, Allah'ın haklarını yerine getirmekten, dinini ve kalbini ıslah etmekten alıkoyacak kadar insanların hukukunda aşırı gitmemek ve bunda boğulmamak ve aynı zamanda tamamen onları bırakmamaktır. Her iki durum da zararlı bir zulümden doğar. Bu tanıma göre edebin hakikati adalettir. Allah en iyisini bilir.

Edebin Dereceleri

Herevî, edebin üç derece olduğunu söyler:

"Birinci derece; korkunun ye'se dönüşmesini, ümidin kendinden güven duymaya dönüşmesini, sevincin de cüretkarlığa (şımarıklığa) dönüşmesini engellemek."

Herevî demek istiyor ki, korkuyu Allah'tan ümidi kesme noktasına kadar götürmemelidir. Muhakkak ki bu tür korku yerilmiştir, zemmedilmiştir.

İbn Teymiyye'yi şöyle derken duydum: "Korku, seni, Allah'a isyan etmekten alıkoyan şeydir. Öyle ise bundan fazla bir korkuya gerek yoktur."

Ümitsizliğe düşüren bir korku, Allah'ın gazabını geçen rahmetine karşı kötü edebli olmak ve Allah'ın rahmetini bilmemektir.

Ümidin kendinden emin olmaya dönüşmesini engellemeye gelince; bu, ümidi cezadan emin olacak dereceye ulaştırmaktır. Doğrusu Allah'ın azabından ancak hüsrana uğramış toplumlar emin olurlar. Bu da başka bir yönde boğulmaktır.

Bilakis ümit (reca) sana ibadeti hoş gösteren, seni seyre (Allah'ın yolunda yürümeye) götüren şeydir. Ümit gemiyi yürüten rüzgar gibidir. Rüzgar kesilince gemi durur, rüzgar artınca da gemiyi tehlikeli yerlere atar. Rüzgar, ancak belli bir ölçüde olunca gemiyi istenen yere götürebilir.

"Sevincin cürete (şımarıklığa) dönüşmesini engelleme"ye gelince:

Buna sadece güçlüler ve azim sahipleri güç yetirirler. Sevinç onları Allah'tan uzaklaştırmaz. Şükürleri ile hemen baskın olurlar. Zarar onları zayıflatmaz; sabır hemen baskın olur. Nitekim denildiği gibi:

Sevinçleri şükürlerini aşmaz asla.

Belalar da sabredenin sabrına baskın gelemez.

Nefis, şeytanın arkadaşıdır ve sıfatlarında şeytana benzer. Rabbin bağışları kalbe ve ruha iner. Nefs, gizlice duymak ister. Bu ilahi mevhibeler kalbe inince, nefs ondan payını alıp kendi malzemesi yapmak için sızar. Boş vermişler ve cahiller, hepsini alsın diye nefsi serbest bırakırlar. Bu arada nefs, kalp ve ruhun mevhibesi-

ne, azığına ve gücüne göz dikmiştir. Nefs, tüm bunları elde edince, kendine malzeme ve araç yapınca saldırganlaşır ve azgınlaşır. Zira kendini bu mevhibeden dolayı müstağni görür. İnsan mal ile kendini zengin sanmasından dolayı azgınlaşır.

Maldan daha büyük ve değerli ancak mal ile aralarında hiçbir ilişki bulunmayan ilim, hal, marifet veya keşf gibi şeylerle insanın kendisini müstağni görmesi nasıl olur? Bütün bunlar nefis tarafından elde edilince, kaçınılmaz olarak kul bununla cüret, ölçüsüzlük ve şımarıklık gibi kötü bir yöne doğru yönelir.

Allah'a andolsun ki "Bu bela başıma nereden geldi?" diyen, "Nereden belaya düçar oldum?" diyen nice öldürülen, soyulan ve yaralanan insan vardır. Kendisi bu tür şeylerden mahrum olmakla cezalanan, ne kadar da azdır. İşte bu yüzden basiret ehli ve arifler, bu tür manevi bir hale eriştiklerinde her zaman zillete, boyun bükülüğüne ve nefsinin ayıplarını araştırmaya yönelmişlerdir. Korku bekçisini yardıma çağırmışlar, kalp ile nefis arasındaki boşlukta nöbet tutmaya sımsıkı sarılmışlardır. Halkın Allah'a en yakınına, en mükerrem olanına, ona en yakın olana bir vesile, Allah'ın nazarında halkın en büyük olanına bir cah, bir sığınak olarak baktılar. İşte bu Allah'a yakın olan insan, Fetih günü Mekke'ye böyle bir zafer halinde Rabbine tevazusundan dolayı inkisar ve tevazu içinde çenesi eğerinin kaşına değecek şekilde giriyordu. Böyle bir günde beşeri nefislerin adeti, zafer, nusret ve güçle sevinmek, ferahlamak ve başını göğe kaldırmaktır.

Öyle ise akıllı kişi, Allah'tan kendisine gelen nasibini ve fethini koruyandır. Nefsinin bu fütühatı çalmak istemesine karşı, onu gizlemesini bilen ve cimri davranarak nefsine bu bilgileri vermeyendir. Aciz ve beceriksiz ise bu bilgilerle nefsine cömertlik edendir (nefsine peşkeş çekendir). Heyhat, yapılan bu cömertlik ne çirkin, bu kişinin yaptığı müsamaha ne kadar çirkin birşeydir. Allah müsteandır.

"Üçüncü derece; "Korkudan kabz meydanına, ümitten bast meydanına yükselmek, sonra da sürurdan müşahedeye terakki etmektir."

Birinci derecedeki makamlar arasındaki sınırın nasıl korunacağı, gulüv ve cefaya nasıl düşülmeyeceği ve bu iki tarafa geçmenin kötü edep olduğu zikredildi.

Ayrıca korkunun yeise, ümidin emniyete, sürurun da cüret ve cesarete götüreceği zikrolundu.

Sonra şu derecede, bu üç halden bunları koruyan ve tamamen zayi etmeyen bir hale yükselme zikredildi. Birinci derecede olduğu gibi, aşırı gitmez, bilakis birinci derecenin sonucu, korku halinden kabz haline çıkmaktır. Bu durumda korku tamamen silinmez. Doğrusu, korkunun kabz hali, yeis ve ümitsizliğe düşürmez, sahibini çelişki ve batıla da götürmez. Reca durumu da böyledir; recadan dolayı bast meydanında oturup kalmaz. Bilakis tam tersine, kabzla bast arasında olur. İşte bu, kemal halidir. Bu kemal hali ise kabz ve bast arasında yürümektir.

Salikin süruru, onu müşahede meydanında yükselmekten alıkoyucu değildir. Bilakis süruru ile müşahede haline yükselir, recadan basta, korkudan kabz haline geçer.

Salikin amacı, bütün görüntülerin gerisinde onların ruhuna intikal edebilmektir. Korku, bir görüntü, gölge, kabz ise onun ruhudur. Reca bir görüntü, bast ise onun ruhudur. Sürur bir görüntü, müşahede de onun ruhudur. Öyle ise salikin bu üç

halden alacağı haz, onların ruhu ve hakikatleridir, surelleri ve resimleri değildir

"Üçüncü Derece: Edebi bilme derecesidir. Hakkın tedibinden dolayı edeplenmekten fani olmaktır. Sonra da edeb, gömleğinin müşahedesinden kurtulmaktır."

"Edebi bilme" sözü: Demek istiyor ki, her derecede edebin hakikatine muttali olmak gerekir. Bu da ancak, üçüncü derecede mümkün olur. Salik ancak, üçüncü dereceden ilk iki dereceyi gözetebilir. Salik edebin hakikatini öğrenince, edep onun için bir hal haline dönüşür. Doğrusu salikin edepten fani olması gerekir. Şöyle ki, edepte yerine getirdiği şeyin şuhudu ona baskın gelir. Böylece salik bu hali,kendisine değil, Allah Teala'ya nisbet eder. Edebi, nefsinden bilmekten ve Allah'ın fazlı ve minneti ile yerine getirdiğini müşahededen dolayı, edebi yerine getirmekten de fani olur. İşte bu durum hakkın tedibinden dolayı edeplenmekten fani olmaktır. "Sonra edep elbiselerinin şuhudundan halas olmak, kurtulmak" sözüne gelince: Demek istiyor ki, tamamen edebi müşahededen fani olmaktır. Bu, onu edebden dolayı gizleyen Cem' makamındaki hakikatın şuhuduna dalmasından dolayı olur. İşte salikin hakikati, şuhud makamında edepten fani olması, gerçek anlamda edebin kendisidir. İşte salik, o zaman edep giysilerini ve ağırlıklarını taşıma külfetinden tamamen sıyrılır. Zira hakikatı, şuhud makamındaki derinliğinden dolayı onda edep giysilerinden hiçbir şey kalmamıştır. Allah Sübhanehu en iyisini bilir.

YAKİN MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" in mertebellerinden birisi de yakîn mertebesidir.

Bu, cesetteki ruhun mertebesinden imandan kaynaklanır. Ariflerin fazileti bu yakîn derecesiyle olur. Yarışanlar bu menzilde yarışır, amel edenlerin gayreti bunadır. Sufiler ancak yakîn üzere amel ederler, onların işaretlerinin hepsi yakînedir. Sabırla yakîn birleşince dinde imamet doğar. Allah Teala buyuruyor ki: *"Biz onları sabretmelerinden dolayı bizim emrimize hidayet bulan imamlar kıldık ve onlar bizim ayetlerimizi yakinen bilirler"* (Secde, 24).

Allah Sübhanehu ayetlerden ve burhanlardan faydalanmayı yakın ehline has kıldı. En doğru söyleyen Allah buyuruyor ki: "Ve arzda da yakînî bilgi sahipleri için ayetler vardır (Zariyat, 21).

Allah Teala, iki alemde hidayet ve felahı da yakîn sahiplerine has kıldı. *"Onlar sana ve senden öncekilere indirilene inanırlar ve ahirete de yakînî bilgileri vardır. İşte onlar, Rablerinden gelen hidayet üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerdir"* (Bakara, 4-5).

Cehennemliklerin, yakîn ehli olmadıkları haber verildi. Bu konuda Allah buyurdu ki: *"Allah'ın va'di haktır. Kıyametin kopmasında şüphe yoktur denilince biz kıyametin (saat) ne olduğunu bilmiyoruz. Sadece zannediyoruz ve biz yakîni olarak bilenlerden de değiliz dediniz"* (Casiye, 32).

Öyle ise yakîn , azaların amellerinin ruhları olan kalblerin amellerinin ruhudur. Yakîn, sıddıklık derecesinin hakikatidir. İşte bu, sıddıklığın odak noktasının kutbudur.

Halid b. Yezid, iki Süfyan, Teymi, Hayseme ve Abdullah b. Mes'ud senediyle gelen bir rivayette Nebi (sav) şöyle buyurur: "Allah'ın gazabından dolayı kimseyi razı edemezsin, Allah'ın fazlına karşı da kimseyi övemezsin, Allah'ın sana vermediği şeyden dolayı da kimseyi yeremezsin. Kimsenin hırsı sana Allah'ın rızkını vermez, istemeyenin istememesi de senden Allah'ın rızkını geri çevirmez" (Haysemi, IV/71).

Doğrusu Allah adaleti ile, rahatlığı ve ferahı rızada ve yakînde, keder ve üzüntüyü de şüphe ve kızgınlıkta yarattı.

Yakîn: Tevekkülün arkadaşıdır. Bu yüzden tevekkül, yakînin gücü diye tefsir olunur.

Doğrusu şudur: Tevekkül yakînin meyvesi ve neticesidir. İşte bu yüzden hidayetin buna bitişik olması güzel oldu. Allah Teala buyuruyor ki: *"Öyle ise Allah'a tevekkül et. Doğrusu sen apaçık bir Hak üzeresin" (Neml, 79). Burada Hak, yakîndir. Allah'ın resulleri de dediler ki: "Bize ne oluyor ki, Allah'a tevekkül etmiyoruz. Oysa şüphesiz O, bizi yollarımıza hidayet etmiştir"* (İbrahim, 12).

Yakîn ne zaman kalbe ulaşırsa, kalp parlaklık ve nurla dolar. Ve kalpten her türlü şüphe, şek, kin, gam, keder ve üzüntü silinir. Böylece kalp, Allah sevgisi ve korkusu, rızası, şükrü, tevekkülü ve tevbesiyle dolar.

Öyle ise yakîn, bütün makamların maddesi ve bütün makamlara götüren şeydir.

Yakînin kesbî (kulun gayreti) mi yoksa vehbî (Allah'ın bağışı) mi olduğu konusunda ihtilaf edildi. Denildi ki; yakîn, kalbe tevdi edilen bir ilimdir, kesbi değildir. Sehl, "Yakîn imanın artmasıdır, şüphesiz iman da kesbîdir" dedi. Gerçek şu ki, yakîn sebepleri itibariyle kesbî, zatı itibariyle de vehbîdir. Sehl, "Yakînin başlangıcı mükaşefedir" der. Seleften birisinin "Gayb perdesi kalksa, yakînim artmaz" dediği söylenir. Sonra muayene ve müşahede gelir.

İbn Hafif der ki: "Yakîn, gayb hükümleriyle sırların tahakkuk etmesidir."

Ebu Bekir b. Zahir de : "Şüphe ilme karşı gelebilir, yakînde ise asla şüphe bulunmaz" der.

Zünnûn der ki: "Yakîn kısa amele , kısa amel zühde çağırır. Zühd, hikmeti, hikmet de sonuçlar hakkında düşünmeyi doğurur. Yakînin üç belirtisi vardır: İnsanlarla fazla senli benli olmamak, verdikleri şeyden dolayı onları övmemek, yasakladıkları şeyden dolayı da onları kötülemekten uzak durmak. Aynı şekilde şu üç şey de onun belirtilerindendir: Herşeyde Allah'a nazar etmek, her işte Allah'a rücû etmek, her halde Allah'tan yardım istemektir.

Cüneyd der ki: "Yakîn, değişmeyen ve başkalaşmayan ilmin kalpte karar kılmasıdır."

İbn Atâ da, "İnsanlar takvaya yakınlıkları derecesine göre yakîni elde ederler" der. Takvanın aslı nefse aykırılıktır, öyle ise nefisden ayrı kaldıkları sürece yakîne ulaşırlar."

Denilir ki, "Yakîn mükaşefedir." Bunun üç şekli vardır: Haberlerde olan mükaşefe, kudret izhanyla olan mükaşefe, imanın hakikatleriyle kalpte olan mükaşefedir.

Sufilerin mükaşefeyle anlatmak istedikleri, görülenin gözle olan ilişkisine benzer şekilde birşeyin kalpte zuhurudur. Böylece kalpte asla bir şek ve şüphe kalmaz. İşte bu imanın son derecesidir; ihsan makamıdır.

Şüphesiz sufiler bununla başka bir durumu kastediyorlar. Bu, onlardan birisinin

başlangıçta uyku ve uyanıklık arasında ruhun bedenden çekildiği sırada gördüğü şeydir.

Onlardan kim bu iki şey dışında bir şeye işaret ederse yanılmış ve işi bulandırmış olur.

Serî der ki: "Yakîn kalbine gelen (varid) şeylerin taşması sırasında sakin olmandır. Zira yakinen biliyorsun ki, bu konudaki hareketin sana fayda vermez ve sana kesin bir bilgi de getirmez."

Ebu Bekir Verrak der ki: "Yakîn,kalbin dayanağıdır, imanın kemali yakîndedir. Allah yakînle bilinir, akıl Allah'tan alıkor."

Cüneyd der ki: "Şüphesiz bazı adamlar, yakînden dolayı su üstünde yürüdüler. Bunlardan, yakîn olarak daha faziletli olan birisi de susuzluktan öldü."

Yakînin mi huzura göre, yoksa huzurun mu yakîne göre daha faziletli olduğu konusunda ihtilaf edildi. Denildi ki, "Huzur daha efdaldır, çünkü, huzur, yerleşik şeylerdir. Yakîn, geçici (hatar) şeylerdir. Bir kısmı yakîni tercih eder ve onu imanın gayesi olarak görür. Birincisi, yakîni huzurun başlangıcı olarak görür. Böylece o, sanki yakîni başlangıç olarak kabul etmiş, huzuru da onun devamı olarak görmüştür."

Bu ihtilaf edilecek birşey değildir. Doğrusu yakîn ile huzur birbirinden ayrılmazlar. Bilakis yakînde imanın artması, şubelerinin ve ayrıntılarının bilgisi vardır. Yakîn menzillerini düşürmek, huzurda olmayan birşeydir. Öyle ise, bu bakımdan da yakîn huzurdan daha mükemmeldir. Huzurda, bazen yakînden ayrılan fenaya girme, cem' (Allah'a ait olma) ve farkın (kula ait olma) yokluğu makamları vardır. Öyle ise yakîn, marifete has, huzur da iradeye hastır. Allah en iyisini bilir.

Nehrecurî der ki: "Kul, yakînin hakikatlerini tamamlayınca onun yanında bela, nimet; rahatlık, musibet olur."

Ebu Bekir Verrak da yakînin üç şekli olduğunu söyler: "Haber, delalet ve müşahede yakînidir." Haber yakîni ile demek istediği şudur: Haber verenin haberine kalbin sükun bulması ve güvenmesidir. Delaletin yakîni bunun bir derece üstündedir. Bu haberin doğruluğuna güvenmekle birlikte haber verilen şeyi gösteren bir delil ortaya koymaktadır."

İman, Tevhid ve Kur'an'la ilgili haberlerin çoğunluğu böyledir. Allah Sübhanehu (sadıkların en sadıkı olmakla birlikte), haberlerin doğruluğuna kulları için deliller, misaller ve burhanlar getiriyor. Böylece kullar için iki açıdan yakîn hasıl olur. Birisi haber, ötekisi delil açısından.

Böylece kullar, buradan üçüncü bir dereceye yükselirler. Bu derece mükaşefe yakînidir. Şöyle ki, onların kalplerine haber verilen, gözleriyle görülen birşey gibi olur. O zaman gaybe imanın kalbe olan durumu, görünenin göze olan durumu gibi olur. Bu, mükaşefe nevilerinin en üstün olanıdır. Amir b. Abdi Kays buna işaret etti: "Gaybın perdesi kalmış olsa yakînim artmaz."

Nakil bilgisi olmayanların zannettiği gibi, bu sözler ne Resulullah (sav)'ındır,

ne de Hz. Ali (ra)'ye aittir.

Sufilerden birisi der ki: "Cennet ve cehennemi gerçek olarak gördüm." Ona "Nasıl gördün?" diye sorulunca, "ResulUllah'ın iki gözüyle" dedi. Resulullah'ın iki gözüyle onları görmeyi kendi gözümle görmeye tercih ederim. Doğrusu benim gözüm, Resulullah'ın gözünün aksine, kayar ve isyan eder."

Yakîn, saliki korku ve tehlikeye götürür. Yakîn daima öne geçmeyi emreder. Öyle ise, eğer yakîne ilim bitişik değilse saliki ölüm tehlikesi olan yerlere götürür.

İlim, geciktirmeyi ve dizginlemeyi emreder. İlimle birlikte yakîn yoksa ilim, sahibini kazanmaktan ve ganimetten alıkoyar. Allah en iyisini bilir.

Yakînin Tarifi

- *Menazil* yazarı der ki: "Yakîn, bu yolda yürüyenin mertebesidir. O, bütün derecelerin gayesidir.Denilir ki havasın ilk adımıdır. "

Ebu Said Harrazın; "İlim, seni kullanan şey, yakîn de seni götüren şeydir" dediği gibi; yakîn, yolcuyu Allah'a götüren şey olduğundan Herevî ona, Allah'a giden yolcunun bindiği bir merkep adını verdi.

Doğrusu yakîn olmasa hiç kimse Allah'a gidemez, sülûkta hiçbir ayak sabit kalamazdı.

Herevî, yakîni bütün derecelerin sonuncusu kabul etti. Çünkü bütün sufilerin varacağı son yer orasıdır. Sonra havassın ilk adımıdır, diyenin sözünü de naklet-ti.

Demek istedi ki, "Seçkinler için bir makam yoktur. Onların sülûklerinin başlangıcı bu yakîndir. Böylece onlar, sülûk ve seyirlerine buradan başlarlar. Çünkü havas (seçkinler) hakikatın şuhudunda fena ve cem makamına doğru yol almaktadırlar.Bunun altındaki bir makamda onların himmeti durmaz. Tarife göre onun dışındaki makama da çıkmış değillerdir. Hassaya göre muhabbet makamı da dahil, fena ve cem makamının altındakilerin hepsinin makamları, menzilleri avamın müşahedesi türündendir.

Yakînin Dereceleri

Herevî, yakînin üç derece olduğunu söyler.

Birincisi : ilm-i yakîn derecesidir. Ortaya çıkan gerçeği kabul etmektir. Gerçekliği kesin olan gayb da olsa kabul etmektir. Hakla kaim olana vakıf olmaktır.

Şeyh bu derecede yakîn ve onun rükünleriyle ilgili üç şey zikreder. Birincisi, "Hak Teala cihetinden zuhur eden şeyi kabul etmektir." Allah'tan zuhur eden şey ise onun emirleri, nehiyleri, şeriatı ve bize onun resullerinin dili üzere gelen dinidir. Böylece biz, bu dini kabul eder, ona boyun eğeriz.

İkincisi, "Hak için gayb olan şeyi kabul etmektir." Hak sübhanehu resulleri aracılığı ile haber verdiği cennet, cehennem, sırat, mizan, hesap, semanın parçalanması ve infitan, yıldızların yayılması, dağların atılması, alemin dürülmsi gibi gaybi şeylere iman etmektir. Berzaha, nimetlerine ve azabına iman etmektir.

Bütün bunları iman, tasdik ve kesinlik bakımından kalpte hiçbir şüphe, unutma ve gaflet olmaksızın kabul etmek yakîndir,. Zira hiçbir kimseyi yakîni bozmuş ve zayıflatmış değildir.

Üçüncüsü;"ilâhlimleri, sıfatları ve fiilleri gibi Hak subhanehu'yla var olan şeye vakıf olmaktır". Bu da temeli isim ve sıfatları isbata dayanan tevhid ilmidir. Bunun tersi ise isim ve sıfatları atıl ve yok saymak (ta'til) , Allah'ı aciz görmektir. Öyle ise bu tevhid, ta'tilin (sıfatları işlevsizleştirmenin) mukabili olan şeydir.

İradi, kasdi olan tevhide gelince, bu da amel ve ibadeti sadece Allah için halis kılmaktır. Bu tevhidin mukabili de şirktir. Allah'ı, sıfatlardan soyutlamak şirkten daha kötüdür. Çünkü sıfatları kabul etmeyen, Allah'ın varlığını ve varlığının kemalini kabul etmiyor demektir. Bu, gerçek anlamda ilahi hakikatı inkar etmektir. Öyle ise işitmeyen, görmeyen, konuşmayan, memnun olup kızmayan, hiçbir şey yapmayan, alemni ne içinde ve ne de dışında olmayan, ne aleme bitişik ne de ondan ayrı olan, ne aleme yakın ne de uzak olan, arşın ne altında ne üstünde, ne önünde ne arkasında, ne solunda ne de sağında olan bir varlık, yokluğa (adem) musavidir. Yani yok demektir.

Müşrik ise, Allah'ı ve sıfatlarını ikrar eder fakat Allah'la beraber başkasına da tapar. Sonuçta müşrik, Allah'ın varlığını ve sıfatlarını kabul etmeyenden daha hayırlıdır.

Öyle ise yakîn, Halık'ın isimleri, sıfatları, kemali ve tevhidiyle kaim olan şeye vakıf olmaktır. Bu üçü, emir ve nehiy ilmi (fıkıh); isimler, sıfatlar ve tevhid ilmi (kelam), mead ve ahiret günü ilmi ilimlerin en şereflisidir.

İkincisi: Ayne'l-yakîn derecesidir. Bu, istidlali bilgide istidlali bilgiyle, haberden, bizzat görmekle müstağni olmaktır. Ayne'l-yakîn, ilmin perdelerini şuhudun yakmasıdır. İlmel- yakîn ile aynel-yakîn arasındaki fark, haberi sadıkla görme arasındaki farka benzer. Hakkel-yakîn bunun da üstündedir. Bazen üç dereceye şöyle bir misal getirilir: Birisi sana yanında bal olduğunu haber verdi. Sen de onun doğruluğundan şüphe etmiyorsun. Sonra sana, onu gösterdi ve yakînî bilgin arttı. En sonunda o baldan tattın. Bu durumda birincisi ilmel-yakîn, ikincisi aynel yakîn, üçüncüsü de hakkel-yakîndir.

Biz şimdi cennet ve cehennemi ilme'l-yakîn biliyoruz. Cennet muttakilere yaklaştırılınca, onlar onu müşahede ederler. Cehennem ortaya çıkınca da taşkınlar onu müşahede ederler. İşte bu aynel-yakîndir. Cennetlikler cennete ve cehennemlikler de cehenneme girdiği zaman bu da hakkel-yakîn olur.

"Hakkel -yakînin istidlalle istidlalden müstağni kılan şey olmasına" gelince; Herevî, istidlalle şuhud ve idraki kastediyor. Yani idrak ve şuhud sahibinin, idrak ve şuhudundan dolayı delil istemeye ihtiyacı kalmaz.Delili ancak delil getirilen şey hakkında ilim elde etmek isteyen talep eder. Hakkında delil getirilen şeyi keşfi ile idrak ederek müşahede etmiş olunca, onun delile ne ihtiyacı var!

Bizzat görmekten dolayı haberden müstağni kalmanın anlamı da budur.

"Şuhudun ilim perdelerini yakmasına " gelince:

Bununla demek istiyor ki, "Bu derecenin sahibine hasıl olan bilgiler, ilmin örtüsünü yırtan şuhuddan hasıl olmuştur. Öyle ise ilim şuhudun örtüsüdür. İşte bu derecede perde, örtü kalkar ve bilinene gidilir. Şöyle ki, basiret ve kalp doğrudan doğruya bilinenle göz göze gelir."

Üçüncüsü: Hakkel -yakîn derecesidir. Bu, keşfin aydınlığında sefere çıkmaktır. Sonra yakîn külfetinden kurtulmak ve en sonunda hakkel-yakînde fani olmaktır.

Bil ki, bu alemde bu dereceye sadece resuller ulaşabilirler. Bizim Nebimiz (sav) bizzat gözüyle cennet ve cehennemi gördü. Musa (as) doğrudan doğruya kendisine gelen Allah'ın kelamını işitti. Ve Allah onunla konuştu. Musa (as)O'na bakarken, Allah dağa tecelli etti ve böylece dağ paramparça oldu.

Bize sadece Hakkel-yakîn mertebesi hasıl olur. Bu, Resulullah (sav)'ın haber verdiği kalp ve amellerle ilgili iman hakikatlerini tatmaktır. Kalp bu hakikatlere yaklaşıp onları tadınca bu, kalp için hakkel-yakîn olur.

Allah'ı apaçık görmekle doğrudan kelamını işitmekle, mead ve ahiretle ilgili şeylere gelince, bu alemde müminin payı iman ve ilmel- yakîndir. Hakkel yakîn ise, Allah'la buluşma vaktine ertelenmiştir.

Fakat Herevi'ye göre salik fenaya ulaşınca,hakikat şuhudunu gerçekleştirip cem'in kendisine vasıl olunca bunlar meydana getir. Herevî "Hakke-l -yakîn keşfin aydınlığında sefere çıkmaktır" dedi.

Yani hakikatin gerçekleştirilmesi, ve nurunungecenin karanlık örtüsüne galebesidir. Böylece salik ilimden, tamamen görüntüden fani olmanın şuhudunda derinleşmeye geçer.

"En sonunda yakîn külfetinden kurtulur" sözüne gelince;

Yani, yakînin, sahibinin yerine getirmesi gereken, onunla kaim olup onun külfet ve meşakkatlerini taşıması gereken birtakım hakları vardır. Salik, tevhidde fani olunca, ona gerçekte daha değerli şeyler hasıl olur. Böylece salik, taşıyıcı iken taşınan, yürüyücü iken uçan olur.

İşte o hakları taşımanın külfeti ondan zail olur. Bilakis onlar salik için balık için su ne ise, nefes yerine geçer. Bu zevk ve hisse götüren bir durumdur. Öyle ise bunların inkarında acele etme. Uhud günü eline hurma alan Amr b. Hamman (ra)'ı düşün. Oturup acıktığı için hurmasını yiyordu. Şehadet yolunu görünce ayağa kalktı, azığını elinden attı ve dedi ki: "Bu hurmaları yiyecek kadar ayakta kalırsam, gerçekten hayat çok uzundur." ve hurmaları elinden attı, şehid oluncaya kadar savaştı. Sahabenin bütün halleri böylcdir. Bu, Herevî' nin işaret ettiği şeye uygundur. Fakat burada büyük bir incelik kaldı. Secde konusu, onların fenası (sahabe) rububiyet tevhidinde değildi. Ve fena sahiblerinin işaret ettiği hakîkat şuhudunda da değildi. Bilakis uluhiyet tevhidinde idi. Onlar, Allah'ın sevgisinden dolayı Allah'tan başkasının sevgisinden; Allah'ın istediklerinden dolayı kendi istek ve arzularından fani olmuşlardı. Öyle ise onlar fena halinde ve şuhudda derinleşmek için

amel etmezler. Şöyle ki ,bu şuhudla Rablerinin kendilerinden istediği şeyden dolayı fani olurlar. Ve üstelik onlar, Allah'ın isteğinden dolayı kendi istedikleri şeyden fani olurlar (vazgeçtiler). Öyle ise onlar, fenada beka, cemde fark, vahdette kesret, dini hakikatte kevni hakikat ehlidirler.

Öyle ise sahabeden sonra gelenlerin sahih ve kamillerinin onların hallerine göre durumu zarfın ve kırbanın içindekine göre olan durumu gibidir.

Fasid, sapıtıcı yola gelince, bu yol sahabenin yolu değildir. Fazilet Allah'ın kudretindedir. Dilediğine verir. Allah faziletlidir, azimdir.

ZİKİR MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve sadece senden yardım dileriz" in mertebelerinden birisi de zikir mertebesidir.

Zikir, büyük sufilerin menzilidir. Bu sufilerin bir kısmı zikirle beslenir, bir kısmı zikirde akar, bir kısmı zikre doğru sık sık gidip gelirler.

Zikir velayet fermanıdır, bu fermanı alan vuslata erer, alamayan azledilir. Zikir, sufilerin kalplerinin gıdasıdır, sufiler bu gıdadan ayrılınca kabre düşmüş cesedler gibi olurlar. Zikir onların diyarını imar eder, zikir işlemezse onlar çürürler. Zikir sufilerin yollarındaki engelleri kaldıran bir silahdır. Yollarındaki ateşin alevlerini söndüren sularıdır. Zikir, kalpleri katılaştıran hastalıkların devasıdır. Zikir, sufileri gayb alemine ulaştıran sebeptir.

Sufiler, zikirle afetleri defederler, belaları kaldırırlar, musibetleri hafifletirler. Bela onları gölgeleyince ona sığınırlar. Zikir onların içerisinde dolaştıkları cennet bahçesidir. Alıp harcadıkları saadetlerinin sermayesidir. Hazin kalp zikri gülerek ve sevinerek bırakır. Zikreden zikrettiğine ulaştırılır. Ve o zaman zikreden zikredilen olur.

Her uzvun muvakkat bir ibadeti vardır.Zikir ise kalb ve dilin, zamanla sınırlanmayan ibadetidir. Bilakis onlar her halükarda, otururken, yatarken, kalkarken, mabud ve mahbuplarını zikretmekle emrolundular. Nitekim cennet bir bahçe, zikir onun çiftçisidir. Aynı şekilde kalpler de harap olmuş, kül olmuştur, zikir ise kalplerin imar edicisi ve temelidir. Zikir kalbin cilası ve parlatıcısıdır. Hastalıklar kalbi kaplayınca zikir onun devasıdır. Her ne zaman zakir, zikrinde gark olacak şekilde zikrini artırırırsa zikredilene kavuşma muhabbet ve iştiyakı da artar.

Allah'ın zikri, onun kalbini ve lisanını sarınca, zikri sırasında herşeyi unutur, Allah da onu her şeyden korur ve Allah herşeye karşı onun işini üzerine alır.

Zikirle kulakların kiri temizlenir, dillerin kekemeliği gider, gözlerdeki zulmet perdesi kalkar. Allah zikredenlerin dilini zikirle süsler. Bakanların gözünü nurla tezyin ettiği gibi. Allah'ın zikrinden gafil olan dil; kör göz, sağır kulak ve felç olmuş el gibidir. Kul gafletiyle kapatmadığı sürece, zikir Allah'la kulu arasında açık olan Allah'ın en büyük kapısıdır. Hasan el-Basri diyor ki: "Namazda , zikirde ve Kur'an okumadaki tadı kaybettiniz. Eğer bulursanız..... Yoksa bilin ki kapı kapalıdır.Şeytanın gaflet ve nisyan ehlini yendiği gibi, kul şeytanı zikirle yener."

Seleften biri der ki: "Zikir kalbde yerleştikten sonra şeytan o kalbe yaklaşınca kalb onu yener, nasıl ki şeytana yaklaşınca insan şeytana yenilirse gibi. Böylece şeytanlar onun üzerine toplanır ve buna ne oldu derler. "Ona insan dokundu" derler.

Zikir salih amellerin ruhudur. Amel zikirden hali olunca ruhsuz cesed gibi olur. En iyi bilen Allah'tır.

Kur'anda Zikir

Kur'anda zikir on şekilde gelir:

1- Mutlak ve mukayyed emir olarak gelir.

2- Bunun zıddı olan gaflet ve nisyanı nehyederek gelir.

3- Devamlı ve çok yapmakla felaha erdiren zikir.

4- Zikir ehlinin övülmesi ve Allah'ın onlara hazırladığı cenneti ve mağfireti haber verdiği zikir.

5- Zikirden başkasıyla ilgilenenlerin hüsranının haber verilmesi.

6- Kendini zikredenlere Allah'ın zikretmesiyle karşılık vermesi.

7- Zikrin herşeyden büyük olduğunu hatırlatmak.

8- Allah'ın zikri salih amellerin anahtarları kıldığı gibi hatimesi kılmasıdır.

9- Zikir ehlinin Allah'ın ayetlerinden faydalananlar olduğunu haber vermesi, onların başkalarından ayrı olarak *Ulu'l elbâb* (akıl sahibi) olduğunu haber vermesidir.

10- Allah'ın zikri, bütün salih amellerin arkadaşı ve ruhu kılmasıdır.

Öyle ki zikri yok edersen ameller ruhsuz cesedler gibi ol.

Bunların Tafsilatı

1- Allah'ın şu ayetinde olduğu gibi: *"Ey iman edenler, Allah'ı çokça zikredin, sabah akşam onu tesbih edin. O size ve meleklerine dua edendir. Karanlıklardan sizi nura çıkarmak için, Allah müminlere rahimdir"* (Ahzab, 41-44). *"Korkarak ve tazarru duyarak nefsinde rabbini zikret"* (A'raf, 204). Bu konuda iki görüş var. a-Sırrında ve kalbinde, b-Nefsinin işiteceği kadar dilinle.

2- Zikri zıddından yasaklamaya gelince, şu ayette olduğu gibi: *"Sakın gafillerden olma"* (A'raf, 204). *"Allah'ı unutanlar gibi olmayınız. Allah da onlara kendilerini unuttırdu"* (Haşr, 19).

3- Zikrin çokluğu ile kurtuluşa gelince: *"Allah'ı bol bol zikredin. Belki felaha erersiniz"* (Enfal, 45-62).

4- Zikir ehlinin övülmesi ve güzel karşılık görmesine gelince: *"Allah'ı çok çok zikreden erkek ve kadın müslümanlara Allah büyük bir ecir ve mağfiret hazırladı"* (Ahzab, 9).

5- Zikirden alıkoyucu şeyin hüsranına gelince: *"Ey iman edenler, mallarınız, çocuklarınız, sizi Allah'ın zikrinden alıkoymasın. Kim böyle yaparsa o hüsrana uğrayanlardandır"* (Münafikun, 9).

6- Allah'ın kendi zikrini zikredenlere bir mükafat kılmasına gelince: *"Beni zikredin ben de sizi zikredeyim, bana şükredin ve beni inkar etmeyin, bana küfretmeyin"* (Bakara, 252).

7- Zikrin herşeyden büyük olduğunu haber vermesine gelince: *"Kitabdan sana vahyolunanı oku ve namazı kıl, namaz fahşayı (çirkin) ve münkeri (kötü) nehyeder, Allah'ın zikri en büyüktür"* (Ankebut, 45).

Bu ayet hakkında dört görüş vardır:

a- Allah'ın zikri herşeyden büyüktür. İtaatların en faziletlisidir. Çünkü ibadetlerin hepsinden amaç; Allah'ın zikrini yerine getirmektir. Öyle ise zikir bütün itaatların sırrı ve ruhudur.

b- Siz onu zikrederseniz, O da sizi zikreder, O'nun sizi zikretmesi, sizin O'nu zikretmenizden daha büyüktür. Buna göre masdar faile, birinciye göre de mef'ule izafe edilmiştir.

c- Allah'ın zikri, beraberinde fahşa ve münker olmaktan daha yüccedir. Bilakis zikir tamam olunca her hata ve masiyet silinir, yok olur.

Bu, müfessirlerin zikrettiği manadır.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye bu ayetin anlamı hakkında şöyle diyor:" Namazda iki büyük fayda vardır.

1- Namaz, fahşa ve münkerden nehyeder.

2- Namaz, Allah'ın zikrini içerir ve kapsar. Namazın Allah'ın zikrini içermesi fahşadan ve münkerden nehyetmesinden daha büyüktür.

Oruç amelinin zikirle sona erdirildiği gibi, salih amellerin zikirle sona ermesine gelince: *"...Ve sayıyı tamamlayasınız, Allah'ın size olan hidayetinden dolayı Allah'ı tekbir edesiniz diye. Ve umulur ki şükredersiniz."* (Bakara, 185) Ve Haccın zikirle hitam bulması gibi: *"Haccın menasikini yerine getirdikten sonra Allah'ı babalarınızı zikreder gibi veya ondan daha şiddetli zikrediniz."* (Bakara, 200).

Ve namazın zikirle bitirilmesi gibi: *"Namazı bitirince Allah'ı ayakta, otururak ve yan yatarak zikrediniz"* (Nisa, 103). Ve Cuma'nın zikirle bitmesi gibi: *"Cuma namazı kılındıktan sonra yeryüzüne dağılınız ve Allah'ın fadlını arayınız ve Allah'ı çok zikrediniz." Belki kurtulur, felah bulursunuz"*(Cum'a, 10) .Kulun son sözü Allah'ın beni cennete koy olduğundan dünya hayatının sonu da zikirdir.

Zikir ehlinin Allah'ın ayetleriyle faydalanmasına gelince: Bunlar lübb ve akıl sahibleridir: *"Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ve gündüzün birbiri ardınca gelmesinde lübb (akıl) sahipleri için ayetler vardır. Bunlar ayaktayken, otururken, yatarken Allah'ı zikrederler."* (Al-i İmran, 190-191)

Zikrin bütün amellerin arkadaşı ve bütün amellere bitişik ve amellerin ruhu olmasına gelince, Allah sübhanehu zikri namazla beraber zikretti: *"Benim zikrim için*

namaz kıl" (Taha, 14). Allah, zikri oruca, hacca ve menassikine de yakın kıldı. Bilakis zikir, haccın ruhu, özü ve maksududur. Nebi (sav)'nin şöyle buyurduğu gibi: "Kabe'yi tavaf et, Safa ve Merve tepeleri arasında koşmak ve şeytan taşlamak Allah'ın zikrini uygulamak için farz kılındı." (Tirmizi, Hacc 64; Ebu Davud, Menasik, 51).

Allah, zikri cihada da bitiştirdi. Düşmanla yüzyüze gelince kendisinin zikredilmesini emretti: *"Ey iman edenler, bir fitneyle karşılaştığınızda sabit kalınız ve Allah'ı zikrediniz. Umulur ki, felaha erersiniz"* (Enfal, 45).

Bir kudsî hadiste Allah Teala diyor ki: "Beni zikreden kulum- her kulum- var ya- sevdiğine (dostuna) kavuşur?" (Tirmizi, Daa'vat, 118).

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye'nin bu hadisi delil olarak kullandığını duydum. Onu şöyle derken işittim: "Bu halde sevenler sevdiklerini zikretmekle iftihar ederler."

Bu manalar onların şiirlerinde çoktur. Zikir, muhabbetin gücünü gösteren şeylerdendir. Doğrusu sevenin sevdiğini zikretmesi, sevgilinin seven yerinde veya sevenden daha aziz olduğunu, bu da muhabbetin sıdkını gösterir. Allah en iyisini bilir.

Zikredenler, hayırda ileri gidenlerdir, öne geçenlerdir. Müslim'in Sahih'inde Alai'den, o da babasından, o da Ebu Hureyre'den şöyle nakleder: "Rasulüllah (sav) Mekke yolunda yürüyordu. Cumdan denilen dağa uğradı. Ve "Yürüyün bu Cumdan dağıdır. Müferridun buradan geçmişlerdi." Sahabe, müferridun kimdir ya Rasulüllah?" dediler. O da "Allah'ı çok zikreden erkek ve kadınlardır" dedi" (Müslim, Zikr, 4)

"Müferridun", ya muvahhidlerdir, ya da tek tek kişilerdir.

Müsned' de Ebu'd-Derda'dan merfu bir hadis vardır: "Sizin amellerinizin en hayırlısını ve melikiniz yanında en temizini, sizin derecelerinizi en fazla yükselteni, sizin altın, gümüş vermekten, düşmanlarınızla karşılaşıp vuruşmaktan daha hayırlı olanını haber vereyim mi?" Sahabe "Bu hangi ameldir ya Rasulellah?" dediler. Rasulüllah (sav), "Allah Azze ve Celle'yi zikretmektir" buyurdu (Tirmizi, Daavat, 6; İbn Mace, Edeb,3; Müsned, IV/447).

Şu'be Ebu'l İshak'tan, o da el-Eğarr'dan rivayet eder: "Ebu Hureyre ve Ebu Said'e şahidim, bu ikisi de Rasulüllah'ın şöyle dediğine şahid oldular: "Allah'ı zikretmek için oturan bir topluluk olmasın ki melekler onları sarmamış, rahmet onları kuşatmamış, sekinet onların üzerine inmemiş olsun. Ve Allah da onları kendinde olanda zikretmiş olmasın." Bu rivayet, Müslim'in Sahih'inde vardı. "(Müslim, Zikr, 39; Tirmizi, Daavat, 7).

Allah'ın zikir ehlini meleklere benzetmesi, zikrin şerefinin anlaşılması için yeterlidir. Nitekim, Müslim'in Sahih'inde Muaviye (ra)'den rivayet edildiği gibi: "Resulullah (sav), sahabesinden bir halkaya geldi ve niçin oturdunuz dedi. Onlar da "Allah'ı zikretmek, bizi İslam'a hidayet ettiği ve nimet verdiği için ona hamdetmek üzere" dediler. Resulullah da "Sadece bunun için mi toplandınız?" dedi. Onlar da, "Andolsun ki biz sadece bu sebepten dolayı toplandık" dediler. O da "Dinleyin, şüphesiz ben size bir töhmet bırakmıyorum fakat bana Cibril geldi ve Allah'ın sizi

meleklere benzettiğini haber verdi" (Müslim, Zikr, 40; Tirmizi, Daavat, 7).

Bedevî bir Arap, Resulullah'a hangi amelin en faziletli amel olduğunu sordu. O da "Dilin Allah zikrinden dolayı ıslanmış olduğu halde dünyadan ayrılmandır" buyurdu (Müsned, IV/188).

Bir adam Rasulüllah (sav)'a, "İslam'ın hükümleri bana ağır geliyor. Bana birşey emret de hep onunla ilgileneyim" dedi. O da "Dilin Allah'ın zikriyle ıslansın" dedi. (Tirmizi, Daavat, 4).

Müsned ve hadis kitaplarında Cabir (ra)'den bir hadis vardır. O der ki: "Resulullah bize geldi ve 'ey insanlar cennet bahçesinde toplandınız' dedi. 'Cennet bahçesi nedir ya Resulellah" dedik. O da 'zikir meclisleridir,"dedi (Tirmizi, Daavat, 83; Müsned, III/150).

Dedi ki, "Kuşluk ve teravih namazı kılınız, Allah'ı zikrediniz. Kim Allah'ın yanındaki mertebesini bilmek isterse,kendi yanında Allah'ın mertebesinin nasıl olduğuna baksın. Doğrusu Allah, kula onu kendi nefsine indirdiği kadarıyla iner."

Nebi (sav), Babası İbrahim'den (İsra gecesinde) "Ümmetine benden selam söyle. Cennetin güzel toprağını, tatlı suyunu haber ver, cennetin bir bahçe olduğunu, çimlendirenin Sübhanellah, elhamdülillah, la ilahe illallah, Allahu Ekber olduğunu onlara haber ver" diye rivayet etti. Bu hadisi Tirmizi, Ahmed ve başkaları rivayet eder (Tirmizi, Daavat,59).

Sahiheyn'de Ebu Musa'nın Rasulüllah'dan rivayet ettiği iki hadis vardır: "Rabbini zikredenle, zikretmeyen ölü ile dirinin durumu gibidir." Müslim'de "İçerisinde Allah'ın zikredildiği evle zikredilmeyen ev, canlı ile ölünün benzeri gibidir." (Müslim, Musafirun, 211) Böylece Allah'ı zikredenin evi canlının evine, zikretmeyenin evi de ölünün evine benzetildi. Ölünün evi de kabirdir. Birinci rivayette zakir canlı, gafil ölü kabul edildi. İki lafzın içeriği şudur: Zikredenin kalbi canlıların evindeki can gibidir. Gafil ise ölü evlerindeki ölü gibidir. Hiç şüphe yok ki, gafillerin bedenleri, kalplerinin kabirleridir. Onların kalpleri o bedenlerde kabirlerdeki ölüler gibidir.

Allah'ın zikrinin unutulması kalplerin ölümüdür. Onların cisimleri, kabre girmeden önce kabir olmuştur. Onların ruhları cisimlerine yabancıdır. Ve onlar için kıyamete kadar diriliş yoktur.

Allah'ın zikrinin nisyanı kalplerinin ölümüdür. Bedenleri de harap kabirler gibidir. Ve onların ruhları sevgililerinden uzak haldedir. Fakat onlar pisliğin dostudurlar.

Bir kudsî hadiste Allah Teala şöyle diyor: "Benim zikrim kuluma baskın gelince o beni sever ben de onu severim." Bir başka rivayette, "Beni sevin ve zikrimle nimetlenin" şeklindedir.

Bir başka rivayette, "Ey ademoğlu, bana insaf etmiyor musun? Ben seni zikrediyorum sen beni unutuyorsun, seni çağırıyorum başkasına kaçıyorsun, belaları senden alıyorum, hatalara düşüyorsun. Ey ademoğlu, yarın bana gelince ne diyeceksin?"

Bir rivayette, "Ey ademoğlu, kızınca beni zikret ki, ve ben de seni kızınca zikre-

derim, sana nusretimi vermekten hoşlanırım. Benim sana verdiğim zafer senin nefsine verdiğin zaferden daha hayırlıdır."

Sahih'de Resulullah bir kudsî hadis rivayet eder: "Allah Teala der ki: "Beni kendi nefsinde zikredeni ben de kendi nefsimde zikrederim. Beni bir mecliste zikredeni ben de o meclisden daha hayırlı bir mecliste zikrederim." (Müslim, Zikr, 2; Tirmizi, Daavat, 132).

Şüphesiz, "El-Vabilü's-Sayyib ve Rafiu'l Kelimetu't -Tayyib" adlı kitabımızda zikrin yüzden fazla faydasını yazdık. Bu kitapta zikrin esrarlarını, faydasının ve meyvesinin büyüklüğünü yazdık. Bu kitapta üç tür zikir vardır.

a- İsimleri, sıfatları ve anlamları zikretmek, onlarla Allah'a sena etmek ve Allah'ı birlemektir.

b- Emri, nehyi, helalı ve haramı zikretmek.

c- Allah'ın nimetlerini,ihsanını, verdiklerini zikretmektir. Aynı şekilde zikir de üç şekilde olur.

a- Kalp ve lisanla müşterek zikretmek, bu zikrin en üstün derecesidir.

b- Yalnızca kalple zikretmek, zikrin ikinci derecesidir.

c- Sadece dille zikretmek, bu zikrin üçüncü derecesidir.

Menazil yazarı diyor ki: Allah Teala buyurur: "Unuttuğun zaman rabbini zikret" (Kehf, 24). Yani demek ister ki, "zikrinde başkasını ve kendini unutunca; sonra onun zikrinde kendini unutunca; sonra hakkın zikrinde her türlü zikri unutunca rabbini zikret."

Keşke merhum (Herevî) böyle demeseydi. Hayır, Allah'a andolsun Allah bu manayı kasdetmedi ve ayetten murad bu değildir. Ne halef ve ne de seleften hiç kimse bu şekilde yorumlamadı.

Bir grup müfessire göre ayetin yorumu şöyledir: Sakın ola ki inşaallah demeden şunu şöyle yapacağım deme. "İnşaallah" demeyi unutursan, hatırlayınca de. Bu İbn Abbas'ın caiz gördüğü tehirli bir istisnadır. Ayetin buna göre yorumu doğrudur.

İbn Abbas'ın bu sözünü anlayamayanlar hata ettiler de onun şöyle dediğini naklettiler: "Bir adam hanımına sen üç kere boşsun veya dört hanımına siz boşsunuz dese, bir yıl sonra da dört hanımdan sadece birisi veya Zeyneb sen hariç dese bu istisna bu adam için fayda sağlar." Şüphesiz Allah böyle bir davranıştan, dinde Allah'ın fakih kıldığı ümmetin alimi olan İbn Abbas (ra) şöyle dursun İbn Abbas'tan sonra gelen bir çoğunu bile korumuştur. Allah ona tevili öğretti.

İnsanların kısır anlayışları sebebiyle alimlerden nakledilen ne kadar da çok batıl mezhep vardır. Biz bunları zikretmeye gitseydik, bu iş çok uzardı. Eğer Allah yardım ederse bunun için ayrı bir kitap yazacağız.

Müfessirlerin icma ettiği şudur: Mekkeliler Rasulüllah'a ruhu, Ashab-ı Kehf'i, Zü'lkarneyn'i sordular. Rasulüllah "Yarın size haber vereyim" dedi, inşaallah demedi.

Vahy bir süre kesildi ve bu ayet nazil oldu. İbn Abbas, Hasan,Mücahid ve

başkaları der ki, "Mana şudur: İstisnayı unutup sonra hatırlayınca istisna yap."

İbn Abbas bir seneye kadar istisnanın caiz olduğunu söyler.

İkrime, "Gazaplandığın zaman Rabbini zikret" der. Dahhak ve Şuddî, "Bu namaz hakkındadır"derler. Yani namazı unuttuğunda, onu hatırladığın zaman kıl.

Menazil yazarını sözü tefsire değil, işarete hamledilir. Herevî, zikrin dört mertebesini zikreder.

a- Allah'tan başkasını unutmak ve kendini unutmamaktır. Çünkü o, başkasından dolayı unutandır. Ancak nefsi baki ise Allah'tan başkasını unutan olabilir. O zikredilenden başkası için nefsini unuttuğunu bilmektedir, biliyor.

b- Allah'ın zikrinde nefsini unutmaktır. "Kendi zikrinde nefsini unuttuğun zaman" sözünden anlaşılan bu unutmadır. Bu mertebede onun zikriyle birlikte unutmadığı da vardır.

c- Kendi zikrini O'nun zikrinde unutma derecesi ki bu fena mertebesidir.

d- Hakkın zikrinde kendini her zikirden unuttuğun zaman. "Bu mertebe Hakk'ın kulun zikretmesinden dolayı, kulun rabbini zikirden fani olmasıdır.

Birinci derece: "Zikir derecelerinin ilkidir. Bu, senin zikredilenden başkasını unutmandır, zikir yaparken kendi nefsini unutmadığın halde. Bu derecede zakir, Allah'ı tamamen zikretmiş olamaz; zira zikrin tamamı bunun üstündeki iki dereceyle olur.Bunun birincisi zikrin ikinci derecesi olan, kendi nefsini unutmaktır. Böylece zakir, zikriyle kendinden geçer. Zikrettiğini bulmasından dolayı kendini idrak edemez.

İkinci Derece: Zikrinde zikrini unutmasıdır. Nitekim Zün-nun'a zikirden sorulunca, zakirin zikrini kaybetmesidir dediği gibi. Sonra şu şiiri söyler:

Hayır, çünkü ben seni unuttum, zikrin çoğaldı fakat dilim bu şekilde akıp gitmektedir.

İşte bu, zikrin üçüncü derecesidir. Birincide zakirin, nefsi hariç, zikrettiğinden başkasından fani olmasıdır.

İkincisinde zakirin zikri hariç nefsinden fani olmasıdır.

Üçüncü Derece: Zakirin zikrinden ve kendinden fani olmasıdır. Bundan sonra dördüncü mertebe gelir. Bu da Hakk Sübhanehu'nun zikriyle herşeyin zikrinden fani olmaktır. Çünkü o, Allah ancak onu zikrettikten sonra Allah'ı zikreder. Böylece Allah'ın kulunu zikretmesi, kulun rabbini zikretmesinden önce gelir. Zakir, dördüncü mertebede Allah'ın sıfatlarına ve kendisini zikrettiğine şahid olur. Böylece kul kendinden olan şeyin şuhudundanfani olur. İşte bu, sufilerin zikirde ve zikredende zikredilenin bulunmasıdır,dedikleri şeydir. Doğrusu zakir, zikir ve mezkûr üç şeydir.

Böylece zakir ve zikri yok ve fani olmuş olur. Sadece zikredilen kalmış, ondan başka hiçbir şey kalmamıştır. Öyle ise hulul ve ittihad olmaksızın O (Allah) kendini kendisiyle zikredendir, üstelik zikir O'ndan başladı ve O'na döner.

Kul , Rabbini Rabbinden gelen iki zikirle kuşatılmış olarak zikreder. Önce Rab,

kulu zikreder, kul bu zikirle zikredilen olur, sonra kul da onu zikreder, böylece kul, zakir olur. Allah *"Beni zikredin, ben de sizi zikrederim"* (Bakara, 152) buyurur.

Bir kudsî hadiste Nebi (sav) şöyle der: "Beni nefsinde zikredeni ben de nefsimde zikrederim ve beni bir toplulukta zikredeni ben, ondan daha hayırlı bir toplulukta zikrederim."

Kulun Allah'ı zikrettikten sonra Allah'ın kulunu zikrettiği zikir, kulun Allah'ı zikretmeden önceki Allah'ın zikrettiği zikirden başka türlü bir zikirdir.

Kim bunu anlayamazsa başkasına yönelsin. Nitekim "Birşeye gücün yetmeyince onu bırak ve gücünün yettiği şeyi yapmaya çalış" denilmiştir.

Birgün İbn Teymiyye'ye şöyle bir soru sordum: "Rab Sübhanehu kulun itaatına razı olur, tevbe etmesine sevinir ve muhalefet etmesine kızar. Yaratılmış birisinin kadim olan bir varlığı sevgi, öfke, sevinç ve benzeri şeylerle etkilemesi mümkün müdür?"

Bana dedi ki: "Rab Sübhanehu rıza, gazap ve ferahın sebeplerini yaratandır. Ve bunlar ancak O'nun dilemesi ve yaratmasıyla olur. Öyle ise Allah'ınbu etkilenmesi başkasından değil kendindendir. Ve başkasının O'na tesir etmesi düşünülemez. Bu muhaldir. Onunsebepleri yaratan, dileyen ve O'nun rızasını, muhabbetini ferahını ve gazabını gerektirecek şekilde takdiri ise muhal değildir. Bunlar Allah'tan gelip yine Allah'a dönerler." Allah en iyisini bilendir.

Zikrin Tarifi

Herevi, "Zikir gaflet ve nisyandan kurtulmaktır" der. Gafletle nisyan arasındaki fark şudur: Gaflet, kulun isteyerek zikri terketmesidir. Nisyan, istemeden (unutmak) zikri terketmektir. Bu yüzden Allah Teala "Sakın gafillerden olma" (A'raf, 205) dedi de, sakın unutanlardan olma demedi. Unutmak sorumlu tutmaya dahil değildir. Bu yüzden unutmak yasaklanmamıştır.

FAKR MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz" in mertebelerinden biri de fakr mertebesidir.

Sufilere göre yüce ve en şerefli mertebe budur. Hatta fakr mertebesi bütün mertebelerin ruhu, özü, sırrı ve gayesidir.

Bütün bunları ancak "fakr"ın gerçek manasını bilmekle anlarız. Fakat sufiler bu kelimeyi aslî manasının dışında daha özel bir manada kullanmışlardır. "Fakr" lafzı, Kur'an'da üç yerde geçmektedir.

Birinci ayet: *"Sadakalarınızı, Allah yolunda toplanıp kalan, yeryüzünde dolaşamayanlara, hayalarından dolayı kendilerini tanımayanların zengin saydıkları yoksullara verin"* (Bakara, 273)

Yani sadakalarınızı bunlara veriniz. Mekke'den Medine'ye hicret eden fakir muhacirler 400 kişi civarındaydı. Onların Medine'de ne yakın akrabaları ne de kalacak yerleri vardı. Buna rağmen kendilerini Allah yolunda cihada adamışlar ve Resulullah (sav)'ın gönderdiği bütün seriyyelere katılmışlardı. İşte bunlar ehl-i suffe'dir.

Kendilerini Allah yolunda cihada adamak, "Allah yolunda toplanıp kalma" sözü hakkında ileri sürülen görüşlerden biridir.

Diğer görüşe göre bunun manası, kendilerini Allah'a taata adamak, ona itaatten başka hiçbir şey düşünmemektir.

Başka bir görüşe göre ise mana şöyledir: Fakirlik ve yoksulluk onları Allah yolunda cihad etmekten alıkoymuştur.

Diğer bir görüşe göre ise; onlar, Allah uğrunda düşmanlarla mücadele edince geçimlerini sağlayabilmek için yeryüzünde dolaşmadılar.

Bu ayete verilecek en doğru mana şudur: "Fakirlik ve güçsüzlüklerden dolayı yeryüzünde dolaşamazlar. Son derece iffet ve haya sahibi oldukları için durumlarını bilmeyenler onları zengin zannederler."

İkinci ayet: *"Zekatlar; Allah'tan bir farz olarak yoksullara, düşkünlere, onu toplayan memurlara, kalpleri müslümanlığa ısındırılacaklara verilir. Kölelerin, borçluların, Allah yolunda olanların ve yolda kalanların uğrunda sarfedilir. Allah*

bilendir, hakimdir" (Tevbe, 60).

Üçüncü ayet: *"Ey insanlar siz Allah'a muhtaçsınız. Allah ise müstağnidir"* (Fatır, 15). Fakir kelimesi Kur'an'da başka yerlerde geçmektedir: Bakara, 268-271; Al-i İmran, 181; Nisa, 5, 135; Hac, 28; Nur, 32; Muhammed, 38; Haşr, 8).

Birinci sınıf fakirler, fakirlerin havassıdır (seçkinleridir).

İkinci sınıf fakirler, müslüman fakirlerin tamamıdır.

Üçüncü sınıf fakirler, mümin-kafir, zengin-fakir ayrımı yapılmaksızın yeryüzünde yaşayan bütün insanlardır.

Birinci ayette vasıflananların mukabili zengin kimseler, Allah yolunda kendilerini hapsetmeyenler ve iffetleri fakirliklerini açıklamaya engel olmayanlardır. Bu sınıfın mensubları ikinci sınıfın mensublarından daha çoktur.

İkinci ayette geçen fakirlerin mukabili sadece varlıklı zenginlerdir. İffetli olan ve olmayan, kendini Allah yolunda cihada adayan ve adamayan fakirler de bu gruba dahildir.

Üçüncü sınıfın mukabili yoktur. Çünkü sadece Allah müstağnidir. O'nun dışındaki herşey Allah'a muhtaçtır.

Mutasavvıflar, "fakr" ıstılahına bütün bu manaların dışında daha özel bir mana vermişlerdir. O da her halükarda Allah'a muhtaç olduğu bilincini taşımak ve O'na gerçek manada kul olmaktır.

Aslında bu mana fakr kelimesiyle bile ifade edilemez. Çünkü o, Allah'a kulluğun özü, hakikati ve nefsi, rububiyyet iddiasından uzaklaştırmadır.

Yahya b. Muaz'a fakr'ın hakikati sorulunca şu cevabı verdi: "Fakr'ın hakikati, kulun sadece Allah'a muhtaç olmasıdır. Resmi ise bütün sebepleri ortadan kaldırmak, Allah'tan başka hiçbir sebebe güvenmemektir."

Nitekim meşayihden birisi de fakr'ın hakikati hakkında şöyle demiştir: "Fakr, Allah'ın sadece sevdiği insanların kalbine koyduğu ve dilediği kimselere verdiği bir nimettir."

Ruveyme'ye "Fakr nedir?" diye soruldu. O da "Nefsi Allah'ın hükmüne boyun eğdirmektir" dedi.

Fakirlik, ancak dini hükümlerde ve önüne geçilemeyecek kaderle ilgili meselelerde nefse boyun eğdirdiğinde övülür.

Ebu Hafs "Fakir, Rabbine öbür dünyada ne sunabilir?" sorusuna şu cevabı verdi: "Fakirin, fakirlik dışında Rabbine sunabileceği hiçbir şeyi yoktur."

Fakrın hakikati ve kemali husununda bir sufiye, "Fakir, fakir ismini almayı ne zaman hak eder?" diye soruldu. Şöyle cevap verdi: "Üzerinde fakirlikten hiçbir eser kalmayınca." Bu nasıl olur diye sorulunca da şöyle dedi: "Fakirliği nefsi için olursa Allah için değildir, eğer fakirliği nefsi için olmazsa Allah içindir."

Bu, mutasavvıfların fakr kelimesinden kastettikleri manayı açıklayan en güzel ifadelerden biridir. Yani fakrlarından tamamen sıyrılmış olmasıdır. Eğer üzerinde

nefsin istek ve arzularından herhangi bir iz kalırsa o kişinin fakirliği şüphelidir.

"Gerçek fakr" nefsin için yaşamaman, nefsine hiç yüz vermemen ve bütün varlığınla Allah'a ait olmandır. Çünkü nefsin için yaşadığında fakra taban'tabana zıt olan mülkiyet ve Allah'tan müstağni olma durumu ortaya çıkar.

Mal, mülk sahibi olmak mutasavvıfların işaret ettiği "fakr" la çelişmez. Peygamber ve nebiler mal-mülk sahibi olmalarına rağmen fakr mertebesinin zirvesindedirler. Mesela; İbrahim (as)'in pek çok malı-mülkü vardı, çok da misafirperverdi. Süleyman ve Davud (as) da böyleydi. "Seni fakir bulup zenginleştirmedi mi?" ayetinin muhatabı olan Peygamberimiz (sav) de mal-mülk sahibi idi. Fakat peygamberler, fakirlikleri içinde zengin, zenginlikleri içinde fakirdirler.

İşte gerçek fakr, kulun bütün hallerde Allah'a muhtaç olduğunu bilmesi, zahirî ve batınî bütün zerrelerinde her yönden Allah'a tam bir ihtiyaç içinde bulunduğunu müşahede etmesidir.

Fakr, kula özgüdür. Bu kulda devamlı olmasına rağmen hayatta meydana gelen ve görülen çeşitli hallerle yenilenir.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye (k.s) şöyle demiştir:

Nasıl ki zenginlik Allah'ın zatî vasfıysa,

Fakirlik de benim ayrılmaz ve vazgeçilmez vasfımdır.

Fakr'ın, sufilerin belirttiklerinden daha fazla gerekleri, sebepleri ve alametleri vardır. Mesela bir mutasavvıf şöyle demiştir: "Fakir, himmeti adımını geçmeyendir." Yani durumunu bilen, vaktini değerlendiren ve himmetini vaktine göre ayarlayabilen kimsedir.

Denildi ki, Fakr'ın rükünleri dörttür:

1- Yönlendiren ilim,

2- Kötülüklerden koruyan takva,

3- Allah'a sevkeden yakîn,

4- Allah'a ünsiyeti sağlayan zikir.

Şiblî dedi ki: "Fakr'ın hakikati sadece Allah'la zengin olmak, Allah'tan başka hiçbir şeyle zengin olmamaktır."

Sehl b. Abdullah'a sordular: "Fakir ne zaman rahata erer ve ferahlık duyar?" "Kendisine ait vaktin, sadece içinde bulunduğu andan ibaret olduğunu anladığında" diye cevap verdi.

Ebu Hafs dedi ki: "Kulu Allah'a ulaştıran en güzel yol her halükarda Allah'a muhtaç olduğunu bilmek, yaptığı bütün işlerde sünnete yapışmak ve rızkını helal yoldan kazanmaktır."

Denildi ki: "Fakr'ın özelliklerinden biri de dünyaya rağbet etmemendir. Mutlaka rağbet etmen gerekiyorsa ihtiyaç miktarını aşmamandır."

Denildi ki: "Fakir, hiçbir şeye malik olmayan ve kendisine de malik olunamayan kimsedir." Bu tarifin daha kamil şekli şöyledir: "Fakir malik olan fakat kendisi-

ne hiçbir malikin malik olmadığı kişidir."

Denildi ki: "Fakr'ı fakirliğin şerefinden dolayı isteyen, fakir olarak ölür. Hiçbir şey kendisini Allah'a meşguliyetten alıkoymasın diye fakrı isteyen kimse ise zengin olarak ölür."

Fakrın bir başlangıcı ve sonu, zahiri ve batını vardır. Başlangıcı zillet, sonu izzettir. Zahiri yokluk, batını zenginliktir.

Bir adam başka birine sordu:

-Fakrda zillet mi vardır?

-Hayır fakrda izzet vardır.

-Fakrın yeri toprak mıdır?

-Hayır fakrın yeri arşdır.

Aslında her iki şahsın sözü de doğrudur.

Mutasavvıflar, her ne kadar ikisi de saf olmasa bile, bazı karışıklıklarla birlikte kulun kendisinin devamlı Allah'a muhtaç hissetmesinin, hem kendini beğenip hem de saf olduğunu zannetmesinden daha iyi olduğunda ittifak etmişlerdir.

Fakr'ın gerçek manasını anladığına göre, Allah'la zengin olmakla fakrın aynı şey olduğunu idrak etmişsindir.

Artık iki halden hangisi, Allah'la müstağni olmak mı, yoksa Allah'a muhtaç olmak mı üstündür şeklinde soru sormanın hiçbir anlamı yoktur. Aslında böyle bir mesele yoktur. Çünkü Allah'la zengin olmakla Allah'a muhtaç olmak aynı şeydir.

Muhammed b. Abdullah el-Ferğani'ye "Allah'la zengin olmak mı yoksa Allah'a muhtaç olmak mı üstündür?" diye soruldu. Şöyle cevap verdi: "Allahl'a zengin olmak da tam bir zenginliği gerçekleştirir. Allah'a muhtaç olmak mı, Allah'la zengin olmak mı? denilemez. Çünkü bu iki halden biri olmadıkça diğeri gerçekleşmez."

Sabreden fakirle şükreden zengin arasında tercih hususunda mutasavvıfların görüşleri şöyledir.

Tahkik ve marifet ehline göre üstünlük, kulun zenginlik ve fakirliğiyle alakalı değil, amel, hal ve gerçek manayla alakalıdır. Bu mesele kendi içinde bir kısır döngüdür. Çünkü Allah katında üstünlük, zenginlik ve fakirlik değil,yalnız takva ve gerçek iman iledir. Allah Teala *"Allah katında en üstününüz Allah'tan en çok korkanınızdır"* (Hucurat, 13) demiştir de sizin en fakiriniz veya en zengininiz dememiştir.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye (k.s), "Fakirlik ve zenginlik, Allah Teala'nın kullarına bir imtihanıdır. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: "Rabbin denemek için bir insana iyilik edip, nimet verdiği zaman o: *"Rabbim beni şerefli kıldı" der. Ama onu sınamak için rızkını daraltıp bir ölçüye göre verdiği zaman "Rabbim bana hor bakıp" der. Hayır"* (Fecr, 15-16). Yani rızkını genişletip bol nimet verdiğimde onu şereflendirmiş, rızkını daraltıp nimetini kıstığımda da aşağılamış olmam.

Çünkü ikram; Allah Teala'nın kula kendisini tanıma, sevme, gerçek bir imanla bağlanma ve itaat etme nimetini vermesidir. Önemsiz görmek ise bu nimetleri elinden çekip almasıdır. İbn Teymiyye'yi şöyle derken işittim: "Üstünlük, fakirlik ve zenginlikte değil, takvadadır. Takvada eşit olanlar, derecede de eşittirler."

Yahya b. Muaz'ın yanında bu konu tartışıldı. Yahya şöyle dedi: "Kıyamet günü fakirlik ve zenginlik tartılmaz. O gün tartılacak olan sabır ve şükürdür." Bir başkası da: "Bu mesele şu şekilde de izah edilebilir. Fakirin de zenginin de hem sabretmesi hem de şükretmesi gerekir. Çünkü iman iki parçadır. Yarısı sabır, yarısı şükürdür. Bazen zenginin sabır payı daha büyük olabilir. Çünkü zengin, gücü yettiği halde sabreder. Böylece onun sabrı, azcinden dolayı sabreden kimsenin sabrından daha kamil olur. Bazan da fakirin şükür payı daha büyük olabilir. Çünkü şükür bütün gücünü Allah'a itaatle harcamaktır. Fakirin şükretmek için daha fazla boş zamanı vardır. Ama neticede her ikisinin imanı da ancak sabır ve şükür temelleri üzerine kurulabilir" dedi.

İnsanlar, sabır ve şükrün birer yönünü alarak tasadduk eden, infakta bulunan, malını Allah'a yaklaşmak için sarfeden ve verdiği bu nimetlerden dolayı şükreden zenginle, bütün vaktini ibadete ayırıp devamlı zikirde bulunan, yoksulluğuna sabreden fakiri birbirinden tamamen ayırarak tercihte bulundular. Peki, bunlardan hangisi daha üstündür?

Bu soruya verilecek en doğru cevap şudur: Allah Teala'ya en çok itaat eden, daha üstündür. Eğer itaatta eşitseler, dereceleri de eşittir.

Fakrın Tarifi

Menazil adlı kitabın müellifi Abdullah el-Ensarî şöyle dedi: "Fakr, mülkiyetten uzaklaşmanın adıdır."

Müellif, el-Ensarî, fakrın tarifinde "mülkiyetsizlik" sözü yerine "mülkiyetten uzaklaşma" sözünü kullandı. Çünkü mülkiyetsizlik Allah dışında herkes için geçerlidir. Hakiki malik sadece Allah'tır. Zira mülkiyetsizlik Allah'tan başka herkesin zatı için sabit olan bir vasıftır. Sahibinin övülmesine vesile olan sözünü ettiğimiz fakr isteğe bağlı fakrdır. Bu, genel fakrdan daha özel bir anlam taşımaktadır. Bu fakr; kulun, mülkün hakiki sahibiyle tartışmadan mülk davasından vazgeçmesidir. İnsan kendi nefsine sahip değildir. Onun gerçek sahibi Allah Teala'dır. Kul kendi nefsinden sıyrılıp onu gerçek sahibine teslim etmedikçe fakirliğe tek bir adım bile atamaz. Çünkü fakrın ilk basamağı nefisten sıyrılmak, onu gerçek sahibine teslim etmek, bu konuda hiçbir şekilde münakaşa etmemek, nefse güvenmemek ve ondan yardım dilememektir. Aksine onu gerçek sahibi ve efendisine havale etmektir.

Bendar b. Hüseyin dedi ki: "Nefsinle münakaşaya girme, çünkü o senin değildir. Onu sahibine bırak da o ne isterse yapsın."

Sufiler Allah'a ancak fakr yoluyla ulaşılabileceğinde ittifak etmişlerdir. Allah'ın huzuruna ancak fakr kapısından girilebilir.

Fakrın Dereceleri

Fakr'ın üç derecesi vardır:

Birinci derece: Zahidlerin fakrı. "Bu dünyayı ele geçirip hakimiyet kurma duygusundan kurtulup elini dünyadan çekmek, dilini ister lehinde ister aleyhinde olsun dünya hakkında söz söylemekten sakınmak. İsteme ve terketme yönünden kurtulmak. Şerefli, üzerinde konuşulan fakr işte bu fakrdır."

Sufilere göre, mal-makam, şekil ve mertebe gibi Allah dışındaki herşey dünyadır.

Kelamcılar dünyayı açıklamak hususunda iki görüşe ayrılmışlardır. Ebu'l Hasan el-Eş'arî Makalat (el-İslamiyyîn) isimli eserinde bu iki görüşü zikretmiştir:

1- Dünya, bu alemde kalma müddetine verilen isimdir.

2- Dünya, yer ile gök arasındaki kısma verilen isimdir. Semanın üstü ile yerin altında kalan kısma dünya denmez.

O halde birinci görüşe göre dünya, zaman; ikinci görüşe göre mekandır.

Dünya; kalp, lisan ve uzuvlarla alakalı olduğuna göre fakrın hakikati de bu üç şeyin dünyadan ilgisini kesip sıyrılmasıyla gerçekleşir. Bu sebeple müellif "Dünyayı ele geçirip hakimiyet kurma duygusundan kurtulup elini dünyadan çekmek ve dünyayı istememektir" dedi.

Yani kul dünyada bir mala sahipse onu elinde tutmaz, cömertlik yaparak onu dağıtır. Eğer sahip değilse onu elde etmeye çalışmaz. Başkasının elindekine de göz dikmez.

Dilini Dünya Nimetleri Hakkında Tutmak

Dünyayı hem övmemek, hem de yermemektir. Çünkü kulun dünyayı övmek veya yermekle uğraşması dünyaya bir sevgi beslediğini ve ona rağbeti olduğunu gösterir. Kim bir şeyi severse onu çok anar. Elinden kaçırdığı şeyleri yermekle meşgul olan kimsenin durumu, üzüm salkımına uzanıp da ulaşamayınca bu üzüm zaten ekşi diyen kimsenin durumu gibidir. Dünyayı ancak ona rağbet ve sevgisi olup da ulaşamayan kimse yermeye kalkışır. Dünya nimetlerini elde eden kimse dünyayı över, ulaşamayan ise yerer.

Kalbin Dünyayla İlgisini Kesmek

Dünyayı isteme ve terketme afetlerinden uzaklaşmakla gerçekleşir. Çünkü dünyayı terketmenin de istemenin de afetleri vardır. Fakr, kalbi isteme ve terketme afetlerinden kurtarmadır. Öyle ki, ne isteme ve elde etme ne de terkedip yüz çevirme konusunda zahirî ve batınî hiçbir yönden Rabbini perdelemez.

Dünyayı isteyip elde etmekteki afeti anladın. Fakat dünyayı terkedip ondan yüz çevirmekte nasıl bir afet olabilir? diye sorarsan şöyle cevap veririm: Bunun birçok yönü vardır.

Bunlardan biri: Kul -o bir beşerdir, melek değil- dünyayı terkettiğinde kalbi kendini ayakta tutan, doyuran, yaşatan ve muhtaç olduğu şeylere bağlanır. Nefsinin dünyadaki hisse ve payını terkettiği için nefsiyle amansız bir mücadeleye girer. Aslında bu durum kulun seyr-i sülûk yolunda pek az bilgisinin olduğunu gösterir. Fakat arif olan kimse, uluyan köpek nasıl ufak bir kemikle susturulabiliyorsa, o da nefsini tek bir lokmayla bile avutabilir. Zamanını bunun mücadeleleri ve müdafaası için harcamayıp önce, nefsine hakkını verir, daha sonra da onun üzerindeki haklarını ister.

Bu, Resulullah (sav)'ın ve sülûk erbabından ariflerin yoludur. Nitekim Rasulüllah(sav) şöyle buyurmuştur: "Nefsinin senin üzerinde hakkı vardır. Rabbinin senin üzerinde hakkı vardır. Eşinin senin üzerinde hakkı vardır. Misafirin senin üzerinde hakkı vardır. Öyleyse her hak sahibine hakkını ver." (Tirmizi, Zühd, 63)

Basiret sahibi arif, nefsiyle mübahları terk hususunda mücadele edeceğine, ins ve cinden Allah düşmanları olan şeytanlarla ve kalbe giden yolları kesen bid'at ehliyle mücadele eder. Bütün göz ve kuvvetini bunlarla yaptığı harp ve mücahedesinde harcar. Harpte başarılı olabilmek için de hiç tereddüt etmeden nefsinin hakkını verir. Ama onunla meşgul olmaz.

Terkin afetinden biri de terkettiği şeylere ihtiyacı olduğu zaman insanların elindekine göz dikmektir. Öyleyse, bu nimetin elinde kalması, onu terketmesinden daha hayırlıdır.

Dünyayı terk ve ondan yüz çevirmenin afetlerinden biri de yaptığı bu işin kibir, kendini beğenme ve övünme duygularının doğmasına sebep olmasıdır. Bu, zühdün, dünyadan el etek çekmenin mukabilidir. Nitekim dünyayı elde etmek isteyenin tevazu ve zilleti, dünyayı elde edip terkedene tekabül eder. Dünyayı hem elde etmekte hem de terketmekte birçok afetler vardır.

Doğru fakr, kalbin elde tutma ve terketme afetlerinden kurtulmasıdır. Bu da ancak fakrı iyice bilmekle gerçekleşir. Müellifin "Şerefi üzerinde konuştukları fakir işte budur" sözündeki konuşanlardan maksat erbab-ı sülûkdur. Onlar fakrı üstün tutup övmüşlerdir.

İkinci derece: Allah Teala'nın ihsanını düşünerek geçmişe dönmektir. Bu, kulu amellerin riyasından kurtarır. İhlasa sevkeder, halleri müşahededen alıkoyar ve makamları mütalaa etme kirlerinden temizler."

"Geçmişe dönmekten maksat, Allah Teala'nın ihsan ve cömertliğini düşünerek imanda en üstün seviyeye yükselenlere yönelmektir. Çünkü kul-içinde bulunduğu bütün hayırlarla beraber- Allah'ın fazlı keremindendir. Kulun zatı yokluktan başka hiçbir şeye sahip değildir. Zatı, sıfatı, imanı,ameli bütün bunlar Allah'ın fazlındandır. Eğer bunların Allah'ın fazlından olduğunu anlar ve bütün kalbiyle inanırsa amellerin riyasından kurtulur. Her şeyin Allah'tan ve Allah için olup kendisinin bunda hiçbir katkısının olmadığını görür.

Mutasavvıflar, amellerin riyası, kul ile Allah arasında bir perdedir, Allah'ın ihsanını düşünmek ve daha önce geçen kimselerin yolundan gitmek kulu bu riyadan kurtarır, sözünde birleşmişlerdir.

"Halleri müşahededen alıkoyar." Kul, Allah Teala'nın ihsanının her şeyden önde

geldiğini düşününce kendinde meydana gelen hal veya başka herhangi bir durumu ancak Allah'ın ihsan ve kereminden olduğunu bilir. Amellere bakmadığı gibi Allah'ı bırakıp bir hal ve makam da müşahede etmez. Hal ve amellerinden hasıl olan fakrı, Rabbiyle karşılaşmaya bir hazırlık yapar. Çünkü fakr, kendisiyle Rabbi arasındaki ilişkinin en hayırlısı, müntesip olduğu grubun ve Allah'ın huzuruna girebileceği kapıların en güzelidir.

"Makamları mütalaa etme kirlerinden temizler." Makamları mütalaa kirlerinden temizlemek de amelleri görmek ve halleri müşahede rü'yetinden kesilmektir. Makamları düşünmek mutasavvıflara göre kirdir. Allah Teala'nın fazlını düşünmek, kulu bu kirden temizler.

Hal ile makam arasında fark vardır. "Hal", isteyip kasdetmeden, hiçbir çalışma ve gayret sarfetmeden kalbe gelen geçici şeydir. "Makam" ise istemek ve çalışmakla elde edilir.

Mutasavvıflara göre haller vehbî; makamlar ise kesbîdir. Allah'ın kuluna ihsan ettiği şeye "hal", gayret ve çalışma ile kazanılan şeye de "makam" denir.

Vasıtî, Neysabur'a gelince Ebu Osman'ın arkadaşlarına sordu: "Sizin şeyhiniz Osman size ne emrediyor?"

"Allah'a devamlı itaat etmeyi ve amellerdeki noksanlığı görmeyi.

-Size sırf mecusiliği emretmiş, itaatı yapturanı ve kaynağını görmeyi emretseydi ya!"

Ben (İbn Cevzi) bu konuda şöyle söylerim: "Ebu Osman onlara saf İslam dininden başka birşey emretmiyordu. O da, emre itaat ve amellerin noksanlığını mütalaa etmektir. Bunda mecusiliği ima edecek hiçbir şey yoktur. Çünkü Allah Teala'ya çokça ibadet; kulu şirkten, haddi aşmaktan, kendini beğenmekten alıkoyar ve amellerindeki noksanlıkları görmesini sağlar. Böylece *"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz"* sözünü yerine getirmiş olur.

Vasıtî'nin burada işaret etmek istediği fena makamıdır. Beka makamı ise daha kamildir. Çünkü Allah'a itaatten uzaklaşan, ondaki kusurlarını da görmez. İtaatteki kusuru görmek, kulluğu tamamlayan özelliklerindendir. Ebu Osman'ın makamı Vasıtî'nin makamından daha yüksektir.

Ebu Osman -Said b. İsmail en-Neysaburî- mutasavvıfların şeyhlerinden ve arif lerindendir. Onun hakkında şöyle denilir: "Dünyada üç kişi vardır ki, bir dördüncüsü yoktur: Ebu Osman en-Neysaburi Neysabur'da, Cüneyd Bağdat'ta, Ebu Abdullah b. el,-Cela da Şam'dadır. Ebu Osman tasavvuf ve marifette geniş ilme, yüksek mertebeye sahip, sünnete ittibanın gerekliliğini çokça tavsiye eden,sünnetle hükmeden, bunun gerekli olduğunu savunan bir kişi idi. Vefatı yaklaştığında oğlu üzüntüsünden gömleğini parçaladı.Bunu gören Ebu Osman can çekiştiği halde gözlerini açtı ve *"Yavrucuğum, bu yaptığın zahirde sünnete aykırıdır. Batında ise riyanın alametidir"* dedi.

Üçüncü derece: Izdırar, vicdanî aynlığın eline düşmek ve tecrid çölünde hapsolmaktır. Bu, sufilerin farkıdır.

Izdırar: Kulun Allah'a tamamen muhtaç olduğunu hem hal hem de ilim bakım-

ından müşahede etmesidir.

Müellif, "vicdanî ayrılık" sözünden şunu kastediyor:Vicdani ayrılık, yanında hiçbir yabancı yokken cem makamında bulunmak (Allah'ın zatını müşahede etmek) tır. Bu da masivadan (Allah'ın dışındaki her şeyden) kopup konsantre olmaktır. Vicdani ayrılığın eline düşmek ise, ona teslim olmak, boyun eğmek ve onun hakimiyeti altına girmektir.

Daha önce de geçtiği gibi mutasavvıflara göre "cem makamı" kainat gerçeklerini müşahede etmek ve keşif nuruyla kainatı değil de, onu yoktan varedeni görmektir. Kainat bu huzura göre yok mesabesindedir. (*)

"Tecrid çölünde hapsolmak." Benliğin Allah'la birlikte başkalarını görme halinden kurtulması, Allah dışındaki şeyleri görmekten fani olmasıdır.Bu duruma "ihtibas" (hapsolmak) denilir. Çünkü kul nefsini başkalarını müşahededen menedip tecrid için bir kayıd koyar ki, o da hakikati müşahedeyle bağlı kalmadır.

Çölü iki yönden ele aldı.

Birincisi, başkaları çölde dağılıp yok olurlar, yanında kendi dışıda hiç kimse bulunmaz. İkincisi, çöl geniş ve büyük olduğu için ,makam sahibi müşahedesiyle mukayyet olsa bile yine de geniş bir çöl içerisindedir.

"Bu, sufilerin fakrıdır" sözünden hareketle müellif Herevî'ye göre tasavvuf, fakrdan üstündür. Çünkü müellife göre -fakr derecelerinin en üstünü olan- bu üçüncü derece sufi makamlarından birinin sadece bir bölümüdür.

Bir grup mutasavvıf, müellifin bu görüşüne itiraz edip şöyle dediler: "Tasavvuf da bu makamın çok çok gerisindedir. Tasavvuf, fakr makamına ulaştıran bir vesile ve sonradan kazanılmış bir huydur. Fakr ise ulaşılması gereken en son gaye ve bizatihi varolan bir hakikattir."

Mutasavvıfların bu konudaki görüş ayrılığı daha önce geçmiş ve orada üç görüş zikretmiştir.Bunlardan ikisi biraz önceki görüşlerdir.

Şamlı sufilerin ileri sürdüğü üçüncü görüş ise şöyledir: "Tasavvuf ve fakrın biri diğerine üstün tutulamaz. Çünkü her ikisinin de gerçek varlığı ancak diğerinin varlığıyla tamamlanır." En iyisini Allah bilir.

* Mutasavvıflara göre cem huzurundan maksad budur. İbn Arabi ve İbn el-Farid ve onlardan önce Ebu Yezid el-Bestami, Hallac-ı Mansur bunu açıkça ifade etmiştir.

ĞINA-I ALİ (YÜCE ZENGİNLİK) MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" mertebellerinden biri de ğına-i âli (yüce zenginlik) mertebesidir. İki çeşittir: Birincisi, Allah'la zengin olmak, ikincisi de Allah'ın dışındaki herşeyden müstağni olmaktır. Her iki çeşit de aslında fakr mertebesine dahildir. Fakat erbab-ı tarîk (sûfiler) Ğına-i Ali'yi ayrı bir mertebe olarak ele almıştır.

Menazil sahibi Abdullah el-Ensarî, ğına hakkında bab açarak *"Seni yoksul bulup zenginleştirmedi mi?"* ayetini zikretti ve devamında şöyle dedi: "Ayet hakkında üç görüş vardır:

1- Allah Teala onu fakirlikten sonra zengin kıldı. Bu çoğu müfessirlerin görüşüdür. Çünkü *"zenginleştirmedi mi?"* sözüne mukabil *"ailen" (fakir olarak)* sözünü kullanmıştır. "Ail" demek, muhtaç ve fakir olan kimsedir. Allah Teala, onu mal açısından zenginleştirmiştir.

2- Allah Teala Rasulüne verdiğiyle onu hoşnut etti. Verdiğiyle başkalarından müstağni kıldı. Bu mal zenginliği değil, kalp ve nefis zenginliğidir. Gerçek zenginlik de işte budur.

3- En doğru olanı ve ilk iki görüşü içine alan şu görüştür: "Allah, Resulünü mal açısından zengin kılıp kalp zenginliğine ulaştırdı."

Müellif daha sonra şöyle dedi: Zenginlik tam bir mülkiyete verilen isimdir."

Yani bir yönden zengin olup başka bir yönden zengin olmayan kimseye "zengin" denmez. Buna binaen gerçekte zengin (gani) ismine Allah'tan başka hiç kimse layık değildir. Allah dışındaki herşey O'na muhtaçtır.

Ğına'nın Dereceleri

"Ğına üç derecedir:

Birinci Derece: Kalp zenginliğidir. Kalb zenginliği kalbin sebeplerden salim olması, hükme razı olması ve husumetten kurtulmasıdır."

Kalb zenginliğinin hakikati, kalbin yalnızca Allah'a bağlanmasıdır. Yerilen fakrın hakikatı ise kalbin Allah'tan başka birşeye bağlanmasıdır. Eğer kişinin kalbi Allah Teala'ya bağlı olursa o kişide yukarıda zikredilen üç özellik de hasıl olur.

"Kalbin sebeplerden salim olması ."Kalbin sebeplere yapışmaktan değil, sebeblere bağlanıp kalmaktan salim olmasıdır. Gafillere göre zenginliği sebepler meydana getirir. Bundan dolayı onların kalpleri sadece sebeblere bağlıdır. Ariflere göre ise gerçek zenginlik müsebbipte, bir de kuvvet ve kabiliyettedir. Bu sayılan üç şey insanlara göre zenginliğin değişik yönleridir. Peygamber (sav) bir hadis-i şerifte buna işaret buyurmuştur: "Zenginin sadaka alması helal değildir. Organları tam ve güçlü kuvvetli kimsenin sadaka alması da helal değildir" (Tirmizi, Zekat, 25; Ebu Davud, Zekat, 24; Nesei, Zekat, 90-91). Başka bir rivayette ise: "Kazanan güçlü kuvvetli kişiye helal değildir" denilmiştir. İşte bu birşeyle zengin olmaktır. Eğer kulun nefsi bu üç şeyle sükûnete kavuşursa sahibi bunlarla zengindir. Eğer Rabbiyle sükûnete kavuşursa o kimse de Rabbiyle zengindir. Allah dışında herhangi bir şeyle sükûnet bulan her kalp muhakkak Allah'a muhtaçtır.

"Kalbin hükme boyun eğmesi:" İki çeşitir:

Birincisi, dinî hükme boyun eğmektir. Bu da hükmü benimseyip ona uygun hareket etmek ve ona karşı gelmemektir.

İkincisi: Kendi tercihi olmaksızın vücuda gelen kevnî,kaderî hükme boyun eğmesidir. Kulun bu hükmü defetmeye gücü yetmez. Zaten bununla da mükellef değildir.

Hükme boyun eğmede bilinmesi gereken ince bir nokta vardır. O da hükmü sadece hükmü verene izafe etmek, ondan başkasına nisbet etmemektir. İşte bu kevnî hükme boyun eğmedeki rububiyyet tevhidini ve dinî hükme boyun eğmedeki uluhiyyet tevhidini kapsar. Bu ikisi *"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz"*in hakikatıdır.

"Husumetten kurtulmak." Övülen kurtulma, kulun nefsiyle nefsi için hasımlaşmaktan kurtulmasıdır. Allah için düşmanlık etmek kulluğun kemalindendir. Peygamber (sav) şöyle dua ederdi; "Allah'ım sana teslim oldum, sana inandım, sana güvendim, sana yöneldim, senin adına mücadele ettim. İşlerimde seni hakem tayin ettim" (Müslim, Müsafirin, 199).

İkinci derece: Nefsin zenginliğidir. Nefis zenginliği nefsin rağbet edilene yönelip hazlardan salim olması ve riyakarlıktan kurtulmasıdır.

Şeyh Abdullah el-Ensarî, nefis zenginliğini kalp zenginliğinden daha üstün kabul etti.

Şu bilinir ki, kalp işleri nefse ait olan işlerden daha mükemmeldir. Fakat bu derecelendirmede ince bir nükte vardır. Nefis, kalp askerlerinden ve onun komutası altında olanlardan bir ferttir. Kalbe en çok isyan edip karşı koyan da yine nefistir. Nefis memleket içerisinde anarşi çıkarır ve kalbe dış müdahale yapılmasına sebep olur. Kalp tam zenginliğine sahip olsa bile onun zenginliği ancak nefsin zenginliğiyle tamamlanır. Çünkü nefis fakir olduğu zaman nefsin fakirliğinin hükmü kalbe döner ve kalbin zenginliğini bozar, onun zenginliğine halel getirir. Sonuçta nefis zenginliği kalp zenginliğinin bir devamı ve sonucu olur. Aslında kalp zenginliği

liğiyledir. Zenginlik, kalpten nefse doğru; fakirlik, zarar ve güçlük ise nefisten kalbe doğru gider.

Bu yukarıdaki mevzu anlaşılınca Şeyh el-Ensarî nefis zenginliğini şu üç şeye bağladı:

1- Rağbet Edilene Yönelmesi

Burada rağbet edilen Cenab-ı Hak'tır. Nefsin ona yönelmesi ise devamlı O'nu istemesi ve seyr-i sülûkle O'na giden mertebeleri katetmesidir.

2- Hazlardan Salim Olması

Buradaki hazlar, nefsin Allah dışındaki zahirî ve batınî şeylerle olan ilişkisidir.

3- Riyadan Beri Olması

Riya, nefsin söylediği sözleri, yaptığı işleri Allah'tan başkası için yapmasıdır. Nefsin riyakarlık yapması onun çok fakir olduğunu ve bu fakirliğinden dolayı isteklerine bağlanıp kaldığını gösterir.

Nefsin gerçek matluba yönelmemesi, nefsin fakirliğindendir. Bu da Allah'ı bulamadığına bir delildir. Şayet Allah Teala'yı bulmuş olsaydı, seyr-i sülûkla Allah'a yönelmekte daim olurdu. Aynı zamanda nefsi, arzu ve istekleri bir tarafa atar, yaptığı işlerde Allah'dan başkasını amaçlamazdı.

Bu üç şey ancak nefsini ele geçiren ve matlubuna eren kimseler için sözkonusudur. Rabbini bulamayan kimse ona yönelemez. Nefsi, hazlardan salim olamaz ve riyadan da kurtulamaz.

Üçüncü Derece: Hakla zengin olmak. Bunun da üç mertebesi vardır. Birinci mertebe, *İyyake* zikrini müşahede, ikincisi devamlı Allah'ın herşeyin ilki olduğunu mütalaa, üçüncüsü Allah'ı bulmaktır.

"İyyake zikrini müşahade" biraz önce geçti.

"Devamlı Allah'ın herşeyin ilki olduğunu mütalaa." Cenab-ı Hakk'ın ilk olması, her şeyden önce olması demektir. O, kendisinden önce hiç birşey olmayan ilktir.

Bir sûfi şöyle dedi: "Ben hiçbir şey görmedim ki, ondan önce Allah'ı görmeyeyim."

Şöyle bir soru sorabilirsin: Allah Teala'nın herşeyden önce ve ilk olduğunu düşünmek kalbe ne gibi bir zenginlik kazandırır? Zengin olsun, fakir olsun herkes Allah'ın ilk olduğunu bilir. Bu düşünce nasıl olur da zenginlik kazandırır?

Şöyle cevap veririm: Kalp, Allah Teala'nın sebeplerden önce ve bu sebeplerin de fakirliğin zirvesinde olduğunu görünce -zaten sebeplere varlık elbisesini giydiren Allah'tır- bu sebeplerin aslında mevcut olmadığını ve bizzat Allah'a muhtaç olduğunu anlar. Allah kendi zatıyla mevcuttur. Nasıl ki zenginlik, Allah'a aitse, kulun zenginliği de ancak O'nunladır. Allah'tan başkasıyla zengin olmak aslında fakirliğin ta kendisidir. Çünkü o muhtaç olan bir şeyle zenginliktir. Fakir, kendisi gibi bir fakirle nasıl zengin olabilir ki?

"Allah'ı bulmak." Bütün mutasavvıflar bu manaya işaret etmişlerdir. Allah'ı bulmak, seyr-i sülûktaki yolculukların son noktasıdır. Bir kudsî hadiste şöyle denilmiştir: "Ey ademoğlu, beni ara ki, bulasın. Eğer beni bulursan herşeyi bulursun, beni kaçırırsan herşey elinden kaçar. Ben sana herşeyden daha sevimliyim."

Allah'ı bulmanın ve bunu elde etmenin ne demek olduğunu bilmeyen başına kül döksün. Ve o zavallı nefse ağlasın. En iyisini Allah bilir.

MURAD MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" in mertebelerinden biri de "murad" mertebesidir.

Mutasavvıflar "murad"ı ayrı bir mertebe olarak ele aldılar. Gerçekte ise her mürid muraddır.Hatta bir kimse murad olmadan mürid olamaz. Fakat mutasavvıflar, mürid lafzını mübtedi , murad lafzını da müntehilere hasretmişlerdir.

Ebu Ali ed-Dakkak dedi ki: "Mürid isteyen, murad istenendir. Musa (as) "mürid" idi. Çünkü Allah Teala'ya *"Ey Rabbim göğsümü aç"* (Ta-Ha, 25) diye münacaatta bulunmuştur. Bizim peygamberimiz Muhammed (sav) ise "murad"dı. Çünkü ona *"Senin göğsünü açmadık mı?"* (İnşirah, 1) denilmiştir.

Cüneyd'e, "Mürid ve murad nedir?" diye soruldu. Şöyle cevap verdi: "Yönetimini ilmin üstlendiği kimseye mürid, gözetimini hakkın üstlendiği kimseye de murad denir. Çünkü mürid yürür, murad uçar. Yürüyen hiç uçana yetişebilir mi?"

Abdullah el-Ensarî *"Menazil"* adlı kitabında muradla ilgili şu açıklamayı yapmıştır: "Allah Teala şöyle buyurdu: "Sen kendine bu kitabın verileceğini ummazdın. O, ancak rabbinin bir rahmetidir" (Kasas, 86). Tasavvufta söz sahibi olanların çoğu mürid ve muradı iki ayrı makam olarak ele aldılar ve murad makamını mürid makamından üstün tuttular. Ancak murad lafzıyla, haklarında hadis rivayet edilen "Allah'ın seçkin kulları" na işaret ettiler."

Ben derim ki yukarıdaki ayetten şu şekilde delil getirilmiştir: Allah Teala kitabını peygamberine indirmiş, ona özel bir değer vererek nübüvvet ve risaletine de ehil kılmıştır. Halbuki Resulullah (sav) bütün bunlara ulaşmak için ne bir gayret sarfetmiş ne de böyle bir temennide bulunmuştur. Bu Allah'ın isteğidir. Rasul ise "murad"dır.

"Tasavvufta söz sahibi olanların çoğu mürid ve muradı iki ayrı makam olarak ele aldılar" sözü, bazılarında "irade" mertebesini zikrederek ayrıca bir "murad" makamını zikretmeye ihtiyaç duymadıklarına işaret ediyor. Çünkü irade sahibi hem "mürid" hem de "murad"dır.

"Mutasavvıflar murad lafzıyla hadis rivayet edilen "Allah'ın seçkin kulları" na işaret ettiler" sözündeki hadisten maksat merfuan rivayet olunan şu hadistir: "Şüphesiz Allah'ın kullarından seçkin olanları vardır. Allah onları afiyet içinde yaşatır, afiyet içinde ölürler" (Heysemî, 10/265)

Mürid ile murad arasındaki fark şöyle bir misalle müşahhas hale getirilmiştir: "Bir padişah uzak bir beldede yaşayan halkını huzuruna çağırdı. Onlardan bir kısmına mal, binek hayvanı ve çeşitli yiyecekler gönderdi. Çöller aşarak, karşılaştıkları zorluklara göğüs gererek, huzuruna gelmelerini emretti.

Diğer bir gruba ise at ve köle gönderdi. Kölelere şöyle emretti. "Onları çok hızlı koşan atlara bindirin. Çölde onlara hizmet edin. Eziyet verecek her türlü zorluk ve güçlükten koruyun. Konakladıklarında rahat etmelerini sağlayın. Onları tekrar bu atlara bindirip bana getirin." İşte bu ikinci grup, diğerlerinin karşılaştıkları hiçbir zorluk ve meşakkatle karşılaşmazlar. Bazıları da "mürid" "irade" men mertebesinden "murad" mertebesine ulaşıncaya kadar "muhib (seven)", ulaşınca "mahbub (sevilen)" olur demişlerdir. Öyleyse her sadık mürid, sonunda murad olur. Müridlerin çoğu da zaten böyledir.

Menazil'in müellifi el-Ensarî'ye göre seyr-i sülûke kendi isteğiyle giren "mürid" bu yola iradesi olmaksızın Allah tarafından çekilen kimse de "murad"dır.

Muradın Dereceleri

Muradın dereceleri üçtür:

Birinci derece: "Tam günah işleyeceği anda zorla şehvetlerini kısmak, lezzetlerinin önüne engel koymak ve helak yollarını kapamak suretiyle kulun korunmasıdır."

Yani kul şehvetlerine uyarak bir günah işleyeceği zaman Rabbi kulunun şehvetini kısarak zorla onu günahtan korur. Onu tamamen de günahsız hale getirmez. Günahları istemeye istemeye yapar. Bunlardan tam bir lezzet alamaz.

Aynı şekilde kulla lezzetleri arasına engel koyar. Kul bu lezzetlere ulaşıp mutmain olamaz. Önce lezzetlere götüren sebepler engellenir. Eğer bu sebepler engellenmezse bu kez de lezzetlere ulaşması engellenir. Kul "Bu bela başıma nereden geldi?" der. Halbuki bu yardım ve himayenin ta kendisidir. Yine günaha sokan yollara girmesine mani olur. Çünkü günah insanı helake sürükler. Kul bundan hoşlanmasa da bu onun için bir yardım ve korumadır.

"İkinci derece: Kuldan noksanlığın afetlerini kaldırır. Onu kınanma damgasından korur ve sürçme neticelerini lehine çevirir. Nitekim Süleyman (as), atı(*) öldürdüğü zaman Allah Teala ata olan ihtiyacını hafif bir rüzgarı emrine vererek giderdi. Musa (as) da elindeki levhaları atıp kardeşinin başını sarsmıştır. Ama Allah Teala onu, Adem, Nuh, Davud ve Yunus (as)'u azarladığı gibi azarlamadı."

Bunuyla birinci derece arasındaki fark şudur: Birincide zorla cefa sebeplerine düşmekten alıkonur. Bunda ise kınanmayı gerektiren noksanlık sebepleri kula arız olduğu halde kızmaz. Bu da bir tür yol göstermedir. Allah, bu konumdaki kişinin

* Zuhri ve Katade'den rivayet olunmuştur. Süleyman (as) atların eğerlerini ve boyunlarını kılıçla kesmemiş eliyle dokunmuştur. Ayetin akışı ve Süleyman (as)'ın risalette bulunduğu makam bu görüşü desteklemektedir. Çünkü atların öldürülmesi ve yok edilmesine dair söylenilen şeyler hikmete ve Süleyman (as)'ın risalet görevine aykırıdır.

sürçmesinin neticelerini de lehine çevirir. Böylece bu sürçmeyi, nasuh tevbeye, boyun eğmeye, huzurunda eğilmeye ve sürçmeden önceki yakınlığı kat kat artıran salih ameller işlemeye sebep kılar. Bu hata kul için birçok iyilikten daha faydalıdır. Bu Allah'ın kuluna olan özeninin, sevgili ve seçkin kullarından olduğunun işaretidir.

Şeyh el-Ensarî bu konuya Süleyman (as) kıssasını delil getirdi. Süleyman (as), Allah için kızarak kılıçla atın boynunu ve ayaklarını kesti. Kendisini Allah'tan alıkoyan bir malı Allah yolunda yok etmiş oldu. Allah da bu mala karşılık onu rüzgarın üzerine bindirdi. Neticede Allah Teala Süleyman (as)'a bu hatanın mükafatı olarak bu yüksek makama ulaşmasını sağladı.

Musa (as) kıssasını da bu konuda delil getirdi. Musa (as), içinde Allah kelamı bulunan levhaları yere atıp kırdı. Kendisi gibi bir nebi olmasına rağmen kardeşi Harun (as)'un sakalından tutup çekti. Fakat Allah Teala, Adem (as)'i yasak ağaçtan bir lokma yediği, Nuh (as)'u oğlunun kurtulması için (*) bağışlanmasını istediği ve Yunus (as)'u da tartıştığı için azarladığı halde, Musa (as)'yı azarlamadı.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye'yi dinledim. Bu konuda şöyle misal getiriyordu: "Musa (as) ölüm meleğinin gözüne bir tokat vurup gözünü çıkardı. Fakat Allah Teala onu ayıplamadı. İsra gecesi de, Nebi (sav)'yi kendisinden daha yüksek bir makama çıkardığında Allah'ın kendisine olan sevgisine güvenerek itiraz etti. Fakat Allah Teala, Musa (as)'yı yine ayıplamadı. Çünkü Musa (as) kendisini cüret göstermeye sevkeden büyük makamlara ulaşmıştı. Zira o, Allah'ın en büyük düşmanı Firavun'a karşı koymuştu. Ona ve kavmine başkaldırmıştı. İsrailoğullarına karşı şiddetli savunmalar yapmış ve Allah yolunda Allah düşmanlarıyla mücadele etmişti. Allah için çok kızardı. Allah başkalarına yüklemediği görevleri ona yüklemişti.

Yunus (as) bu makama ulaşamadığı için Allah'a kızgınlığı sebebiyle balığın karnında hapsolundu. Allah Teala herşeye bir ölçü tayin etmiştir.

"Üçüncü derece: Allah'ın kulunu seçip kendi özel kullarından yapmasıdır. Nitekim Musa (as) başlangıçta ateş aramak için çıkmıştı. Allah Teala, onu kendisi için seçti ve ondan sadece etten ve kemikten oluşan vücudun dış şeklini bıraktı."

Ben şöyle derim: "el-İctiba" seçme, tercih etme ve kendisine has kılma demektir. "el-İstina" yine seçme ve tercih etme manasına gelir. Yani Allah Teala, Musa (as)'nın hiçbir rolü olmadan, başka bir sebep de bulunmaksızın onu seçmiş ve halis kullarından saymıştır. Çünkü Musa (as) ateşi bulmak için çıkmış fakat bir lütuf eseri "kelimullah" olarak dönmüştür. Cenab-ı Hak, daha önce Musa (as)'nın bu makamı hak edeceği hiçbir sebep ve vesile olmaksızın onu bütün mahlukattan üstün tutmuştur. Bunun bir misali de şu şiirdir:

Ey kul ummadığın şey için umduğundan daha ümitli ol,

---

* Hud, 46-47: "Allah, Ey Nuh, o senin ailenden sayılmaz; çünkü kötü bir iş işlemiştir; öyleyse bilmediğin şeyi benden isteme. İşte sana öğüt, bilgisizlerden olma" dedi. "Rabbim bilmediğim şeyi senden istemekten sana sığınırım. Beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen kaybedenlerden olurum."

Musa (as) gece zifiri karanlıktan gördüğü bir şuadan dolayı ateş aramak için geldi de:

Kelimullah ve Allah'a en hayırlı münacaat eden (lutfa mazhar) olarak döndü.

"Sadece Musa (as)'dan şeklî bir suret bıraktı" sözüne gelince:

Resmden maksat şu olabilir: "Peygamber (as)'ın geçmiş olduğu bakiyyedir. İşte bu bakiyyenin kendisinde bulunmasıyla yüksek dereceleri elde edip Muhammed (as) üzerinde bir makama yükselmesidir.

Resm'den anlaşılan en açık mana şudur: "Allah Teala, Musa (as)'yı nefsinden çekip aldı ve bütün mahlukat arasından kendi nefsi için seçti. Kendisiyle konuşan tek kişi kıldı. Artık Musa (as)'da halkla münasebetleri sürdürecek, beşeri hükümleri icra edecek bir şekilden başka birşey kalmadı. Allah Teala bunu hikmetini tamamlamak, kudretini ortaya koymak için yapmıştır. O şekil Musa (as)'ya ödünç olarak verilmiştir. Vefat edince bu şekil asıl sahibine dönmüştür. Bu dönüşte "ictiba (seçme)" mertebesi zahiren, batınen, hakikaten ve resmen bu mertebe tamamlanmış ve bütün işlerin O'na döndüğü gibi bu ödünç de gerçek maliki Allah Teala'ya dönmüştür. Zaten O'ndan gelmişti, tekrar O'na döndü.

Musa (as) kendisinde Allah'ın Celal sıfatının tecelli ettiği kişiydi. Bu yüzden onun şeriatı kuvvet ve şiddet şeriatıdır. Onun ümmeti kendi canlarını öldürmekle emrolundular. Onlara içyağı, tırnaklı hayvanların eti, ganimetler ve daha birçok güzel nimet haram kılındı. Acele ettikleri azap dünyada iken başlarına geldi. Başkalarının karşılaşmadıkları güçlük ve zorluklarla karşılaştılar. (*)

Musa (as), mahlukatın en heybetli, en vakarlı, en kuvvetlisi, Allah için kızan ve düşmanlarla amansız bir şekilde mücadele eden bir peygamberdi. Bu yüzden yüzüne bakmaya cüret edilemezdi.

İsa (as) ise Allah'ın Cemal sıfatının tecelli ettiği bir peygamberdir. Şeriatı da fazilet ve iyilik şeriatıydı. Savaşmaz ve harbetmezdi. Onun şeriatında asla savaşmak yoktu. Dinleri, hristiyanlara savaşmayı haram kılmıştır. Eğer savaşırlarsa dinin hükümlerine karşı gelmiş olurlar. Çünkü İncil bu konuda şöyle emrediyor: "Sağ yanağına vurulunca sol yanağını çevir, elbiseni almak için seninle tartışana sen ridanı da ver. Seni bir mil yürümeye zorlayanla sen iki mil yürü." Onların şeriatinde meşakkat, zorluk, çile diye birşey yoktur. Ancak hristiyanlar, ruhbaniyeti Allah onlara farz kılmadığı halde kendilerinden ihdas etmişlerdir.

Fakat peygember efendimiz (sav)' de de hem kuvvet, adalet ve Allah için şiddet hem de yumuşaklık, merhamet ve inceliği toplayan Allah'ın "Kemal" sıfatı tecelli etmişti. Onun şeriatı, şeriatların en mükemmeli, kendisi nebilerin, ümmeti de ümmetlerin en kamilidir. Onların halleri ve makamları da en üstün hal ve makam-

* İsrailoğullarının yüklenmiş olduğu ağır yükün sebebi; Allah'a, Rasulüne ve gönderdiği kitaba uymayıp başkaldırmalarıdır. Onlar Allah'ın emretmediği hükümleri kendiliklerinden farz kıldılar. Allah'ı bırakıp din adamlarını rab edindiler. Din adamları da Allah'ın helal saydığı şeyleri haram, haram saydığını helal saydılar. Kureyş müşrikleri de Ka'be'yi çıplak dolaşma gibi çirkin ve kötü şeyleri meşru kılmışlardı.

lardır. Bu yüzden şeriatı adil davranmayı farz ve gerekli kılar ihsan ve iyiliği güzel görür. Şiddet gerektirecek yerde şiddeti, yumuşaklık gerektiğinde yumuşaklığı emreder. Savaşı da barışı da yerinde yapar. Bazı ayette zulmü anlatır, haram kılar,. Bazısında adaletten bahseder, farz kılar. Bazısında da iyilik ve ihsandan bahseder ve ona teşvik eder. Şu ayetlerde olduğu gibi:

"Bir kötülüğün karşılığı, aynı şekilde bir kötülüktür." Bu bir adalettir.

"Ama kim affeder ve barışırsa, onun ecri Allah'a aittir." Bu da fazilettir.

"Doğrusu Allah zulmedenleri sevmez" (Şura, 40). Bu da zulmü haram kılmadır. *"Eğer ceza vermek isterseniz size yapılanın aynıyle mukabele edin."* Bu adaleti yerine getirmek ve zulmü haram kılmaktır.

"Sabrederseniz andolsun ki bu, sabredenler için daha iyidir" (Nahl, 126).

"Eğer tevbe ederseniz sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmemiş ve haksızlığa uğramamış olursunuz." Bu da zulmü haram kılmaktır.

"Borçlu darda ise eli genişleyinceye kadar ona mühlet verir" "Bilmiş olunuz ki borcu bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır" (Bakara, 279-280). Bu bir fazilettir.

Ümmetine haram kıldığı şeyler, onları korumak ve himaye etmek içindir.

Ümmetine pis ve zararlı olan herşeyi haram, faydalı ve temiz olan herşeyi de helal kılmıştır. Geçmiş ümmetlerin azaba düçar olduğu fiilleri işlemeyi haram kılması bu ümmete bir rahmettir. Önceki ümmetlerin saptığı konularda doğru yolu göstermiş, onlara kendi ilmi ve yumuşaklığını (hilmi) vermiştir. İnsanlar için çıkarılan en hayırlı ümmet haline getirmiştir. Önceki ümmetlerin ulaşamadığı güzelliklere ulaştırmıştır. Niketim Peygamberimiz (sav), kendisinden önceki bütün peygamberlerden daha çok güzelliklere sahip olmuştur. Kitabında bu güzellikler mükemmel bir şekilde anlatılmış, şeriatında da en doğru bir şekilde uygulanmıştır.

Bu *"ed-danain"* seçilmiş has kullardır. Allah Teala şöyle buyurmuştur: "O sizi seçmiş, babanız İbrahim'in yolu olan dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır" (Hac, 78). Onları insanlara şahit kılarak, ümmetlerine şahitlik yapacak nebiler makamına yüceltti.

Ciltlerce kitap bu ümmetin faziletini ve üstünlüğünü anlatmaya yetmez. Bu Allah'ın dilediğine verdiği lütfudur. Allah azimdir ve ihsan sahibidir.

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" in mertebelerinden biri de "ihsan" mertebesidir.

Menazil müellifi el-Ensarî, ihsan mertebelerine *"İyiliğin karşılığı ancak iyilik değil midir?"* (Rahman, 60) ayetini delil getirerek şöyle devam etmiştir. "La ilahe illallah" deyip Muhammed (as)'ın getirdikleriyle amel eden kimsenin mükafatı cennettir."

Nebi (sav)'den şöyle rivayet edilir:

"İyiliğin karşılığı ancak iyiliktir" ayetini okudu, sonra: "Rabbinizin bu rivayette ne kastettiğini biliyor musunuz?" diye sordu. Orada bulunanlar: "Allah ve Rasulü daha iyi bilir" dediler. O da;

-Allah Teala bu ayette şöyle buyuruyor: "Kendisine tevhid nimeti verdiği kimsenin mükafatı ancak cennettir."

Hadiste ise Allah (cc) ile tam bir beraberlik ve devamlı onun gözetimi altında olduğunu bilme duygusuna işaret edilmektedir. Bu duygu, korku, sevgi, Allah'ı tanıma, ona yönelme, yalnızca O'nun için ibadet etme ve bütün iman makamlarını içine alır.

İhsanın Dereceleri

İhsanın üç derecesi vardır:

Birinci Derece: Niyette ihsan.

Bu, niyeti ilimle süslemek, kesin karar vermek ve halini temizlemek suretiyle gerçekleşir.

Yani niyette ihsan üç hasletle meydana gelir.

1- Niyeti ilimle süslemek: Nefsi isteklerin kirlerinden ilmin gerektirdiği şekilde ilimle süslemektir. Bu süsleme, ilmin cevap verdiği konulara göredir. İlim ise, akla ve şeriate tabi olmaktır.

2- Kesin karar vermek: Kesinlik, niyeti kuvvetli ve sağlam yapmaktır. Yani, gevşekliği engelleyen ve niyetin devamını sağlayan bir azmin bulunmasıdır.

3- Halin temizlenmesi: Bir işe yönelen kimsenin halini bu saf niyetini bozacak kir ve şüphelerden arındırmasıdır. Çünkü hal, niyetin doğduğu ve kendisine döndüğü kaynaktır. Aynı zamanda niyetin dayanağı ve yönlendiricisidir. Niyet ve hal birbirinden etkilenir. Birinin temizlenmesi ve kötülüklerden arındırılması diğerinin temizlenmesi ve arındırılmasıyla mümkündür.

İkinci Derece: Hallerde İhsan.

"Hallerde ihsan; kaçar, değişir korkusuyla hallerin hakkına riayet etmek, insanlardan gizlemeye çalışmak ve saf hale gelmelerini sağlamaktır."

Müellifin "Riayet etmek"ten maksadı, hali değişir korkusuyla onları korumaktır. Çünkü haller bulut gibi geçip gider. Eğer onun haklarını gözetmezsen elden kaçıp gider. Halleri gözetmek, cefadan uzaklaşmak ve devamlı vefakarlıktır.

Halleri gözetmek, kulu ilk gelişinde güzel karşılamakla (misafirperverlikle) olur. Çünkü haller misafir gibidir. Eğer misafir geldiğinde güzel karşılanmazsa orada konaklamadan çekip gider.

Halleri korumanın bir yolu da birşeyi tamamen mülkiyeti altına alıp iyice yapışması, hiçbir yolkesici ve gasbedicinin onu elinden almasına izin vermemesidir.

Halleri muhafaza etmenin diğer bir yolu da dine uygun olduğu takdirde hallerin kuvvetine boyun eğmek, verdiği hükmü de kabul etmektir.

Gizlemek için gereken ihtimamı göstermekle de haller muhafaza edilebilir.Hallerin bilinmemesi için mümkün olduğu kadar halleri insanlardan gizlemek gerekir.

Önemli bir maslahat, ihtiyaç veya delil getirmek gibi bir durum olmadıkça hallerini açığa vurmaz. Çünkü halleri sebepsiz yere açığa vurmanın sayılamayacak derecede sakıncası vardır. Ayrıca böyle yapmakla onları hırsız ve saldırganların önüne atmış olur. Sadıklara göre halini insanlara göstermek, ahmaklık ve acizliktir. Böyle yapmak nefsin ve şeytanın isteğidir. Sıdk ve azim sahibi kimseler hallerini, mallarını gizleyen hazine sahibi zenginlerden daha fazla gizlerler. Hatta bazıları kendilerini hiç hal sahibi değilmiş gibi gösterirler. Bunlar Melamilerdir. Bunların da bilinen bir tarikatları vardır. Şeyhleri de Abdullah b. Menazil'dir.

Mutasavvıflar, halini insanlara bildiren kimsenin sülûk yolunu bulandırıp kirlettiği, ancak ihtiyaç, zaruret ve delil getirmek için insanlara gösterebileceği görüşünde birleşmişlerdir.

"Hallerin saf hale gelmelerini sağlamak." Kul hallerini düzeltmeye ve saf hale getirmeye çalışır. Çünkü hal bazan hak ve batıl ile karışır. Alimler ve basiretli kimseler dışında da hiç kimse bu farkı bilemez.

Ehl-i Tarik şöyle diyor: Kulun sağından gelen konuşma ve fısıltılar çoğunlukla haktır. Çünkü ehl-i yemin,hak ehlidirler ve kitaplarını sağ taraflarından alırlar. Sırat köprüsü üzerinde görülen nurları da sağ taraflarındadır. "Rasulüllah (sav) temizlik, taranmak, ayakkabı giymek ve bütün işlerinde sağdan başlamaktan

mazda safın sağında olanlara Allah rahmet eder. Melekler de dua ederler. Haber verildiğine göre şeytan soluyla yer ve soluyla içer. İnsanoğlundan da nasibini sol tarafından alır. Bu yüzden sol el taharet ve pisliği gidermek için kullanılır. Helaya girerken önce sol ayakla girilir.

Şunlar da hakla batılı ayıran ölçülerdir:

1- Ayrıldıktan sonra insanı sevinçli ve neşeli bırakan her hal melekî bir haldir. Fakat ayrıldıktan sonra insanı tembel, uyuşuk, isteksiz ve kolunu kanadını kaldıramayacak kadar yorgun bırakan her hal ise şeytanîdir.

2- Kalpte Allah'ı tanıma, sevme, ünsiyet kurma, zikriyle mutmain olma ve O'nunla huzura kavuşma duygusu bırakan her hal ilahi ve melekîdir. Bunların tersi ise şeytanîdir.

3- Sahibini Allah'a ve ahiret yurduna yönlendiren, cennetin güzellikleri ve cehennemin dehşetini müşahede ederek adeta orada olduğu duygusunu meydana getiren her hal, ilahî ve melekî, bunun tersi ise şeytanî ve nefsanîdir.

4- Dinin emirlerine uyma, ihlas ve sıdkı tavsiye etme neticesinde ortaya çıkan her hal ilahî ve melekî, yoksa şeytanîdir.

5- Gönlü aydınlatan, göğsü ferahlatan, kalbi kuvvetlendiren her hal ilahî ve melekîdir. Böyle değilse şeytanîdir.

6- Seni Allah'la buluşturan her hal Allah'tandır. Allah'tan ayıran, alıkoyan her hal ise şeytandandır.

7- İlahî hal, seni ancak Allah'a itaate ve O'na yaklaşmaya sevkeder. İlahi halinsebebi de kurbet (kulu sevdiğine yaklaştıran şeyler) ve taattır. Onu ortaya koyan ve bunlara yönelten de ilahî emirdir. Bunların tersine olan şeyler ise şeytanîdir.

8- Rahmanî hal birbiriyle çelişmez, farklılık arzetmez, değişiklik göstermez. Bilakis birbirini destekler ve doğrular. Şeytanî hal ise bunun tam aksine birbirini yalanlar.

Üçüncü Derece: Vakitte ihsan

Vakitte ihsan, Allah'ı müşahededen bir an olsun ayrılmaman, düşüncene hiçbir şeyi karıştırmaman ve devamlı Hakka yönelip devamlı O'na hicret etmendir.

Yani şuhud halinden ayrılmamandır. Bunu da ancak nefislerinin kontrolünü ele geçirmiş, nefisle kalp, kalple Allah arasındaki uzaklığı, bu sınırların önüne dikilen yolkesicilerle mücadele ederek aşmış azim ehli başarabilir.

"Düşüncene hiçbir şeyi karıştırmaman."Yani Allah dışında hiçbir şeyle meşgul olmayıp sadece O'na bağlanmandır. Çünkü düşünceni Allah'tan başkasına bağlaman sadıklara göre şirktir.

"Devamlı O'na hicret etmendir."Yani doğruluk ve samimiyetle Allah'a yönelen herkes O'na hicret etmiş demektir. Kulun Allah'a ulaşıncaya kadar bu hicretten geri kalmaması ve devamlı O'na hicret halinde olması gerekir.

"Masiyet bir andır gelip geçer alınamaz devamlı tat

Hak yolcusu ise yaptığı yolculukta alır devamlı tat"

Her kalbin Allah için yaptığı iki hicret vardır. Her ikisi de nefislere farzdır.

1- Tevhid, ihlas yönelme, muhabbet, korku, ümit ve kullukla Allah' a hicret.

2- Verdiğine razı olmak, O'na teslim olmak, işini O'na havale edip O'nu hakem tayin etmekle Resulüne hicret. Kul zahirî ve batınî hükümleri Resulullah(sav)'ın ışığından alır. Kulun bu hükümlere boyun eğmesi, zahiri karanlıkta kalan kervanın mahir bir rehbere boyun eğmesinden daha kolaydır.

Kimin kalbinde bu iki hicret yoksa, başına küller döksün ve imanını yeniden kontrol etsin. Kendisiyle iman arasına bir engel girmeden, sıratta sırun arkasından çağırılmadan önce geriye dönüp onu imana götürecek bir nur arasın.

İLİM MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" in mertebelerinden biri de "ilim" mertebesidir.

Eğer salik, sülûk yoluna girdiği ilk adımdan son adımına kadar bu mertebeden bir an olsun ayrılırsa sülûkunu tamamlayamaz. Vuslata eremez. Kurtuluş ve hidayet yolları üzerine kapanıp kapılan kilitlenir. Bu konuda arif şeyhlerin icmaı vardır. Zaten ilme, saliklerin yolunu kesen eşkiya ile şeytanın yardımcılarından başkası engel olamaz.

Cüneyd b. Muhammed dedi ki: "Resulullah (sav)'ın izini takip edenlerin dışındaki mahlukata bütün yollar kapalıdır."

"Kur'an ezberlemeyen, hadis yazmayan kimseye uyulmaz. Çünkü bizim ilmimizi kitap ve sünnet çerçevelemektedir."

"Bizim yolumuz kitap ve sünnet kaidelerine bağlıdır."

Ebu Hafs (ra) şöyle dedi: "Her an hal ve davranışlarını Kur'an ve sünnet ölçüsüne vurmayan, aklına gelen düşünceleri şüpheyle karşılamayan kimse adam sayılmaz."

Ebu Süleyman ed-Daranî dedi ki: "Bazı günler kalbime tasavvufî bir incelik, gizli bir işaret doğar. Fakat ben iki adil şahidin (Kitap ve Sünnet) tasdiki olmadıkça bunları kabul etmem."

Sehl b. Abdullah dedi ki: "İster itaat ister masiyet olsun, kulun Kur'an ve sünnete uymadan yaptığı her hareket nefsi hoşnut eder. Kur'an ve sünnete uyularak yapılan her hareket de nefsi rahatsız eder, ona eziyet verir."

Sırrî dedi ki: "Tasavvuf şu üç manaya verilen isimdir: Marifet nuru, vera nurunu söndürmez, Kur'an'ın zahirine ters düşen batınî ilimden bahsetmez; kerametleri, kendisini Allah'ın haramlarını çiğnemeye sevketmez."

Ebu Yezid şöyle dedi: "Otuz sene nefsimle mücadele ettim. Nefsim ilim ve ilme uymaktan daha azılı bir düşmanla karşılaşmadı. Eğer alimlerin ihtilafı olmasaydı ortada kalakalırdım. Allah'ın birliği dışındaki konularda alimlerin ihtilafı rahmettir."

Ebu Yezid, bir keresinde hizmetçisine: "Kalk, az konuşarak nefsini ıslah ettiğini söyleyen şu adama gidelim" dedi. Mescide gidip yanına girdiklerinde adam öksürerek boğazını temizledi ve balgamı kıbleye tükürdü. Bunun üzerine Ebu Yezid selam vermeden geri döndü ve şöyle dedi: "Bu adama Resulullah (sav)'ın bir edebinde, bir sünnetinde bile güven olmaz. Kaldı ki ona o büyük iddiasında nasıl güvenilebilir?"

Ebu Yezid dedi ki: "Allah'tan kadınlara karşı bir his duymamayı istedim. Sonra da kendi kendime Resulullah (sav) böyle bir istekte bulunmamışken nasıl olur da ben bunu isterim deyip bu isteğimden vazgeçtim. Daha sonra Allah beni kadınlardan öyle müstağni kıldı ki şimdi karşıma çıkan ister duvar olsun ister kadın hiç farketmiyor."

Yine Ebu Yezid dedi ki: "Eğer keramet gösteren, havada uçan bir adam görürseniz hemen aldanmayın. Siz önce onun Allah'ın emir ve yasaklarına karşı tutumuna, koyduğu sınırları koruyup korumadığına ve şeriatı uygulayıp uygulamadığına bakınız."(*)

Ahmed b. Ebu'l-Havari dedi ki: "Kim sünnete uymadan bir iş yaparsa onun yaptığı iş batıldır, geçersizdir."

Ebu Osman en-Nisaburî (ra) şöyle dedi: "Allah ile sohbet; güzel edep, devamlı korku ve murakabeyledir. Resulullah (sav) ile sohbet, sünnetine uymak ve ilmin zahirine sıkı sıkı sarılmakladır. Evliyaullahla sohbet, onlara saygı göstermek ve hizmet etmekle, aileyle sohbet, güzel ahlakla, ihvanla sohbet, yaptığı şeyde bir günah olmadıkça onlara devamlı güleryüz göstermekle, cahillerle sohbet ise, onlara dua etmek ve şefkat göstermekle olur."

Başka biri de Ebu Osman'ın sözüne şunları ilave etti: "Hafaza melekleriyle sohbet onlara ikram etmek, saygı göstermek ve güzel ameller yazdırmakla olur. Nefisle sohbet, ona muhalefet etmekle, şeytanla sohbet ise ona düşman olmakladır."

Ebu Osman dedi ki: "Kim söz ve fiillerinde sünneti nefsine hakim kılarsa hikmetle konuşur. Kim de nefsine söz ve fiillerinde hevayı hakim kılarsa bidatle konuşur. Allah Teala şöyle buyurdu: *"Eğer ona itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz"* (Nur, 54)

Ebu'l-Huseyn en-Nevevi dedi : "Şer'i ilmin sınırından çıktığı halde Allah'la beraber olduğunu iddia eden bir kimseyi gördüğünüzde sakın ona yaklaşmayın."

Mutasavvıfların ileri gelen şeyhlerinden Fadl el-Bacî şöyle dedi: "İslam'ın yok oluşu şu dört grup sebebiyledir: 1) Bildikleriyle amel etmeyenler 2)Bilmedikleriyle amel edenler 3)Yaptıklarının doğru mu yanlış mı olduğunu öğrenmeyenler 4)İnsanları öğrenmek ve öğretmekten alıkoyanlar."

---

* Herkes Leyla'ya ulaştığını zannediyor.
Ama Leyla onların bu sözünü tasdik etmiyor.
Kureyş, İbrahim (as)'in dinine Resulullah (sav)'dan daha çok bağlı olduğunu iddia ediyordu. Aynı şekilde yahudi ve hıristiyanlar da cennete girmeye en layık topluluğun kendileri olduğunu iddia ediyorlardı. Buna cevaben Allah Teala şöyle buyurmuştur: "Eğer doğrular iseniz delilinizi getiriniz."

Amr b. Osman el-Mekkî dedi: "İlim komutan, korku idarecidir. Nefis bu ikisi arasında durur. O isyankar ve hilecidir. Öyleyse onu korkut, ilim siyasetiyle gözet ve korku tehdidiyle yönet, isteğine ulaşırsın."

Ebu Said el-Harraz dedi: "Zahire zıt düşen her batın, batıldır."

İbn Ata dedi: "Kim nefsini sünnetin edeplerine riayete mecbur ederse Allah onun kalbini marifet nuruyla nurlandırır. Habibullah (sav)'ın emirlerine, fiillerine, amellerine ve ahlakına uymaktan daha şerefli bir makam yoktur."

Ve yine şöyle dedi: "Aradığın her şeyi ilim sahrasında ara. Eğer orada bulamazsan hikmet meydanında ara. Eğer orada da bulamazsan onu tevhid terazisinde tart. Şayet bu üç yerde bulamazsan onu al ve şeytanın yüzüne çarp."

Benan el-Hammal'ı içerisinde yırtıcı hayvan bulunan bir kafese attılar. Hayvan onu kokladı fakat hiçbir zarar vermedi. Kafesten çıkarılınca kendisine: "Hayvan seni koklarken ne düşünüyordun?" diye soruldu. Bennan şu cevabı verdi: "O anda alimlerin yırtıcı hayvanın artığı hakkındaki ihtilaflarını düşünüyordum."

Ebu Hamza el-Bağdadî, Ahmed b. Hanbel kendisine "Ey sufi, sail hakkında ne dersin?" diye sorunca, "Hakka giden yolu bilene, seyr-i sülûku kolay gelir. Allah'a giden yolu da ancak hal, fiil ve sözlerinde Resulullah (sav)'a ittiba gösterir cevabını verdi.

Şeyh Ebu Bekir Muhammed b. Musa el-Vîsıtî cuma günü cuma namazını kılmak için camiye gitmek üzere evden çıktı. Yolda ayakkabısının bağı koptu. Bir adam ayakkabıyı tamir ediverdi. Aralarında şu konuşma geçti:

- Ayakkabımın bağı niçin koptu biliyor musun?

- Hayır bilmiyorum.

- Çünkü ben cuma için gusul abdesti almamıştım.

- İşte şurada bir hamam var, girip yıkanır mısın?

Ebu Bekir ona evet dedi ve hamama girip yıkandı.

Cüneyd'in çağdaşlarından Ebu İshak er-Rakiyy dedi: "Muhabbetullah'ın alameti, Allah'a itaati tercih ve Rasulü (as)'ne ittibadır."

Ebu Yakub en-Nehricü dedi: "Hallerin en faziletlisi ilimle birlikte olanıdır."

Zamanının Horasan şeyhi Ebu Kasım en-Nasr İbadî dedi: "Tasavvufun aslı, Kitap ve sünnete sarılmak, heva ve bidatleri terketmek, meşayihin kerametine hürmet göstermek, halkın özürlerini kabul etmek, virde devam etmek, ruhsatları kötüye kullanmamak ve te'vil yapmayı terketmektir."

Büyük şeyhlerden Ebu Bekr el-Tamestanî dedi: "Yol açık. Kitap ve sünnet önümüzde. Hicret ettikleri ve peygamberlerle sohbet ettikleri için sahabenin üstünlüğü de malum. Kim Kitap ve sünnetle arkadaş olur, nefsinden ve halktan uzaklaşır ve kalben Allah'a hicret ederse o doğruyu bulan sadıktır."

Ebu Amr Nüceyd dedi: "İlim mahsulu olmayan her halin, sahibine faydasından çok zararı olur."

İbn Nuceyd dedi: "Tasavvuf emir ve yasaklara karşı sabırdan ibarettir."

Eski şeyhlerin büyüklerinden biri şöyle dedi: "Ey sufi topluluğu, beyazdan siyahı ayırmayın, yoksa helak olursunuz."

İlimden uzaklaşmak ve ondan müstağni olmakla ilgili olarak mutasavvıflardan rivayet edilen bazı sözler:

"Biz ilmimizi ölmeyen diriden alıyoruz. Siz ise ölümlü diriden alıyorsunuz."

Birisine denildi ki:

-Yolculuk edip Abdurrezzak'tan ilim öğrenmez misin?

Şöyle cevap verdi:

-Yaradanın bizzat kendisinden ilim öğrenen, Abdurrezzak'tan ilim öğrensin de ne yapsın?

Başka biri şöyle dedi: "İlim kalp ile Allah arasında perdedir."

Bir diğerinin sözü: "Bir sufinin "ahberana" ve "haddesena" (*) ile meşgul olduğunu görürsen ondan uzaklaş ve elini cteğine çek."

Başka birinin sözü: "Bizim için bir işaret yeter. Size ise cildlerce kitap gerekli."

Bu ve buna benzer söz sarfedenlerin halini en güzel şu cümle ifade eder: O adam ya cehaletini özür sayan bir cahil ya da ölçüyü kaçırdığını itiraf eden kendini bilmezin biridir.

Eğer Abdurrezzak ve benzerleri bulunmasa; "haddesena" ve "ahberena" olmasaydı bu ve benzerlerine hiçbir İslami bilgi ulaşmazdı.

"Ahberena" ve "haddesena" dan uzaklaştırıp başka bir yöne çeviren, seni ya sufice bir hayale ya felsefi bir kıyasa ya da nefsi bir görüşe çevirir. Çünkü Kur'an ve "hadisin dışındaki görüşler filozofların kıyası, mutasavvıfların hayali, yoldan çıkmış sapıkların görüşleri ve kelamcıların şüphelerinden ibarettir. Kim rehberden ayrılırsa doğru yoldan sapar. Allah'a ve cennete, kitap ve sünnetten başka ulaştıracak rehber yoktur. Rehberi Kur'an ve sünnet olmayan her yol, taşlanmış şeytanın ve cehennemin yoludur.

"İlim", delille isbat edilebilen şeydir. Bu ilimden faydalandıracak olan da Resulullah (sav)'ın getirdikleridir. "İlim" "hal" den daha hayırlıdır. Çünkü ilim "hükmeden", "hal" hükmedilendir. "İlim" önder ve yol gösterici, "hal" ise tabi olandır. İlim emreder ve nehyeder. Hal kabul edip yerine getirir. İlimle beraber olmayan hal, oyuncunun elindeki kesici alet gibidir. İlimsiz hal, binicisini uçurum ve çukurlara atıp helak eden, önü alınmaz azgın bir binektir. Hal, mal gibidir, iyiye de verilir kötüye de. Eğer hal, ilim nurundan uzaklaşırsa sahibi üzerine bir vebal olur.

İlimsiz hal, hiç kimsenin zulmünü engelleyemediği sultan gibidir.

İlimsiz hal, yön vereni bulunmayan başıboş ateş gibidir.

---

* Ahberana ve haddesena hadis ilmi terimlerindendir. Burada hadisle uğraşan sufilere atıfta bulunulmaktadır. (Çev.)

Hal, sahibinden başkasına fayda vermez. İlim ise dereleri, tepeleri, ovaları ve ormanları sulayan bol yağmur gibidir. İlim dairesine dünya ve ahiret sığar. Hal dairesi içine sahibinden başkası sığmaz. Bazan sahibine bile dar gelir.

İlim, yol gösteren rehber, hal ise izcidir. İlim, peygamberlerin mirası, alimler onların mirasçılarıdır. İlim, kalplerin diriliği, gözlerin nuru, gönüllerin şifası, akılların riyazeti, ruhların lezzeti, yalnız kalanların arkadaşı, şaşkınların rehberi, amel, hal ve sözlerin tartıldığı bir mizandır.

İlim şekli ve yakınî, sapıklığı ve doğruluğu, dalalet ile hidayeti birbirinden ayıran hakimdir.

Allah ilimle bilinir, ibadet edilir, zikredilir, birlenir ve yüceltilir. Salikler doğru yolu ancak ilimle bulurlar. Ulaşanlar ilim yolundan giderek Allah'a ulaşırlar. Yönelenler Allah'ın huzuruna ilim kapısından girerler.

Hükümler ilimle bilinir. Helal-haram onunla ayırdedilir. Sıla-i rahim onunla yapılır. Sevgiliyi hoşnut edecek ameller ilimle bilinir. Allah'ı hoşnut edecek ameller bilinip uyulunca da ona ulaşılır.

İlim imam, amel cemaattır. İlim önder, amel ona tabiidir. İlim odada arkadaş, halvette sohbetçi, yalnızlıkta dost ve şüpheleri bertaraf edendir. İlmin hazinelerine sahip olan, hiç fakirlik çekmeyecek bir zengindir. İlim kendisine sığınana zarar vermeyen bir barınaktır.

İlmi müzakere, Allah'ı tesbih, O'nu araştırmak cihad, O'nu talep etmek Allah'a yakınlık, yaymak sadakadır. İlmi öğrenmek ve öğretmek gündüzü oruçla, geceyi namazla geçirmeye denktir. Kişinin ilme olan ihtiyacı, yemeye içmeye olan ihtiyacından daha fazladır.

İmam Ahmed b. Hanbel (ra)'den rivayet edilmiştir: "İnsanın ilme olan ihtiyacı yemeye ve içmeye olan ihtiyacından fazladır. Çünkü insan yemeye içmeye günde bir veya iki kere ihtiyaç duyar. İlme olan ihtiyaç ise insanın aldığı nefes sayısıncadır."

İmam Şafii (ra)'nin şöyle dediği rivayet olunmuştur: "İlmi talep etmek nafile namaz kılmaktan faziletlidir."

Ebu Hanife (ra) de aynı manaya gelen sözler söylemiştir.

İbn Vehb dedi ki: "Bir gün Malik (ra)'in huzurundaydım. Elimdeki levhaları bir kenara bıraktım ve namaz kılmak için kalktım. Bunu gören Malik: "Kendisi için kalktığın namaz (*) terkettiğin ilimden daha faziletli değildir" dedi.

Yukarıda geçen hadiseyi İbn Abdil Berr ve daha başkaları da zikretmiştir.

Allah ilim ehlini kendi tevhidine şahid tutmuş, onların şahitliğini kendisini ve meleklerin şahidliğiyle yanyana zikretmiştir. Bunun altında ilim ehlinin adil olduğu da ortaya çıkmaktadır. Çünkü Allah Teala adil olmayan kimseleri şahit tutmaz.

İlim Allah'ın yeryüzünde hücceti, kulları arasında nuru, cennete götürecek, Allah'ın ikramına yaklaştıracak delil ve rehberidir.

---

* Nafile namaz

Şunlar ilimin şerefini göstermeye yeter:

İlim sahiplerinin diğer kullara üstünlüğü, mehtaplı bir gecede ayın yıldızlara olan üstünlüğü gibidir. Melekler kanatlarını alimler için gererler ve onları kanatlarıyla gölgelendirirler. Gökte ve yerdeki herşey, hatta denizdeki balık, yuvasındaki karınca bile alim için istiğfar eder. İnsanlara hayrı öğreten kimselere Allah rahmet, melekler de dua eder.

Kelimu'r-Rahman Musa b. İmran (as) ilim öğrenmek için yanındaki gençle yolculuğa çıkmış, yolculukları sırasında büyük meşakkatlere katlanmışlardır. Mahlukatın en bilgini ve Allah'a en yakın kul olmasına rağmen Musa (as) ilim uğruna yaptığı bu yolculuk neticesinde bilmediği üç meseleyi öğrenmiştir.

Allah, Resulu (sav)'ne ilminin artması için dua etmesini emretmiştir.*"De ki; Rabbim benim ilmimi artır"* (Taha, 114).

Allah eğitilmemiş hayvanların av yapmasını haram, eğitilmişlerin av yapmasını ise helal kılmıştır. Cahil insanın azaları da böyledir. Onlarla yapmış olduğu ameller, ona fayda vermez. En iyisini Allah bilir.

İlmin Tarifi

Müellif el-Ensarî dedi:

"Delille isbatlanabilen ve bilgisizliği ortadan kaldıran şeye ilim denir."

Müellif bu tarifle ilmin, kendisinden hem önce hem de sonra bir alametinin olduğunu belirtmek istiyor. Önceki alameti delille ispatlanabilmesi, sonraki alameti ise bilgisizliği ortadan kaldırmasıdır.

İlmin Dereceleri

Üç derecedir:

Birinci Derece: İlm-i Celîdir. Bu ilim, bizzat görmek, doğru haber veya tecrübeyle elde edilir.

Müellif el-Ensarî celî ilimden açık olan, gizli olmayan ilmi kastediyor ve bu celî ilmi üçe ayırıyor:

1- Görmeye dayalı göz ilmi,

2- Duymaya dayalı haber ilmi,

3- Akla dayalı tecrübe ilmi.

Bu üç yol -görme, duyma, akıl- ilme giden yol, ona açılan kapıdır. İlmi öğrenme yolları sadece bu üçünden ibaret değildir. Diğer duyularla da ilim öğrenilebilir.

Bâtınla -ki vicdan-,tek kişi bile olsa sözünde doğru olan habercinin verdiği haberle ve tecrübe edilmemiş olsa bile düşünme ve istinbat yoluyla elde edilen ilim ilmi celîdir.

İlmi celî müellif Abdullah el-Ensarî'nin söylediği üç kısımdan ibaret değildir. "Marifet" ile "İlim" arasında üç yönden fark vardır:

1- Marifet ilmin özüdür. İlmin marifete nisbeti insanın insana olan nisbeti gibidir. Marifet özel bir ilimdir. Onun ilgilendiği konular, ilmin ilgilendiği konulardan daha ince ve daha gizlidir.

2- Marifet, sahibinin gerektiği şekilde koruyup gözettiği bir ilimdir.

3 - Marifet kendi kendisinin şahididir. Sahibinin kendisinden hiçbir zaman ayrılmadığı ve kesinlikle şüphe etmediği, vicdani işler mesabesindedir.

"Marifet keşfi", ilim keşfinden daha mükemmeldir. En iyisini Allah bilir.

İkinci Derece: İlm-i Hafi'dir. Bu ilim, saf riyazat suyuyla sulanan temiz bedenlerin pak sırlarında yeşerir. Yalnızlık zamanlarında yüce himmet sahiplerinin sadık nefeslerinde ve dinleyen kulaklarda ortaya çıkar. Bu, gizliyi ortaya çıkaran, görüleni gözden kaybeden ve cem makamını gösteren bir ilimdir.

Yani ilm-i hafi, birinci derecedeki kimselere gizli olan ilimdir. Mutasavvıflar bu ilme "marifet" ilmi adını verirler.

"Pak sırlarda yeşerir." Mutasavvıflar, "sır" lafzını genel anlamda kullanmışlardır. Onun çeşitli tanımları şöyledir:

1- Beden kalıbına konulmuş latif bir cevher, yani ruhdur.

2- Varlığı ruhun varlığına bağlı olan bir manadır. Sırrın ruhla ilişkisi ruhun bedenle olan ilişkisi gibidir. Mutasavvıflar, çoğunlukla bu manayı kastederler. Mutasavvıflara göre, bedendeki organların en şereflisi kalbdir. Ruh, kalbden daha şerefli, sır ise ruhdan daha latiftir.

Yine onlara göre "sırr"ın, Allah'dan başka hiç kimsenin bilemediği başka bir sırrı vardır. Sır sahibi bu sırrı bilse bile, bu sırrın sırrına muttali olamaz. Senin muttali olabileceğin şeye "sır", Allah'tan başkasının muttali olamayacağı şeye ise "Sırru's-Sır" denir.

3- Sır kul ile Allah arasında gizlenmiş hal ve makamlardır. Sufilerden biri: "Sırrımız, zincirini hiçbir kötü niyetlinin kıramadığı bir bekarettir" demiştir.

Mutasavvıflardan biri dedi ki: "Şayet sırtımdaki şu elbise sırrımı bilseydi onu çıkarıp atardım."

"Pak sırlarda biter."Yani dünyayla meşgul olma kirinden temiz, ruhun saadet diyarına ulaşmasını engelleyen bağlardan uzak olan sırlarda biter. Çünkü bunlar kalp ve ruh aynasının yüzünde beliren kirdir. Bu aynada hakikat şekilleri gerektiği gibi beliremez. Çünkü nefis, dünyaya rağbet ve onu elden kaçırma korkusuyla devamlı o aynanın yüzüne solur. Soluklarla kirlenen ayna, bu kirlerden temizlendiğinde parlar. O zaman aynada, hakikat ve gerçekler görünür.

"Temiz bedenler."Temiz bedenler, Allah'a itaatle temizlenmiş, helal rızıkla büyümüş bedenlerdir. Beden; aklın, dinin, insanlığın yasakladığı beşeri kirlerden ve haramlardan uzaklaşıp, nefis de dünya bağlarından kurtulunca, kalp toprağı temizlenip ilim ve marifet tohumunu kabul eder. Eğer bundan sonra bu toprak şeriat ve nebevi sünnete uygun, vacibden uzaklaştırmayan, ilim dairesinden çıkmayan

ve sünneti iptal etmeyen riyazet suyuyla sulanınca bol bol ilim, hikmet ve marifet ağacı bitirir. Sahibi ve onunla beraber olanlar, o ağaçtan çeşitli renk ve lezzette turfanda meyvalar toplarlar. Nitekim selef alimlerinden biri şöyle dedi: "Kalp, kötülüklerden temizlenirse melekût alemini dolaşır. Sonra da sahibine çeşitli hediye ve kârlarla geri döner."

"Sadık nefeslerde ortaya çıkar" sözünden müellif iki şey kastediyor:

1- Zikir ve marifet nefesleri,

2- Muhabbet ve irade nefesleri. Bir de zâkirin istediği mezkûr (zikredilen şey), muhibbin istediği mahbubla ilgili nefesler. Bu nefeslerin sıdkı ise arzu ve isteklerden kurtulmasıdır.

"Yüce nimet sahipleri."Himmet, Allah'tan başkasına yönelmeyen,yolculuğu sırasında Allah dışında hiçbir şeye meyletmeyen düşüncedir. Himmetlerin en yücesi, yüceler yücesi Allah Teala ile alakalı, en genişi de kulların refahı ve kurtuluşu ile ilgili olanıdır. Zaten bu, peygamber ve varislerinin arzu ve düşünceleridir.

"Yalnızlık zamanlarında ."Yani Allah'la sohbet saatleri ve ilahi lütuf vakitleridir ki, bu vakitlere yönelen bir daha mahrum olmaz. Yüz çeviren ise felah bulmaz.

"Dinleyen Kulaklar."Hak davetçisi ve imana çağıran kişiye kulak verip batıl ve boş sözlere karşı uyanık duran kulaklar. Çünkü boş ve batıl sözler aklı ve kulağı sarhoş eden bir içkidir. Bunlara karşı uyanık davranmak, boş ve batıl sözlerden uzaklaşıp hak davete kulak vermekle olur.

"O gizliyi ortaya çıkaran ilimdir."Arifin muttali olamadığı gizlilikleri keşfeder ve ortaya çıkarır.

"Görüleni gözden kaybeder." Hakk'ın dışında gördüğü herşeyi görmesine engel olur ve ona Hak'dan başka birşey göstermez.

"Cem makamını gösterir."Cem; ferdaniyet ve bütün resimleri ortadan kaldırıp bizzat Allah'ı müşahede etme makamıdır.

Üçüncü Derece: İlm-i Ledünnidir.Bu ilmin varlığı (vücudu), idrak-i ayân (duyularla edinilen bilgi), vasfı da hükümdür. Gaybla bu ilim arasında perde yoktur.

Mutasavvıflar, "ilm-i ledünni" sözüyle kula vasıtasız verilen ilmi kastederler. Bu ilim, Allah Teala'nın ilhamı ve kuluna bir öğretisidir. Nitekim Allah Teala, Hızır (as)'a Musa (as)'yı vasıta kılmaksızın ledünni bir ilim vermiştir. (*) *"Biz Hızır (a.s)'a katımızdan bir vahiy vermiş ve tarafımızdan (gayba dair özel) bir ilim öğretmiştik"* (Kehf, 66). Allah Teala rahmet ve ilmi birbirinden ayırmış, rahmeti,

* İsa (as)', bir bölgede Musa (as) da başka bir bölgede peygamberdi. Firavun'un sarayında yetişmiş olmanın verdiği hiddetin izleri Musa (as)'da hala devam ediyordu, ayağa kalkıp konuştu. Ayaktayken biri ona "İnsanların en bilgilisi kim?" diye sordu. Musa (as) hemen "Ben" diye cevap verdi. "En iyi Allah bilir demedi. Bunun üzerine Allah Teala Musa (as)'yı azarladı ve kendisine Lızır (as)'dan ilim öğrenmesini emretti. Allah Teala, (Hızır (as)'a ona vereceği dersleri vahyetmişti.

"indinden" ilmi de "ledününün" den vermiştir. Rahmet ve ilm-i ledünni çalışarak elde edilemez. Allah'ın "ledüninde" olan "indinde" olandan daha yakın ve daha özeldir. Bundan dolayı Allah Teala şöyle buyurmuştur: *"De ki: Rabbim beni (girdireceğin yere) doğruluk girdirişiyle girdir. Beni (çıkaracağın yerden) doğruluk çıkarışıyla çıkar. Bana katından yardımcı bir kuvvet ver"* (İsra, 80). Allah'ın ledünnünden gelen "yardımcı kuvvet", indinden gelenden daha özel ve ona daha yakındır. Bu yüzden "Bana ledününden yardımcı bir kuvvet ver" buyurmuştur. Buradaki yardım, Allah Teala'nın peygamberi bizzat desteklemesi, indinden olan yardım ise peygamberlere müminler aracılığıyla yardım etmesidir. Nitekim ayette Allah Teala şöyle buyurmuştur: *"O, seni yardımıyla ve mü'minlerle destekleyendir"* (Enfal, 62).

İlm-i ledünni, kulluğun, emre uymanın Allah'a karşı samimi ve doğru olup O'na tam bir şekilde boyun eğmenin ve Resulullah (sav)'ın meşalesinden ilim elde etmede bütün gücü sarfetmenin meyvesidir. Allah, ilm-i ledünn'ü verdiği kimseye kitap ve sünneti anlaması için özel bir güç verir. Nitekim Ali b. Ebu Talib (ra)'e "Resulullah (sav)'ın diğer insanlara vermeyip de size verdiği özel bir ilim var mı? diye soruldu.

O da "Hayır, taneyi yaran, ruh taşıyan her varlığı yaratan Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın kuluna kitabı anlamak için verdiği anlayış gücünden başka özel birşey vermedi." Gerçek ledünni ilim işte budur.

Kitap ve sünnetten yüz çevirip ona uymayan kimsenin ilmi ise nefs, heva ve şeytan tarafındandır. O da ledünnidir. Fakat kimin tarafından ledünni? Bir ilmin Rahman tarafından verildiği ancak Resulullah (sav)'ın getirdiklerine uygunluğuyla bilinir.

Öyleyse ilm-i ledünni iki çeşittir: 1)Rahmani ledünni, 2)Nefsi ve şeytani olan ledünni. Mihenk taşı vahiydir. Resulullah (sav)'dan sonra vahiy son bulmuştur.

Musa (as) ile Hızır (as) arasında geçen olayın ilm-i ledünni ile vahiyden müstağni olunabileceğini gösterdiğini iddia etmek İslam'dan çıkaran küfür ve ilhaddir. Bunu iddia edenin katli vacibdir.

Fark şudur: Musa (as) Hızır (as)'a peygamber olarak gönderilmemiş ve Hızır (as)'ın ona uyması emredilmemiştir. Şayet emrolunsaydı Musa (as)'ya hicret edip, yanında olması gerekirdi. (*)

Bunun için Hızır (as) Musa (as)'ya:

"Sen İsrailoğullarının peygamberi Musa mısın?" diye sordu.

Hz. Muhammed (sav) ise bütün ins ve cinne gönderilmiştir. Onun risaleti, kıyamet kopuncaya kadar bütün ins ve cinne şamildir.Musa ve İsa (as) yaşasaydı, Muhammed (sav)'in ümmetinden olurlardı. İsa (as) yeryüzüne indiğinde ancak Resulullah (sav)'ın şeriatıyla hükmedecektir.

İsa (as) ile Muhammed (sav) arasındaki ilişkinin, Hızır (as)'la Musa (as) arası-

* Selef alimlerinden biri ve İbn Hacer el-Esbahani gibi muhakkik ulema, Hızır (as)'ın da Musa (as) gibi Peygamber olduğunu ispat ettikleri gibi Kehf Suresinin 82. ayeti buna işaret eder; "Ben bunu da kendiliğimden yapmadım."

ndaki ilişki gibi olduğunu iddia eden, yahut böyle bir ilişkinin Muhammed (sav) ümmetinden herhangi biriyle gerçekleşebileceğini söyleyen kimse, kelime-i şehadet getirip imanını tazelesin. Çünkü bu iddiasıyla Allah'ın dostlarından olmak şöyle dursun, İslam dininden tamamen ayrılmıştır. O ancak şeytanın dost ve yardımcılarındandır.

Bu ölçü, mutasavvıfların zındıklarıyla doğru yolda olanlarını birbirinden ayıran ölçüdür. Biraz düşünürsen sen de bilirsin.

"Bu ilmin dayanağı kendi varlığıdır." Yani nasıl diğer ilimleri öğrenme yolu isnadsa, bu ilmi elde etmenin yolu da Allah'a bağlıdır. Yoksa diğer ilimler gibi çalışmakla olmaz.

"Onu anlamak "idrak-i ayandır." Yani düşünmek ve istinbatla elde edilmez. Ancak bizzat görüp müşahede etmekle elde edilir.

"Vasfı hükümdür." Yani vasıflarına ancak kendisiyle ulaşılır. Vasıfları, ilm-i ledunniyi anlatamaz. Onun şahidi kendindendir. Varlığının delili yine kendi varlığıdır. İnnî burhan (tümden gelim) da limmî burhan (tümevarım) da kendindendir. İlm-i ledünni, her ikisini de kapsar. Bu yüzden diğer ilimlerin aksine ilm-i ledünni ile gayb arasında perde yoktur.

Mutasavvıflara göre ilm-i ledünni, Allah tarafından gelen hislerin kuvvet ve işlevini ortadan kaldırıp onların yerine geçen bir nurdur. Allah, ilm-i ledunninin nuruyla müşahede edilir. Bu nurun ortaya çıkışıyla, Allah dışındaki herşey yok olur. Onlara göre şu kudsî hadis, ilm-i ledünniyi ifade etmektedir: "Ben bir kulu sevdiğim zaman onun işiten kulağı, gören gözü olurum. Artık o kul benimle duyar, benimle görür" (Buhari, Rikak, 38).

Rahmandan gelen ilm-i ledünni, farzları yerine getirdikten sonra nafilelerle Allah'a yaklaşmanın doğurduğu muhabbet ve Peygamber (sav)'ın sünnetine uymanın sonucudur.

Şeytandan gelen ilm-i ledünni nefs, heva ve şeytanı hakim kılmanın ve vahiyden yüz çevirmenin meyvesidir.

HİKMET MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" in mertebelerinden biri de hikmet mertebesidir.

Allah Teala şöyle buyurmuştur: *"Hikmeti dilediğine verir. Hikmet verilen kimseye çok hayır verilmiştir.Bunu ancak akl-ı selim sahipleri düşünüp anlar"* (Bakara, 269).*"Allah sana kitabı ve hikmeti indirdi ve sana bilmediğin şeyleri öğretti. Allah'ın sana lütfu cidden büyüktür"* (Nisa, 113).

Allah Teala, İsa (as)hakkında da şöyle buyurmuştur: *"Ona kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek."* (Al-i İmran, 45)

Kur'an-ı Kerim'deki hikmet iki çeşittir: 1) Hiçbir şeyle bağlantısı olmayan "bağımsız hikmet"; 2) Kitaba bağlı olan hikmet.

1) Bağımsız Hikmet: Nübüvvet ve Kur'an'ı bilmektir. İbn Abbas (ra) şöyle dedi: "Hikmet, Kur'an'ı nasih-mensuh, muhkem-müteşabih, nüzul sırası ve helal-haram herşeyiyle bilmektir.

Hikmet hakkında şunları söylediler:

Dahhak: "Hikmet, Kur'an ve Kur'an'ı anlamaktır."

Mücahid: "Hikmet, Kur'an, ilim ve ince anlayıştır."

Mücahid'den gelen başka bir rivayete göre ise: "Hikmet, söz ve fiilde isabetli olmaktır."

Nehaî: "Hikmet, eşyanın manaları ve onları anlamaktır.".

Hasan: "Hikmet, Allah'ın dininde takva sahibi olmaktır."

Hasan-ı Basri, adeta hikmeti, gereği ve sonucuyla açıklamaktır, diyor.

2) Kitaba Bağlı Olan Sünnettir. Yani amel, ahlak, ahval ve hüda sünnetleri.

Şafii ve imamlardan biri de bu çeşit hikmetin sünnet olduğunu söylemiştir.

Bazılarına göre ise hikmet vahiyle hükmetmektir. Ama hikmetin sünnetle yorumlanması daha yaygın ve meşhur görüştür.

Hikmet hakkında söylenenlerin en güzeli, Mücahid ve Malik'in görüşüdür: "Hikmet söz ve fiilde isabet, hakkı bilip hakla amel etmektir." Bu da ancak

Kur'an'ı anlamak, İslam hükümleri ve iman hakikatlerini iyice anlamakla olur.

Hikmet, teorik ve pratik olmak üzere iki çeşittir:

Teorik (Nazari) Hikmet: Akıl, din, kader ve yaratılış açısından sebep sonuç ilişkisini bilmek ve eşyanın içyüzüne vakıf olmaktır.

Pratik (Ameli) Hikmet: Abdullah el-Ensarî'nin de dediği gibi, "Herşeyi yerli yerine koymaktır."

Hikmetin Dereceleri

Üç derecedir.

Birinci Derece: Herşeye hakkını verip haddi aşmaman, acele etmemen ve geç kalmamandır.

Eşyanın akıl ve dinin gerektirdiği hak ve mertebeleri kendisine ulaşması fakat aşmaması gereken sınırları, önce ve sonra hareket etmemesi gereken belli vakitleri olduğuna göre hikmet, bu üç noktaya riayetle gerçekleşir. Her mertebeye, Allah'ın koyduğu şer'i ve kaderi haklarını verip, belirlenen sınırı aşmamalısın. Eğer aşarsan hikmete aykırı hareket etmiş olursun. Bu mertebenin vaktinden önce gerçekleşmesini istememelisin. Yoksa hikmete muhalefet etmiş olursun. Belirlenen vakitten de geriye bırakmamalısın. Yoksa elinden kaçırırsın.

Bu din ve tabiat açısından sebep-sonuç ilişkisini gösteren genel bir hükümdür. Yere tohum atmadan ve sulamadan nasıl ürün alınamıyorsa, sebeplere yapışmadan da hikmet elde edilemez.

Hak sınırını aşmak,toprağı ihtiyacından fazla sulamak gibidir. Eğer toprağa ihtiyacından fazla su verilirse, tohum sular altında kalır ve ürün elde edilemez.

Mertebeye vaktinden önce ulaşmayı istemek, ekini büyüyüp olgunlaşmasından önce hasat etmek gibidir.

Aynı şekilde yemeyi, içmeyi, giyinmeyi terketmek, hikmeti ihlal, ihtiyaç duyulan sınırı aşmak da hikmet dışına çıkmak demektir.

O halde hikmet, gerekeni gereken vakitte, gerektiği gibi yapmaktır. Allah Teala Adem'e ve oğullarına hikmeti verdi. Kamil insana, babasından tam miras kalır. Yarım insana yarı pay kalır. Aradaki farkı, Allah'tan başka kimse bilemez.

Hikmet bakımından mahlukatın en üstünü peygamberlerdir. Onların da en üstünü ulu'l-azm olan peygamberlerdir. Bunların da en üstünü Hz.Muhammed (sav)'dir. Bu yüzden, Allah Teala, Hz.Muhammed (sav)'e ve ümmetine hikmet nimetini bağışladı: *"Allah sana kitabı ve hikmeti indirdi ve sana bilmediğin şeyleri öğretti"* (Nisa, 113). *"Nitekim kendi içinizden size ayetlerimizi okuyan, sizi temizleyen, size kitap ve hikmeti öğreten ve bilmediklerinizi bildiren bir peygamber gönderdik"* (Bakara, 151).

Varlıktaki dengenin ve düzenin tümü hikmete bağlıdır. Varlık ve kuldaki tüm bozukluk ve aksaklıkların sebebi de hikmeti ihlaldir. Hikmet mirasından

payını tam alan, insanların en kamili, en az pay alan da insanların en noksanı ve temel derecesinden en uzak olanıdır.

Hikmetin üç temeli vardır:

1- İlim. 2- Hilim (Sabırlı, akıllı ve ağırbaşlı olmak). 3- Teenni (Tedbirli davranmak).

Bunların zıddı ise şunlardır:

1) Cehalet, 2) Taşkınlık, 3) Acelecilik.

Cahilin, acelecilerin ve azgının hikmeti yoktur.

İkinci Derece: Allah'ı vadindeki rahmeti görmen, hükmündeki adaletin bilmen ve menetmesindeki iyiliği düşünmendir."

Yani Allah'ın vaad ve tehdidindeki hikmeti bilirsin: *"Allah zerre kadar haksızlık etmez, zerre miktarı bir iyilik olsa onu kat kat yapar ve kendi katından da büyük mükafat verir"* (Nisa, 40) ayetinde bildirdiği hükmün inceliğini anlar, tehdidindeki adaleti ve vaadindeki ihsanı görürsün, yani her şey Allah'ın hikmetiyle gerçekleşir.

Allah'ın dini hükümleri ve mahlukat üzerinde cereyan eden tabiat kanunlarındaki adaletini görmen de hikmettir. Çünkü bu kanunlar zalimlerin elinde gerçekleşirse bile, Allah'ın hükmünde hiçbir zulüm ve haksızlık yoktur. O adillerin en adilidir. Asıl zalim, kötülüğü bizzat işleyendir.

Yine menetmesindeki iyiliği anlaman da hikmettir. Çünkü Allah Teala, o kadar cömerttir ki infak etmesi hazinelerini eksiltmez. Bol bağışı elindekini azaltmaz. Eğer birisine ihsanda bulunmuşsa onda mutlaka bir hikmet vardır. Zira O cömerttir, hikmet sahibidir. Hikmetiyle cömertliği çelişmez. Allah Teala, iyilik ve ihsanını hikmetinin gerertirdiği ölçüde yerine ve zamanına uygun olarak verir. Şayet Allah, her kuluna bol bol rızık verseydi, insanlar arasında fesat çıkar ve helak olurlardı. Eğer Allah kafirlerde bir hayır görseydi, onların iman nimetini kabul edip, nankörlük etmeyeceklerini, bu nimetinden dolayı kendisine şükredeceklerini bilseydi onlara hidayet verirdi.

Bu yüzden kafirler müminlere *"Allah aramızdan şunlara mı lütfu layık gördü?"* dediklerinde Cenab-ı Hak: *"Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?"* (En'am, 53) şeklinde cevap vermiştir.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye'yi şöyle derken işittim: "Ayetteki "şakirun" vasfını alan kimseler, iman nimetinin değerini bilip verdiği bu nimetten dolayı Allah'a şükredenlerdir.

Allah Teala verdiğini de menettiğini de mutlaka bir hikmete binaen verir veya meneder. Saptırdığını da mutlaka bir hikmete binaen saptırır.

Basiretli kimse, alemde gerçekleşen olayları ve içindeki noksanlıkları düşündüğünde bunların hepsinin hikmete bağlı olduğunu görür. Dünya ve ahiret, cennet ve cehennem Allah'ın bir hikmetine binaen kurulur.

Hikmet hakkında insanlar üç görüşe ayrılmışlardır:

1- Hikmet, kulun ilminin Allah'ın ilmine, istek ve dileğinin de Allah'ın dileğine uygun olmasıdır. Bu Cebriyye'nin yorumudur. Aslında bu hikmeti tarif eden değil onu ortadan kaldıran bir yorumdur. Çünkü Allah'ın bilgisine ve isteğine uymak, hem hikmeti hem de zıddını içine alır. Mesela sefih biri, sefih olmasına rağmen ilim ve iradesi Allah'ın ilim ve iradesine muvafıktır. Cebriyye'nin tarifine göre bu adama hikmet sahibi dememiz gerekir.

2- Kaderiyye mezhebinin görüşü: "Hikmet, kulların yine kendilerine dönen menfaatleridir. Bu, Allah Teala'nın hikmet vasfını inkar edip bu vasfı mahlukatından herhangi birine vermektir.

3- Ehl-i Sünnetin görüşü: "Allah Teala'nın yaratmak ve emretmek suretiyle isteyip övdüğü gayelerdir. Bu gayeler sebebiyle birşeyi emretmiş ve takdir edip yaratmıştır. Hikmet sıfatı da diğer Semi', Basar, Kudret, İrade, İlim, Hayat ve Kelam sıfatı gibi Allah'la kaim olan bir sıfattır.

Cebriyye ve Kaderiyye'nin görüşlerini reddeden cevap başka bir yerde gelecektir.

Üçüncü Derece: İstidlalinde basirete, irşadında hakikate ve işaretinde gayeye ulaşmandır.

Menazil müellifi Herevi'nin istidlalde basirete ulaşmaktan maksadı, istidlalde ilmin en yüksek derecesine ulaşmaktır ki, bu da basirettir. Basiretteki ilimlerin kalbe nisbeti, görülen eşyanın göze nisbeti gibidir. İşte sahabeyi diğer ümmetten ayıran özellik de bu basirettir. Basiret, alimlerin derecelerinin en üst derecesidir: "De ki: İşte bu benim yolumdur. Ben Allah'a çağırıyorum. Ben ve bana uyanlar bir basiret (aydınlık bir yol) üzerindeyiz" (Yusuf, 108).

Bir başka görüşe göre ayetin manası şöyledir: "De ki; işte bu benim yolumdur. Allah'a basiretle davet ederim ve bana uyanlar da Allah'a basiretle davet ederler."

Her iki görüşe göre de peygamberin gerçek tabileri, Allah'a basiretle çağıran basiret ehlidir. Basiret ehlinden olmayanlar her ne kadar daveti kabul edip ona intisabla peygambere tabi olanlardan olsalar bile, hakikat ve emre uygunluk açısından ona uyanlardan değildirler.

"İrşadinde hakikate ulaşmandır." Bu sözüyle müellif Herevî iki şey kastetmiş olabilir: 1) Ya başkasına yol göstermede hakikata ulaşman. 2)Ya da başkası sana yol gösterdiğinde hakikate ulaşmandır.

Mana şöyledir: İşaret ettikleri zaman yalnızca istenen gayeye işaret eden ehl-i vücuddan olmandır.

Sufiler "maruf" ve "matlub" la ilgili haberlerine "işarat" ismini verirler. Çünkü marufu ifade edecek tam bir karşılık bulmak mümkün değildir. Kamil insan, gayeye işaret edebilen insandır. Bunu da ancak resminden,arzu ve hevasından vazgeçip Rabbiyle ve dînî muradıyla baki kalan kimse yapabilir. Herkesin işareti kendi marifet ve himmetine göredir. Sufilerin marifet ve himmetleri de işaretlerinden anlaşılır.

FERASET MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" mertebelerinden biri de "feraset mertebesi"dir.

"İşte bunda mütevessimin için ibretler vardır" (Hicr, 75).

Ayette geçen "mütevessimin" kelimesini Mücahid: "Ferasetli kimseler", İbn Abbas: "Bakanlar", Katade: "İbret alanlar" ve Mukatil "Düşünenler" şeklinde tefsir etmiştir. Bu görüşler arasında çelişki yoktur. Çünkü bir kişi yalanların yaşadıkları yerde bıraktıkları kalıntılara bakıp başlarına geleni düşündüğü zaman bu bakış ona feraset, ibret ve fikir verir.

Allah Teala münafıklar hakkında şöyle buyuruyor: "Biz isteseydik onları sana gösterirdik de sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun ki sen onları konuşma üsluplarından (lahnlerinden) tanırsın" (Muhammed, 30).

Birinci ayette geçen feraset, göz ve bakış feraseti, ikinci ayette geçen feraset ise kulak ve işitme ferasetidir.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye (ra)'yi şöyle derken işittim: "Allah Teala peygamberin münafıkları yüzlerinden tanımasını kendi dilemesine bağladığı halde, konuşma üsluplarından tanımasını hiçbir şarta bağlamamıştır. Hatta onları konuşmalarından tanıyacağını yeminle tekid ederek bildirmiştir: "Andolsun ki sen onları konuşma üsluplarından tanırsın. Münafıkların üslupları üstü kapalı ve imalı konuşmaktır."

"Lahn" doğru ve yanlış olmak üzere iki çeşittir. Doğru lahn de iki çeşittir:

Birincisi maharettir. Peygamber (sav)'in hadisi bu anlamdadır: "Belki de delil getirmede biriniz diğerinden daha maharetlidir" (Müslim, Akdiye, 4)

İkincisi: Üstü kapalı ve imalı konuşmaktır. Kinayeye yakın bir mana taşır. Aşağıdaki şiirde şair bu anlamda kullanmıştır:

> *Söz vardır, ben konuşmaktan, duyanlar dinlemekten hoşlanırlar ve bir değer taşır.*
>
> *Söz vardır, direk söylenir, söz vardır, imalı söylenir, sözlerin en güzeli de bu imalı söyleyiştir.*

Üçüncüsü: Gramer bakımından bozuk konuşmak. Bu da yanlış konuşmak ya da lafzın, konulduğu manada kullanılmayıp gizli bir manada kullanılmasıdır.

Allah Teala, münafıkların konuşma üsluplarından tanınacaklarına yemin etti.

Çünkü konuşanı ve zihindekileri sözlerinden tanımak, onu sima ve yüz ifadeleriyle tanımaktan daha kolaydır. Zira konuşma, konuşanın maksadını ve zihnindekilerini daha iyi ifade eder.

Feraset, 1) Bakmak 2) Duymakla ilgili olmak üzere iki çeşittir. Tirmizi'nin Ebu Said el-Hudri (ra)'den yaptığı rivaycte göre Peygamber (sav): "Müminin ferasetinden sakınınız. Çünkü o Allah'ın nuruyla bakar" buyurup şu ayeti okumuştur: *"Bunda feraset sahipleri için ibretler vardır"* (Hicr, 75).

Ferasetin Çeşitleri

"Feraset" üç çeşittir: *Birinci Feraset:* İmanî feraset. Bu mertebede bahsedilen feraset budur. İmani ferasetin sebebi Allah'ın kulun kalbine bıraktığı nurdur. Kul bu nurla hakkı ile batılı, gerekli ile gereksizi, doğru ile yalanı birbirinden ayırır. İmanî ferasetin hakikati,kalbe hücüm edip ona zıd düşen şeyleri ortadan kaldıran bir hatıradır. Bu hatıra, kalbe, arslanın avının üzerine atıldığı gibi atılır.

Bu feraset kişideki iman kuvvetine göredir. İmanı daha kuvvetli olanın feraseti de daha keskindir.

Ebu Said el-Harraz dedi ki: "Kim feraset nuruyla bakarsa hak nuruyla bakar ve sonuçta ilmini oluşturan bilgiler hakla beraber sürçme ve gafletten uzak olur. Hatta Allah kulunun lisanında hükmünü icra eder."

Vasıtî : "Feraset, kalpte parlayan nur ışınlarıdır. Bütün gayb sırlarının bilgisini teker teker kalbe yerleştirir. Neticede kul eşyayı Allah'ın gösterdiği gerçek şekliyle görüp mahlukatın iç aleminden bahseder" demiştir.

Ed-Darani de şöyle der: "Feraset, nefsin açılıp gaybın görülmesidir. Bu da iman makamlarından biridir." Mutasavvıflardan birine, "Feraset nedir?" diye soruldu. "Melekût aleminde dolaşan ve gaybın hakikatine vakıf olup mahlukatın sırlarından bahseden ruhlardır. O gördüğü şeylerden bahseder, zanna ve tahmine dayalı söz sarfetmez" diye cevap verdi.

Amr b. Nüceyd: "Şah el-Kirmani, şaşmaz ve yanılmaz, keskin bir ferasete sahipti. Gözünü haramlardan sakındıran, nefsini şehvetlerden alıkoyan,içini murakabe ile dışını da sünnete uymakla imar eden ve rızkını devamlı helalinden yiyen kimsenin feraseti şaşmaz ve yanılmaz" derdi.

Ebu Cafer el-Haddad: "Karşısında hiçbir engel, hiçbir rakıp olmadan kalbe ilk gelen şey ferasettir. Eğer karşısına kendisi gibi bir rakip çıkarsa o (feraset değil) nefsin fısıltısıyla karışmış bir vesvesedir."

Ebu Hafs en-Neysaburî: "Hiç kimsenin feraset sahibi olduğunu iddia etmesi doğru değildir. Fakat başkasının ferasetinden sakınılabilir. Çünkü Nebi (sav): "Feraset sahibi olunuz" değil "müminin ferasetinden sakınınız. Çünkü Allah'ın nuruyla bakar" (Tirmizi, Tefsir, 16) buyurmuştur. O halde ferasetten sakınması gereken bir kimsenin ferasete sahip olduğunu iddia etmesi nasıl doğru olabilir?

Ahmed b. Asım el-Antakî: "Sadıklarla oturup kalktığınız zaman onların yanında doğrulukla oturup kalkınız. Çünkü sadıklar kalplerin casuslarıdır. Siz hiç farkında

olmadan kalblerinize girip çıkarlar."

"Cüneyd, birgün insanlara nasihatta bulunuyordu. Şekil ve kıyafet değiştirmiş hristiyan bir genç önünde durdu ve "Ey Şeyh! Nebi (as)'nin "Mü'minin ferasetinden sakınınız. Çünkü o Allah'ın nuruyla bakar" sözünün anlamı nedir?" diye sordu. Cüneyd başını önüne eğip sustu. Sonra ona doğru bakıp: "Müslüman ol, İslam'a girme zamanın geldi" dedi. Bu cevap üzerine genç hemen müslüman oldu.

Eski semavî kitapların birinde şöyle denilmektedir "Sıddık, feraseti şaşmayan kimsedir."

İbn Mes'ud (ra) dedi ki: "İnsanların en ferasetlisi şu üç kişidir: Aziz, Şuayb, (as)'ın kızı ve Ebu Bekir (ra). Aziz (köle olarak satın aldığı henüz küçük yaştaki) Yusuf (as) hakkında karısına: *"Ona güzel bak, belki bize faydası olur, Yahut da onu evlat ediniriz"* (Yusuf, 21) dedi. Şuayb (as)'ın kızı babasına Musa (as) hakkında *"Onu ücretli olarak tut"* (Kasas, 26) dedi. Ebu Bekir (ra) de, yerine Ömer (ra)'i halife olarak bıraktı. İşte bu ileri görüşlülüklerinden dolayı adı geçen üç kişi, insanların en ferasetlisidirler.

Diğer bir rivayete göre üçüncüsü Firavun'un karısıdır. Çünkü o (Firavun'un adamları küçük Musa'yı alıp Firavun'a getirdiklerinde) kocasına: *"Benim de senin de gözün aydın olsun. Onu öldürmeyiniz belki size faydalı olur yahut onu oğul ediniriz"* (Kasas, 9) demişti.

Muhammed (sav) ümmetinin en ferasetlisi Ebu Bekir (ra)'dir. Ondan sonra Ömer b. Hattab (ra) gelir. Hz. Ömer'in ferasetini gösteren olaylar meşhurdur. Çünkü bir konuda "Zannederim şöyledir" dediği zaman o iş mutlaka onun dediği gibi olurdu. Bazı konularda Rabbine muvafakat etmesi de zaten onun ferasetini göstermeye yeter.

Birgün Sevad b. Karib, Hz.Ömer (ra)'in yanına geldi. Hz. Ömer, Sevad'ı tanımıyordu. Yanındakilere: "Ya benim tahminim yanlış ya da bu adam kahin veya cahiliyyet döneminde kahindi" dedi. Huzuruna oturunca Hz. Ömer (ra) Sevad'a kahin olup olmadığını sordu. Sevad bu soru karşısında şaşırarak:

" Subhanallah! Ey müminlerin emiri! Ben arkadaşlarımdan hiçbirini senin beni karşıladığın gibi karşılamadım" şeklinde kaçamak cevap verdi.

Hz. Ömer ısrarla:

"Cahiliyyet döneminde içinde bulunduğumuz durum kehanetten daha kötüydü. Fakat asıl sen benim soruma cevap ver" deyince:

"Evet, doğru ey müminlerin emiri. Ben cahiliyye döneminde kahindim" dedi ve eski günlerini anlattı.

Osman b. Affan (ra) da sadık, ferasetli bir zat idi. Enes b. Malik (ra) anlatıyor: "Birgün Osman b. Affan (ra)'ın yanına girdim. Onun yanına giderken yolda bir kadın görüp güzelliklerini düşünmüştüm. Ben yanına girince Osman (ra) :

"Biriniz gözlerinde apaçık zina eseri olduğu halde yanıma giriyor" dedi. Bu söz üzerine ben:

"Yoksa Resulullah (sav)'tan sonra vahiy mi geliyor?" deyince:

"Hayır, Rasulullah (sav)'tan sonra vahiy yok. Fakat tebsıra (görme, ayırma gücü) burhan (delil) ve doğru feraset var" cevabını verdi. Bunlar müminin kalbinin mütmain olduğu şeylere dayanmayan rivayetlerdir. Özellikle Resulullah (sav)'ın hizmetinde bulunan Enes (ra)'e böyle bir rivayet nisbet edilemez. Bu halde bu feraset değil ancak gaybı bilmek olabilir. Vahiy veya gaybı bilme olmadan Osman (ra) bu zinanın kesin olduğunu nasıl bilecek? Hepsi geçersizdir.

Sahabenin feraseti en doğru ferasettir.

İmanî ferasetin aslı, Allah'ın, kullarından dilediğine verdiği bir hayat ve nurdur. Kalp, bu hayatla dirilir, bu nur ile nurlanır ve artık o kalbin feraseti neredeyse şaşmaz, yanılmaz hale gelir. Allah Teala buyurdu: *"Ölü iken kalbini diriltip insanlar arasında yürürken önünü aydınlatacak bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, karanlıklarda kalıp çıkamayan kimsenin durumu gibi midir?"* (En'am, 122). O kimsenin kalbi cehalet ve küfürden dolayı ölü idi. Allah onu ilim ve imanla diriltti. Kur'an ve imanı, insanlar arasında doğru yolu gösterecek, karanlıkta yürümelerini sağlayacak bir nur yaptı. En iyisini Allah bilir.

İkinci Feraset: Riyazat, açlık, uykusuzluk ve nefsî istekleri terketme ferasetidir. Gerçekten nefis engellerden sıyrılınca bu sıyrılışı nisbetinde feraset ve keşfe sahip olur. Bu feraset hem müminde hem de kafirde bulunabilir. Bir kimsenin mümin veya veli olduğunu göstermez. Fakat cahillerin çoğu bu ferasete aldanıp o kimseyi mümin veya veli zannederler. Bu ferasetle ilgili hristiyan ruhbanlarının başından geçen birçok olay vardır. Ama onların feraseti ne faydalı gerçeği ne de doğru yolu gösteren bir ferasettir. Keşifleri sadece idarecilerin, rüya yorumcularının, doktor ve benzerlerinin sahip olduğu feraset kabilindendir.

Doktorların, mesleklerinde gösterdikleri maharetten kaynaklanan ferasetleri vardır. Bu ferasete vakıf olmak isteyen tıp tarihini ve doktorlarla ilgili haberleri incelesin. Tıp ilminin yaklaşık yarısı sadık ferasetle ilgilidir. Bu ferasetle birlikte tecrübe de bulunur.

Üçüncü Feraset: Halkî (yaratılışla ilgili) ferasettir. Doktorlar ve başkaları bu ferasetle ilgili eserler kaleme almışlar ve -Allah'ın hikmeti gereği yaratılış özellikleriyle huylar arasında bağlantı bulunduğu için- kişinin yaratılış özelliklerinden hareketle huylarını tesbit etme yoluna gitmişlerdir. Mesela bir kimsenin kafasının alışılmışın dışında küçük olması onun aklının kısa, kibirli ve vurdumduymaz olduğunu gösterir. Omuzlarının geniş olması anlayışlı ve tahammüllü; dar olması aceleci ve sabırsız olduğuna delalet eder. Gözlerin sönük, bakışların ölgün olması sahibinin tembel, aptal ve uyuşuk olduğunu; gözlerin çok beyaz bununla beraber kırmızıya çalar olması sahibinin cesur, atılgan ve zeki olduğunu hem kırmızı olması hem de devamlı dönüp durması hain tuzakçı ve hilekar olduğunu gösterir.

Feraset çoğunlukla göze bağlıdır. Çünkü göz kalbin aynası, kalpteki düşüncelerin göstergesidir. Gözden sonra dil gelir. Zira dil kalbin elçisi ve tercümanıdır. Kumral birini gözünün mavi olması onun aşağılık ve değersizliğini; gözde görülen vahşet de sahibinin kötü niyetli olduğunu gösterir.

Bu ferasetin aslı yaratılış ve şekil düzgünlüğüdür. Yaratılış ve şekil düzgünlüğü karakter ve ruh düzgünlüğünden kaynaklanır. Yaratılışı düzgün olanın huyları ve yaptığı işler de düzgün olur. Yaratılış ve şekildeki sapma oranında ahlak ve amel-

lerde de sapma meydana gelir.

Yukarıda söylediklerimiz nefis, kendi tabiatıyla başbaşa bırakıldığında geçerlidir. Fakat düzgün tabiat ve şekle sahip bir kimse -dört ayaklı hayvan bile olsa- beraber olduğu, birlikte yaşadığı, içli-dışlı olduğu kimselerin huyunu alıp ahlak ve amelce en kötü insanlardan olabilir. Bu huy ve fiiller daha sonra kendisinde tabiat haline gelir ve bundan kurtulması ya mümkün olmaz ya da çok zor olur.

Düzgün tabiat ve şekle sahip olmayan bir kimse de kamil insanlarla sohbet etmek, onlarla içli-dışlı olmak suretiyle iyi huy ve fiiller kazanabilir. Bu huylar daha sonra kişinin tabiatı gibi olur. Çünkü çalışıp çabalayarak yeni huy ve melekeler elde etmek mümkündür.

İnsanın bu konuyu iyi düşünmesi ve meydana gelen herhangi bir işte acele karar verip "Bu bir ferasettir" dememesi gerekir. Çünkü bu anda karar verenin hatası çok olur. Zira bu alametler sadece sebeptir. Mutlaka öyle olmasını gerektirmez.Bazan bir engel olduğu veya bir şart bulunmadığı için, hükümler sebeplerden geri kalabilir. Sebep mevcut olduğu halde hüküm gerçekleşmeyebilir.

Feraset sahibinin feraseti, göz, kulak, kalp olmak üzere üç organıyla alakalıdır. Göz, işaret ve alametler içindir. Kulak, açığıyla kapalısıyla, konuşulanıyla, anlaşılanıyla, kastedileniyle işaret edileniyle her türlü söz içindir. Kalp ise nüfuz etmek içindir. Görülen ve duyulan şeylerden, görülmeyen ve gizli olan şeyleri istidlal eder ve gözlerinin gerisindekilere nüfuz eder. Sarrafın, paranın dış görünüşünden hareketle içine nüfuz ettiği ve sahte olup olmadığını anladığı gibi ferasetli kimse de dış şekil ve alametlerden hareketle ruhun ve kalbin içine nüfuz eder. Onun, ruhları gölge ve hayallerden ayırdetmesi, sarrafın sikke ve paranın dışına bakıp cevherini anlaması gibidir.

Muhaddislerin tenkidi de böyledir. Çünkü uydurma bir metnin başına güneş gibi açık bir sened gelebilir. Gümüş kaplamanın altındaki karışımı sarrafın çıkardığı gibi bunu da ancak hadis tenkitçileri çıkarabilir.

Yine söz, fiil ve hallerinde doğru olanla yalancı olanın ayırdetme feraseti de böyledir.

Ferasetin iki sebebi vardır:

1) Feraset sahibinin zihninin iyi olması, kalbinin konsantre olması ve üstün bir zekaya sahip olması.

2) Feraset gösterilecek şeye ait delil ve alametlerin ortaya çıkması. Bu iki sebep birleşince kulun feraseti neredeyse şaşmaz. Bu iki sebep bulunamayınca feraset neredeyse hiç doğru çıkmaz. Sebeplerden biri kuvvetli diğeri zayıf olunca kulun feraseti, zayıflıkla kuvvetlilik arasında gelip gider.

İyas b Muaviye en ferasetli insanlardandı. Onunla ilgili meşhur olaylar anlatılır. Şafii (ra) de büyük feraset sahibi idi. Bu görüşe göre Şafii (ra)'nin feraset hakkında eserleri vardır.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye (ra)'nin ferasetini gösteren birçok garip olayı gördüm. Benim görmediklerim de gördüklerimden kat kat fazladır.

İbn Teymiyye 699 yılında arkadaşlarına Tatarların Şam'a gireceklerini ve müslüman ordularının kırılacağını bildirdi. Dımeşk (Şam)'de genel bir katliam ve esirliğin olmayacağını, Tatar ordusunun, hırs ve hiddetinin sadece mal elde etmek olduğunu söyledi. Bu haberi verdiğinde daha Tatar ordusu harekete geçmeyi bile düşünmüyordu.

702 yılında Tatarlar harekete geçip Şam tarafına yönelince, bu kez de halka ve yöneticilere Tatarların yenileceğini müslümanların galip geleceğini bildirdi. Bu haberini tekid için defalarca yemin etti. İbn Teymiyye'nin bu kesin ifadesine karşı ona şöyle dediler:

"İnşaallah (Allah dilerse) de.

"İnşaallah diyorum, ama bu inşaallah sözünü Allah diledi, bu iş mutlâka olacak manasına söylüyorum. Yoksa Allah dilerse olur, dilemezse olmaz manasına söylemiyorum."

Ben şu sözleri bizzat kendisinden duydum. Dedi ki: "Onlar fazla üsteleyince: Daha fazla üzerime gelmeyin, üstelemeyin. Allah Teala levh-i mahfuz'da tatarların yenileceklerini ve İslam ordularının muzaffer olacağını yazdı dedim." İbn Teymiyye devamında şöyle dedi: "Böylece bazı yönetici ve askerlere, daha savaşa çıkıp düşmanla karşılaşmadan zafer sevincini tattırdım."

Onun bu iki olayda görülen feraseti bereketli yağmur gibidir.

Zaman geçip işler aleyhine dönünce İbn Teymiyye öldürülmek kastıyla Mısır'a kaçırıldı. Arkadaşları uğurlamak için geldiklerinde şöyle dediler:

"Muhakkak ki Mısır halkı seni öldürecek. Bize bununla ilgili birçok haber geldi."

"Allah'a yemin ederim ki, onlar bu isteklerine ebediyyen ulaşamayacaklar."

"Peki seni hapsedecekler mi?"

"Evet, uzun süre hapiste kalacağım. Sonra çıkıp insanlara Peygamberimizin sünnetini anlatacağım."

Bu sözleri bizzat kendisinden işittim.

İbn Teymiyye'nin Çaşingir lakaplı düşmanı melik olunca onun başa geçtiğini İbn Teymiyye'ye haber verdiler ve şöyle dediler:

"İşte Çaşingir şimdi senin canına okuyacak."

İbn Teymiyye hemen şükür secdesine kapandı ve uzun süre başını secdeden kaldırmadı. Kendisine: "Bu secdeyi niçin yaptın?" diye sorulunca şu cevabı verdi: "Bu onun zilletinin başlangıcı, şu andan itibaren izzetten ayrılışı ve akıbetinin yaklaşmasıdır." Bu ne zaman olacak diye sorulunca: "Çaşingir'in ordusu hiç durmadan savaşacak sonuçta mağlup olacak" dedi. Ve iş tıpkı İbn Teymiyye'nin dediği gibi gerçekleşti.

Bir keresinde şöyle dedi: "Bazı arkadaşlarım yanıma geliyor. Ben onların yüzlerinde ve gözlerinde daha önce görmediğim alametler görüyorum."

Ben -veya bir başkası- "Bu değişiklikleri keşke haber verseniz" dedim. O şöyle dedi: "Valilere gelecekten haber veren kimseler gibi haber vermemi mi istiyorsunuz?"

Birgün ona: "Eğer bize böyle davransaydın bizim doğruyu bulmamızda daha etkili olurdu" dedim. Bunun üzerine: "Siz buna bir cuma -veya bir ay- dayanamazsınız" dedi.

İbn Teymiyye bana defalarca kendi kendime karar verip hiç kimseye bahsetmediğim gizli işlerimi haber verdi.

Gelecekte meydana gelecek birtakım büyük olayları bildirdi. Fakat vaktini belirtmedi. Bu olaylardan bir kısmının gerçekleştiğini gördüm, diğerlerinin de gerçekleşmesini bekliyorum.

İbn Teymiyye'nin yaşça büyük arkadaşlarının müşahedeleri benim müşahedemden kat kat fazladır.

Ferasetin Tarifi

Menazil sahibi Herevi şöyle dedi: "Feraset, görülenle istidlal etmeksizin gaybın hükmünü idrak etmektir."

Görülenle İstidlal Etmeksizin

Görülenden hareketle görülmeyene istidlal edebilme, iyi-kötü, mümin-kafir herkeste bulunabilir. Mesela gök gürültüsü ve şimşek çakışı yağmura, ufuk tarafından başlayıp açık denize doğru gelen karaltı da fırtınaya delalet eder. İdrar tahlili ve hastanın rengi onun haline delalet eder.

Bu konu çoğu kimsenin aklının aciz kaldığı, çok azının bilebildiği derin konularda da olur. Mesela adamın yaşayış tarzı ve güncel hayatından dünyadaki sonunun iyi mi kötü mü olduğu anlaşılır. Bu istidlal ya tam olarak uyar veya doğruya yaklaşır.

İşte bu feraset sufilerin üzerinde konuştukları ferasetten farklıdır. Bu ferasetin bir türüdür. Fakat onların ferasetlerinden başkadır. Tıp, sanat, ziraat vb. konularda edinilen tecrübeleri de bu ferasete dahildir. En iyisini Allah bilir.

Ferasetin Dereceleri: Üç Derecedir

Birinci Derece: "Nadiren meydana gelen feraset. Allah'ın zikrinden uzak olanın diline ömründe bir defa düşer. Sadık mürid ihtiyacından dolayı ona kulak verir. Bu sözün niçin ve kim tarafından söylendiğine bakmaz. Bu, kehanet ve benzerlerinden tamamen farklı birşey değildir. Çünkü bu işler kaynaktan sadır olmaz. İlimden de sadır olmaz.

Menazil müellifi, ferasetin bu neviyle şunu kastediyor: "Bu feraset, kalp ehlinin uyanıklığından mahrum olan gafillerin dillerinde geçen ferasettir. Bundan dolayı müellif, "Vahşi lisanın üzerine nadiren gelen şeydir" demiştir. Bu lisan Allah'ın zikrinden uzaktır. Sahibinin kalbi Allah'ın zikriyle mutmain olmamıştır. Bu yüzden feraset ömründe bir kere münkeşif olarak dilinden dökülür. Bu da nadirdir. Atanı olmayan bir atıştır.

Sadık müridin ihtiyacından dolayı. Gafilin dilinde meydana gelmesine işaret etmiştir.Bu da sadık müridin ona ihtiyacı olmasıdır. Onu başkasının dilinde duyduğunda ona değer verir.

Bu sözün söyleniş sebebi üzerinde durmaz. Ferasetin ulaştığı şahıs, bu sözün niçin söylendiğini bilmez. Onu daha önce kesik kesik dinlemiş ve sadece harflerini duymuştur.

Feraset Sahibine Önem Vermez

Çünkü o burada değildir.

Ben derim ki bu, uğurlu sayma cinsindendir. Peygamber (sav) birşeyi uğurlu saymayı sever ve bundan hoşlanırdı. Uğursuz sayma da bundandır. Fakat müminler hiçbir şeyi uğursuz saymazlardı. Çünkü birşeyi uğursuz saymak Allah'a şirk koşmaktır. Bu uğursuz saydığı şey, o kişiyi ihtiyacından ve maksadından başka bir tarafa yönlendirmez. Bilakis Allah'a güvenir ve ona tevekkül eder. Uğursuzluğun şerrini Allah'a tevekkül etmekle defeder.

Sahiheyn'de İbn Mesud (ra) Peygamber (sav)'den rivayet ettiğine göre Nebi (sav) şöyle buyurmuştur: "Uğrusuz saymak şirktir. Halbuki bazı şeyleri uğursuz sayma duygusu az da olsa kalbinden geçmeyenimiz yoktur. Fakat Allah bu duyguyu tevekkülle giderir" (Tirmizi, Siyer, 47; Ebu Davud, Tıp, 24; İbn Mace, Tıp, 43).

Bu, "uğursuz sayma duygusu kalbinden geçmeyenimiz yoktur. Fakat Allah tevekkülle bu duyguyu ortadan kaldırır" sözü İbn Mesud'un sözü olup hadise sonradan ilave edilmiştir. Bu hadisi açıklamak için gelmiştir.

Uyanık olan ferasetin şaşılacak taraflarını görür ve duyar. Bu konuşanın diline bazen meleğin bazan da şeytanın ilkasıdır.

Melekî ilham; müjdelemek, sakındırmak ve uyarmak,

Şeytanî ilham; üzmek, korkutmak, gayeye ulaşmaya engel olmak ve şirktir.

Himmet ve azimet sahibi, uğursuzluğa bağlı kalmaz. Himmetini o yöne çevirmez. Sevindirici birşey duyduğunda onunla sevinir. Ümidi kuvvetlenir, istikballe ilgili düşünceleri güzelleşir. Allah'a hamdedip bu nimeti tamamlamasını ister. O nimeti elde edebilmek için Allah'dan yardım ister. Üzücü birşey duyduğunda bu kötülükten Allah'a sığınır, O'na güvenir, O'na tevekkül eder, O'na yönelir ve şöyle der: "Allah'ım! Senin uğursuz saymandan başka uğursuzluk yoktur, senin verdiğin hayırdan başka da hayır yoktur.Senden başka ilah yoktur. İyilikleri ancak sen verir, kötülükleri ancak sen giderirsin. Güç ve kuvvet ancak seninledir."

Kim uğursuzluğu kalbine put yaparsa ve bütün himmetini buna bağlarsa zararı faydasından kat kat fazladır.

Bu kehanetten farklı birşey değildir. Yani bu kehanet cinsindendir. Eski-yeni bütün kahinlerin halleri bilinmektedir. Onların yaptıkları iş, fısıltılarına kulak verdikleri şeytan kardeşleri vasıtasıyla bir çeşit gaybdan haber vermektir. Bugün hala varlıklarını sürdürmektedirler. Nübüvvet nurunun gizlendiği zaman ve mekanlarda çoğalırlar. Bu yüzden en çok cahiliyye devrinde ve cehaletin hüküm sürdüğü bütün zaman, mekan ve toplumlarda bulunurlar. Gaybî haberleri bilme oranları

şeytanlarla olan irtibatları, onlara itaat ve kulukları nisbetindedir.

Ve benzerleri. Yani kehanete benzer, kumda çizgi çizmek, katır boncuğu ve çakıl taşı atmak, kuş uçurup eğer sağdan uçarsa uğurlu, soldan uçarsa uğursuz saymak, -şeriata uygun olan değil de- şirk ifade eden kur'a çekimi, fal oklarıyla kısmet arama ve bunların dışındaki sonları hüsran ve helak olan müşrik ve cahil kimselerin yapıştıkları işler.

Çünkü bu işler kaynaktan sadır olmaz. Yani kendisinden sadece hak sadır olan hakikat kaynağından sadır olmaz. Bu işler Allah'a dayanarak yapılmaz.

İlimden de sadır olmaz. Yani bu işler zan ve tahminden ibarettir. İlim ve yakînden kaynaklanmaz. Bu işleri yapan devamlı şüphe içindedir. Hiçbir işinde de aydınlık bir yol üzerinde değildir.

Varlığı yönlendirmez. Yani bu işleri sahibine yönlendiren hakiki varlık değildir. O; boş, ortada olmayan bir aldatmadan ibarettir. Ehli vücudun dışındakiler bunu bilmez.

İkinci Feraset: İman ağacından toplanan halin sıhhatinden doğan ve keşif nurunda parlayan feraset

Bu çeşit feraset sadece iman ehline aittir. Bu yüzden "iman ağacından toplanır" ifadesini kullandı ve imanı ağaca benzetti. Çünkü ağaç büyüyüp gelişir, suladıkça güzelleşir. Rabbinin izniyle yemişi her zaman devşirilir. Kökleri sapasağlam yere bağlanmış, dalları ise semadadır. Kim temiz, güzel kalp toprağına iman fidanı diker, bu fidanı da ihlas, doğruluk ve emre itaat suyuyla sularsa oluşan bu ağacın meyvalarından bazıları da feraset olur.

Halin sihhatinden doğar. Yani ferasetin doğruluğu halin doğruluğundan kaynaklanır. Hal doğru ve güzel oldukça feraset de doğru ve güzel olur.

Keşif nurundan parlar. Yani, keşif nuru feraset doğuran kaynaklardan biridir. Hatta ferasetin aslı keşif nurudur. Ferasetin kuvveti, işte bu keşif nurunun kuvvetine ve zayıflığına göre değişir. Keşif nurunun zayıf veya kuvvetli olması da maddesinin zayıf ya da kuvvetli olmasına göre değişir.

Üçüncü Derece: Seri (gizli) feraset

Bu feraset bir düşünce sonucu oluşmaz. Açıkça veya sambol olarak seçkin dilde kendiliğinden meydana gelir."

"Seriyye" lafzından iki mana anlaşılabilir:

1) Yücelik, yani şerefli feraset: Çünkü seri adam şerefli adamdır. Çoğulu "surat"dır. -iki yorumdan birine göre- şu ayetteki şeri de bu anlamdadır: *"Rabbin içinde bulunanı şerefli kılmıştır"* (Meryem, 24). Yani itaat edilen bir efendi kıldı ki o da İsa (as)'dır. Buna göre "seriye", seriyye" veznindendir.

2) Sır, yani zahirle ilgili değil sırlarla ilgili feraset. Bu durumda seriye "şeribe ve mekise" venzindedir.

Onu Düşünce Çekmez

Yani o düşünce sonucu meydana gelmiz. Bilakis sebebi bilinmeyen bir akınla

kalbe hücum eder.

Seçkin Dile

Yani seçilmiş, başkalarına üstün tutulmuş dile.

Açıkça veya Sembol Olarak

Yani bu seçkin dil, sahip olduğu yüksek ferasetle gaybî işleri bazan açıkça haber verir. Bazan da halini gizlemek ve verdiği haberin yayılmasını veya ehil olmayan kimselere ulaşmasını önlemek için ya da başka sebeplerden dolayı işaret ve sembolle bildirir. Allah en iyisini bilir.

TA'ZİM MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" in mertebelerinden biri de "ta'zim" mertebesidir.

Bu mertebe Allah Teala'yı tanımaya bağlıdır. Kişinin kalbindeki Rabbine olan saygısı O'nu tanıması ölçüsündedir. İnsanların en çok Allah'ı tanıyanı O'nu en çok ta'zim eden ve yüceltenidir. Allah Teala, kendisini hakkıyla tazim etmeyen, hakkıyla tanıyıp bilmeyen, gerçek vasıflarıyla vasıflandırmayan kimseleri yermiştir. Alimlerin şu ayetle ilgili görüşleri bu meyandadır: *"Ne oluyorsunuz ki, Allah'a vakarı yakıştıramıyorsunuz?"* (Nuh, 13.) ayeti hakkındaki görüşler şöyledir:

İbn Abbas ve Mücahid: "Ne oluyorsunuz ki, Allah'a büyüklüğü yakıştıramıyorsunuz?"

Said b. Cübeyr: "Ne oluyorsunuz ki, Allah'ı hakkıyla ta'zim etmiyorsunuz?"

Kelbî: "Ne oluyorsunuz ki, Allah'ın azametinden korkmuyorsunuz?"

Begavî: "Ayetteki "reca" korkmak, "vakar" ise büyüklük manasına gelir. Vakar, büyüklemek, yüceltmek manasına gelen "tevkir"den türemiş bir isimdir."

Hasan el-Basrî: "Size ne oluyor ki Allah Teala'yı hakkıyla bilip nimetine şükretmiyorsunuz?"

İbadetin ruhu, sevgi ve yüceltmektir. İkisinden biri diğerinden ayrılırsa ibadet ortadan kalkar. Bu iki vasıf, sevilip yüceltilen varlığı övme vasfıyla birleşirse işte gerçek hamd bu olur.

Ta'zimin Dereceleri

Menazil müellifi el-Ensarî der ki: "Ta'zim, Allah'ın yüceliğini bilip, bu yücelik karşısında boyun eğmektir. Tazim üç derecedir:

Birinci Derece: Emir ve nehye saygı (boyun eğme.) Bu, emir ve nehye, uzaklaştıran bir ruhsatla karşı gelinmemesi, aşırıya varan bi titizlikle karşılanmaması ve onlara boyun eğmeyi zayıflatacak bir şekilde yorumlanmamasıdır."

Burada emir ve nehye saygıya ters düşen iki şey var:

1) Sahibini emre ve nehye tam bir şekilde sarılmaktan alıkoyan ruhsat.

2) Kişinin emir ve nehiy sınırlarını aşmasına sebep olan taşkınlık.

Birincisi tefrit, ikincisi ifrattır.

Allah'ın sana emrettiği her şeyde mutlaka şeytanın iki dürtmesi vardır. Şeytan seni ya o işi yapmamaya ya da ifrata ve taşkınlığa sevkeder. Vadinin iki tepe, hidayetin iki sapıklık, orta noktanın yerilen iki uç nokta arasında olduğu gibi, Allah'ın dini de ondan uzaklaşmak ve aşırıya gitmek arasındadır. Birincisi; sınıra ulaşamadığı, ikincisi de sınırı aştığı için kaybetmiş olur.

Allah Teala, *"Ey kitap ehli! Haksız olarak dininizde taşkınlık etmeyin"* (Maide, 77) ayetiyle aşırı gitmeyi ve taşkınlığı yasaklamıştır. "Taşkınlık" iki çeşittir:

Birincisi: Kasıtlı olarak namaza bir rekat ilavc eden, oruç tutulması yasak olan günler de dahil olmak üzere bütün yıl boyunca oruç tutan, mancınıkta kullanılan büyük kayaları şeytan taşlamada kullanan, Safa ile Merve arasını (yedi yerine) on kere koşan ya da buna benzer işler yapanların aşırılığı gibi kulu itaatkar olmaktan çıkaran taşkınlıklar.

İkincisi: Bütün geceyi ibadetle geçirmek, yasaklanan günler hariç bütün yıl boyunca oruç tutmak, ibadet ve (günlük) zikirde nefse zulmetmek gibi vücudu aşırı derecede yorup zayıf düşürmesinden korkulan taşkınlık. Nebi (sav) bu tür aşırılık hakkında şöyle buyurmuştur: "Bu İslam dini kolaylık dinidir. Kimse dinle boy ölçüşmeye kalkmasın, çünkü sonuçta kaybeder. Doğru olun, mutedil davranın. Kolaylaştırın. Sabah, akşam ve gecenin bir kısmında Allah'tan yardım dileyin."(Buhari, İman, 29) Yani, bu üç vakitte ibadetleri yapmak suretiyle Allah'a tam bir şekilde itaatı sağlayabilmek için Allah'tan yardım isteyin. Çünkü yolcu yolculuğunu kısa sürede tamamlaması için yardım talebinde bulunur.

Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizden biriniz dinç olduğu müddetçe namaz kılsın. Yorulunca yatıp uyusun." Her iki hadisi de Buhari rivayet etmiştir (Ebu Davud, Salat, 308).

Müslim'in Sahih'inde Peygamber (sav)'den şu hadis rivayet olunmuştur: "Dinde ince eleyip sık dokuyan helak olmuştur" (Müslim, İlim, 4; Ebu Davud, Sünne, 5). -Bunu üç kere söyledi- Bunlar da dinde aşırı giden kimselerdir. Peygamberimiz (sav)'in şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "Siz güç yetirebildiğiniz amelleri yapınız. Allah'a yemin ederim ki siz usanmadıkça Allah sizin yaptığınız ibadetlerden usanmaz" (Müslim, Musafirin, 220).

Sünen'de rivayet olunan bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: "Bu din sağlamdır. Yumuşaklıkla ve mutedil olarak dine sarıl. Nefsine Allah'a ibadet etmeye karşı kin tutturma, onu ibadete düşman etme" (Müsned, VI/199) veya buna benzer bir söz söylenmiştir.

Emir ve Nehyin İtaatı Zayıflatacak Bir Sebebe Yorumlanması

Bazılarının, "İçki; kini, buğzu doğurduğu ve fesadı ortaya çıkardığı için haram edilmiştir, bunlardan emin olunursa içmek caizdir" yorumu gibi emir ve nehyi ortadan kaldıracak bir yoruma girmemektir.Nitekim şiirde şöyle denilmiştir:

Şarabı iyi kavra. Onu içindeki lezzetler değil,

Sarhoşluk veren sebepler haram kılar.

Hidayetten saptıran bir sarhoşluk vermedikten sonra
Bardağın içindeki ha şarap olmuş ha su, ne farkeder?

Bu işte o kadar ileri gidildi ki bazı kavimlerin toptan dinden çıkmasına kadar vardı. Bir grup alim de üzümden yapılmış şarabın dışındakilerin haramlığını sarhoşluk verme illetine bağladılar. Sarhoş etmediği müddetçe istenildiği kadar içilebilir, dediler.

İtaatı zayıflatan illetlerden biri de hükmü zayıf bir illetle sebeblendirmektir. Halbuki bu hükmü vermeye sevkeden amil gerçekte o illet değildir. Kul, bunu hükmün illeti zannedince itaati zayıflar.

Mutasavvıflar, bu mahzurdan korktukları için yükümlülüklerin illetini düşünmeme yolunu tutmuşlardır.

Eski kitapların birinde şöyle denilmiştir: "Ey İsrailoğulları! Rabbimiz niçin emretti? demeyiniz. Ne emretti deyiniz."

Kul, illeti ortaya çıkıncaya kadar emri yerine getirmiş olmazsa itaat etmiş olmaz. En azından emre itaat duygusu zayıflar.

Mesela kul, ibadetlerin ve yükümlülüklerin hikmetlerine bakar, kalben konsantre olmayı ve bu hal içinde Allah'a yönelmeyi ibadet ve yükümlülüklerinin illeti sayıp "Ben araçla değil amaçla uğraşıyorum" der ve kalbini ibadetlere sadece konsantre etmekle meşgul olursa yine ibadet ve yükümlülükleri geçersiz sayar. Emri itaati gideren bir sebebe bağladığı için yükümlülüklerini yerine getirmez.

Bütün bunlar emir ve nehyi ta'zim etmekten, onları hakkıyla yerine getirmemekten kaynaklanıyor. Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği birçok gruba fitne ve fesat bu noktadan gider. Yanlış illetlerin, itaat ve boyun eğmeyi ne kadar zayıflattığını ancak Allah bilir. Bu grupların geçersiz saydığı nice emirler, mübahlaştırdığı nice nehiyler ve haram kıldığı nice mübahlar var. İşte selefin ittifakla yerdiği budur.

İkinci Derece: "Hükme tazim."

Hükümde ta'zim, hükümde hiçbir eğrilik aramamak, hükmü ilimle iptal etmemek ve bedeli kabul etmemektir."

Birinci derece dini hükümlere saygıyı içermekte idi. Bu derece ise kaderî hükümlere ta'zimi kapsar.Bu yüzden musannıf "hüküm" ismini bu dereceye has kılmıştır. Kulun, Allah'ın dini hükmüne nasıl ta'zimle riayet etmesi gerekiyorsa aynı şekilde kaderî hükmüne de tazimle riayet etmesi gerekir. Musannıf el-Ensarî kaderî hükmün ta'zimi ile ilgili üç noktayı şöyle açıkladı:

Birincisi: " Hükümde hiçbir eğrilik aramamak."

Hükümde hiçbir noksanlık aramamak ya da hiçbir eğrilik görmemek. Bilakis tamamını doğru kabul etmek. Çünkü bu kendisinde hiçbir noksanlığın bulunmadığı hikmet kaynağından sadır olmuştur. Bu insanların kavramakta gerçekten güçlük çektikleri bir konudur.

Kaderi inkar edenler şöyle dediler: "Rahmanın yarattığında ne bir noksanlık ne de bir zıtlık vardır. Küfür ve günahlar en büyük zıtlık ve eğrilik içerdiklerine göre onlar Allah'ın yaratması, dilemesi ve kaderiyle meydana gelmemiştir."

Bunların karşısındaki grup ise: "Hayır, küfür ve günahlar Rahman'ın yaratması ve takdir etmesiyledir. Küfür ve günahlarda hiçbir eğrilik yoktur. Varolan herşey bir düzen içerisindedir" dedi.

Her iki topluluk da hidayet çizgisinden sapmış, dalalete düşmüşlerdir. İkinci grup ise birinciden daha da dalalettedir. Çünkü bu topluluk küfrü ve günahları kendisinde hiçbir eğriliğin bulunmadığı, noksanlıktan azade, dosdoğru olarak kabul ediyorlar. Her iki topluluğu da dalalete düşüren en büyük etken de "kaza" ile takdir edileni, "hüküm" ile "hükmedileni" birbirinden ayıramayarak aynı şey kabul etmeleridir.

Selefin ve ümmetin çoğunluğunun kabul ettiği görüşe göre "hüküm" ile "hükmedilen" birbirinden farklıdır. Hüküm birşeyi dilemek, yapmak ve yerine getirmektir. Hükmedilen ise hükmün meydana gelmiş, yapılmış şeklidir. Hükme zıt, tamamen ondan ayrı birşeydir. Hükmedilen, hayrı da şerri de eğriyi de, doğruyu da içerir.Hükmün hepsi haktır. Hükmedilen hak da olabilir batıl da. Allah'ın bütün hükümleri adalettir.Hükmedilen şeylerin ise bir kısmı adalet bir kısmı da zulümdür. Hükümlerin hepsinden razı olunmuştur. Hükmedilenler içinde hoşlanılan ve kızılanlar vardır. Allah'ın bütün hükümlerine teslim olunmuştur. Meydana gelen şeylerin ise bir kısmına teslim olunur diğer bir kısmıyla anlaşma olmaz ve harp edilir.

Bu, riayet edilmesi gereken temel bir kaidedir. Birçok kimsenin ayağını kaydıran bir konudur. Bu kaide dışına çıkan ,ya hikmeti ya da mutlaka bilinmesi gereken şeriatı ve emredileni bilmeyen cahildir. Müellifin, "Hükümde hiçbir eğrilik aramamak" sözü bu şekilde yorumlanabilir.

İkincisi:" Hükmü ilimle iptal etmemek."

Bu söz, birinciden daha zor anlaşılır. Çünkü ilim kaderden öncedir ve kadere hükmeder. İlmi hükümle iptal etmek de mümkün değildir.

Öyleyse bu sözün en güzel yorumu şudur: Allah'ın kazası, kaderi ve kevni hükmü yine şer'i ve dini hükmüyle çelişmez. Çünkü iki istek birbiriyle çelişse bile bunlardan biri Allah'ın kevnî, diğeri ise dini dileğidir. Fakat ta'zime uygun olan, bunlardan biriyle diğerini iptal etmemek, ortadan kaldırmamaktır. Çünkü ikisi de Allah Teala'nın sıfatıdır. Allah'ın sıfatları birbirinden diğerine sığınılsa bile birbirleriyle çelişmezler. Sıfatların hepsi de Allah'tandır. Kendisinden kendisine sığındıran yine O'dur. Nitekim mahlukat içinde Allah'ı en iyi bilen Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'ım! Kızgınlığından hoşnutluğuna, cezandan mükafatına, senden sana sığınırım." Allah'ın rızası -kızgınlığından sığındırsa bile- kızgınlığını ortadan kaldırmaz, onu nefyetmez. Sadece kızgınlığın, rızasına sığınana karşı ilgisini ortadan kaldırır. Fakat bu, Allah'ın düşmanlarına karşı devam eder. Bu durumda emirle kader arasında fark yoktur. Çünkü Allah'ın emri kaderini, kaderi de emrini iptal etmez. Fakat hükmettiği ve takdir ettiği şeyi emrettiği ve sevdiği şeyle ortadan kaldırır ki bu da O'nun kazasıdır. Allah'ın kazası ancak yine kendi kaza ve emriyle kaldırılabilir. İlim, hükmü değil hükmedileni ortadan kaldırır. İlim ve

hüküm, Allah'ın iptal edilmesini takdir edip emrettiği hükmedileni ortadan kaldırır.

Bunları iyice düşün. Çünkü bu sırf kulluk ve marifettir. Kadere iman edip teslim olmaktır ve emri yerine getirmektir. Çünkü itaatkar kul Allah'ın emrini ancak O'nun kaderiyle yerine getirebilir. Allah'ın takdir ettiğini yine ancak Allah'ın takdiri ve emriyle uzaklaştırabilir.

Üçüncüsü: "Bedeli kabul etmemek."

"Meşhedü'l-Hükm" sahibi öyle bir makama ulaşır ki artık bu makam yanında bir başka karşılık istemez. Allah'a bedel karşılığında ibadet eden kimselerden olmaz. Çünkü Allah'ın hükmünün kendi üzerinde cereyan ettiğini, nefsinin kendisi hakkında hiçbir etkisinin olmadığını, bu konuda gerçek tasarruf sahibinin ve nefsinin gerçek malikinin O olduğunu müşahede eder. Ayakta tutan, oturtan, sağa ve sola yönelten O'dur. Yaptığı amellere karşılık bedeli ancak hükmü görmeyen ve ondan gafil olan ister. Bedel istemek hükme saygıya aykırıdır. Kulun, yaptığı amel karşılığında bir bedel istememesi de hükme saygıdır. Çünkü hükmü müşahede edip ona ta'zim göstermesi yaptığı şeylere karşı bir bedel beklemesini engeller. Musannıf'ın bu sözünde şeriat dışına çıkmadan yapılabilecek yorum budur.

Üçüncü Derece: " Hak Teala'ya boyun eğmek."

Hak Teala'ya boyun eğmek (ta'zim), Allah dışında hiçbir şeyi sebep kılmamak, Allah Teala üzerinde herhangi bir hakkının olduğunu kabul etmemek veya onun tercihine karşı çıkmamaktır."

Bu üçüncü derece emretme ve yaratma sahibi Hakim Sübhanehu'ya boyun eğmeyi içeriyor. Bundan önceki derece ise hükmedilene değil Allah'ın hükmüne, birinci derecede Allah'ın emrine boyun eğmeyi içeriyordu.

Musannıf burada Hak Teala'ya boyun eğmekle ilgili üç noktayı belirtti.

1) Hak Teala Dışında Hiçbir Şeyi Sebep Yapmamak.

Hakka ulaşmak için Hak'tan başka hiçbir şeyi sebep kabul etmemen, aksine kulunu kendisine ulaştıranın sadece Allah olduğunu kabul etmendir. Çünkü Allah'a Allah'tan başkası ulaştıramaz ve yaklaştıramaz. Allah'ın rızasına ancak Allah ile ulaşılır. Allah ancak Allah'ın rehberliğiyle bulunabilir. Çünkü sebebi sebep yapan Allah Teala'dır. Sebebi sebep kılması ve o sebebe ulaşmak, hepsi Allah'ın yaratması ve fiilidir.

2) Allah Teala Üzerinde Herhangi Bir Hakkının Olduğunu Kabul Etmemek.

Yaratıklarından hiçbirinin -ne senin ne de başkasının- Allah'ın üzerinde hakkının olduğunu kabul etmeyeceksin. Aksine Allah'ın kulları üzerinde hakkı olduğunu kabul edeceksin. İsrailî bir rivayete göre Davud (as): "Ya Rab! Babalarımın senin üzerinde olan hakkı için" diye dua edince hemen Allah Teala şöyle vahyetti: "Ey Davud! Babalarının benim üzerimdeki hangi hakkından bahsediyorsun? Onları doğru yola götüren, nimet veren ve onları kullarım arasından seçen ben değil miyim? Asıl benim onların üzerinde hakkım yok mu?"

Kulun Allah Teala Üzerindeki Hakları: İtaat edene karşılığını vermek, tevbe

edenin tevbesini kabul etmek, dua edenin duasına icabet etmektir. Bunlar vaad ve ihsanın gerekli kıldığı haklardır. Yoksa kulların Allah üzerine gerekli kıldığı haklar değildir. Gerçekte Allah'ın kulu üzerinde hakkı vardır. Kulun Allah üzerindeki hakkı ise Allah'ın cömertlik, iyilik ve ihsanının gereği sırf cömertlik ve kereminden verdiği bir şeydir. Tevfik ve basiret ehlinin görüşü budur. Bu, iki sapık görüş arasındaki orta yoldur. İki sapık görüşü daha önce defalarca zikrettik.

3) Ya da O'nun Tercihine Karşı Çıkmamaktır.

Allah'ın, -senin veya başkası hakkında- ister emriyle ve diniyle, ister kaza ve kaderiyle olsun herhangi bir şeyi tercih ettiğini gördüğün zaman onun seçimine karşı gelme. Aksine senin hakkında yaptığı seçimi kabul et. Çünkü bu Allah Teala'ya boyun eğmektir.

Allah'ın günahları takdir etmesi, bu konuda bir itirazı gerektirmez. Çünkü Allah Teala her ne kadar günahları takdir etmişse de kul için günahı tercih etmemiştir. Bu anlayış kulun Allah'a olan ta'zimini kemale erdirir.

SEKİNET MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz" mertebelerinden biri de "sekinet" mertebesidir.

Bu mertebe kesbî değil, vehbîdir. Allah Teala "sekinet"i Kur'an-ı Kerim'in altı yerinde zikretmiştir.

"Ve peygamberleri onlara dedi ki: "Onun hükümdarlığının alameti Tabut'un (sandığın) size gelmesidir. Onun içinde Rabbinizden bir ferahlık vardır" (Bakara, 248).

"Sonra Allah Resulünün ve müminlerin üzerine sekineti (güven veren rahmetini) indirdi" (Tevbe, 26).

3- *"Hani bir zamanlar peygamber iki kişiden biri olduğu halde inkar edenler kendisini (Mekke'den) çıkardıkları sırada ikisi mağarada iken arkadaşına "Üzülme, Allah bizimle beraberdir" diyordu. (İşte o zaman) Allah ona (yardım etti kalbini) yatıştıran (huzur ve güven) ini indirdi ve onu sizin görmediğiniz askerlerle destekledi"* (Tevbe, 40).

"O, imanlarına iman katsınlar diye mü'minlerin kalplerine huzur (ve sebat) indirdi. Göklerin ve yerin askerleri Allah'ındır. Allah bilendir, herşeyi hikmetle yapandır" (Fetih, 4).

"Allah şu müminlerden razı olmuştur ki, onlar ağacın altında sana biat ediyorlardı. Allah onların gönüllerindeki (doğruluk ve vefayı) bildiği için onların üzerine huzur ve güven indirdi ve onlara yakın bir fetih verdi" (Fetih, 18).

"O zaman inkar edenler kalplerine kızgınlık ve gayreti, o cahiliyye (çağının) kızgınlık ve gayretini koymuşlardı. Allah da elçisine ve müminlere huzur ve güvenini indirdi. Onları takva kelimesine (sebata ve ahde vefaya) bağladı. Zaten onlar buna layık ve ehil idiler. Allah her şeyi bilendir" (Fetih, 26).

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye (ra) başı sıkışınca sekinet ayetlerini okurdu.

Onu hastalığı sırasında cereyan eden ve akıllara durgunluk veren -o kuvvetinin zayıfladığı anda ortaya çıkan şeytanî ruhlarla mücadele etmek gibi- büyük bir olay hakkında şu sözleri söylerken işittim: "Hastalığım ağırlaşınca akrabalarıma ve çevremdekilere "sekinet ayetlerini" okuyun dedim. Onlar bu ayetleri okuduktan sonra bu hal benden kalktı (hastalığım iyileşti) ve hiçbir hastalık hissetmeden

kalkıp oturdum.

Kalbime gelen bazı düşüncelerden dolayı canımın sıkıldığı, kalbimin sarsıldığı bir anda ben de bu sekinet ayetlerini okumayı denedim Neticede gördüm ki, zor durumda bu ayetleri okumak kalbin yatışıp huzur bulmasında gerçekten çok etkili. "Sekinet" in asıl manası, gönül huzuru, vakar ve korkuların şiddetinden sarsıldığı anda Allah'ın, kulunun kalbine indirdiği bir sükünettir. Artık bundan sonra kul kalbine gelen duygulardan rahatsız olmaz, canı sıkılmaz. Bu (sükünet) onun imanını, yakîn ve sebat gücünü artırır.

Bu yüzden Allah Teala, Huneyn ve Hudeybiye günü gibi birçok sıkıntı ve sarsıntı anında Resulullah (sav) ve mü'minlere sekinet verdiğini bildirmiştir. Hicret günü Resulullah (sav) ve arkadaşı mağarada, düşman ise tepelerindeydi. Eğer onlardan biri eğilip ayakların dibine baksaydı muhakkak onları görürdü.

Huneyn günü... Kafirler çok kuvvetli olduğu için müslümanlar o gün geri dönüp kaçmışlar, kimse kimseye başını bile çevirip bakmamıştı.

Hudeybiye günü..... Kafirlerin tahakküm ve ağır antlaşma şartları altına girdikleri için müslümanların kalpleri sarsılmıştı. Hz. Ömer (ra) gibi birisinin Peygamber (as) vefat edince bu olay karşısında zayıf düşmesi ve Allah Teala'nın Ebu Bekir Sıddık (ra) ile onu teskin etmesi senin için örnek olarak yeter.

İbn Abbas (ra) dedi ki: "Bakara suresindeki hariç Kur'an'da geçen her sekinet, "itminan (sabit ve kararlı olmak)" anlamında kullanılmıştır."

Bera b. Azib (ra)'den rivayet edilmiştir: Bera (ra) dedi ki: "Rasulullah (sav)'ı hendekten toprak taşırken gördüm. Hatta toprağı karnının üzerinde taşıyordu. Bu sırada Abdullah b. Revaha (ra) da şu şiirini okuyordu.

Onlar değil, eğer sen olmasaydın doğru yolu bulamaz, tasadduk etmez ve namaz kılmazdık.

Bize sekinet ver. Eğer düşmanla karşılaşırsak ayaklarımızı sabit kıl.

Şüphesiz önce onlar bize saldırdılar. Eğer fitne çıkarmak isterlerse yüz çeviririz" (Buhari, Cihad, 161).

Eski (semavî) kitaplarda Rasulullah (sav) şöyle vasfediliyor: "Ben ümmi bir nebi göndereceğim. O ne serttir, ne de kaba. Çarşılarda bağırmaz, kötüyü süsle (yip iyi göster)mez. Çirkin söz söylemez. Ben onu her türlü güzelliğe ulaştırarak ona bütün güzel huyları vereceğim. Sonra sekineti onun elbisesi, iyiliği şiarı, takvayı vicdanı, hikmeti sözü, doğruluk ve vefayı mizacı, af ve marufu huyu, adaleti gidişatı, hakkı şeriatı, hidayeti imamı, İslam'ı dini yapacak ve adını da Ahmed koyacağım."

Sekinetin Tarifi

Menazil müellifi Herevi şöyle dedi:

"Sekinet şu üç şeye verilen bir isimdir:

Birincisi: İsrailoğullarına verilen Tabut'un içindeki sekinet." Müfessirler bu

sekinet hakkında "O hoş sakin bir rüzgardır" dediler ve bu rüzgarın niteliklerini zikrettiler.

Ben derim ki: Müfessirler bu sekinetin kendi kendisiyle kaim olan bir varlık mı yoksa mana mı olduğu konusunda iki görüşe ayrıldılar. Birinci görüşe göre, Tabut'un içindeki sekinet, bir varlıktır. Bu görüşü kabul edenler, bu kez de nitelikleri hakkında ihtilaf ettiler. Ali b. Ebi Talib (ra)'den rivayet edilmiştir: "O iki tane başı ve insan yüzü gibi bir yüzü olan hoş ve sakin bir rüzgardır." Mücahid'den rivayet edilmiştir: "O, iki kanadı ve ışık saçan iki gözü olan bir kedi şeklindedir. Kanatları zümrüt ve gümüştendir. Onun sesini duyduklarında zaferi elde edeceklerine kesin olarak inanırlardı."

İbn Abbas (ra)'dan rivayet edildiğine göre "O cennet altınından yapılmış bir taştır. Peygamberlerin kalpleri onun içinde yıkanırdı."

Vehb b. Münebbih'den de şöyle rivayet edilmiştir: "O, Allah'ın ruhundan konuşan bir ruhtur. İhtilafa düştükleri şeylerin hakikatini beyan eder."

İkinci görüşe göre ise Tabut'un içindeki sekinet bir manadır. Buna göre "İçinde Rabbinizden bir sekinet vardır" ayetinin anlamı şöyle olur: O Tabut'un size gelişi sizin için bir sekinet ve gönül huzurudur.

Birinci görüşe göre ise ayetin anlamı şöyledir: "Sekinet Tabut'un bizzat kendi içindedir."

"Ve Musa ailesinin, Harun ailesinin geriye bıraktıklarından bir kalıntı vardır" sözünün içinde "Sizin için bir sekinet vardır" sözüne atfedilmesi de bu görüşü destekliyor.

Ata b. Ebi Rebah bu ayette geçen sekinet hakkında dedi ki: "Sekinet sizin bildiğiniz ve gönlünüzün ısındığı, kendisiyle huzura kavuştuğunuz ayetlerdir."

Katade ve Kelbî ise şöyle dedi: "Sekinet "sükün bulmak" tan gelir yani o Tabut'ta Rabbinizden bir ferahlık, gönül huzuru vardır. Tabut nerede olursa orada ferahlayıp sükûnete kavuşurlar."

Menazil müellifi Herevi şöyle dedi:

"Sekinette üç özellik vardır. O, peygamberler için bir mucize, vekilleri için kerametlir. Ve iki grup savaşmak için karşı karşıya geldiğinde sesiyle düşmanların kalbine korku salan bir zafer işaretidir."

Velilerin kerameti,peygamberlerin mucizelerindendir. Çünkü veliler, bu kerametleri peygamberleri vasıtasıyla ve onlara ittiba ettikleri için elde ederler. Bu, onlar için keramet, peygamberler için mucizedir. Velilerin kerameti nebilerin mucizesiyle çatışmaz. Çünkü keramet,peygamberlerin peygamberliğinin bir göstergesi ve onların sözlerinde doğru olduklarının bir şahididir.

Evet, peygamberlere ait olan mucize ile velilere ait olan keramet arasında birçok yönden fark vardır. Fakat bu farkları burada zikretmek yerinde bir davranış değildir. Kitabın başka bir yerinde zikretmek daha uygundur.

İkincisi: "Kalp gözü açık kimselerin lisanına konuşan sekinettir. Bu elde edilen,malik olunan birşey değildir. Cenab-ı Hakk'ın yarattığı latif varlıklardandır.

Nasıl melek peygamberlerin kalbine vahyi ilka ediyorsa bu sekinet de kalp gözü açık kimsenin lisanına hikmeti ilka eder. Gönülleri ferahlatmak ve şüpheleri izale etmenin yanısıra kalp gözü açık insanlara hakikatin inceliklerini söyler."

Kalbe "sekinet" indiği zaman kalp bu sekinetle huzura kavuşur. Organlar sükûnete erip huşu duyar ve vakar elde eder. Sekinet, dile doğru ve hikmetli söz söyletir. Dil ile kötü, çirkin, boş ve bütün batıl sözlerin arasına girer.

İbn Abbas (ra) şöyle demiştir: "Biz kendi aramızda Ömer'in diline ve kalbine sekinet konuşur, diye bahsederdik."

Çoğunlukla "sekinet" sahibinin konuştuğu şeyler bir düşünce, bir tefekkür sonucu olmaz. Bu duruma dinleyen şaşırdığı gibi kendisi de şaşırır. Bazen sözünü bitirdikten sonra ne söylediğini bile bilmez.

Bu, çoğunlukla ihtiyaç anında soran kimse, doğrulukla sorduğu zaman ve meclislerde gerçekleşir. Ona doğrulukla yönelmek, Allah'a yönelmek ve bütün kötülüklerden ayrılarak Allah'ın huzurunda kalbini O'na yönlendirmektir. Kötülüklerden sıyrılmak ise Allah, Rasulü ve mü'min kulları için nasihat etmek ve nefsi kötü şeylerden temizlemektir.

Bunu deneyen kimse, faydasının ne kadar büyük olduğunu, insanların söylediği sözlerin çoğunu iyi zanneden gafillerin, bu zanlarında ne kadar yanlış olduklarını anlar.

"Malik olunan birşey değildir." Yani bu Allah sevgisidir. Sebeplere yapışmakla ve çalışmakla elde edilmez. Bu Tabut'un içindeki gibi, diledikleri şekilde yanlarında taşıyabilecekleri sekinet gibi değildir.

"Kalb gözü açık kimsenin diline hikmeti ilka eder." Yani ona doğruyu söyletir.

"Nasıl melek peygamberlerin kalbine vahyi ilka ediyorsa." Yani, nasıl vahiy melek vasıtasıyla ilka ediliyorsa hikmet erbabının kalbine de melek vasıtasıyla ilka edilir. Fakat vahiy sadece nebilere hastır. Onların dışındakiler vahye ortak olamazlar. Yani apayrı birşeydir.

"Gönülleri ferahlatmak ve şüpheleri gidermenin yanısıra kalp gözü açık insanlara hakikatin inceliklerini söyler."Kitabın baş tarafında kalp gözü açık olanların mertebeleri zikredildi. Kalp gözü açık olma hidayetin on mertebesinden biridir. Kalp gözü açık olan, gönlüne gizlice birşeyler söylenen kimsedir. Artık o kimse bununla konuşur gibidir. "Hakikatlerden" maksat, iman ve seyr-i sülûk'ün hakikatleridir. "İncelikler'den maksat, hakikatın kaynakları ve bu kaynakların işaret yerleridir. Şüphe yoktur ki bu nokta, gönüllere kendisiyle dirilip nimetleneceği bir ruh verir. Usulcülerin ve kelamcıların izale edemediği şüpheleri gönüllerden siler. Ruhlar ve kalpler onunla sükûnet bulur ve ferahlar. Bundan dolayı bu inceliklere "sekinet" denilmiştir. Allah'tan kendisine birşey verilmemiş kimseden şüpheler silinmez. Çünkü bu şüpheler ancak yakin ve iman sekinesiyle giderilir.

Üçüncüsü: Müminlerin ve Nebi (as)'nin kalbine gelen sekinet. Bu ruh ve kuvveti bir araya getiren sekinettir. Canı sıkılan ve mahpus kalan teselliyi korkak, asi, suçlu da sükûneti ancak bu şekilde bulur."

Bu, müellifin dikkate alınması ve ezberlenmesi gereken sözlerinden birisidir.

Müellif şöyle dedi: Allah'ın nebisi ve mü'min kullarının kalbine indirdiği -bu üçüncü sekinet- üç manayı ihtiva eder: 1) Nur, 2) Kuvvet, 3) Ruh.

Onun da üç meyvesi vardır. Korkan onunla sükünet bulur. Canı sıkkın ve üzgün olan onunla teselli bulur. Hükümete karşı çıkan ve boyun eğmeyen, kötülük ve eziyet eden asinin boyun eğmesi de ancak bununladır.

Sekinetteki "ruhla" kalp dirilir. "Nur"la kalp parlar ve aydınlanır. "Kuvvet" le de kalp sabitleşir. İstikrar kazanır ve dinamikleşir.

İmanın delilleri ve yakinin hakikatleri "Nur"la keşfedilir. Hakla batılı, dalalet hidayet, eğrilik ile doğruluk, şüphe ile yakîn birbirinden ancak "Nur"la ayırdedilir. Hayat, kalbin gaflet uykusundan tamamen uyanmasını ve Allah ile karşılaşmaya tam bir hazırlığı gerektirir.

Kuvvet: Doğruluğu, bilginin sıhhatini, günaha ve sapıklığa çağıran sebeplere üstün gelmeyi, nefsi sabırsızlık ve sızlanmaktan alıkoymayı, onu hata ve noksanlıklar içinde başıboş bırakmamayı gerektirir. Bu yüzden sekinetle imanlarına iman katılmış olur.

İman: Kalbe hayat, nur ve kuvvet meyvesi verir. Bunlar da imanın semerelerdir ve onun artmasını sağlarlar. Kalp, artmadan (imanın ziyadeleşmesinden) önce de sonra da bu üç şeyle kuşatılmıştır.

Kalp, nurla iman delillerini keşfeder, hayatla gaflet uykusundan uyanır ve uyanık olarak sabreder. Kuvvetle nefsine, hevasına ve şeytana üstün gelir.

Bir şiirde şöyle denilmiştir:

Bunlar Rahmanın vergisidir. Çalışıp çabalamakla elde edilemez.

Fakat tam bir ihlasla bütün gayretini sarfetmesi gerekir. Bu oyunla da olmaz.

Allah'ın ihsanı yayılmıştır. Fakat hikmetiyle ve nass buna haber vermekte dir.

Toprakla taşların arasına yıldızları yerleştirmesi de Rahman'ın hikmetinden dir.

Sana bu nimetten verene şükürler olsun. Eğer yer kabul etseydi şüphesiz Rabbim daha da artırırdı.

Bu üç şey -nur, hayat ve ruh- meydana gelince kalbinde daha önce iman sekineti olmadığı için isyan ve emre muhalefetle huzur bulan asi, artık şehvet ve muhalefetle sükünete erme yerine iman sekinetiyle huzura ulaşır. Çünkü masiyette aradığı lezzeti sekinette bulmuştur. Kalbine sekinet inince günah lezzetinin yerini sekinet nimeti ve lezzeti alır. Nefsi bu sekinetle huzura kavuşur ve kalbi ona meyleder. Bu sekinetle maddi ve manevi lezzetle kıyaslanmayacak bir rahatlık, huzur ve lezzet bulur. Maddi olan lezzeti bundan sonra ruhani ve kalbi olur. Maddi lezzetlerden el etek çekip ondan sıyrılır, kalbini de ondan kurtarır. Cismanî şehvetlerin şimşekleri çaktığı zaman şöyle der:

Şimşek korkulu bir şekilde çakınca ona dedim,

Ey şimşek ben seninle uğraşmıyorum .

Şehvet gecesinin zifiri karanlığında onun hayalı kapısını çalınca lisan-ı hal ile ona şöyle seslenir ve şairin şu sözüyle misal getirir:

Kapını kalp avuçları çaldı. Şimdi ziyaret vakti değil selametle geriye dön.

Veda edip yola çıkmaya niyetlenip tekrar görüşme vadinde bulununca da başka bir şairin şu sözüyle misal getirir:

Yola çıkmaya niyet edince ne istiyorsun dedi. Ben de tekrar dönmeyi dedim.

Bu sekinet kalbiyle irtibata geçince korkusunu teskin eder. Musannifin "korkan onunla sükünete erer" sözü de bunu ifade ediyor ve üzüntüsünü teselli eder. Çünkü sekinetin olduğu yerde hiçbir üzüntü olmaz. Çünkü sekinet üzüntülü olanın teselli-si, gam ve kederlerin gidericisidir. Aynı şekilde can sıkıntısının verdiği ağırlığı yok eder ve dinçlik verir.

Kul ile emre muhalefete, cüret ile nefse boyun eğme arasına girer.

Sekinetin Dereceleri

Menazil müellifi Herevî şöyle dedi: "Allah ehline bir vasıf olarak indirdiği vakar sekineti yukarıda zikrettiğimiz üç sekinenin ışığıdır, bu da üç derecedir:

Birinci Derece: "Riayet, saygı ve huzur bakımından hizmeti yerine getirme anında huşû sekineti."

"Vakar sekineti" aslında sekinenin bir çeşididir. Fakat vakarı gerektirdiği için Şeyh Herevi ona "vakar sekineti" demiştir.

"Onu bir vasıf olarak indirdi." Allah, sekineti sahiplerinin kalbine indirdi ve onunla onları vasıflandırdı.

O Yukarıda zikrettiğimiz üç sekinenin ışığıdır Vakar sekineti, sekinetin neticesi ve meyvesidir. Nasıl ışık güneşten meydana geliyorsa bu sekinet de diğer üç sekinetten doğar.

Daha önce zikrettiğimiz nur, hayat ve kuvvet, vakar semeresini verince "vakar sekineti" bu sekinenin ışığı gibi olur. Nasıl ışık taşıyorsa, rehberlik yapıyorsa bu da sekinetin meydana gelmesinin alameti ve rehberidir.

Müellif "Birinci derece, hizmeti yerine getirme esnasında meydana gelen huşu sekineti" sözüyle ihsan makamında olan kimsenin huşu ve vakarını kastediyor.

İman huşuyu gerektirip ona çağırdığı için Allah Teala şöyle buyurdu: *"İnananların gönüllerinin Allah'ı anması ve O'ndan inen gerçeğe içten bağlanması zamanı gelmedi mi?"* (Hadid, 16). Allah bu ayetiyle onları iman makamından ihsan makamına yükseltmeye çağırıyor. Yani iman vasıtasıyla ihsana ulaşma ve Allah Teala'nın kendilerine indirdiği zikre saygı duyarak bunu gerçekleştirme zamanı daha gelmedi mi?

"Riyazet, ta'zim ve huzur yönünden." Bu üç nokta hizmette huşuyu sağlar. Bunlardan birincisi, zahirî ve batınî haklara riayet etmektir. Çünkü hiçbir huşu ve vakar bu hakları ortadan kaldıramaz.

İkincisi, hizmeti ta'zim etmek, onun büyüklüğünü bilmektir. Bu, mabudu t'azime, O'nun yüceliğini bilip saygı göstermeye tabidir. Kul, kalbinden Allah'a karşı ne kadar saygı duyuyor, O'nu yüceltiyor ve tazim ediyorsa, Allah'a hizmetteki ta'zimi, saygısı ve bu hizmete riayeti de o nisbette olur.

Üçüncüsü, huzurdur. Bu da mabudu sanki görüyormuşçasına kalbi Allah'a hizmete hazır bulundurmaktır.

Bu üç nokta kalbe "vakar sekineti" verir.

"İkinci Derece: Nefsi hesaba çekmek, mahlukata yumuşak ve nazik davranmak, hakkı murakabe etmek suretiyle muamele esnasındaki sekinet."

Bu, sufilerin üzerinde durdukları, kendileriyle Allah ve yine kendileriyle mahlukat arasındaki münasebetlerde yöneldikleri bir yöndür.

Muamele esnasındaki sekinet şu üç şeyle gerçekleşir:

Birincisi: Nefi neyin lehinde neyin aleyhinde olduğunu bilinceye kadar kendini hesaba çekmeli, kul, haklarla ilgili konularda nefsi başıboş bırakmamalı, halleri ihmal edip zayi etmemelidir.

Çünkü nefsin temiz ve pak olması onu hesaba çekmeye bağlıdır. Nefis ancak muhasebeyle temiz ve salih olur.

Hasan el-Basrî (ra) dedi: "Vallahi mü'min, ancak nefsinin başına dikilip "Bu sözle ne kastettim? Bunu yemekteki maksadım nedir? Buraya niçin girdim? Buradan niçin çıktım? Bunu yapmaktaki maksadım nedir? Benim lehime olan nedir? Allah'a yemin olsun ki bu işe artık tekrar dönmeyeceğim" gibi sözlerle nefsini hesaba çeker."

Kul, nefsini hesaba çekerek kusur ve noksanlıklarını görür ve onu ıslah etmeye çalışabilir.

İkincisi: Mahlukata yumuşak davranmaktır. Yani hoşlandıkları şekilde nazik ve yumuşak muamele eder. Onlara sert ve kaba davranmaz. Çünkü sert ve kaba davranmak kendisinden nefret ettirir ve onları kendisinden soğutur. Kalbini bozar, Allah ile beraber olma halini ve vaktini ifsat eder. Kalp için insanlara yumuşak davranmaktan daha faydalı birşey yoktur. Çünkü kendisine yumuşak davranılan kimse ya yabancıdır, böylece onun sevgi ve muhabbetini kazanır ya arkadaş ve dostudur, onunla olan dostluğu ve sevgisi pekişir ve sürekli olur ya da düşmanı ve kin beslediği kimsedir, ona yumuşak davranmak düşmanlık ateşini söndürür ve şerrinden de emin olur. Ona yumuşak davranmanın acısını çekmen, sert ve kaba davranma sonucu uğrayacağın zararı yüklenmenden daha iyidir.

Üçüncüsü: Cenab-ı Hakk'ı murakabedir. Murakabe şimdi ve gelecekte meydana gelecek bütün iyilik ve hayırları sağlar. İlk iki derece ancak bu üçüncü dereceyle tamamlanmış olur. Hakkı murakabe asıldır. Bundan önceki iki derece O'na ulaşmaya yardımcı ve vesiledir. Cenab-ı Hakk'ı murakabe, nefsin ıslahını ve mahlukata karşı yumuşak davranmayı gerektirir.

"Üçüncü Derece: Taksime razı olmayı gerçekleştiren, haddini bilmezliği önleyen, sahibini rütbe sınırında durduran sekinet." Bu sekinet sadece nebi veya velinin kalbine gelir."

Bu üçüncü derece müellif Herevi'ye göre sanki sarhoşluktan ayıran ve hakikat kılıçlarını çeken kimselere aittir.

"Taksime rızayı gerçekleştirir." Sahibinin, kendisine taksim edilene rıza göstermesini ve başkasının elindekine göz dikmemesini sağlar.

"Haddini bilmezliği önler." Cüneyd, Sehl ve benzerlerinden değil de Ebu Yezid ve benzerlerinden nakledilen şatahatı önler. Çünkü Cüneyd, Sehl ve benzerlerinde bu sekinet meydana geldiği için onlardan şatahat sadır olmaz. Şüphesiz şatahatın (dengesizce konuşmanın) sebebi bu sekinetin yokluğudur. Kalpte sekinet yerleşince şatahata ve ona götüren sebeplere mani olur.

"Sahibini rütbe sınırında durdurur." Sahibinin ubudiyyet sınırında durmasını, kulluk mertebe ve sınırını aşmamasını sağlar.

"Sekinet sadece nebi veya velinin kalbine gelir." Çünkü sekinet Cenab-ı Hakk'ın en büyük vergi ve bağışlarındandır. Bu yüzden -daha önce geçtiği gibi- Allah sekineti Kur'an'da yalnız Rasulullah (sav)'a ve mü'minlere vermiştir.Kime sekinet verilmişse şüphesiz ona velayet elbisesi giydirilmiş ve velilik payesi verilmiştir.

Yardım Allah'tandır. Tevekkül ancak O'nadır. Güç ve kuvvet yalnız O'nundadır.

İTMİ'NAN (TUMA'NİNE) MERTEBESİ

Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" mertebelerinden biri de itmi'nan "tuma'nine" mertebesidir.

Allah Teala şöyle buyurmuştur: *"Onlar inanmışlar, kalpleri Allah'ın zikriyle huzura kavuşmuştur. Dikkat edin, kalpler ancak Allah'ın zikriyle huzura kavuşur" (Ra'd, 28). "Ey huzura eren nefs! Hoşnut etmiş ve hoşnut edilmiş olarak Rabbine dön. Seçkin kullarım arasına karış ve cennetime gir"* (Fecr, 27-30).

İtmi'nan (tuma'nine) kalbin birşeyle sükûnet bulması, şek, şüphe, sıkıntı duymaması ve sarsılmamasıdır. Şu hadisi şerifte *tuma'nine* kelimesi bu anlamda kullanılmıştır. Doğruluk *"tuma'nine"*dir. 'Şek ve şüphe duymamakladır. Yalan ise şek ve şüpheden ibarettir" (Müsned, IV/194; 227,228).

Manası şudur: Doğruluk dinleyenin kalbini huzura kavuşturur ve sükûnet verir. Yalan ise dinleyende şek ve şüphe doğurur. Peygamber (sav)'in şu sözündeki itmi'nan yine bu manada kullanılmıştır: "İyi, kalbin kendisinde itmi'nana erdiği şeydir." Yani kendisinde sükunet bulduğu, şek ve şüphenin zail olduğu şeydir.

Ayetteki "Allah'ın zikri" hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: Kulun Rabbini anması. Çünkü kalp Allah'ı anmakla sükûnete kavuşup yatışır. Kalp şek ve şüphe içinde kalırsa Allah'ı anmaktan başka bir şeyle sükûnete eremez, huzur bulamaz.

Bu görüşü kabul edenler, sonradan ihtilaf etmişlerdir.

Onlardan bir kısmı: "Allah'ı anma" yeminle ilgilidir, dediler. Mü'min birşey üzerine Allah'ın adını anarak yemin ettiği zaman, diğer müminlerin kalbi sükûnet bulur ve huzura kavuşur. Bu görüş, İbn Abbas (ra)'dan rivayet edilmiştir." Onlardan bir kısmı da: "Bu, kulun Rabbiyle kendi arasında meydana gelen bir anmadır. Kulun kalbi bununla sükûnet bulur ve huzura kavuşur demişlerdir.

İkincisi: Ayette geçen "Allah'ın zikri" Kur'an'dır. (*) Kur'an Allah'ın Resulüne indirdiği zikirdir. Mü'minlerin kalbi onunla sükunete erer. Çünkü kalp ancak iman ve yakinle huzura kavuşur. İman ve yakin de ancak Kur'an'la gerçekleşir. Çünkü kalbin sükunete ermesi ve yatışması, yakininden tereddüt, endişe etmesi ve çal-

* Kur'an'ı hakkıyla okumayan, onu iyice düşünüp anlamayan kimsenin Kur'an'dan ve onu rehberliğinden faydalanması mümkün değildir. Ancak kendi nefsinde ve etrafında tecelli eden Allah'ın sıfat ve isimlerini, amellerini her hal, hareket ve durgunlukta müşahede edip Allah'la beraber olan, basiretli bir kalbe sahip olun kul, Kur'an'dan ve rehberliğinden istifade edebilir.

kantı içinde olmasından kaynaklanır. Kur'an şüphe, zan ve vehimleri ortadan kaldırır ve yakin duygusu oluşturur. Mü'minlerin kalbi ancak yakinle huzur bulur. Tercih edilen görüş de budur.

"Kim Rahman'ın zikrinden yüz çevirirse ona bir şeytanı arkadaş veririz ve artık o şeytan onun ayrılmaz dostu olur" (Zuhruf, 36) ayetindeki zikir hakkında da iki görüş vardır.

Doğru olan görüş şudur: Allah Teala'nın Resulüne indirdiği zikrinden -Kur'an- kim yüz çevirirse Allah, ona şeytanı arkadaş yapar, onu doğru yoldan çevirip dalalete düşürür. O, bu haldeyken hidayette olduğunu zanneder.

Yine *"Kim de benim zikrimden yüz çevirirse şüphesiz onun için dar bir geçim vardır ve biz onu kıyamet günü kör olarak haşrederiz"* (Taha, 124). ayetindeki "zikir" hakkında da iki görüş vardır. Doğru olan görüş şudur: Allah'ın Resulüne indirdiği zikirdir (Kur'an'dır). Bundan dolayı ondan yüz çeviren, "Rabbim beni niçin kör haşrettin oysa ben hakikaten görürdüm" der. Allah buyurur ki: *"İşte böyle. Çünkü sana ayetlerimiz geldi, sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun(!)* (Taha, 125,126).

"Allah'ı anma"yı "Allah'ın adıyla yemin etme" şeklinde yorumlayanların görüşü maksattan tamamen uzaktır. Çünkü doğru, yalancı, iyi, kötü, herkes Allah'ın adını anarak yemin edebilir. Müminlerin kalpleri yemin etmese bile yalnızca doğru söyleyen kimseye karşı sükûnet bulur. Şüphelendiği kimseler yemin etseler bile, kalpleri onlar hakkında huzura ve itmi'nana ermez. Cenab-ı Hakk itmi'nanı, müminlerin kalplerine ve nefislerine koydu. İtmi'nan sahiplerinden övgü ve gıptayla sözetti. Ve onları cennete girmekle müjdeledi. Ne mutlu onlara, ne güzel onların gittiği yer!

"Ey huzura eren nefis Rabbine dön" ayetinden nefsin ancak huzura erdiği, sükûnet bulduğu zaman Rabbine dönebileceğine delil vardır. Nefis huzura erince Rabbine döner, seçkin kulları arasına katılır ve cennete girer. Seleften bazıları: "Allah'ım bana seninle huzura eren bir nefis ver" diye dua ederlerdi.

Menazil müellifi Herevî şöyle dedi: "İtmi'nan açıkça görmeye benzeyen sahih bir emniyetin kuvvetlendirdiği sükun bulma halidir."

İtmi'nan ile sekinet arasında iki fark vardır: 1- Sekinet bazı zamanlar heybeti (kızgınlığı) teskin etmeyi sağlayan bir atak ve hücumdur. "İtmi'nan" ise ünsiyet istirahatinde emniyet sükunudur. 2- Sekinet zaman zaman gerçekleşir ve bir sıfat olabilir. "İtmi'nan" ise sahibinden hiçbir zaman ayrılmaz.

"İtmi'nan" sekinetin bir neticesi ve sanki sekinetin son şeklidir.

"Emniyetin Kuvvetlendirdiği Bir Sükûnettir " sözüne gelince; Kalbin aldanma ve hile bulunmayan doğru bir emniyet kuvvetiyle huzura kavuşmasıdır. Çünkü kalp, bazan aldatıcı güven duygusuyla da huzura kavuşur. Fakat bu sekinet kendisinden ayrıldığı için kalp aldatıcı güven duygusuyla itmi'nana ermez. Çünkü "itmi'nan" bu sükunetten ayrılmaz. Zira o "ikamet" kelimesinden türetilmiştir. Bir yere ikamet etti derken itmi'nan kelimesi kullanılır.

Açıkça görmeye benzeyen, sükûneti kuvvetlendiren güven duygusunun doğru

olmasını sebebi, vehim ve zanları doğuran şeylerle beraber bulunmamasıdır. Hatta sahibi itmi'nan duyduğu şeyi, sanki görüyormuş gibi olur. Bundan dolayı kalbinin şek, şüphe ve endişe duymasından emin olur.

Zikrettiğimiz sekinetle itmi'nan arasındaki bu iki farktan birincisi şöyle meydana gelir: "Sekinet" kalpte meydana gelen korkuya hücum edip bazan onu etkisiz hale getirir. Böylece kalp, korkunun sıkıcılığından biraz sükunete erer. Bu devamlı geçerli bir husus değildir. Ama itmi'nan sahipleri için bu sükunet devamlıdır. O, ünsiyet bulunduğu sürece güvenlik ve ferahlık içinde olur. "Sekinet"teki ferahlık bazan sadece korku neticesinde olabilir. "İtmi'nan" mertebesindeki ferahlık ise ünsiyetin artmasıyla oluşur. Ünsiyetle birlikte bulunan ferahlık, mücerret bir güven duygusundan daha üstün ve daha değerlidir.

İkinci fark da şöyle meydana gelir: İtmi'nan bir meleke ve yok olmayan bir durumdur. Sekinet ise ikiye ayrılır:

Birincisi, hiç ayrılmayan vasıf ve makam olan sekinet.

İkincisi ise, kendisinde bazan bulunup bazan bulunmayan sekinettir. Müellifin sözünden anlaşılan mana budur.

Bana göre; itmi'nan ile "sekinet" arasında müellifin zikrettiklerinin dışında iki fark daha vardır:

Sekinetten hasıl olan, matlubu elde etmektir. Bu, kendisini öldürmeye gelen düşmanın karşısına çıkan kimsenin durumu gibidir. Karşısına çıkınca düşman ondan kaçar, böylece korkusu gider.

İtmi'nan ise kapısı açık bir kale gibidir.Kul onun içine girer, kendisini güvende hisseder. Kale sahibi ve kalede düşmana karşı yapılan hazırlıklarla kuvvet bulur.

Bu anda kalp için üç hal meydana gelir: 1- Kalbe gelip ona endişe veren ve rahatsız eden düşünceden korkar ve şüphe duyar. 2- Kalbi rahatsız eden ve endişe veren bu duygu zail olup gider. 3- Bu duygunun engel olduğu matlubu elde eder.

Sekinet ve itmi'nandan her biri diğerini gerektirir ve birbirinden ayrılmaz. Fakat itminanın sekineti gerektirmesi, sekinetin itmi'nanı gerertirmesinden daha kuvvetlidir.

İkincisi: "İtmi'nan" sekinetten daha geneldir. Çünkü itmi'nan ilminde, ilmi haber vermede, yakinde ve bildirileni elde etmede bulunabilir. Bundan dolayı kalpler Kur'an'a inandığı, onu tanıdığı ve görüşlerin karanlığında doğru yolu onunla bulduğu için Kur'an'la mutmain olur, huzura erer. İtmi'nanın yerine Kur'an'a yönelir. Kur'an'ı itmi'nana hakim kılıp, itmi'nanı azleder. Allah'ın koyduğu şekilde, bütün velayeti (tasarruf hakkını) Kur'an'a verir. Artık onun için tartışıp mücadele eder. Şüphelerini onunla giderir. "Sekinet", Allah'ın ordusu düşmanla karşılaşıp ona hücum ettiğinde meydana gelen sebat gibi, korkular kendisine hücum ettiğinde kalbin sebat etmesi, şüphe ve çalkantıların gidip sükünet bulmasıdır.

İtmi'nanın Dereceleri

Menazil müellifi Herevî şöyle dedi: "İtmi'nan üç derecedir:

Birinci Derece: Kalbin Allah'ın zikriyle mutmain olmasıdır. Bu da korkanın ümitle, sıkıntıda olanın hükme rıza göstermekle, belaya düçar olanın da bu bela karşılığında verilecek sevapla huzura kavuşmasıdır."

Daha önce de geçtiği gibi, Allah'ın zikriyle mutmain olmaktan maksat O'nun kelamı olan Kur'an'la mutmain olmaktır. Hiç şüphesiz müellifin bu birinci derecede zikrettiği itminan da, Allah'ın zikriyle huzur bulma kabilindendir. Ancak bu derecede, daha önce geçen Allah'ın kitabıyle mutmain olmaktan daha önemlidir. Müellif, korkanın ümitle huzur bulmasını zikretti. Çünkü korkanın korkusu uzayıp fazlalaşınca, Allah da onu rahatlatmak ve bu korkuyu ondan söküp atmak isteyince, kalbine bir sekinet verir. Böylece kulun kalbi ümitle rahat edip huzur bulur. Korkunun dehşetinden kurtulur.

"Canı Sıkılan Kimsenin Hükme Boyun Eğerek Huzura Ermesi" İtmi'nandan maksat şudur: Emir ve yükümlülüklerin ağırlığından canı sıkılan kimse -özellikle Allah'dan aldığı haberleri tebliğ etmekle, bu tebliği engelleyenler ve Allah düşmanlarıyla mücadele etmekle görevlendirilen kimse- diğer insanların yüklenip tahammül ettiği sorumluluktan daha fazlasını yüklenir. Bu durumda olan kimsenin mutlaka canı sıkılır, sabrı azalır. İşte Allah Teala onu rahatlatmak ve bu ağır yükten kurtarmak istediğinde, ona bir sekinet verir. Böylece kul, Allah'ın hem dinî hem de kevni hükmüne razı olup huzura kavuşur. Her iki hükmü de müşahede edip razı olmadıkça huzur bulamaz. İtmi'nanı, bu iki hükmü müşahede etme oranındadır. Çünkü dini hükümle itmi'nan bulduğunda, onun Hak bir din ve doğru bir yol olduğunu anlar. Allah'ın, kendisinin ve ehlinin yardımcısı ve velisi olduğunu bilir.

Kevni hükümle itmi'nan bulduğunda da, Allah'ın takdir ettiğinden başka hiçbir şeyin başına gelmeyeceğini, Allah'ın dilediğinin olup dilemediğinin olmayacağını anlar. Bundan sonra sabırsızlanmak ve endişe etmek için iman ve yakîn zayıflığından başka hiçbir sebep yoktur. Çünkü sakınılan ve korkulan şey takdir edilmemişse meydana gelmesi; yok eğer takdir edilmişse bu takdir kesinleştikten sonra onu engellemnmesi mümkün değildir. Bu durumda ne takdir edilene ne de takdir edilmeyene sabırsızlık gösterip hayıflanmaz. Eğer başına gelenden kurtulma imkanı varsa canını sıkmaması gerekir. Eğer bir kurtulma imkanı yoksa, yine canını sıkmaması gerekir. Canı sıkılan kimse Allah'ın verdiği hükümle huzura ermelidir. Bir şair bunu şu mısralarla ifade etmiştir:

Ey nefis! Başına gelene sabret. Sen takdir edilmeyenden emniyet içindesin.

Muhakkak takdir edilen gerçekleşecek ve korksan da korkmasan da başına gelecektir.

"Belaya Düçar Olanın Bu Bela Karşılığında Verilecek Cevapla Huzura Kavuşması" sözüne gelince: Şüphe yok ki; belaya uğrayan kimse, bunun karşılığında bir sevap alacağına kesin olarak inanırsa kalbi sükûnete erer, karşılığın verileceğini bildiği için huzura kavuşur. Eğer sevap düşüncesi ortadan kalkarsa, bela daha da şiddetlenir. Bazan karşılık alacağı düşüncesi o kadar kuvvetlenir ki, beladan lezzet alır ve onu bir nimet olarak görür. Bu olmayacak bir ihtimal değildir. Çünkü akıllı kimseler, acı ilacın fayda verdiğini görünce, bu acı ilaçtan neredeyse bir lezzet alı-

rlar. İlacın fayda vereceği düşüncesi tadındaki elem ve acıyı yok eder, en azından hafifletir.

İkinci Derece: "Ruhun itmi'nanı, yönelişte keşfle, iştiyakta vaatle ve tefrikada cem' iledir."

"Ruhun itmi'nanı" sözü, itmi'nana yönelme halinde huzur duyması ve onun dışında hiçbir şeye yönelmemesidir. "Keşif" ten maksat cüz'i ve basit olan keşif değil, hakikat keşfidir. Bu da üç derecedir: Matluba ulaştıran yolu keşfetmek. Yani, iman hakikatlerini ve İslam hükümlerini keşfetmek. Seyirle kastedilen matlubu keşfetmek. Yani Allah'ın isim ve sıfatlarını, tevhidin iki çeşidini ve ayrıntılarını keşfedip buna hakkıyla riayet etmektir. Bunun ötesinde haddini bilmezlik, aldatmaca ve boş iddiadan başka birşey yoktur.

"İştiyakta ve vaadle huzur bulur" sözüne gelince; Yani ruh, kendisine vaadedilen şeye duyduğu özlemde ortaya çıkar. O vaade doğru yönlendirir. Ruhun bu vaadle mutmain olması, özlemin verdiği korku ve ürpertiyi teskin eder. Elde edileceğine dair söz verilen bütün sevgilerle duyulan özlem böyledir. Ruh vaadedilen şeyle karşılaşacağına inandığı, kesin olarak emin olduğu ve vaadedilen şeyi elde edeceğini bildiği zaman huzura kavuşur.

"Tefrikada cem' ile huzur bulur" sözüne gelince; Yani, çok aç olan biri nasıl bulduğu yiyecekle sükunete erip gönlü ferahlıyorsa, ruh da tefrika halindeyken adet edindiği cem ile sükûnete erip huzura kavuşur. Bu ancak ince perdenin arkasından cem'e muttali olabilen, bu cem'in nerede ve ne zaman meydana geleceğini kestirebilen ve meydana gelişiyle sükûnete kavuşan kimseler için geçerlidir. Ama cem ile arasında kalın perde olan kimse, bununla sükûnet bulamaz.

"Üçüncü Derece: Huzuru müşahede edenin lütuf ve ihsanla, cem' makamında olanın beka makamıyla, makamın ezel nuruyla sükûnete ermesidir."

Bu üçüncü derece fena ve beka ile alakalıdır. Huzuru müşahede edebilen kimse, Allah'ın lütuf ve ihsanıyla sükûnete erer, ferahlar. Sufiler, "cem' huzuru" ıstılahını bizzat Cenab-ı Hakk'ı müşahede etmek manasında kullanırlar.

Sufilere göre "şuhud", alakalı olduğu şeye göre çeşitli mertebelere ayrılır. Bu mertebelerden ilki, Allah'ın fiillerini müşahede (şuhudu'l-ef'al) dir. Bu mertebenin üzerinde Allah'ın isim ve sıfatlarını müşahede mertebesi vardır. Onun da üzerinde fiil, isim ve sıfatları toplayan Allah'ın zatını müşahede mertebesi vardır. Mutasavvıflara göre tecelli, bu üç müşahedeye göre meydana gelir.

Fiillerin tecelligâhı olan kimselerin gördüğü, rububiyyet tevhididir. İsim ve sıfatların tecelligâhı olanların gördüğü uluhiyyet tevhididir. Allah'ın zatının tecelli ettiği kimseler, Allah'ın zatıyla Allah dışındaki herşeyden müstağni olurlar.

Bazılarına tecelli eden şey kuvvetli, bu tecelliyi kabul edecek mahal de zayıf olduğu için, ayakta duramama ve hareket edememe gibi durumlar arız olabilir. Bunun neticesinde de bazı farzları yerine getiremez. Onun durumu aciz ve amelleri yerine getiremeyen kimsenin durumu gibidir. Kamil olanları bu haldeyken bazen zor amelleri yapmaktan bırakırlar ve sadece farzları, sünnetleri yapmakla yetinirler. Tecelli ve şuhud bu amelleri yapmalarına engel olmaz. Sorumlu olmadıkları nafile ibadet ve amellerden hiçbirini de bu tecelli ve şuhuda tercih etmezler. Bu seyr-i

sülukte geriye dönüş ve inkıta sayılır.

Bunların en mükemmeli, nafileleri yerine getirirken bile bu tecelliden ayrılmayan kimsedir. Virdlerinden hiçbirini iptal etmeyendir. Kalp kuvvetleri arasındaki farklılık, beden kuvvetleri arasındaki farklılıktan daha büyüktür. Herşeyde Allah'ı gösteren bir delil vardır. Bu makam sahibi de basiretli ve akıl sahibi kimseler için Allah'ı gösteren bir ayettir.

Anlatılmak istenen şudur: Eğer kul Allah'ın lütuf ve ihsanıyla sükûnete ermeseydi, Allah'ı müşahedesi onu mahveder ve tamamen yok ederdi. Allah Teala dağa tecelli edince, Musa (as) baygın yere yığıldı. Dağ unufak oldu ve Allah'ın tecellisinden dolayı yerle bir oldu. Hiç kimse dünyada bir beşer için böyle büyük veya buna yakın bir olayın gerçekleşeceğini düşünemez. Bunlar Allah'ın kullarına işareti ve ihsan makamının kalbi istilasından ibarettir.

Bazı sufilerin batıl ve faydasız sözlerinden, hayallerinden ve saçmalıklarından sakın. Sana "perdelenmişsin" derlerse şöyle de: "Allah'ım! Ötesinde sadece hayaller, faydasız sözler ve saçmalıkların bulunduğu perdemi kalınlaştır." Kelimu'r-Rahman Musa (as)'ya Allah Teala doğruca zatıyla tecelli etmedi. Ona zatıyla tecelli ettiği takdirde bu tecelliye dayanamayacağını, dağın akıbetiyle gösterdi. Allah Teala, Musa (as)'ya doğruca tecelli etmediği, dağa tecelli ettiği halde, Musa (as) tecelli anında dayanamayıp baygın yere serildi.

Dahhak dedi: "Allah Teala dağa tecellisini anında, hicap nurundan sadece öküzün burun deliği kadarını göstermişti." Abdullah b. Seleme ve Ka'bu'l-Ahbar dedi: "Allah dağa azametinden bir iğne deliği kadarıyla tecelli etti. Bu kadarı bile dağı paramparça etmeye yetti." Suddi dedi: "Allah'ın dağa tecelli ettiği miktar ancak bir serçe parmağı kadardır."

Hakim Müstedrek'inde -Sabit el-Bunani'nin hadisinden- Enes (ra)'den şu hadisi rivayet ediyor: "Peygamber (sav) dağa tecelli ayetini okudu ve -başparmağını serçe parmağının üst boğumuna koyarak- "İşte dağ bu kadarla yerle bir oldu" dedi. Humeyd, Sabit'ten bu hadisi rivayet edince arkadaşlarından biri buna şaştı: "Bu hadisi sen mi rivayet ediyorsun?" dedi. Humeyd arkadaşının göğsüne vurarak: "Bunu Sabit, Enes (ra)'den, o da Resulullah (sav)'dan rivayet ediyor. Sen tutmuş garip karşılıyorsun. Bu hadisi ben kendiliğimden mi rivayet ediyorum?"

Aldanmış kişiler senin batıl, faydasız sözler ve hayallere karşı perdelenmiş olduğunu söylerlerse, bu senin doğru yolda olduğunu gösteren bir alamettir. Başarı ve yardım Allah'tandır.

"Cem' makamında olanın beka makamıyla sükûnete ermesi" sötüne gelince;

Bu faziletli ve şerefli kimselerin makamıdır. Kamil insanların makamıdır. Çünkü cem' huzuru (Allah'ın zatını müşahede etmek) masivayı silip yok eder. Müşahede eden kimsenin mahlukatı görmesini engeller. Böylece Allah'ın tek başına zatıyla kaim olduğunu ve herşeyin de Allah'la kaim olduğunu görür. Sıfat, fiil ve isimleri çok olmasına rağmen Allah Teala'yı birler, masivayı müşahede edenin halinin aksine, Allah Teala'nın dışında hiçbir şeyi görmez,yalnızca O'nu müşahede eder. Bu itmi'nan sadece müşahede değildir. Çünkü müşahede edebilen kimse fena makamındadır. Eğer fena makamından beka makamına ulaşamazsa, ta-

mamen ilgisi kesilmiş olur. Beka makamına ulaşıp onunla huzura kavuşamıyorsa, kulluk boyunduruğunu boynundan çıkarmış olur. Gerekli olduğuna inandığı beka makamına ulaşıp huzuru arıyorsa -eğer ulaşamazsa helak olur- bu cem makamında olanın beka makamıyla huzura ermesi demektir.

"Makamın ezel nuruyla sükûnete ermesi" sözüne gelince;

Makamın ezelde takdir edilip de, hiçbir değişikliğe uğramayacak hususi nuruyla sükûnete ermesidir. Bunun için "halin sükûnete ermesi değil, makamın sükûnete ermesi" ifadesini kullandı. Çünkü hal yok olabilir, geçicidir. Eğer bu durum geçici değilse buna hal denmez, makam denir.

Bu itmi'nan, fena makamından sonra beka makamına ulaşan kimselerin şuhududur. Allah herşeyi bilendir.

İKİNCİ CİLDİN SONU

İÇİNDEKİLER

İHBAT MERTEBESİ	5
ZÜHD MERTEBESİ	11
VERA MERTEBESİ	21
TEBETTÜL MERTEBESİ	29
RECA MERTEBESİ	35
RAĞBET MERTEBESİ	51
RİAYET MERTEBESİ	55
MURAKABE MERTEBESİ	59
ALLAH'IN EMİRLERİNİ BÜYÜK BİLME MERTEBESİ	67
İHLAS MERTEBESİ	81
TEHZİB MERTEBESİ	89
İSTİKAMET MERTEBESİ	95
TEVEKKÜL MERTEBESİ	103
TEFVİZ MERTEBESİ	123
ALLAH'A GÜVEN MERTEBESİ	127
TESLİM MERTEBESİ	131
SABIR MERTEBESİ	137
RIZA MERTEBESİ	153
ŞÜKÜR MERTEBESİ	205

HAYA MERTEBESİ 219
SIDK MERTEBESİ 227
İSAR MERTEBESİ 245
AHLAK MERTEBESİ 255
TEVAZU MERTEBESİ 271
FÜTÜVVET MERTEBESİ 281
MÜRÜVVET MERTEBESİ 289
BAST MERTEBESİ 291
AZİM MERTEBESİ 295
İRADE MERTEBESİ 299
EDEB MERTEBESİ 307
YAKİN MERTEBESİ 323
ZİKİR MERTEBESİ 331
FAKR MERTEBESİ 339
ĞINA-İ ALİ MERTEBESİ 349
MURAD MERTEBESİ 353
İHSAN MERTEBESİ 359
İLİM MERTEBESİ 363
HİKMET MERTEBESİ 373
FERASET MERTEBESİ 377
TA'ZİM MERTEBESİ 387
SEKİNET MERTEBESİ 393
İTMİ'NAN MERTEBESİ 401